OPERON
Edukacja jest podróżą

ZAKRES ROZSZERZONY

Wiedza o społeczeństwie

4

Podręcznik dla **szkół ponadpodstawowych**

Maciej Batorski

Wiedza o społeczeństwie

Podręcznik dla **szkół ponadpodstawowych**

4

ZAKRES ROZSZERZONY

OPERON
Edukacja jest podróżą

2024

Konsultacja merytoryczna: prof. dr hab. Roman Bäcker
Projekt okładki: Paweł Kwacz
Redaktor prowadzący: Manuela Jankowska
Redakcja językowa: Marlena Dobrowolska
Korekta: Izabela Kozak
Redakcja graficzna i skład: Katarzyna Gostępska
Fotoedycja: Marta Jasińska

Zdjęcia: Archiwum Główne Akt Dawnych, Dreamstime, Mateusz Włodarczyk/FORUM, FORUM, Gazeta Kongresy/gazetakongresy.pl, Indian Defence Review/indiandefencereview.com, Igor Smirnow/KPRP, Agnieszka Materna, Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Powstania Warszawskiego, Narodowa Biblioteka Cyfrowa Polona/polona.pl, Narodowe Archiwum Cyfrowe, pxfuel.som, AnnyStudio/Shutterstock, Astrelok/Shutterstock, Drop of Light/Shutterstock, IanC66/Shutterstock, Sobeautiful/Shutterstock, Sodel Vladyslav/Shutterstock, Stock for you/Shutterstock, vaalaa/Shutterstock, thomas koch/Shutterstock, Tomasz Bidermann/Shutterstock, twitter.com/AndrzejDuda, Unicef.org, Wikimedia Commons, Wikimedia Commons/PersianDutchNetwork/CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons/RIA Novosti archive, image #699865/Vladimir Fedorenko/CC-BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/Jordiventura96/CC BY-SA 4.0, Wikimedia COmmons

Ilustracje: Bartek Brosz, Janusz Wyrzykowski
Autor pomysłów rysunków satyrycznych: Maciej Batorski
Mapy: Katarzyna Gostępska

OPERON Sp. z o.o. oświadcza, że z należytą starannością podjął wszelkie działania zmierzające do powiadomienia podmiotów majątkowych praw autorskich do utworów słownych i fotograficznych wykorzystanych w podręczniku o zamiarze ich publikacji celem uzyskania od twórców lub ich następców prawnych wymaganej zgody za przysługującym wynagrodzeniem w stosownej wysokości. Osoby, których prawa w sposób niezawiniony przez wydawnictwo zostały naruszone, prosimy o bezpośredni kontakt z wydawcą.

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania wiedzy o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym na poziomie szkoły ponadpodstawowej, na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. dr hab. Małgorzaty Dajnowicz, dr. hab. Aleksandra Głogowskiego, dr Barbary Pędzich.

Etap edukacyjny: III
Typ szkoły: szkoła ponadpodstawowa
Zakres kształcenia: rozszerzony
Rok dopuszczenia: 2022
Numer dopuszczenia: 1071/4/2022

© Copyright by OPERON Sp. z o.o. & Maciej Batorski
Gdynia 2022
Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione.
N7614

Wydawca:
OPERON Sp. z o.o.
81-541 Gdynia, al. Zwycięstwa 96/98
tel. centrali 58 679 00 00
e-mail: info@operon.pl
www.operon.pl

ISBN 978-83-8197-246-8

Zgodnie z decyzją MEN od września 2024 r. obowiązuje zmieniona, uszczuplona o ok. 20% podstawa programowa. W związku z tym **w podręczniku znalazły się stosowne oznaczenia**.

Takim symbolem oznaczono treści usunięte z podstawy programowej.

Takim symbolem oznaczono treści, które zostały zmienione. Nauczyciel przedstawi uczniowi zmiany i wyjaśni, czego powinien się nauczyć.

Spis treści

Wstęp 5
Jak zbudowany jest nasz podręcznik 6

I. Ład międzynarodowy
1. Zasady i podmioty prawa międzynarodowego 10
2. Międzynarodowe stosunki polityczne 16
3. Mocarstwa regionalne na drodze do dominacji międzynarodowej 22
4. Znaczenie zasobów w polityce międzynarodowej 27
5. Zależności między bogatymi i biednymi państwami 33
6. Wymiary globalizacji 41
7. Powtórzenie 50
8. Sprawdź, czy umiesz! 51
9. Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji 53

II. Konflikty międzynarodowe
1. Charakterystyka konfliktów zbrojnych 56
2. Separatyzm a prawo międzynarodowe 64
3. Konflikty międzynarodowe i etniczne w Europie Zachodniej i Środkowej 71
4. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze poradzieckim 78
5. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu 86
6. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu 95
7. Terroryzm we współczesnym świecie 107
8. Sposoby rozwiązywania konfliktów między narodami i państwami 114
9. Powtórzenie 123
10. Sprawdź, czy umiesz! 125
11. Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji 128

III. Organizacje międzynarodowe
1. Organizacja Narodów Zjednoczonych 132
2. Organizacje wyspecjalizowane i agendy ONZ 140
3. Rola Rady Europy i OBWE w Europie 148
4. Rola Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego 156
5. Organizacje regionalne i subregionalne o charakterze ogólnym 164
6. Organizacje międzynarodowe o charakterze polityczno-ekonomicznym 172
7. Organizacje subregionalne i inne formy współpracy międzynarodowej w Europie 182
8. Powtórzenie 190
9. Sprawdź, czy umiesz! 192
10. Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji 196

IV. Integracja europejska
1. Geneza integracji europejskiej 200
2. Instytucje Unii Europejskiej 210
3. Prawo Unii Europejskiej 219
4. Gospodarka Unii Europejskiej 227
5. Polityka spójności i inne polityki Unii Europejskiej 234
6. Obywatel Unii Europejskiej 241
7. Perspektywy rozwoju Unii Europejskiej 251
8. Unia Europejska wśród światowych mocarstw 258
9. Powtórzenie 265
10. Sprawdź, czy umiesz! 268
11. Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji 272

V. Polska polityka zagraniczna

1. Polska racja stanu 276
2. Relacje Rzeczypospolitej Polskiej z sąsiadami 285
3. Pozycja Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej 295
4. Polska polityka zagraniczna w strefie euroatlantyckiej 307
5. Działalność państwa polskiego na rzecz pokoju i demokracji 313
6. Powtórzenie 325
7. Sprawdź, czy umiesz! 327
8. Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji 331

VI. Edukacja i praca

1. Rozwój nauk społecznych 334
2. Nauki społeczne i humanistyczne w Rzeczypospolitej Polskiej 341
3. System szkolnictwa wyższego w Polsce i za granicą 347
4. Rola szkoły, edukacji pozaformalnej i nieformalnej 355
5. System edukacji a rynek pracy 361
6. Powtórzenie 369
7. Sprawdź, czy umiesz! 371
8. Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji 373

Indeks pojęć 376
Indeks osobowy 382

Drogie Uczennice! Drodzy Uczniowie!

Rozpoczynacie naukę wiedzy o społeczeństwie w klasie czwartej. Zachęcamy do uważnego uczestnictwa w lekcjach i nauki, a przede wszystkim do korzystania z niniejszego podręcznika. Potraktujcie go jako przewodnik po współczesnym świecie. Dzięki niemu bezpiecznie i pewnie wkroczycie w dorosłe życie.

Od wielu lat pracuję z młodzieżą szkół średnich, czynnie uczestniczę w życiu moich uczniów. Moim nadrzędnym zawodowym celem jest ich wszechstronny rozwój. Wiedza o społeczeństwie prezentowana w tym podręczniku zapewnia kształtowanie wielu różnorodnych umiejętności, które będą potrzebne potem w życiu codziennym, w pracy czy dalszej nauce. Zdobędziecie nie tylko wiedzę, lecz także nauczycie się aktywnie uczestniczyć w życiu publicznym, opanujecie umiejętność pracy w grupie, zwłaszcza podczas realizacji projektów długoterminowych, nauczycie się analizy i rozwiązywania problemów oraz argumentowania własnego stanowiska. Ponadto opanujecie wiele innych umiejętności: samodzielnego uczenia się, rozumienia, tworzenia i poszukiwania informacji, korzystania z narzędzi cyfrowych w sposób funkcjonalny, skuteczny, bezpieczny i merytoryczny.

Nie mniej ważnym dla mnie celem jest kształtowanie postaw młodych ludzi wkraczających w dorosłość, współtworzących społeczeństwo obywatelskie. Zawarte w podręczniku zadania, ćwiczenia, tematy dyskusji czy projektów uczą między innymi aktywności społecznej, zaangażowania w sprawy wspólnot, odpowiedzialności za innych oraz za własne decyzje i czyny, samodzielności poznawczej i ciekawości świata, a także poszanowania godności osób o odmiennych poglądach czy opiniach.

Niniejszy podręcznik jest dedykowany uczniom zainteresowanym dalszą nauką na studiach o kierunkach humanistycznych i społecznych, zwłaszcza przyszłym politologom, historykom, socjologom, psychologom, kulturoznawcom, filozofom, a także zaangażowanym w sprawy społeczne politykom, aktywistom, prawnikom, nauczycielom i urzędnikom.

Życzę Wam samych sukcesów!

Autor

Informacje zawarte w podręczniku są aktualne na dzień 25.04.2022 r.

Objaśnienia piktogramów:

– temat dyskusji

– temat projektu edukacyjnego

– ćwiczenia do sprawdzenia wiedzy i umiejętności oraz służące analizie materiałów źródłowych

Jak zbudowany jest nasz podręcznik

Podręcznik pozwala na pełne wykorzystanie nowoczesnych metod dydaktycznych w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie. **Jego konstrukcja służy błyskawicznemu odnajdywaniu potrzebnych informacji oraz osiąganiu pozytywnych wyników ze sprawdzianów i egzaminów**.

Każdy rozdział podręcznika składa się z poniższych elementów:

Podsumowanie lekcji to esencja najważniejszych treści do zapamiętania – przyda się wam do kartkówki. Jeśli czegoś nie pamiętacie, wróćcie na stronę wskazaną obok. Znajdziecie tam na marginesie odpowiednie hasło, a w treści lekcji – jego omówienie.

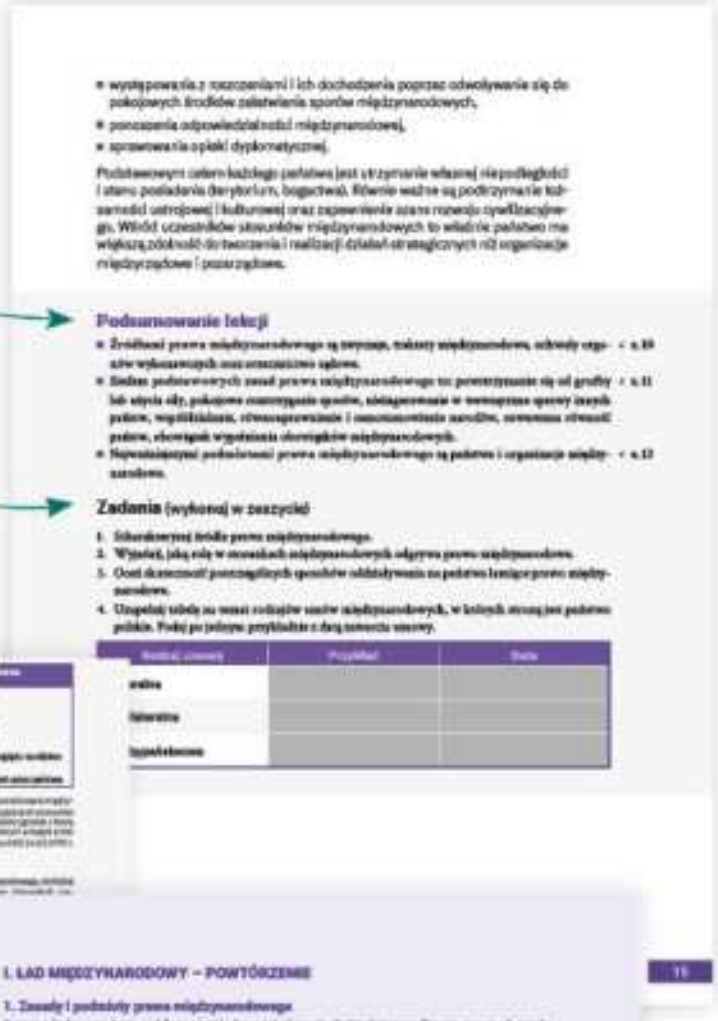

Zadania – polecenia zawarte w tym module wykonacie w toku lekcji lub wykorzystacie do nauki w domu. **W podręczniku nie należy umieszczać pisemnych odpowiedzi do zadań**.

Ćwiczenia oznaczone tą ikonką sprawdzą wasze wiadomości oraz umiejętności. Szukajcie jej przy ilustracjach i materiałach źródłowych, a także na końcu lekcji. Ćwiczenia te przede wszystkim usprawnią waszą umiejętność analizy materiałów źródłowych, a także syntezy i oceny informacji. **W podręczniku nie należy umieszczać pisemnych odpowiedzi do ćwiczeń**.

Powtórzenie zawiera najważniejsze treści do zapamiętania z rozdziału. Ich opanowanie służy otrzymaniu pozytywnej oceny ze sprawdzianu. Jeśli ich nie pamiętacie, wróćcie na stronę wskazaną obok i poszukajcie hasła na marginesie.

Sprawdź, czy umiesz! – gdy przygotujecie się do sprawdzianu, będziecie mogli zweryfikować swoje umiejętności poprzez rozwiązanie zadań opracowanych na podstawie wybranych zagadnień z całego działu. Zadania są ułożone w formie krótkiego testu i mają różny poziom trudności oraz złożoności.

Na początku każdego rozdziału znajduje się **spis tematów** z danego obszaru.

„Na tej lekcji" – zawiera spis najważniejszych zagadnień do zrealizowania w danym temacie.

Przystępny język publikacji ułatwi wam zrozumienie treści i zachęci do czytania kolejnych rozdziałów.

Hasła na marginesach to treści obowiązkowe do zapamiętania z lekcji. Zostaną one powtórzone w podsumowaniu lekcji.

Zaproponowane **tematy dyskusji** oraz **projektów edukacyjnych** wymagają pracy w grupie – służą rozwijaniu umiejętności komunikacji i współdziałania, a także poszukiwania, gromadzenia, selekcjonowania informacji na dany temat oraz planowania czynności. Każdy z uczniów powinien uczestniczyć w minimum ośmiu projektach edukacyjnych w okresie realizacji całego cyklu rozszerzonego.

Dane liczbowe, teksty źródłowe, rysunki satyryczne, mapy są ilustracją treści merytorycznych. Elementy te opatrzono poleceniami, abyście przećwiczyli analizę zawartych w nich informacji.

Publicystycznym okiem – materiał do dyskusji – w module tym zaprezentowano odmienne opinie na tematy aktualne w debacie publicznej. Zawarte w nim teksty źródłowe inspirują do dojrzałej dyskusji podsumowującej blok tematyczny rozdziału. Opanowanie sztuki kulturalnego dyskutowania sprawi, że będziecie wyrażać swoje opinie z poszanowaniem godności osób o odmiennych poglądach.

Ciekawe ilustracje oraz infografiki zachęcą do poszerzania wiedzy, odkrywania świata i poznawania innych społeczeństw.

W tekście pojawiają się **wytłuszczenia**. Dzięki nim łatwiej odnajdziecie istotne zagadnienia, pojęcia i nazwy.

Schematy i tabele pomogą wam usystematyzować wiedzę.

I. Ład międzynarodowy

- Zasady i podmioty prawa międzynarodowego
- Międzynarodowe stosunki polityczne
- Mocarstwa regionalne na drodze do dominacji międzynarodowej
- Znaczenie zasobów w polityce międzynarodowej
- Zależności między bogatymi i biednymi państwami
- Wymiary globalizacji

1. Zasady i podmioty prawa międzynarodowego

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz źródła prawa międzynarodowego;
- poznasz zasady prawa międzynarodowego;
- porównasz podmioty prawa międzynarodowego.

Źródła prawa międzynarodowego

Ćwiczenie

Przypomnij sobie, czym jest prawo międzynarodowe publiczne.

Ład międzynarodowy – układ sił politycznych, militarnych, społecznych i gospodarczych między poszczególnymi podmiotami stosunków międzynarodowych.

prawo międzynarodowe

Prawo międzynarodowe ma wiele źródeł. Jego korzenie tkwią w zwyczajach społecznych. Już w starożytności posłańcy mieli zapewnioną nietykalność osobistą. Miasta, które poddawały się bez walki (tzw. miasta otwarte), oszczędzano przed rabunkami i rozbojami. Z czasem te obyczaje stawały się skodyfikowanym prawem. Współcześnie rolę posłańców odgrywają pracownicy korpusu dyplomatycznego – ambasadorzy i konsulowie. Mają zagwarantowaną ochronę i zasadniczo nie podlegają jurysdykcji państwa, na terenie którego pełnią służbę. Ochronę ludności cywilnej w czasie konfliktów zbrojnych zapewnia dziś **prawo humanitarne** (prawo wojenne).

Traktat z Kadesz jest najstarszym zachowanym traktatem międzynarodowym. Zawarli go Egipcjanie i Hetyci po nierozstrzygniętej bitwie pod Kadesz ok. 1274 r. p.n.e.

Podbijane kraje przyswajały zasady obowiązujące w państwach dominujących w regionie. Na przykład panowanie Wielkiej Brytanii na morzach i oceanach w XVIII i XIX w. wpłynęło na przejęcie przez inne państwa metody sygnalizacji między statkami. Te metody, początkowo traktowane zwyczajowo, z czasem zostały ujęte w obowiązujące do dziś międzynarodowe prawo morza.

W dzisiejszych czasach głównym źródłem prawa są **traktaty** (umowy) **międzynarodowe**. Od 1648 r., czyli od podpisania **traktatów westfalskich**, podpisano ich ponad 25 tys. Traktaty są prawnie wiążące. Należy ich przestrzegać lub je wypowiedzieć. W pozostałych przypadkach traktaty się łamie.

Rodzaje traktatów (umów) międzynarodowych

rodzaje traktatów międzynarodowych

Kryterium podziału	Rodzaj umowy
ze względu na liczbę stron umowy	bilateralne (dwustronne)
	multilateralne (wielostronne)
ze względu na sposób przystąpienia do umowy państw trzecich	wielostronne otwarte – zawierają klauzulę dopuszczającą inne państwa bez zgody dotychczasowych kontrahentów
	wielostronne zamknięte – jest wymagana zgoda kontrahentów
	półotwarte – są otwarte tylko dla określonej grupy państw, np. umowy regionalne, lub państwa, które spełnią podane warunki (np. *Karta Narodów Zjednoczonych*)
ze względu na organ występujący jako strona	państwowe – podpisuje je głowa państwa; w szczególności traktaty pokojowe, układy o przyjaźni współpracy i wzajemnej pomocy
	rządowe – zatwierdzane przez rząd (premiera)
	resortowe – przedmiotem umowy jest zakres działalności danego resortu

Na podstawie: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 77–79.

Prawo międzynarodowe jest również tworzone przez **organy wykonawcze**. Jednym z takich organów jest Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, która składa się obecnie z 34 wybitnych prawników z całego świata. Efektem jej działalności było skodyfikowanie wielu praw zwyczajowych, takich jak prawo morza czy konwencje o stosunkach dyplomatycznych i konsularnych. Utworzyła również nowe konwencje, których przepisy dotyczyły spraw nieuregulowanych wcześniej w prawie zwyczajowym.

Innym źródłem prawa międzynarodowego jest orzecznictwo **sądów międzynarodowych** (polubownych, arbitrażowych). Wśród nich można wymienić Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze (MTS, ang. *International Court of Justice*) czy Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu (ang. *Court of Justice of the European Union*). Przed MTS, jak dotąd, rozstrzygnięto tylko ponad 100 spraw, ponieważ jego jurysdykcja ma dobrowolny charakter. To oznacza, że wszystkie strony konfliktu muszą uznać prawo Trybunału do rozstrzygnięcia sporu. Inaczej przedstawia się działalność Trybunału Sprawiedliwości UE. Rozpatruje on bardzo dużo spraw dotyczących każdego aspektu integracji europejskiej.

Jurysdykcja – uprawnienia do rozstrzygania spornych spraw.

Zasady prawa międzynarodowego

Prawo międzynarodowe określa normy dopuszczalnego zachowania. Normy te mają charakter powinnościowy. Przestrzeganie reguł prawa międzynarodowego przyczynia się do utrzymania **ładu międzynarodowego**, rozumianego jako stan względnej równowagi w relacjach między państwami. Innymi czynnikami wypływającymi na utrzymanie porządku międzynarodowego są negocjacje, poszukiwanie porozumień i kompromisów.

Przełomowe znaczenie dla kształtowania się współczesnych zasad prawa międzynarodowego miała wojna trzydziestoletnia i podpisane w 1648 r. **traktaty westfalskie**. Na ich podstawie stworzono porządek międzynarodowy oparty na zasadach równowagi politycznej, równości i sprawiedliwości międzynarodowej. Ogólne zasady obowiązujące w prawie międzynarodowym zaczerpnięto z zasad wspólnych dla wszystkich systemów prawnych. Zgodnie z nimi podmioty prawa **powinny dotrzymywać zaciągniętych zobowiązań** (łac. *pacta sunt servanda*), **z założenia działać w dobrej wierze** (łac. *bona fides*), **a także nie powinny rozstrzygać sporów, w których są stronami** (łac. *nemo iudex in causa sua*).

Współcześnie podstawowymi dokumentami określającymi zasady prawa międzynarodowego są przede wszystkim ***Karta Narodów Zjednoczonych*** z 1945 r. oraz ***Deklaracja zasad prawa międzynarodowego*** (pełna nazwa: *Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych*) z 1970 r. Zasady zawarte w *Karcie* są rozproszone i napisane zwięźle, dlatego rozwinięto je w *Deklaracji* 25 lat później.

podstawowe zasady stosunków międzynarodowych

Siedem podstawowych zasad obowiązujących państwa w działaniach międzynarodowych
1) nieingerowanie w sprawy wewnętrzne innych państw
2) powstrzymywanie się od groźby lub użycia siły
3) regulowanie sporów międzynarodowych środkami pokojowymi
4) równouprawnienie i samostanowienie narodów
5) suwerenna równość państw
6) obowiązek współdziałania państw w różnych dziedzinach bez względu na różnice polityczne, gospodarcze i społeczne
7) obowiązek wypełniania w dobrej wierze zobowiązań zaciągniętych przez państwa

Na podstawie: *Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych* przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 24.10.1970 r.

rys. B. Brosz

Ćwiczenia

1. Podaj zasadę prawa międzynarodowego, do której nawiązuje rysunek satyryczny. Odpowiedź uzasadnij.
2. Oceń, czy jest możliwa pełna realizacja tej zasady.

W relacjach między państwami obowiązuje **zasada wzajemności**. Oznacza ona, że państwa przyznają sobie nawzajem lub swoim obywatelom takie same przywileje i prawa. Na ogół według tej zasady ustala się wysokość ceł na granicach, obowiązki wizowe dla obywateli, przepisy ekstradycyjne czy status prawny mniejszości narodowych. Ponadto w protokole dyplomatycznym przyjęto, że odebranie akredytacji ambasadorowi danego państwa skutkuje takim samym krokiem drugiej strony.

Akredytacja – tu: uprawnienie udzielone przedstawicielowi dyplomatycznemu lub prasowemu do pełnienia funkcji przy obcym rządzie lub organizacji międzynarodowej.

Jeżeli jedne państwa łamią prawo międzynarodowe, to pozostałe państwa mają możliwość reakcji na takie działania poprzez:

- wystosowanie protestu dyplomatycznego,
- podjęcie akcji odwetowych (np. wydalenie ambasadora),
- zagrożenie bojkotem gospodarczym,
- nałożenie embarga na towary handlowe i wojskowe,
- użycie siły zbrojnej w celu samoobrony indywidualnej lub kolektywnej.

O skuteczności powyższych działań przesądza przede wszystkim liczba państw wspólnie decydujących się na podjęcie takich samych rozwiązań. Najskuteczniejsze będą one wówczas, gdy wszystkie kraje wspólnie wystąpią przeciwko państwu naruszającemu prawo międzynarodowe.

Embargo – wydany przez władze państwowe zakaz importu lub eksportu określonych towarów do lub z danego państwa.

Kiedy w 1990 r. wojska irackie zajęły Kuwejt, Rada Bezpieczeństwa ONZ wydała rezolucję nr 661 nakładającą na Irak embargo finansowe, handlowe i wojskowe. Niewycofanie się Iraku z Kuwejtu doprowadziło ostatecznie do I wojny w Zatoce Perskiej, w wyniku której koalicja antyiracka ze Stanami Zjednoczonymi na czele wyparła wojska Saddama Husajna z Kuwejtu w 1991 r. Na zdjęciu widać szyby naftowe podpalone przez wycofujące się wojska irackie.

Podmioty prawa międzynarodowego

Ćwiczenie

Przypomnij sobie, na czym polega zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych.

Podmiotem prawa międzynarodowego jest ten, kto bezpośrednio z norm prawa międzynarodowego wywodzi swoje prawa i obowiązki. Podobnie jak w prawie cywilnym, podmiot prawa międzynarodowego ma zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych. Podmiotowością prawnomiędzynarodową są obdarzone przede wszystkim państwa, które przez wiele stuleci były jedynymi podmiotami prawa międzynarodowego.

◂ podmioty prawa międzynarodowego

Rodzaje najważniejszych relacji w prawie międzynarodowym

państwo	▶	państwo
międzynarodowa organizacja rządowa	▶	państwo
międzynarodowa organizacja rządowa	▶	międzynarodowa organizacja rządowa

Państwa w relacjach międzynarodowych są sobie formalnie równe. W praktyce oznacza to między innymi, że w procedurach głosowania w organizacjach międzynarodowych i na konferencjach każde państwo ma jeden głos. Formalna równość państw przejawia się również w zasadach zawierania umów międzynarodowych – nazwy państw-sygnatariuszy umów wielostronnych są umieszczane w kolejności alfabetycznej. Ponadto w stosunkach dyplomatycznych i konsularnych o prawie pierwszeństwa szefów misji dyplomatycznych decyduje data złożenia listów uwierzytelniających (tzw. zasada precedencji).

Precedencja (łac. *precedere* – poprzedzać) – proces ustalania pierwszeństwa między szefami misji dyplomatycznych, regulowany według zasad protokołu dyplomatycznego.

Warto wiedzieć

Unikatowym podmiotem prawa międzynarodowego jest Stolica Apostolska reprezentowana przez głowę Kościoła katolickiego (papieża) wraz z podległym mu zespołem urzędów kurialnych. Stolica Apostolska nie jest państwem, ale dysponuje Państwem Watykańskim (wł. *Città del Vaticano*). Mamy więc w tym przypadku do czynienia z podwójną podmiotowością prawnomiędzynarodową.

Ćwiczenie

Dowiedz się, czym jest Zakon Maltański i opisz jego specyficzną podmiotowość w prawie międzynarodowym.

Podmioty prawa międzynarodowego

Nazwa podmiotu	Przykład
państwa i minipaństwa	USA, Polska, Liechtenstein, Andora
międzynarodowe organizacje rządowe	Organizacja Narodów Zjednoczonych, Unia Afrykańska, Pakt Północnoatlantycki
międzynarodowe organizacje pozarządowe	Amnesty International, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, Międzynarodowa Liga Praw Człowieka
narody i ich komitety narodowe	narody mające na mocy Karty Narodów Zjednoczonych prawo do samostanowienia, jak Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego z 1944 r.
partyzanci i strony walczące w wojnach domowych	grupy walczące mające kontrolę i władzę na danym terytorium oraz respektujące prawo wojenne
osoby prawne i fizyczne	korporacje ponadnarodowe, przywódcy państw, wybitni działacze, np. laureaci Pokojowej Nagrody Nobla

Państwo nie jest jedynym podmiotem aktywnym w systemie międzynarodowym. Można jednak przyjąć, że pozostaje podmiotem podstawowym i najważniejszym. Innym przykładem podmiotu prawa międzynarodowego mogą być rządy emigracyjne (np. polski rząd londyński w latach 1940–1945). Zdolność do utrzymywania stosunków z innymi podmiotami oznacza:

- utrzymywanie stosunków dyplomatycznych i konsularnych,
- działanie w organizacjach międzynarodowych,
- zawieranie umów międzynarodowych,

- występowanie z roszczeniami i ich dochodzenie poprzez odwoływanie się do pokojowych środków załatwiania sporów międzynarodowych,
- ponoszenie odpowiedzialności międzynarodowej,
- sprawowanie opieki dyplomatycznej.

Podstawowym celem każdego państwa jest utrzymanie własnej niepodległości i stanu posiadania (terytorium, bogactwa). Równie ważne są podtrzymanie tożsamości ustrojowej i kulturowej oraz zapewnienie szans rozwoju cywilizacyjnego. Wśród uczestników stosunków międzynarodowych to właśnie państwo ma większą zdolność do tworzenia i realizacji działań strategicznych niż organizacje międzyrządowe i pozarządowe.

Podsumowanie lekcji

- **Źródłami prawa międzynarodowego** są zwyczaje, traktaty międzynarodowe, uchwały organów wykonawczych oraz orzecznictwo sądowe. ◂ s. 10
- Siedem **podstawowych zasad prawa międzynarodowego** to: powstrzymanie się od groźby lub użycia siły, pokojowe rozstrzyganie sporów, nieingerowanie w wewnętrzne sprawy innych państw, współdziałanie, równouprawnienie i samostanowienie narodów, suwerenna równość państw, obowiązek wypełniania zobowiązań międzynarodowych. ◂ s. 12
- Najważniejszymi **podmiotami prawa międzynarodowego** są państwa i organizacje międzynarodowe. ◂ s. 13

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Scharakteryzuj źródła prawa międzynarodowego.
2. Wyjaśnij, jaką rolę w stosunkach międzynarodowych odgrywa prawo międzynarodowe.
3. Oceń skuteczność poszczególnych sposobów oddziaływania na państwa łamiące prawo międzynarodowe.
4. Uzupełnij tabelę na temat rodzajów umów międzynarodowych, w których stroną jest państwo polskie. Podaj po jednym przykładzie z datą zawarcia umowy.

Rodzaj umowy	Przykład	Data
bilateralna		
multilateralna		
międzypaństwowa		

2. Międzynarodowe stosunki polityczne

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz modele ładu światowego;
- nauczysz się klasyfikować państwa ze względu na pozycję międzynarodową;
- dowiesz się, jak wygląda współczesny układ sił na świecie.

Współczesny ład światowy

Ćwiczenie

Czy dążenie Stanów Zjednoczonych do globalnej hegemonii prowadzi do międzynarodowego pokoju?

Wzajemne oddziaływania państw i innych uczestników życia międzynarodowego, czyli wszelką ich aktywność wykraczającą poza granice państwa, określa się mianem **stosunków międzynarodowych**. Uczestnicy tych stosunków tworzą pewne stałe relacje między państwami (głównie mocarstwami) oparte na właściwych sobie strukturach i mechanizmach działania (np. organizacjach międzynarodowych, dyplomacji, projekcji siły militarnej), co określamy mianem **systemu (ładu, porządku) międzynarodowego**.

W zależności od przyjętego kryterium dokonuje się różnych klasyfikacji systemów międzynarodowych. Jednym z nich jest pojęcie **polaryzacji** (biegunowości). Określa ono charakter systemu międzynarodowego w danym czasie. Wyróżnia się trzy typy polaryzacji systemu: jednobiegunowość, dwubiegunowość i wielobiegunowość.

system jednobiegunowy

- W systemie **jednobiegunowym** (unipolarnym, monocentrycznym) tylko jedno państwo lub jedna grupa państw wywiera wpływ na system międzynarodowy. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia po 1991 r. Kiedy rozpadły się Związek Radziecki i Układ Warszawski, jedyną siłą zdolną do oddziaływania na inne kraje świata były Stany Zjednoczone i ich najbliżsi sojusznicy. W rankingu państw wydających najwięcej pieniędzy na zbrojenia pierwsze miejsce zajmują USA. Obecnie wydatki tego kraju na wojsko są większe niż łączne wydatki kilku kolejnych państw. Stany Zjednoczone w 1991 r. zamanifestowały swoją potęgę w trakcie operacji „Pustynna burza". Jej celem było wyzwolenie Kuwejtu zajętego rok wcześniej przez Irak. W kolejnych latach to właśnie USA doprowadziły do upadku reżimu talibów w Afganistanie i reżimu Saddama Husajna w Iraku.

system dwubiegunowy

- W okresie zimnej wojny system międzynarodowy był **dwubiegunowy** (bipolarny, bicentryczny). Z jednej strony występowały Stany Zjednoczone i ich sojusznicy, a z drugiej – Związek Radziecki i jego sojusznicy. W ten sposób utworzyły się dwa bloki państw rywalizujących ze sobą na różnych płaszczyznach (np. ideologicznej, politycznej, ekonomicznej i zbrojeniowej). Prowadziły ze sobą lokalne wojny (np. Korea, Wietnam). W systemie dwubiegunowym rola organizacji uniwersalnej, jaką jest ONZ, była raczej drugorzędna. Natomiast państwa niezaangażowane po stronie któregoś z bloków (np. Chiny, Indie, Brazylia) nie były w stanie wpłynąć na ich politykę.

system wielobiegunowy

- System **wielobiegunowy** (multipolarny, policentryczny) zakłada istnienie co najmniej trzech państw lub grup państw o porównywalnym potencjale i zdolnościach oddziaływania na system międzynarodowy. Historycznym przykładem może być równowaga sił ustalona na kongresie wiedeńskim w latach 1814–1815. Ten sys-

tem przetrwał do końca XIX w., kiedy zastąpiły go dwa bloki: trójprzymierze i trójporozumienie.

W pierwszej połowie XXI w. obserwujemy słabnącą pozycję Stanów Zjednoczonych jako światowego lidera. Rząd amerykański wycofuje się z dużego zaangażowania w Afryce i na Bliskim Wschodzie. Tę sytuację wykorzystują przede wszystkim Rosja, Chiny i Turcja. Wysyłają one swoich instruktorów wojskowych i regularne oddziały pod pretekstem stabilizacji sytuacji społeczno-politycznej. Wiążą się z tym zamówienia na broń, umowy handlowe czy wykup ziemi. Amerykanie koncentrują swoją uwagę na rejonie Pacyfiku. Nadal mają najwięcej baz poza granicami kraju. Szacuje się, że są obecni w ponad 70 krajach, w których założyli 800–1000 baz. Tymczasem Francja, Wielka Brytania czy Rosja mają po około 30 baz poza swoimi granicami. Amerykanie pozostają nadal niekwestionowaną potęgą morską. Trzonem ich floty jest kilkanaście atomowych lotniskowców operujących na ocenach świata. Choć USA w dalszym ciągu pozostają nominalnie najsilniejszą gospodarką i dysponują najsilniejszą armią, Chińska Republika Ludowa wyrasta na ich realnego konkurenta. Chiny są już drugą gospodarką świata, trzecią armią świata i dysponują największym potencjałem ludnościowym. W Chinach mieszka 1,4 mld obywateli. Oznacza to, że niemal co piąty mieszkaniec Ziemi jest Chińczykiem. Chiny inwestują swój kapitał w różnych regionach świata, głównie w Afryce, Azji Środkowej i Ameryce Południowej. Chińskie korporacje stają się realnymi konkurentami dla amerykańskich firm. Kolejne dekady przyniosą odpowiedź na pytanie o to, jaki model ładu światowego wyłania się w pierwszej połowie XXI w.

Ćwiczenia

1. Jaki model ładu światowego powstanie w pierwszej połowie XXI w.? Przeprowadźcie debatę zwolenników trzech koncepcji: jednobiegunowej, dwubiegunowej i wielobiegunowej.
2. Dowiedz się, jaką rolę odgrywają Wyspy Salomona w geopolitycznej rywalizacji mocarstw.

Polaryzacja systemu międzynarodowego

Opracowanie własne na podstawie: K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 89.

Klasyfikacja państw ze względu na pozycję międzynarodową

Struktura systemu międzynarodowego przejawia się nie tylko w polaryzacji, lecz także w **stratyfikacji**. Pojęciem tym określa się nierównomierny podział zasobów i wpływów między różnymi państwami. Dzięki posiadanym środkom pań-

stwa mogą zaspokajać swoje potrzeby i interesy w środowisku międzynarodowym. Dostęp do surowców strategicznych (np. ropa naftowa, gaz), siła militarna (np. wielkość i nowoczesność sił zbrojnych, posiadanie broni masowego rażenia) i ekonomiczna (np. wielkość PKB, niezależność surowcowa i energetyczna) oraz zdolność do wytwarzania nowych technologii stają się wyznacznikami pozycji międzynarodowej państw. Tradycyjnymi wyznacznikami siły państwa są jego położenie geograficzne, wielkość terytorium i liczba ludności. Natomiast niematerialnymi oznakami siły mogą być wizerunek państwa na arenie międzynarodowej, publiczne wsparcie dla niego i zdolność do objęcia przywództwa w świecie.

państwa nieuznawane

- Osobną grupę stanowią **państwa nieuznawane** lub częściowo nieuznawane. To określenie odnosi się do niewielu państw, które pomimo braku uznania na arenie międzynarodowej faktycznie są niepodległymi państwami (np. Kosowo). Są też tzw. **quasi-państwa**, które nie są uznawane na arenie międzynarodowej i nie są w praktyce niepodległe, lecz uzależnione od innych państw (np. Abchazja). Praktyka uznawania państw pojawiła się pod koniec XVIII w. Precedensem było uznanie niepodległości Stanów Zjednoczonych. Punkt kulminacyjny uznawania procesu niepodległości nastąpił w latach 60. XX w. w okresie dekolonizacji. Państw nieuznawanych na arenie międzynarodowej nie uważa się za niepodległe, mimo że mają one własne terytorium, ludność i suwerenne rządy. Nie każdy obszar separatystyczny, który ogłosił niepodległość, można nazwać państwem nieuznawanym. Samo proklamowanie niepodległości nie wystarczy, jeżeli obszar nadal pozostaje pod władzą państwa, od którego chciał się odłączyć (np. Katalonia). Państwami nieuznawanymi są również obszary separatystyczne, na których w dalszym ciągu toczą się walki zbrojne (np. Donieckа i Ługańska Republika Ludowa na wschodzie Ukrainy).

Kraj	Flaga	Historia
Abchazja		Formalnie to część Gruzji. Faktycznie od 1992 r. jest quasi-państwem, ze stolicą w Suchumi. Swoją niezależność od Gruzji zawdzięcza wsparciu militarnemu Rosji. W praktyce jest silnie zależna od Rosji. Obecnie Abchazję uznaje pięć państw (w tym Rosja, Syria i Wenezuela) i trzy nieuznawane państwa.
Cypr Północny (Turecka Republika Cypru Północnego)		Formalnie cała wyspa Cypr należy do Republiki Cypryjskiej i UE. W praktyce w czasie tureckiej inwazji w 1974 r. północna część wyspy, zamieszkana przez Turków, odłączyła się i utworzyła osobne państwo ze stolicą w Nikozji Północnej. Cypr Północny jest uznawany przez Turcję, która go wspiera politycznie i ekonomicznie.
Kosowo		Terytorium należące do Serbii w 2008 r. ogłosiło niepodległość. Jest zamieszkane w 90% przez Albańczyków. Jego stolica to Prisztina. Jest uznawane przez ponad 90 państw świata, większość państw UE i NATO (w tym Polskę). Kosowa nie uznają m.in. Serbia i Rosja.
Osetia Południowa (Alania)		Formalnie to część Gruzji. Faktycznie od 1991 r. Osetia Południowa jest quasi-państwem ze stolicą w Cchinwali. W 2008 r. doszło do wojny o Osetię, w której wojska rosyjskie wyparły z całego jej terenu wojska gruzińskie. Abchazja pozostaje zależna militarnie od Rosji. Osetia Południowa jest uznawana przez pięć państw (w tym Rosję, Syrię i Wenezuelę) i trzy nieuznawane państwa.

Kraj	Flaga	Historia
Republika Chińska (Tajwan)		Władze Tajwanu uznają się za jedyną legalną władzę państwa chińskiego. Z kolei władze Chińskiej Republiki Ludowej uważają Tajwan za swoją zbuntowaną prowincję. Na Tajwanie schroniły się wojska nacjonalistyczne, które przegrały walkę o władzę nad Chinami z komunistami w 1949 r. Obecnie Tajwan jest uznawany przez kilkanaście małych państw i minipaństw.
Naddniestrzańska Republika Mołdawska (Naddniestrze)		Formalnie to autonomiczna część Mołdawii. Faktycznie od 1990 r. jest quasi-państwem ze stolicą w Tyraspolu. Do oderwania się Naddniestrza od Mołdawii przyczyniły się stacjonujące tam do dziś wojska rosyjskie. Naddniestrze jest uznawane tylko przez Abchazję i Osetię Południową.
Republika Górskiego Karabachu (Górski Krabach)		Obszar znajdujący się w granicach Azerbejdżanu, ale zamieszkały przez Ormian, którzy w 1992 r. przejęli faktyczną kontrolę nad Górskim Karabachem. Jego stolicą jest Stepanakert. W latach 1988–1994, w 2016 oraz w 2020 r. toczyły się tam walki zbrojne między Armenią a Azerbejdżanem. Górski Karabach nie jest uznawany przez żadne państwo.
Palestyna		Obejmuje obszary Strefy Gazy oraz Zachodniego Brzegu Jordanu i ma status autonomiczny w ramach państwa Izrael. Od 2012 r. Palestyna ma status obserwatora w ONZ. Według Palestyńczyków Izrael okupuje ich terytoria od 1967 r. Palestyna jest uznawana przez ponad 120 państw świata. W 2014 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję o uznaniu państwowości palestyńskiej.
Somaliland		Republika islamska oparta na prawie szariatu, która w 1991 r. ogłosiła secesję od Somalii. Jej stolicą jest Hargejsa. Żadne państwo świata nie uznało niepodległości Somalilandu, ale takie państwa, jak: Etiopia, Arabia Saudyjska, Francja czy USA utrzymują z władzami kraju nieformalne stosunki.
Sahara Zachodnia (Saharyjska Arabska Republika Demokratyczna)		Terytorium o nieustalonym statusie międzynarodowym. W 1976 r. Front Polisario proklamował niepodległe państwo – Saharyjską Arabską Republikę Demokratyczną, którą uznaje około 50 państw. Tymczasem od lat 70. XX w. znaczny obszar Sahary Zachodniej jest kontrolowany przez Maroko, które uznaje ten teren za swój.

Pozycja państwa może być oceniana jedynie w stosunku do pozycji innych państw. Na przykład według Międzynarodowego Funduszu Walutowego na pięć potęg światowych (Stany Zjednoczone, Chiny, Japonia, Niemcy i Francja) przypada połowa światowego produktu krajowego brutto (PKB). Pozostałych ponad 180 państw wytwarza drugą połowę.

Na czele hierarchii plasują się państwa w randze **mocarstw**. To od nich zależy istniejący ład międzynarodowy. Pod względem siły na plan pierwszy wysuwają się Stany Zjednoczone i Chiny jako supermocarstwa. Są one zdolne do prowadzenia operacji wojskowych z dala od swoich granic i dysponują dużym arsenałem broni nuklearnej. Ponadto znacząco oddziałują na gospodarkę światową i posiadają rozległe terytoria oraz bazy w różnych miejscach globu.

◂ mocarstwa

Ćwiczenie

Praca w grupach: Podzielcie się na grupy odpowiadające epokom (starożytność, średniowiecze, nowożytność do XVIII w., XIX w. i XX w.). Przeanalizujcie, które państwa odgrywały rolę mocarstw w przeszłości. Określcie, co decydowało o ich wyjątkowej pozycji i co przesądziło o ich upadku.

mocarstwa ponadregionalne

- **Mocarstwa ponadregionalne** odgrywają decydującą rolę w swoim regionie i mają potencjał do konkurowania z supermocarstwem lub zastąpienia supermocarstw w przyszłości. Należą do nich Rosja czy Indie. Te państwa wyróżniają się silną gospodarką oraz potencjałem militarnym, łącznie z bronią atomową.

mocarstwa regionalne

- **Mocarstwa regionalne** odgrywają znaczną rolę w swoim najbliższym regionie. Są to najczęściej państwa stosunkowo bogate, uprzemysłowione, o dużym potencjale (także militarnym). Mocarstwa ponadregionalne i regionalne mogą podejmować samodzielne inicjatywy równoważące aktywność innych mocarstw. W Europie rolę mocarstw regionalnych odgrywają Niemcy, Francja, Włochy i Wielka Brytania.

Mniejszą rolę odgrywają **państwa średniej rangi**. Mają one ograniczony zasięg interesów i aktywnej polityki zagranicznej. Skupiają się na swoim regionie i często poszukują bezpieczeństwa w systemie sojuszniczym lub w integracji z innymi państwami. Państw średnich jest najwięcej. Zalicza się do nich między innymi: Polskę, Węgry, Czechy, Szwecję czy Finlandię.

Państwa małe nie są w stanie konkurować z silniejszymi. Mimo formalnej niepodległości pozostają pod dużym wpływem mocarstw, które pełnią funkcję interwentów, patronów czy donatorów. Niektóre z państw małych mogą skutecznie destabilizować sytuację w regionie. W Europie taką rolę destabilizującą odegrały w latach 90. XX w. państwa utworzone po rozpadzie byłej Jugosławii.

podział państw ze względu na siłę strategiczną

Podział państw ze względu na siłę strategiczną

Supermocarstwa	Mocarstwa ponadregionalne	Mocarstwa regionalne	Średnie państwa	Małe państwa
(np. USA)	(np. Rosja, Chiny Indie)	(np. Kanada, Turcja, Arabia Saudyjska)	(np. Szwecja, Finlandia, Polska)	(np. Słowenia, Cypr)

Warto wspomnieć także o **istnieniu minipaństw (państw miniaturowych) i państw zależnych**. Państwa miniaturowe są najmniejszymi jednostkami państwowymi. Państwa miniaturowe i zależne w praktyce nie prowadzą własnej polityki zagranicznej i obronnej. Z tego powodu oddają się pod opiekę byłej metropolii (np. Burundi – była kolonia Belgii czy Gwinea Bissau – dawne terytorium zamorskie Portugalii) lub silniejszego sąsiada (np. Monako zależne od Francji, Liechtenstein – od Szwajcarii oraz Nepal i Bhutan – od Indii).

Szczególną grupę stanowią **państwa upadłe** lub **upadające** (ang. *failed states*). Są to kraje, które pozostają państwami tylko pod względem formalnym. Często toczą się w nich konflikty etniczne, religijne czy społeczne, a w niektórych panuje anarchia. W tych krajach instytucje państwowe nie istnieją lub w praktyce nie funkcjonują, więc nie mogą zagwarantować obywatelom bezpieczeństwa i egzekwować prawa. Ponieważ państwa upadłe nie są w stanie same rozwiązać swoich wewnętrznych problemów, często społeczność mię-

dzynarodowa podejmuje takie działania. Przykładem udanej interwencji Paktu Północnoatlantyckiego było zapobieżenie czystkom etnicznym w Kosowie w 1999 r. Nie powiodła się natomiast podjęta w 1992 r. misja pokojowa ONZ w Somalii.

Operacje antypirackie u wybrzeży Somalii

Podsumowanie lekcji

- Wyróżnia się kilka **modeli systemu światowego**: jedno-, dwu- lub wielobiegunowy. Ich podstawowym wyznacznikiem jest liczba państw odgrywających kluczową rolę na świecie. ◂ s. 16
- Pod względem **pozycji strategicznej** państwa można podzielić na supermocarstwa, mocarstwa ponadregionalne, mocarstwa regionalne, średnie państwa, małe państwa, minipaństwa oraz państwa zależne, upadłe i nieuznawane. ◂ s. 19–20
- Obecnie **supermocarstwem** są Stany Zjednoczone dysponujące największą gospodarką i siłami zbrojnymi. ◂ s. 20

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij, na czym polega polaryzacja w stosunkach międzynarodowych.
2. Wymień czynniki, które decydują o sile strategicznej państw.
3. Określ pozycję Polski w stosunkach międzynarodowych.
4. Przygotuj prezentację na temat „Stany Zjednoczone jako supermocarstwo".

3. Mocarstwa regionalne na drodze do dominacji międzynarodowej

NA TEJ LEKCJI:

- porównasz potencjał supermocarstwa z mocarstwami ponadregionalnymi;
- dowiesz się, czym jest BRICS;
- przeanalizujesz sytuację międzynarodową i wewnętrzną Chin, Indii, Rosji i Brazylii.

Ćwiczenie

Debata „za" i „przeciw": Czy USA utrzymają pozycję światowego lidera do połowy XXI w.?

Mocarstwa XXI w.

O potędze państwa decyduje wiele czynników. Jednym z nich jest posiadanie terytorium, od którego zależy liczba ludności, kontrolowanie szlaków komunikacyjnych czy dysponowanie zasobami naturalnymi Ziemi. Potencjał ludnościowy wpływa na możliwości ekonomiczne państwa czy liczbę wojska. Siła gospodarcza, jaką dysponuje dany kraj, może mieć wpływ na możliwości rozwoju jego nauki i technologii. Wysoko rozwinięte technologie pozwalają państwom między innymi na produkcję zaawansowanej broni. Dostęp do niej daje przewagę w potencjalnym konflikcie, a jej sprzedaż przynosi znaczne dochody.

supermocarstwo ▸ Jak dotąd pozycję **supermocarstwa** zajmują Stany Zjednoczone. Jednak dystans między nimi a pozostałymi 10 państwami w rankingu PKB systematycznie się zmniejsza. Rośnie znaczenie Chin i Indii jako **mocarstw ponadregionalnych**. Państwa te planują rozciągnąć strefy swoich wpływów na cały świat, a przez to stawiają wyzwanie supermocarstwu. Natomiast wywołana w 2022 r. przez Rosję wojna z Ukrainą zachwiała jej pozycją jako mocarstwa ponadregionalnego. Duże znaczenie regionalne mają z kolei kraje, które próbują rywalizować z mocarstwami ponadregionalnymi. Bardzo silną pozycję w Ameryce Południowej zajmuje Brazylia, a w Ameryce Północnej – Kanada. W południowej Afryce dominuje Republika Południowej Afryki, w środkowozachodniej – Nigeria, a na północy – Egipt. W Europie, poza krajami zrzeszonymi w UE, liczy się Wielka Brytania. Na Bliskim Wschodzie rośnie znaczenie Turcji. Silną pozycję w tym regionie ma Izrael. Na Środkowym Wschodzie trwa rywalizacja między Arabią Saudyjską a Iranem. Pakistan stanowi realną konkurencję dla Indii. Na Dalekim Wschodzie obok Chin i Japonii silnym państwem jest Korea Południowa. O wpływy w Azji Południowo-Wschodniej rywalizują Australia i Indonezja.

BRICS ▸ Na początku XXI w. kilka rozwijających się intensywnie państw utworzyło nieformalną grupę nazwaną **BRICS**. Nazwa pochodzi od pierwszych liter krajów członkowskich, do których należą: Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i Republika Południowej Afryki (ang. *South Africa*). Są to państwa o niejednorodnej strukturze ekonomicznej. **Brazylia** wyróżnia się bardzo rozwiniętą gospodarką, **Rosja** –

gospodarką opartą na surowcach, **Indie** są atrakcyjnym polem działania dla inwestorów, a **Chiny** potęgą eksportową. Do tego grona w 2011 r. dołączyła **Republika Południowej Afryki** jako najszybciej rozwijająca się gospodarka afrykańska. Państwa BRICS nie tworzą sojuszu politycznego ani stowarzyszenia wolnego handlu. Ich celem jest stworzenie nowego systemu walutowego, który byłby konkurencyjny dla systemu opartego na amerykańskim dolarze. Domagają się zwiększenia roli państw rozwijających się w światowych instytucjach walutowych oraz zreformowania ONZ. Państwa te dysponują łącznie potencjałem militarnym, ekonomicznym i ludnościowym zdolnym do stawienia czoła globalnej hegemonii Stanów Zjednoczonych. Grupa BRICS zajmuje łącznie 26% powierzchni Ziemi, a jej mieszkańcy stanowią 42% ludności.

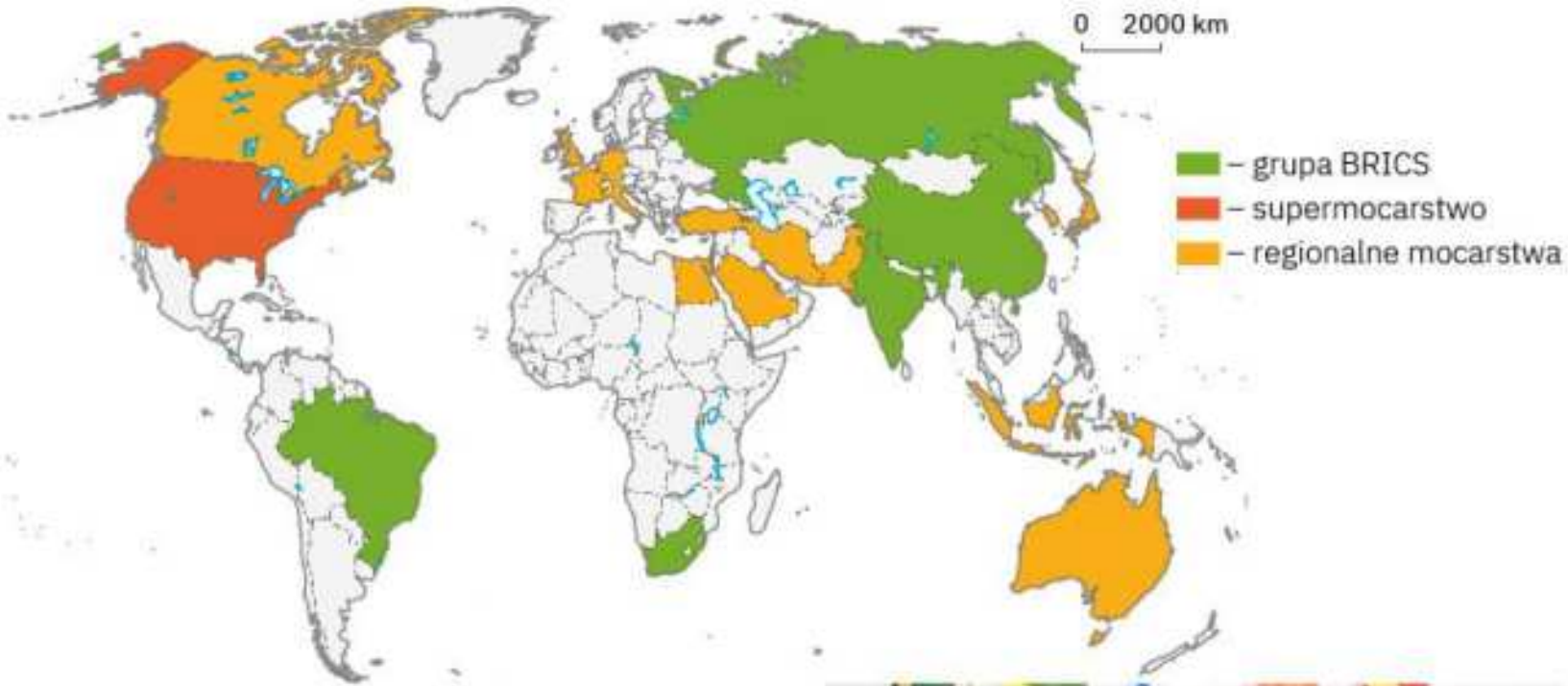

Po raz pierwszy do spotkania ministrów spraw zagranicznych w formule BRICS doszło w 2006 r. Od 2009 r. przywódcy państw grupy spotykają się raz w roku. Na zdjęciu przywódcy BRICS podczas szczytu w Indiach w Goa w 2016 r. Od lewej: przewodniczący ChRL Xi Jinping, premier Indii Narendra Modi, prezydent RPA Jacob Zuma, prezydent Brazylii Michel Temer i prezydent Rosji Władimir Putin.

Chińska Republika Ludowa

Historia Chin liczy blisko pięć tysięcy lat. W tym okresie Państwo Środka wielokrotnie odgrywało rolę mocarstwa regionalnego. Wynikało to z wielkości terytorialnej i zaludnienia. Chiny również co najmniej dwukrotnie w przeszłości mogły stać się potęgą globalną. W pierwszej połowie XV w. cesarz Yongle z dynastii Ming mógł uczynić Chiny mocarstwem morskim i kolonialnym, kiedy jego potężna flota pod dowództwem admirała Zheng He opłynęła Azję Południowo-Wschodnią i dotarła do Indii i Afryki Wschodniej. Drugą okazją do zdobycia pozycji mocarstwa globalnego Chiny miały w XVII w. za rządów dynastii Qing. Ostatecznie cesarstwo chińskie przegrało rywalizację z kapitalistycznymi potęgami kolonialnymi z Europy, które zdobyły przewagę dzięki wynalazkom okresu rewolucji przemysłowej. Wydaje się, że w XXI w. Chiny są najbliżej osiągnięcia tej pozycji.

W 1949 r. Mao Zedong proklamował Chińską Republikę Ludową – obecnie **największe komunistyczne państwo świata**. Do tej pory władzę nad Chińczykami sprawuje Komunistyczna Partia Chin i jej pierwszy sekretarz. Mimo że władze chińskie zrezygnowały z wcielania idei komunistycznych w gospodarce, to nadal utrzymuje się prymat jednej partii i autokratyczne metody sprawowania władzy (łamanie praw człowieka, cenzura prewencyjna, obozy reedukacyjne dla mniejszości narodowych itp.). W 1964 r. Chiny dołączyły do grona państw mających broń nuklearną. Dążą do zdobycia dominacji na Morzu Południowochińskim i podporządkowania sobie Tajwanu. Chiny skutecznie wykorzystały swój potencjał ludzki i pod koniec XX w. stały się „fabryką świata". Obecnie dysponują nowoczesnymi technologiami i własnym kapitałem inwestycyjnym. Dzięki temu zdobywają rynki światowe. Chińskimi markami są Lenovo, Huawei, Alibaba, Elex Tech, Xiaomi, Haier, TikTok czy Air China. Chińczycy stają się coraz bardziej zamożni ze wszystkimi tego konsekwencjami. Wskaźnik urodzeń systematycznie maleje. Społeczeństwo chińskie szybko się starzeje. Zatłoczone chińskie aglomeracje borykają się z problemem zanieczyszczenia powietrza.

W 2010 r. chiński koncern został właścicielem szwedzkiego Volvo Car Corporation. Chińczycy podjęli nowe inwestycje oraz otworzyli nowe fabryki w Chinach i USA. Utrzymali jednak dotychczasowy wizerunek marki, który wiąże się z jej prestiżem.

Republika Indii

Cywilizacja doliny Indusu narodziła się w IV tysiącleciu p.n.e. To jej Indie zawdzięczają swoją nazwę. Jednakże ta rzeka przepływa dzisiaj przede wszystkim przez terytorium Pakistanu. Obecnie największą rzeką Indii jest Ganges. Indie miały status imperium do XVII w., kiedy to uległy brytyjskiej kolonizacji. Do 1947 r. Indie pozostawały „perłą w koronie brytyjskiej". Brytyjczycy przed opuszczeniem kolonii indyjskich podzielili subkontynent na część hinduską (Indie) i muzułmańską (Pakistan). Indie pozostają z Pakistanem w sporze granicznym o Kaszmir. W 1974 r. Indie dołączyły do grona państw mających broń nuklearną. Prowadzą multilateralną politykę międzynarodową jako tak zwane mocarstwo obrotowe (ang. *swing state*). Próbują realizować swoje interesy tak, aby nie wchodzić w ścisłe sojusze z USA, Rosją, Unią Europejską, Japonią czy Chinami. Indie dążą do zdobycia dominacji na Oceanie Indyjskim i w Azji Południowo-Wschodniej. Domagają się również stałego członkostwa w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Indie określa się jako **największą demokrację świata**.

W swoim rozwoju postawiły na rozwój rynku wewnętrznego, zwłaszcza sektora usługowego, wzrost konsumpcji wewnętrznej i inwestycje w nowoczesne gałęzie gospodarki. Atutem Indii jest także kapitał ludzki, który wyróżnia się młodym wiekiem, dobrym wykształceniem w dziedzinie zaawansowanych technologii, a także znajomością języka angielskiego. Największymi indyjskimi korporacjami są Bajaj Auto, Tata Motors, Tata Steel, Coal India, Hindalco Industries czy Indian Oil Company. Prognozuje się, że Indie mogą stać się w połowie XXI w. drugą po Chinach potęgą gospodarczą świata.

Porównanie potencjału USA i mocarstw regionalnych w 2020 r. (wybrane kryteria)

Kryterium	USA	Chiny	Indie	Rosja	Brazylia
PKB (mld USD)	21 374	14 342	2 875	1 699	1 839
PKB (mld USD PPP*)	20 289	27 804	11 321	4 176	3 316
ludność (mln)	331	1 440	1 383	145	212
średnia długość życia (lata)	78,9	76,7	69,4	72,4	75,7
powierzchnia (mln km kw.)	9,8	9,6	3,2	17,0	8,5
siły zbrojne (tys.)	1 400	2 183	1 444	1 013	334
liczba głowic nuklearnych	5 800	320	150	6 375	–
lotniskowce	11**	2	1	1	–
produkcja ropy naftowej (tys. baryłek ropy)	9 352	3 838	733	10 580	2 622
konsumpcja ropy naftowej (tys. baryłek ropy)	20 000	13 500	5 000	3 225	3 020

* PPP – parytet siły nabywczej (ang. *purchasing power parity*)
** lotniskowce o napędzie atomowym

Opracowanie własne na podstawie danych World Bank, Worldometer, Global Firepower, Arms Control Association.

Ćwiczenia

1. Wybierz kryterium, które twoim zdaniem jest najistotniejsze dla wskazania potęgi państwa. Uzasadnij swoją odpowiedź.
2. Wskaż, które państwa są uzależnione od dostaw ropy naftowej z zewnątrz.
3. Zaproponuj inne niż przedstawione kryteria oceny potęgi państwa. Uzasadnij swój wybór.

Federacja Rosyjska

Współczesna Rosja próbuje nawiązywać w swoich tradycjach do Rusi Kijowskiej. Jest kulturowo związana ze wschodnim chrześcijaństwem – prawosławiem. Na jej dziedzictwie swoje piętno odcisnęło również panowanie mongolskie. Rosja swoją potęgę zaczęła tworzyć stopniowo, wraz z wypieraniem wpływów mongolskich z Europy oraz kosztem Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Szwecji. Podbój Syberii (XV–XX w.) zapewnił rosyjskiemu państwu kolonie, które w przeciwieństwie do kolonii innych europejskich państw były bezpośrednio wcielane do Rosji. O pozycji Cesarstwa Rosyjskiego w Europie zdecydowała polityka imperialna cara Piotra I Wielkiego w XVIII w., a także pokonanie napoleońskiej Francji w 1812 i 1813 r. I wojna światowa i rewolucja rosyjska zachwiały rosyjską potęgą. Natomiast zwycięstwo w II wojnie światowej spowodowało, że Związek Radziecki stał się obok USA supermocarstwem. W 1949 r. ZSRR został drugim na świecie krajem mającym broń nuklearną. Rozpad Związku Radzieckiego i całego bloku wschodniego (Układ Warszawski) spowodował, że po 1990 r. jedynym supermocarstwem były Stany Zjednoczone. Pomimo rozpadu Związku Radzieckiego Rosja pozostaje **największym terytorialnie państwem świata**. Próbami utrzymania ścisłych relacji między dawnymi republikami radzieckimi były utworzenie w 1991 r. **Wspólnoty Niepodległych Państw** (WNP), w 2000 r. **Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej** (EWG) oraz w 2002 r. **Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym** (OUBZ). Do WNP obecnie należy dziewięć państw – dawnych republik radzieckich. Wspólnota ma przede wszystkim wymiar polityczny i integracyjny. EWG tworzy unię celną pięciu państw należących do WNP. Natomiast OUBZ jest sojuszem militarnym na wzór NATO. Należy do niego sześć państw WNP.

Współczesna Rosja rządzona przez Władimira Putina próbuje odtworzyć rosyjską potęgę i przejąć kontrolę nad dawną strefą wpływów. Przejawem tego jest stała obecność wojsk rosyjskich w wielu byłych radzieckich republikach i innych państwach świata, agresywne działania przeciw Gruzji czy Ukrainie oraz polityka uzależniania ekonomicznego słabszych sąsiadów (Białoruś). Agresywna polityka rosyjska doprowadziła do wykluczenia tego państwa z grupy **G8** (obecnie **G7**) oraz nałożenia na nie sankcji ekonomicznych przez USA i UE. Rosja budowała swoją międzynarodową pozycję ekonomiczną na eksporcie ropy naftowej i gazu ziemnego do krajów europejskich. Sytuacja znacząco się zmieniła w 2022 r., kiedy – w związku z agresją na Ukrainę – USA, inne państwa NATO i UE oraz Japonia, Australia i Korea Południowa zaczęły nakładać na Rosję kolejne ograniczenia. Rosja jest krajem oligarchicznym i coraz bardziej totalitarnym. Rządy w tym kraju są określane też jako kleptokracja.

Kleptokracja (gr. *kléptēs* – złodziej, *krátos* – rządy) – forma skorumpowanej władzy; elita rządząca wykorzystuje bogactwa naturalne w celu defraudowania funduszy państwowych oraz poszerzania osobistego majątku i władzy politycznej.

W 2001 r. Rosja, Chiny, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan utworzyły **Szanghajską Organizację Współpracy** (SOW). Obecnie należą do niej również Uzbekistan, Indie i Pakistan. Celem organizacji jest umacnianie bezpieczeństwa regionalnego w Azji poprzez wielowymiarową współpracę głównie Rosji i Chin. SOW jest przede wszystkim organizacją polityczną, ale w odległej perspektywie ma być również sojuszem wojskowym.

Federacyjna Republika Brazylii

Tereny współczesnej Brazylii zostały zasiedlone sześć tysięcy lat temu przez plemiona Indian. W 1500 r. do wybrzeży Ameryki Południowej przybyli Portugalczycy, którzy je następnie skolonizowali. Historia Brazylii jako państwa sięga XIX w., gdy to państwo uniezależniło się od Portugalii. Brazylia jest przykładem wielokulturowego kraju postkolonialnego. Mieszają się w nim nacje półkoczowniczych Indian, osadników z Europy i Azji oraz potomków niewolników z Afryki. Ponad połowa mieszkańców współczesnej Brazylii ma afrykańskie pochodzenie. Kraj ten **zajmuje prawie połowę Ameryki Południowej**. To jedyny kraj latynoamerykański, który ma szansę stać się światowym mocarstwem w przyszłości. Brazylia wyróżnia się bogactwem surowców mineralnych. Jest największym eksporterem wołowiny, kurczaków, cukru, kawy, tytoniu, soi i biopaliw. Niestety stale powiększające się plantacje i pastwiska dewastują dziewicze lasy doliny Amazonii, nazywane płucami Ziemi. Poziom życia Brazylijczyków systematycznie się poprawia. Brazylia wraz z Argentyną, Paragwajem i Urugwajem utworzyły w 1994 r. regionalną organizację gospodarczą wzorowaną na integracji europejskiej – **MERCOSUR** (hiszp. *Mercado Común del Sur* – Wspólny Rynek Południa). Obecnie jest to unia celna, która w przyszłości może się przekształcić we wspólny rynek. Na arenie międzynarodowej Brazylia prowadzi politykę multilateralną, występuje w roli pokojowego mediatora, obrońcy krajów rozwijających się, a także aktywnie uczestniczy w misjach pokojowych ONZ oraz zacieśnia współpracę z krajami Afryki i Azji. Brazylia wraz z Niemcami, Indiami i Japonią stworzyła nieformalną grupę **G4**. Celem grupy jest uzyskanie stałego członkostwa w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Brazylia nie ma broni nuklearnej i nie dąży do jej uzyskania.

Podsumowanie lekcji

- **Mocarstwem** nazywamy państwo, które ze względu na swój potencjał militarny oraz ekonomiczny odgrywa ważną rolę na świecie oraz przewyższa potęgą i siłami wpływów inne państwa. s. 22
- **Wschodzące mocarstwa ponadregionalne**, mogące w przyszłości zastąpić Stany Zjednoczone na pozycji światowego lidera, zostały nazwane zbiorczo jako BRICS. s. 22
- Członkami grupy **BRICS** są: Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i Republika Południowej Afryki. s. 22
- Największym potencjałem ekonomicznym i ludnościowym w grupie BRICS dysponują **Chiny**. s. 23
- **Indie** są drugim pod względem ludności krajem świata. Mają broń nuklearną. Pragną uzyskać status stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ. s. 24
- **Rosja** jest największym państwem na Ziemi. Dysponuje największą liczbą głowic nuklearnych. s. 25
- **Brazylia** to najsilniejsze państwo w Ameryce Łacińskiej, które swoją pozycję zawdzięcza eksportowi surowców mineralnych, żywności i biopaliw. s. 26

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Omów znaczenie regionalnych i ponadregionalnych organizacji międzynarodowych dla budowania pozycji mocarstwowej krajów grupy BRICS.
2. Porównaj potencjał Unii Europejskiej z wybranym krajem BRICS. Odnieś się do różnych kryteriów porównawczych.
3. Wskaż państwo spoza grupy BRICS, które ma największe szanse na dołączenie do grona wschodzących mocarstw. Uzasadnij swój wybór.
4. Przygotuj prezentację na temat Republiki Południowej Afryki jako piątego członka grupy BRICS. Odnieś się do różnych aspektów pozycji tego państwa na świecie.

4. Znaczenie zasobów w polityce międzynarodowej

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz, czym jest bezpieczeństwo surowcowe i energetyczne;
- scharakteryzujesz różnego rodzaju surowce strategiczne;
- poznasz mechanizmy oddziaływania państw za pomocą zasobów naturalnych na politykę międzynarodową.

Bezpieczeństwo surowcowe i energetyczne

Aby utrzymać właściwe tempo rozwoju gospodarki, każdy kraj, zwłaszcza wysoko uprzemysłowiony, potrzebuje dostępu do zasobów naturalnych. Od zapewnienia stałych dostaw surowców naturalnych zależy **bezpieczeństwo surowcowe** (polityka surowcowa) państwa. Bezpieczeństwo surowcowe wiąże się z **bezpieczeństwem energetycznym** (polityką energetyczną), które polega na zdolności do podtrzymania dostaw energii i paliw po odpowiednich cenach.

bezpieczeństwo surowcowe

bezpieczeństwo energetyczne

miks energetyczny ▸ Jednym z kryteriów badania bezpieczeństwa energetycznego danego państwa jest tak zwany **miks energetyczny**. Jest on strukturą produkcji albo konsumpcji energii według kryterium nośników energii (tj. prąd, olej napędowy, gaz ziemny) lub sposobów wytwarzania.

Miks energetyczny (produkcja energii wg paliw) w Polsce i wybranych państwach UE w 2018 r.

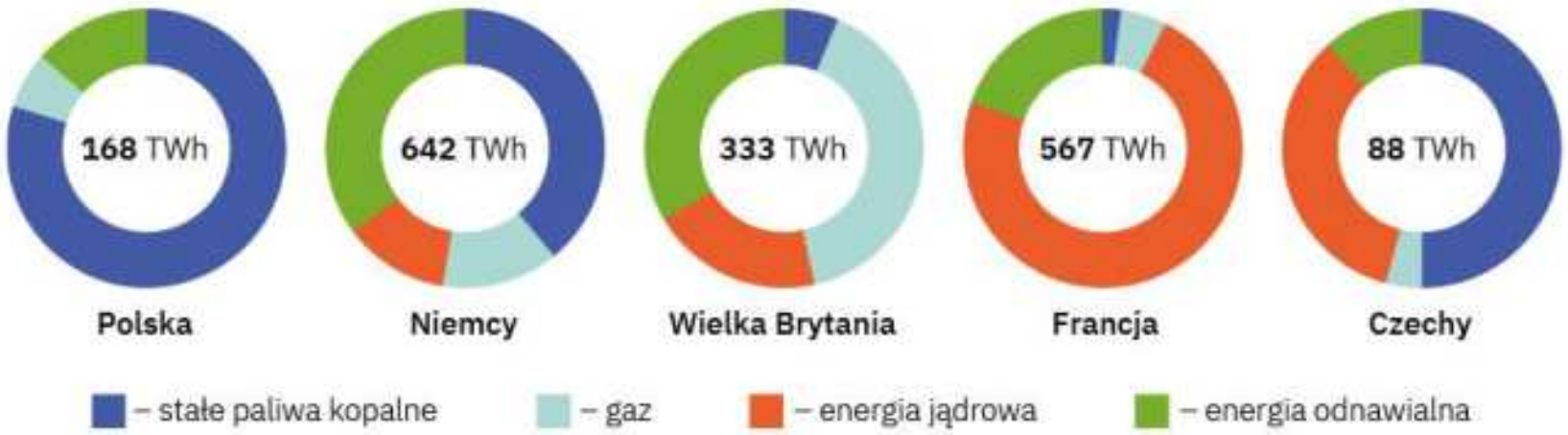

(TWh – terawatogodzina)

Źródło: EU Commision Energy Statistics, http://link.operon.pl/25 (dostęp: 15.12.2021).

Ćwiczenia

1. Porównaj strukturę produkcji energii w przedstawionych państwach. Rozważ, który z krajów ma najlepszy, a który – najgorszy miks energetyczny z punktu widzenia:
   a) ekonomii,
   b) ekologii.
2. Przeanalizuj, w jakim zakresie wojna w Ukrainie w 2022 r. wpłynęła na miks energetyczny przedstawionych państw.

Bezpieczeństwo surowcowe i energetyczne stanowi ważny element **bezpieczeństwa narodowego** państwa. Tworzą je również nowoczesne siły zbrojne i uczestnictwo w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa. W niektórych krajach (np. Rosji) polityka energetyczna jest również częścią polityki zagranicznej. Współczesne powiązania między państwami sprawiają, że bezpieczeństwo surowcowe staje się problemem globalnym.

Żaden kraj nie dysponuje wszystkimi zasobami naturalnymi. Z tego powodu musi importować surowce z innych regionów świata. Za bezpieczny uważa się taki import surowców strategicznych z jednego kierunku, który jest nie większy niż 30% całkowitego zapotrzebowania danego państwa. Niestety różnicowanie kierunków importu wymaga dużego nakładu finansowego. Mogą sobie na to pozwolić tylko państwa bogate. Nawet te kraje, które dysponują znacznymi zasobami naturalnymi, muszą liczyć się z problemem ich wyczerpywania. Koniecznością stają się poszukiwania nowych miejsc wydobycia, często trudno dostępnych (np. za kołem podbiegunowym). Prowadzi się też prace nad zastosowaniem nowych technik pozyskiwania surowców naturalnych (np. gazu łupkowego). Wszystko to wiąże się jednak z dużymi kosztami.

Wzrost zainteresowania bezpieczeństwem energetycznym wynika z rosnącego zapotrzebowania na energię przy jednoczesnym kurczeniu się złóż surowców energetycznych, geograficznego zróżnicowania pod względem dostępności surowców, sytuacji politycznej i gospodarczej na świecie, zmian klimatu, rozwoju technologicznego oraz zmian w postrzeganiu przyszłości systemu energetycznego. Rosnące zapotrzebowanie na energię jest między innymi spowodowane ciągle zwiększającą się liczbą ludności. Według szacunków ONZ do 2050 r. na świecie będzie żyć prawie 10 mld ludzi. Z kolei zasoby klasycznych złóż surowców energetycznych będą się kurczyć. Światowe zasoby ropy naftowej wystarczą mniej więcej na 50 lat, węgla kamiennego – na 100 lat, a gazu ziemnego – na 80 lat. Po 2050 r. będzie ograniczony także dostęp do złóż rud uranu. Nowo odkrywane złoża tych surowców znajdują się na terenach trudnych pod względem klimatycznym lub w głębinach basenów morskich (poniżej 3000 m). Wydobywanie ich jest bardzo kapitałochłonne, co z kolei przekłada się na wzrost cen. Pewną szansę w eksploatacji zasobów na biegunie północnym wiąże się z ociepleniem klimatu (Syberia, Grenlandia). Niektóre państwa planują również sięgnąć po zasoby znajdujące się na Antarktydzie. Skutkiem tych działań jest jednak degradacja środowiska naturalnego.

Ćwiczenie

Dyskusja: Jakie zasoby naturalne mają największe znaczenie polityczne, ekonomiczne i ekologiczne? Uzasadnijcie swój wybór.

Wyzwania ekologiczne dla rozwoju cywilizacyjnego

Prowadzenie polityki energetycznej w coraz większym stopniu uwzględnia konieczność ochrony środowiska oraz zahamowania postępujących zmian klimatycznych. Istotną rolę zaczyna odgrywać **zasada zrównoważonego rozwoju**, sformułowana w 1987 r. przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju, zwaną komisją Brundtland. Zasada ta polega na tym, aby rozwój cywilizacyjny i gospodarczy aktualnego pokolenia nie odbywał się kosztem nadmiernej eksploatacji zasobów nieodnawialnych czy niszczenia środowiska w sposób, który ograniczałby swobody rozwojowe przyszłych pokoleń. Dlatego współczesne rządy państw definiują bezpieczeństwo energetyczne nie tylko jako stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony. Bezpieczeństwo energetyczne to również minimalizacja negatywnego oddziaływania sektora energetycznego na środowisko i warunki życia społecznego. Konieczność redukcji emisji gazów cieplarnianych (dwutlenku węgla, metanu, podtlenku azotu i in.) staje się nieodłącznym elementem dyskusji na temat polityki ochrony środowiska. Rozwiązaniem tego problemu jest rozwój technologii w zakresie pozyskiwania **odnawialnych źródeł energii** (OZE). Jednakże realizacja idei globalnego społeczeństwa niskoemisyjnego przebiega powoli i natrafia na liczne przeszkody. Sposobami rozwiązania tych problemów są postęp technologiczny, gospodarka oparta na wiedzy oraz wykorzystywanie na szeroką skalę wyników badań naukowych i nowych technologii.

zasada zrównoważonego rozwoju

odnawialne źródła energii

Surowce strategiczne

Najważniejszym obecnie surowcem naturalnym jest **ropa naftowa**, nazywana często czarnym złotem. Zastąpiła na tym miejscu inne paliwo kopalne, którym był węgiel w okresie rewolucji przemysłowej. Ropa naftowa ma podstawowe znaczenie dla gospodarki światowej. Jest surowcem przemysłu chemicznego i surowcem energetycznym głównie w przemyśle motoryzacyjnym. Większość zasobów ropy naftowej znajduje się na Bliskim Wschodzie, w rejonie Zatoki Perskiej (Arabia Saudyjska, Iran, Irak, Kuwejt, Zjednoczone Emiraty Arabskie). Głównymi konsumentami tego surowca są wielkie gospodarki Stanów Zjednoczonych, Chin i Japonii. Ceny ropy naftowej są silnie zależne od sytuacji politycznej, szczególnie w rejonie Zatoki Perskiej. Istotną rolę na rynku ropy odgrywa również **Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową** (ang. *Organization of the Petroleum Exporting Countries*, OPEC). Zrzesza ona 13 państw kontrolujących 40% światowego wydobycia ropy naftowej. OPEC dąży do ujednolicenia polityki dotyczącej wydobycia państw członkowskich oraz wpływa na poziom cen tego surowca.

OPEC została utworzona w 1960 r. w Bagdadzie. Jej siedzibą jest Wiedeń. Spośród krajów OPEC największe wydobycie notuje Arabia Saudyjska, a największymi rezerwami dysponuje Wenezuela.

Surowcem energetycznym o znaczeniu podobnym do znaczenia ropy naftowej jest **gaz ziemny**, zwany błękitnym paliwem. Gaz ziemny jest znacznie mniej szkodliwy dla środowiska niż ropa naftowa czy węgiel. Większość rezerw błękitnego paliwa znajduje się w Azji (Rosja, Iran, Katar, Arabia Saudyjska). Największym producentem gazu w Europie Północnej jest Norwegia, eksploatująca złoża pod dnem Mórz Norweskiego i Północnego. Głównymi konsumentami tego surowca są Stany Zjednoczone, Chiny i Japonia.

Uran, węgiel kamienny i węgiel brunatny nadal pozostają istotnymi zasobami naturalnymi i surowcami energetycznymi. Dwie trzecie światowego wydobycia uranu przypada na trzy kraje: Kazachstan, Kanadę i Australię. Surowiec ten jest niezbędny w energetyce atomowej. Największym światowym producentem węgla kamiennego są Chiny, mające prawie 50% udziału w rynku wydobycia. W UE najwięcej wydobywa się tego surowca w Polsce – jest to około 70–80% udziału w rynku. Jednakże poziom wydobycia węgla w Unii Europejskiej, w tym i w Polsce, systematycznie spada. Podobnie przedstawia się sytuacja z węglem brunatnym. Według prognoz Międzynarodowej Agencji Energetycznej (ang. *International Energy Agency*, IEA) światowy popyt na węgiel do 2035 r. pozostanie na stałym poziomie głównie za sprawą Chin i Indii. Utrzyma się też zapotrzebowanie na **węgiel koksowy**. Koks wykorzystuje się głównie przy wytopie żelaza w wielkich piecach hutniczych. Jego największymi producentami są Chiny i Australia, których łączny udział w rynku przekracza 75%. Chiny są również znaczącym importerem tego surowca. Węgiel, tak jak ropę i gaz, zalicza się do pierwotnych i nieodnawialnych źródeł energii. Ze względów ekologicznych (m.in. emisja CO_2, degradacja powierzchni Ziemi w kopalniach odkrywkowych) na producentów węgla jest wywierana największa presja społeczna i ekonomiczna, zmuszająca rządy do zmiany polityki energetycznej na bardziej przyjazną środowisku.

Jastrzębska Spółka Węglowa jest znaczącym dostawcą węgla koksowego na rynku krajowym i europejskim. Wytwarza ona 87% węgla koksowego w Polsce i 62% tego surowca w Unii Europejskiej.

Obok wydobywanych w wielkich ilościach surowców naturalnych duże znaczenie dla rozwoju gospodarki opartej na najnowszych technologiach (ang. *high-tech*) mają **metale szlachetne** (np. złoto, srebro i platyna) oraz **metale ziem rzadkich** (ang. *Rare Earth Elements*, REE). Największą produkcję złota mają Chiny, Australia, Rosja, Stany Zjednoczone i Kanada. Z kolei ponad 90% wszystkich metali ziem rzadkich wydobywa się w Chinach. To sprawiło, że Państwo Środka zaczęło prowadzić monopolistyczną politykę eksportu tych metali. Wśród nich są erb, dysproz i holm, niezbędne do produkcji laserów i magnesów. Zasoby metali ziem rzadkich mogą wyczerpać się szybciej niż złoża paliw kopalnych.

Jezioro Bajkał w azjatyckiej części Rosji zawiera aż 1/5 światowych rezerw wody pitnej. Niestety poziom wód jeziora systematycznie maleje. Sytuację mogą pogorszyć plany mongolskich inwestorów, planujących zbudować dwa zbiorniki wodne na rzece Selenga, która jest największym dopływem jeziora. Realizacja tych planów mogłaby doprowadzić nawet do takiej samej katastrofy ekologicznej jak przesunięcie dwóch głównych dopływów Jeziora Aralskiego – Amu-darii i Syr-darii w latach 60. XX w.

◂ dostęp do wody

Również **woda**, podstawowy czynnik warunkujący życie, staje się surowcem o znaczeniu strategicznym. Mimo że 70% powierzchni Ziemi jest pokryte wodą, tylko 1% jej zasobów nadaje się do spożycia. Największe zasoby wody pitnej mają: Brazylia, Rosja, Kanada, Indonezja, Chiny, Kolumbia i Stany Zjednoczone. Światowe źródła wody zmniejszają się na skutek zanieczyszczenia środowiska naturalnego i zmian klimatycznych wywołanych działalnością człowieka. Dostęp do wody staje się źródłem konfliktów zbrojnych (np. na Bliskim Wschodzie). Już ponad 900 mln ludzi na świecie cierpi z powodu braku wody. Prognozuje się, że w 2050 r. skutki niedoboru wody zdatnej do picia może odczuwać nawet połowa mieszkańców Ziemi. Podstawowym zagrożeniem dla wód powierzchniowych są ścieki odprowadzane bezpośrednio do wód. Problem ten w szczególności dotyczy krajów rozwijających się. Szacuje się, że 70% wody pitnej zużywa się na świecie do hodowli zwierząt, przemysł zużywa jej 19%, a gospodarstwa domowe – tylko 11%. Oznacza to, że najwięcej oszczędności na wodzie można uzyskać poprzez globalną redukcję spożycia mięsa.

Przykładowe zużycie wody na świecie

Ilość wody potrzebnej do (dane podane w litrach):	
wyprodukowania 1 jajka	**0,2 tys.**
wyprodukowania 1 kg ziemniaków	**0,3 tys.**
wyprodukowania 1 kg ziaren pszenicy	**1 tys.**
wyprodukowania T-shirtu z bawełny	**2,5 tys.**
wyprodukowania 1 kg ziaren ryżu	**3 tys.**
wyprodukowania 1 kg mięsa drobiowego	**4,3 tys.**
wyprodukowania 1 kg wieprzowiny	**6 tys.**
wyprodukowania pary dżinsów	**8 tys.**
wyprodukowania 1 kg wołowiny	**14,5 tys.**
rafinacji 1 tony ropy naftowej	**15 tys.**
przeżycia całego jednego życia człowieka	**42 tys.**
produkcji jednego samochodu	**379 tys.**

Źródło: http://link.operon.pl/27 (dostęp: 15.12.2021).

Surowce energetyczne jako instrument polityki

Surowce energetyczne mogą być i są wykorzystywane jako instrument nacisku politycznego oraz kryterium oceny pozycji międzynarodowej państwa. Strategiczne znaczenie mają współcześnie dostawy ropy naftowej oraz gazu ziemnego. Dostawy tych surowców mogą być wykorzystywane do wywierania presji po-

litycznej i ekonomicznej w przypadku uzależnienia jednego państwa od drugiego w zakresie dostaw. Koncerny energetyczne systematycznie budują swoją pozycję, rozbudowują własne sieci przesyłowe i magazyny oraz omijają państwa trzecie, ograniczając tym samym ich pozycję tranzytową. Presję skutecznie wywiera Rosja na swoich odbiorców za pośrednictwem koncernu Gazprom. Przykładem takiej inwestycji jest **Gazociąg Północny** (tzw. *Nord Stream*) z Wyborgu w Rosji do Greifswaldu w Niemczech poprowadzony po dnie Morza Bałtyckiego. Ta rosyjsko-niemiecka inwestycja, oddana do użytku w 2011 r., zapewniła Niemcom bezpośrednie dostawy gazu ziemnego z Rosji z ominięciem krajów bałtyckich i Polski. Z powodów politycznych (m.in. agresywna polityka rosyjska względem Ukrainy), ekologicznych (ryzyko katastrofy ekologicznej na Bałtyku) i ekonomicznych (wysokie koszty obsługi i konserwacji) jego rozbudowa i eksploatacja stanęła pod znakiem zapytania. Obecnie to największy tego typu terminal nad Bałtykiem. Ponadto w 2022 r. zostanie oddany do użytku gazociąg z Norwegii do Danii i Polski, nazwany **Baltic Pipe**.

Wykorzystywanie przez Rosję błękitnego paliwa jako instrumentu nacisku politycznego na Ukrainę w latach 2006 i 2009 udowodniły państwom europejskim skalę zagrożeń związanych z dominacją Gazpromu na rynku dostawców gazu. Skłoniło to między innymi rząd polski do dywersyfikacji dostaw tego surowca z innych kierunków (np. Norwegia i Katar). W 2016 r. uruchomiono w Polsce pierwszy **terminal gazu skroplonego** (ang. *Liquefied Natural Gas*, LNG) w Świnoujściu, który jest nadal rozbudowywany. Obecnie to największy tego typu terminal nad Bałtykiem.

Rosja skutecznie dąży do zachowania swojej pozycji dominującego dostawcy ropy i gazu na całym obszarze postradzieckim. Kwestionuje próby dywersyfikacji dostaw z Bliskiego Wschodu i byłych republik radzieckich do krajów europejskich. Dzięki silnemu zaangażowaniu USA zrealizowano pojedyncze projekty uniezależniające Europę od rosyjskich dostaw. Są nimi gazociąg Baku – Tibilisi – Erzurum czy Baku – Tibilisi – Ceyhan. Tymi gazociągami może płynąć azerski gaz do Turcji, a stamtąd dalej do krajów europejskich. W przyszłości kwestie geopolityczne w jeszcze większym stopniu będą determinować zarówno kierunki dostaw surowców energetycznych czy energii, przebieg infrastruktury energetycznej, zwłaszcza rurociągowej, jak i linii i sieci elektroenergetycznych.

Podsumowanie lekcji

s. 27 ▸ ■ **Bezpieczeństwo surowcowe** to zagwarantowanie dostępu do surowców niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania i rozwoju danego kraju.

s. 27 ▸ ■ **Bezpieczeństwo energetyczne** to stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię, w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy minimalizacji negatywnego oddziaływania sektora energii na środowisko i warunki życia społeczeństwa.

s. 29 ▸ ■ Najważniejszymi **surowcami nieodnawialnymi** są: ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel, uran oraz metale szlachetne i rzadkie. Ich zasoby mogą wystarczyć na nie więcej niż 100 lat.

s. 29 ▸ ■ Zwiększające się zapotrzebowanie na energię należy powiązać z ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych, zgodnie z **zasadą zrównoważonego rozwoju**.

- Nowoczesne technologie pozwalają na zwiększanie udziału **odnawialnych źródeł energii** (OZE) w globalnym miksie energetycznym. ◂ s. 29
- Poważnym zagrożeniem dla rozwoju ludzkości w połowie XXI w. stanie się **brak wody pitnej** dla kilku miliardów ludzi na Ziemi. ◂ s. 31

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Oceń bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej w świetle samodzielnie zgromadzonych danych.
2. Wskaż kraj najbardziej niezależny surowcowo na świecie. Uzasadnij swój wybór.
3. Opracuj raport na temat stanu słodkiej wody w Polsce i na świecie.
4. Przygotuj prezentację na temat zasobów surowcowych Polski.

5. Zależności między bogatymi i biednymi państwami

NA TEJ LEKCJI:

- przeanalizujesz dysproporcje rozwojowe między państwami bogatymi i biednymi;
- zrozumiesz złożoność zależności politycznych, ekonomicznych i kulturowych między państwami;
- poznasz mechanizmy zmniejszające dysproporcje rozwojowe między państwami.

Dysproporcje rozwojowe we współczesnym świecie

Od momentu powstania pierwszych cywilizacji można obserwować różnice w rozwoju poszczególnych rejonów świata. Te różnice doprowadziły do powstania umownego podziału świata na **bogatą Północ i biedne Południe**. W pierwszej grupie państw znajdują się **kraje rozwinięte i wysoko uprzemysłowione**. Na ogół są zlokalizowane na półkuli północnej. Do drugiej grupy należą **kraje rozwijające się**. W większości mają rolniczy charakter i leżą na południu globu (zob. mapę podziału świata na bogatą Północ i biedne Południe na s. 34). Źródłem podziału świata na Północ i Południe są takie kwestie, jak poziom dochodu na jednego mieszkańca, umiejętność pisania i czytania, stan zdrowia czy poziom zużycia energii elektrycznej. Samo pojęcie Północ – Południe pojawiło się po 1975 r. jako efekt prac nad stworzeniem Międzynarodowego Ładu Ekonomicznego, który dałby szansę państwom Południa na przyspieszenie rozwoju.

Do niedawna w odniesieniu do państw rozwijających się (biednych) używano określenia „kraje Trzeciego Świata". Pojęcie to pojawiło się w latach 50. XX w. we Francji. Nazwano tak grupę państw powstających w wyniku dekolonizacji. Krajami „pierwszego świata" miały być kapitalistyczne państwa wysoko uprzemysłowione. Do „drugiego świata" zaliczono państwa komunistyczne. Po rozpadzie bloku wschodniego ten podział się zdezaktualizował. Dziś uznaje się go za niestosowny ze względu na użycie wartościujących określeń.

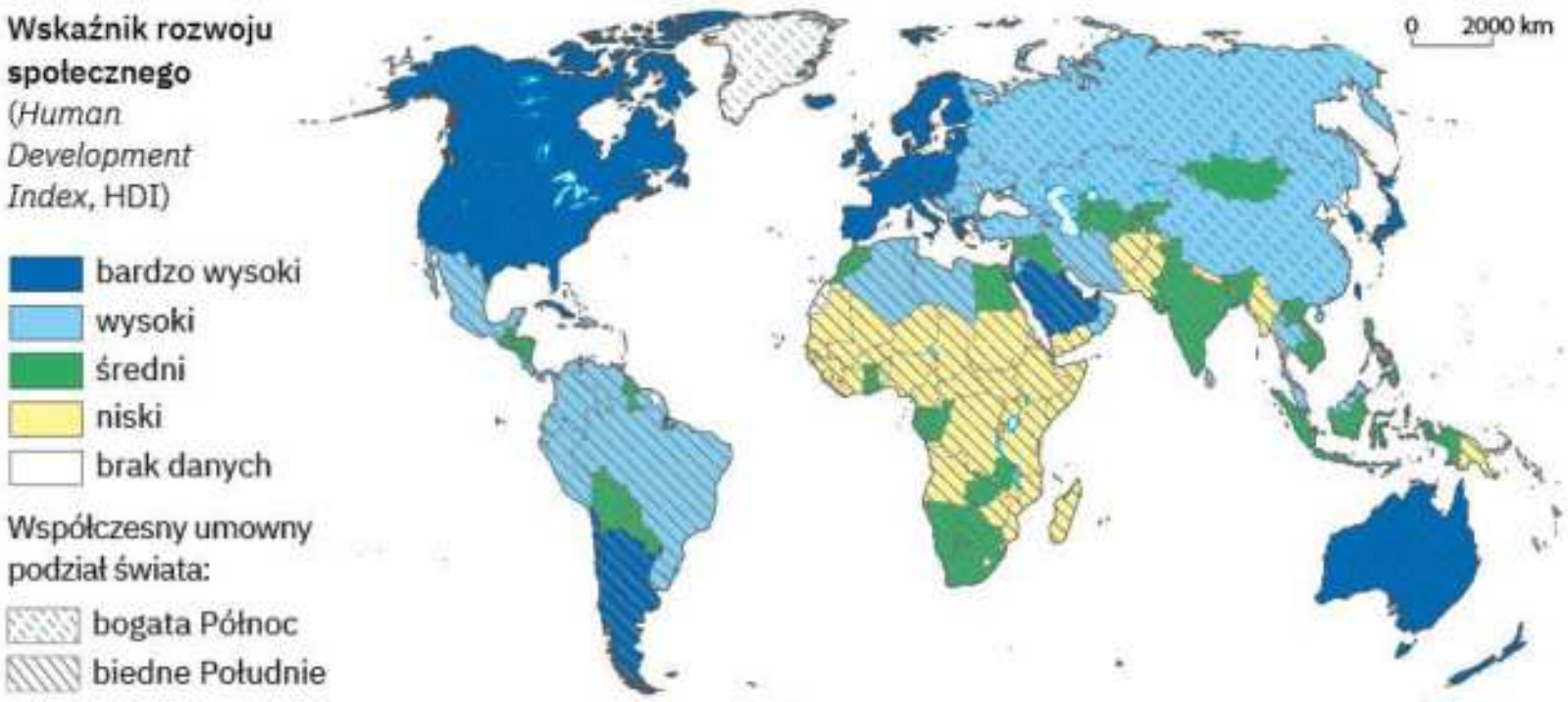

Tempo rozwoju społeczno-gospodarczego jest zróżnicowane w poszczególnych rejonach świata. Można je mierzyć na podstawie różnych wskaźników. Jednym z nich jest wskaźnik rozwoju społecznego (ang. *Human Development Index*, HDI). Opisuje on efekty w zakresie rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych państw. Wskaźnik ten opracował w 1990 r. pakistański ekonomista Mahbub ul Haqa. Od 1993 r. HDI jest wykorzystywany przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP). Od 2010 r. HDI składa się z trzech komponentów: „długie i zdrowe życie", „wiedza" i „dostatni standard życia".

Ćwiczenie

Wymień kraje, które należą do bogatej Północy, ale znajdują się na południowej półkuli.

Czynniki, które warunkują postęp cywilizacyjny, są bardzo zróżnicowane, zależą zarówno od zmian następujących w samych państwach, jak i od sytuacji w regionie czy na świecie.

Rozwój społeczno-gospodarczy krajów rozwijających się	
Czynniki hamujące rozwój	**Czynniki ułatwiające rozwój**
– brak powszechnej edukacji – odpływ wykształconych kadr do krajów rozwiniętych (tzw. drenaż mózgów) – niski poziom kultury rolnej – przestarzała infrastruktura przemysłowa lub jej brak – erozja gleby – klęski głodu – choroby epidemiologiczne – wysokie bezrobocie – zadłużenie zagraniczne – nieudolne rządy – niepokoje społeczne, wojny domowe – brak zasobów naturalnych lub ich rabunkowa eksploatacja – brak źródeł energii	– inwestowanie w edukację i badania naukowe – współpraca z państwami rozwiniętymi (często byłymi metropoliami) w zakresie nauki, szkolnictwa wyższego, dostępu do nowych technologii i kredytów inwestycyjnych – gotowość do umorzenia lub redukcji zadłużenia krajom rozwijającym się – tworzenie ośrodków przemysłowych mogących konkurować z ośrodkami zagranicznymi – otwarcie rynków zbytu dla towarów z krajów rozwijających się – tworzenie aktywnego ładu międzynarodowego na forum ONZ i innych organizacji międzynarodowych – racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi i energią – odzyskiwanie odpadów i surowców wtórnych

Brak podstawowych warunków do prawidłowego rozwoju pogłębia przepaść między krajami bogatymi i biednymi. Bez wody, dostępu do źródeł energii czy podstawowej edukacji możliwość rozwoju krajów biednego Południa jest znacznie ograniczona. Naukowcy w różnych państwach od wielu lat opracowują wynalazki ułatwiające codzienne życie ludności krajów rozwijających się oraz zaspokajające ich podstawowe potrzeby życiowe.

Zależności polityczne i ekonomiczne między państwami bogatymi i biednymi

Warto wiedzieć

Najstarszym podejściem do międzynarodowej ekonomii politycznej był **merkantylizm**. W okresie XV–XVIII w. silne państwa europejskie dążyły do osiągnięcia potęgi gospodarczej. Chciały to uzyskać przez wspieranie własnego eksportu kosztem importu i ochronę krajowych producentów przed konkurencją zagraniczną.

międzynarodowe stosunki gospodarcze

W tradycyjnym rozumieniu stosunki międzynarodowe koncentrowały się na zagadnieniach związanych z wojną i pokojem, w których państwo i naród były najważniejszymi podmiotami w systemie międzynarodowym. Takie pojmowanie stosunków międzynarodowych sprowadzało się jedynie do kategorii politycznych. Jednak rozwój związków ekonomicznych między krajami, regionami i kontynentami spowodował **wzrost znaczenia międzynarodowych stosunków gospodarczych**. Przez związki ekonomiczne należy rozumieć handel międzynarodowy, przepływ kapitału, więzi produkcyjne, technologiczne, finansowe, instytucjonalne oraz sieć transportowo-komunikacyjną. Obecnie rządy państw są coraz bardziej odpowiedzialne za politykę gospodarczą. Obywatele często oczekują, że oprócz celów politycznych będą realizowane także cele polityki gospodarczej i społecznej. Możemy zatem mówić o integralności zjawisk politycznych i ekonomicznych (por. znaczenie surowców strategicznych, s. 30).

Rosnące zainteresowanie zagadnieniami ekonomicznymi spowodowało również, że podmiotami na scenie międzynarodowej stają się ekonomiczne organizacje międzynarodowe (zob. s. 47), organizacje pozarządowe i wielonarodowe korporacje (zjawisko to opisano w rozdz. poświęconym globalizacji, s. 46–47). W efekcie współczesne stosunki międzynarodowe są coraz bardziej złożone.

Istotne znaczenie dla polityki i gospodarki światowej mają ustalenia na szczytach najbogatszych państw. Pierwsze takie spotkanie miało miejsce w 1975 r., kiedy sześć najbogatszych państw świata: Francja, Japonia, Niemcy, Wielka Brytania, Włochy i Stany Zjednoczone stworzyły forum polityczno-gospodarcze nazwane **G6**. Z czasem grupa państw powiększyła się o Kanadę (1976 r.) i Rosję (1997 r.), w związku z czym była określana jako **G8**. Jednak po aneksji przez Rosję ukraińskiego Krymu w 2014 r. kraj ten odsunięto od współpracy. Kraje tej grupy zamieszkuje tylko kilkanaście procent ludności świata, ale dysponują połową dochodu światowego. Ustalenia grupy wpływają na globalną gospodarkę. Mają jednak charakter nieformalny i nie podlegają kontroli żadnej organizacji międzynarodowej. To wzbudza niezadowolenie przedstawicieli państw rozwija-

jących się oraz krytykę z ich strony. Kraje biednego Południa obarczają bogatą Północ odpowiedzialnością za biedę i zadłużenie. Uznają ją też za winną problemów ekologicznych oraz koncentracji kapitału w rękach międzynarodowych korporacji i pojedynczych osób.

Podobny nieformalny charakter ma powołana w 1999 r. **G20**. Zalicza się do niej 19 najbogatszych państw świata oraz Unię Europejską. Celem grupy jest konsultowanie wspólnej polityki finansowej na corocznych forach.

Warto obejrzeć...

Inside Job, reż. Ch. Ferguson, USA 2010 – dokument ukazujący kulisy kryzysu ekonomicznego z 2008 r.

Logo Grupy 77

Z kolei w 1964 r. rozwijające się państwa Południa zawarły w ramach ONZ własną koalicję nazwaną **Grupą 77**. Obecnie G77 liczy już 131 państw, ale pozostaje przy swojej historycznej nazwie. Postulaty grupy dotyczą uwzględniania interesu krajów biednych w gospodarce światowej. Chodzi między innymi o dostęp do nowych technologii, stabilność cen dóbr eksportowanych przez Południe oraz restrukturyzację zadłużenia.

Symbolem przemian zachodzących w rejonie Zatoki Perskiej jest miasto Dubaj w Zjednoczonych Emiratach Arabskich. Przyciąga ono uwagę świata nowatorskimi projektami budowlanymi, takimi jak sztuczne wyspy czy wyjątkowo wysokie budowle. Na zdjęciu najwyższy obecnie budynek świata Burdż Chalifa (ang. *Burj Khalifa*) mierzący 828 m.

Kraje rozwijające się nie są całkowicie skazane na zależność od państw bogatych. Pomimo znacznych różnic w poziomie rozwoju gospodarczego państwa biedne i bogate często są zmuszone do współpracy. Niewystarczające zasoby naturalne państw wysoko rozwiniętych wymuszają dystrybucję surowców z państw biednych i niestabilnych politycznie. Kiedy stosunkowo biedne kraje zrzeszone w Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową (OPEC) nałożyły w 1973 r. embargo na dostawy ropy do krajów popierających Izrael, ceny tego surowca wzrosły czterokrotnie. Współpraca państw OPEC przyczyniła się do znaczącego wzrostu ich dochodów. Podobnie było po rewolucji w Iranie w 1979 r. czy inwazji Iraku na Kuwejt w 1990 r. Popyt na ropę i gaz ziemny sprawił, że w ciągu kilku dziesięcioleci niektóre kraje biednego regionu świata, jakim był Bliski Wschód, znalazły się wśród największych inwestorów na świecie.

Najczęściej jednak państwa rozwijające się są głównie odbiorcami zaawansowanych technologii wytwarzanych w krajach wysoko rozwiniętych. Międzynarodowe korporacje chętnie lokują swoje inwestycje w krajach, gdzie jest tania siła robocza, jednak działy gospodarki wymagające zastosowania najbardziej zaawansowanych technologii nadal znajdują się w krajach bogatych. Przykładem tego zjawiska może być międzynarodowy handel bronią. Stany Zjednoczone, Rosja, Niemcy, Francja i Wielka Brytania odpowiadają za eksport 75% procent eksportu broni na świecie. Wśród największych importerów broni są duże państwa rozwijające się, takie jak Indie, Pakistan czy Chiny.

Rola kultury w relacjach między państwami bogatymi i biednymi

międzynarodowe stosunki kulturalne

Od lat 60. XX w. można obserwować wzrost znaczenia kultury jako czynnika uzupełniającego stosunki polityczne i ekonomiczne. To wtedy pojawiły się pierwsze publikacje naukowe i wypowiedzi polityków na temat znaczenia kultury w stosunkach międzynarodowych. **Stosunkami kulturalnymi** można nazwać wszelkie interakcje państw, instytucji, grup społecznych i pojedynczych ludzi, których celem jest wymiana doświadczeń kulturalnych. Te stosunki mogą obejmować, literaturę, sztukę, wierzenia, systemy wartości, prawa, języki i zwyczaje grup społecznych. Zaliczamy do nich również naukę i oświatę.

Wymiana kulturowa była i jest następstwem prowadzonych podbojów, wymiany handlowej czy migracji ludności. W wyniku wielowiekowej **polityki kolonizacyjnej** bogatsze państwa europejskie, takie jak Hiszpania, Portugalia, Wielka Brytania i Francja, narzuciły swoją kulturę (m.in. język, alfabet, system miar i wag, kulturę prawną) wielu ludom Ameryki, Afryki, Azji czy Australii. Era kolonialna w krajach pokolonialnych jest postrzegana obecnie jako przejaw imperializmu i istotna przyczyna nierówności ekonomiczno-społecznych. Byłe kolonie, takie jak Nigeria czy Egipt, walczą na przykład o zwrot dóbr kultury przejętych w XIX i XX w. przez Wielką Brytanię i Francję.

W czasach nowożytnych języki francuski i angielski stały się językami dyplomacji na całym świecie. Współcześnie można zaobserwować, że wzrost znaczenia politycznego i gospodarczego Chin przyczynia się do popularyzacji nauki chińskiego jako języka obcego.

Następstwem międzynarodowej wymiany handlowej czy migracji ludności było wytworzenie się **języków pidżynowych** (ang. *pidgin*). Są to pomocnicze języki o uproszczonej budowie i ograniczonym słownictwie bazującym na kilku różnych językach popularnych w danym regionie świata. Jednym z nich jest *spanglish* (połączenie hiszpańskiego i angielskiego) rozpowszechniony na pograniczu Meksyku i Stanów Zjednoczonych.

Współcześnie przekaźnikiem kultury stały się środki masowego przekazu z internetem na czele. Umożliwiły one rozprzestrzenienie się na całym świecie **kultury masowej** opartej na wzorcach amerykańskich i zachodnioeuropejskich. Przesycenie kulturą masową sprawia jednak, że w wysoko rozwiniętych społeczeństwach pojawia się zainteresowanie kulturą etniczną (muzyka, taniec, sztuka kulinarna) wywodzącą się z krajów rozwijających się (m.in. z Afryki).

W rozwój kultury są zaangażowane państwa i instytucje międzynarodowe. Zależy on od zasobów finansowych, jakimi dysponują animatorzy kultury. Międzynarodowe konkursy czy festiwale zyskają popularność, jeśli zostaną poprzedzone reklamą, co jest kosztowne. Wypożyczenie ze zbiorów narodowych dzieła sztuki na wystawę w innym kraju wymaga nie tylko stosownej umowy międzyrządowej, lecz także odpowiednich nakładów finansowych dla zabezpieczenia dzieła przed kradzieżą czy uszkodzeniem. Oznacza to, że szeroko pojęta kultura łatwiej rozwija się w krajach bogatszych niż biedniejszych. Przykładem tego są nagrody filmowe, takie jak Oscary czy Złote Globy. W rywalizacji o nie biorą udział przede wszystkim filmy anglojęzyczne, a pozostałe konkurują tylko w jednej kategorii.

Międzynarodowe inicjatywy kulturalne są podejmowane przez różne organizacje. W Europie zajmują się tym między innymi Rada Europy i Unia Europejska. W skali światowej taką rolę odgrywa **Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury** (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, UNESCO). Propaguje ochronę dziedzictwa kulturowego i naturalnego, współpracę w dziedzinie nauki i edukacji oraz tworzenie społeczeństwa informacyjnego. W ten sposób dąży do wyrównania różnic w poziomie rozwoju między krajami bogatymi i biednymi. UNESCO swoje cele osiąga między innymi poprzez umożliwienie dostępu do edukacji wszystkim dzieciom, zrównanie w prawach do nauki obu płci, zmniejszenie ubóstwa oraz ochronę środowiska naturalnego.

Problem ochrony środowiska naturalnego w krajach bogatych i biednych

Na całym świecie nasilają się niekorzystne zjawiska przyrodnicze. Są to między innymi kwaśne deszcze, pustynnienie oraz wymieranie gatunków roślin i zwierząt. Dochodzi do wycinania lasów i zanieczyszczania środowiska. Poważnym problemem stało się składowanie odpadów. Te wszystkie kwestie zmuszają do podejmowania **działań mających na celu ochronę przyrody**. Globalnym wyzwaniem jest również zapobieżenie efektowi cieplarnianemu, do którego przyczynia się emisja gazów cieplarnianych do atmosfery. Skutki ingerencji człowieka w przyrodę widać już dziś. Specjaliści zapowiadają dalsze negatywne zmiany. Z tego powodu zarówno rządy państw, jak i inni uczestnicy stosunków międzynarodowych podejmują inicjatywy mające ograniczyć zmiany środowiska naturalnego. Problem polega jednak na tym, że stanowiska poszczególnych państw w kwestii ekologii bardzo się różnią. Kraje rozwijające się mniej dbają o ochronę własnych zasobów naturalnych czy ochronę ginących gatunków roślin i zwierząt. Z kolei dla państw wysoko rozwiniętych, głównie europejskich, te sprawy obecnie stają się coraz ważniejsze.

W krajach wysoko rozwiniętych przemiany cywilizacyjne i ingerencja w środowisko naturalne zaszły niezwykle daleko. Społeczeństwa tych państw odczuwają skutki zmian w przyrodzie. Dalsze zmiany mogą okazać się nieodwracalne i wpłynąć na jakość życia przyszłych pokoleń. W związku z tym propaguje się **racjonalne wykorzystywanie zasobów przyrody** zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju. Przeciwdziała się zanieczyszczeniom środowiska dzięki ustanawianiu wyższych norm dotyczących emisji spalin czy hałasu. Przywraca się naturalny wygląd terenów zniszczonych przez działalność człowieka. W Zachodniej Europie średnio 80% odpadów podlega recyklingowi, czyli ponownemu przetworzeniu. W zachodnich aglomeracjach pojawiają się ograniczenia wjazdu do centrów miast. Taką możliwość mają tylko pojazdy spełniające najwyższe normy emisji CO_2 i innych spalin.

polityka zrównoważonego rozwoju

Warto obejrzeć...

Niewygodna prawda, reż. D. Guggenheim, USA 2006 – film przedstawia wykład Ala Gore'a – amerykańskiego polityka i dziennikarza, laureata Pokojowej Nagrody Nobla. Wystąpienie dotyczy stanu środowiska naturalnego i zagrożeń, jakie niesie za sobą efekt cieplarniany.

Nie wszystkie inicjatywy proekologiczne przynoszą pożądane skutki. W celu częściowego uniezależnienia się od paliw kopalnych (ropa naftowa, gaz ziemny) w Unii Europejskiej wprowadzono obowiązek dodawania biokomponentów (tzw. biopaliw) do paliw. Niestety, oznacza to, że wiele pastwisk, łąk i lasów tropikalnych zamienia się w uprawy roślin oleistych. W ten sposób zostaje ograniczona bioróżnorodność. W efekcie wzrastają koszty produkcji żywności i narasta rywalizacja o dostęp do zasobów wody. Niekontrolowane powiększanie się plantacji palm olejowych w krajach rozwijających się może doprowadzić do całkowitej likwidacji lasów tropikalnych. Wiąże się z tym bezpowrotna utrata wielu gatunków roślin i zwierząt oraz erozja gleby.

Kurczenie się obszaru lasów deszczowych na Borneo

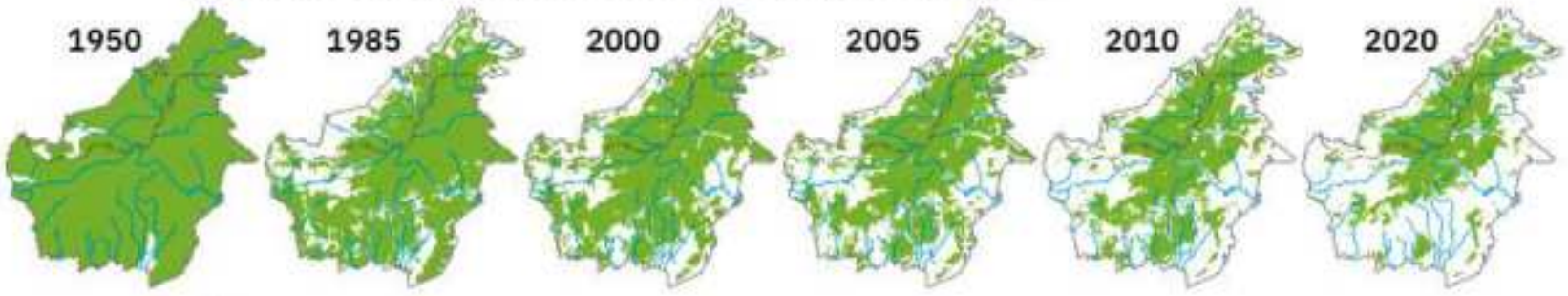

Źródło: Ziemia na Rozdrożu, http://link.operon.pl/28 (dostęp: 15.12.2021).

Ochrona środowiska wymaga koordynacji działań na forum międzynarodowym. Ważną decyzją społeczności międzynarodowej było utworzenie w 1948 r. **Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody** (ang. *International Union for Conservation of Nature*, IUCN). Jej celem jest opracowanie zasad ochrony i użytkowania ekosystemów wraz z ich zespołami roślinnymi i zwierzęcymi. Organizacja ta publikuje międzynarodową czerwoną księgę (pełny tytuł brzmi: *Czerwona księga gatunków zagrożonych*) zawierającą listę gatunków roślin i zwierząt zagrożonych wyginięciem. Prowadzi działalność oświatową, informacyjną i dokumentacyjną. Ponadto współpracuje z organizacjami rządowymi, takimi jak UNESCO, Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Światowa Organizacją Zdrowia (WHO), i pozarządowymi, w tym ze Światowym Funduszem na rzecz Przyrody (WWF) i Greenpeace.

Logo Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody

Wśród licznych inicjatyw międzynarodowych na rzecz ochrony środowiska warto wymienić ***Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*** z 1992 r. (tzw. konwencja klimatyczna). Ta konwencja określiła założenia międzynarodowej współpracy dotyczącej ograniczenia emisji gazów cieplarnianych odpowiedzialnych za zjawisko globalnego ocieplenia. Początkowo konwencja nie zawierała wiążących ustaleń. Z czasem opracowano jednak protokoły wprowadzające limity emisji gazów cieplarnianych, głównie CO_2. Najważniejszym jest **protokół z Kioto** z 1997 r. (obecnie znany bardziej niż sama konwencja), który wszedł w życie w 2005 r. Zobligował on kraje uprzemysłowione do redukcji od 2012 r. emisji gazów cieplarnianych o 5% względem poziomu emisji z 1990 r. W protokole z Kioto znacznie łagodniej potraktowano kraje rozwijające się, a wśród nich największych emitentów CO_2 – Chiny i Indie. Protokół zobowiązuje kraje wysoko rozwinięte do wspierania rozwoju technologicznego krajów rozwijających się. Nakazuje też prowadzenie badań nad rozwojem alternatywnych źródeł pozyskiwania energii, takich jak energia wiatru, słońca bądź nuklearna. Takie inwestycje o charakterze ekologicznym w uboższych krajach

są korzystne również dla krajów wysoko rozwiniętych, gdyż pozwalają uzyskać prawo do dodatkowej emisji gazów cieplarnianych.

Pierwszym w historii uniwersalnym, prawnie wiążącym porozumieniem w dziedzinie klimatu jest tak zwane **porozumienie paryskie** zawarte podczas konferencji klimatycznej w Paryżu w 2015 r. Do porozumienia paryskiego przystąpiło prawie 190 krajów, w tym Unia Europejska. Aby porozumienie mogło wejść w życie, jego ratyfikacji musiało dokonać co najmniej 55 krajów odpowiadających za co najmniej 55% światowych emisji. W porozumieniu paryskim określono ogólnoświatowy plan działania, który ma zapobiec zmianom klimatu dzięki ograniczeniu globalnego ocieplenia do wartości poniżej 2°C (ponad stan sprzed epoki przemysłowej) oraz dążeniu do utrzymania go na poziomie 1,5°C.

Fundamentem polityki klimatycznej UE jest **Europejski System Handlu Emisjami**. W jego ramach zaplanowano obniżenie emisji CO_2 o 20%. Przedsiębiorstwa przemysłowe i energetyczne muszą dostosować emisje do przyznanych im uprawnień. Te, którym się to nie uda, będą zmuszone do dokupienia uprawnień na wolnym rynku, co podniesie ceny produkcji.

Innym ważnym dokumentem w Unii Europejskiej jest przyjęty w 2019 r. **Europejski Zielony Ład**. Zawiera on plan działań umożliwiających bardziej efektywne wykorzystanie zasobów dzięki przejściu na czystą gospodarkę i zmniejszeniu poziomu zanieczyszczeń. Do 2050 r. UE planuje stać się kontynentem neutralnym dla klimatu.

Podsumowanie lekcji

s. 35 ▸ ■ **Międzynarodowe stosunki gospodarcze** to całokształt transakcji ekonomicznych między gospodarkami poszczególnych państw i wchodzącymi w ich skład podmiotami gospodarczymi (osobami fizycznymi i prawnymi).

s. 37 ▸ ■ **Międzynarodowe stosunki kulturalne** to wszelkie działania na rzecz kultury wykraczające poza granice państw. Uczestniczą w nich państwa, instytucje, grupy społeczne i pojedynczy ludzie.

s. 38 ▸ ■ **Polityka zrównoważonego rozwoju** polega na rozwoju cywilizacyjnym, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Zgromadź informacje na temat ustaleń ostatniego szczytu państw należących do G7.
2. Wymień czynniki przyspieszające i hamujące rozwój gospodarczy w państwach rozwijających się.
3. Opisz inicjatywę kulturalną, która może być wykorzystana do promocji kultury państw rozwijających się.
4. Przeprowadź analizę SWOT na temat zwiększania udziału biokomponentów w paliwach.

Zwiększanie biokomponentów w paliwach	
Mocne strony:	Słabe strony: .....
Szanse:	Zagrożenia: .....

6. Wymiary globalizacji

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz wielowymiarowość pojęcia *globalizacja*;
- przeanalizujesz fragment tekstu Benjamina Barbera *Dżihad kontra McŚwiat*;
- poznasz wpływ globalnych korporacji na współczesną politykę, gospodarkę i społeczeństwo.

Zjawisko globalizacji

globalizacja

Termin *globalizacja* jest współcześnie coraz częściej używany. Wszedł on do języka nauki, polityki, biznesu, mediów, a także do języka potocznego. Globalizacja jest pojęciem typu *catch-all* (czyt. kacz ol, ang. *catch* – chwytać, *all* – wszystko), czyli ujmującym każdy możliwy aspekt procesów zachodzących we współczesnym świecie. Można ją rozumieć jako **zjawisko zagęszczania się różnych związków i oddziaływań w skali światowej**. Główną cechą tego procesu jest coraz intensywniejsze, swobodne przemieszczanie się kapitału, towarów, ludzi i informacji. Globalizację cechuje **wielowymiarowość**, ponieważ ten proces przebiega jednocześnie w wielu dziedzinach życia społecznego: polityce, gospodarce, kulturze, technologii, komunikacji czy ekologii.

Historyczne początki globalizacji

- przełom II i I tysiąclecia p.n.e. – osiągnięcia Fenicjan: wynalazek alfabetu, wprowadzenie pieniądza, rozwój handlu w basenie Morza Śródziemnego, prawdopodobnie pierwsze opłynięcie Afryki
- XV–XVI w. – epoka wielkich odkryć geograficznych i pierwszych podbojów kolonialnych, rozwój kompanii handlowych i europejska ekspansja polityczna, gospodarcza i kulturowa
- schyłek XIX w. – ostateczny podział świata między mocarstwa kolonialne
- lata 50. i 60. XX w. – rozpad światowego systemu kolonialnego
- lata 90. XX w. – rozpad systemu komunistycznego blokującego integrację, rozwój internetu

Globalizacja ekonomiczna

Ćwiczenie

Debata: Jaki wpływ na społeczność międzynarodową ma globalizująca się gospodarka: pozytywny czy negatywny?

Najbardziej oczywistym aspektem globalizacji jest jej **wymiar ekonomiczny**. Wynika on z rozwoju kapitalizmu przypadającego na XIX i XX w. Współczesny globalny system kapitalistyczny to następstwo takich wydarzeń, jak: deregulacja systemu finansowego (lata 70. XX w.), reformy gospodarcze w Chinach (od 1978 r.) i obalenie komunizmu (po 1989 r.). Współczesny kapitalizm opiera się na neoliberalnych regułach gospodarczych. Należą do nich własność środków produkcji, wolny przepływ kapitałów, deregulacja, prywatyzacja, wyłączanie się państwa ze sfery kierowania ekonomicznego i zmniejszanie zaangażowania państwa jako dostawcy dóbr i usług publicznych.

W ostatniej dekadzie XX w. produkcja przemysłowa zaczęła być przenoszona ze Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej do krajów o mniejszych kosztach produkcji. Zalicza się do nich Meksyk, Chiny, europejskie kraje postkomunistyczne i kraje Azji Południowowschodniej. Międzynarodowy kapitał zaczął wypierać kapitał rodzimy, kontrolowany przez państwo. W wyniku globalizacji wiele państw

mniejszych, uboższych i słabszych jest spychanych na margines głównego nurtu rozwoju światowej gospodarki.

Współcześnie to korporacje transnarodowe mają **podstawowe znaczenie dla globalnej gospodarki**. Zatrudniają setki milionów ludzi, a ich liczba przekracza 60 tys. Cechują je szybki rozwój i skłonność do łączenia się (tzw. fuzje). Dzięki temu dysponują one znacznym kapitałem i siłą polityczną. Z tego względu mogą wpływać na rządy państw i międzynarodowe organizacje rządowe. Korporacje **przejmują od państwa jego tradycyjne funkcje**. Finansują badania naukowe, a swoim pracownikom oferują świadczenia medyczne i edukacyjne. Niestety, interesy korporacji nie zawsze pokrywają się z interesami państw, w których prowadzą swoją działalność gospodarczą. Poza tym ich działalność nie jest dostatecznie przejrzysta.

Ćwiczenie

Praca w grupach:

Podzielcie się na trzy grupy. Udowodnijcie w nich tezę, że następujące problemy mają wymiar globalny:

a) terroryzm międzynarodowy,

b) epidemie,

c) międzynarodowa przestępczość zorganizowana.

Cechą globalizacji staje się **deterytorializacja**. Państwa tracą kontrolę nad przepływem osób, towarów, usług i kapitału. Przenoszenie produkcji do państw o niższych kosztach pracy prowadzi do wzrostu bezrobocia i wymusza mobilność globalnego społeczeństwa. Taka polityka pogłębia nierówności społeczne i ekonomiczne. Na tle rosnącego ubóstwa i presji związanej z koniecznością emigracji przyczynia się to do destabilizacji na świecie.

Integracja gospodarcza (zwłaszcza systemu finansowego) nie byłaby możliwa bez zmian technologicznych. Polegają one na masowym wykorzystaniu technik komputerowych i sieci teleinformatycznych. Internet i telefonia komórkowa w krótkim czasie opanowały cały świat. Nowe techniki komunikacyjne stały się głównym czynnikiem wzrostu produktywności gospodarczej.

Globalizacja polityczna

Integracja gospodarcza i tempo rozwoju technologii to procesy, które zachodzą znacznie szybciej niż przemiany systemów politycznych w poszczególnych państwach. Na globalnym rynku sukcesy mogą osiągać również mniejsze jednostki terytorialne (miasta, np. Szanghaj; regiony, np. Kalifornia) i większe (konfederacje państw – historycznym przykładem konfederacji są Stany Zjednoczone w latach 1776–1787).

Jak dotąd nie powstały globalne struktury władzy. Nawet na forum organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ, ścierają się interesy państw narodowych. Wyjątkiem staje się **Unia Europejska** reprezentująca interesy 27 państw, na przykład w G20. Nowego znaczenia nabiera również pojęcie suwerenności państwa. W zglobalizowanym świecie tylko **aktywny udział we wspólnotach międzynarodowych** daje szanse, aby państwa małe i średnie pozostały liczącymi się podmiotami międzynarodowymi.

Postęp globalizacji wiąże się ze wzrostem liczby państw demokratycznych oraz większym naciskiem na rządy prawa i prawa człowieka. W ostatnich latach globalne narzędzia komunikacji stały się wręcz bronią przeciwko dyktatorskim rządom. W kilku krajach (Iran, Mołdawia, Tunezja, Egipt) doszło do rewolucji nazwanych twitterowymi. Były to wystąpienia i bunty społeczne przeciwko władzy, w których społeczeństwo informowało się o wydarzeniach za pomocą internetowych serwisów społecznościowych (Twitter, Facebook). Nowe kanały

komunikacji ułatwiły demonstrantom koordynację działań i przekazywanie relacji społeczności międzynarodowej.

Kolejną korzyścią wynikającą z globalizacji jest spadek liczby wojen między państwami. Powiązanym ze sobą krajom bardziej opłaca się rozwiązywać konflikty drogą pokojowych negocjacji.

Jednak **postęp globalizacji pogłębia kryzys demokracji**. Rządzący w coraz większym stopniu muszą uwzględniać nie tylko interesy obywateli, lecz także wymogi rynku globalnego oraz oczekiwania formułowane przez instytucje i organizacje międzynarodowe (takie jak Bank Światowy czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy).

Obywatele poszczególnych państw mają swobodę przekraczania granic i pozyskiwania informacji za pośrednictwem globalnych mediów, w związku z czym przed służbami porządkowymi stają trudniejsze wyzwania w zakresie bezpieczeństwa (np. międzynarodowa przestępczość i terroryzm).

Ćwiczenie

Praca w grupach: Przeprowadźcie analizę SWOT na jeden z wariantów tematu: Wpływ globalnych mediów / korporacji transnarodowych / organizacji międzynarodowych na ład międzynarodowy / światową gospodarkę / prawa człowieka.

Koniec historii nie nastąpił, nie znaleźliśmy się też w cudownej krainie techne, obiecywanej przez futurologów. Upadek państwowego komunizmu nie doprowadził narodów do bezpiecznej demokratycznej przystani, a horyzont, jaki się przed nami roztacza, nadal przysłaniają chmury przeszłości, widmo bratobójczych walk i wojen domowych. Ci, którzy patrzą w przeszłość, stwierdzają, że wszystkie potworności niegdysiejszych rzezi odżyły w rozpadających się państwach – w Bośni, na Sri Lance, w Osetii i Rwandzie – i że nic się właściwie nie zmieniło. Ci, którzy spoglądają w przyszłość, prorokują istny raj i że wszystko już wygląda inaczej albo wkrótce się zmieni. [...]

Każdy uważny czytelnik prasy codziennej, który zapoznaje się na pierwszych stronach gazet zarówno z wiadomościami o rzeziach i wojnach domowych, jak i z zamieszczanymi na stronach gospodarczych aspektach fuzji wielkich firm telekomunikacyjnych, każdy, kto świadomie przyjmuje do wiadomości całą perspektywę, jaka go otacza, zdaje sobie sprawę, że nasz świat i nasze życie znalazły się w pułapce między dwiema, jak je nazywa Wiliam Butler Yeats, walecznościami: rasy i duszy. Ta pierwsza stanowi odzwierciedlenie plemiennej przeszłości, druga zaś zapowiada przyszłość nieznającą lojalności narodowych. [...]

Pierwszy scenariusz, wywodzący się od rasy, zapowiada się niezwykle ponuro: nawrót wielkich grup ludzkości do form plemiennych, czemu towarzyszyć będą krwawe wojny, groźba bałkanizacji państw narodowych, gdzie kulturę podżega się przeciw kulturze, ludzi przeciw ludziom, plemię przeciw plemieniu. Jest to Święta Wojna, toczona w imię dziesiątków zaściankowych wierzeń, przeciw wszelkim formom wzajemnej zależności, współpracy społecznej i wzajemności, a więc przeciw technologii, kulturze masowej i zintegrowanym rynkom, przeciw nowoczesności jako takiej i przeciw przyszłości, w której nowoczesność się rodzi. Drugi scenariusz maluje tę samą przyszłość w niezwykle atrakcyjnych barwach, przedstawiając siły ekonomiczne, technologiczne i ekonomiczne, które narzucają integrację i ujednolicenie, mesmeryzując ludzi na całym świecie szybką muzyką, szybkimi komputerami

i „szybkim jedzeniem" (fast food). MTV, Macintosh i McDonald's to ich symbole. Za ich sprawą ludzkość zmienia się w jeden wielki park tematyczny. McŚwiat połączony środkami komunikacji, informacji, rozrywką i handlem. Między wieżą Babel a Disneylandem planeta nasza pospiesznie się rozpada i opornie zbiera w całość, oba procesy zachodzą jednocześnie. [...]

Cóż więc konkretnie oznacza dialektyczne ujęcie Dżihadu i McŚwiata, skoro na pierwszy rzut oka tendencyjne reprezentowane przez te siły wydają się tak niepodważalnie sprzeczne? Dżihad i McŚwiat działają przecież w przeciwstawnych kierunkach: jeden napędzany jest prowincjonalnymi fanatyzmami, siłę drugiego stanowią uniwersalne rynki. Jeden wytycza na nowo etniczne i przednarodowe granice wewnątrz państw, drugi, oddziaływając z zewnątrz, sprawia, że granice stają się przepuszczalne. Dżihad i McŚwiat mają jednak wspólną cechę: wydają wojnę suwerennemu państwu, a tym samym podkopują jego demokratyczne instytucje. Oba wzdragają się przed społeczeństwem obywatelskim i pomniejszają znaczenie demokratycznych cnót obywatelskich, nie starając się przy tym wyłonić alternatywnych instytucji demokratycznych. Dżihad wytwarza społeczności oparte na więzach krwi, wykluczeniu obcych i nienawiści, mające demokrację za nic i przedkładające nad nią despotyczny paternalizm lub uznaną przez ogół więź plemienną. McŚwiat tworzy światowe rynki oparte na konsumpcji i zysku, a kwestie dobra publicznego, o które niegdyś troszczyły się demokratyczne społeczności i ich rządy; pozostawia mało odpowiedzialnej, jeśli wręcz nie fikcyjnej „ręce rynku".

Źródło: B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*, Warszawa 2007, s. 1–3.

Ćwiczenia

1. Scharakteryzuj oba światy opisane w tekście.
2. Wyjaśnij, na czym polega paradoks obu światów.
3. Oceń, w jakim stopniu tekst Benjamina Barbera, politologa i filozofa amerykańskiego, pochodzący z 1996 r., jest obecnie aktualny.

Globalizacja społeczno-kulturowa

homogenizacja kultury

Homogenizacja kultury – proces ujednolicania kultury (wzorców, postaw, świadomości) pod wpływem kultury dominującej.

Cechą charakterystyczną współczesnej kultury staje się **indywidualizm**. Z pewnością taka postawa uczy otwartości i chroni przed nietolerancją, ale wynika z głębokich przemian społecznych. Kult indywidualizmu jest następstwem osłabienia norm społecznych, więzi rodzinnych i narodowych, a także postępującego rozpadu wspólnot lokalnych. Pod wpływem kultury masowej lokalne sposoby życia, normy, wartości, zwyczaje i obyczaje są wypierane przez zunifikowany styl świata zachodniego. Homogenizację kultury, czyli proces jej ujednolicania, przyspieszają media o zasięgu globalnym – przede wszystkim internet i telewizja satelitarna. Oferta mass mediów w zakresie kultury jest wszędzie podobna. Telewizja na całym świecie oferuje telenowele,

seriale, różnorodne programy (nazywane *show*), w których występują znane osoby – celebryci. Internet daje każdemu dostęp do takich samych informacji, rozrywek i świata gier.

Unifikacja – połączenie różnych elementów w całość.

Proces systemowego ujednolicania ludzkich zachowań został przedstawiony przez George'a Ritzera w książce *Mcdonaldyzacja społeczeństwa*. Mcdonaldyzacja to proces upowszechniania się zasad działania barów szybkiej obsługi we wszystkich dziedzinach życia społecznego: pracy, wypoczynku, podróżowania, życia rodzinnego, miłości, zakupów, edukacji, opieki medycznej itp.

Cechami mcdonaldyzacji są:
- przewidywalność – wszystko powinno odbywać się według z góry ustalonych zasad i bez niespodzianek, co ma zapewnić człowiekowi poczucie stabilności i komfortu;
- kalkulacyjność – wszystko powinno dać się opisać za pomocą liczb, istotna staje się ilość, a nie jakość i subiektywne zadowolenie klienta;
- efektywność – potrzeby klienta należy załatwiać możliwie szybko i jak najmniejszym nakładem kosztów, zgodnie z ustalonymi zasadami;
- manipulacja – od pracownika oczekuje się wykonywania ustalonych zadań i wyrobienia normy, a klient jest poddawany zabiegom socjotechnicznym, aby firma osiągnęła maksymalny zysk.

Amerykański styl życia jest punktem odniesienia dla ogólnoświatowych trendów kulturowych. Popowy przemysł muzyczny jest zdominowany przez amerykańskie preferencje. Mimo że filmy produkuje się w różnych krajach, tylko znikoma ich część ma szanse trafić na światowy rynek. Dzieje się tak, gdyż większość widzów woli amerykańską kinematografię (por. infografika na s. 46–47).

Krytyka globalizacji

W większości państw świata aktywne są różnorodne ruchy **alterglobalistyczne**. Ich wyznawcy stawiają sobie za cel zmianę obecnych stosunków ekonomicznych, społecznych i ekologicznych. Zwolennikami przemian są między innymi anarchiści, pacyfiści i ekolodzy. Alterglobaliści akceptują postęp w dziedzinie praw człowieka i zrównoważony rozwój. Propagują też ideę solidarności realizowaną chociażby w postaci pomocy humanitarnej. Krytykują jednak neoliberalną politykę ekonomiczną oraz brak dostępu do informacji (prawa patentowe i prawa autorskie). Występują także w obronie degradowanego środowiska naturalnego, kultur lokalnych oraz wyzyskiwanych pracowników wielkich korporacji. Głównym celem ataków alterglobalistów są międzynarodowe instytucje, korporacje i rządy najbogatszych państw świata. W największych spotkaniach alterglobalistów (tzw. forach społecznych) bierze udział do 200 tys. uczestników. Na przykład **Światowe Forum Społeczne** jest organizowane przez ruchy alterglobalistów w tych samych dniach co Światowe Forum Ekonomiczne (w Davos w Szwajcarii), podczas którego spotykają się przedstawiciele światowych korporacji oraz przywódcy państw. Organizuje się również podobne fora społeczne, ale o regionalnym, mniejszym zasięgu: Azjatyckie Forum Społeczne, Europejskie Forum Społeczne, Europejskie Forum Edukacyjne czy Polskie Forum Społeczne.

Przejawy globalizacji

Radio

W 2019 r. nadawało **44 tys.** stacji radiowych na całym świecie. Dostęp do radia mają nie tylko użytkownicy tradycyjnych odbiorników, lecz także użytkownicy internetu (np. za pośrednictwem telefonów komórkowych).

Telefony

W 2019 r. liczba abonentów telefonów komórkowych wyniosła **4,68 mld.**

Internet

W 2019 r. liczba użytkowników internetu przekroczyła **4 mld.**

Telewizja

W 2019 r. użytkowano **1,67 mld** odbiorników.

Wskaźnik liczby użytkowników internetu według regionów świata w 2020 r.

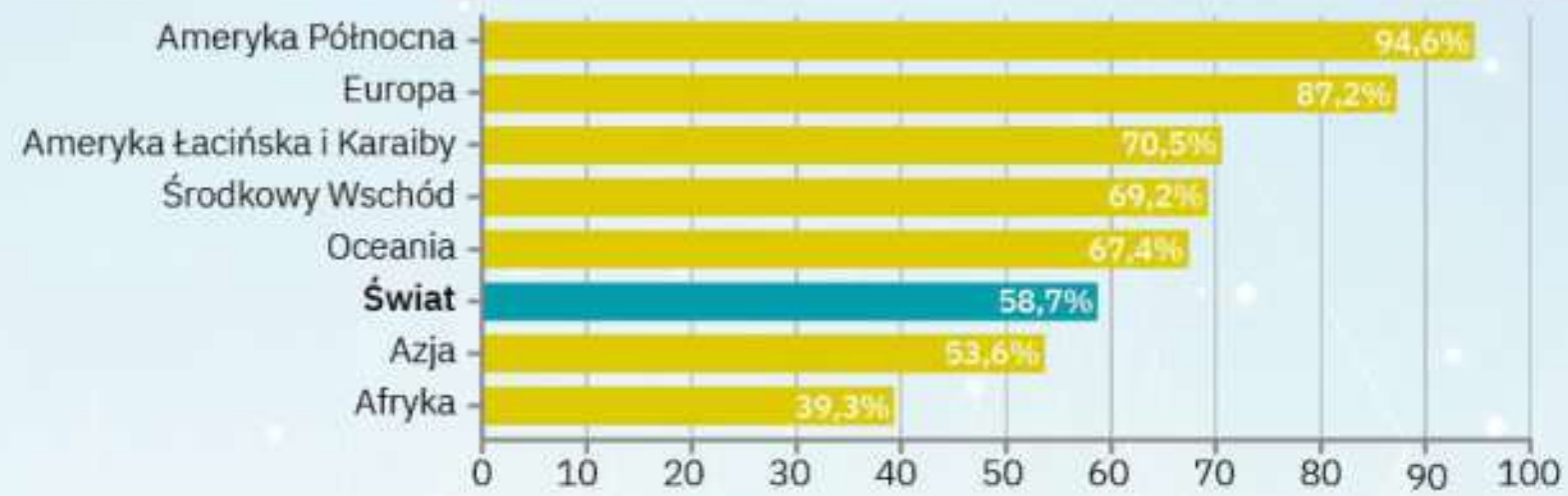

Źródło: Internet World Stats.

Globalne media

CNN (*Cabel News Network*) – amerykańska telewizja informacyjna z siedzibą w Atlancie, założona w 1980 r. Jest pierwszym kanałem telewizyjnym nadającym całodobowe serwisy informacyjne. Emituje kilka wersji programów, m.in. międzynarodową, amerykańską, meksykańską i arabską. Światowy rozgłos zdobyła dzięki bezpośrednim relacjom z pola walki podczas inwazji na Irak w 1991 r.

BBC (*British Broadcasting Corporation*) – brytyjski publiczny nadawca radiowo-telewizyjny, istniejący od 1922 r. Jest to największa tego rodzaju instytucja, z której usług korzystają tygodniowo setki milionów słuchaczy, widzów i internautów na całym świecie. BBC Worldwide to utworzone w 2005 r. komercyjne ramię BBC o międzynarodowym charakterze.

Al-Dżazira (*Al-Jazeera*) – arabska stacja telewizyjna, założona w 1996 r. w Katarze. Nadaje audycje w języku arabskim i angielskim. Prezentuje tematy kontrowersyjne politycznie i kulturowo. Ma wyłączność na emitowanie przekazów Al-Kaidy.

Dziesięć najczęściej używanych języków na świecie

1. Angielski	1 268 mln
2. Chiński (mandaryński)	1 120 mln
3. Hindi	637 mln
4. Hiszpański	538 mln
5. Francuski	277 mln
6. Arabski	274 mln
7. Bengalski	265 mln
8. Rosyjski	258 mln
9. Portugalski	252 mln
10. Indonezyjski	199 mln

Źródło: Ethnologue, http://link.operon.pl/26 (dostęp: 15.12.2021).

Globalne marki

Coca-Cola (*Coke*) – marka bezalkoholowego napoju gazowanego firmy The Coca-Cola Company. Receptura coli została opracowana w 1886 r. w Stanach Zjednoczonych. Do Polski napój trafił w 1957 r., a regularną produkcję rozpoczęto w 1972 r. Cola stała się symbolem kultury masowej XX w. Jej głównym konkurentem jest napój innej znanej firmy – Pepsi. W małej puszce coli jest aż 7 kostek cukru (35 g), a w coli bez cukru jest sztuczny środek słodzący – aspartam.

McDonald's – sieć barów szybkiej obsługi (ang. *fast food*) założona w 1940 r. w Stanach Zjednoczonych. Sukces marki sprawił, że obecnie sieć liczy ponad 30 tys. barów w większości państw świata. W Polsce działa prawie 300 lokali zatrudniających 16 tys. pracowników. Firma McDonald's jest krytykowana przez obrońców praw zwierząt. Utrzymują oni, że do produkcji mięsa na potrzeby barów firma wykorzystuje zwierzęta hodowane i zabijane w niehumanitarny sposób. Zgodnie z nazewnictwem przyjętym w tej firmie bary McDonald's nazywa się restauracjami. Jednak określenie „restauracja" nie jest odpowiednie, ponieważ w takim lokalu gastronomicznym powinna być kelnerska obsługa oraz szatnia.

Hollywood – dzielnica Los Angeles, która stała się najważniejszym ośrodkiem amerykańskiej kinematografii i pośrednio całego tamtejszego przemysłu filmowego. Pierwsze studio filmowe w Hollywood założono w 1911 r. Powstało tu pięć wielkich wytwórni: Fox (20th Century Fox), Loew's Incorporated (Metro-Goldwyn-Mayer), Paramount Pictures, RKO (Radio-Keith-Orpheum) i Warner Bros. Obecnie Hollywood nie jest już największym ośrodkiem filmowym – pod względem liczby produkowanych filmów wyprzedza je Bombaj (tzw. **Bollywood**) w Indiach. Filmy hollywoodzkie i bollywodzkie są obecnie synonimami kina komercyjnego.

Ćwiczenie

Jakie szanse i zagrożenia niesie za sobą zjawisko globalizacji?

Podsumowanie lekcji

s. 41 ▸ ■ **Globalizacja** jest procesem polegającym na wzroście wzajemnych zależności między ludźmi w skali światowej ze względu na polityczne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, technologiczne i środowiskowe aspekty życia.

s. 44 ▸ ■ **Homogenizacja kultury** oznacza ujednolicenie kultury, zestawienie lub faktyczne postawienie na równi wytworów o niejednakowej wartości i różnym poziomie.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw i oceń wpływ globalnych mediów na przemiany społeczno-kulturowe na świecie.
2. Wyjaśnij, na czym polega rola transnarodowych korporacji we współczesnym świecie.
3. Zbierz informacje na temat wpływu rozwoju gospodarczego na zmiany w środowisku naturalnym.

Propozycja projektu edukacyjnego

Jaka jest rzeczywista pozycja Polski na świecie? Opracujcie zestaw różnych wskaźników, za których pomocą można zmierzyć ogólną siłę państwa polskiego. Uzasadnijcie, co zadecydowało o przyjętych kryteriach klasyfikacji. Przedstawcie swoje badania, porównując nasze państwo z innymi krajami.

Chcesz wiedzieć więcej – przeczytaj

L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2015.

B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2007.

J. Bartosiak, *Przeszłość jest prologiem*, Warszawa 2019.

Z. Bauman, *Globalizacja: i co z tego dla ludzi wynika*, tłum. E. Klekot, Warszawa 2000.

M. Blacksell, *Geografia polityczna*, tłum. J. Halbersztat, Warszawa 2008.

A. Budnikowski, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Warszawa 2006.

C. Flint, *Wstęp do geopolityki*, tłum. J. Halbersztat, Warszawa 2008.

Globalizacja a stosunki międzynarodowe, red. E. Haliżak, R. Kuźniar, J. Symonides, Bydgoszcz–Warszawa 2004.

T. Grzywaczewski, *Granice marzeń. O państwach nieuznawanych*, Warszawa 2018.

S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2003.

P. Khanna, *Przyszłość należy do Azji. Globalny porządek w XXI stuleciu*, Warszawa 2020.

N. Klein, *Doktryna szoku. Jak współczesny kapitalizm wykorzystuje klęski żywiołowe i kryzysy społeczne*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2008.

N. Klein, *No logo*, tłum. H. Pustula, Warszawa 2004.

H.J. Mackinder, *Demokratyczne ideały a rzeczywistość*, Warszawa 2019.

T. Marshall, *Więźniowie geografii, czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*, tłum. F. Filipowski, Warszawa 2017.

K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, tłum. G. Łuczkiewicz, Warszawa 2006.

G. Ritzer, *Mcdonaldyzacja społeczeństwa*, tłum. L. Stawowy, Warszawa 2003.

A. Rzepka, *Globalizacja w teorii i praktyce*, Warszawa 2014.

A. Zawidzka-Łojek, B. Sonczyk, A. Łazowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2018.

I. ŁAD MIĘDZYNARODOWY – POWTÓRZENIE

1. Zasady i podmioty prawa międzynarodowego

s. 10 **Prawo międzynarodowe publiczne** jest jedną z gałęzi prawa obejmującą zespół norm prawnych regulujących stosunki między państwami, rządowymi organizacjami międzynarodowymi i innymi podmiotami
s. 10 prawa międzynarodowego. **Źródłami prawa międzynarodowego** są: zwyczaje, traktaty międzynarodowe, uchwały organów organizacji międzynarodowych oraz orzecznictwo sądów międzynarodowych.
s. 12 Najważniejsze zasady prawa międzynarodowego ujęto w dwóch dokumentach: ***Karcie Narodów Zjednoczonych*** z 1945 r. oraz ***Deklaracji zasad prawa międzynarodowego*** z 1970 r. Siedem najważniejszych zasad prawa międzynarodowego to: powstrzymanie się od groźby lub użycia siły, pokojowe rozstrzyganie sporów, nieingerowanie w wewnętrzne sprawy innych państw, współdziałanie, równouprawnienie narodów, suwerenna równość państw oraz wypełnianie w dobrej wierze zobowiązań międzynarodowych. Najważniejszymi podmiotami prawa międzynarodowego są państwa i organizacje międzynarodowe.

2. Międzynarodowe stosunki polityczne

s. 16 Wyróżniamy **kilka modeli systemu światowego**: **jedno-**, **dwu-** lub **wielobiegunowy**. Ich podstawowym wyznacznikiem jest liczba państw odgrywających kluczową rolę na świecie.
Pod względem pozycji strategicznej państwa można podzielić na supermocarstwa, mocarstwa ponadregionalne, średnie państwa, małe państwa, minipaństwa oraz państwa zależne, upadłe i nieuznawane.
s. 19 Obecnie **supermocarstwem** są Stany Zjednoczone dysponujące największymi gospodarką i siłami zbrojnymi. Jednak ich rola jako światowego lidera systematycznie maleje. W gronie **mocarstw ponadre-**
s. 20 **gionalnych** znajdują się m.in. Chiny oraz Indie. Status **mocarstwa regionalnego** mają m.in. Kanada,
s. 20 Turcja, Arabia Saudyjska czy Niemcy. **Państwami średnimi** są takie kraje, jak Polska, Hiszpania, Szwecja
s. 20 czy Ukraina. Do grona **państw małych** można zaliczyć Słowenię, Słowację, Mołdawię oraz Armenię. **Mi-**
s. 18–19 **nipaństwami** są Andora oraz Monako. Status **państwa nieuznawanego** mają z kolei Somaliland, Palestyna, Tajwan i Kosowo. Wojna rosyjsko-ukraińska z 2022 r. zachwiała pozycją Rosji i może doprowadzić do zmian w światowym układzie sił.

3. Mocarstwa regionalne na drodze do dominacji międzynarodowej

s. 22 **Mocarstwem** nazywamy państwo, które ze względu na swój potencjał militarny oraz ekonomiczny odgrywa ważną rolę na świecie oraz przewyższa potęgą i siłami wpływów inne państwa. Wschodzące mocarstwa ponadregionalne, które w przyszłości mogą zastąpić Stany Zjednoczone na pozycji światowego
s. 22 lidera, zostały zbiorczo określone jako **BRICS**.
s. 22–25 Członkami grupy BRICS są: **Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i Republika Południowej Afryki**. Największym potencjałem ekonomicznym i ludnościowym w grupie BRICS dysponują Chiny. Rosja jest największym państwem na Ziemi. Ma największą liczbę głowic nuklearnych. Indie są drugim pod względem ludności krajem świata. Dysponują bronią nuklearną i pretendują do roli stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ. Brazylia to najsilniejsze państwo w Ameryce Łacińskiej, które swoją pozycję zawdzięcza eksportowi surowców mineralnych, żywności i biopaliw.

4. Znaczenie zasobów w polityce międzynarodowej

s. 27 **Bezpieczeństwo surowcowe** polega na zagwarantowaniu dostępu do surowców niezbędnych do pra-
s. 27 widłowego funkcjonowania i rozwoju danego kraju. **Bezpieczeństwo energetyczne** jest stanem gospodarki umożliwiającym pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa

i energię, w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy minimalizacji negatywnego oddziaływania sektora energii na środowisko i warunki życia społeczeństwa. Najważniejszymi surowcami nieodnawialnymi są: **ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel, uran** oraz **metale szlachetne i rzadkie**. Ich zasoby mogą wystarczyć na nie więcej niż 100 lat. Zwiększające się zapotrzebowanie na energię należy powiązać z ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych – zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Nowoczesne technologie pozwalają na zwiększanie udziału odnawialnych źródeł energii (OZE) w globalnym **miksie energetycznym**. Poważnym zagrożeniem dla rozwoju ludzkości w połowie XXI w. jest brak pitnej wody dla kilku miliardów ludzi na Ziemi.

s. 30–31
s. 28

5. Zależności między bogatymi i biednymi państwami

Dysproporcje rozwojowe między krajami rozwiniętymi i wysoko uprzemysłowionymi a krajami rozwijającymi się są bardzo wyraźne. W związku z tym wykształcił się **podział Ziemi na bogatą Północ i biedne Południe**. Do bogatszych regionów świata zalicza się część Ameryki Północnej z Kanadą i Stanami Zjednoczonymi, Europę, kraje poradzieckie, Koreę Południową, Japonię, Australię i Nową Zelandię. Do biednych regionów świata należą Ameryka Łacińska, Afryka i pozostałe kraje azjatyckie. **Międzynarodowe stosunki gospodarcze** są całokształtem transakcji ekonomicznych między gospodarkami poszczególnych państw i wchodzącymi w ich skład podmiotami gospodarczymi (osobami fizycznymi i prawnymi). **Międzynarodowe stosunki kulturalne** to wszelkie działania na rzecz kultury wykraczające poza granice państw. Uczestniczą w nich państwa, instytucje, grupy społeczne i pojedynczy ludzie. **Polityka zrównoważonego rozwoju** polega na postępie cywilizacyjnym, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie.

s. 33
s. 35
s. 37
s. 38

6. Wymiary globalizacji

Globalizacja jest procesem polegającym na wzroście wzajemnych zależności między ludźmi w skali światowej ze względu na polityczne, ekonomiczne, społeczne, kultowe, technologiczne i ekologiczne aspekty życia. Globalizacja przejawia się funkcjonowaniem **uniwersalnych organizacji międzynarodowych** (takich jak ONZ czy Bank Światowy), w **upowszechnianiu globalnych języków** (np. języki angielski, hiszpański), **uzależnieniu gospodarek poszczególnych państw** od dostaw zagranicznych, **masowych migracjach ludności** między krajami i kontynentami czy konieczności rozwiązywania **globalnych problemów ekologicznych** (efekt cieplarniany i globalne ocieplenie). Symbolem globalizacji stają się międzynarodowe korporacje, wolny handel, **internet** czy zjawisko **mcdonaldyzacji**. Postęp globalizacji prowadzi do **homogenizacji kultury**, czyli jej ujednolicania się w skali globalnej.

s. 41
s. 46–47

SPRAWDŹ, CZY UMIESZ! (wykonuj w zeszycie)

1. Wymienione państwa podziel na supermocarstwa, mocarstwa ponadregionalne, mocarstwa regionalne, państwa średnie, państwa małe, minipaństwa, państwa upadłe i państwa nieuznawane.

Abchazja, Andora, Arabia Saudyjska, Australia, Bhutan, Brazylia, Cypr, Cypr Północny, Chińska Republika Ludowa, Egipt, Francja, Grecja, Górny Karabach, Haiti, Indie, Japonia, Kosowo, Luksemburg, Martynika, Niemcy, Peru, Polska, Republika Chińska, Republika Południowej Afryki, Rosja, Słowenia, Somalia, Stany Zjednoczone, Suazi, Turcja, Wielka Brytania

2. Oceń prawdziwość podanych zdań.

A. Zasada precedencji to proces ustalania pierwszeństwa między szefami misji dyplomatycznych, regulowany według zasad protokołu dyplomatycznego.

B. Siedem podstawowych zasad obowiązujących państwa w działaniach międzynarodowych znajduje się w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z 1948 r.

C. Źródłami prawa międzynarodowego są traktaty międzynarodowe, prawo stanowione przez organy wykonawcze instytucji międzynarodowych oraz orzecznictwo sądów międzynarodowych.

D. Akredytacja polega na podważeniu wiarygodności, autorytetu bądź wartości kogoś lub czegoś w oczach innych ludzi.

E. Podstawowym podmiotem prawa międzynarodowego są międzynarodowe organizacje rządowe i pozarządowe.

3. Do podanych państw przyporządkuj właściwe organizacje międzynarodowe.

Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza, G4, G7, MERCOSUR, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, Wspólnota Niepodległych Państw, Szanghajska Organizacja Współpracy

a) Brazylia b) Chiny c) Indie d) Rosja

4. Wybierz pięć zdań, w których są zawarte wyłącznie fakty.

Polityka Chin w Afryce

1. Chiny nie tylko stają się coraz bogatsze, lecz także przyczyniają się do wzrostu zamożności innych państw i jednocześnie rozbudowują swoje wpływy, stając się stopniowo mocarstwem o imperialnych ambicjach.
2. Chiny prowadzą intensywną politykę promowania swojego kraju i kultury, co ma pomóc w wykreowaniu obrazu państwa pokojowego i nastawionego na współpracę.
3. Działania te są realizowane przez instytuty Konfucjusza oraz inne ośrodki kulturalne.
4. Chiny wiedzą, jak ważne jest promowanie własnej kultury jako środka dominacji ekonomicznej.
5. W 2000 r. zapoczątkowano działalność Forum Współpracy Chin i Afryki – skupiającego przedstawicieli przedsiębiorców i biznesmenów.
6. Inicjatywę tę podjęto ponownie między innymi w Addis Abebie i znowu po trzech latach w Pekinie.
7. Uniezależnienie się od państw „zachodnich" oraz osłabienie pozycji USA i mocarstw europejskich daje większe pole manewru rozwijającym się państwom afrykańskim.
8. W relacjach wzajemnych najważniejsza jest gospodarka, a polityka międzynarodowa jest dla Chin narzędziem do realizacji celów ekonomicznych.
9. W 2006 r. 30% ropy w Chinach pochodziło z Afryki: przede wszystkim z Nigerii, Sudanu i Algierii. Ponadto Chiny kupują miedź i żelazo w RPA oraz Zambii, drewno – w Kamerunie i Gabonie, a węgiel i chrom – w Zambii.
10. Za realizację celów gospodarczych i politycznych Chiny umorzyły ponad 150 pożyczek najsłabiej rozwiniętym krajom afrykańskim na blisko 1,3 miliarda dolarów, wprowadziły też ulgi podatkowe na 1900 rodzajów towarów eksportowanych przez kraje afrykańskie do Chin.

Na podstawie: M. Pitala, *Mocarstwowe ambicje Państwa Środka w Gospodarce*, http://link.operon.pl/29 (dostęp: 15.12.2021).

5. Zapoznaj się z danymi i wykonaj zadania.

Letnie igrzyska olimpijskie od 2000 r.

Rok	Miasto	Kraj
2000	Sydney	Australia
2004	Ateny	Grecja
2008	Pekin	Chiny
2012	Londyn	Wielka Brytania
2016	Rio de Janeiro	Brazylia
2021	Tokio	Japonia
2024	Paryż	Francja
2028	Los Angeles	USA

Źródło: opracowanie własne.

Zimowe igrzyska olimpijskie od 1998 r.

Rok	Miasto	Kraj
1998	Nagano	Japonia
2002	Salt Lake City	USA
2006	Turyn	Włochy

Rok	Miasto	Kraj
2010	Vancouver	Kanada
2014	Soczi	Rosja
2018	Pjongczang	Korea Południowa
2022	Pekin	Chiny
2026	Mediolan	Włochy

Źródło: opracowanie własne.

a) Rozważ, czy podane zestawienia potwierdzają istnienie podziału świata na bogatą Północ i biedne Południe.
b) Oblicz, ile razy w podanym okresie organizatorami igrzysk olimpijskich były kraje BRICS.
c) Wyjaśnij powody, dla których państwa podejmują się organizacji kosztownych igrzysk olimpijskich.

PUBLICYSTYCZNYM OKIEM – MATERIAŁ DO DYSKUSJI

Jakie są wady i zalety globalizacji?

Zmniejszenie ubóstwa, szybszy rozwój gospodarczy, wydłużenie średniej długości życia – to tylko niektóre z zalet globalizacji. Niestety zjawisko ma też swoje wady – zwraca uwagę dr Leszek Mosiejko z SGH.

W wykładzie „Globalizacja a zamykanie się gospodarek" dr Mosiejko wyliczył najważniejsze zalety i wady współczesnych procesów globalizacji.

Ekspert przypomniał, że globalizacja należy do [...] najważniejszych procesów zachodzących we współczesnym świecie, którego efektem są niespotykane dotychczas przemiany gospodarcze i społeczne. Rezultaty procesu globalizacji mają zarówno pozytywne, jak i negatywne konotacje.

Wśród zalet globalizacji dr Mosiejko wymienił m.in. szerzenie się demokracji, szybszy rozwój gospodarczy poszczególnych krajów oparty w głównej mierze na likwidacji barier handlowych, wzrost nakładów na badania i rozwój skutkujący rozprzestrzenianiem się innowacji czy zmniejszenie stopnia ubóstwa.

Ekspert zwrócił jednak uwagę, że korzyści, jakie z procesu globalizacji osiągają poszczególne kraje, są nierównomierne. „Największymi beneficjentami globalizacji są te kraje, które aktywnie uczestniczą w wymianie międzynarodowej, przyciągając jednocześnie kapitał w postaci inwestycji zagranicznych będących akceleratorem postępu technicznego, jak na przykład Chiny, Indie, Brazylia czy Korea Południowa".

Dr Mosiejko podkreśla jednak, że globalizacja ma swoje wady, do których najczęściej zalicza się niekontrolowany rozwój korporacji ponadnarodowych, negatywny wpływ potęg gospodarczych na interesy krajów rozwijających się, spowolnienie sektorów niekonkurencyjnych, a także drenaż wykwalifikowanych pracowników i wzrost bezrobocia w tradycyjnych sektorach gospodarki.

„Wśród negatywnych konsekwencji procesu globalizacji wymienić można znaczne dysproporcje w zakresie dochodów ludności w wielu krajach, jak również niekorzystne zmiany na rynku pracy związane ze zwiększającą się stopą bezrobocia wynikające z taniego importu artykułów przemy-

słowych i jednoczesnego przenoszenia produkcji pracochłonnych wyrobów do krajów o niskich kosztach pracy" – wylicza dr Mosiejko.
Jako przykład wymienia rynek pracy Stanów Zjednoczonych, gdzie z powodu taniego importu z Chin zlikwidowanych zostało ponad dwa miliony miejsc pracy.
„Do wykluczonych w wyniku globalizacji zaliczają się także miliony ludzi, którzy nie stali się jej beneficjentami w postaci zwiększonych dochodów czy wręcz utraty pracy lub braku perspektyw rozwoju wynikających z uwarunkowań globalizacji" – podkreśla wykładowca Prasowej Akademii Pieniądza. [...]

Źródło: *Ekspert: procesy globalizacji mają zarówno pozytywne, jak i negatywne konotacje*, PAP MediaRoom, http://link.operon.pl/2a (dostęp: 15.12.2021).

Globalizacja to proces coraz większej integracji oraz współzależności państw, ich gospodarek, a także kultur oraz społeczeństw. Rośnie znaczenie interakcji pomiędzy poszczególnymi państwami, tworzony jest porządek ponadnarodowy poprzez różnego rodzaju sojusze gospodarcze, militarne oraz organizacje międzynarodowe. Jej historia sięga okresu wielkich odkryć geograficznych, jednak dynamiczny rozwój nastąpił po drugiej wojnie światowej, kolejnym kamieniem milowym był rozwój internetu.
Globalizacja niesie ze sobą wiele zalet. W sferze ekonomicznej obserwujemy spadek kosztów produkcji, ponieważ firmy mogą optymalizować łańcuchy produkcyjne na większą skalę. Dzięki temu towary są łatwiej dostępne, co przyśpiesza wzrost gospodarczy.
Na uwagę zasługuje również to, że globalizacja ułatwia podróże turystyczne oraz migracje. Ma to również odzwierciedlenie w sytuacji ekonomicznej – osoby z biedniejszych państw mogą migrować za pracą do krajów bogatszych. Ponadto ułatwiony jest również przepływ osób z wysokimi kwalifikacjami, co ułatwia dostęp do nowoczesnych technologii i informacji.
Rozwój sieci komunikacyjnych, zwłaszcza internetu sprawia również, że kultury się bardziej przenikają. Dzięki temu ludzie są bardziej otwarci na zmiany i nowości. Ponadto poszczególne kultury mogą czerpać zalety, doświadczenia z innych społeczeństw.
Oczywiście globalizacja ma również duże znaczenie w wymiarze politycznym. Znaczenie zyskują międzynarodowe organizacje. Rośnie również wzajemna zależność państw, dzięki czemu powstają sojusze, które się rozrastają. Dzięki temu ryzyko wojny jest minimalizowane.
Globalizacja niesie za sobą wiele szans i korzyści. Jednocześnie niesie za sobą pewne zagrożenia. Wielu ekspertów zwraca uwagę, że tak naprawdę nie możemy przewidzieć skutków globalizacji, ponieważ jest to zjawisko, które jest stosunkowo nowe, zwłaszcza we współczesnym nasileniu. Często pojawiającym się zarzutem są rosnące nierówności społeczne, które w erze globalizacji dotyczą nie tylko różnic pomiędzy warstwami w poszczególnych krajach, ale są również wyraźne różnice w poziomie życia pomiędzy poszczególnymi państwami.
Ponadto globalna gospodarka sprawia [...], że kryzysy w jednym państwie mogą przełożyć się na sytuację w innych. Dlatego też kryzysy ekonomiczne mają zasięg globalny.
Globalizacja gospodarki przyczynia się do zwiększenia znaczenia globalnych korporacji, których siła gospodarcza jest często większa od wielu państw. Rozwijają się one kosztem lokalnych biznesów.

Źródło: *Globalizacja – wady, zalety, szanse i zagrożenia*, Poznaj Rynek, http://link.operon.pl/2b (dostęp: 15.12.2021).

II. Konflikty międzynarodowe

- Charakterystyka konfliktów zbrojnych
- Separatyzm a prawo międzynarodowe
- Konflikty międzynarodowe i etniczne w Europie Zachodniej i Środkowej
- Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze poradzieckim
- Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu
- Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu
- Terroryzm we współczesnym świecie
- Sposoby rozwiązywania konfliktów między narodami i państwami

1. Charakterystyka konfliktów zbrojnych

NA TEJ LEKCJI:

- przeanalizujesz przyczyny wojen oraz rodzaje współczesnych konfliktów zbrojnych;
- prześledzisz skutki konfliktów zbrojnych.

Ćwiczenie

Wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzaniem ich innymi środkami.

– Carl von Clausewitz (czyt. karl fon klauzewic; 1780–1831)

Podajcie przykłady wojen potwierdzające tezę pruskiego generała.

Przyczyny konfliktów zbrojnych

przyczyny konfliktów zbrojnych

Bardzo często trudno wskazać jednoznaczne **przyczyny danego konfliktu**. Istnieją jednak pewne ogólne, uniwersalne teorie na temat przyczyn wojen.

Niektórzy badacze szukali źródeł wojen w ludzkiej naturze. Człowieka postrzegali jako z gruntu egoistycznego, agresywnego i dążącego do posiadania władzy. Negatywne cechy ludzkiej natury miały prowadzić do wielkich konfliktów społecznych. Ich zaostrzanie się powodowało wybuch walk, często bardzo okrutnych. Współcześnie dominuje przekonanie, że agresywne zachowania ludzi nie są normą. Przemoc jest uważana za **aberrację**, może być również reakcją obronną na prowokację ze strony jednostek czy grup społecznych. Często taka forma przemocy jest wręcz moralnie uzasadniona. Społecznie i prawnie akceptowana jest na przykład obrona konieczna, a także walka w obronie swojej ojczyzny.

Aberracja – nieprawidłowość, odchylenie od przyjętych ogólnie norm postępowania.

Inne wyjaśnienie eskalacji wojen dotyczy **formy organizacji państw**. W historii bardziej skłonne do agresji i wojen były państwa rządzone autorytarnie (np. III Rzesza, Japonia i ZSRR). Ich przywódcy widzieli w wojnie okazję do zdobycia dominacji w regionie, korzyści ekonomicznych lub zaspokojenia własnych ambicji. Kraje bardziej demokratyczne, połączone ze sobą więzami ekonomicznymi, są mniej skłonne do działań zbrojnych. Również konstytucyjne ograniczenia nakładane na przywódców państw (np. rządy prawa) czy konieczność wykonywania woli narodu politycznego (np. wsłuchiwanie się w głos opinii publicznej) ograniczają liczbę i natężenie konfliktów. Nie oznacza to jednak, że państwa demokratyczne są pacyfistyczne. Przykładem są działania zbrojne prowadzone po 1945 r. przez Stany Zjednoczone.

Warto wiedzieć

W myśl Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. tylko Sejm RP ma prawo postanowić o wszczęciu wojny i zawarciu pokoju. Nie przeszkodziło to jednak Prezydentowi RP w podjęciu decyzji o udziale polskich kontyngentów wojskowych w Afganistanie i Iraku, ponieważ oficjalnie nie były to wojny.

Konflikty zbrojne, a zwłaszcza wojny domowe, mogą być również następstwem braku władzy, czyli **anarchii**. Współcześnie taka sytuacja istnieje w Somalii i Demokratycznej Republice Konga. Brak stabilnej władzy jest cechą nowo powstałych państw oraz państw przeżywających kryzys społeczny, polityczny czy gospodarczy. Destabilizacja polityczna w państwie lub regionie może doprowadzić do przejęcia władzy siłą. To również okazja do podjęcia prób **secesji** terytoriów zamieszkałych przez inne narody. Takie zmiany zaszły w państwach ogarniętych Arabską Wiosną (zob. mapa poniżej). Po obaleniu Muammara Kaddafiego w Libii czy Hosniego Mubaraka w Egipcie w tych krajach rozpętała się walka o władzę. W Mali w 2012 r. wybuchła rebelia Tuaregów walczących o utworzenie własnego państwa Azawadu. W Syrii w 2011 r. rozpoczęła się trwająca do dziś wojna domowa między siłami prezydenta Baszara Al-Asada a opozycją, która chce obalić jego reżim.

Secesja – oddzielenie się części kraju od reszty.

Kraje ogarnięte Arabską Wiosną

Na podstawie: Foreign Policy Association, http://www.fpa.org/features/index.cfm?act=feature&announcement_id=113 (dostęp: 16.12.2021).

Arabska Wiosna (2010–2012) dowodzi, że zmiany w jednym państwie mogą wywołać falę przemian społeczno-politycznych w krajach sąsiednich (nazywa się to efektem domina). Protesty zapoczątkowane w Tunezji w krótkim czasie ogarnęły sąsiednie państwa.

Ćwiczenia

1. Rozważ, w jaki sposób destabilizacja państw północnoafrykańskich wpłynęła na politykę, gospodarkę i zagadnienia społeczne w Europie.
2. Przedstaw na podstawie własnej wiedzy, jakie zmiany zaszły do tej pory w państwach ogarniętych Arabską Wiosną. Oceń, które z nich można uznać za pozytywne, a które – za negatywne.

Przyczyną wojen jest często **brak dostępu do terytorium i jego bogactw naturalnych**. Przykładem była seria wojen toczonych w rejonie Morza Bałtyckiego w XVI–XVIII w. o kontrolę nad szlakami handlowymi (łac. *dominium Maris Baltici*). Podobne podłoże miał także wieloletni spór francusko-niemiecki o Alzację i Lotaryngię bogate w surowce naturalne. Chęć przejęcia kontroli nad złożami ropy naftowej pchnęła irackiego dyktatora Saddama Husajna do wojny z Iranem (1980–1988) i zajęcia Kuwejtu w 1990 r.

Działania wojenne prowadzono często **w imię interesów dynastycznych**. Takim konfliktem była wojna o sukcesję hiszpańską w latach 1701–1714 między Austrią, Wielką Brytanią, Holandią i Portugalią a Francją, Hiszpanią i Bawarią.

Konflikty zbrojne mają również **podłoże ideologiczne, etniczne, narodowe i religijne**. W imię idei komunistycznej dokonano rewolucji w Rosji (1917–1922), Chinach (m.in. 1946–1949) czy na Kubie (1956–1959). Spory etniczne i narodowe towarzyszyły między innymi ludobójstwu w Rwandzie w 1994 r. czy wojnie w byłej Jugosławii w latach 1991–1995. Konfliktem o podłożu religijnym była rewolucja islamska w Iranie w 1979 r. Problemy etniczne i religijne stały się także źródłami dwóch krwawych wojen domowych w Sudanie (1955–1972 i 1983–2005). W ich wyniku doszło do secesji i utworzenia nowego państwa – Sudanu Południowego.

Konflikty zbrojne były także powodowane względami ekonomicznymi. Państwa dążyły do zapewnienia swoim obywatelom lepszych warunków rozwoju. Dla wielu przywódców wojna stawała się okazją do **odwrócenia uwagi społeczeństwa od problemów wewnętrznych**. Służyła też poprawieniu wizerunku w oczach obywateli. Między innymi z tego powodu Argentyna rządzona przez **juntę** doprowadziła do wojny z Wielką Brytanią o Falklandy (Malwiny) w 1982 r.

Junta (czyt. chunta) – w krajach Ameryki Łacińskiej i Południowej rząd złożony z wojskowych, którzy przejęli władzę po zamachu stanu.

Wyścig zbrojeń III Rzeszy i Japonii był konsekwencją dążeń imperialnych i hegemonistycznych, które doprowadziły do wybuchu II wojny światowej. Także zimnowojenne zbrojenia były następstwem interwencji zbrojnych ówczesnych supermocarstw. Stany Zjednoczone wspierały wojska południowokoreańskie w czasie wojny na Półwyspie Koreańskim (1950–1953). Zaangażowały się także w walkę z komunistyczną partyzantką (ang. *Vietkong*) w wojnie wietnamskiej. Amerykańska broń była również wysyłana do Afganistanu, kiedy na kraj ten najechał ZSRR w 1979 r.

Stan wojny rozpoczyna się w momencie wypowiedzenia wojny i zerwania stosunków dyplomatycznych. Tak zapoczątkowano I wojnę światową czy inwazję Stanów Zjednoczonych na Irak (1991 i 2003 r.) oraz Afganistan (2001 r.). Często jednak państwa dokonywały agresji bez wypowiedzenia wojny, aby wykorzystać moment zaskoczenia. Przykładem może być atak Niemiec na Polskę w 1939 r. oraz na ZSRR w 1941 r.

Akt wypowiedzenia wojny zawiera uzasadnienie jej rozpoczęcia. W języku łacińskim określa się to jako *casus belli*, co oznacza **oficjalny powód lub pretekst** do wypowiedzenia wojny. Nie wszystkie spośród wymienionych wcześniej przy-

czyn były podawane do publicznej wiadomości. Dodatkowa klasyfikacja (zob. tabela poniżej) uwzględnia podział na fikcyjne, oficjalne i rzeczywiste przyczyny konfliktów zbrojnych.

Przyczyny niektórych konfliktów			
Konflikt	**Przyczyny fikcyjne**	**Przyczyny oficjalne**	**Przyczyny rzeczywiste**
Niemcy zaatakowały Polskę i wywołały II wojnę światową (1939–1945).	Przyczyną miał być napad na niemiecką radiostację w Gliwicach 31 sierpnia 1939 r. (tzw. prowokacja gliwicka). W rzeczywistości dokonali go Niemcy przebrani w polskie mundury.	Realizowanie koncepcji Lebensraum (z niem. przestrzeni życiowej) będącej kluczowym elementem motywującym niemieckie podboje militarne.	Niemcy przez wyścig zbrojeń mogły się stać bankrutem. Aby mieć dostęp do surowców, rozpętały wojnę, w czasie której stosowały rabunkową gospodarkę na podbitych terenach.
Stany Zjednoczone zaangażowały się w wojnę w Wietnamie (1964–1973).	Za przyczynę uznano incydent w Zatoce Tonkińskiej, czyli fikcyjny atak torpedowców północnowietnamskich na amerykański okręt USS „Maddox".	Stany Zjednoczone uważały za konieczne powstrzymanie rozprzestrzeniania się komunizmu na świecie, a także szerzenie zachodniej demokracji.	Stany Zjednoczone chciały zużyć nadmiar sprzętu wojskowego zgromadzonego w okresie zimnowojennego wyścigu zbrojeń oraz powstrzymać rozwój strefy wpływów ZSRR.
Stany Zjednoczone i Wielka Brytania przeprowadziły inwazję na Irak w 2003 r.	Saddam Husajn miał dysponować bronią masowego rażenia i wspierać międzynarodowy terroryzm.	Stany Zjednoczone i Wielka Brytania dążyły do obalenia totalitarnego reżimu naruszającego prawa człowieka i łamiącego rezolucje ONZ oraz do demokratyzacji Iraku.	Agresorzy chcieli uzyskać pełną kontrolę nad dostępem do przynoszących znaczne profity surowców naturalnych w Zatoce Perskiej, w szczególności do złóż ropy naftowej.

Ćwiczenie

Czy przywódcy państw powinni ponosić odpowiedzialność karną za wywołanie konfliktów zbrojnych? – postawcie przed specjalnym trybunałem dowolnego przywódcę państwa odpowiedzialnego za wywołanie konfliktu zbrojnego. Przeprowadźcie symulację jego procesu, w którym znajdzie się miejsce nie tylko dla sędziów i oskarżyciela, lecz także dla obrońcy, biegłych i świadków.

Specyfika i rodzaje współczesnych konfliktów zbrojnych

rodzaje współczesnych konfliktów

Wojna jest zjawiskiem bardzo złożonym. Można ją rozpatrywać nie tylko w kategoriach militarnych, lecz także ideologicznych, politycznych, ekonomicznych, prawnych, socjologicznych i psychologicznych. Wojnę można prowadzić drogą dyplomatyczną, przez wywiad, kontrwywiad, sabotaż czy sankcje gospodarcze. Natomiast z **konfliktem zbrojnym** mamy do czynienia wtedy, gdy dojdzie do otwartej walki między armiami.

Uwzględniając aspekty moralno-polityczne, możemy podzielić wojny na sprawiedliwe i niesprawiedliwe. Wyróżniamy trzy typy wojen sprawiedliwych. Pierwszym z nich są wojny obronne. Prowadzi się je przeciw agresorowi ze-

wnętrznemu. Drugim rodzajem są wojny narodowowyzwoleńcze. Wynikają one z walki o suwerenność narodową. Trzeci typ wojen sprawiedliwych to wojny domowe. Są skierowane przeciw niesprawiedliwej władzy. Wojny niesprawiedliwe to wojny agresywne. Rozpoczyna się je z chęci przejęcia panowania nad światem lub z chęci poszerzenia strefy wpływów.

Współcześnie, zgodnie z definicją ONZ, wojny dzielimy na agresywne i nieagresywne. **Agresją** jest każde użycie siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej albo niezawisłości politycznej innego państwa lub w jakiejkolwiek innej postaci sprzecznej z *Kartą Narodów Zjednoczonych*. Zgodnie z taką wykładnią agresorem może być tylko państwo. Oznacza to, że wojnę mogą toczyć jedynie państwa. Walki wewnętrzne, prowadzone w ramach wojen domowych, nie będą traktowane jako wojny agresywne. Inne klasyfikacje wojen zaprezentowano w poniższej tabeli.

Rodzaje wojen (konfliktów zbrojnych)

Klasyfikacja	Rodzaj	Przykłady
ze względu na zasięg terytorialny	wojny globalne, prowadzone na całym obszarze globu ziemskiego	I wojna światowa (1914–1918), II wojna światowa (1939–1945)
	wojny lokalne, toczące się w określonym regionie świata	wojna w Korei (1950–1953), wojna w Wietnamie z udziałem Stanów Zjednoczonych (1964–1973)
ze względu na rodzaj użytej broni	wojny konwencjonalne, bez użycia broni masowej zagłady	I wojna światowa (1914–1918), wojna w byłej Jugosławii (1992–1995)
	wojny z użyciem broni masowej zagłady (np. broni jądrowej)	w ograniczonym zakresie II wojna światowa (1945 r.)
ze względu na dynamikę działań wojennych	wojny pozycyjne, oparte na umocnieniach polowych lub stałych	I wojna światowa (głównie front zachodni i front włoski), wojna iracko-irańska (1980–1988)
	wojny manewrowe (błyskawiczne), oparte na wojskach konnych, zmotoryzowanych, zmechanizowanych, pancernych i na lotnictwie	II wojna światowa (1939–1945), I wojna w Zatoce Perskiej (1990–1991), II wojna w Zatoce Perskiej (działania z 2003 r.)
ze względu na organizację i rodzaj użytych sił	wojny regularne, prowadzone przez wcześniej przygotowane i wyszkolone siły zbrojne	wojna iracko-irańska (1980–1988), I wojna w Zatoce Perskiej (1990–1991)
	wojny nieregularne (partyzanckie, asymetryczne), w których jedną ze stron są oddziały partyzanckie bez odpowiedniego przygotowania i wyszkolenia, a z drugiej przez regularne oddziały wojskowe	wojna w Wietnamie (1964–1973), wojny w Czeczenii (1994–1996, 1999–2009), wojny w Afganistanie (1979–1989, od 2001 r. do dziś), wojna domowa w Syrii (od 2011 r.), wojna w Donbasie (Ukraina od 2014 r.)

Ze statystyk dotyczących konfliktów zbrojnych w świecie po 1990 r. wynika, że na kilkadziesiąt konfliktów tylko kilka miało charakter starć regularnych. Po okresie zimnej wojny ustały konflikty generowane rywalizacją między dwoma mocarstwami (blokami) i konflikty podsycane z zewnątrz. Nowe konflikty nie zagrażają już pokojowi w skali globalnej, ale destabilizują sytuację w wielu regionach. Z tego powodu wciąż są poważnym niebezpieczeństwem nie tylko dla danego państwa i jego sąsiadów, lecz także dla całego regionu. Większość

konfliktów i wojen toczy się na obszarach Afryki, Azji, Ameryki Południowej. Najliczniejsze z nich to wojny pokolonialne, trwające od kilkudziesięciu lat, przede wszystkim w Afryce. Do ich długiego trwania przyczynia się podłoże kulturowe — to swoista kultura przemocy. Przemoc jest skierowana głównie przeciwko ludności cywilnej. Objawia się ludobójstwem, czystkami etnicznymi i przymusowymi masowymi wysiedleniami ludności. Przykładem przemocy skierowanej przeciwko cywilom jest również pustoszenie terytoriów, niszczenie infrastruktury i zaminowywanie terenu.

W myśl założeń strategów z państw wysoko rozwiniętych współczesne wojny mają się opierać na najnowszych osiągnięciach techniki. Dzięki nowej generacji środków walki, rozpoznania i łączności wojsko ma minimalizować ryzyko strat własnych i ograniczać straty przeciwnika.

Pełnoskalowe konflikty toczone między państwami stają się rzadkością. Zamiast nich pojawiają się **konflikty asymetryczne (nieregularne, partyzanckie)**. Polegają one na tym, że potencjałowi militarnemu państwa zostaje przeciwstawiony niewspółmiernie mniejszy potencjał podmiotów i struktur niepaństwowych. W konflikcie asymetrycznym jedna ze stron nie jest podmiotem prawa międzynarodowego. Oznacza to, że nie respektuje prawa wojennego, prowadzi działania partyzanckie i terrorystyczne. Sukces partyzantów nie musi oznaczać zwycięstw militarnych. Chcą oni utrzymać stan zagrożenia dla przeciwnika. Zmusza to państwa do zaangażowania znacznych sił i środków przeciwko niewielkim i nieuchwytnym grupom zbrojnym. Takie formacje nie mają zhierarchizowanej i scentralizowanej struktury. Są to na ogół organizacje paramilitarne, grupy samoobrony, oddziały lokalnych wodzów, gangi kryminalne, a nawet dawni żołnierze wojsk regularnych. Pozyskują uzbrojenie przez rabunki, porwania dla okupu czy czarnorynkowy handel bronią i narkotykami. Dla takich grup pomoc z zewnątrz bardzo często pochodzi od diaspory, uchodźców oraz zideologizowanych organizacji międzynarodowych.

konflikty asymetryczne

Diaspora – grupa etniczna, narodowa lub religijna żyjąca w rozproszeniu – w różnych państwach świata; rozproszenie jednej narodowości lub wyznawców religii wśród innych na świecie.

Amerykański żołnierz podczas patrolu w Afganistanie w 2019 r. Amerykańskie wojska były obecne w Afganistanie przez 20 lat, od 2001 do 2021 r. Wojska koalicji wycofywały się wraz z przejmowaniem Afganistanu przez talibów.

Błyskawiczny rozwój sieci informatycznych i internetu otworzył nowy front walki o wpływy i władzę. Służby państwowe przygotowują się do prowadzenia wojny w wirtualnym świecie, nazywanej powszechnie **cyberwojną**. Sabotaż komputerowy przeprowadzony z innego państwa może dziś zostać uznany za pretekst do wypowiedzenia wojny. W cyberataki angażują się również **haktywiści** (hakerzy-aktywiści) niezwiązani z rządami państw. W 2022 r., po ataku Rosji na Ukrainę, grupa **Anonymus** przeprowadziła serię ataków na rosyjskie systemy internetowe.

Wojna rosyjsko-ukraińska z 2022 r. jest także przykładem **wojny zastępczej** (tzw. *proxy war*). W tego rodzaju konflikcie państwa rozstrzygają spór nie za pomocą starć militarnych prowadzonych bezpośrednio na własnym terytorium, ale zastępczo – za pomocą działań na terenie państwa trzeciego, a więc na terenie zewnętrznym, zastępczym. W tym przypadku Ukraina jest państwem trzecim, a rzeczywista rywalizacja obywa się między Rosją a tak zwanym Zachodem, czyli szeroką koalicją państw pod przywództwem Stanów Zjednoczonych.

Mapa konfliktów zbrojnych w 2020 r.

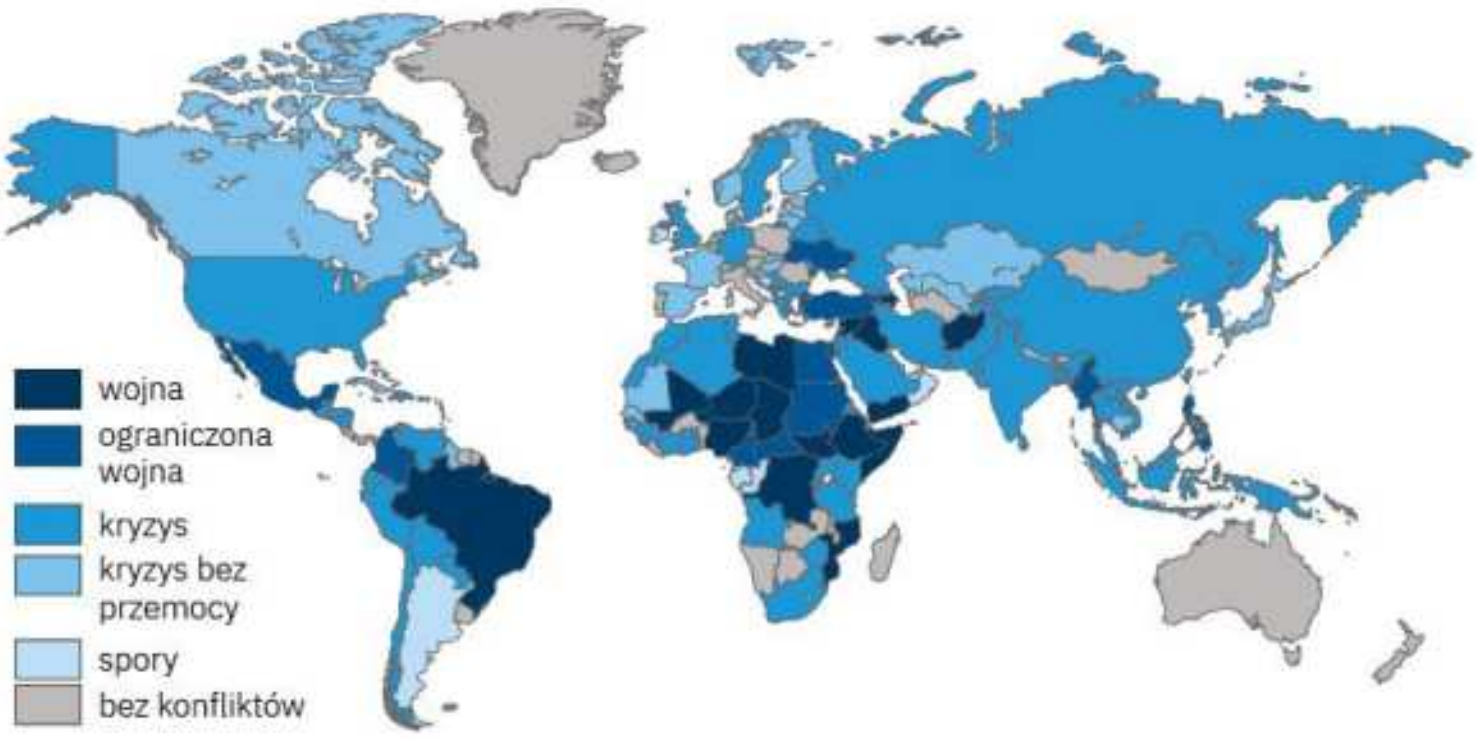

Na podstawie: Heidelberger Institute for International Conflict Research, http://link.operon.pl/c5 (dostęp: 16.12.2021).

Ćwiczenie

Praca w grupach: Określcie, jakie mogłyby być skutki ataku cybernetycznego na:
a) systemy energetyczne,
b) systemy telekomunikacyjne,
c) systemy bankowe,
d) systemy kontroli ruchu powietrznego,
e) rządowe bazy danych o obywatelach.

Skutki wojen

skutki konfliktów zbrojnych

Bezpośrednim skutkiem wszystkich konfliktów zbrojnych są **straty ludzkie i materialne**. W wyniku ataków zbrojnych giną i odnoszą obrażenia nie tylko

walczący, lecz także ludność cywilna. Każdej wojnie towarzyszą też migracje ludności wynikające z obawy o życie i lęku przed skutkami represji. Wojny to również ogromne koszty finansowe. Pieniędzy potrzeba na wyszkolenie, uzbrojenie i utrzymanie wojska, ale nie tylko. Konieczne są też badania naukowe nad nowymi technologiami czy zapewnienie paliwa środkom transportu.

Wojny prowadzą do **demoralizacji społeczeństw**. Zaburzają funkcjonowanie struktur społecznych i powodują budzenie się najniższych instynktów. Z tego powodu sprzyjają rozwijaniu się patologii społecznych, takich jak narkomania, alkoholizm, agresja czy szowinizm narodowy. Wśród żołnierzy wracających z wojen obserwuje się zaburzenia psychiczne. Mają oni również problemy z powrotem do codziennego życia i asymilacją w społeczeństwie.

Zniszczenia obszarów objętych walkami powodują z kolei **destabilizację gospodarki** oraz wiele problemów z odbudowaniem kraju po wojnie. Strona przegrana jest zależna od państwa zwycięskiego i od innych krajów, które mogą ją wesprzeć finansowo. Natomiast brak bezpieczeństwa narodowego prowadzi do nadmiernych zbrojeń, co ogranicza możliwości rozwojowe państwa.

Likwidowanie skutków wojny jest długotrwałe. Przykładem może być konieczność rozminowania terenu, ponieważ miny zagrażają ludności (zob. mapa poniżej), a także uniemożliwiają dostęp do ziemi uprawnej i obiektów przemysłowych.

Ofiary min lądowych, wojennych niewybuchów i bomb kasetowych w 2018 r.

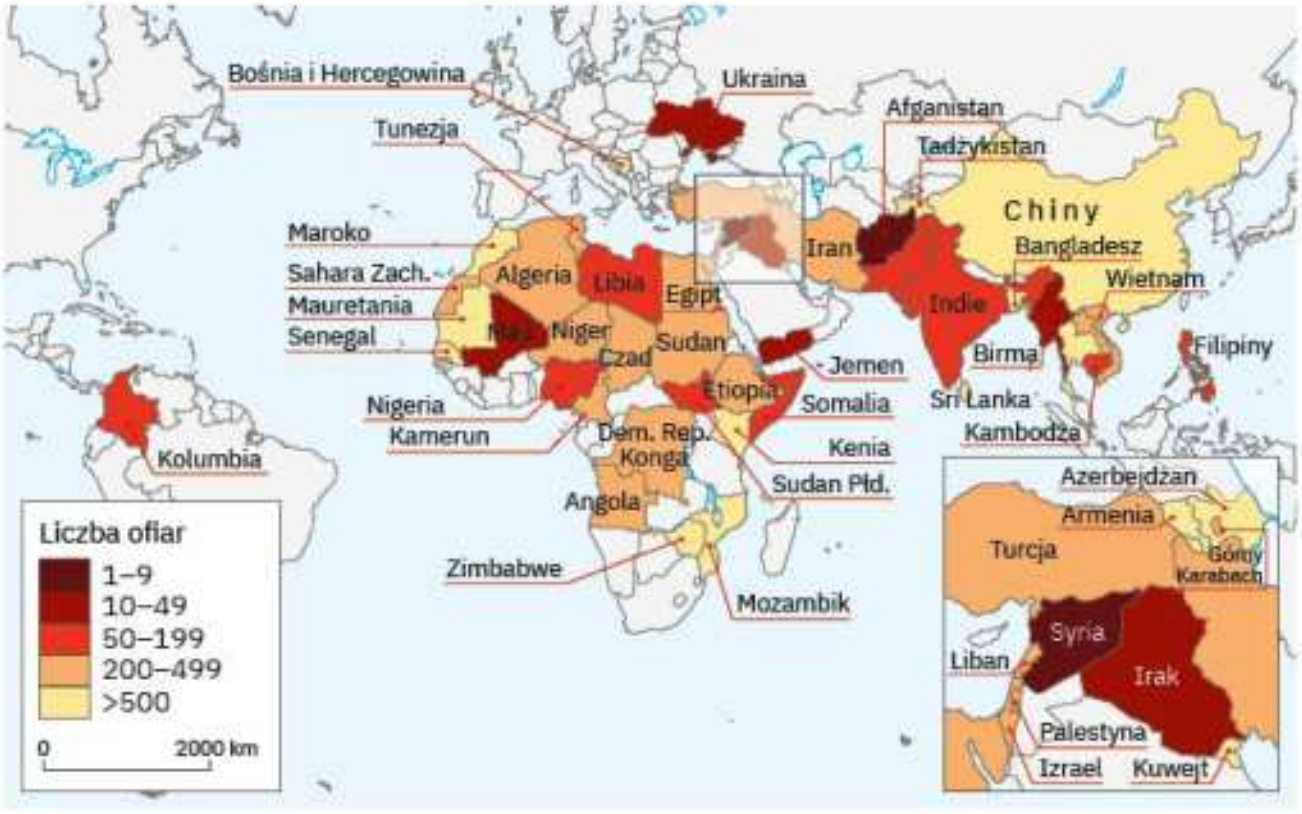

Na podstawie: Landmine and Cluster Munition Monitor, http://www.the-monitor.org/media/3055717/2019_MBT_Casualities_Final.png (dostęp: 16.12.2021).

Ćwiczenie

Przeanalizuj mapę. Następnie na przykładzie trzech krajów znajdujących się na różnych kontynentach omów konflikty zbrojne, których skutkiem były wypadki z minami i niewybuchami.

Podsumowanie lekcji

s. 56 ▸ ■ **Przyczyny konfliktów zbrojnych** mogą mieć podłoże: historyczne, ekonomiczne, terytorialne, narodowe, etniczne, kulturowe, religijne i ideologiczne. Konflikty mogą się toczyć również z powodu chęci dominacji w regionie, przejęcia kontroli nad surowcami oraz w wyniku osłabienia wewnętrznego państw.

s. 62 ▸ ■ **Skutkami konfliktów zbrojnych** są straty w ludziach oraz straty materialne. Odbudowa kraju ze zniszczeń trwa z reguły znacznie dłużej niż działania wojenne.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. *Nigdy nie było dobrej wojny i złego pokoju* — rozwiń tezę Benjamina Franklina dotyczącą konfliktów zbrojnych. Przedstaw problem w formie prezentacji multimedialnej (ok. 15 slajdów) ilustrowanej odpowiednimi mapami i zdjęciami.
2. Przedstaw przyczyny, przebieg i skutki wybranego konfliktu zbrojnego po 1989 r.
3. Zbierz informacje na temat przyczyn, stopnia zaangażowania i skutków udziału wojsk polskich w konfliktach zbrojnych w Iraku i Afganistanie. Przedstaw problem w formie ilustrowanej prezentacji multimedialnej składającej się z około 20 slajdów.

2. Separatyzm a prawo międzynarodowe

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz różnice między separatyzmem, irredentyzmem a regionalizmem;
- dowiesz się, jak jest interpretowane prawo narodów do samostanowienia;
- scharakteryzujesz wybrane przykłady separatyzmów we współczesnym świecie i reakcję opinii międzynarodowej na nie.

Ćwiczenie

Prawo międzynarodowe? To jest zawsze to, co naruszają inni.

~ Karel Čapek (1890–1938)

Rozważ prawdziwość i aktualność myśli czeskiego pisarza.

Prawo narodów do samostanowienia

prawo narodów do samostanowienia ▸ Po raz pierwszy koncepcję prawa narodów do samostanowienia sformułowano na początku XX w. Pojawiło się ono w następstwie zaistnienia kilku zjawisk historycznych. Na przełomie XIX i XX w. znacznie wzrosło poczucie świadomości i odrębności narodowej. Rozwinęły się organizacje kulturalne i polityczne poszczególnych grup narodowych. W XIX w. rozpadło się imperium kolonialne

Hiszpanii, a w XX w. – Francji i Wielkiej Brytanii. Obie wojny światowe rozbudziły nadzieje niepodległościowe ciemiężonych przez lata narodów. Dodatkowo strony konfliktów rozbudzały nadzieje na wolność. Przykładem tego było orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrow Wilsona z 8 stycznia 1918 r. Deklarował w nim nie tylko powstanie państwa polskiego, lecz także składał obietnice innym narodom Europy Wschodniej.

Pojęcie samostanowienia narodów wprowadziła Liga Narodów w 1920 r. jednak nie nadano mu charakteru obowiązującego. Dodatkowo Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej działający przy Lidze Narodów orzekł w 1920 r., że prawo do samostanowienia jest tylko postulatem i nie może naruszać gwarancji integralności terytorialnej państw. Dopiero w artykule 1 *Karty Narodów Zjednoczonych* z 1945 r. pojawił się następujący zapis:

Cele Organizacji Narodów Zjednoczonych:

1. Utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo, stosując skuteczne środki zbiorowe dla zapobiegania zagrożeniom pokoju i ich usuwania, tłumienia aktów agresji i innych naruszeń pokoju, łagodzić i załatwiać – w drodze pokojowej, według zasad sprawiedliwości i prawa międzynarodowego – spory lub sytuacje mogące prowadzić do naruszenia pokoju.
2. Rozwijać przyjazne stosunki między narodami, oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, i stosować inne odpowiednie środki dla wzmocnienia powszechnego pokoju.
3. Doprowadzić do współdziałania międzynarodowego w rozwiązywaniu zagadnień o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również popierać i zachęcać do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie.
4. Być ośrodkiem uzgadniającym działalność międzynarodową, zmierzającą do osiągnięcia tych wspólnych celów.

Źródło: *Karta Narodów Zjednoczonych*, http://www.bb.po.gov.pl (dostęp: 16.12.2021).

Z treści artykułu 1 *Karty Narodów Zjednoczonych* wynika bardzo niepełna i nieprecyzyjna zasada samostanowienia narodów. Ani w *Karcie*, ani w innych dokumentach prawa międzynarodowego nie określono szczegółów technicznych jej realizacji. Prawo narodów do samostanowienia stało się tym samym bardziej wizją polityczną i odległym celem niż normą prawa międzynarodowego. Takie nieprecyzyjne zapisanie prawa do samostanowienia powoduje do dziś, że to wspólnota międzynarodowa staje się nieformalnym arbitrem w kwestii rozstrzygnięcia, komu prawo to może zostać przyznane. Było to bardzo korzystne rozwiązanie dla słabnącego brytyjskiego i francuskiego imperium kolonialnego oraz stanowiło odpowiedź na nurty dekolonizacyjne w Afryce i Azji. Zasadę samostanowienia narodów przez kilka dekad po II wojnie światowej stosowano wyłącznie w kontekście kolonialnym. Takie rozumienie idei samostanowienia narodów znajduje swoje potwierdzenie w brzmieniu artykułu 1 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r.:

1. Wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny.
2. Wszystkie narody mogą swobodnie rozporządzać dla swoich celów swymi bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści, oraz z prawa międzynarodowego. W żadnym przypadku nie można pozbawiać narodu jego własnych środków egzystencji.
3. Państwa Strony niniejszego Paktu, włącznie z Państwami odpowiedzialnymi za administrację terytoriów niesamodzielnych i terytoriów powierniczych, będą popierały realizację prawa do samostanowienia i będą szanowały to prawo zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

Źródło: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, http://isap.sejm.gov.pl (dostęp: 16.12.2021).

W latach 1945–1979 z prawa do samostanowienia skorzystało blisko 70 państw postkolonialnych. Kulminacyjnym momentem był tak zwany **Rok Afryki**. W 1960 r. aż 17 państw afrykańskich uzyskało niepodległość od Francji, Wielkiej Brytanii, Belgii i Włoch. Jednak kolonialne samostanowienie nie zaspokoiło aspiracji niepodległościowych wielu innych narodów, które z różnym skutkiem podjęły się walki o własne państwa. Współcześnie idea samostanowienia narodów została zmarginalizowana, a prawo do samostanowienia jest traktowane jako dodatkowa norma prawna w ONZ. Gdyby była ona stosowana dosłownie, jako prawo każdego narodu do ustanowienia własnego państwa, doszłoby do kolizji tej normy z innymi normami prawa międzynarodowego i do chaosu politycznego. Zasadę prawa narodów do samostanowienia interpretuje się również jako gwarancję realizacji praw człowieka, socjalnych, politycznych i ekonomicznych. W takim przypadku nie musi ona oznaczać automatycznie prawa do własnego państwa, ale może polegać na autonomii (np. Włochy, Wielka Brytania) czy gwarancji praw dla mniejszości narodowych i etnicznych (np. Polska).

Mniejszość węgierska w państwach ościennych

Ćwiczenie

Rozważ, jakie konsekwencje mógłby mieć wspierany przez rząd w Budapeszcie separatyzm węgierski na Słowacji i w Rumunii dla:
a) Węgier,
b) mniejszości węgierskiej na Słowacji i w Rumunii,
c) całego regionu bałkańskiego,
d) Unii Europejskiej.

Przełom w podejściu do problemu mniejszości narodowych i etnicznych nastąpił dopiero w latach 90. XX w. Upadek bloku państw socjalistycznych i odrodzenie się tożsamości narodowej w Europie Wschodniej oraz Azji Środkowej zmusiły wspólnotę międzynarodową do ponownego podjęcia problematyki narodowej. Jedynym powszechnie obowiązującym przepisem prawa międzynarodowego dotyczącym ochrony mniejszości narodowych i etnicznych jest artykuł 27 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych*:

> W Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy.
>
> Źródło: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, http://isap.sejm.gov.pl (dostęp: 16.12.2021).

W 1992 r. ONZ przyjęło ***Deklarację Praw Osób Należących do Mniejszości Narodowych, Etnicznych, Religijnych i Językowych***. Dokument ten potwierdza prawo członków mniejszości do nauki, posługiwania się rodzimym językiem, podtrzymywania tradycji, kultury, odrębności religijnej oraz do reprezentowania własnych interesów przez udział w wyborach i działalność społeczno-polityczną. Deklaracja konkretyzuje prawa poszczególnych członków mniejszości, ale nie odnosi się do praw kolektywnych (grup i społeczności mniejszościowych). Tym samym dokument ONZ nie podejmuje niezwykle delikatnych kwestii politycznych, jak dążenia grup mniejszościowych do połączenia się z rodakami zamieszkującymi inne państwa czy też dążeniami do autonomii.

Ćwiczenie

Dyskusja problemowa: Na Śląsku mieszka obecnie około 800 tys. osób deklarujących się jako Ślązacy. Załóżmy hipotetycznie, że liczba ta powiększyłaby się, a poczucie odrębności i śląskości zwiększyło. Ślązacy założyliby własny ruch polityczny i mieli własny klub parlamentarny domagający się autonomii. Jak powinny zachować się w takiej sytuacji organy władz państwowych w Polsce?

Ruchy separatystyczne na świecie

Nie tylko ONZ, lecz także inne organizacje międzynarodowe, aby przeciwdziałać dążeniom secesjonistycznym, starają się zachować zasadę priorytetu przeciwstawiania się wszelkim zmianom w istniejących państwach. Nie zawsze jednak są to działania skuteczne. Rosnące poczucie odrębności narodowej, etnicznej, religijnej i politycznej grup mniejszościowych wzmaga procesy separatystyczne. **Separatyzm** (łac. *separatio* – oddzielenie) jest dążeniem do wyodrębnienia określonej grupy z całości. Może on być przyczyną konfliktu zbrojnego, który najczęściej przybiera postać konfliktu asymetrycznego. W konflikcie asymetrycznym stroną silniejszą jest organizacja państwowa próbująca powstrzymać wszelkimi dostępnymi metodami, również łamiącymi prawa człowieka, słabszych separatystów.

◂ separatyzm

W lutym 2021 r. doszło do starć zwolenników uwięzionego katalońskiego rapera Pablo Hasela z hiszpańską policją. Raper w 2018 r. został skazany na 9 miesięcy więzienia za obrażanie najwyższych organów państwa i gloryfikowanie baskijskiej organizacji ETA oraz za zachęcanie do ataków na polityków. Wydarzenia wpisują się w szerszy kontekst, gdyż w 2017 r. lokalny rząd kataloński ogłosił referendum w sprawie niepodległości Katalonii. Referendum, w którym 90% głosujących opowiedziało się za niepodległością, nie zostało uznane ani przez władze hiszpańskie, ani przez społeczność międzynarodową, w tym UE. Jego organizatorów skazano na kary więzienia.

Wybrane ruchy separatystyczne na świecie na przełomie XX i XXI w.

Mniejszość narodowa lub etniczna	Reprezentująca mniejszość organizacja	Państwo
Baskowie	Kraj Basków i Wolność (ETA)	Hiszpania
Beludżowie	Front Wyzwolenia Beludżystanu	Pakistan
Bretończycy	Bretońska Partia Narodowa	Francja
Czeczeni	Czeczeńska Republika Iczkerii	Rosja
Flamandowie	Interes Flamandzki	Belgia
Quebec	Partia Quebecka	Kanada
Kurdowie	Partia Pracujących Kurdystanu	Turcja, Iran, Irak, Syria
Palestyńczycy	Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP)	Izrael
Rosjanie	Naddniestrzańska Republika Mołdawska	Mołdawia
Rosjanie	Doniecka Republika Ludowa, Ługańska Republika Ludowa	Ukraina
Szkoci	Szkocka Partia Narodowa, Szkocka Partia Socjalistyczna	Wielka Brytania
Tamilowie	Tamilskie Tygrysy	Sri Lanka
Tuaregowie	Narodowy Ruch Wyzwolenia Azawadu	Mali
Walijczycy	Plaid Cymru	Wielka Brytania

Ruchy separatystyczne najczęściej mają podłoże narodowościowe, a ich głównym przejawem są secesje narodowe mniejszości narodowych. Mniejszości te dążą do oderwania określonego obszaru od jakiegoś państwa i utworzenia własnego suwerennego państwa. Powołują się one przy tym na prawo międzynarodowe – prawo narodów do samostanowienia. Procesy te często przybierają postać gwałtownych starć zbrojnych, wieloletnich działań partyzanckich lub zamachów terrorystycznych. Przykładem separatyzmu narodowego w Europie była terrorystyczna działalność w Hiszpanii baskijskiej organizacji **ETA** (bask. *Euskadi Ta Askatasuna*, Baskonia i Wolność) w latach 1959–2018. W latach 1976–2009 działalność separatystyczną prowadziła organizacja terrorystyczna **Tamilskich Tygrysów** na Sri Lance w Azji. W obu przypadkach organizacje zawiesiły swoje bezskuteczne akcje.

ruchy separatystyczne

Natomiast broni nie złożyła działająca od 1976 r. **Partia Pracujących Kurdystanu**. Ten ruch separatystyczny i partia polityczna reprezentuje Kurdów tureckich. Kurdowie stanowią mniejszość narodową w Turcji, Iraku, Iranie i Syrii. Stanowią obecnie jeden z największych narodów bez własnego państwa. W trakcie II wojny w Zatoce Perskiej iraccy Kurdowie wystąpili po stronie Amerykanów przeciwko Saddamowi Husajnowi, dzięki czemu uzyskali w północnym Iraku pewną autonomię.

Szczególną formą separatyzmu jest **irredentyzm** (wł. *irredenta* – niewyzwolona). Określenie to obejmuje wszelkie działania niepodległościowe dążące do połączenia w jednym państwie ziem zamieszkanych przez jedną grupę narodową lub etniczną. Współczesnym przykładem irredenty jest prorosyjski separatyzm we wschodniej Ukrainie. W 2014 r. wspierani przez Rosję separatyści przejęli kontrolę nad Donieckiem i Ługańskiem na wchodzie kraju. Na przejętych terenach utworzyli Doniecką i Ługańską Republikę Ludową. Faktyczną kontrolę nad oderwanymi obszarami sprawuje Rosja, która w 2022 r. ogłosiła przyłączenie ich do Federacji Rosyjskiej. Ten akt stał się również dla Rosji rządzonej przez Putina jednym z pretekstów do bezprecedensowej agresji na Ukrainę w 2022 r. W konsekwencji na Federację Rosyjską zostały nałożone niespotykane dotąd sankcje.

irredentyzm

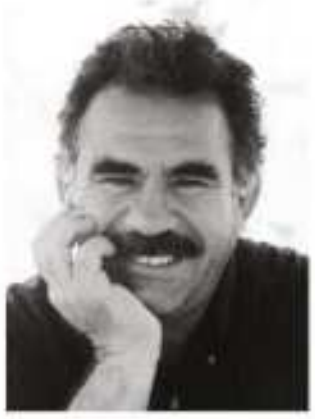

Abdullah Öcalan (ur. 1948), wieloletni lider i współzałożyciel Partii Pracujących Kurdystanu. Od 1980 r. przebywał poza Turcją. W 1999 r. pojmany w Kenii przez tureckie siły specjalne. Skazany na karę śmierci, zamienioną w 2002 r. na dożywocie.

Społecznością międzynarodową dodatkowo wstrząsnęła wiadomość o zestrzeleniu w kwietniu 2014 r. nad wschodnią Ukrainą samolotu pasażerskiego boeinga 777 malezyjskich linii lotniczych z 298 osobami na pokładzie. O tragedię oskarżono Rosję, ponieważ samolot został trafiony rakietą wystrzeloną z systemu „Buk" obsługiwanego przez rosyjskich żołnierzy. Rosja nie wzięła odpowiedzialności za zdarzenie, oskarżyła stronę ukraińską i zawetowała w Radzie Bezpieczeństwa ONZ rozpoznanie sprawy przez sąd ONZ.

Odmienna reakcja społeczności międzynarodowej na separatyzm narodowy miała miejsce w Kosowie. Ten historycznie serbski region w większości jest obecnie zamieszkiwany przez Albańczyków. O oddzielenie się Kosowa od Serbii walczyła od 1992 r. **Armia Wyzwolenia Kosowa** (alb. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, UÇK). Dokonywała zamachów bombowych na obozy serbskich uchodźców i prześladowała ludność serbską w Kosowie. W trakcie wojny domowej w latach 1998–1999 zyskała znaczne poparcie społeczne Albańczyków oraz wsparcie NATO. W trakcie walk obie strony dopuściły się mordów na lud-

ności cywilnej i czystek etnicznych. Zginęło kilka tysięcy ludzi, a 300 tys. Serbów zostało wypędzonych z Kosowa. W 2008 r. Kosowo ogłosiło niepodległość, którą uznało ponad 90 państw, większość krajów UE i NATO, w tym USA. Natomiast stanowczo sprzeciwiły się temu Serbia, Rosja i Chiny. Dla Serbii Kosowo nadal pozostaje jej częścią.

Odznaka Armii Wyzwolenia Kosowa (UÇK). W trakcie wojny domowej w latach 1998–1999 organizacja liczyła ok. 10 tys. uzbrojonych członków. Prowadziła nie tylko działalność militarną.

regionalizm ▸ Alternatywą dla separatyzmu i irredentyzmu może być prowadzenie przez państwa polityki **regionalizmu**. Polega ona na dekoncentracji i decentralizacji władzy państwowej na niższe szczeble władzy. Regionalizm daje szansę na uniknięcie separatyzmów, konfliktów i secesji oraz zachowanie jedności państwa. Mniejszości narodowe i etniczne zyskują natomiast autonomię, a także ograniczone prawa do decydowania o rozwoju swojego regionu. Regionalizmem określa się również ruchy społeczno-kulturalne dbające o zachowanie tożsamości danego regionu i działania zmierzające do jego odnowy.

Podsumowanie lekcji

s. 64 ▸ ■ **Prawo narodów do samostanowienia** zostało zagwarantowane w ***Karcie Narodów Zjednoczonych* z 1945 r.** oraz w ***Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r.**, lecz przybrało bardzo ogólny charakter i nie można go traktować jako wiążącej normy prawa międzynarodowego.

s. 67 ▸ ■ **Separatyzm** jest to dążenie jakiejś grupy etnicznej, religijnej lub politycznej do wyodrębnienia się z większej całości polityczno-społecznej.

s. 69 ▸ ■ **Ruchy separatystyczne** nasiliły się w XX w. wraz ze wzrostem świadomości narodowej i poczuciem odrębności.

s. 69 ▸ ■ **Irredentyzmem** można określić wszelkie działania zmierzające do uzyskania odzyskania niepodległości i połączenia w jednym organizmie państwowym ziem zamieszkanych przez jedną grupę narodową lub etniczną.

s. 70 ▸ ■ **Regionalizm** to ruch społeczno-kulturalny dbający o zachowanie tożsamości danego regionu, natomiast polityka regionalizmu polega na decentralizacji i dekoncentracji władzy i nadawaniu autonomii regionom o odmiennych tradycjach i kulturze.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przeanalizuj orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrow Wilsona z 8 stycznia 1918 r. i oceń, jak została w nim rozwinięta idea prawa narodów do samostanowienia.
2. Wyszukaj informacje na temat reakcji poszczególnych rządów i organizacji międzynarodowych na referendum katalońskie z 2017 r. Przeanalizuj, w jaki sposób argumentowały one swoje stanowisko.
3. Rozważ wypowiedź czeskiego pisarza Karela Čapka (1890–1938): *Regionalizm wzbogaca życie; separatyzm je zubaża.* Odnieś go do czasów, w których żył pisarz, oraz do współczesności.

3. Konflikty międzynarodowe i etniczne w Europie Zachodniej i Środkowej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz genezę i przebieg wybranych konfliktów międzynarodowych i etnicznych w Europie Zachodniej i Środkowej;
- porównasz i ocenisz sposoby rozwiązywania konfliktów na kontynencie europejskim.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Zastanówcie się, do jakich konfliktów międzynarodowych i etnicznych może dojść w Europie Zachodniej i Środkowej.

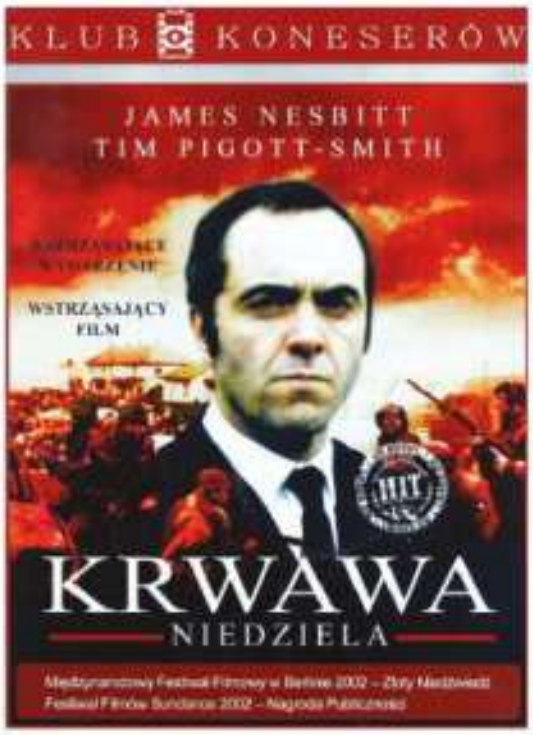

Konflikt w Irlandii Północnej

Warto obejrzeć...

Krwawa niedziela (*Bloody Sunday*), reż. P. Greengrass, Irlandia, Wielka Brytania 2002 – film przedstawia wydarzenia z 30 stycznia 1972 r., kiedy żołnierze brytyjscy z 1 Pułku Spadochronowego zabili w Londonderry w Ulsterze 13 uczestników pokojowego marszu protestacyjnego przeciwko restrykcyjnym prawom.

konflikt w Irlandii Północnej

Geneza konfliktu w Irlandii Północnej (ang. *The Troubles*, „Kłopoty") sięga czasów nowożytnych i wielowiekowej dominacji angielskiej nad wyspą Irlandią. Przejawem władzy angielskiej było rozpoczęte w początkach XVII w. wysiedlanie katolickich irlandzkich farmerów z terenów prowincji Ulster i osiedlanie tam angielskich protestantów i szkockich prezbiterian, tak zwana **Plantacja Ulsteru** (ang. *Plantation of Ulster*). Proces ten na trwałe zmienił proporcje narodowe i religijne na tym obszarze. Kilkusetletni angielski zabór Irlandii doprowadził niemal do całkowitego zaniku języka irlandzkiego (iryjskiego), ale nie osłabił poczucia odrębności i tożsamości narodowej Irlandczyków. Kiedy w 1916 r. niewielka grupa powstańców irlandzkich chwyciła za broń i podjęła próbę opanowania Dublina, reakcja brytyjskiego rządu była bezwzględna i brutalna. **Powstanie wielkanocne** upadło po kilku dniach, ale obudziło w Irlandczykach wolę walki o własne państwo. Najbardziej wzrosło poparcie dla lewicowo-nacjonalistycznej organizacji niepodległościowej **Sinn Féin** (irl. „My sami"), która działała zarówno w Irlandii, jak i w Irlandii Północnej. Natomiast jeden z przywódców powstania – **Michael Collins** – odtworzył tajną organizację wojskową, którą przekształcił w **Irlandzką Armię Republikańską** (ang. *Irish Republican Army*, IRA). IRA prowadziła z Brytyjczykami walkę o niepodległość w latach 1919–1921. Kiedy na mocy traktat pokojowego z 1921 r. Irlandia uzyskała niepodległość jako dominium brytyjskie, sześć hrabstw północnych (ulsterskich) pozostało w granicach Wielkiej Brytanii. Ich przynależność miała zostać

rozstrzygnięta w późniejszym terminie. Irlandia pełną niepodległość uzyskała w 1937 r., a Irlandia Północna stała się integralną częścią Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Część bojowników IRA nie pogodziła się z tą sytuacją i kontynuowała działalność antybrytyjską w Ulsterze. Napięte relacje między irlandzkimi katolikami z Irlandii Północnej a mieszkającymi tam angielskimi protestantami nasiliły się w latach 60. XX w. Przełomowym momentem był 1972 r., kiedy brytyjskie wojsko krwawo stłumiło protesty w Londonderry. Masakra, w której zginęło 13 osób, przeszła do historii jako **krwawa niedziela**. W odwecie IRA rozpoczęła serię krwawych zamachów na brytyjskich urzędników, policjantów, żołnierzy i unionistów. W latach 90. XX w. część działaczy IRA rozpoczęła negocjacje pokojowe z rządem brytyjskim. W 1998 r. zawarto tak zwane **porozumienie wielkopiątkowe**, zmierzające do zakończenia konfliktu w Irlandii Północnej. Jego główni architekci, katolicki polityk John Hume i protestancki David Trimble, za wkład w podpisanie dokumentu otrzymali w tym samym roku Pokojową Nagrodę Nobla. Jednym z postanowień porozumienia było stwierdzenie, że w przyszłości społeczeństwo Ulsteru będzie mogło większością głosów zdecydować o zjednoczeniu wyspy. Na podstawie porozumienia wielkopiątkowego powstało też **Zgromadzenie Irlandii Północnej**, czyli lokalny parlament z siedzibą w Belfaście. Procesowi pokojowemu sprzyjała obecność zarówno Wielkiej Brytanii, jak i Irlandii w Unii Europejskiej oraz wynikające z tego swobody przemieszczania się między obiema częściami wyspy. W 2005 r. IRA ogłosiła zakończenie walki zbrojnej i zapowiedziała kontynuowanie jej tylko metodami pokojowymi. Proces rozbrojenia IRA nadzorowała Międzynarodowa Niezależna Komisja Rozbrojeniowa. Jednak część bojowników IRA w wyniku rozłamu w organizacji kontynuuje działalność terrorystyczną jako **Nowa IRA**. W referendum z 2016 r. Irlandia Północna zagłosowała za pozostaniem w UE, jednak wyniki ogólnopaństwowe doprowadziły do wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE (ang. ***Brexit***). Proces opuszczania wspólnoty dokonał się ostatecznie w 2020 r. i na nowo rozgrzał kwestię Ulsteru. Mieszkańcy obu części wyspy nie chcą przywrócenia kontroli granicznych i ograniczeń z tym związanych.

Wyznania religijne w Irlandii Północnej w 2011 r.

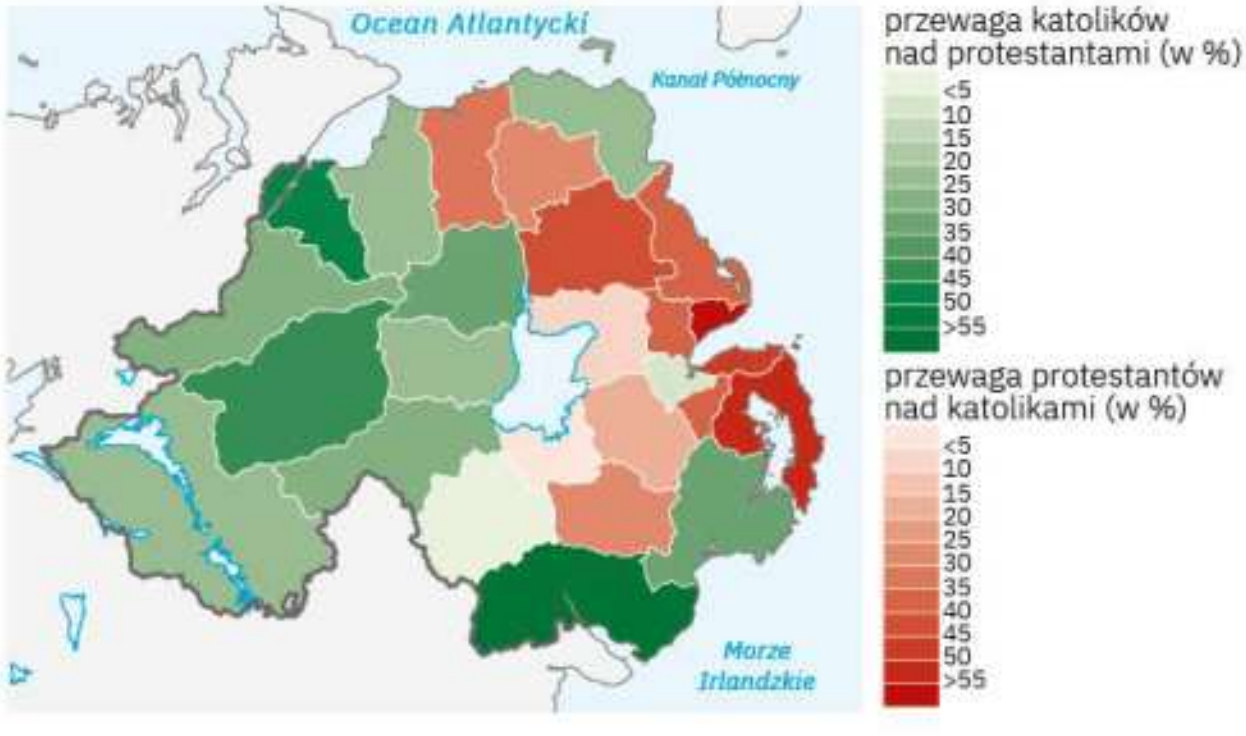

Wyniki referendum w 2016 r. w Irlandii Północnej

Wyniki wyborów parlamentarnych w 2019 r.

Separatyzm szkocki i regionalizm walijski

Języki szkocki (gaelicki) i walijski, podobnie jak irlandzki (iryjski), należą do celtyckiej grupy językowej. Szkoci i Walijczycy, podobnie jak Irlandczycy, w znacznym stopniu zatracili umiejętność posługiwania się językiem swoich przodków i w większości posługują się językiem angielskim. Mają jednak poczucie odrębności i świadomości narodowej. Szkocja była niezależnym państwem od IX do XVIII w. Na mocy **Aktu unii z 1707 r.** została zjednoczona z Królestwem Wielkiej Brytanii. Mimo to Szkoci, podobnie jak Flamandowie w Belgii, Katalończycy i Baskowie w Hiszpanii oraz Korsykanie we Francji, stanowią grupę etniczną wykazującą najsilniejsze tendencje separatystyczne w Europie. Pierwsze referendum w sprawie niepodległości Szkocji odbyło się w 1979 r. Pomimo wygranej zwolenników secesji, jego wyniki nie zostały uznane z powodu niskiej frekwencji. Szkoccy narodowcy w kolejnym referendum z 1997 r. wywalczyli możliwość utworzenia własnego **Szkockiego Parlamentu**, zwanego *Holyrood*. W 2014 r. **Szkocka Partia Narodowa** (ang. *Scottish National Party*, SNP) doprowadziła do kolejnego referendum niepodległościowego. SNP jest ugrupowaniem centrolewicowym i proeuropejskim, które dominuje w Szkockim Parlamencie od wielu lat. Tym razem przy urnach stanęło aż 84,6% uprawnionych do głosowania. Za odłączeniem się było 44,7% głosujących, przeciw – 55,3%. Za niepodległością Szkocji przemawiają bogate złoża ropy naftowej i gazu, mające zapewnić gospodarczą samowystarczalność, oraz różnice w systemie opieki społecznej i edukacji między Anglią a Szkocją. Przeciw odłączeniu się wysuwane są argumenty znacznych wydatków na stworzenie sił zbrojnych, służb bezpieczeństwa, własnej waluty. Problematyczne byłoby również członkostwo w UE i utrata subsydiów rządu londyńskiego. Kilka lat po referendum niepodległościowym w Szkocji w Wielkiej Brytanii odbyło się referendum w sprawie wyjścia Zjednoczonego Królestwa z UE. Za pozostaniem we wspólnocie było 62% mieszkańców Szkocji. Zwolennicy integracji zwyciężyli we wszystkich 32 okręgach wyborczych. Rozczarowanie Szkotów związane z *brexitem* nasiliło nastroje niepodległościowe i przygotowania do kolejnego referendum.

Ćwiczenie

Przeanalizuj mapy i oceń możliwe perspektywy dalszych losów Irlandii Północnej.

◂ separatyzm szkocki

Herb Szkocji

W 2021 r. przywódczyni SNP, Nicola Sturgeon, zapowiedziała, że do 2023 r. chce zorganizować kolejne głosowanie.

regionalizm walijski ▸ Walijczycy mimo znacznego poczucia odrębności kulturowej, religijnej i językowej nie rozwinęli ruchów separatystycznych. Są to raczej dążenia regionalistyczne. Spośród 3 mln Walijczyków mieszkających w Zjednoczonym Królestwie ponad 600 tys. nadal posługuje się językiem walijskim. Walijczycy integrują się również wokół własnych lig sportowych (piłka nożna i rugby). Tożsamość walijska kształtowała się w opozycji do tego, co angielskie. Walijczycy, podobnie jak Szkoci, przywiązują dużą wagę do kwestii socjalnych i równościowych, a w Walii większe poparcie mają partie lewicowe. W referendum z 1997 r. Walijczycy opowiedzieli się za powstaniem własnego lokalnego parlamentu. Rok później powołano **Walijskie Zgromadzenie Narodowe** z siedzibą w Cardiff. Dominuje w nim Walijska Partia Pracy (ang. *Welsh Labour*). W referendum z 2016 r. Walijczycy opowiedzieli się za wyjściem ze wspólnoty europejskiej (52,5% „za", 47,5% „przeciw").

Herb Walii

Rozpad Jugosławii

Ćwiczenie

Przypomnij sobie, jak przebiegał konflikt w Kosowie i jaki jest obecny status prawny Kosowa.

Utworzone w 1918 r. Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców (Królestwo SHS), przemianowane w 1929 r. na Królestwo Jugosławii, zostało po II wojnie światowej przekształcone w Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii. Jugosławia była konglomeratem narodowościowym i religijnym. Kraj zamieszkiwali Albańczycy, Bośniacy, Bułgarzy, Chorwaci, Czarnogórcy, Macedończycy, Serbowie, Słoweńcy i Węgrzy, wyznawcy islamu, katolicyzmu i prawosławia. Wrogie relacje między Chorwatami i Serbami z lat 1940–1945 zostały stłumione przez rządzącego Jugosławią w latach 1945–1980 Josipa Broza-Tito. Jego śmierć, a następnie załamanie się bloku państw socjalistycznych doprowadziły do wzrostu napięć między poszczególnymi narodami, co przerodziło się w wieloletnią wojnę domową i rozpad Jugosławii.

rozpad Jugosławii ▸

Narodowości zamieszkujące Jugosławię w 1990 r.

Narodowości zamieszkujące państwa byłej Jugosławii w 2015 r.

Słoweńcy
Chorwaci
Serbowie
Czarnogórcy
Bośniacy
Albańczycy
Macedończycy
Bułgarzy
Węgrzy

Ćwiczenie

Przeanalizuj zmiany etniczne na obszarze byłej Jugosławii. Wskaż dominujące tendencje.

Konflikt w Jugosławii przebiegał wieloetapowo. Komunistyczne partie poszczególnych republik federacji traciły wpływy na rzecz ugrupowań prodemokratycznych. Tendencje separatystyczne nasiliły się we wszystkich republikach z wyjątkiem Serbów, którzy próbowali utrzymać jedność kraju i swoją dominującą pozycję.

niepodległość Słowenii

W grudniu 1990 r. w **Słowenii** odbyło się referendum, w którym Słoweńcy zdecydowanie opowiedzieli się za niepodległością. Kiedy 25 czerwca 1991 r. Słowenia i Chorwacja ogłosiły niepodległość, oba kraje zaatakowała **Jugosłowiańska Armia Narodowa** (JNA). Przewaga liczebna słoweńskiej **Siły Obrony Terytorialnej** oraz opór ludności cywilnej zdecydowały o porażce Jugosłowiańskiej Armii Narodowej w Słowenii. W tak zwanej **wojnie dziesięciodniowej** (27 czerwca – 7 lipca 1991) zginęło łącznie kilkaset osób. W 2004 r. Słowenię przyjęto do NATO i UE.

wojny w Chorwacji oraz w Bośni i Hercegowinie

W **Chorwacji** walki rozpoczęły się 28 czerwca 1991 r., a już w lipcu przerodziły się w regularną wojnę. W tym przypadku JNA dysponowała znaczną przewagą nad wojskami chorwackimi z **Gwardii Narodowej**. Bardzo szybko w szeregach JNA pozostali tylko Serbowie, a Chorwaci zdezerterowali, by bronić swojej nowej ojczyzny. Walki trwały kilka lat i doprowadziły do śmierci ponad 10 tys. osób. W trakcie starć dochodziło do zbrodni wojennych i aktów ludobójstwa. Ze swoich domów zostało wypędzonych lub uciekło 380 tys. Chorwatów i 120 tys. Serbów. W zażegnanie sporu zaangażowała się społeczność międzynarodowa. Pokój podpisano 12 listopada 1995 r. w **Dayton**. W 2009 r. Chorwację przyjęto do NATO, a w 2013 r. – do UE.

W sposób pokojowy z rozpadającej się Jugosławii wystąpiła **Macedonia**. Serbowie nie podjęli próby zatrzymania secesji, gdyż zdawali sobie sprawę ze swoich niewielkich szans. 25 stycznia 1991 r. parlament macedoński ogłosił niepodległość jako Republika Macedonii. Użycie tej nazwy wywołało natomiast gwałtowny sprzeciw Grecji, która uważała się za jedyną spadkobierczynię tradycji starożytnej Macedonii. Spór o nazwę państwa macedońskiego trwał wiele lat. Republika Macedonii była w tym czasie nazywana przez społeczność międzynarodową **Byłą Jugosłowiańską Republiką Macedonii** (ang. *Former Yugoslav Republic of Macedonia*, FYROM). Ostatecznie Macedończycy i Grecy doszli w 2018 r. do porozumienia. Po jego ratyfikacji, od lutego 2019 r. nową nazwą kraju jest **Republika Macedonii Północnej**. Zakończenie sporu z Grecją umożliwiło Macedonii Północnej wstąpienie do NATO w 2020 r.

W trakcie wojny w Bośni i Hercegowinie chorwacka armia celowo zniszczyła 9 listopada 1993 r. zabytkowy Stary Most w Mostarze. Zaraz po zakończeniu wojny podjęto się jego odbudowy. Oficjalne otwarcie nastąpiło w 2004 r. a rok później most został wpisany na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Budowla jest symbolem pojednania Wschodu z Zachodem, chrześcijaństwa z islamem oraz katolików i prawosławnych.

Najbardziej skomplikowana sytuacja etniczna i religijna była w **Bośni i Hercegowinie**. Obszar ten zamieszkiwali katoliccy Chorwaci (17,3%), muzułmańscy Bośniacy (43,7%) i prawosławni Serbowie (31,4%). Wrogie relacje między wszystkimi grupami doprowadziły do najkrwawszej z wojen na terenie Jugosławii. Próba pokojowego podziału kraju na siedem regionów (dwa muzułmańskie, dwa chorwackie i trzy serbskie) się nie powiodła. W marcu 1992 r. rozpoczęły się pierwsze starcia zbrojne między Serbami wspieranymi przez Jugosłowiańską Armię Narodową (od maja 1992 r. jako Armia Jugosławii) a muzułmanami. Chorwaci i muzułmanie w trakcie konfliktu czasem walczyli między sobą, a czasem

współpracowali przeciwko Serbom. Stolica Bośni i Hercegowiny, **Sarajewo**, była od maja 1992 do lutego 1995 r. oblegana przez siły bośniackich Serbów i Armię Jugosławii. W walkach o miasto zginęło około 10 tys. osób. Uszkodzone lub zniszczone zostały wszystkie budynki w stolicy republiki. Działająca w latach 1992–1995 misja pokojowa ONZ, **UNPROFOR** (ang. *United Nations Protection Force* – Siły Ochronne Organizacji Narodów Zjednoczonych), nie była wstanie powstrzymać walczących ani zapobiec czystkom etnicznym na terenie Bośni i Hercegowiny. W konflikt zaangażowały się NATO i Rosja. Masakra ludności cywilnej w **Srebrenicy** w 1995 r. przyspieszyła rozmowy pokojowe. Na mocy **porozumienia z Dayton** państwo federacyjne podzielono na dwie równe strefy etniczne: Republikę Serbską i muzułmańsko-chorwacką Federację Bośni i Hercegowiny. Na straży utrzymania warunków pokoju stanęły siły **SFOR** (ang. *NATO's Stabilisation Force* – Siły Stabilizacyjne NATO) pod przewodnictwem NATO. Ich zadanie na przełomie 2004 i 2005 r. przejęły wojska pod egidą Unii Europejskiej – **EUFOR Althea** (ang. *European Union Force in Bosnia and Herzegovina*). W wyniku walk i czystek etnicznych w całym konflikcie zginęło od 70 do 300 tys. ludzi, głównie ludności cywilnej.

Znak sił pokojowych EUFOR Althea (obowiązuje od 2017 r.). W misji uczestniczą 22 państwa UE i 11 innych krajów.

Tragedia, jaka rozegrała się po upadku Srebrenicy, jest największą masakrą po II wojnie światowej. Ocenia się, że od 12 do 16 lipca 1995 roku ponad 7 tysięcy mężczyzn wymordowano i pochowano w masowych grobach. Szczątki blisko 2000 mężczyzn i chłopców już zidentyfikowano. Kilka tysięcy pozostałych ciał do dzisiaj nie zostało odnalezionych. Ofiarami czystek etnicznych dokonywanych przez Serbów były również kobiety i dzieci.

W latach 1992–1995 bośniacka enklawa Srebrenica była oblegana przez siły serbskie dowodzone przez generała Ratko Mladicia. W maju 1993 roku Rada Bezpieczeństwa ogłosiła tę enklawę jedną z pięciu tzw. bezpiecznych stref, a ochronę tamtejszej ludności miały zapewnić stacjonujące w mieście oddziały sił pokojowych ONZ – UNPROFOR (*United Nations Protection Force*). Po trzech latach oblężenia, w 1995 roku Serbowie przystąpili do ataku na Srebrenicę. Osłabieni, niewyszkoleni i słabo uzbrojeni Bośniacy, a także holenderskie oddziały UNPROFOR, które nie miały mandatu na użycie siły, ocenili, że nie mają szans w bezpośrednim starciu i w momencie ataku wycofali się bez walki. Założenia, że autorytet Rady Bezpieczeństwa, obecność sił pokojowych ONZ, a także ewentualność użycia siły powietrznej NATO zapewni enklawie i jej mieszkańcom bezpieczeństwo, okazały się całkowicie błędne. 11 lipca 1995 roku siły serbskie zajęły Srebrenicę.

Po upadku enklawy Bośniakom, którzy szukali schronienia przy głównej kwaterze UNPROFOR w Potocari (niewielkim mieście oddalonym o około 5 km od Srebrenicy), gen. Mladić zaproponował ewakuację z enklawy. Mężczyzn w wieku od 15 do 65 lat rozdzielono od kobiet, dzieci i osób starszych i wywieziono w nieznanym kierunku. Po zajęciu miasta gen. Mladić kilkakrotnie spotykał się z dowódcą UNPROFOR, by ustalić szczegóły porozumienia. Holenderski dowódca domagał się zapewnienia natychmiastowego dostępu UNHCR do uchodźców, ewakuacji rannych z enklawy oraz informacji dotyczących miejsca pobytu ewakuowanych mężczyzn. Żądania te nie zostały spełnione. W tym samym czasie serbscy żołnierze przeprowadzali na rozkaz

swojego dowódcy masowe egzekucje ewakuowanych Bośniaków. Mordowali także tych, którzy nie zgodzili się na ewakuację i wyruszyli pieszo do oddalonej ok. 50 km Tuzli, gdzie znajdowały się baza ONZ i obozy dla uchodźców. Ciała bestialsko zamordowanych Bośniaków zakopywano w masowych grobach.
Gdy Serbowie zaatakowali drugą „strefę bezpieczeństwa" Żepę, a relacje z wydarzeń w enklawie zaczęły obiegać świat, 21 lipca 1995 roku w Londynie odbyło się spotkanie przedstawicieli społeczności międzynarodowej. Na spotkaniu podjęto decyzję m.in. o użyciu sił powietrznych na pozycje Serbów. Naloty te były początkiem końca wojny w Bośni i Hercegowinie.

Źródło: *Tragedia w Srebrenicy*, Sekretarz Generalny ONZ, Kofi Annan, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/jugoslawia/index.php?id=tragedia_w_srebrnicy (dostęp: 17.01.2022).

Ćwiczenia

1. Wskaż bezpośrednich i pośrednich odpowiedzialnych za masakrę w Srebrenicy.
2. Wyjaśnij, jakie skutki wywołała masakra Bośniaków.

Krwawy przebieg miał też **konflikt albańsko-serbski w Kosowie** w latach 1998–1999 (zagadnienie zostało poruszone w rozdziale „Separatyzm a prawo międzynarodowe"). Ostatnim epizodem rozpadu Jugosławii była pokojowa secesja **Czarnogóry** w 2006 r. Czarnogórcy w referendum z 21 maja 2006 r. opowiedzieli się za zerwaniem federacji z Serbią. W 2017 r. kraj stał się członkiem NATO i kandyduje do UE.

konflikt w Kosowie

Ćwiczenie

Sprawdź, czy Polska uznała niepodległość Kosowa.

Podsumowanie lekcji

- Problem **Irlandii Północnej** jest sporem między katolicką ludnością irlandzką a potomkami protestanckich kolonistów. Irlandia Północna pozostaje częścią Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz ma pewną autonomię. s. 71
- **Szkocja** jako część Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej przejawia największe dążenia separatystyczne, jednak przeprowadzone w **2014 r. referendum niepodległościowe** utrzymało jedność państwa. s. 73
- **Walijczycy** akcentują swoją odrębność i tożsamość narodową w ramach Zjednoczonego Królestwa. s. 74
- W wyniku serii wojen rozpadła się w latach 90. **Socjalistyczna Federacyjna Republika Jugosławii**. Pokojowo przebiegało odłączenie się **Macedonii** (1991) i **Czarnogóry** (2006). s. 74
- **Słowenia** wywalczyła niepodległość w wojnie dziesięciodniowej z 1991 r. s. 75
- Wojny domowe w **Chorwacji** oraz **Bośni i Hercegowinie** zakończyły się pokojem w Dayton w 1995 r. Oba kraje uzyskały niepodległość. s. 75
- W **Kosowie** wojna domowa trwała w latach 1998–1999. Secesja Kosowa nie została uznana przez całą społeczność międzynarodową. s. 77

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Porównaj sposoby rozwiązywania problemów międzynarodowych i etnicznych w Europie. Wskaż ich mocne i słabe strony.
2. Zbierz informacje i przedstaw genezę oraz stan obecny relacji grecko-tureckich na Cyprze.
3. Zbierz informacje i przedstaw złożoną etnicznie sytuację Belgii.
4. Oceń, w jakim stopniu wojna w Ukrainie wpływa na bezpieczeństwo Polski.

4. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze poradzieckim

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz genezę i przebieg wybranych konfliktów międzynarodowych i etnicznych na obszarze poradzieckim;
- porównasz i ocenisz sposoby rozwiązywania konfliktów w Europie Zachodniej i na obszarze poradzieckim.

Ćwiczenie

Pokój jest cenniejszy niż skrawek ziemi.

– Muhammad Anwar Sadat (1918–1981)

Burza mózgów: Przedstawcie argumenty „za" i „przeciw" tezie postawionej przez egipskiego polityka.

Aneksja Krymu i wojna na wschodzie Ukrainy

W 2009 r. rozpoczął się **unijny program Partnerstwa Wschodniego**, którego celem było zacieśnienie współpracy UE z Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą. Perspektywa związania się tych państw z UE była wbrew interesom rosyjskim. W listopadzie 2013 r., na kilka dni przed zawarciem umowy o partnerstwie między Ukrainą a Unią Europejską, prezydent **Wiktor Janukowycz** zdecydował się zrezygnować z tej umowy na rzecz zacieśniania więzi z Rosją. Decyzja prezydenta wywołała serię zakrojonych na szeroką skalę protestów sił proeuropejskich w Kijowie nazwanych **rewolucją godności** lub **ukraińską wiosną**. Eskalacja przemocy ze strony władz doprowadziła do powstania ruchu **Euromajdanu** oraz wezwania do obalenia prezydenta i dymisji parlamentu. Przemoc nasiliła się, gdy władze próbowały bezskutecznie rozpędzić protestujących za pomocą sił specjalnych. Konflikt zakończył się zwycięstwem Euromajdanu pod koniec stycznia. Ustąpił premier Mykoła Azarow z prorosyjskiej Partii Regionów, a w lutym – prezydent Janukowycz. Obalony prezydent Janukowycz uciekł do Rosji. Powstał nowy prounijny rząd, a nowym premierem został Aresnij Jaceniuk. W czerwcu w wyborach powszechnych prezydentem obrano **Petra Poroszenkę**. Nowe władze Ukrainy zawarły 21 marca 2014 r. umowę stowarzyszeniową z UE.

Euromajdan – prounijne demonstracje odbywające się w Kijowie oraz w innych miastach w Ukrainie, trwające od listopada 2013 do lutego 2014 r.; protesty zmieniły sytuację polityczną w państwie – prorosyjski prezydent Wiktor Janukowycz uciekł z kraju, wybrano nowego prezydenta i powstał proeuropejski rząd.

Rozczarowani prorosyjscy zwolennicy we wschodniej Ukrainie i na Krymie zaczęli protestować. Nazwali zmianę rządu nielegalną, a nowe elity polityczne zaczęli określać jako „faszystowskie". Bierność ukraińskich władz doprowadziła do tego, że powstały prorosyjskie bojówki separatystyczne bezpośrednio kierowane i utrzymywane przez Rosję.

W lutym 2014 r. doszło do prorosyjskich demonstracji na Krymie (w Kerczu, Sewastopolu i Symferopolu). Już 21 marca 2014 r. **Rosja zaanektowała Krym prawie bez przemocy**. Umundurowane, ale nieoznakowane siły specjalne Rosji przejęły najważniejsze obiekty na półwyspie. Inspirowani przez rosyjskie oddziały specjalne mieszkańcy zaczęli się organizować i wzywać do uniezależnienia się od Ukrainy. Protesty szybko przerodziły się w zamieszki i zajmowanie przez separatystów budynków publicznych. Wsparcia separatystom udzieliły przybyłe z zagranicy rosyjskie grupy specjalne. W kwietniu 2014 r. secesjoniści proklamowali **Doniecką Republikę Ludową** (DRL) i **Ługańską Republikę Ludową** (LPR). Po okresie względnej słabości i bezczynności rząd ukraiński, z pomocą ochotniczych oddziałów paramilitarnych, ogłosił „operację antyterrorystyczną" (ATO) wymierzoną w separatystów. Doprowadziło to do dwóch oddzielnych konfliktów: jednego o Ługańsk, a drugiego o Donieck. Duża liczba ofiar cywilnych po obu stronach była spowodowana masowym ostrzałem głównie nieprzeszkolonych i niezdyscyplinowanych oddziałów. Zestrzelenie w dniu 17 lipca 2014 r. cywilnego samolotu pasażerskiego malezyjskich linii lotniczych sprawiło, że opinia międzynarodowa zaczęła bardziej interesować się konfliktem. Unia Europejska i USA wprowadziły wobec Rosji sankcje. OBWE, Niemcy i Francja podjęły się mediacji. Z ich inicjatywy we wrześniu 2014 r. w Mińsku został podpisany między Ukrainą a Rosją i separatystami tak zwany **protokół miński**. Zakładał on między innymi natychmiastowe zawieszenie broni, utworzenie strefy bezpieczeństwa (linii demarkacyjnej) wzdłuż wspólnej granicy, uwolnienie jeńców i monitoring OBWE. W lutym 2015 r. zawarto tak zwany **drugi protokół miński**, w którym uzgodniono wycofanie ciężkiego sprzętu wojskowego z rejonu bezpośrednich starć i specjalny status autonomiczny dla zbuntowanych regionów. Sporadyczne walki trwały jednak do 2016 r. Do dziś nie osiągnięto trwałego rozwiązania konfliktu. W 2019 r. na czele państwa ukraińskiego stanął proeuropejski polityk **Wołodymyr Zełenski**. 24 lutego 2022 r. wojna rosyjsko-ukraińska weszła w nową fazę. Z terenu Rosji i Białorusi nastąpił niczym niesprowokowany atak wojsk rosyjskich na Ukrainę. Oficjalnym pretekstem Putina do agresji była „denazyfikacja elit politycznych" i rzekome ludobójstwa ukraińskie dokonywane na rosyjskojęzycznej ludności. W rzeczywistości Putin chciał podporządkować sobie Ukrainę, podobnie jak Białoruś, i zapobiec jej integracji z UE i NATO. Intensywne walki toczyły się o Kijów i Czernichów na północy, Charków i Donieck na wschodzie oraz o Chersoń i Mariupol na południu. Liczba zabitych i rannych po obu stronach wyniosła dziesiątki tysięcy. Rosyjskie wojska zostały oskarżone o zbrodnie wojenne w zajętych ukraińskich miejscowościach. Rosyjskie rakiety ostrzeliwały całe terytorium Ukrainy, nawet położony na zachodzie Lwów.

aneksja Krymu

wojna na wschodzie Ukrainy

Na zdjęciu nowoczesny rosyjski okręt rakietowy z Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu. Krym ma dla Rosji znaczenie strategiczne. W Sewastopolu jest zlokalizowana największa rosyjska baza marynarki wojennej na Morzu Czarnym. W 2007 r. zawarto 10-letnią umowę dzierżawy bazy przez Rosjan. Koszt dzierżawy wynosił 100 mln dolarów i był płacony z ukraińskiego zadłużenia za dostawy gazu ziemnego. Umowa wygasła w 2017 r. Zapowiedzi ukraińskich władz nieprzedłużenia umowy dzierżawy były istotnym impulsem do przejęcia całego Krymu przez Rosję.

Równolegle do działań militarnych Rosja i Ukraina prowadziły wojnę informacyjną i propagandową w celu przekonania opinii publicznej do swoich racji. Nieliczne protesty Rosjan przeciwko wojnie zostały brutalnie spacyfikowane, a samo użycie słowa „wojna" – zakazane. Większość światowej opinii publicznej stanęła po stronie słabszej Ukrainy. Zbrodnie wojenne i obrazy zniszczonych ukraińskich miast przywołały skojarzenia z okrucieństwami II wojny światowej. Z Ukrainy uciekło kilka milionów uchodźców. Prawie 3 mln z nich znalazło schronienie w Polsce. W kwietniu i maju 2022 r. toczyły się walki przede wszystkim na wschodzie i południu Ukrainy. Wsparcie humanitarne, materiałowe, wywiadowcze i sprzętowe dla Ukrainy przyszło głównie ze strony Stanów Zjednoczonych, krajów NATO i UE oraz Japonii, Korei Południowej i Australii.

Naddniestrze

republika Naddniestrza

Kiedy na początku lat 90. XX w. rozpoczął się proces rozkładu ZSRR, **Naddniestrze** – należące wtedy do Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Ludowej – ogłosiło 2 września 1990 r. jednostronnie oderwanie się od **Mołdawii** i zadeklarowało wolę pozostania w Związku Radzieckim. Natomiast Mołdawia 23 czerwca 1990 r. wystąpiła z ZSRR i 27 sierpnia 1991 r. ogłosiła niepodległość.

Mołdawia (dawniej Besarabia) kulturowo i historycznie jest związana z Rumunią. To kraj prawosławny, w którym językiem urzędowym jest język rumuński. Dominującą nacją są Mołdawianie (76%), a pozostali to Ukraińcy, Rosjanie i inni. Kiedy w 1994 r. odbyło się referendum, za zjednoczeniem z Rumunią opowiedziało się 5% głosujących. Od tego czasu zwolenników zjednoczenia przybywa. W 2021 r. sondażowe poparcie dla integracji wynosiło już ponad 40%.

Tymczasem secesja Naddniestrza nie została uznana ani przez Mołdawię, ani przez społeczność międzynarodową. Naddniestrze formalnie jest traktowane

jako region autonomiczny. Do powstania separatystycznej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej przyczyniły się władze rosyjskie i stacjonująca tam 14. armia rosyjska. Mimo podpisania w 1999 r. traktatu stambulskiego, Rosja nie wycofała swoich sił zbrojnych, które obecnie zostały zredukowane do około 1800 żołnierzy. Istnienie Naddniestrza zależy od militarnego, gospodarczego i finansowego wsparcia Rosji. W regionie zamieszkuje głównie ludność mołdawska (32%), rosyjska (30%) i ukraińska (29%). W zorganizowanym w 2006 r. referendum w sprawie niepodległości **Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej** ponad 97% głosujących opowiedziało się za niezależnością. Wyniki referendum nie zostały jednak uznane przez USA, UE i OBWE. Władze rosyjskie dążą do włączenia Naddniestrza do Federacji Rosyjskiej. W marcu 2014 r. parlament naddniestrzański wystąpił do władz Rosji z prośbą o przyłączenie. W reakcji na to władze ukraińskie i mołdawskie uszczelniły granice z Naddniestrzem w celu ukrócenia przemytu (m.in. nielegalnego handlu bronią), z którego elity naddniestrzańskie czerpią znaczne korzyści. Sytuacja ekonomiczna Naddniestrza pozostaje bardzo trudna.

Ćwiczenie

Symulacja obrad pokojowych: Wybierzcie dowolny konflikt zbrojny na obszarze poradzieckim. Zbierzcie informacje na temat jego przyczyn i przebiegu. Podzielcie się na grupy zadaniowe: dwie strony konfliktu, Rosja, OBWE. Spróbujcie przeprowadzić proces pokojowy z uwzględnieniem interesów wszystkich stron.

Wojny w Osetii Południowej (1991–1992, 2008) i Abchazji (1992–1993)

Pod koniec lat 80. XX w. w Gruzińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej należącej do ZSRR ożyły gruzińskie nastroje niepodległościowe. W marcu 1991 r. w referendum prawie 99% Gruzinów opowiedziało się za niepodległością kraju, którą ogłoszono 4 kwietnia. Sytuacja wewnętrzna Gruzji była bardzo napięta. Pierwszy prezydent kraju – nacjonalista **Zwiad Gamsachurdia** – został w grudniu 1991 r. obalony przez inspirowany przez Rosję pucz. Drugi prezydent – **Eduard Szewardnadze** (1991–2003) – w zamian za wsparcie rosyjskie podpisał kontrowersyjną umowę. Zadeklarował przystąpienie Gruzji do Wspólnoty Niepodległych Państw w zamian za pomoc militarną i polityczną. Sfałszowane przez rząd wybory parlamentarne z 2003 r. doprowadziły do masowych protestów, nazwanych **rewolucją róż**. Prezydent Szewardnadze został zmuszony do ustąpienia 23 listopada 2003 r. W styczniu 2004 r. na trzeciego prezydenta został wybrany prozachodni polityk **Micheil Saakaszwili** (2004–2007, 2008–2013).

Gruzja formalnie dzieli się na dwie republiki autonomiczne – Abchazję i Adżarię, dziewięć regionów autonomicznych i miasto wydzielone Tbilisi. Abchazja w rzeczywistości pozostaje pod rosyjską kontrolą od 1993 r., podobnie jak autonomiczny region Osetii Południowej. Natomiast po nieudanym puczu separatystycznym w 2004 r. autonomia Adżarii została faktycznie zniesiona. Kraj zamieszkuje 87% Gruzinów, 6% Azerów, 4,5% Ormian, 2% Abchazów, 0,4% Osetyńczyków i inni.

wojny osetyńsko-gruzińskie

Osetyńczycy mieszkają po obu stronach Kaukazu. **Osetia Północna** (Alania) jest republiką wchodzącą w skład Federacji Rosyjskiej. **Osetia Południowa** w czasach ZSRR stanowiła autonomiczny obwód w ramach Gruzińskiej SRR. Po dojściu do władzy w Gruzji prezydenta Gamsachurdii Osetia Południowa proklamowała niepodległość. Władze gruzińskie odpowiedziały likwidacją autonomii. Doszło do brutalnych zamieszek i do wojny. W styczniu 1991 r. wojska gruzińskie wkroczyły do obwodu południowoosetyńskiego. Do walki po stronie osetyńskich separatystów stanęli ochotnicy z Osetii Północnej oraz oddziały rosyjskiego wojska. W czerwcu 1992 r. prezydenci Gruzji Eduard Szewardnadze i Rosji Borys Jelcyn uzgodnili zawieszenie broni. Osetia Południowa pozostała formalnie w granicach Gruzji, a na jej terenie nadal przebywały siły pokojowe złożone z gruzińskich, południowoosetyńskich i rosyjskich żołnierzy. W trakcie wojny około 100 tys. Osetyńców zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów.

wojna abchasko-gruzińska

Abchazowie pozostają we wrogich stosunkach z Gruzinami od XIX w., kiedy poparli Rosjan w walce z góralami kaukaskimi. 25 sierpnia 1990 r. parlament abchaski ogłosił suwerenność. Próby pokojowego rozwiązania **sporu gruzińsko-abchaskiego** zakończyły się niepowodzeniem. Mało liczne wojska gruzińskie wkroczyły do Abchazji 14 sierpnia 1992 r. Liczyły na szybki sukces, Abchazowie byli jednak do walki przygotowani. Główne walki toczyły się o stolicę prowincji – **Suchumi**. Była ona oblegana najpierw przez Gruzinów, a potem – przez Abchazów i wspierających ich ochotników z północnego Kaukazu oraz wojska rosyjskie. Działania wojenne zakończono we wrześniu 1993 r. Abchazja pozostaje pod kontrolą i wpływem rosyjskim. Społeczność międzynarodowa nie uznała jej niepodległości. W trakcie wojny obie strony dopuściły się zbrodni wojennych. W starciach zginęło kilka tysięcy osób. Około 200 tys. Gruzinów porzuciło swoje domy i uciekło z Abchazji.

Po wyborze w 2004 r. Micheila Saakaszwilego na prezydenta zaczęło dochodzić w Osetii Południowej do coraz częstszych incydentów zbrojnych. Separatystyczne osetyńskie władze, wspierane przez Rosję, zapowiedziały w lutym 2008 r. oderwanie się od Gruzji i przyłączenie do Federacji Rosyjskiej. W odpowiedzi na to Gruzini rozpoczęli przygotowania do interwencji zbrojnej. Konflikt trwał kilka dni (7–16 sierpnia 2008 r.). Rozpoczął się od gruzińskiego ostrzału rakietowego na obszarze Osetii Południowej. Osetyńczycy otrzymali wsparcie wojsk rosyjskich. Rosjanie rozpoczęli ataki powietrzne na teren Gruzji. Oddziały lądowe wojsk rosyjskich przekroczyły granice gruzińskie od strony Osetii Południowej i Abchazji oraz ruszyły na stolicę kraju. Oprócz walk na lądzie, morzu i w powietrzu zostały zaatakowane również strony internetowe gruzińskich władz. Przewaga Rosji była trzykrotna. 12 sierpnia w Tbilisi odbyły się wiece pokojowe, a tłumy udzieliły poparcia prezydentowi. Na jednym z wieców pojawili się prezydenci Estonii, Litwy, Łotwy, Polski i Ukrainy (Toomas Hendrik Ilves, Valdas Adamkus, Ivars Godmanis, Lech Kaczyński i Wiktor Juszczenko). Zwrócenie uwagi na wojnę przez społeczność międzynarodową zahamowało postępy wojsk rosyjskich, a następnie doprowadziło do ich stopniowego wycofywania się do Abchazji i Osetii Południowej. W starciach zginęło kilkaset osób. Wiele państw UE, w tym Polska, udzieliły Gruzji znacznej pomocy humanitarnej. Gruzja podtrzymuje wolę przystąpienia do NATO i zacieśnienia stosunków z Zachodem.

Liczba ofiar konfliktu w Abchazji i Osetii Południowej w latach 1991–2011

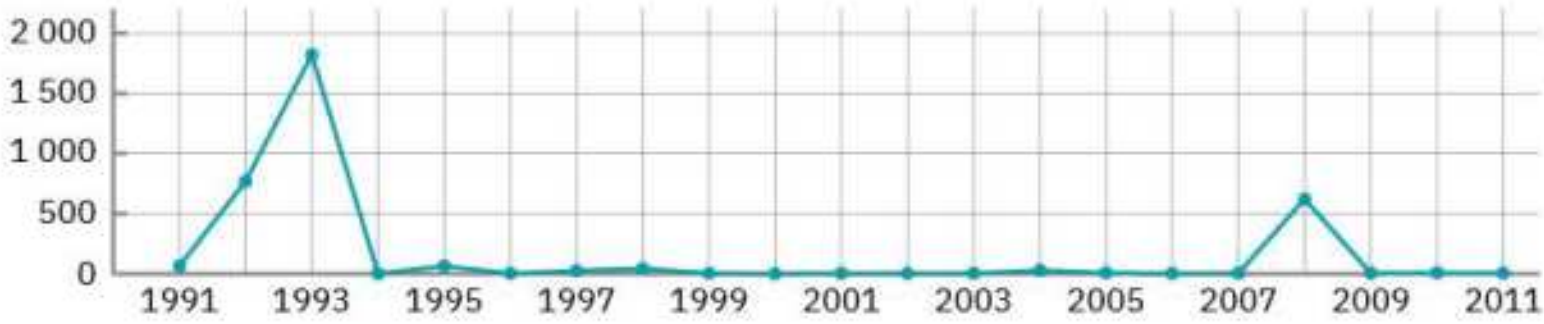

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/ai (dostęp: 17.01.2022).

Protesty uliczne w stolicy Tadżykistanu, Duszanbe, w lutym 1990 r. Spośród wszystkich republik azjatyckich należących do ZSRR w Tadżykistanie doszło do największych walk o władzę po 1990 r. Konflikt zbrojny między muzułmańską opozycją a postsowiecką władzą trwał w latach 1992–1997. Zakończył się zawarciem pokoju i zagwarantowaniem muzułmańskiej opozycji 30% stanowisk w administracji rządowej.

Konflikt azersko-ormiański o Górski Karabach

Terytorium Górskiego Karabachu jest miejscem **konfliktu ormiańsko-azerskiego** od kilku stuleci. Zamieszkująca go chrześcijańska ludność ormiańska (ok. 75% populacji regionu) przemieszała się z azerskimi muzułmanami. Pierwsze krwawe walki między nimi rozegrały się w 1905 r. Spór odżył po upadku caratu w 1917 r. oraz w latach 80. XX w. W czasach istnienia ZSRR **Górski Karabach** oraz **Nachiczewań** pozostawały autonomicznymi regionami w ramach Azerbejdżańskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Z kolei Armeńska Socjalistyczna Republika Radziecka ubiegała się od lat 60. XX w. o przyłączenie do niej Górskiego Karabachu. Począwszy od 1987 r. konflikt przybierał na sile i zaczęło dochodzić do zamieszek etnicznych inicjowanych przez obie strony konfliktu. W wyniku eskalacji przemocy 250 tys. osób obu narodowości zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów. W 1992 r. parlament niepodległego już wtedy Azerbejdżanu odebrał Górskiemu Karabachowi status autonomiczny, a w odpowiedzi karabascy Ormianie ogłosili niepodległość. Utworzyli oni nieuznawaną przez społeczność międzynarodową **Republikę Górskiego Karabachu** (**Arcach, Republika Arcach**), ze stolicą w **Stepanakercie**. Karabach otrzymał wsparcie niepodległej Armenii. Stronę ormiańską wpierały władze rosyjskie, które wysyłały jej znaczne ilości sprzętu wojskowego. Krwawe górskie walki ustały w 1994 r., kiedy obie strony przystąpiły do rozmów pokojowych, w których rolę mediatora pełniło OBWE. Warunków pokoju nie ustalono. Ormianie i Azerowie przystali jedynie na zawieszenie

◄ walki o Górski Karabach

broni, które było wielokrotnie łamane. W latach 1988–1994 w walkach zginęło kilkanaście tysięcy ludzi, a około 750 tys. zostało przesiedlonych. Do krótkotrwałych starć dochodziło ponownie w 2010, 2012 i 2016, 2020 oraz 2022 r.

27 września 2020 r. Azerowie, wsparci przez Turcję, podjęli silną ofensywę w Górskim Karabachu i wyparli ze znacznej jego części karabaskie oddziały. Agresję azerską poparły, oprócz Turcji, między innymi Kazachstan, Afganistan, Pakistan i Węgry. W walkach wykorzystano najnowocześniejszy sprzęt, w tym amunicję krążącą i drony bojowe. Po stronie azerskiej walczyli również syryjscy najemnicy. Rosja tym razem, mimo formalnego układu sojuszniczego z Armenią, zajęła postawę wyczekującą. Porozumienie pokojowe zawarto 10 listopada. Na mocy układu podpisanego przez Armenię i Azerbejdżan, z udziałem Rosji jako mediatora, Azerbejdżan odzyskał południową część Górskiego Karabachu. Armenia wycofała swoje wojska z terenów azerskich. Między Nachiczewanem a Azerbejdżanem powstało połączenie lądowe kontrolowane przez siły rosyjskie. Z kolei Azerbejdżan odblokował drogę między Górskim Karabachem a Armenią, której również pilnują Rosjanie.

Liczba ofiar konfliktu o Górski Karabach w latach 1989–2020

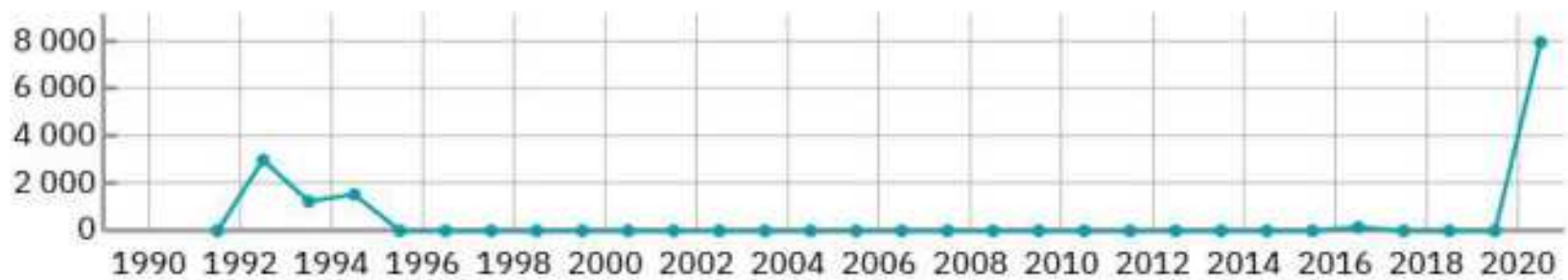

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/aj (dostęp: 17.01.2022).

Skala ofiar konfliktów w północnej Afryce i południowo-zachodniej Azji w 2020 r.

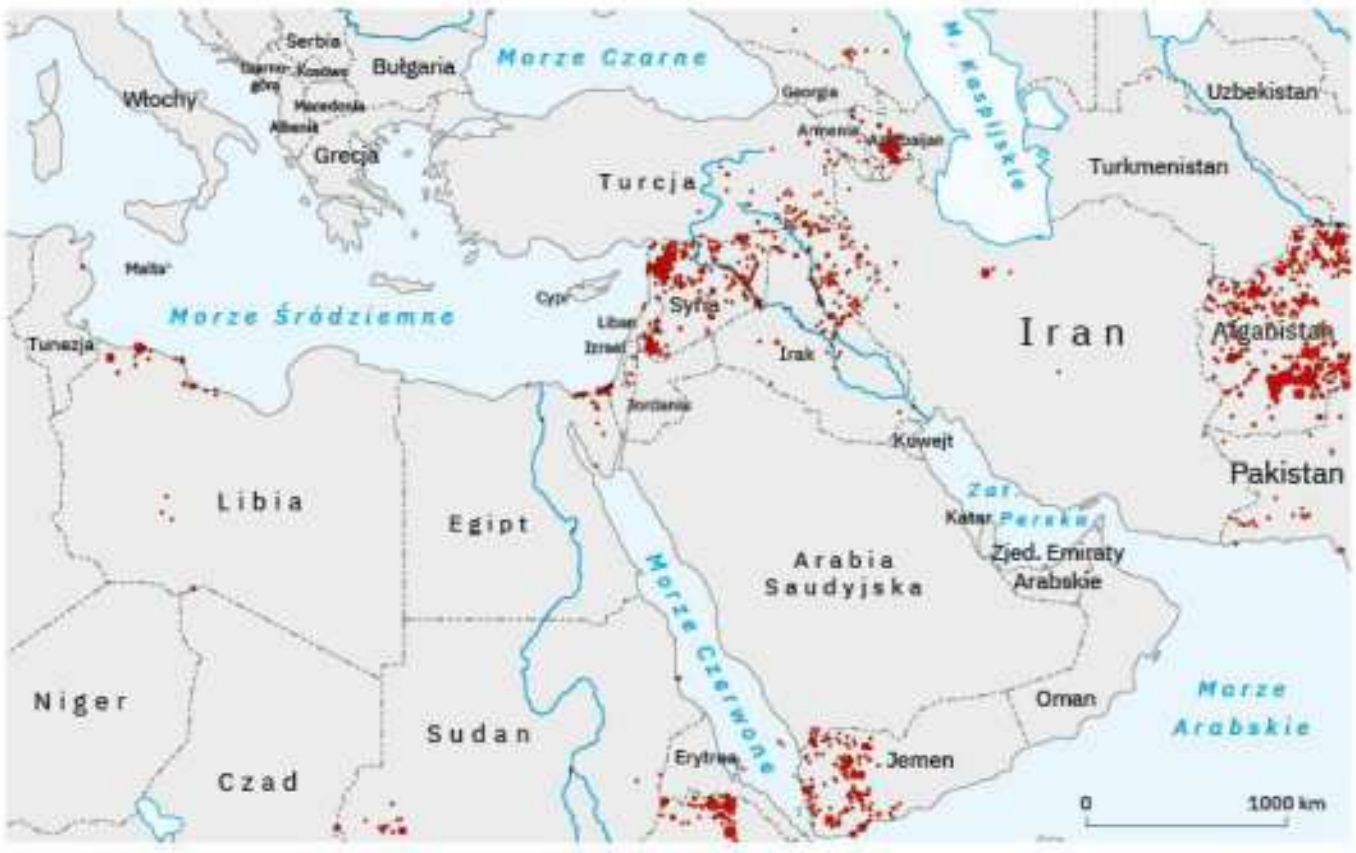

Na podstawie: UCDP, http://link.operon.pl/ak (dostęp: 24.07.2022).

Podsumowanie lekcji

- Polityczna reorientacja Ukrainy w stronę zachodnią spowodowała agresywne działania rosyjskie. W marcu 2014 r. **Rosja anektowała należący do Ukrainy Krym**. s. 79
- W lutym i marcu 2014 r. doszło do zamieszek w Ukrainie w regionie Doniecka i Ługańska. Prorosyjscy bojownicy wspierani przez Rosję **przejęli kontrolę nad Donbasem** i ogłosili **secesję**. Wydarzenia doprowadziły do niezakończonej do dziś **wojny na wschodzie Ukrainy**. W 2022 r. rozpoczęła się pełnowymiarowa inwazja Rosji na Ukrainę. s. 79
- W 1990 r. naddniestrzańska część Mołdawii ogłosiła secesję. Nieuznawana przez społeczność międzynarodową **republika Naddniestrza** jest wspierana przez Rosję. s. 80
- W latach 1991–1992 i 2008 doszło do **wojny osetyńsko-gruzińskiej** o Osetię Południową. Region pozostaje pod kontrolą wojsk rosyjskich. s. 82
- Secesja Abchazji doprowadziła do **wojny abchasko-gruzińskiej** w latach 1992–1993. Abchazja przeszła w rosyjską strefę wpływów. s. 82
- W latach 1988–1994 oraz 2020 rozegrały się najbardziej intensywne **walki o Górski Karabach**. Sporny teren formalnie należy do Azerbejdżanu, ale zamieszkany jest w większości przez Ormian. s. 83

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw zaangażowanie Federacji Rosyjskiej w konflikty zbrojne na obszarze poradzieckim.
2. Zbierz informacje i przedstaw przyczyny oraz przebieg I i II wojny czeczeńskiej. Opisz aktualną sytuację społeczno-polityczną w Czeczeni.
3. Przeanalizuj sytuację społeczno-polityczną mniejszości narodowych na terenie Federacji Rosyjskiej.
4. Porównaj i oceń sposoby rozwiązywania konfliktów w Europie Zachodniej i na obszarze poradzieckim.

5. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz genezę i przebieg wybranych konfliktów międzynarodowych i etnicznych na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu;
- porównasz i ocenisz sposoby rozwiązywania wybranych konfliktów.

Ćwiczenie

Rozważcie, czy wyznawana religia ma wpływ na sposób rozwiązywania konfliktów między narodami i grupami etnicznymi.

Konflikty na terenie Afganistanu

konflikt w Afganistanie

Pomimo dużej różnorodności tożsamości etnicznych, językowych, religijnych i plemiennych w regionie, życie polityczne w Afganistanie zostało w dużej mierze zdominowane przez członków grupy etnicznej **Pasztunów**. Afganistan ma długą historię konfliktów. Na terytorium dzisiejszego Afganistanu dominowała historycznie rywalizacja plemienna, podsycana rywalizacją o wpływy w regionie przez Rosję i Wielką Brytanię. Na przełomie XIX i XX w. Afganistan znajdował się częściowo pod brytyjskim protektoratem, a w 1919 r. uzyskał niepodległość. Upadek afgańskiej monarchii i wewnętrzną walkę o władzę w kraju, prowadzoną w latach 1973–1979, wykorzystał Związek Radziecki. W 1979 r. radzieckie wojska powietrznodesantowe zajęły strategiczne miasta. Dziesięcioletnia **interwencja radziecka w Afganistanie** zakończyła się dla ZSRR niepowodzeniem i była jedną z przyczyn rozpadu tego kraju. Wycofanie się Sowietów w 1989 r. nie zakończyło konfliktu, ponieważ różne grupy rywalizowały o władzę w kraju i tworzyły zmieniające się sojusze. Ponadto w Afganistanie doszło do stopniowej islamizacji kraju. Utworzenie w 1992 r. **Islamskiej Republiki Afganistanu** nie zakończyło wojny domowej, a coraz większe wpływy zaczęli zdobywać **talibowie**. W 1994 r. rozpoczęli oni rebelię i w ciągu dwóch lat przejęli 90% terytorium kraju. W 1996 r. utworzyli **Islamski Emirat Afganistanu**. Talibowie ustanowili surowe państwo islamskie oparte na podejściu Pasztunów do **prawa szariatu**. Współpraca talibów z **Al-Kaidą** i jej przewódcą **Osamą bin Ladenem** umożliwiła przygotowanie i przeprowadzenie zamachu terrorystycznego na **World Trade Center i Pentagon 11 września 2001 r.** Już w październiku tego roku w odpowiedzi na zamach USA i inne kraje NATO rozpoczęły operację wojskową przeciwko talibom. Mimo że rządy talibów szybko upadły, a kraj znalazł się pod kontrolą amerykańską, sytuacja kraju pozostała niestabilna. Talibowie wycofali się na południe i przegrupowali na terenach plemiennych Pakistanu i wzdłuż granicy pakistańsko-afgańskiej. Wznowił się konflikt między talibami jako główną grupą powstańczą a stroną rządową wspieraną przez wielonarodową zachodnią koalicję. W latach 2002–2013 siły NATO i ONZ jako **Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa** (**NATO-ISAF**) próbowa-

interwencja radziecka

Islamska Republika Afganistanu

Talibowie (*tālib* – student, uczeń) – fundamentalistyczni studenci pasztuńscy, uczniowie szkoły koranicznej w Kandaharze, skupionej wokół mułły Mohammada Omara, członkowie ugrupowania islamistycznego (sunnickiego) powstałego w 1994 r. w Afganistanie.

ły powstrzymać zamachy terrorystyczne organizowane przez talibów, rozminować kraj i odbudować go ze zniszczeń. W grudniu 2014 r. zakończyła się misja bojowa NATO-ISAF. Na mocy umowy między rządem afgańskim a NATO w kraju pozostało tylko 10 tys. żołnierzy NATO. Wraz ze stopniowym wycofywaniem się sił stabilizacyjnych od 2013 r. nasilał się konflikt wewnętrzny między rządem afgańskim a talibami. Doszło do regularnej wojny domowej między talibami a oddziałami afgańskiej armii (ang. *Afghan National Security Forces*, ANSF – Afgańskie Narodowe Siły Bezpieczeństwa) i policji, wspieranymi przez amerykańskie lotnictwo. Walki wewnętrzne i liczba ofiar śmiertelnych znacznie spadły w wyniku procesu pokojowego. Po półtorarocznych negocjacjach Talibowie podpisali 29 lutego 2020 r. porozumienie z USA. Porozumienie przewidywało całkowite wycofanie obcych sił z Afganistanu i rozpoczęcie rozmów wewnątrzafgańskich. Pomimo porozumienia przemoc ponownie nasiliła się w drugiej połowie 2020 r., a talibowie kontrolowali więcej terytorium niż w jakimkolwiek innym roku od inwazji kierowanej przez rząd Stanów Zjednoczonych Ameryki od 2001 r. Kiedy latem 2021 r. wojska amerykańskie wycofały się z Afganistanu, talibowie błyskawicznie przejęli niemal cały kraj i bez walki zajęli Kabul. Liczące 300 tys. ANSF nie stawiły talibom żadnego oporu. Prezydent kraju oraz wielu Afgańczyków udało się na emigrację. Na terenie Afganistanu uaktywnił się również odłam **Państwa Islamskiego**, ugrupowanie terrorystyczne nazywające się **IS-K** (ang. *Islamic State Khorasan Province*).

ponowne przejęcie władzy przez talibów

Liczba ofiar konfliktów zbrojnych i zamachów w Afganistanie w latach 1989–2020

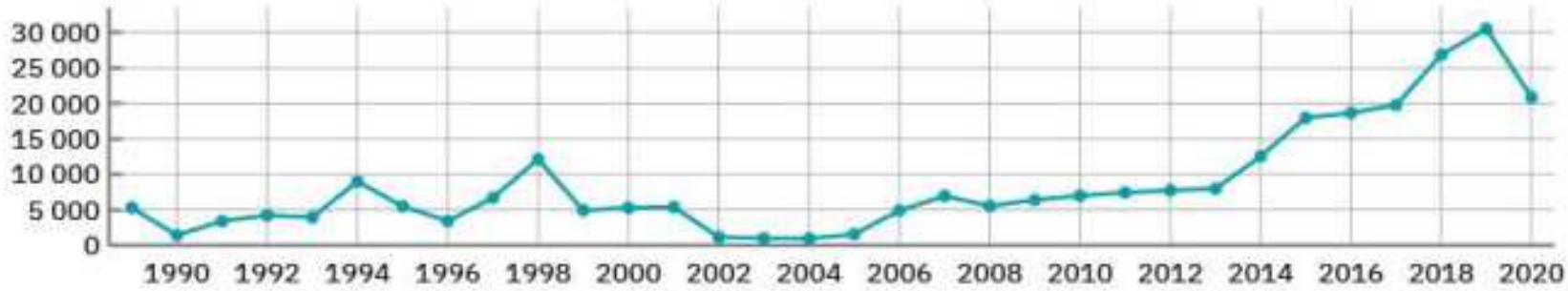

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/al (dostęp: 18.01.2022).

Wejście do Doliny Pandższeru (słowo *pandższer* w dosłownym tłumaczeniu oznacza „pięć lwów") w północno-wschodnim Afganistanie. Jest to jedyny obszar pozostający w 2021 r. poza kontrolą talibów. W latach 1979–1989 dolina była bazą wypadową Ahmada Szaha Masuda, głównego przywódcy Sojuszu Północnego walczącego przeciwko okupacji radzieckiej. W latach 90. XX w. oparła się atakom talibów.

Skala ofiar konfliktów w Azji Centralnej w 2020 r. wg *Uppsala Conflict Data Project* (UCDP)

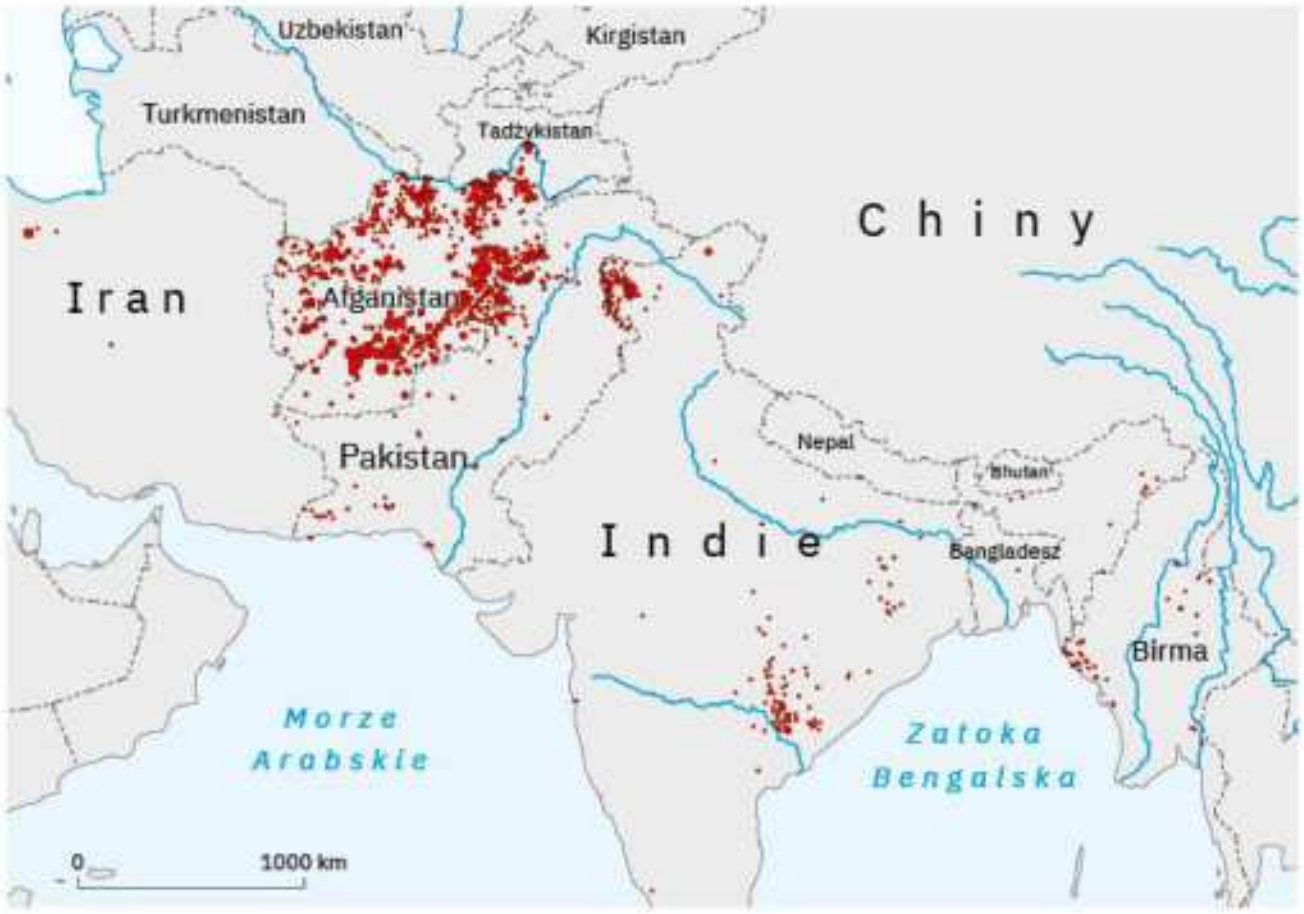

Na podstawie: UCDP, http://link.operon.pl/ak (dostęp: 18.01.2022).

Półwysep koreański

Ćwiczenie

Debata: Dowiedzcie się więcej na temat przebiegu wojny koreańskiej w latach 1950–1953. Przeprowadźcie debatę na temat alternatywnej wersji historii. Co by było gdyby:

a) Amerykanie nie zaangażowali się w konflikt,

b) Chińczycy nie zaangażowali się w konflikt,

c) Amerykanie użyliby bomby atomowej.

Braterstwo broni, reż. Je-gyu Kang, Korea Południowa 2004 – film ukazuje losy rodziny południowokoreańskiej w czasie wojny na półwyspie w latach 1950–1953.

W latach 1905–1945 Korea znajdowała się pod **japońską okupacją**. Pod koniec II wojny światowej północna część Półwyspu Koreańskiego została przejęta przez wojska radzieckie, a południowa – przez wojska amerykańskie. Wybory parlamentarne w każdej ze stref odbyły się osobno. Na północy zwyciężyły ugrupowania komunistyczne, a na południu – nacjonalistyczne. W każdej ze stref okupacyjnych powstały osobne państwa. W sierpniu 1948 r. powstała **Republika Korei** ze stolicą w Seulu na południu, a we wrześniu 1948 r. – **Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna** (**KRL-D**) ze stolicą w Pjongjang na północy. KRL-D, mająca wsparcie Związku Radzieckiego i Chińskiej Republiki Ludowej, w 1950 r. zaatakowała Koreańską Republikę. Na pomoc Korei Południowej zostały wysłane siły pokojowe ONZ, złożone

Republika Koreańska

Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna

głównie z wojsk amerykańskich. W krwawej wojnie zginęło ponad 900 tys. ludzi. W 1953 r. zawarto rozejm w **Panmundżomie** i ustanowiono strefę demarkacyjną szerokości 4 km wzdłuż **38 równoleżnika**. Od czasu wojny każde z państw koreańskich rozwijało się w innym kierunku. Korea Południowa stała się jedną z największych gospodarek Azji i jednym z najbliższych sojuszników USA na tym kontynencie. Jest również krajem demokratycznym. Korea Północna pozostaje słabo rozwiniętym, zubożałym i izolowanym gospodarczo totalitarnym krajem komunistycznym. KRL-D opracowała broń jądrową i jest uznawana za jedno z głównych zagrożeń dla regionu i świata. Oba państwa pozostają w napiętych relacjach, które tylko chwilowo się poprawiają. Oficjalnie wojna koreańska nie została zakończona. Symbolem braku porozumienia między państwami koreańskimi pozostają rozdzielone przez wojnę rodziny i dramat tysięcy osób, które wciąż nie mogą się spotkać z krewnymi mieszkającymi po drugiej stronie granicy. Od 2000 r. oba kraje zorganizowały krótkie spotkania rozdzielonych rodzin, ale objęły one tylko niewielką część chętnych. W 2018 r. szacowano, że w samej Korei Południowej na możliwość widzenia z krewnymi na Północy wciąż oczekiwało 57 tys. osób, z których większość przekroczyła 70. rok życia.

Cha [Ri-hyuk,] służył w wojsku i z powodzeniem dowodził swoim plutonem. Przykładał się do służby, przyznaje że dla przywódcy kraju poszedłby w ogień, jednak pewnego dnia padł ofiarą przeszłości swojej rodziny. Za to, że jego rodzice pewnego dnia zniknęli podczas próby ucieczki, zwolniono go dyscyplinarnie ze służby. Był 2010 rok, w Korei Północnej obowiązywała jeszcze wówczas zasada zbiorowej opowiedzialności do trzech pokoleń za występki krewnych.

Dziś skala korupcji i ucieczek jest tak duża, że reżimowi trudniej jest się połapać w koligacjach i by zostać w ten sposób ukaranym, trzeba zostać złapanym na gorącym uczynku. Z wojska dowódca plutonu stał się sekretarzem na poczcie. Na tym jednak nie skończyła się jego niedola. Po dwóch latach bez ostrzeżenia przeszukano jego mieszkanie, a policjanci skonfiskowali posiadane przez niego orzechy. Choć brzmi to dość komicznie, warunki życia na Północny nie skłaniają do żartów. W telewizji nadawane są porady, jak ugotować zupę na korze, a ze skrajnego niedożywienia wciąż umierają dzieci i dorośli. Cha zarzucono kradzież, a pijani funkcjonariusze dokonywali kolejnych rewizji. Gdy nasz bohater chciał zawalczyć o swoje, zarządzono więzienie. Od szybkiego zesłania do obozu uratował go tylko fakt, że podczas gdy wszczął protest przeciwko temu, jak go potraktowano, zebrał się tłum mieszkańców jego miasta. Areszt przełożono na następny poranek, a w nocy Cha musiał uciekać. Miał szczęście, ponieważ udało mu się przedostać przez Chiny i Laos do Korei Południowej.

W Seulu trudno mu było przyznać się do tego, że jest uciekinierem. Na widok policji (dość często na skrzyżowaniach widać radiowozy na sygnale, funkcjonariusze kierują dodatkowo poza sygnalizatorami ruchem) dostawał dreszczy. Dziś pracuje w organizacji pomagającej innym zbiegom i cieszy się każdym dniem. Małe rzeczy jak możliwość jedzenia świeżych owoców cały rok dają nieznany wcześniej spokój. Cha pamięta, jak w jednostkach wojskowych molestowano kobiety.

Źródło: R. Tomański, *Uciekinierzy z kraju więzienia*, forsal.pl, 20 maja 2016, http://link.operon.pl/am (dostęp: 18.01.2022).

Ćwiczenia

1. Na podstawie jednej ludzkiej historii opisz sytuację społeczno-polityczną w Korei Północnej.
2. Wyszukaj inne relacje na temat życia w KRL-D. Oceń, czy są one zgodne z powyższym opisem.

Korea Północna zabiega o formalne zakończenie wojny, a ocieplenie dwustronnych stosunków po **olimpiadzie w Pjongczangu** w 2018 r. dało nadzieję na zawarcie układu pokojowego. Aby go podpisać, konieczna byłaby jednak również współpraca z USA i Chinami, czyli ze stronami rozejmu z 1953 r. Rząd Stanów Zjednoczonych deklaruje poparcie dla mechanizmu pokojowego na Półwyspie Koreańskim, ale dopiero gdy KRL-D zrezygnuje z broni jądrowej.

Negocjacje między USA a Koreą Północną w sprawie denuklearyzacji pozostają jednak w impasie od zakończonego fiaskiem szczytu z udziałem prezydenta **Donalda Trumpa** i **Kim Dzong Una** w Hanoi w lutym 2019 r. KRL-D domagała się zniesienia większości nałożonych na nią międzynarodowych sankcji w zamian za częściową likwidację swojego programu zbrojeń jądrowych. Na takie warunki strona amerykańska się nie zgodziła.

	Korea Północna	Korea Południowa
Stolica	Pjongczang	Seul
Ludność	26 mln	52 mln
Siły zbrojne	1,3 mln	0,6 mln
Budżet wojskowy	5 mld dolarów	385 mld
Samoloty bojowe	946	1581
Czołgi	6145	2600
Pojazdy opancerzone	10000	14100
Mobilne wyrzutnie rakiet	1500	574
Okręty wojenne	492	234
Broń atomowa	Tak	Nie

Źródło: Global Firepower, http://link.operon.pl/an, dane za 2021 r (dostęp: 24.07.2022).

Konflikty wewnątrzpaństwowe na Filipinach

Filipiny uzyskały niepodległość w 1946 r. po 400 latach kolonializmu. Znaczna większość ludności ma wspólne pochodzenie kulturowe i religijne, głównie rzymskokatolickie. Najważniejszą grupą mniejszościową są muzułmanie na południowych Filipinach, przede wszystkim na wyspie Mindanao.

Od 1946 r. na Filipinach miały miejsce trzy rodzaje konfliktów wewnątrzpaństwowych. Pierwszy rozegrał się między komunistycznymi grupami powstańczymi a rządem. Drugi miał charakter terytorialny i objął różne muzułmańskie organizacje separatystyczne na Mindanao. Trzeci to seria prób wojskowego zamachu stanu pod koniec lat 80. XX w.

Konflikt z ugrupowaniami komunistycznymi miał swoje początki niedługo po odzyskaniu niepodległości. Niewłaściwie prowadzona polityka redystrybucji gruntów przyczyniła się do intensyfikacji **rebelii Hukbalahap** (**Huk**), która rozpoczęła się w 1946 r., a zakończyła w 1954 r. Rebelią kierowali działacze Komunistycznej Partii Filipińskiej. Na początku lat 60. XX w. nasilająca się krytyka zaangażowania USA w sprawy filipińskie oraz inspiracja udanymi rewolucjami w Chinach i na Kubie skłoniły młodych członków partii komunistycznej do kontynuowania walki zbrojnej z władzą. Działacze ci postanowili założyć Komunistyczną Partię Filipin w 1968 r. Grupa angażowała się w walkę zbrojną od samego początku aż do XXI w. Amerykańskie bazy na Filipinach zostały zlikwidowane w 1992 r.

Moro – termin pochodzący z okresu hiszpańskiej rekonkwisty, oznaczający Arabów lub muzułmanów.

Drugi rodzaj konfliktu wewnątrzpaństwowego sięga czasów kolonialnych oraz kształtowania się tożsamości Moro na Mindanao i okolicznych wyspach, a także idei niezależnej ojczyzny **Moro** na południowych Filipinach. Rok 1969 uznaje się za początek działań Moro przeciwko chrześcijańskiemu rządowi w Manili. Jednak dopiero w latach 70. i 80. nacjonaliści Moro zorganizowali się w różne grupy rebeliantów, przepojone ideologią islamską. Najbardziej znaczącymi grupami rebeliantów zaangażowanymi w walkę były między innymi **Narodowy Front Wyzwolenia Moro** (MNLF), Islamski Front Wyzwolenia Moro (MILF), Grupa Abu Sayyaf (ASG), Islamscy Bojownicy o Wolność Bangsamoro (BIFF) oraz Ruch Wolności (BIFM).

Narodowy Front Wyzwolenia Moro domaga się utworzenia niepodległego państwa islamskiego Moro. Od 1972 r. prowadzi wojnę partyzancką i zamachy terrorystyczne. Do 1985 r. w walkach z MNLF zginęło 40 tys. ludzi. W 1977 r. w łonie MNLF doszło do rozłamu i utworzenia bardziej **radykalnego Islamskiego Frontu Wyzwolenia Moro**, który nie zaakceptował rozmów prowadzonych przez Narodowy Front Wyzwolenia Moro z rządem filipińskim. W 1991 r. z MNLF wyłoniła się następna grupa rozłamowa **Abu Sayyaf**, dążąca do ustanowienia dużego państwa islamskiego na obszarze Azji Południowo-Wschodniej. Od 2000 r. MNLF prowadzi świętą wojnę (dżihad) z chrześcijanami i rządem filipińskim.

W 2008 r. z Islamskiego Frontu Wyzwolenia Moro wyłonili się kolejni radykałowie – **Islamscy Bojownicy o Wolność Bangsamoro**, niezadowoleni z niepowodzenia rozmów prowadzonych przez MILF z rządem. Na czele BIFF stanął

Ameri Umbra Kato. Do 2014 r. armia filipińska prowadziła intensywne działania zbrojne przeciwko BIFF. W 2015 r. Kato został zabity, ale jego następca Ismael Abubaak „Bongosa" zapowiedział kontynuację walki z manilskim rządem. BIFF i Abu Sayyaf zadeklarowały lojalność wobec **Państwa Islamskiego** (IS). IS mianowało lidera ASG Isnilona Hapilona emirem sił Państw Islamskich na Filipinach w 2016 r., co oznaczało utworzenie Państwa Islamskiego w regionie.

Maria Corazon Sumulong „Cory" Cojuangco Aquino (1933–2009), filipińska polityk, prezydent Filipin w latach 1986–1992. Była pierwszą kobietą prezydentem w historii Azji. Kiedy jej mąż Benigno Aquino został zamordowany w 1983 r. przez dyktaturę prezydenta Ferdinanda Marcosa, Corazon Aquino zaangażowała się w walkę polityczną. Jej zasługą jako prezydent było wprowadzenie na Filipinach nowej demokratycznej konstytucji.

Sytuację wewnętrzną na Filipinach komplikowały wprowadzany kilkukrotnie od 1972 r. stan wyjątkowy, morderstwa przeciwników politycznych oraz seria nieudanych zamachów stanu przeciwko prezydent Corazon Aquino w 1987 r. i 1990 r. Region Filipin jest narażony na wybuchy wulkanów, trzęsienia Ziemi oraz silne huragany, powodujące powodzie i zniszczenia.

Spór o Kaszmir

Warto wiedzieć

Kaszmir to nie tylko sporny region na pograniczu indyjsko-pakistańskim, lecz także nazwa miękkiej delikatnej tkaniny wytwarzanej z wełny kóz kaszmirskich. Proces pozyskiwania wełny jest bardzo czasochłonny i kosztowny. Włosie, z którego się ją wytwarza, ma zaledwie 16–18 mikrometrów grubości.

konflikt o Kaszmir ▸ **Konflikt o Kaszmir** ma charakter międzypaństwowy i religijny. Indie i Pakistan roszczą sobie prawa do tego terytorium jako części swoich krajów. Prawie 80% mieszkańców Kaszmiru stanowią muzułmanie, którzy nie chcą być obywatelami Indii. Pozostałe grupy religijne to hindusi, buddyści, i in. Do 1947 r. Kaszmir wchodził w skład Indii Brytyjskich. Kiedy do Kaszmiru zaczęły przenikać bojówki pakistańskich pasztunów, zarządzający prowincją maharadża Hari Singh zdecydował się na przyłączenie Kaszmiru do Indii. Decyzja maharadży nie została uznana przez Pakistan. W takich okolicznościach rozpoczęła się I wojna indyjsko-pakistańska o Kaszmir. Dzięki interwencji ONZ już w następnym roku konflikt udało się zakończyć zawieszeniem broni. W chwili jego podpisywania wojska indyjskie kontrolowały 73%, a pakistańskie – 27% spornego terytorium. W walkach zginęło około 3 tys. ludzi. ONZ planowało przeprowadzić w Kaszmirze plebiscyt, ale nigdy nie doszło do jego realizacji.

Druga wojna rozegrała się między sierpniem a wrześniem 1965 r. i nie przyniosła zwycięstwa żadnej ze stron. Pakistańskie bojówki próbowały bezskutecznie

wzniecić antyindyjskie powstanie. W walkach zginęło około 7 tys. ludzi. Zawieszenie broni osiągnięto przy udziale ONZ. Rok później podpisano tak zwaną deklarację taszkiencką, w której obie strony zobowiązały się do wycofania wojsk poza linię demarkacyjną (ang. *Line of Control*, LoC).

Przyczyną trzeciej wojny indyjsko-pakistańskiej z 1971 r. było powstanie Bangladeszu, poparte przez Indie. W walkach zginęło około 12 tys. ludzi. Tym razem Pakistan poniósł porażkę i został zmuszony do podpisania traktatu pokojowego, uznającego niepodległość Bangladeszu i przesuwającego linię demarkacyjną na korzyść Indii.

Pomimo zobowiązania obu stron do utrzymania zawieszenia broni od 2013 r. intensywność konfliktu o Kaszmir stale się nasila. W 2020 r. doszło do 5100 przypadków naruszenia zawieszenia broni przez Pakistan wzdłuż linii demarkacyjnej, co jest najwyższym wynikiem od czasu wejścia w życie zawieszenia broni w 2003 r. Na terenie Kaszmiru łamane są również prawa człowieka.

Dodatkowo w spór o Kaszmir zaangażowały się Chiny. Spór dotyczył niewielkiego obszaru Aksai Chin oraz Arunachal Pradesh (tzw. NEFA). Agresorem była strona chińska. Walki trwały w październiku i listopadzie 1965 r., a zakończyły się sukcesem Chińczyków i przejęciem kontroli na Aksai Chin. W konflikcie zginęło około 2 tys. ludzi. W 1993 i 1996 r. obie strony podpisały traktat pokojowy, w którym ustalono granicę na podstawie aktualnej linii kontrolowanej przez obie strony, jednak szczegółów przebiegu granicy do tej pory nie ustalono. W 2017 i 2020 r. doszło na granicy chińsko-indyjskiej do starć wojskowych, w wyniku których byli zabici i ranni. Mimo że spór indyjsko-pakistański ma charakter lokalny, to warto podkreślić, że oba państwa dysponują bronią nuklearną.

Należący do Indii stan Dżammu i Kaszmir w latach 1954–2019 r. miał specjalny status autonomiczny. Obecnie na tym terenie funkcjonują dwa stany: Dżammu i Kaszmir na zachodzie oraz Ladakh na wschodzie.

Indyjscy żołnierze na linii demarkacyjnej (LoC). W latach 90. XX w. Indie rozpoczęły budowę płotu wzdłuż 740 km linii demarkacyjnej. Jego budowę ukończono w 2004 r. Konstrukcja składa się z dwurzędowego ogrodzenia wysokości 2,4–3,7 m, podłączonego do systemu czujników ruchu i urządzeń termowizyjnych.

Ćwiczenie

Praca w grupach: Zgromadźcie informacje o wybranym rejonie Chin i opiszcie, z jakim konfliktem mamy w nim do czynienia. Oceńcie, na ile jest to spór aktualny i jakie są prognozy na przyszłość.

Podsumowanie lekcji

s. 86 ▸ ■ **Afganistan** od lat 70. XX w. jest uwikłany w wewnętrzne i zewnętrzne konflikty. W latach 1979–1989 zmagał się z **radziecką interwencją wojskową**. W latach 90. XX w. był miejscem wojny domowej o władzę, zakończonej zwycięstwem talibów i utworzeniem istniejącego w latach 1996–2001 **Islamskiego Emiratu Afganistanu**.

s. 87 ▸ ■ W 2001 r. interwencja wojskowa Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników obaliła **rządy talibów**, ale po **wycofaniu się amerykańskich wojsk w 2021 r.** talibowie ponownie przejęli kraj.

s. 88 ▸ ■ Na Półwyspie Koreańskim powstały w 1948 r. dwa państwa: **Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna** na północy i **Republika Koreańska** na południu. W 1950–1953 między nimi i ich sprzymierzeńcami rozegrała się **wojna**, która utrwaliła podział półwyspu do czasów obecnych.

s. 92 ▸ ■ **Kaszmir** jest obszarem spornym między Indiami a Pakistanem. Między tymi państwami doszło do serii trzech krótkotrwałych wojen w 1947, 1965 i 1971 r. Do tej pory spór nie został zażegnany, a na **linii demarkacyjnej** dochodzi do incydentów.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Rozważ, które z państw Azji Środkowej i Wschodniej jest najbardziej niestabilne wewnętrznie. Przedstaw argumenty na poparcie swojego wyboru.
2. Opisz, w jaki sposób ideologia komunistyczna wpłynęła na sytuację polityczną i międzynarodową na Półwyspie Indochińskim. Porównaj ją z sytuacją na Półwyspie Koreańskim.
3. Zbierz informacje i przedstaw przyczyny i przebieg exodusu Rohingja z północnej Birmy. Opisz aktualną sytuację społeczno-polityczną w Birmie oraz sytuację społeczno-prawną grupy etnicznej Rohingja.

6. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz genezę i przebieg wybranych konfliktów międzynarodowych i etnicznych na obszarze poradzieckim;
- porównasz i ocenisz sposoby rozwiązywania konfliktów w Europie Zachodniej i na obszarze poradzieckim.

Ćwiczenie

Sondaż klasowy: Wskażcie kontynent, który waszym zdaniem jest miejscem największych konfliktów międzynarodowych i etnicznych w XXI w., oraz taki, w którym tego typu konfliktów jest najmniej. Porozmawiajcie o swoich wyborach.

Konflikt arabsko-izraelski

konflikt arabsko-izraelski

Początki **konfliktu arabsko-izraelskiego** sięgają lat 40. XX w. Konflikt ma podłoże etniczne, religijne i terytorialne. Po drugiej wojnie światowej do zarządzanej przez Wielką Brytanię Palestyny zaczęli masowo napływać Żydzi. Uważają oni Palestynę za swoją Ziemię Świętą, nadaną im przez Boga. Spór między **Żydami** a **Palestyńczykami** (Arabami) próbowała rozwiązać ONZ. Stronę żydowską poparły Stany Zjednoczone, a palestyńską – kraje arabskie w regionie. W 1947 r. ONZ uchwaliła rezolucję o podziale Palestyny na dwa państwa: żydowskie i arabskie. Gdy w 1948 r. Żydzi proklamowali utworzenie państwa Izrael, doszło do wojny. Po stronie arabskiej walczyły: Egipt, Syria, Transjordania, Liban i Irak. Wojna zakończyła się w 1949 r. rozejmem, ale państwa arabskie nie uznały Izraela.

Arabowie próbujący utworzyć własne państwo w Palestynie założyli

Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP)

w 1964 r. **Organizację Wyzwolenia Palestyny** (OWP). Od 1967 r. w OWP wiodącą rolę odgrywał Al-Fatah (organizacja polityczno-wojskowa).

W wyniku tak zwanej **wojny sześciodniowej** z 1967 r. z Egiptem, Syrią i Jordanią Izrael przejął kontrolę nad **Zachodnim Brzegiem Jordanu**, **Strefą Gazy**, półwyspem Synaj i Wzgórzami Golan. Izraelska okupacja terenów arabskich spowodowała powstanie licznych muzułmańskich ugrupowań terrorystycznych. Od końca lat 60. XX w. OWP organizowało akcje militarne i terrorystyczne skierowane przeciwko Izraelowi, a na jego czele w 1969 r. stanął **Jasir Arafat** z Al-Fatahu.

Jasir Arafat

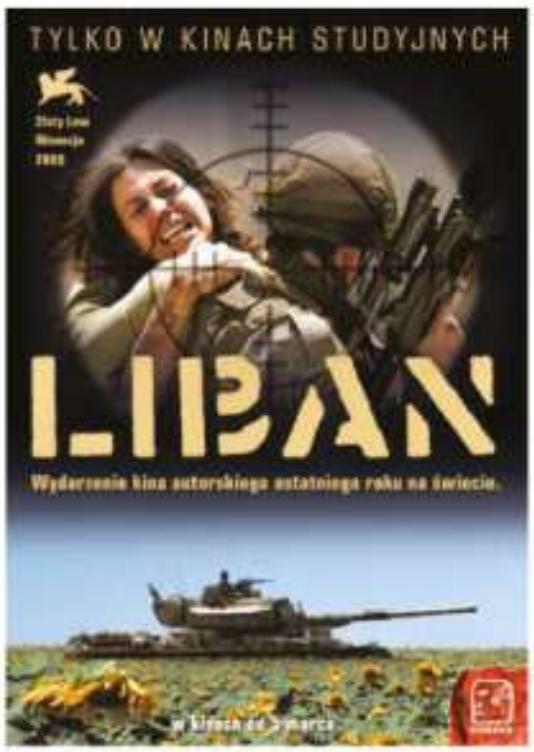

Liban, reż. S. Maoz, Francja, Niemcy, Wielka Brytania, Izrael 2009 – film oparty na faktach przedstawia wydarzenia z wojny libańskiej w 1982 r. z perspektywy grupy niedoświadczonych żołnierzy.

W 1973 r. Izrael wygrał koleją wojnę z koalicją państw arabskich (Egipt, Irak, Syria), zwaną **Jom Kippur**. Sukcesy militarne Izraela wynikały w dużym stopniu z amerykańskiej pomocy.

W latach 1982–1985 Izrael prowadził działania zbrojne w pogrążonym w wojnie domowej Libanie. Kraj ten od 1976 r. był częściowo okupowany przez Syrię. Na terenie Libanu działały bazy muzułmańskich organizacji terrorystycznych. Powodem interwencji zbrojnej Izraela była chęć likwidacji baz oddziałów OWP. Armia izraelska oblegała i bombardowała stolicę kraju Bejrut. W wyniku interwencji wojska syryjskie wycofały się z Bejrutu, a OWP przeniosło swoje bazy do innych państw arabskich.

W 1987 r. Palestyńczycy na okupowanych przez Izrael terytoriach (Zachodni Brzeg Jordanu i Strefa Gazy) rozpoczęli **Pierwszą Intifadę** (bunt, powstanie). Na obu obszarach żyło ponad 900 tys. Palestyńczyków. Intifada, określana również jako **rewolucja kamieni**, polegała na różnych formach nieposłuszeństwa, takich jak strajki, bojkot izraelskich towarów, malowanie graffiti, demonstracje czy starcia z izraelską armią. W organizacji Intifady kluczową rolę odegrali radykałowie z **Islamskiego Ruchu Oporu „Hamas"**, a wsparcia udzieliła również OWP. W wydarzeniach z lat 1987–1991 zginęło 1162 Palestyńczyków i 160 Izraelczyków. Ponadto około 1000 Palestyńczyków zostało zabitych przez swoich rodaków za rzekomą współpracę z władzami izraelskimi.

Liczba ofiar konfliktu arabsko-izraelskiego w latach 1989–2020

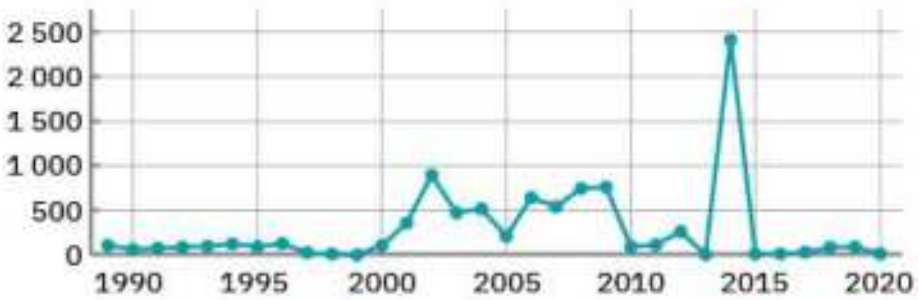

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/ao (dostęp: 19.01.2022).

Przełomowym wydarzeniem w konflikcie arabsko-izraelskim było utworzenie w 1994 r. na mocy porozumienia z Oslo **Autonomii Palestyńskiej**. W 1996 r. Jasir Arafat został wybrany na jej pierwszego prezydenta. Autonomia Palestyńska miała być odpowiedzialna za wewnętrzne zarządzanie terytoriami Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefy Gazy oraz stosunkami z Izraelem, podczas gdy

Autonomia Palestyńska

OWP miała odpowiadać za większość stosunków zagranicznych.

W latach 2000–2004 rozgorzała **Druga Intifada** (tzw. **Intifada Al-Aksa**). Zamieszki wybuchły w Jerozolimie i szybko rozprzestrzeniły się na Zachodni Brzeg Jordanu i Strefę Gazy. Palestyńczycy organizowali demonstracje przeciwko władzom Izraela, a działacze Hamasu walczyli o przywództwo przeciwko OWP. Walki osłabły w 2004 r. po śmierci Jasira Arafata. Nowym prezydentem Autonomii Palestyńskiej został **Mahmud Abbas**. Ważną rolę w Drugiej Intifadzie odegrały bojówki **Brygady Męczenników al-Aksy** (od 2004 r. Brygady Męczenników Jasira Arafata). Przeprowadzały one ataki samobójcze na izraelskich żołnierzy i cywilów. Wokół Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefy Gazy Izrael rozpoczął budowę muru bezpieczeństwa. W walkach i zamachach zginęło ponad 1000 Izraelczyków i ponad 3000 Palestyńczyków. Wiele domów w Strefie Gazy zostało zniszczonych przez armię izraelską.

W 1993 r. w Oslo Izrael i OWP zawarły porozumienie. Obie strony uznały się wzajemnie i zapowiedziały ustanowienie Autonomii Palestyńskiej. Oficjalne podpisanie porozumienia nastąpiło 13 września 1993 r. w Waszyngtonie. Na zdjęciu od lewej: premier Izraela Icchak Rabin, prezydent USA Bill Clinton i przywódca OWP Jasir Arafat.

W latach 2006–2014 na terenie Autonomii Palestyńskiej trwała walka o władzę między poszczególnymi muzułmańskimi ugrupowaniami. Legislatura Autonomii Palestyńskiej rozpadła się na dwie frakcje. Umiarkowany Al-Fatah przejął Zachodni Brzeg Jordanu. Ugrupowanie to stoi na stanowisku, że Izrael i Palestyna powinny istnieć obok siebie jako równorzędne i niezależne kraje oraz że państwo palestyńskie powinno być świeckie. Radykalny Hamas przejął Strefę Gazy. Zwolennicy Hamasu opierają swoją ideologię na islamie i odmawiają uznania Izraela na arenie międzynarodowej. Radykalizm Hamasu i prowadzone ze Strefy Gazy działania terrorystyczne wobec Izraela spowodowały w 2014 r. brutalne działania odwetowe wojsk izraelskich. Ponad 250 tys. Palestyńczyków mieszkających w Gazie i okolicach zostało wysiedlonych, a wiele budynków uległo zniszczeniu. Kwestią sporną pozostaje również sama Jerozolima jako miejsce kultu religijnego żydów, chrześcijan i muzułmanów. Żydzi i Palestyńczycy uważają ją za swoją stolicę.

Problem palestyński do tej pory nie został rozwiązany. Palestyńczycy już w 1988 r. ogłosili powołanie własnego państwa. Palestyna nie została jednak przyjęta do ONZ, ale ma status kraju-obserwatora, podobnie jak Watykan. Niepodległą Palestynę uznało 139 ze 195 państw świata.

Izrael jest krajem członkowskim ONZ oficjalnie uznanym przez 164 państwa. Kraj ma silne wsparcie Stanów Zjednoczonych oraz dysponuje własną bronią jądrową, chociaż nigdy oficjalnie się do tego nie przyznał.

Ćwiczenie

Debata „za" i „przeciw": Która ze stron konfliktu o Palestynę ma prawo do tej krainy – Żydzi czy Arabowie (Palestyńczycy)?

Wojny w Zatoce Perskiej

Saddam Husajn

W latach 1979–2003 Irakiem rządził **Saddam Husajn** z **partii Baas**. Znacjonalizował on przemysł naftowy, a z pieniędzy pochodzących z ropy naftowej rozwinął gospodarkę kraju. Politykę wewnętrzną opierał na ludziach wywodzących się z mniejszości sunnickiej ze środkowej części kraju. W latach 1980–1988 **Irak prowadził wojnę z Iranem**. Miał w tym poparcie ZSRR i USA, które obawiały się rozprzestrzenienia irańskiej rewolucji islamskiej. W krwawej wojnie zginęło 1 mln ludzi. Walki nie przyniosły zwycięstwa żadnej ze stron. Zakończyły się zawieszeniem broni, a granice pozostały sprzed wojny.

wojna iracko-irańska

Liczba ofiar wojen i zamachów terrorystycznych w Iraku w latach 1989–2020

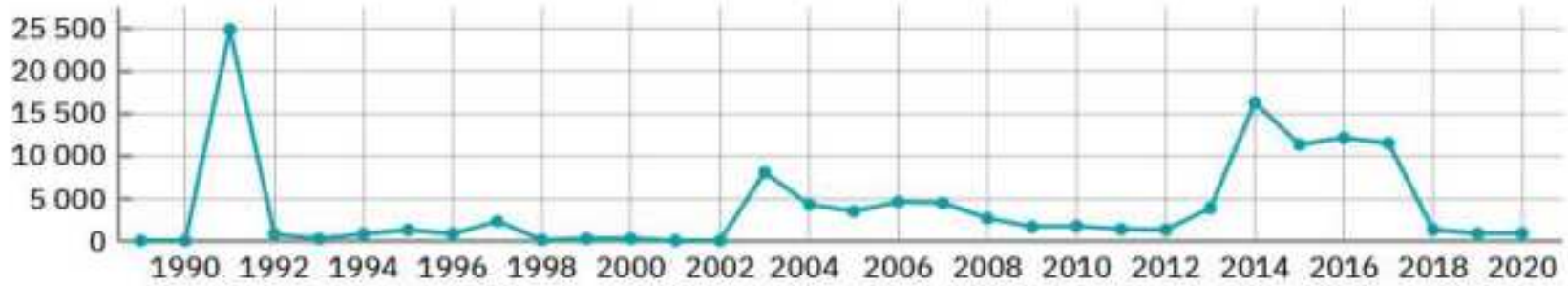

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/ap (dostęp: 19.01.2022).

Korzystając z zaangażowania irackiej armii w wojnę z Iranem, irakijscy Kurdowie z północy kraju w połowie lat 80. XX w. wywołali powstanie. Saddam Husajn po zakończeniu wojny z Iranem skierował do pacyfikacji Kurdów znaczne siły i wydał rozkaz użycia broni chemicznej.

aneksja Kuwejtu

Amerykańskie poparcie dla Husajna ustało, kiedy w 1990 r. dokonał on **agresji na Kuwejt**. Husajn liczył na to, że aneksja bogatego Kuwejtu pozwoli mu poprawić trudną sytuację ekonomiczną po wojnie iracko-irańskiej. Agresja na Kuwejt spotkała się z ostrą reakcją opinii międzynarodowej. Rada Bezpieczeństwa ONZ zezwoliła na operację wojskową, której celem było wyzwolenie Kuwejtu. Koalicja międzynarodowa pod przewodnictwem USA zaatakowała wojska irackie w ramach operacji „Pustynna burza". Działania wojskowe trwały od stycznia do lutego 1991 r. Kuwejt został oswobodzony, ale Saddam Husajn utrzymał się przy władzy, ponieważ koalicja antyiracka nie miała mandatu do walk w Iraku. Armia iracka została poważnie osłabiona. Straty irackie szacuje się na

W pułapce wojny (ang. *The Hurt Locker*), reż. K. Bigelow, USA 2008 – film próbuje odtworzyć warunki panujące w okupowanym przez Amerykanów Iraku z perspektywy jednostki saperów rozminowujących miny pułapki, określane przez specjalistów jako IED (ang. *Improvised Explosive Device*, improwizowany ładunek wybuchowy).

20–30 tys. zabitych, podczas gdy straty koalicji antyirackiej – na niecałe 400 zabitych. Wojna z 1991 r. przeszła do historii jako **I wojna w Zatoce Perskiej**.

II wojna w Zatoce Perskiej

Przyczyny **II wojny w zatoce Perskiej** z 2003 r. są bardzo kontrowersyjne. Utrzymujący się ciągle przy władzy Saddam Husajn był oskarżany przez USA i Wielką Brytanię o wspieranie terroryzmu, łamanie praw człowieka oraz o produkcję broni masowej zagłady i chęć jej użycia. Bez wątpienia dyktatura Husajna stała się bardzo opresyjna, a buntujący się na północy kraju Kurdowie byli brutalnie pacyfikowani. Oskarżenia o produkcję broni chemicznej okazały się fałszywe. Jednak koalicja międzynarodowa pod przewodnictwem USA i Wielkiej Brytanii zaatakowała Irak. Walki trwały w okresie marzec – maj 2003 r. Kraj został szybko opanowany przez siły koalicji i rozpoczęła się długotrwała okupacja Iraku. Saddam Husajn ukrywał się na terenie kraju jeszcze przez 8 miesięcy po zdobyciu Bagdadu. Został skazany na śmierć przez iracki trybunał, a wyrok wykonano w 2006 r.

Okupacja Iraku przez wojska koalicji w latach 2003–2011 nie uspokoiła wewnętrznych nastrojów. Kurdowie na północy kraju domagali się niepodległości, a przynajmniej autonomii, na południu kraju dominowali szyici wspierani przez Iran. Kraj był targany walkami o władzę, rebeliami, zamachami terrorystycznymi oraz porwaniami ludzi.

Państwo Islamskie (IS, ISIS)

Po wycofaniu się wojsk koalicji z Iraku w 2011 r. sytuacja się pogorszyła. W latach 2014–2016 na terenie Iraku powstało tak zwane **Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie** (**Państwo Islamskie**, ISIS, IS). Była to sunnicka organizacja terrorystyczna i samozwańczy **kalifat Daesz**, działający na terenie Iraku i Syrii. Jej przywódcą i samozwańczym kalifem ogłosił się **Abu Bakr al-Baghdadi**. Przeciwko ISIS powstała koalicja pod przewodnictwem USA. Z terrorystami walczyli również Kurdowie oraz irackie siły rządowe. Konflikt z ISIS został formalnie uznany za wygrany przez rząd iracki w grudniu 2017 r. Jednak walki z bojówkami ISIS trwały do 2019 r. Sytuacja w Iraku w dalszym ciągu jest niestabilna, a państwu grozi rozpad na trzy części: kurdyjską, sunnicką i szyicką.

Ćwiczenie

Symulacja: Rozważcie, co by się stało, gdyby Irak rozpadł się na trzy części: kurdyjską na północy, sunnicką wokół Bagdadu i szyicką na południu.

Zróżnicowanie etniczno-religijne Iraku w 2014 r.

Wojna domowa w Syrii

Po około 25 latach francuskiej administracji w 1946 r. powstała niezależna Syryjska Republika Arabska. W latach 1948–1949 Syria brała udział w pierwszej wojnie arabsko-izraelskiej. Po okresie niestabilności politycznej i serii zamachów stanu Syria w 1958 r. stała się częścią Zjednoczonej Republiki Arabskiej pod przywództwem egipskiego prezydenta **Gamala Abdela Nasera**. Jednak trzy lata później nastąpiła secesja Syrii. W 1967 i 1973 r. Syria brała udział w kolejnych wojnach z Izraelem. W 1971 r. **Hafiz al-Asad** przejął władzę w wojskowym zamachu stanu i został prezydentem Syrii, a stanowisko to piastował aż do śmierci w 2000 r. Jego następcą został jego syn **Baszar al-Asad**. Populacja Syrii to głównie muzułmanie sunnici, ale istnieje wiele mniejszości religijnych, takich jak muzułmanie alawici, chrześcijanie i Kurdowie. Rodzina Asadów należy do alawitów, którzy pod ich rządami zdołali utrzymać wszystkie kluczowe stanowiska w państwie, siłach zbrojnych i gospodarce. Ta dominacja wywołała pretensje wśród sunnitów, podczas gdy inne mniejszości, zwłaszcza chrześcijanie, doceniały względną wolność religijną wynikającą z sekularyzacji państwa promowanej przez Hafiza al-Asada i jego syna Baszara.

Baszar al-Asad ▸

Liczba ofiar wojny domowej w Syrii w latach 2011–2020

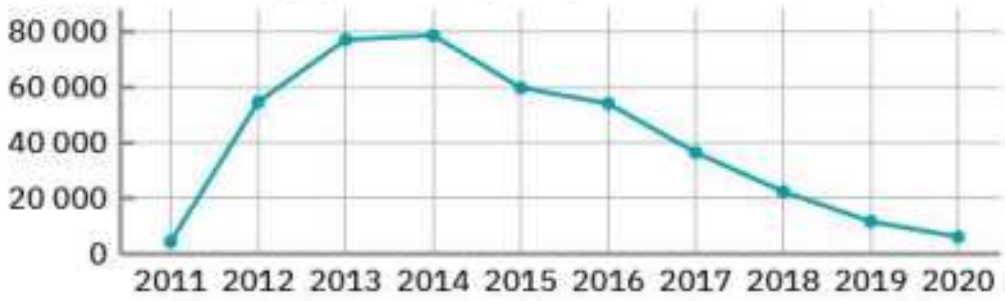

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/aq (dostęp: 19.01.2022).

W 2011 r. przez Bliski Wschód i Afrykę Północną przeszło powstanie – nazwane później **Arabską Wiosną**. W przypadku Syrii stosunkowo wcześnie manifestowało się to w brutalny sposób. W marcu 2011 r. rząd Syrii stanął w obliczu bezprecedensowego powstania, podczas którego protestujący w całym kraju wyszli na ulice, by domagać się zmiany reżimu i obalenia prezydenta Baszara al-Asada. Rząd użył nadmiernej przemocy – próbował rozprawić się z protestami dzięki tysiącom funkcjonariuszy organów ścigania, od policji i wojska po siły wywiadowcze i paramilitarne. Opozycja szybko chwyciła za broń i zaczęła tworzyć milicje jeszcze w 2011 r. Do 2012 r. początkowy konflikt bez broni przekształcił się w brutalną **wojnę domową**, podczas której rząd Syrii utracił dużą część kraju na rzecz grup rebeliantów. Konflikt miał charakter multilareralny (wielostonny). O władzę rywalizowało ze sobą wiele ugrupowań i nie można było wytyczyć jednej linii frontu. Od tego czasu w konflikt zaangażowały się również obce mocarstwa. Wieloletnia wojna domowa w Syrii miała kilka etapów. Początek konfliktu stanowiły pokojowe protesty, a pod wpływem represji zaczęły się formować różne bojówki i milicje. W 2012 r. wybuchło powstanie radykalnych grup rebeliantów **Jabhat Fateh al-Sham**. W 2013 r. doszło do interwencji w konflikt organizacji terrorystycznej **Hezbollah**. W 2014 r. powstało i rozprzestrzeniło się na terenie Syrii i Iraku **Państwo Islamskie**. W 2015 r. w wojnę domową po stronie prezydenta Assada zaangażowała się Rosja, a rok później interweniowała Turcja, która spacyfikowała działające na turecko-syryjskim pograniczu bojówki kurdyjskie. Upadek rebeliantów nastąpił w 2017 r. Od tego momentu wojna domowa w Syrii zaczęła wygasać. Konflikt przyniósł zniszczenie i śmierć regionowi oraz jego mieszkańcom. Szacuje się, że zginęło co najmniej 400 tys. ludzi, 13 mln Syryjczyków zostało zmuszonych

Arabska Wiosna ▸

rialne wobec sąsiadów. Dochodziło do konfliktów granicznych z Kenią, z Dżibuti (dawniej Somali Francuskie) oraz z Etiopią o Ogaden. Wynikały one z tego, że znaczna liczba Somalijczyków zamieszkuje sporne tereny. Kiedy w 1991 r. został obalony dyktator **Mohammed Siad Barre**, rozpoczęła się wojna domowa o władzę i nastąpił trwały rozpad Somalii. Dawne Somali Brytyjskie ogłosiło w maju 1991 r. secesję i powstanie **Somalilandu** nieuznawanego na arenie międzynarodowej. W opanowanie sytuacji wewnętrznej w kraju zaangażowały się ONZ i Amerykanie. Misja pokojowa **UNOSOM** z lat 1992–1995 zakończyła się porażką. Nastąpiła pogłębiająca się anarchia. Kraj był nękany przez liczne konflikty zbrojne, w których uczestniczyło wiele klanów, bojówek, organizacji i państw. W 1998 r. niezależność od rządu w Mogadiszu ogłosiły **Puntland** oraz **Jubaland**, a w 2006 r. – **Galmudug**. W latach 2006–2009 walka o władzę toczyła się między Tymczasowym Rządem Centralnym a umiarkowanymi organizacjami islamskimi zrzeszonymi w **Unii Trybunałów Islamskich** (UTI). W 2009 r. centrum i południe kraju w znacznym stopniu były kontrolowane przez nowy rząd w Mogadiszu, utworzony przez Unię Trybunałów Islamskich (UTI) i ich sojuszników, między innymi radykalny **Asz-Szabab** (**Szebabów**). Tymczasem w 2007 r. Szebabowie nawiązali współpracę z **Al-Kaidą** i stali się najważniejszą grupą rebeliancką w kraju. Asz-Szabab i **Hizbul Islam** dążyły do obalenia utworzonego w 2009 r. rządu Somalii i ustanowienia kalifatu oraz społeczeństwa opartego na surowej wersji **prawa szariatu**. Między Szebabami, Hizbul Islam a Unią Trybunałów Islamskich w 2009 r. rozgorzała wojna domowa. W szczytowym momencie w 2011 r. Szebabowie kontrolowali dużą część południowej i środkowej Somalii, w tym miasto portowe Kismayo i kilka dzielnic stolicy Mogadiszu. W 2011 r. do walki z Szebabami zostały skierowane siły zbrojne Etiopii i Kenii działające w ramach misji **Unii Afrykańskiej AMISOM**. Regionalna misja pokojowa AMISOM została autoryzowana przez ONZ; składa się z oddziałów wojskowych Burundi, Dżibuti, Etiopii, Kenii, Ugandy i Sierra Leone. W 2018 r. w Somalii stacjonowało około 20 tys. żołnierzy AMISOM oraz 500 żołnierzy Stanów Zjednoczonych. Asz-Szabab straciła kontrolę nad znaczną częścią swojego terytorium, ale nadal dominuje na wielu obszarach wiejskich w południowej i środkowej Somalii, a także przeprowadza poważne ataki terrorystyczne w Somalii, Ugandzie i Kenii.

wojna domowa w Somalii

Somaliland

Liczba ofiar wojny domowej w Somalii

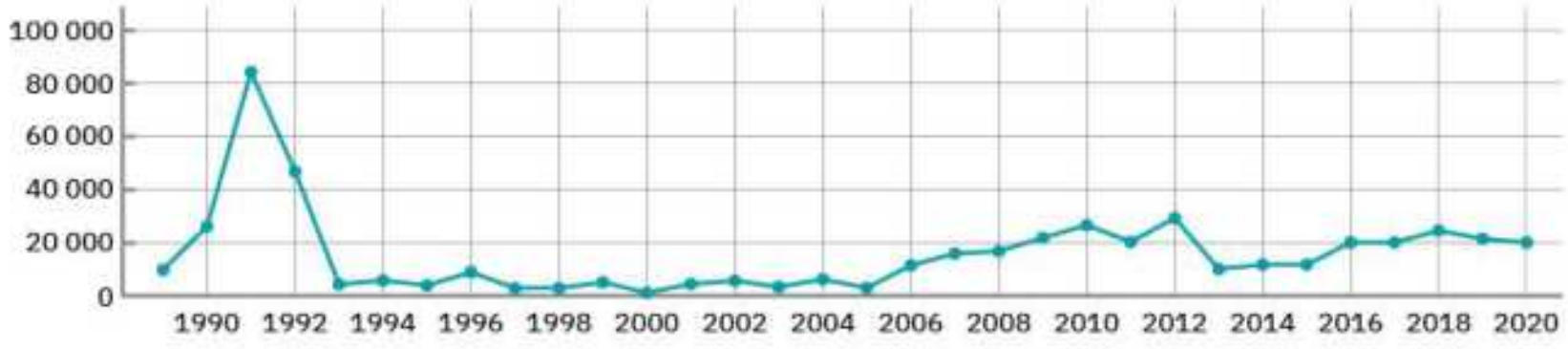

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/at (dostęp: 19.01.2022).

Chociaż obecność obcych wojsk w Somalii poszerzyła obszary kontrolowane przez rząd, nie poprawiła bezpieczeństwa ludności cywilnej w Somalii. Wręcz przeciwnie, w ostatnich latach Szebabowie nasilili ataki na polityków, turystów i obiekty rządowe. Trudną politycznie sytuację Somalii pogarszają **susze** i **stany klęski żywiołowej**. Kraj jest uznawany za jeden z najtrudniejszych do życia. We-

dług ekspertów Somalia zalicza się do tak zwanych **państw upadłych**, ponieważ władza centralna nie kontroluje terytorium państwa, a jej wpływy są ograniczone. Nadal trwa wojna domowa, mająca charakter walk między klanami somalijskimi. Ponadto około 12 mln mieszkańców całego rogu Afryki jest zagrożonych głodem.

Podsumowanie lekcji

- **Utworzenie w 1948 r. Izraela** doprowadziło do serii **wojen arabsko-izraelskich** w latach 1948–1949, 1967 i 1973 oraz do dwóch powstań palestyńskich nazwanych **intifadami** w latach 1987–1991 i 2000–2004. Na mocy porozumienia z Oslo została utworzona na terenie Izraela **Autonomia Palestyńska**, która obejmuje Zachodni Brzeg Jordanu i Strefę Gazy. s. 95
- Rządzony przez **Saddama Husajna Irak** prowadził w latach 1980–1988 **wojnę z Iranem**, a w 1990 r. dokonał **aneksji Kuwejtu**. W 1991 r. Kuwejt został wyzwolony przez koalicję międzynarodową pod przywództwem USA, była to tzw. **I wojna w Zatoce Perskiej**. s. 98
- W wyniku **II wojny w Zatoce Perskiej** z 2003 r. Saddam Husajn został obalony, a kraj do 2011 r. był okupowany przez Amerykanów i ich sojuszników. W latach 2014–2016 w północnym Iraku powstało **Państwo Islamskie**. s. 99
- W 2011 r. w następstwie **Arabskiej Wiosny** w **Syrii** i **Libii** doszło do wojen domowych przeciwko panującym w tych krajach dyktatorom. s. 100–103
- **Wojna domowa w Somalii** trwa od 1991 r. W jej wyniku doszło do secesji **Somalilandu** oraz walk o władzę między różnymi islamskimi ugrupowaniami, takimi jak **Unia Trybunałów Islamskich**, **Asz-Szabab**, **Hizbul Islam** i **Al-Kaida**. s. 104

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Oceń rolę ONZ w rozwiązywaniu konfliktów zbrojnych w Afryce i na Bliskim Wschodzie.
2. Zbierz informacje i przedstaw przyczyny oraz przebieg konfliktów międzynarodowych i etnicznych w:
   a) Nigerii,
   b) Sudanie,
   c) Jemenie,
   d) Republice Środkowej Afryki,
   e) Saharze Zachodniej.
3. Zapoznaj się z wykresem. Wyjaśnij, jakie wydarzenie wpłynęło na znaczący wzrost ofiar przemocy jednostronnej w 1994 r.

Liczba ofiar przemocy na świecie w latach 1989–2020

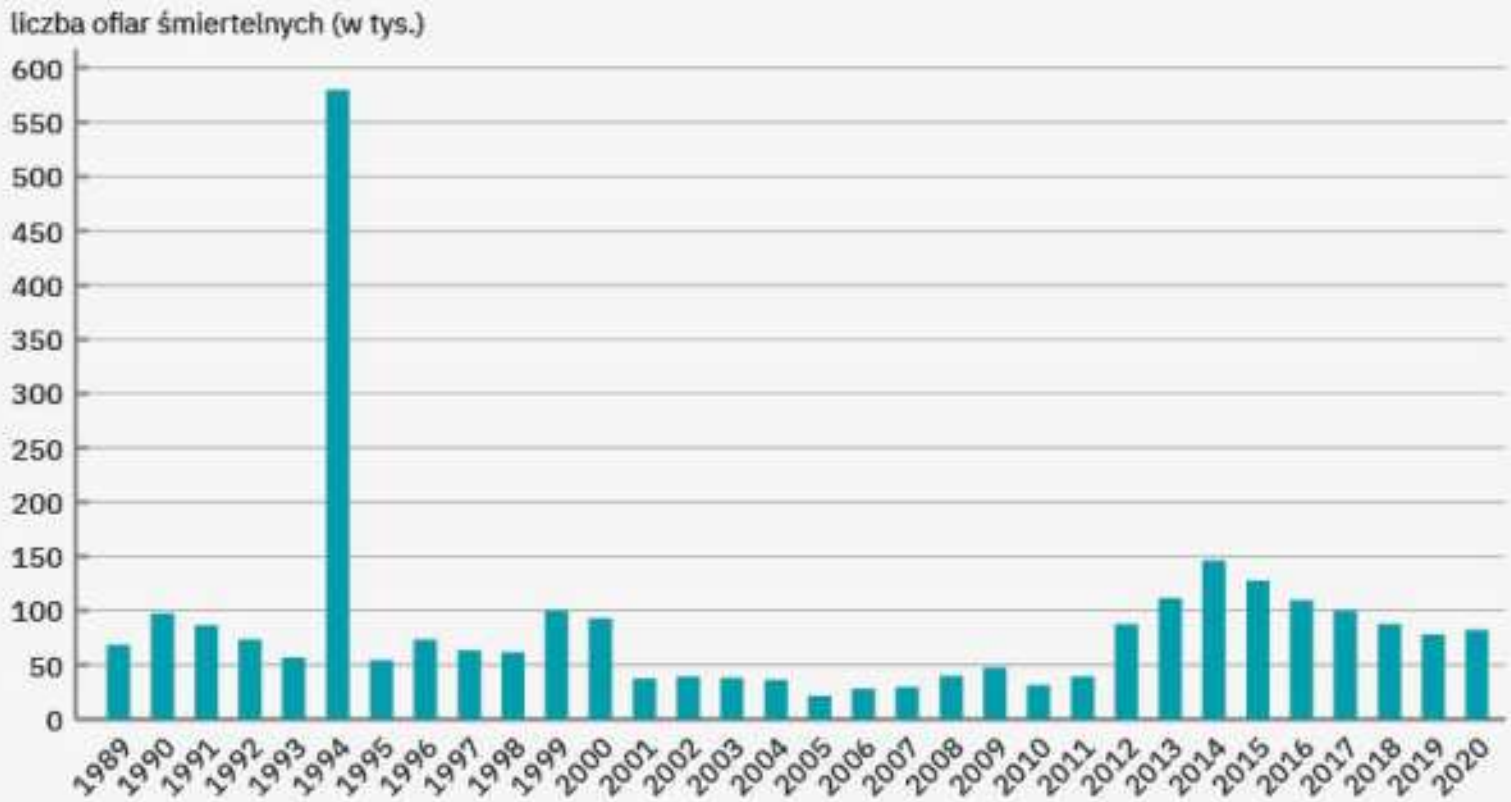

Źródło: UCDP, http://link.operon.pl/ak (dostęp: 19.01.2022).

7. Terroryzm we współczesnym świecie

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz, na czym polega istota terroryzmu;
- poznasz cele i metody działania terrorystów;
- wyjaśnisz przyczyny i sposoby zwalczania terroryzmu;
- ocenisz strategie walki z terrorystami.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Wymieńcie powody, dla których zwalczanie terroryzmu mogło się stać priorytetem w polityce mocarstw.

Zjawisko terroryzmu

Nie ma jednej definicji **terroryzmu**. Tym określeniem można nazwać niezgodne z prawem użycie siły lub groźbę zastosowania przemocy wobec ludzi, rządów lub organizacji międzynarodowych, żeby je zastraszyć lub zmusić do podjęcia lub zaniechania jakiegoś działania. Grupy terrorystyczne są dobrze zakonspirowane i działają celowo. Atakują na ogół cele niewojskowe, głównie przypadkowe osoby lub polityków i urzędników. Terroryści kierują się różnymi motywami. Mogą one przybierać charakter polityczny, religijny lub ekonomiczny.

◂ terroryzm

Ignacy Chmieleński (1837–1871), działacz „czerwonych" w okresie powstania styczniowego, członek radykalnego rządu „wrześniowego" z 1863 r. Między innymi z jego inicjatywy utworzono V Oddział Żandarmerii (tzw. sztyletników) polskiego państwa podziemnego w latach 1863–1864. Oddział ten prowadził akcje o charakterze psychologiczno-terrorystycznym, aby złamać morale carskiej administracji, aparatu policyjnego i wojskowego. Ofiarą sztyletników padło prawie 1000 osób – carskich urzędników, oficerów i donosicieli.

Pojęciem zbliżonym do terroryzmu jest **terror**. To określenie oznacza akt przemocy, okrucieństwa stosowane, aby zastraszyć lub zniszczyć przeciwnika. **Terror państwowy** jest legalnym działaniem silnego państwa wobec obywateli. Może się przejawiać w masowych aresztowaniach, wysiedleniach, torturach i publicznych egzekucjach. Pozwala rządzącym pozostawać u władzy i osiągać z tego powodu określone korzyści.

Już w starożytności dochodziło do aktów terrorystycznych. Były one najczęściej wymierzone przeciwko władcy. Zwykle przeprowadzały je pojedyncze osoby. Terror państwowy towarzyszył na przykład rządom jakobinów w okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Punkt kulminacyjny osiągnął w nazistowskich Niemczech i w Związku Radzieckim w czasach Józefa Stalina.

Warto obejrzeć...

Monachium, reż. S. Spielberg, Francja, Kanada, USA 2005 – film fabularny o zamachu na izraelskich sportowców podczas olimpiady w Monachium w 1972 r.

Współcześnie rozumiane zjawisko terroryzmu pojawiło się w latach 60. XX w. Pierwsi terroryści atakowali przede wszystkim polityków. Z czasem zaczęli godzić w określone grupy społeczne i narodowe. Znamiennym tego przykładem jest zamach na izraelskich sportowców w Monachium podczas Igrzysk Olimpijskich przeprowadzony **4–6 września 1972 r.** Od tego momentu akty terrorystyczne nabrały międzynarodowego charakteru. Większość ofiar zamachów to przypadkowa ludność cywilna.

Od zamachu na World Trade Center w Nowym Jorku z **11 września 2001 r.** mamy do czynienia z **terroryzmem nowej generacji**. Jego charakterystykę podano w tabeli poniżej. Terroryści posługują się telefonią komórkową, satelitarną i internetem. Swoje żądania rozsyłają do stacji telewizyjnych, a w internecie można znaleźć ich fora dyskusyjne. W minionym stuleciu organizacje terrorystyczne, takie jak Irlandzka Armia Republikańska (IRA) czy Kraj Basków i Wolność (ETA), miały hierarchiczną strukturę i określoną lokalizację. Współczesne grupy są raczej bezterytorialne, a ich struktura bardziej przypomina sieć powiązań, czego przykładem może być Al-Kaida – organizacja odpowiedzialna za zamach na World Trade Center i Pentagon w USA w 2001 r. Wyjątkiem jest dżihadystyczne quasi-państwo terrorystyczne znane jako Państwo Islamskie (IS, ISIS) lub Daesz. Początki tej organizacji terrorystycznej sięgają 2006 r. Organizacja powstała w Iraku i rozszerzyła się na Syrię i inne kraje. W 2014 r. Państwo Islamskie ogłosiło powstanie kalifatu w Syrii i Iraku. Do 2019 r. ISIS zostało rozbite i obecnie działa jako zwykła organizacja terrorystyczna o charakterze globalnym i sieciowym.

Abu Bakr al-Baghdadi (1971–2019), iracki sunnicki imam, w latach 2010–2019 przywódca Państwa Islamskiego. Wysadził się w powietrze podczas amerykańskiej operacji sił specjalnych, które zaatakowały jego kryjówkę w północnej Syrii.

Charakterystyka terroryzmu	
Jakie są motywy działalności terrorystycznej?	– odwet – żądanie uwolnienia więźniów – osłabienie pozycji politycznej rządu – okup – fanatyzm religijny lub ideologiczny – niezawisłość polityczna (separatyzm narodowy)
Kto lub co jest celem ataków?	– politycy i urzędnicy państwowi – turyści – pracownicy organizacji zajmujących się niesieniem pomocy w regionach niestabilnych lub dotkniętych wojną – dziennikarze – służby bezpieczeństwa i garnizony wojskowe – symbole (np. pomniki, flagi, portrety, godła) – informacja (cyberterroryzm) – środowisko naturalne (ekoterroryzm) – przypadkowe osoby przebywające w dużych skupiskach, np. w samolotach, na statkach, w metrze, na koncertach
Jakie metody stosują terroryści?	– zamachy samobójcze – porwania ludzi lub statków powietrznych i morskich – branie zakładników – egzekucje zakładników – samochody pułapki

Na podstawie: K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 221–225.

Ćwiczenie

Dyskusja: Czy fundamentalizm religijny jest istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego?

Cyberterroryzm

Wraz z rozwojem techniki pojawił się nowy rodzaj terroryzmu. Jest to **cyberterroryzm**, czyli próba zastraszania za pośrednictwem narzędzi internetowych. Aktem terrorystycznym może być wprowadzenie do sieci wirusów. Innym przykładem jest atak na sieci (energetyczne, telekomunikacyjne), systemy finansowe lub na serwery instytucji państwowych. Skutki ataków w wirtualnej przestrzeni mogą doprowadzić do kryzysu światowej gospodarki. W przyszłości cyberterroryzm może być częstszy niż klasyczny terroryzm. Do przeprowadzenia ataku są potrzebne tylko komputer i podłączenie do sieci. Nie trzeba kupować broni ani materiałów wybuchowych. Orężem mogą być wirusy, robaki komputerowe czy „konie trojańskie". Zidentyfikowanie cyberterrorystów jest bardzo trudne: zwykle ukrywają się pod pseudonimami, nie muszą podróżować i poddawać się kontroli granicznej czy lotniskowej.

◂ cyberterroryzm

Ćwiczenie

Praca w grupach:

Zbierzcie informacje i przedstawcie na podstawie tabeli ze strony 108 różne formy terroryzmu:

1. cyberterroryzm
2. ekoterroryzm
3. terroryzm prawicowy
4. terroryzm lewicowy
5. terroryzm religijny

Liczba ofiar ataków terrorystycznych w latach 2018–2019

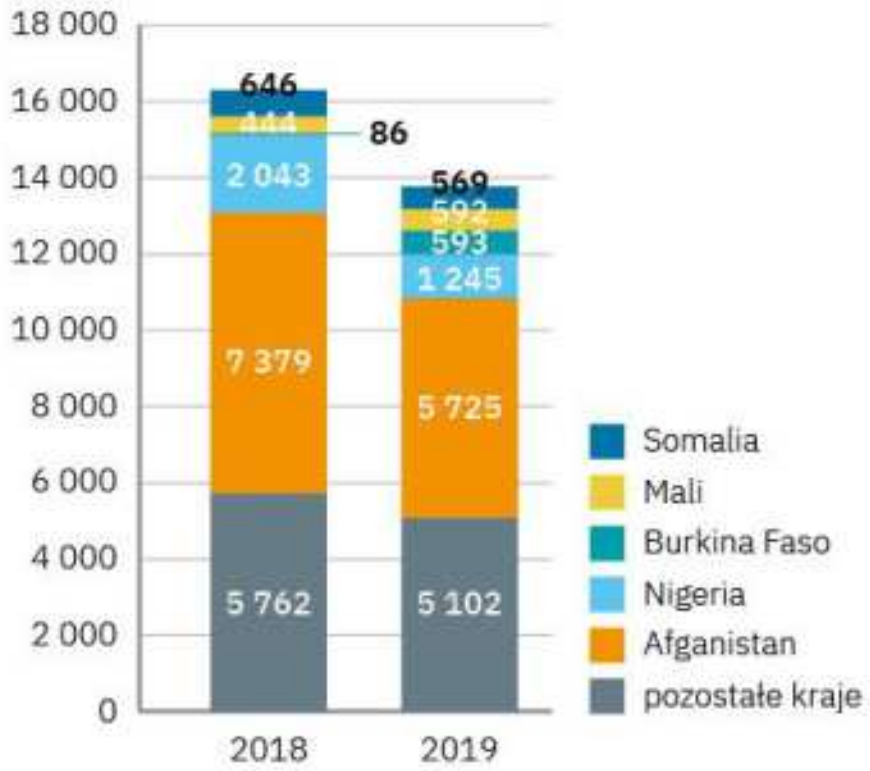

Terroryzm towarzyszący wojnom asymetrycznym

Obecnie panuje powszechne przekonanie, że terroryzm jest największym zagrożeniem dla bezpieczeństwa. Towarzyszy konfliktom zbrojnym, wojnom domowym i rozpadom państw. Działalność terrorystyczna znacznie wpływa na politykę wewnętrzną, w tym na decyzje wyborcze w państwach demokratycznych. Grozi rozprzestrzenianiem broni masowego rażenia. Może również stać się przyczyną wystąpienia konfliktów międzynarodowych, co wynika ze wspierania terrorystów przez inne państwa (terroryzm państwowy).

Po serii ataków z 11 września 2001 r. prezydent Stanów Zjednoczonych George W. Bush wprowadził do polityki zagranicznej pojęcie wojny z terroryzmem. Terminu tego używa się, by określić działania mające na celu likwidację międzynarodowych grup terrorystycznych oraz uniemożliwienie tak zwanym państwom zbójeckim ich wspierania.

Ataki terrorystyczne w 2020 r.

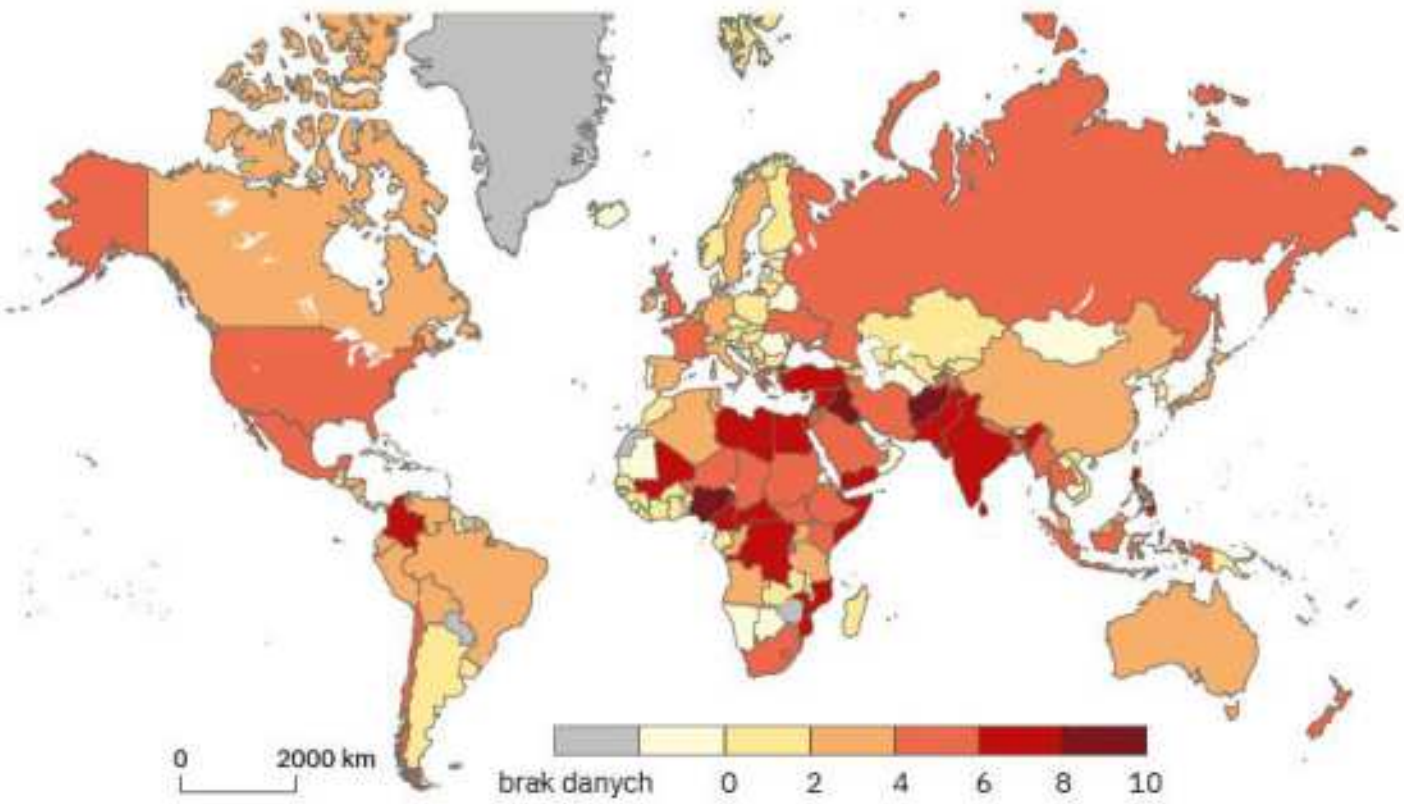

Ćwiczenie

Przeanalizuj mapę i podaj nazwy państw, w których doszło do największej liczby zamachów terrorystycznych w 2020 r.

Terroryzm jest szczególnym przykładem wojny asymetrycznej. Towarzyszy także współczesnym konfliktom w Izraelu (od 1949 r.), Somalii (od 1991 r.), Afganistanie (od 2001 r.), Iraku (od 2003 r.) czy Syrii (od 2011 r.).

W momencie inwazji Stanów Zjednoczonych na **Afganistan** w 2001 r. i Irak w 2003 r. te kraje stały się miejscem najczęstszych obecnie zamachów terrorystycznych (zob. powyższa mapa). Wojska amerykańskie i ich sojusznicy nie mieli większych problemów z zajęciem terytoriów tych państw. Natomiast trudne było zapewnienie bezpieczeństwa ludności cywilnej, nowo tworzonym władzom i oddziałom stabilizującym.

Po okresie wojny domowej z lat 1992–1996 kontrolę nad większością terytorium Afganistanu przejęli fanatyczni wyznawcy islamu – uczniowie szkół koranicznych, zwani talibami. Zaprowadzili oni rządy oparte na prawie **szariatu**. Udzielili także schronienia Osamie bin Ladenowi, który prowadził obozy szkoleniowe Al-Kaidy.

Prawo szariatu – prawo religijne oparte m.in. na Koranie, przestrzegane w krajach muzułmańskich; reguluje zwyczaje religijne, a także życie codzienne muzułmanów.

Po zamachach na WTC rząd afgański odmówił wydania bin Ladena Amerykanom, co USA uznały za powód do wojny. Powołały się na artykuł 5 traktatu waszyngtońskiego i stwierdziły, że zaatakowano jednego z członków NATO. Na tej podstawie zadecydowano o odwecie wobec autorów zamachu. W ciągu kilku

miesięcy Afganistan został opanowany. Podbój Afganistanu przez Amerykanów i ich sojuszników nie ograniczył liczby zamachów terrorystycznych w regionie i na świecie. Co więcej, doprowadził do eskalacji przemocy. Podobna sytuacja miała miejsce w Iraku po II wojnie w Zatoce Perskiej oraz w Syrii i Libanie po 2011 r. (przebieg działań wojennych w tych państwach opisano w rozdz. II.5. i II.6.).

Odbudowę Afganistanu utrudniali talibscy rebelianci, którzy uzyskali poparcie części ludności cywilnej i stanowili siłę nie tylko zbrojną, lecz także polityczną. Rząd amerykański wycofał swoje wojska z Afganistanu w 2021 r., a talibowie wkroczyli do stolicy – Kabulu.

Osama bin Laden (Usama ibn Ladin, 1957–2011), saudyjski milioner, przywódca Al-Kaidy. Kiedy w 1979 r. wojska radzieckie zaatakowały Afganistan, bin Laden udał się do Pakistanu i zajął się pozyskiwaniem pieniędzy i broni dla afgańskich bojowników. Pomocy udzielały mu m.in. Stany Zjednoczone, dla których ekspansja Związku Radzieckiego groziła utratą wpływów w tej części świata. W latach 90. XX w. bin Laden zradykalizował poglądy i uznał Stany Zjednoczone za swojego głównego wroga. W 2001 r. przyznał się do zamachu na WTC. Przywódca Al-Kaidy przez wiele lat skutecznie ukrywał się przed Amerykanami w Afganistanie rządzonym przez talibów. Ostatecznie został odnaleziony na terenie Pakistanu i zabity przez oddziały specjalne.

Interwencja w **Iraku** – nazwana II wojną w Iraku w 2003 r. – nie miała poparcia ONZ. Wojna trwała 6 tygodni i rozpoczęła kilkuletnią okupację kraju. Alianci (Amerykanie, Brytyjczycy, Polacy i in.) wprowadzili własną administrację i rozpoczęli budowę struktur demokratycznego państwa irackiego. W 2004 r. powstał iracki rząd tymczasowy, a rok później wybrano parlament. Jednocześnie do Iraku ściągali islamscy terroryści wywodzący się z Al-Kaidy. Wspólnie z radykalną częścią irackich sunnitów organizowali liczne zamachy, porwania i egzekucje pokazowe transmitowane przez media. Rosnąca liczba ofiar wśród żołnierzy i Irakijczyków powodowała wzrost żądań, aby Amerykanie opuścili Irak. Wycofywanie się rozpoczęto w 2009 r., a zakończono w 2011 r. Bilans II wojny w Zatoce Perskiej przedstawia się następująco: zginęło około 100 tys. Irakijczyków i prawie 5 tys. żołnierzy alianckich. Koszt operacji wyniósł 800 mld dolarów. Do sukcesów akcji należą złapanie i osądzenie dyktatora Saddama Husajna, którego w 2006 r. skazano na śmierć przez powieszenie. Niestety w Iraku nadal nie jest bezpiecznie. Wciąż dochodzi do licznych zamachów na tle etnicznym (Arabowie kontra Kurdowie) i religijnym (szyici kontra sunnici). Krajowi grozi rozpad, a duże trudności sprawia skorumpowana władza, niechętna do wprowadzania demokracji. Obecnie jednym z większych problemów tego regionu jest terroryzm. Ugrupowania terrorystyczne działające w Iraku od 2003 r. rosły w siłę i w 2014 r. proklamowały na terenie tego kraju tak zwane Państwo Islamskie.

Zwalczanie terroryzmu

zwalczanie terroryzmu

Przeciwdziałanie terroryzmowi jest dziś coraz trudniejsze. Większość sprawców ataków ma wsparcie zwolenników działających w społeczeństwach będących celem ataku. Sytuację utrudnia również łatwy dostęp do broni i materiałów wybuchowych na rynku międzynarodowym. Terroryści korzystają z najnowszych

technologii i starają się omijać coraz doskonalsze zabezpieczenia. Ponadto trudno jest walczyć z kimś, kto decyduje się na zamach samobójczy. Zamachowcy, powszechnie uważani za terrorystów, w swoich społecznościach są traktowani jak bohaterowie i bojownicy o wolność.

Zasadniczo strategie zwalczania terroryzmu można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej zaliczają się **działania represyjne**. Polegają na bezpośredniej walce z terrorystami oraz organizacjami terrorystycznymi za pomocą policji, wojska, tajnych służb i sieci agentów. Przywódcy i członkowie organizacji terrorystycznych są śledzeni, aresztowani lub zabijani, często za pomocą dronów bojowych. Likwiduje się ich bazy szkoleniowe w wyniku nalotów bombowych lub rakietowych. Przejmuje się ich magazyny z arsenałem broni i amunicji. Zwalcza się prowadzony przez organizacje terrorystyczne nielegalny handel ludźmi, bronią czy narkotykami, żeby pozbawić terrorystów źródeł finansowania. Nakładane są sankcje na tak zwane państwa zbójeckie, wspierające terroryzm.

Kolejnym sposobem walki z terroryzmem są **działania prewencyjne** zniechęcające terrorystów do działań. **Inwigilowane są środowiska radykalne**, w których terroryści poszukują nowych członków. Na przykład muzułmańskich radykalnych przywódców religijnych w krajach europejskich stawia się przed sądami za szerzenie nienawiści i wzywanie do agresji, a także zamyka się miejsca spotkań. Wprowadza się **specjalne ustawodawstwo** nadające służbom specjalnym państw szerokie uprawnienia do inwigilacji społeczeństwa w celu ochrony przez terrorystami.

Na przykład prowadzona przez Stany Zjednoczone wojna z terroryzmem stała się dla władz amerykańskich pretekstem do wprowadzenia licznych kontrowersyjnych ustaw godzących w prawa człowieka. Niedługo po zamachach na WTC i Pentagon rząd amerykański przeforsował ustawę ***USA Patriot Act***. Zezwala ona na przetrzymywanie przez nieokreślony czas obywateli nieamerykańskich uznanych przez służby za zagrożenie dla narodowego bezpieczeństwa. W 2012 r. w USA zaczęła obowiązywać **ustawa NDAA** (ang. *National Defence Authorization Act of 2012*), która umożliwia siłom wojskowym tego kraju aresztowanie i uwięzienie każdego człowieka na świecie, a także przetrzymywanie go bez dostępu do sądów cywilnych. Ustawa daje prezydentowi prawo do aresztowania na czas nieokreślony każdego podejrzanego o terroryzm.

Reakcją społeczności międzynarodowej na akty terroryzmu było **opracowanie kilkunastu konwencji**, które regulują kwestie karania porywaczy i tych, którzy ich wspierają. Konwencje te dotyczą ochrony lotnisk, dyplomatów i transportu surowców nuklearnych. Znajdują się w nich też zapisy o blokowaniu przepływu środków finansowych do globalnych siatek terrorystycznych. Państwa wspierające terroryzm są piętnowane na arenie międzynarodowej. W stosunku do niektórych z nich wprowadza się sankcje.

Koniecznym elementem zwalczania terroryzmu jest **współpraca między państwami** w ramach już istniejących organizacji (UE, OBWE, NATO, ONZ, Interpol) oraz specjalnych agend, jak **Europol** czy **TREVI** (ang. *Terrorism, Radicalism, Extremism and Violence International*). Poszczególne kraje podejmują także własne działania zmierzające do podniesienia poziomu bezpieczeństwa. Nie-

zbędna jest działalność wywiadowcza, która ma na celu inwigilację grup terrorystycznych i przewidywanie zamachów.

Trzecią najmniej spektakularną i długofalową strategią walki z terroryzmem jest **walka z przyczynami terroryzmu**. Odbywa się ona dzięki poprawie sytuacji społeczno-ekonomicznej i politycznej. Niezbędne jest edukowanie dzieci i młodzieży, przeciwdziałanie bezrobociu ludzi młodych, wsparcie socjalne przed wykluczeniem społecznym. Kraje zamożne wspierają te uboższe i dotknięte kryzysem przez pomoc humanitarną i rozwojową dla mieszkańców. Z liderami niektórych organizacji terrorystycznych lub wspierających terroryzm prowadzi się rokowania pokojowe lub porozumienia gwarantujące realizację części ich postulatów (np. autonomię, udział w sprawowaniu władzy, akceptowalny system polityczny, wolność religijną, poszanowanie praw mniejszości).

Wybrane organizacje terrorystyczne i liczba spowodowanych przez nie ofiar śmiertelnych

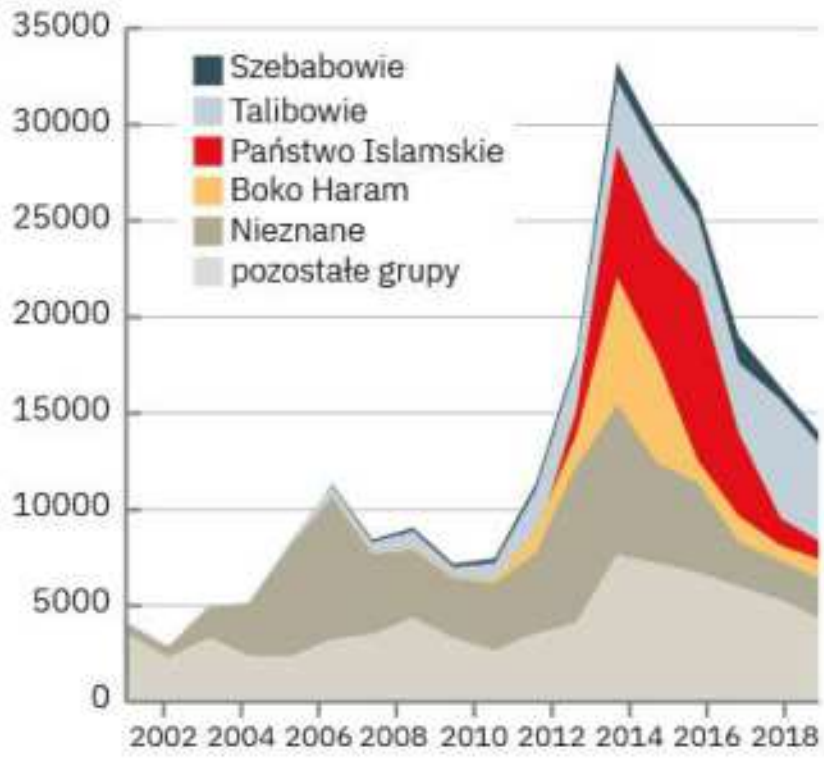

Źródło: START GTD, IEP calculations, vsionofhumanity.org (dostęp: 11.03.2022).

Podsumowanie lekcji

- **Terroryzm** to użycie przemocy lub zagrożenie aktami przemocy zmierzające do zastraszenia państw i społeczeństw oraz do wymuszenia określonego postępowania. s. 107
- **Cyberterroryzm** to groźba lub bezprawny atak wymierzony w system informatyczny lub zgromadzone dane. Jego celem jest zastraszenie lub wymuszenie na władzach państwowych ustępstw lub wsparcia określonych celów. s. 109
- **Zwalczanie terroryzmu** polega między innymi na skutecznej działalności wywiadowczej, procedurach bezpieczeństwa i współpracy państw w zakresie ścigania terrorystów. s. 111

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw źródła terroryzmu oraz sposoby i skutki działania terrorystów. Odnieś się do wybranych przykładów.
2. Zbierz informacje o dowolnej organizacji terrorystycznej, która nadal jest aktywna. Przedstaw zagadnienie w formie prezentacji multimedialnej (do 10 slajdów) ilustrowanej mapami i zdjęciami.
3. Przedstaw i oceń różne sposoby zapobiegania terroryzmowi i jego zwalczania.

8. Sposoby rozwiązywania konfliktów między narodami i państwami

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz sposoby rozstrzygania sporów międzynarodowych;
- ocenisz skuteczność różnych metod pojednawczych;
- przeanalizujesz zasady udzielania pomocy rozwojowej i humanitarnej.

Spór i konflikt międzynarodowy

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego **spór międzynarodowy** jest rozumiany jako sprzeczne stanowiska między podmiotami prawa międzynarodowego. Ostrzejsza forma sporu to **konflikt międzynarodowy**. Wystąpienie konfliktu oznacza, że istnieje groźba użycia siły jako metody rozwiązania problemu. Spór i konflikt są następstwem ścierania się interesów różnych państw. Pokojowe rozwiązywanie sporów i konfliktów międzynarodowych to najważniejszy problem współczesnego świata. Brak mechanizmów pokojowego ich rozstrzygania prowadziłby do sytuacji, w której o wszystkim decydowałaby siła państw. Współczesny ład międzynarodowy jednak w większym stopniu opiera się na sile argumentu, a nie argumencie siły (zob. schemat poniżej). Jednak pełnoskalowa wojna rosyjsko-ukraińska zaburzyła dotychczasowe tendencje.

Metody rozstrzygania sporów międzynarodowych

dyplomatyczne

obejmujące jedynie zainteresowane państwa
- negocjacje

z udziałem podmiotów trzecich
- mediacje
- dobre usługi
- komisje śledcze (komisje badań)
- koncyliacje
- rozstrzyganie spraw przez organizacje międzynarodowe

sądowe

z udziałem sądów międzynarodowych
- Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
- Międzynarodowy Trybunał Praw Morza

z udziałem sądów lub trybunałów arbitrażowych
- arbitraż
- Stały Trybunał Arbitrażowy

siłowe

bez użycia sił zbrojnych
- sankcje i blokady ekonomiczne
- groźba użycia sił zbrojnych

z użyciem sił zbrojnych
- prowadzenie ograniczonych lub pełnych działań zbrojnych

Na podstawie: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 337–378.

Metody dyplomatyczne

rozwiązywanie sporów

Aby nie dopuścić do wystąpienia sporów, strony mogą wcześniej ustalić zasady współpracy. W tym celu zgłaszają chęć utrzymania pokoju i informowania o sytuacjach spornych. Pozwala to na **konsultacje** i powołanie wspólnej komisji, która może rozpatrzeć sprawę na wczesnym etapie. Konsultacje dają szansę na usunięcie problemu, nim dojdzie do zaostrzenia stanowisk.

Do dyplomatycznych środków rozstrzygania i załatwiania sporów międzynarodowych można zaliczyć negocjacje, mediacje, dobre usługi, komisje badawcze i koncyliacje. W rozwiązaniu sporu pomagają również kroki podejmowane na forum organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ czy OBWE.

Najprostszą procedurą wykorzystywaną przez strony sporów są **negocjacje**. W trakcie negocjacji strony mają największy wpływ na przebieg i rezultat rokowań. Porozumienie zawarte w wyniku negocjacji jest kompromisem osiągniętym w myśl zasady „coś za coś". Negocjacje jednak nie gwarantują przestrzegania wypracowanego stanowiska. Niosą także ryzyko zerwania rozmów podczas ich trwania.

Mediacje zakładają aktywną rolę strony trzeciej w negocjacjach. Mediator musi zostać zaakceptowany przez strony sporu. Powinien doprowadzić do tego, by strony się spotkały i rozpoczęły negocjacje. Mediacje odbywają się z udziałem mediatora. Może nim być państwo, organizacja międzynarodowa lub osoba fizyczna.

Bardzo podobne do mediacji są **dobre usługi**. Przygotowują one do bezpośrednich rokowań między stronami sporu. Natomiast w mediacjach zakłada się aktywny udział mediatora w samych rokowaniach.

Ustaleniem stanu faktycznego dotyczącego przedmiotu sporu zajmują się **komisje badawcze**. W skład komisji wchodzą eksperci, obywatele państw, które są stronami konfliktu, i państw neutralnych. Przewodniczy im obywatel państwa postronnego. W wyniku prac komisji powstaje raport sugerujący warunki porozumienia.

Po katastrofie lotniczej polskiego Tu-154 w Smoleńsku, w której zginął m.in. Prezydent RP, Międzypaństwowy Komitet Lotniczy (MAK) i rosyjskie Ministerstwo Obrony powołały komisję, aby zbadać i ustalić przyczyny katastrofy. W pracach komisji brał udział, jako akredytowany przedstawiciel Polski, przewodniczący polskiej Państwowej Komisji Badania Wypadków Lotniczych (PKBWL) Edmund Klich. W raporcie komisji nie zostały wyjaśnione wszystkie okoliczności zdarzenia.

Koncyliacje, czyli komisje pojednawcze, starają się nie tylko ustalić stan faktyczny sporu, lecz także doprowadzić do jego uregulowania i pojednania stron. Skład komisji koncyliacyjnych jest podobny do składu komisji badawczych. W praktyce koncyliacje następują w sytuacji długotrwałego sporu, gdy obie strony chcą uniknąć wyroku sądowego.

Coraz większą rolę w rozstrzyganiu sporów między państwami zaczynają odgrywać organizacje międzynarodowe. Takiej roli podejmowała się utworzona w 1919 r. Rada Ligi Narodów. Obecnie to zadanie wypełniają instytucje Organizacji Narodów Zjednoczonych. Kiedy są zagrożone pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe, misja pokojowego rozstrzygnięcia spada przede wszystkim na Radę Bezpieczeństwa ONZ i w mniejszym stopniu na Zgromadzenie Ogólne ONZ. Rada Bezpieczeństwa może badać każdy spór zarówno z własnej inicjatywy, jak i na żądanie członka ONZ. Wzywa strony do rozstrzygnięcia sporu za pomocą dowolnego środka pokojowego. Może też zalecić odpowiedni sposób rozwiązania konfliktu.

Ćwiczenie

Symulacja konferencji międzynarodowej: Podzielcie się na grupy reprezentujące kraje rozwinięte (np. USA, Wielką Brytanię, Japonię, Australię), kraje rozwijające się (Chiny, Brazylię, Angolę, Peru) oraz przywódców organizacji międzynarodowych (np. WTO, IMF, IBRD, UE, ONZ). Wypracujcie wspólne stanowisko poświęcone zmniejszeniu dysproporcji rozwojowych na świecie, pamiętajcie jednak o interesach reprezentowanych przez was podmiotów.

Sądowe środki rozstrzygania sporów

sądownictwo międzynarodowe

Do sądowych środków rozstrzygania sporów międzynarodowych należą sądy stałe i arbitraż międzynarodowy (sądy rozjemcze). Instytucją stałą jest **sąd międzynarodowy**, ale nie ma on jurysdykcji obowiązkowej. Sędziowie są niezawiśli, a przedstawiciele państw uczestniczących w sporze nie zasiadają w składzie sędziowskim. Pierwszym stałym międzynarodowym sądem był powołany w 1921 r. Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze. W 1946 r. przekształcił się w **Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości** (MTS). Trybunał zajmuje się wszelkimi sprawami wniesionymi na jego wokandę przez strony, a także sprawami wymienionymi w *Karcie Narodów Zjednoczonych*, traktatach i konwencjach. Rozpatruje tylko dobrowolnie złożone wnioski. Orzeczenia MTS obowiązują wszystkie strony sporu. W razie niezastosowania się do jego werdyktu jest możliwe odwołanie się do Rady Bezpieczeństwa ONZ. Innymi stałymi sądami są: utworzony w 1957 r. **Europejski Trybunał Sprawiedliwości**, powołany w 1998 r. **Europejski Trybunał Praw Człowieka** i utworzony w 1996 r. **Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza**.

Międzynarodowe rozjemstwo – **arbitraż** – wydaje orzeczenia o charakterze wiążącym dla obu stron konfliktu. Państwa będące stronami sporu same wyznaczają arbitrów, którzy cieszą się powszechnym poważaniem. Do dyspozycji podmiotów prawa międzynarodowego jest **Stały Trybunał Rozjemczy**. W jego skład wchodzi czterech arbitrów wybranych przez państwa sporu. Przewodniczy im superarbiter pochodzący z państwa neutralnego. Przedmiotem rozjemstwa są zazwyczaj spory prawne, chociaż mogą być nimi także kwestie polityczne.

Warto wiedzieć

W 2002 r. Stany Zjednoczone i Rosja podpisały układ o redukcji strategicznej broni ofensywnej (ang. *Strategic Offensive Reductions Treaty*, SORT). Obie strony zadeklarowały ograniczenie arsenałów nuklearnych do 1700–2200 głowic do końca 2012 r. Niestety układ nie określił żadnych procedur weryfikujących jego realizację.

W sytuacji, gdy pokojowe rozwiązanie sporu jest niemożliwe, strony mogą zdecydować się na **podjęcie kroków siłowych**. Przykładem takich czynności były między innymi sankcje dyplomatyczne, embargo zbrojeniowe czy zakaz komunikacji lotniczej nałożone na Libię. To państwo było podejrzewane o zamach na samolot amerykańskich linii lotniczych, który w 1988 r. rozbił się nad Wielką Brytanią.

Brak woli państw do pokojowego rozwiązania sporu może doprowadzić również do ograniczonego lub otwartego konfliktu zbrojnego. Jest to metoda najgorsza z możliwych, ponieważ nawet zwycięzca zawsze ponosi straty materialne i ofiary w ludziach. Przykładem tego sposobu rozwiązywania sporu może być interwencja amerykańska w Afganistanie, do której przyczyniła się odmowa wydania przez afgańskie władze osób podejrzanych o organizację zamachów z 11 września 2001 r. Mimo częściowego rozbicia siatki terrorystów władze amerykańskie nie osiągnęły sukcesu. Podczas wieloletniej okupacji Afganistanu zginęło wielu żołnierzy, a operacja wojskowa pochłonęła ogromne sumy pieniędzy. Co więcej, kraj nadal pozostaje niestabilny.

Warto wiedzieć

W 2008 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło dzień 11 grudnia Światowym Dniem Pomocy Humanitarnej. Upamiętniono w ten sposób zamach bombowy na placówkę ONZ w Bagdadzie w 2003 r. W jego wyniku zginął Wysoki Komisarz ONZ do spraw Praw Człowieka Sérgio Vieira de Mello.

Pomoc rozwojowa i humanitarna

Bardzo często konflikty międzynarodowe są następstwem niestabilnej sytuacji społecznej. Takie zjawiska, jak epidemie, głód, bezrobocie czy bieda skłaniają ludzi do szukania radykalnych rozwiązań. Zwykle te rozwiązania przyjmują postać zamieszek ulicznych, prześladowań mniejszości, a nawet obalenia władzy. Bunty społeczne i rewolucje mogą się rozprzestrzeniać poza granice państw i ogarniać większą część świata. Tak było w przypadku Arabskiej Wiosny. Zmniejszanie napięć społecznych w odległych miejscach świata leży więc w interesie nie tylko władz państwowych, lecz także całej społeczności międzynarodowej. Dlatego państwa rozwinięte wspierają państwa rozwijające się. Wszelkie działania poprawiające jakość życia biednych społeczeństw noszą nazwę **pomocy rozwojowej**. Podstawowe formy tej pomocy przedstawiono poniżej.

Podstawowe formy pomocy rozwojowej

finansowa	rzeczowa (pomoc w naturze)	techniczna (doradztwo)
Polega na pomocy w postaci pieniężnej. Pomoc finansowa może przybrać formę: – ogólnego wsparcia dla budżetu państwa beneficjenta*, – celowego wsparcia konkretnego sektora (np. oświata, rolnictwo), – grantów (pomocy bezzwrotnej), – pożyczek na korzystnych warunkach.	Polega na przekazaniu rzeczy materialnych w postaci: – żywności, – leków, – maszyn (np. rolniczych, pomp), – sprzętu (np. aparatury medycznej, sprzętu IT).	Polega na transferze wiedzy (*know-how***) do krajów beneficjentów. Pomoc techniczna może przybrać formę: – usług konsultingowych (doradczych), – szkoleń obywateli krajów rozwijających się, w tym szkoleń przeprowadzanych w krajach darczyńców.

*beneficjent: korzystający z pomocy.

***know-how* (ang. *know* – wiedzieć, *how* – jak) konkretna wiedza techniczna z danej dziedziny, umiejętność zaprojektowania i wykonania czegoś.

Czasami nie udaje się powstrzymać eskalacji konfliktu międzynarodowego. W takiej sytuacji społeczność międzynarodowa powinna podjąć różne inicjatywy ograniczające skalę zniszczeń. Zwiększa to szansę na szybszy powrót do normy w skonfliktowanym rejonie świata. Wszelka pomoc udzielana ludności w trudnej sytuacji, zwłaszcza gdy władze państwowe nie mogą albo nie chcą takiej pomocy udzielić, nosi nazwę **pomocy humanitarnej**.

pomoc humanitarna

System pomocy humanitarnej jest rozbudowany. Składają się na niego programy i agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych (zob. tabela poniżej), organizacje rządowe współpracujące z ministerstwami spraw zagranicznych, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca oraz organizacje pozarządowe (ang. *non-govermental organizations*, NGO). Pomoc humanitarna ratuje i ochrania życie zagrożone klęskami żywiołowymi i konfliktami zbrojnymi. W jej ramach odbudowuje się podstawową infrastrukturę. Prowadzi się też prace nad systemem wczesnego ostrzegania o wystąpieniu klęski żywiołowej. Problemem akcji humanitarnych jest to, że nadal brakuje określonych procedur postępowania w czasie kryzysu. Niewłaściwie prowadzona pomoc humanitarna może przynieść skutek odwrotny do zamierzonego i pogłębiać patologie będące przyczyną cierpień ludności cywilnej.

Pomoc humanitarna w strukturach ONZ

Organizacja	Rodzaj świadczonej pomocy
Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO)	– prowadzi system wczesnego ostrzegania o zbliżających się kryzysach żywieniowych – wspiera produkcję żywności oraz udziela porad technicznych – wspiera gospodarstwa rolne dotknięte skutkami katastrof naturalnych
Program Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju (UNDP)	– odpowiada za koordynowanie prac zapobiegających klęskom żywiołowym i łagodzących ich skutki – koordynuje dostarczanie pomocy i odbudowę infrastruktury – wspiera rozbrajanie kombatantów, rozminowywanie, powrót i reintegrację uchodźców oraz osób przesiedlonych oraz odbudowę instytucji rządowych
Wysoki Komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR)	– udziela pomocy i ochrony osobom uciekającym przed wojną i prześladowaniami – pomaga w repatriacji uchodźców w sytuacji ustania niebezpieczeństwa – promuje integrację uchodźców w krajach, które ich przyjmują
Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom (UNICEF)	– apeluje o ochronę dzieci zamieszkałych w strefach konfliktów – negocjuje zawieszenie broni, co ułatwia dostarczanie pomocy – inicjuje i nadzoruje programy pomocy dzieciom
Światowa Organizacja Zdrowia (WHO)	– ocenia potrzeby zdrowotne ludzi pokrzywdzonych przez los – odpowiada za nadzór epidemiologiczny, kontrolę epidemii (w tym HIV/AIDS), dostarczanie leków i sprzętu medycznego

Na podstawie: Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/pomoc_humanitarna/agendy.php (dostęp: 24.01.2022).

Inicjatywy dla poparcia pokoju, demokracji i praw człowieka – nagrody

Aby podkreślić znaczenie inicjatyw wspierających pokój, demokrację i prawa człowieka, ustanowiono liczne nagrody dla zaangażowanych osób czy instytucji. Od 1950 r. jest przyznawana **Nagroda Pokojowa Księgarzy Niemieckich**. Otrzymują ją ci, którzy przez działalność literacką, naukową lub artystyczną zasłużyli się dla „urzeczywistnienia myśli pokojowej". W 1988 r. Parlament Europejski ustanowił **Nagrodę im. Andrieja Sacharowa** dla osób o wyjątkowych dokonaniach w walce z nietolerancją, fanatyzmem i prześladowaniem. Najsłynniejszą z nagród jest jednak **Pokojowa Nagroda Nobla**. Ustanowił ją Alfred Nobel, szwedzki przemysłowiec i naukowiec, wynalazca dynamitu. Sukcesy zawodowe pozwoliły Noblowi zgromadzić znaczny majątek. W testamencie przeznaczył go na ustanowienie nagrody „tym, którzy w roku poprzedzającym przynieśli ludzkości największe korzyści". Nagroda jest przyznawana w kilku kategoriach. Pierwszym uhonorowanym Pokojową Nagrodą Nobla został Jean Henri Dunant (czyt. żan ąri diną) w 1901 r. Laureatami mogą zostać nie tylko osoby fizyczne, lecz także organizacje. Kilku przykładowych noblistów przedstawiono na następnej stronie.

W 1935 r. laureatem Pokojowej Nagrody Nobla został niemiecki działacz pacyfistyczny **Carl von Ossietzky** (czyt. karl fon osjecki), twórca ruchu „Nie wieder Krieg" (Nigdy więcej wojny). W tym czasie już od dwóch lat przebywał w obozie koncentracyjnym w Dachau. Zmarł w szpitalu więziennym na gruźlicę w 1938 r. Nagroda Nobla obejmuje złoty medal, dyplom honorowy oraz nagrodę pieniężną. Laureat otrzymuje znaczną sumę pieniędzy, obecnie 10 mln koron szwedzkich, aby mógł kontynuować swoje badania lub prace bez konieczności zabiegania o fundusze.

Podsumowanie lekcji

- Do dyplomatycznych sposobów **rozwiązywania sporów** należą negocjacje, mediacje, dobre usługi, komisje, koncyliacje i zaangażowanie organizacji międzynarodowych. s. 115
- Stale **sądownictwo międzynarodowe** pełni identyczne funkcje jak sądy rozjemcze. Różnica polega na tym, że przy arbitrażu strony mogą wpływać na skład sędziowski. Taka możliwość nie występuje przy stałym sądownictwie międzynarodowym. s. 116
- Najważniejszym i nadrzędnym celem **pomocy humanitarnej** jest ratowanie życia, zdrowia i godności ludzi dotkniętych różnego rodzaju kataklizmami. s. 118

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wymień i omów metody rozwiązywania sporów międzynarodowych.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób każdy obywatel może wziąć udział w niesieniu pomocy humanitarnej.
3. Zbierz informacje na temat nagrodzonej dowolną nagrodą działalności dla dobra praw człowieka, pokoju i demokracji. Przedstaw je w postaci prezentacji multimedialnej (ok. 15 slajdów) wzbogaconej ilustracjami.
4. Przedstaw umowy i inicjatywy międzynarodowe na rzecz ograniczenia broni masowego rażenia.
5. Zapoznaj się z uzasadnieniami dla przyznanych Pokojowych Nagród Nobla. Wskaż uzasadnienie najbardziej przekonujące i to, które uważasz za najmniej słuszne. Uargumentuj swój wybór.

Inicjatywy laureatów Pokojowej Nagrody Nobla dla dobra pokoju, demokracji i praw człowieka

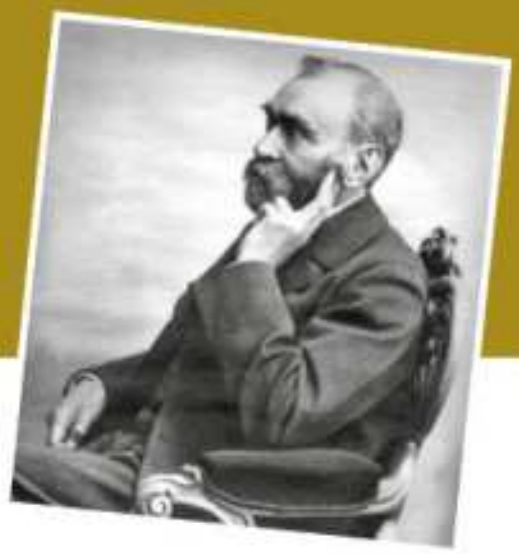

Szirin Ebadi, irańska prawniczka, działaczka na rzecz praw człowieka. Była pierwszą kobietą w historii Iranu wykonującą zawód sędziego. Gdy zakazano jej pracy na tym stanowisku, została adwokatem i poświęciła się obronie działaczy opozycji. Jest nieoficjalnym rzecznikiem praw kobiet w Iranie i założycielką Towarzystwa Obrony Praw Dzieci w tym kraju. W 2003 r. Komitet Noblowski przyznał jej nagrodę za działalność na rzecz praw człowieka i demokracji.

Martti Ahtisaari, fiński polityk, dyplomata ONZ, w latach 1994–2000 prezydent Finlandii. Laureat Pokojowej Nagrody Nobla w 2008 r. Komisja noblowska doceniła jego wysiłki jako negocjatora w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych. Z ramienia ONZ działał dla poparcia pokoju w Namibii i doprowadził do pierwszych wolnych wyborów w tym kraju w 1990 r. W 1999 r. Unia Europejska wyznaczyła go do rozwiązania konfliktu w Kosowie.

Grameen Bank i jego twórca Muhammad Yunus w 2006 r. otrzymali Pokojową Nagrodę Nobla za „wysiłek na rzecz stworzenia warunków do ekonomicznego i społecznego rozwoju od podstaw". Działający od 1976 r. w Bangladeszu Grameen Bank przyznaje tzw. mikrokredyty najbiedniejszym mieszkańcom krajów rozwijających się.

Grameen Bank

Lekarze bez Granic (fr. *Médecins Sans Frontières*, **MSF**) to międzynarodowa organizacja pozarządowa utworzona w 1971 r. przez grupę francuskich lekarzy. Przyświeca jej idea, w której myśl wszyscy ludzie mają prawo do opieki medycznej, a prawo to jest ważniejsze niż granice państw. Wolontariusze organizacji działają obecnie w ponad 60 krajach. Lekarze z MSF ryzykują życie, by udzielać pomocy medycznej nawet w strefach walk. Organizacja Lekarze bez Granic została nagrodzona Pokojową Nagrodą Nobla w 1999 r.

MEDECINS SANS FRONTIERES

Propozycja projektu edukacyjnego

Podzielcie się na zespoły. Przygotujcie pokaz slajdów i prezentację na temat wybranego współczesnego konfliktu międzynarodowego lub etnicznego, który nie został opisany w podręczniku. Przedstawcie go z perspektywy 10 zdjęć odnoszących się to tego problemu.

Chcesz wiedzieć więcej – przeczytaj

T.R. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008.

G. Chaliand, A. Blin, *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Warszawa 2020.

M.M. Dziekan, K. Zdulski, R. Bania, *Arabska Wiosna i świat u progu XXI wieku*, Łódź 2020.

P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza, *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, Warszawa 2016.

S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2003.

A. Legucka, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013.

R. Łoś, J. Reginia-Zacharski, *Współczesne konflikty zbrojne*, Warszawa 2019.

A. Makowski, *Tropiąc bin Ladena. W afgańskiej matni 1997–2007*, Warszawa 2012.

K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, tłum. G. Łuczkiewicz, Warszawa 2006.

A. Morales, *Nie jesteśmy uchodźcami. Życie w cieniu konfliktów zbrojnych*, Poznań 2019.

P. Paździorek, *Asymetryczny i hybrydowy charakter konfliktów izraelsko-arabskich na początku XXI wieku*, Warszawa 2018.

Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego. Wymiar militarny i konfliktów zbrojnych, cz. 1., opracowanie zbiorowe, Warszawa 2020.

J. Scahill, *Blackwater. Powstanie najpotężniejszej armii najemnej świata*, Poznań 2009.

Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007.

M.S. Stempień, *Boko Haram 2002–2020. Czarne flagi nad Nigerią*, Warszawa 2021.

K. Świątczak, *Wojna w Osetii Południowej w 2008 roku – geneza, przebieg i skutki konfliktu* [w:] *Pojęcie tradycji na przestrzeni dziejów*, t. II, red. K. Łukomiak, Łódź 2019.

Ch. Townshend, *Terroryzm*, Łódź 2017.

R. Wilkinson, K. Pickett, *Duch równości. Tam gdzie panuje równość, wszystkim żyje się lepiej*, tłum. J.P. Listwan, Warszawa 2011.

S. Wojciechowski, P. Osiewicz, *Zrozumieć współczesny terroryzm*, Warszawa 2016.

M. Zuckoff, *11 września. Dzień, w którym zatrzymał się świat*, Poznań 2012.

P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wymiar militarny*, Warszawa 2020.

https://www.defence24.pl/ – portal zajmujący się tematyką przemysłu zbrojeniowego, sił zbrojnych i geopolityki

https://www.defenceweb.co.za/ – portal zajmujący się tematyką przemysłu zbrojeniowego, sił zbrojnych i geopolityki w Afryce

https://www.economicsandpeace.org/reports/ – Global Peace Index 2021, Global Terrorism Index 2020, i in.

https://hiik.de/ – Conflict Barometer

http://www.globalfirepower.com – Global Firepower

https://ucdp.uu.se/ – Uppsala Conflict Data Program

http://www.nctc.gov – The National Counterterrorism Center

http://www.politykaglobalna.pl – Polityka Globalna (portal polityki międzynarodowej)

II. KONFLIKTY MIĘDZYNARODOWE – POWTÓRZENIE

1. Charakterystyka konfliktów zbrojnych

Konflikty zbrojne najczęściej są następstwem wielu różnych przyczyn, wśród których możemy wymienić **spory terytorialne, spory ideologiczne, spory religijne, rywalizację o surowce, walkę o dominację w regionie** lub o władzę w państwie, **spory narodowościowe i etniczne**. Konflikty częściej wybuchają w państwach wewnętrznie słabych, doświadczonych kryzysem ekonomicznym. Często oficjalne powody wojen są inne niż rzeczywiste. Wśród współczesnych konfliktów zbrojnych dominują **wojny asymetryczne** (nieregularne, partyzanckie), w których jedna strona nie jest podmiotem prawa międzynarodowego (partyzanci, terroryści, gangi, bojówki, najemnicy). Wszelkie konflikty z użyciem przemocy prowadzą do **strat ludzkich i materialnych, demoralizacji społeczeństw i destabilizacji ekonomicznej**.

s. 56–59
s. 61
s. 62–63

2. Separatyzm a prawo międzynarodowe

Separatyzm przejawia się w dążeniu określonej grupy etnicznej, religijnej lub politycznej do wyodrębnienia się z większej całości polityczno-społecznej. **Ruchy separatystyczne** nasiliły się w XX w. wraz ze wzrostem świadomości narodowej i poczucia odrębności. Powołują się one na prawo narodów do samostanowienia. Zostało ono zagwarantowane w *Karcie Narodów Zjednoczonych* z 1945 r. oraz w *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r., lecz przybrało bardzo ogólny charakter i nie można go traktować jako wiążącej normy prawa międzynarodowego. **Irredentyzmem** można określić wszelkie działania zmierzające do uzyskania niepodległości i połączenia w jednym organizmie państwowym ziem zamieszkanych przez jedną grupę narodową lub etniczną. Natomiast **regionalizm** należy rozumieć jako ruch społeczno-kulturalny dbający o zachowanie tożsamości danego regionu, zaś polityka regionalizmu polega na decentralizacji i dekoncentracji władzy i nadawaniu autonomii regionom o odmiennych tradycjach i kulturze.

s. 67
s. 69
s. 69
s. 70

3. Konflikty międzynarodowe i etniczne w Europie Zachodniej i Środkowej

Współczesne konflikty na terenie Europy cechują się stosunkowo łagodnym przebiegiem. W **Irlandii Północnej** trwa spór między katolicką ludnością irlandzką a potomkami protestanckich kolonistów. Irlandia Północna pozostaje częścią Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej i ma pewną autonomię. **Szkocja** jako część Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej przejawia pokojowe dążenia separatystyczne, jednak przeprowadzone w 2014 r. referendum niepodległościowe utrzymało jedność państwa. **Walijczycy** akcentują swoją odrębność i tożsamość narodową w ramach Zjednoczonego Królestwa. W wyniku krwawej wojny domowej rozpadła się Jugosławia. Pokojowo przebiegało odłączenie się jedynie Macedonii (1991) i Czarnogóry (2006). Natomiast **Słowenia, Chorwacja, Bośnia** i Hercegowina wywalczyły sobie niepodległość w latach 1991–1995. W **Kosowie** wojna domowa trwała w latach 1998–1999. W trakcie konfliktów dochodziło do zbrodni wojennych i ludobójstwa.

s. 71
s. 73
s. 74
s. 74–75
s. 77

4. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze poradzieckim

W 1991 r. Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich rozpadł się na 15 niepodległych państw. Spadkobiercą ZSRR została Federacja Rosyjska, która uznaje strefę poradziecką za swoją wyłączną strefę wpływów. Polityczna reorientacja Ukrainy z początków XXI w. w stronę zachodnią spowodowała agresywne działania rosyjskie. W marcu 2014 r. Rosja **anektowała należący do Ukrainy Krym**. W tym samym roku doszło w Ukrainie do walk z kierowanymi przez Rosję separatystami w regionie **Doniecka** i **Ługańska**. W 2022 r. rozpoczęła się pełnowymiarowa inwazja Rosji na Ukrainę. W 1990 r. naddniestrzańska część Mołdawii ogłosiła secesję. Nieuznawana przez społeczność międzynarodową **republika Naddniestrza** jest wspierana przez Rosję. Na terenie Gruzji doszło do dwóch konfliktów zbrojnych o **Osetię Południową** i **Abchazję**. Oba regiony pozostają quasi-państwami całkowicie podporządkowanymi Rosji. W latach 1991–1992 i 2008 rozegrały się wojny osetyńsko-gruzińskie, a w latach 1992–1993 doszło do wojny abchasko-gruzińskiej. Od 1988 r. trwa napięta sytuacja w **Górskim Karabachu**. Obszar w większości zamieszkany przez Ormian znajduje się formalnie na terenie Azerbejdżanu. W latach 1988–1994 oraz 2020 rozegrały się najbardziej intensywne walki o Górski Karabach.

s. 79
s. 79
s. 80
s. 82
s. 83

5. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Środkowego i Dalekiego Wschodu

s. 86 **Afganistan** od lat 70. XX w. był targany wewnętrznymi i zewnętrznymi konfliktami. W latach 1979–
s. 86 1989 zmagał się z **radziecką interwencją wojskową**. W latach 90. XX w. był miejscem wojny domowej o władzę zakończonej zwycięstwem talibów i utworzeniem istniejącego w latach 1996–2001 **Islam-**
s. 86 **skiego Emiratu Afganistanu**. W 2001 r. interwencja wojskowa Stanów Zjednoczonych i ich sojuszni-
s. 87 ków obaliła rządy talibów, ale po wycofaniu się amerykańskich wojsk w 2021 r. **talibowie** ponownie przejęli kraj.

s. 88 Na Półwyspie Koreańskim powstały w 1948 r. dwa państwa: **Koreańska Republika Ludowo-Demokra-**
s. 88 **tyczna** na północy i **Republika Koreańska** na południu. W 1950–1953 między nimi oraz ich sprzymierzeńcami rozegrała się wojna, która utrwaliła podział półwyspu do czasów obecnych. Sytuacja polityczna w regionie pozostaje napięta i jest potęgowana przez groźby użycia broni nuklearnej przez Koreę Północną.

s. 92 **Kaszmir** jest obszarem spornym między Indiami a Pakistanem. Między państwami doszło do serii trzech krótkotrwałych wojen w 1947, 1965 i 1971 r. Do tej pory spór nie został zażegnany, a na linii demarkacyjnej dochodzi do incydentów.

6. Konflikty międzynarodowe i etniczne na obszarze Afryki i Bliskiego Wschodu

s. 95 Utworzenie w 1948 r. Izraela doprowadziło do serii **wojen arabsko-izraelskich** w latach 1948–1949,
s. 96 1967 i 1973 oraz do dwóch powstań palestyńskich nazwanych **intifadami** w latach 1987–1991
s. 96 i 2000–2004. Na mocy **porozumienia z Oslo** została utworzona na terenie Izraela **Autonomia Pale-**
styńska, która obejmuje Zachodni Brzeg Jordanu i Strefę Gazy. Istotną rolę w kształtowaniu się społeczeństwa palestyńskiego odegrali **Organizacja Wyzwolenia Palestyny** (OWP) oraz jej wieloletni lider
s. 96 **Jasir Arafat**.

s. 98 Rządzony przez **Saddama Husajna** Irak prowadził w latach 1980–1988 **wojnę z Iranem**, a w 1990 r.
s. 98 dokonał **aneksji Kuwejtu**. W 1991 r. Kuwejt został wyzwolony przez koalicję międzynarodową pod przywództwem USA – była to tzw. **I wojna w Zatoce Perskiej**.

s. 99 W wyniku **II wojny w Zatoce Perskiej** z 2003 r. Saddam Husajn został obalony, a kraj do 2011 r. był okupowany przez Amerykanów i ich sojuszników. W latach 2014–2016 w północnym Iraku powstało
s. 99 tzw. **Państwo Islamskie** (IS, ISIS), czyli ugrupowanie terrorystyczne próbujące utworzyć kalifat na
s. 100 obszarze Iraku i Syrii. W 2011 r. w następstwie **Arabskiej Wiosny** w Syrii i Libii doszło do wojen domowych przeciwko panującym w tych krajach dyktatorom. W Libii został obalony wieloletni dyktator
s. 100 **Muammar Kaddafi**. Natomiast w Syrii dyktator **Baszar al-Assad** krwawo stłumił wystąpienia rebe-
–102 liantów i utrzymał się przy władzy.

s. 104 **Wojna domowa w Somalii** trwa od 1991 r. W jej wyniku doszło do secesji **Somalilandu** oraz walk o władzę między różnymi islamskimi ugrupowaniami, takimi jak Unia Trybunałów Islamskich, Asz-Szabab, Hizbul Islam i Al-Kaida.

7. Terroryzm we współczesnym świecie

s. 107 **Terroryzm** jest określany jako szerzenie strachu i grozy za pomocą nielegalnego używania siły i przemocy przeciwko osobom lub własności, w celu zastraszenia i wymuszenia w ten sposób na określonej grupie realizacji określonych celów. Terroryści dokonują zamachów samobójczych, podkładają miny pułapki, wykonują egzekucje zakładników, porywają pojedyncze osoby, samoloty i statki z pasażerami i załogą oraz wykonują działania terrorystyczne za pomocą internetu. Najbardziej aktywne współcześnie grupy
s. 109 terrorystyczne to Szebabowie, talibowie, Państwo Islamskie, Al-Kaida i Boko Haram. **Cyberterroryzm** to groźba ataku lub bezprawny atak wymierzony w system informatyczny lub zgromadzone dane. Jego celem jest zastraszenie lub wymuszenie na władzach państwowych ustępstw albo wsparcia określonych
s. 111 zamierzeń. **Zwalczanie terroryzmu** polega między innymi na skutecznej działalności wywiadowczej,
–112 procedurach bezpieczeństwa i współpracy państw w zakresie ścigania terrorystów.

8. Sposoby rozwiązywania konfliktów między narodami i państwami

Wśród **dyplomatycznych sposobów rozwiązywania sporów** wyróżniamy: negocjacje, mediacje, dobre usługi, komisje, koncyliacje i zaangażowanie organizacji międzynarodowych. Do sądowych sposobów rozwiązywania sporów należą sądy stałe i rozjemcze. Stałe **sądownictwo międzynarodowe** pełni identyczne funkcje jak sądy rozjemcze. Różnica polega na tym, że przy arbitrażu istnieje możliwość wpływu stron na skład sędziów. Taka możliwość nie występuje przy stałym sądownictwie międzynarodowym. Najważniejsze stałe sądy międzynarodowe to Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości i Międzynarodowy Trybunał Praw Morza. Istnieją również siłowe sposoby rozwiązywania sporów (sankcje, groźba lub użycie siły). Najważniejszym i nadrzędnym celem **pomocy humanitarnej** jest ratowanie życia, zdrowia i godności ludzi dotkniętych różnego rodzaju kataklizmami. Pomoc rozwojowa polega na podnoszeniu jakości życia biednych społeczeństw.

s. 115
s. 116
s. 118

SPRAWDŹ, CZY UMIESZ! (wykonuj w zeszycie)

1. Wśród informacji o terroryzmie wskaż zdanie fałszywe.

a) Terroryzm jest działaniem sprzecznym z prawem.	
b) Terroryzm polega na zastraszaniu i wymuszaniu na danej grupie określonych celów.	
c) Terroryzm czerpie główne zyski z legalnej działalności.	

2. Wymień państwa, które powstały z rozpadu Jugosławii.

3. Nazwij opisane w tabeli sposoby rozwiązywania problemów międzynarodowych.

Opis	Nazwa
Istotą tej procedury jest powołanie stałej lub doraźnej komisji, do której zadań należą określenie przedmiotu sporu i zaproponowanie jego rozwiązania.	
Procedura polega na zaangażowaniu się trzeciej strony w nakłonienie stron sporu do podjęcia rokowań.	
Jest to najprostsza metoda rozwiązywania sporów. Polega na uzgadnianiu porozumienia bezpośrednio między zainteresowanymi stronami.	
Metoda ta zakłada aktywną rolę strony trzeciej w całym procesie negocjacyjnym. Do jej zadań należą doprowadzenie do rozpoczęcia rozmów i proponowanie rozwiązań.	

4. Wyjaśnij, na jakie dwa problemy polityki międzynarodowej zwraca uwagę autor rysunku satyrycznego.

rys. B. Brosz

5. Na podstawie mapy *Globalny Indeks Terroryzmu* w 2019* r. wykonaj polecenia.

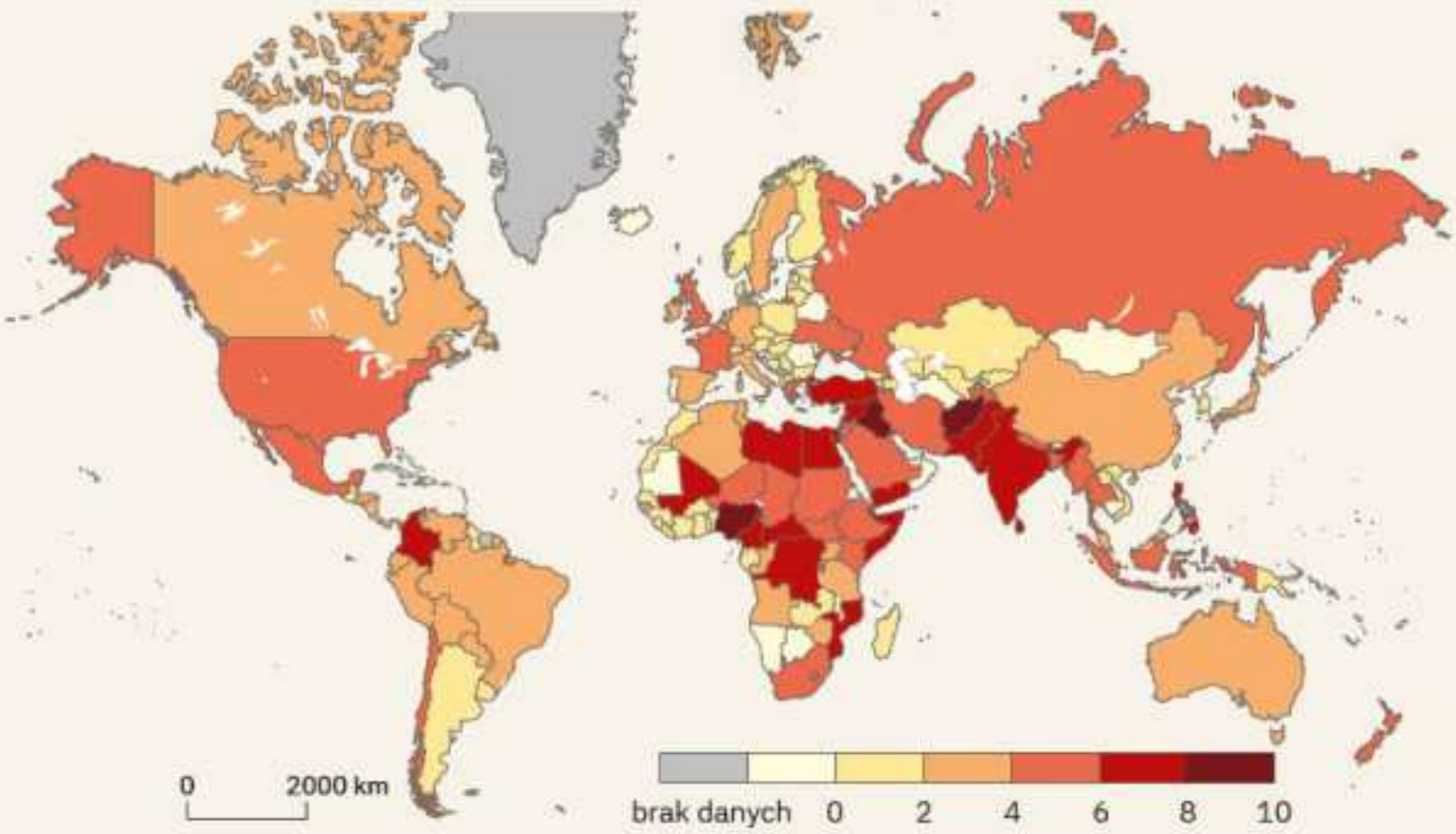

*Globalny Indeks Terroryzmu jest miernikiem złożonym, na który składają się cztery wskaźniki: incydenty, ofiary śmiertelne, obrażenia i szkody majątkowe. Do pomiaru wpływu terroryzmu stosuje się pięcioletnią średnią ważoną.

a) Wskaż dwa kontynenty o najmniejszym wpływie terroryzmu na życie społeczno-polityczne.
b) Podaj nazwy trzech państw o największym wpływie terroryzmu na życie społeczno-polityczne.
c) Wyjaśnij, czy zagrożenie terroryzmem jest wystarczającym faktorem oceny poziomu bezpieczeństwa w danym państwie. Odpowiedź uzasadnij na dwóch przykładach.

6. Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj zadania.

Zaczęło się od tradycyjnych modłów w meczecie, później był uliczny protest przeciwko rządowi Baszara Asada, wreszcie ktoś zaatakował wojskowe posterunki w mieście. Sprowokowani żołnierze odpowiedzieli ogniem artyleryjskim. Kiedy ucichły armaty czołgów i moździerze, do akcji wkroczyli prorządowi milicjanci. Zabijali z broni palnej lub podcinali gardła. Bilans: 108 zabitych cywilów, w tym 49 dzieci i 34 kobiety, ok. 300 rannych. Następnego dnia o piekle dzieci w Huli napisały weekendowe wydania gazet na całym świecie [...]. Hula miała być momentem zwrotnym. Natychmiast zwołano posiedzenie Rady Bezpieczeństwa i Ligi Arabskiej, wiele państw wyrzuciło syryjskich dyplomatów, pewien Saudyjczyk wyznaczył 450 tys. dolarów nagrody za głowę prezydenta Asada. Rosja i Chiny, które zawetowały już dwie rezolucje potępiające dyktatora, wciąż twierdzą, że nie ma dowodów, by to reżim mordował ludzi. Żadnych wątpliwości nie mają za to sekretarze generalni ONZ i NATO, Unia Europejska i Liga Arabska, które po masakrze w Huli wezwały do wywarcia jeszcze większej presji na reżim Asada. [...] Niestety, Syria coraz bardziej zaczyna przypominać Bośnię. Krwawych wojen bałkańskich wszystkich ze wszystkimi, które wybuchły po rozpadzie Jugosławii, nie potrafiono zatrzymać latami, bo Zachód miesiącami wykłócał się z Rosją o najbardziej odpowiedni sposób przerwania rzezi. Rosja blokuje rezolucję umożliwiającą jakąkolwiek interwencję w Syrii, a syryjscy cywile zabijani są z rosyjskiej broni. [...] A powstańcy walczą ostatnio coraz lepiej. W dużej mierze to zasługa broni szmuglowanej kilkoma korytarzami z Turcji i Libanu, gdzie zalega duża ilość karabinów świeżo dostarczonych z Libii. Broń oraz pieniądze ślą syryjskim sunnitom Arabia Saudyjska, Katar i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Zainteresowane są rozmontowaniem obecnego reżimu w Syrii, bo to osłabi Iran, sprzymierzeńca Asada i największego wroga monarchii znad Zatoki Perskiej. [...] Ameryka twardo zaprzecza, jakoby dawała rebeliantom broń. Pentagon przyznaje się jedynie do pomocy wywiadowczej i zapewnienia środków łączności. [...] Rosyjska prasa źródła syryjskiej wojny upatruje w gabinetach władzy na Zachodzie. To tam powstanie zostało wymyślone, by umożliwić zbrojną interwencję, obalenie Asada i ograniczenie rosyjskich wpływów na Bliskim Wschodzie. Od upadku Kaddafiego Syria została bowiem ostatnim rosyjskim przyczółkiem w regionie, jednocześnie port wojenny Tartus jest ostatnią rosyjską bazą wojskową poza dawnym blokiem wschodnim. [...] Nikt nie wierzy, że w Syrii można szybko i bezboleśnie zbudować demokrację. [...] Rząd Obamy może i byłby zainteresowany szybką operacją, ale od razu chciałby się wycofać, tak jak w Libii. [...] prezydent Francji François Hollande też jest «za», o czym wspomniał podczas wspólnej konferencji prasowej z Putinem. Francuzi popierają pomysł interwencji, z badań opinii publicznej wynika, że 58% uważa, iż Francja powinna zaangażować się militarnie. [...] Ale Syria – jak każdy kraj na Bliskim Wschodzie – może być źródłem poważnych problemów. Bez silnego państwa centralnego stanie się wylęgarnią religijnych radykałów i przytuliskiem dla terrorystów, zresztą już wiadomo, że w Syrii działają grupy powiązane z Al-Kaidą. Na dodatek w Libanie, czyli po sąsiedzku, dochodzi do walk Hezbollahu, sprzyjającego Syrii i Iranowi, z przeciwnikami Asada.

Źródło: J. Winiecki, *Powtórka Bośni*, „Polityka", nr 25 (2863), 20.06.2012, s. 49–51.

a) Z jakim problemem może się spotkać osoba, która chce poznać realia konfliktu zbrojnego?
b) Wymień państwa i ugrupowania, które popierały reżim Baszara al-Asada, oraz te, które chciały jego obalenia.
c) Jakie czynniki mogły mieć wpływ na podjęcie interwencji zbrojnej w Syrii, a jakie mogły ją zahamować?
d) Na podstawie wiedzy własnej przedstaw dalszy ciąg wydarzeń w Syrii. Oceń opisane problemy z perspektywy czasu.

PUBLICYSTYCZNYM OKIEM – MATERIAŁ DO DYSKUSJI

Jak daleko możemy się posunąć w zwalczaniu terroryzmu?

Polityczne, prawne i moralne aspekty użycia siły w zwalczaniu terroryzmu

Terroryzm to świat dylematów – nieprzezwyciężalnych konfliktów racji: z jednej strony świat obcy, z drugiej nasze wartości. Z jednej prawa człowieka a z drugiej bezpieczeństwo. Z jednej wolność, z drugiej prewencja. Ochrona obu tych wartości jest konstytucyjnym obowiązkiem polskich władz publicznych. Art. 5 Konstytucji, wyznaczając podstawowe zadania państwa, zobowiązuje je bowiem do zapewnienia m.in. wolności i praw człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa narodowego. [...] Obrona przed terroryzmem może naruszać prawa człowieka (przymus, przemoc, śledztwo). Powstaje jednak pytanie, czy gdyby nie zareagować, naruszenie praw człowieka nie byłoby jeszcze bardziej dotkliwe. Na tym tle powstaje bardzo wiele problemów prawnych, zarówno na gruncie oceny konstytucyjności wprowadzanych w związku ze zwalczaniem terroryzmu przepisów, jak i stosowaniem prawa w konkretnych sytuacjach zagrożenia. [...]

Wielokrotne rozważany w literaturze oraz orzecznictwie był problem użycia tortur w stosunku do osób podejrzanych o terroryzm oraz możliwości zabicia potencjalnego terrorysty. Sprawy tego typu na szczęście nie pojawiły się w praktyce w Polsce, były jednak doświadczeniem innych europejskich państw dotkniętych zjawiskiem terroryzmu. Standardy myślenia o walce z terroryzmem na gruncie europejskim kształtowały się głównie w oparciu o doświadczenia Irlandii Północnej. Już na początku lat sześćdziesiątych XX wieku Europejski Trybunał Praw Człowieka musiał zmierzyć się z problemami praw osób podejrzewanych o terroryzm. W orzeczeniu z 1961 r. podkreślał on, iż europejskie normy praw człowieka nie mogą być rozumiane jako dające prawo do podejmowania działań terrorystycznych, wymagają one jednak poszanowania praw osób podejrzewanych o terroryzm do zachowania w ich sprawach odpowiednich procedur dotyczących ich zatrzymania, aresztowania oraz osądzenia (wyrok w sprawie Lawless przeciwko Irlandii z dnia 1 lipca 1961 r.). W 17 lat późniejszej sprawie (Irlandia przeciwko Wielkiej Brytanii, wyrok z dnia 18 stycznia 1978 r.), w związku z technikami przesłuchań stosowanymi przez siły brytyjskie stacjonujące w Irlandii Północnej, Trybunał podkreślał, że na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka niedopuszczalne jest stosowanie tortur oraz okrutnego i nieludzkiego traktowania niezależnie od postępowania ofiary. Z późniejszego orzecznictwa Trybunału wynika również, iż zakaz ten uniemożliwia również deportowanie osoby podejrzanej o terroryzm z kraju – strony Konwencji, jeżeli istnieje podejrzenie, że po wydaniu zostanie poddana torturom. Wątpliwości natomiast nie budzi możliwość nawet zabicia osoby próbującej dokonać aktu terrorystycznego. Jednakże wymaga się, aby było to rozwiązanie ostateczne, stosowane wyłącznie wtedy, gdy nie ma innej możliwości zapobieżenia zamachowi (sprawa McCann i inni przeciwko Wielkiej Brytanii, wyrok z dnia 5 września 1995 r.). [...]

Jeszcze bardziej złożona jest kwestia użycia przemocy przeciwko całemu państwu. Obecna wśród niektórych znawców prawa międzynarodowego publicznego doktryna skrajnej suwerenności nie pozwala na ingerencję zbrojną w innych miejscach świata. Problem w tym, że w XXI wieku suwerenność ma inne znaczenie niż dawniej. Skoro oddajemy część naszej suwerenności, musimy liczyć się współcześnie z interwencją, gdy łamane są prawa człowieka. Warunkiem suwerenności jest prawomocność rządów – tymczasem terroryzm szerzy się w tzw. państwach upadłych, gdzie legitymizowana władza upadła i nie istnieje. W tej sytuacji zagadnieniem nowym, ale coraz bardziej

teoretycznie i praktycznie doniosłym, jest problem tzw. humanitarnej interwencji. Jest przykładem szalenie skomplikowanego politycznie, prawnie i etycznie zagadnienia, pokazującego jak dalekim zmianom w nowej epoce ulega cały porządek prawno-międzynarodowy. W obliczu zbrodni popełnianych w rozmaitych miejscach świata oraz ich obrazach medialnych, a także możliwych dla innych państwa konsekwencjach społeczeństwa wychowane w duchu uniwersalizmu praw człowieka nie mogą i nie pozostają na nie obojętne. Wobec braku możliwości innego sposobu położenia kresu tym zbrodniom jedynym względnie skutecznym rozwiązaniem ostatnich lat jest właśnie zbrojna interwencja humanitarna [...].

Trzeba też wyraźnie odróżnić prawdziwe prawa człowieka od pacyfistycznej ideologii. Polityczna poprawność i sentymentalizm postulują świat bez przemocy. Problem w tym, że taki świat jest wobec terroryzmu bezbronny. Sentymentalizm – w imię wysokich moralnych ambicji – pozwala na łamanie praw człowieka – wobec zachodu. Pacyfizm jest ideologią – czasem niebezpieczną – przyzwalanie na łamanie praw człowieka w imię ich poszanowania może spowodować zwycięstwo agresora, który prawa człowieka będzie miał za nic. Dlatego też przeciwdziałanie terroryzmowi, stojące przed współczesnymi państwami demokratycznymi, musi polegać na zachowaniu trudnej do osiągnięcia równowagi – między stanowczością reakcji na działania terrorystów i poszanowania podstawowych praw jednostek w bezpośrednich i prewencyjnych działaniach antyterrorystycznych.

Źródło: wystąpienie RPO na konferencji BBN, https://bip.brpo.gov.pl/pliki/1196240942.pdf (dostęp: 24.01.2022).

Terroryzm

Terroryzm jest plagą, która dręczy wiele państw. Pochłonął życie wielu niewinnych ludzi i sprzeciwia się fundamentalnym zasadom demokracji i praw człowieka, poczynając od prawa do życia, które wszystkie państwa związane postanowieniami Konwencji mają obowiązek chronić. Rządy, policja, tajna policja oraz sądy znajdują się na pierwszej linii walki z terroryzmem, ale jak mają to robić, aby równocześnie wypełniać własne zobowiązania odnoszące się do ochrony praw człowieka? Czy torturowanie podejrzanych w celu otrzymania informacji jest słuszne? Co z inwigilacją rozmów telefonicznych i e-maili? Czy rząd może odwołać wybory, zamknąć gazety i przeprowadzić niejawne procesy sądowe? Europejski Trybunał Praw Człowieka musiał odpowiedzieć na tego rodzaju pytania w trakcie wykonywania swojej pracy monitorowania przestrzegania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka przez Państwa-Sygnatariuszy. W rzeczy samej, pierwszy wyrok Trybunału z 1960 roku dotyczył człowieka, który został zatrzymany, na mocy specjalnych antyterrorystycznych uprawnień, w Irlandii. Jak widać, wyroki Trybunału pokazują, że Państwa muszą pogodzić własne działania prowadzone w walce z terroryzmem ze swoimi zobowiązaniami dotyczącymi poszanowania praw człowieka. [...]

W celu zapobiegania terroryzmowi Państwa mogą podjąć środki, które przykładowo, naruszają prawo do poszanowania życia prywatnego, wolności wyrażania opinii lub zrzeszania się oraz prawo do wolnych wyborów. W Art. 8 Konwencji stwierdza się, że każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego. Jednakże, walka z terroryzmem dopuszcza używanie specjalnych metod inwigilacji w celu zbierania informacji pomocnych w zapobieganiu aktom terrorystycznym oraz podczas aresztowania i sądowego ścigania podejrzanych o terroryzm. Już w latach 70-tych Trybunał przyznał, że legislacja pozwalająca na tajny monitoring poczty, e-maili i telekomunikacji,

w społeczeństwie demokratycznym, była w wyjątkowych okolicznościach konieczna, w interesie bezpieczeństwa narodowego i/lub w celu zapobiegania rozruchom lub przestępstwu. Niedawno Trybunał uznał, że inwigilacja podejrzanych o terroryzm przy użyciu systemu GPS nie naruszała ich prawa do prywatności zagwarantowanego w myśl Art. 8. W tym przypadku Trybunał uznał, że zaistniały odpowiednie zabezpieczenia przeciwko arbitralnemu użyciu takich metod. Z drugiej strony uprawnienia przyznane policji, przez specjalne antyterrorystyczne ustawodawstwo, do zatrzymania i przeszukania osób bez jakichkolwiek wystarczających określonych podstaw do podejrzeń o wykroczenie zostały uznane za łamiące prawo skarżącego do poszanowania swojego życia prywatnego. W tym przypadku uprawnienia przyznane policji były zbyt szerokie i nie towarzyszyły im odpowiednie zabezpieczenia prawne przeciwko ich nadużyciom. Spójrzmy teraz na wolność wyrażania opinii chronioną w myśl Art. 10 w kontekście zapobiegania terroryzmowi. Trybunał orzekł, że skazanie dziennikarzy za publikowanie oświadczeń wydanych przez podejrzanych o członkostwo w zbrojnej grupie terrorystycznej, postrzeganych jako podżeganie do przemocy, nie naruszało prawa dziennikarzy zawartego w tym artykule. Podobnie w przypadku, gdy na autora karykatury za prowokacyjny podpis o ataku na World Trade Center w 2001 roku została nałożona umiarkowana grzywna za współudział w aprobowaniu terroryzmu. Nie orzeczono wówczas naruszenia praw autora w myśl Art. 10. W tej sprawie Trybunał uznał, że zważywszy na czas publikacji jedynie dwa dni po ataku, autor musiał być świadomy prawdopodobnych skutków. W innym przypadku natomiast zawieszenie wydawania gazety na mocy specjalnego antyterrorystycznego ustawodawstwa, nawet na stosunkowo krótki czas, zostało uznane za naruszenie Art. 10 . Zdaniem Trybunału sądy krajowe stosując pewną formę cenzury narzuciły nieuzasadnione ograniczenie kluczowej kontrolnej funkcji prasy.

Źródło: Rada Europy/Europejski Trybunał Praw Człowieka, 2016, https://www.echr.coe.int/Documents/COURTalks_Terr_Talk_POL.PDF (dostęp: 24.01.2022).

III. Organizacje międzynarodowe

- Organizacja Narodów Zjednoczonych
- Organizacje wyspecjalizowane i agendy ONZ
- Rola Rady Europy i OBWE w Europie
- Rola Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego
- Organizacje regionalne i subregionalne o charakterze ogólnym
- Organizacje międzynarodowe o charakterze polityczno-ekonomicznym
- Organizacje subregionalne i inne formy współpracy międzynarodowej w Europie

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz cele i zasady działania Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- ocenisz skuteczność i zasadność działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Ćwiczenie

Załóżcie, że wasza szkoła to społeczność międzynarodowa, samorząd szkolny to ONZ, a samorządy klasowe – rządy państw. Zaproponujcie, w jaki sposób w takiej społeczności można rozwiązać problem bezpieczeństwa.

Organizacja Narodów Zjednoczonych – powstanie i cele

Organizacja Narodów Zjednoczonych kontynuuje działalność powołanej po I wojnie światowej Ligi Narodów. W 1946 r. ONZ przejęła od Ligi wszystkie jej aktywa. Obie organizacje miały utrzymać pokój i rozwijać współpracę międzynarodową. Liga Narodów nie zapobiegła jednak wybuchowi II wojny, podobnie jak ONZ nie uchroniła świata przed wieloma konfliktami zbrojnymi.

W latach 1945–1947 ONZ nie miała stałej siedziby. Dopiero w 1947 r. Stany Zjednoczone przyznały organizacji prawo do założenia siedziby w Nowym Jorku. Na zdjęciu budynek, w którym rezydują główne organy ONZ, znajdujący się na Manhattanie.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ang. *United Nations Organization*) jest największą powszechną organizacją międzyrządową. Zrodziła się ze współpracy koalicji antyhitlerowskiej w czasie II wojny światowej. Nazwa organizacji wywodzi się z ***Deklaracji Narodów Zjednoczonych*** (tzw. deklaracja waszyngtońska) z 1 stycznia 1942 r. To w niej po raz pierwszy pojawiło się określenie „Narody Zjednoczone". Konferencja założycielska ONZ odbyła się w **San Francisco**, a 26 czerwca 1945 r. delegaci 50 państw ***podpisali Kartę Narodów Zjednoczonych***. Weszła ona w życie 24 października 1945 r. po ratyfikacji dokumentu przez większość państw.

Karta jest nie tylko prawną podstawą istnienia i działania ONZ. Zajmuje również szczególne miejsce wśród umów międzynarodowych. W razie sprzeczności

między zobowiązaniami wynikającymi z *Karty Narodów Zjednoczonych* a zobowiązaniami wynikającymi z innej umowy międzynarodowej przeważają te wynikające z *Karty*.

główne cele działania ONZ

Dokument opiera funkcjonowanie ONZ na trzech fundamentach. Po pierwsze, każde państwo, niezależnie od swojej wielkości czy potencjału ekonomicznego, jest równe każdemu innemu państwu. Jest to zasada suwerennej równości państw członkowskich. Obowiązuje w Zgromadzeniu Ogólnym, w którym każde państwo ma jeden głos. Została jednak podważona przyznaniem pięciu stałym członkom Rady Bezpieczeństwa prawa weta. Druga zasada zakłada, że jurysdykcja Narodów Zjednoczonych obejmuje tylko problemy międzynarodowe bez możliwości ingerencji w wewnętrzne kompetencje państw. Ze względu na nowe wyzwania, takie jak handel bronią czy terroryzm międzynarodowy, ONZ była jednak zmuszona do modyfikacji zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne. Trzecim założeniem ONZ jest ograniczenie swojej działalności przede wszystkim do zagadnień związanych z pokojem i bezpieczeństwem międzynarodowym. Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa różni się od tego sprzed ponad pół wieku. Dzisiaj to nie tylko ochrona terytorium. Chodzi także o zapewnienie stałych dostaw surowców i energii oraz o wzajemną pomoc w razie kataklizmów i ataków terrorystycznych.

Karta Narodów Zjednoczonych

ROZDZIAŁ I — CELE I ZASADY

Artykuł 1

Cele Organizacji Narodów Zjednoczonych są następujące:

1. Utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo, stosując w tym celu skuteczne środki zbiorowe dla zapobiegania zagrożeniom pokoju i ich usuwania, tłumienia wszelkich aktów agresji i innych naruszeń pokoju, łagodzić lub załatwiać pokojowymi sposobami, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego, spory albo sytuacje międzynarodowe, które mogą prowadzić do naruszenia pokoju.
2. Rozwijać pomiędzy narodami przyjazne stosunki oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów oraz stosować inne odpowiednie środki dla umocnienia powszechnego pokoju.
3. Rozwiązywać w drodze współpracy międzynarodowej problemy międzynarodowe o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również popierać prawa człowieka i zachęcać do poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania.
4. Stanowić ośrodek uzgadniania działalności narodów, zmierzającej do osiągnięcia tych wspólnych celów.

Źródło: *Karta Narodów Zjednoczonych*, http://www.unic.un.org.pl (dostęp: 25.01.2022).

Ćwiczenia

1. Wymień na podstawie tekstu źródłowego zadania, które postawiono przed ONZ.
2. Podaj wszystkie zasady, na których oparła swoją działalność ONZ.
3. Oceń, czy interpretacja *Karty Narodów Zjednoczonych* pozwala na ingerencję w wewnętrzny konflikt zbrojny (wojnę domową).

W *Karcie Narodów Zjednoczonych* określono zasady członkostwa. Wśród państw członkowskich wyróżniono członków pierwotnych. Są to państwa, które wzięły udział w konferencji założycielskiej w San Francisco. Do or-

Lista najmłodszych członków ONZ	
Państwo	**Data przystąpienia**
Serbia	2000
Tuvalu	2000
Szwajcaria	2002
Timor-Leste	2002
Czarnogóra	2006
Sudan Południowy	2011

ganizacji może przystąpić każde państwo ceniące pokój. W 1945 r. ONZ liczyła 51 państw. Obecnie skupia **193 członków** (stan na 2021), co czyni ją największą organizacją międzynarodową. Status stałego obserwatora przy ONZ przysługuje Stolicy Apostolskiej i Autonomii Palestyńskiej. W 2011 r. przedstawiciele Autonomii Palestyńskiej podjęli starania o przyjęcie ich kraju do ONZ, jednak bezskutecznie. Sprzeciwiły się temu między innymi Stany Zjednoczone. Listę najmłodszych członków ONZ podano w tabeli na marginesie.

Struktura ONZ

struktura ONZ

ONZ składa się z sześciu organów głównych i wielu pomocniczych (komisje i komitety). Organami głównymi pracującymi stale są **Rada Bezpieczeństwa** i Sekretariat z **Sekretarzem Generalnym**. W trybie sesyjnym funkcjonuje **Zgromadzenie Ogólne, Rada Gospodarczo-Społeczna** oraz **Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości**. Zgromadzenie Ogólne obraduje regularnie na sesjach zwyczajnych, przypadających na okres od września do grudnia każdego roku, oraz na sesjach nadzwyczajnych. Powołuje się je w nagłych wypadkach, takich jak kryzys polityczny, katastrofa humanitarna lub wojna. Rada Gospodarczo-Społeczna spotyka się co miesiąc na kilkudniowych obradach, a w sierpniu każdego roku odbywa się dłuższa, czterotygodniowa sesja.

Ćwiczenie

Wymień na podstawie informacji wyszukanych w internecie języki urzędowe ONZ.

Logo ONZ

Rada Powiernicza została powołana do zarządzania terenami powierniczymi, aby przygotować je do uzyskania niepodległości i ustanowić na nich suwerenne władze. Obecnie działalność Rady zawieszono, ponieważ w 1994 r. przekazała ona ostatnie Terytorium Powiernicze Wysp Pacyfiku (Palau), które uzyskało niepodległość i stało się pełnoprawnym członkiem ONZ.

Posiedzenie Rady Bezpieczeństwa ONZ w Nowym Jorku (2009 r.), któremu przewodniczył prezydent Stanów Zjednoczonych Barack Obama.

Organy główne ONZ			
Nazwa	**Skład**	**Kompetencje**	**Sposób podejmowania decyzji**
Zgromadzenie Ogólne	193 członków, 2 obserwatorów	– obraduje nad wszystkimi założeniami *Karty Narodów* – udziela zaleceń członkom ONZ i Radzie Bezpieczeństwa – decyduje o przyjęciu, zawieszeniu lub wykluczeniu państwa członkowskiego – uchwala budżet organizacji – uczestniczy w wyborze Sekretarza Generalnego, członków Rady Gospodarczo-Społecznej oraz sędziów MTS	– większość spraw jest uchwalana zwykłą większością głosów – w sprawach kluczowych (np. pokój, bezpieczeństwo, budżet, członkostwo) uchwały wymagają kwalifikowanej większości 2/3 głosów
Rada Bezpieczeństwa	15 członków: 5 stałych z prawem weta (USA, Rosja, Chiny, Wielka Brytania i Francja), 10 zmieniających się co 2 lata	– odpowiada za pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe – poleca kandydatury na Sekretarza Generalnego i sędziów MTS – podejmuje akcje w razie zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego (sankcje ekonomiczne, interwencja zbrojna)	– uchwały przyjmowane są większością 9 głosów spośród 15 członków, w sprawach innych niż proceduralne są wymagane zgodne głosy stałych członków Rady
Sekretariat z Sekretarzem Generalnym na czele	Sekretarz wybierany na 5 lat z możliwością ponownego wyboru	– Sekretarz Generalny jest dyrektorem administracji i przedstawicielem organizacji na zewnątrz – składa coroczne sprawozdania z działalności ONZ – uczestniczy w obradach innych organów ONZ – pomaga w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych, świadcząc dobre usługi czy konsultacje	– Sekretarz za swoje decyzje ponosi odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Ogólnym ONZ
Rada Gospodarczo-Społeczna	54 członków wybieranych na 3 lata	– analizuje sytuację międzynarodową w zakresie spraw społecznych, gospodarczych, kultury, edukacji i zdrowia – promuje przestrzeganie praw człowieka – koordynuje działalność organizacji wyspecjalizowanych przy ONZ – konsultuje problemy ze środowiskiem naukowców, biznesmenów i organizacji pozarządowych	– podejmuje uchwały zwykłą większością głosów, uchwały nie mają charakteru wiążącego
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	15 sędziów wybieranych przez ZO i RB na 9 lat	– sprawuje nieobowiązkową jurysdykcję w sprawach wnoszonych wyłącznie przez państwa – wydaje opinie doradcze dotyczące interpretacji prawa międzynarodowego	– wyroki zapadają większością głosów

Od zakończenia zimnej wojny rola poszczególnych organów ONZ się zmienia. Cały czas powraca temat reformy strukturalnej tej organizacji. Po 1989 r. znacząco wzrosła rola Rady Bezpieczeństwa oraz Sekretarza Generalnego. Rada Bezpieczeństwa przyjmuje coraz więcej **rezolucji**, ale nadal decydujący głos należy do jej stałych członków. Przedstawiciele innych państw zgłaszają w związku z tym potrzebę zwiększenia jej składu zarówno o stałych, jak i o zmiennych członków. Do grona stałych członków aspirują takie państwa, jak Niemcy, Brazylia, Japonia czy Indie. Inne propozycje zmian dotyczą pozbawienia stałych

członków prawa weta. Obecna sytuacja w Radzie Bezpieczeństwa ogranicza możliwości jej skutecznego działania. Obniża to znaczenie całej organizacji na arenie międzynarodowej.

Sekretarz Generalny ONZ

Mimo formalnie niewielkich uprawnień wzrasta pozycja **Sekretarza Generalnego**. Może on rozwiązać wiele problemów międzynarodowych. Przez lata bardzo rozbudował się również Sekretariat ONZ. Obecnie zatrudnia prawie 9 tys. urzędników reprezentujących większość państw świata.

W 2001 r. **Kofi Annan** z Ghany otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla (Annan pełnił funkcję Sekretarza Generalnego ONZ w latach 1997–2006). Komitet noblowski uhonorował go za działalność popierającą pokojowe rozwiązanie sporu między Irakiem a Stanami Zjednoczonymi oraz przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się epidemii AIDS.

Sekretarze generalni ONZ

- Trygve Lie (czyt. trygwe li; 1946–1953), Norwegia
- Dag Hammarskjöld (czyt. hamarszołd; 1953–1961), Szwecja
- U Thant (czyt. tan; 1961–1971), Birma
- Kurt Waldheim (1972–1981), Austria
- Javier Peréz de Cuéllar (czyt. hawier perez de kuejar; 1982–1991), Peru
- Butrus Butrus Ghali (1992–1996), Egipt
- Kofi Annan (1997–2006), Ghana
- Ban Ki-Moon (2007–2016), Korea Południowa
- António Guterres (od 2017), Portugalia

Postulaty zmian w *Karcie Narodów Zjednoczonych* dotyczą również nowego określenia zadań Rady Powierniczej. Na świecie jest jeszcze kilkanaście terytoriów niesamodzielnych, które mogłyby uzyskać niezależność. Ponadto Rada mogłaby przejąć nadzór nad globalnymi zasobami, takimi jak zasoby mórz, oceanów czy Antarktydy. Są propozycje, by Rada zaczęła służyć też innym celom. Mogłaby stać się forum debaty dla organizacji pozarządowych i małych społeczności.

Wzrost znaczenia praw człowieka oraz współczesne przypadki naruszania tego prawa na masową skalę (np. Rwanda 1994 r., była Jugosławia lata 1992–1995) spowodowały powołanie nowych organów ONZ. W 1998 r. utworzono **Międzynarodowy Trybunał Karny**. W 2006 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję w sprawie powołania organu pomocniczego – **Rady Praw Człowieka**. Zastąpiła ona dotychczasową Komisję Praw Człowieka działającą od 1946 r. przy Radzie Gospodarczo-Społecznej. Za przyjęciem rezolucji opowiedziało się 170 państw członkowskich. Wśród czterech państw głosujących przeciw znalazły się Stany Zjednoczone i Izrael. Od początku działalności Rady Praw Człowieka istniał problem – ze względu na geograficzny podział miejsc w składzie znaleźli się przedstawiciele państw nie w pełni demokratycznych lub jawnie nieprzestrzegających praw człowieka (Chiny, Kuba, Algieria).

Działalność ONZ

działalność ONZ

Organizacja Narodów Zjednoczonych współpracuje z organizacjami wyspecjalizowanymi i agendami. Razem z nimi pomaga uchodźcom i żywi najuboższych. Zwalcza też epidemie i wspiera rodziny. Niestety, ONZ nie jest w stanie rozwiązać problemu pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Organem o największych kompetencjach w tym zakresie jest Rada Bezpieczeństwa, która zapobiega naruszeniom pokoju oraz stosowaniu środków przymusu w razie dopuszczenia się przez państwo aktu agresji. To Rada Bezpieczeństwa decyduje o przeprowadzeniu operacji pokojowych. Określa też ich zadania, liczbę uczestników i czas trwania.

misje pokojowe

Operacje prowadzone dla utrzymania pokoju dzielą się na dwa typy. Pierwszy polega na powstrzymywaniu dwóch walczących państw przy użyciu wojsk trze-

ciego państwa. Wojska rozjemcze spod znaku „błękitnego hełmu" tworzy się z armii państw niebędących stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa. Prowadzą one swoją misję aż do załagodzenia sporu, czyli nadzorują zawieszenie broni i fizycznie rozdzielają walczących dzięki utworzeniu strefy buforowej. Drugim rodzajem misji jest ingerowanie w coraz częstsze konflikty wewnętrzne. W takich sytuacjach misja:

- zapobiega łamaniu praw człowieka i czystkom etnicznym;
- rozbraja siły zbrojne, oddziały partyzanckie;
- dostarcza pomocy humanitarnej, żywności i lekarstw;
- szkoli i nadzoruje obywatelskie siły policyjne;
- organizuje wybory i pomoc w budowaniu podstaw administracji lokalnej;
- pomaga uchodźcom w powrocie do domów;
- oczyszcza pola minowe.

Warto wiedzieć

W 1988 r. Komitet Noblowski przyznał siłom pokojowym ONZ Pokojową Nagrodę Nobla. W uzasadnieniu decyzji napisano, że siły pokojowe ONZ, działając w bardzo trudnych warunkach, przyczyniły się do zmniejszenia napięć w sytuacjach, gdy rozejm został wynegocjowany, ale nie ustanowiono jeszcze traktatu pokojowego.

Działania ONZ na świecie (operacje pokojowe)

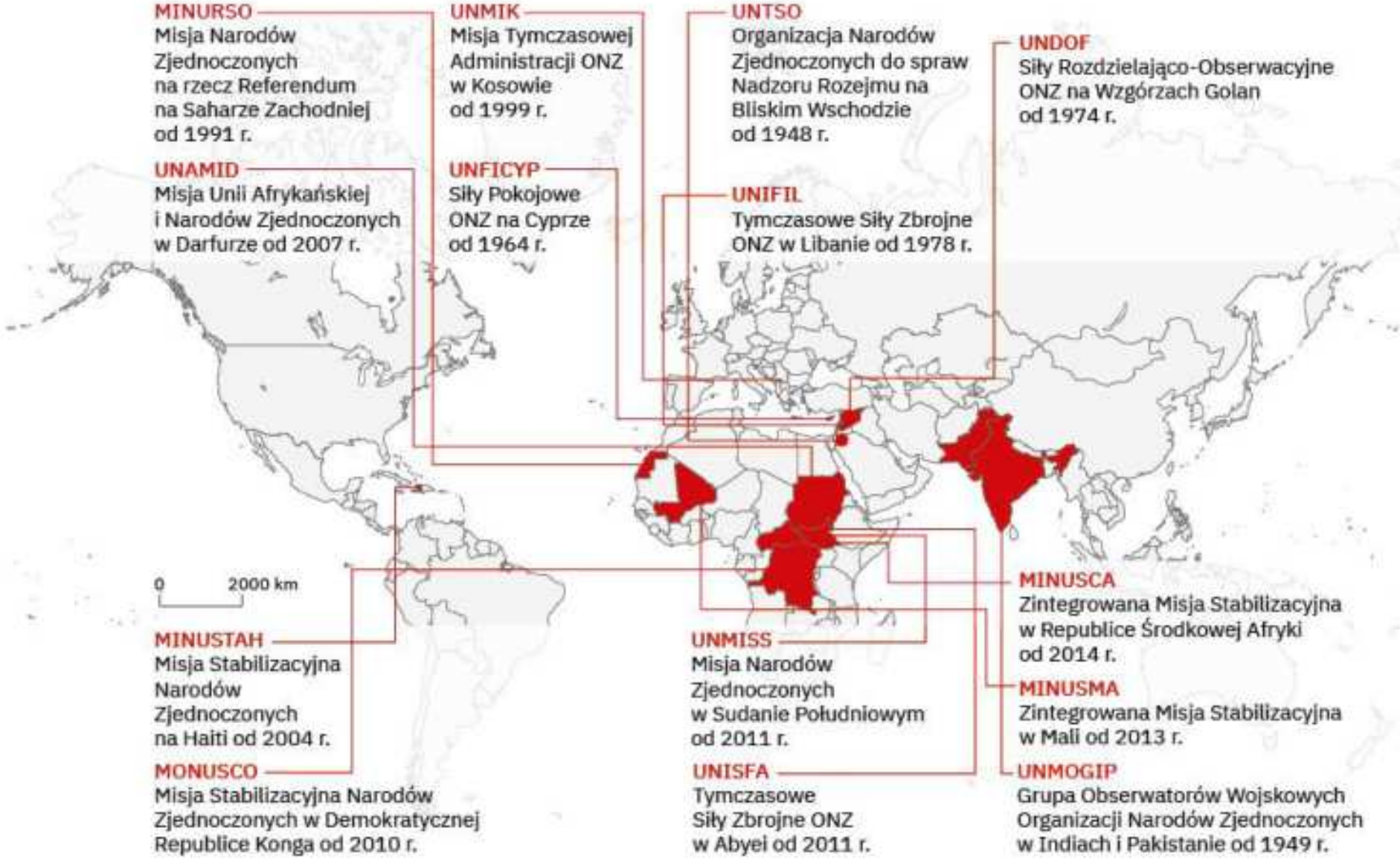

Źródło: United Nations Peacekeeping, https://peacekeeping.un.org/en (dostęp: 25.01.2022).

Największe problemy z organizacją misji pokojowych dotyczą ich finansowania. Przeszkodą jest też brak zdolności sił międzynarodowych do szybkiego reagowania. W tym celu niezbędna staje się dobra wola i ściślejsza współpraca członków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Prowadzenie operacji wojskowych nadal opiera się na wojskach państw członkowskich. Wojska działają na podstawie mandatu udzielonego przez Radę Bezpieczeństwa. Jednak lepiej sprawdziłyby się będące w stałej gotowości siły podległe międzynarodowemu sztabowi szybkiego reagowania. W związku z tym planuje się utworzenie Wielonarodowej Brygady Szybkiego Rozwinięcia do Operacji NZ. Znalazłyby się w niej również polskie jednostki wojskowe.

Ćwiczenie

Dyskusja: W jaki sposób zreformować ONZ, aby mogła skuteczniej realizować swoje cele?

Bilans dotychczasowych operacji pokojowych jest imponujący. Od 1948 r. przeprowadzono ponad 60 operacji. Wzięło w nich udział ponad 750 tys. personelu wojskowego, policyjnego i cywilnego, pochodzących z ponad 124 państw. Obecnie działa 12 misji oraz wspólna misja ONZ i Unii Afrykańskiej w Darfurze. W misjach uczestniczy ponad 75 tys. osób (wojskowych, policjantów i cywili). Personel misji pokojowych w Sudanie Południowym, Mali, Demokratycznej Republice Konga oraz Republice Środkowej Afryki liczy po ponad 10 tys. osób. W ciągu kilku ostatnich lat patrole saperskie UN zniszczyły kilka milionów min i niewybuchów.

Logo polskiego batalionu ONZ

W ramach Sił Rozdzielająco-Obserwacyjnych ONZ na Wzgórzach Golan w Syrii (UNDOF) działa polski batalion operacyjny (POLBATT).

Budżet misji pokojowych ONZ w latach 1990–2017

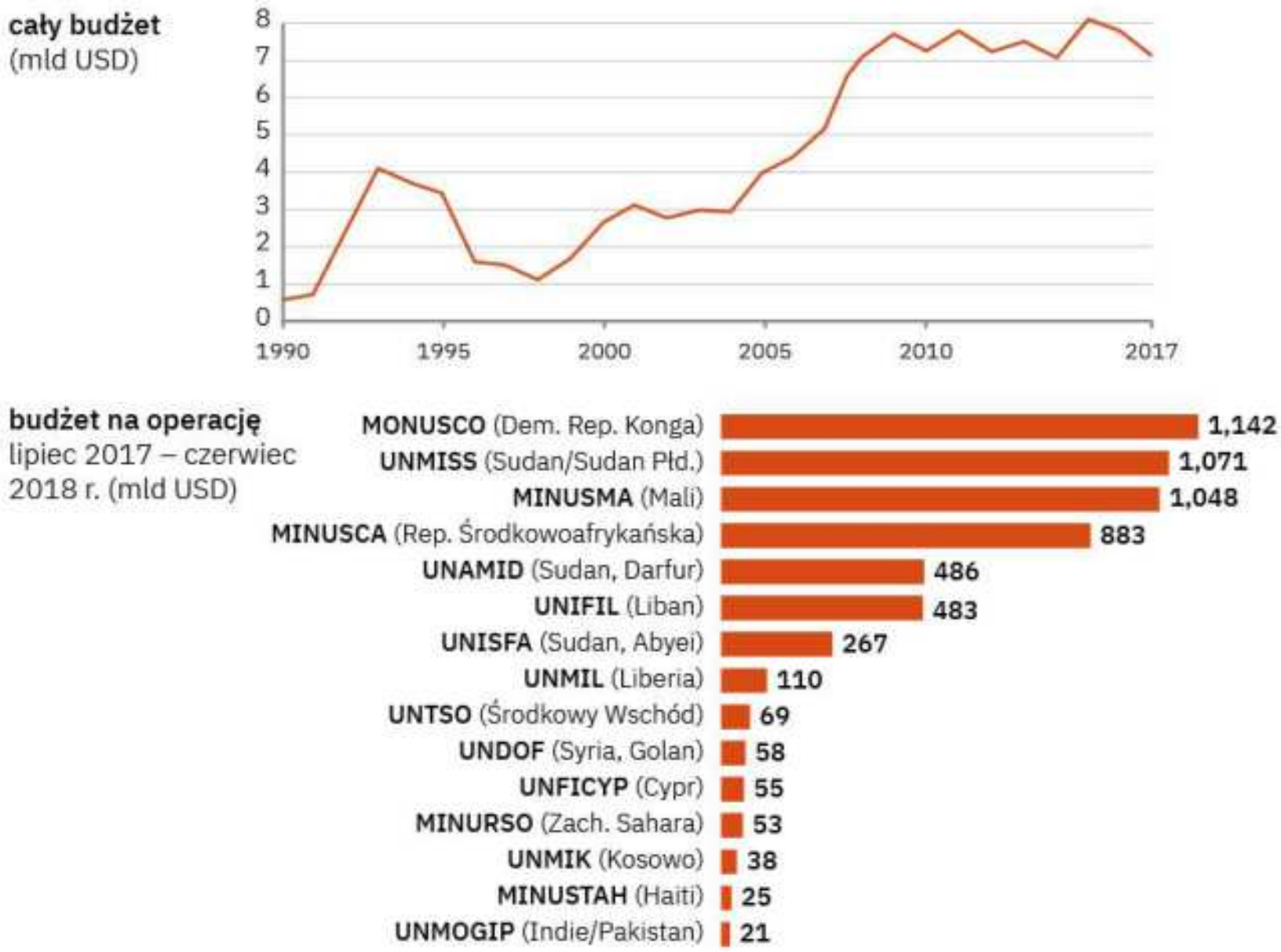

Źródło: World Atlas of Global Issues, http://link.operon.pl/au (dostęp: 25.01.2022).

Podsumowanie lekcji

- **Organizacja Narodów Zjednoczonych** została utworzona w 1945 r. na międzynarodowej konferencji w San Francisco. s. 132
- **Głównymi organami ONZ** są: Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretariat z Sekretarzem Generalnym, Rada Gospodarczo-Społeczna, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości oraz zawieszona Rada Powiernicza. s. 134–136
- Podstawowym **celem ONZ** jest utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie oraz rozwijanie współpracy międzynarodowej. s. 136

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wymień zadania, do których została powołana ONZ.
2. Przedstaw wkład ONZ w utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie.
3. Omów kompetencje poszczególnych organów ONZ.
4. Zbierz informacje na temat sposobów finansowania ONZ. Przedstaw zagadnienie w formie graficznej – na plakacie lub animacji komputerowej.

2. Organizacje wyspecjalizowane i agendy ONZ

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz cele wyspecjalizowanych organizacji i agend ONZ;
- ocenisz wpływ niektórych organizacji i agend ONZ na życie codzienne mieszkańców Ziemi.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Powszechna wiedza o wyspecjalizowanych organizacjach międzynarodowych jest niewielka. Zaproponujcie, jak można tę wiedzę rozpropagować.

Organizacje wyspecjalizowane ONZ

organizacje wyspecjalizowane ONZ

Z Organizacją Narodów Zjednoczonych współpracuje wiele innych organizacji. Niektóre z nich to **organizacje wyspecjalizowane ONZ** (ang. *UN Specialized Agencies*), zwane także agencjami. Są otwarte dla wszystkich państw, mają charakter międzynarodowy i duże uprawnienia w dziedzinach, którymi się zajmują. Agencje wiąże z ONZ specjalna umowa o bliskiej współpracy i corocznie składają one instytucjom ONZ sprawozdania ze swojej działalności. Takie agencje, jak Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny czy Powszechny Związek Pocztowy są znacznie starsze od ONZ. Ich geneza sięga XIX w. Inne powstały w podobnym czasie jak ONZ lub później. Przykładami mogą być Międzynarodowa Organizacja Morska (1959 r.) i Światowa Organizacja Turystyki (1975 r.). Ponadto przy ONZ działają różne fundusze i organy pomocnicze.

Michelle Bachelet (ur. 1951), chilijska polityk, prezydent Chile w latach 2006–2010 i w latach 2014–2018, od 2018 r. Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka.

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka

W 1993 r. utworzono stanowisko zastępcy Sekretarza Generalnego ONZ w dziedzinie praw człowieka. Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (ang. *United Nations High Commissioner for Human Rights*, UNHCHR) koordynuje wszelkie prace organów i agend ONZ w zakresie praw człowieka. Odpowiada za promocję i kontrolę przestrzegania praw człowieka. Zapobiega także naruszaniu tych praw. Komisarz kieruje operacjami humanitarnymi. Przy tym współpracuje z innymi państwami oraz z organizacjami pozarządowymi, jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża czy Amnesty International.

United Nations **Human Rights**
Office of the High Commissioner for Human Rights

Logo biura Wysokiego Komisarza do spraw Praw Człowieka ONZ

Międzynarodowa Organizacja Pracy

Międzynarodowa Organizacja Pracy (ang. *International Labour Organization*, ILO) jest jedną z najstarszych organizacji międzyrządowych na świecie. Jej początki sięgają XIX w. Właśnie wtedy na międzynarodowych konferencjach w Berlinie (1890 r.) i Brukseli (1897 r.) omówiono konieczność uregulowania prawa pracy i ochrony praw pracowniczych. ILO powołano na konferencji pokojowej w Paryżu 28 czerwca 1919 r. Od 1946 r. działa jako pierwsza organizacja wyspecjalizowana przy ONZ. Skupia **187 państw** (stan na 2021 r.). Biuro Organizacji mieści się w **Genewie w Szwajcarii**, gdzie co roku w czerwcu są organizowane Międzynarodowe Konferencje Pracy. Decyduje się na nich o zadaniach organizacji oraz o jej budżecie.

◂ Międzynarodowa Organizacja Pracy

Logo Międzynarodowej Organizacji Pracy

Organizacja dąży do współpracy rządów, przedsiębiorców i związków zawodowych. Celem jest promowanie sprawiedliwości społecznej i lepszych warunków życia na całym świecie. ILO to organizacja trójstronna. Każde państwo ma w niej czterech przedstawicieli: dwóch reprezentuje rząd, jeden – pracodawców, a jeden – pracobiorców.

W początkowym okresie ILO zajmowała się takimi sprawami, jak ośmiogodzinny dzień pracy, przeciwdziałanie bezrobociu, ochrona macierzyństwa oraz warunki pracy kobiet i młodzieży. Współcześnie do jej najważniejszych zadań należą poprawa warunków życia i pracy w różnych regionach świata, a także promocja pełnego zatrudnienia. Ponadto ILO ustanawia standardy prawa pracy i zajmuje się migracjami pracowników. Analizuje działalność wielonarodowych korporacji oraz skutki restrukturyzacji gospodarki. W konwencjach przygotowanych przez organizację uwzględniono prawa człowieka. Należą do nich wolność stowarzyszeń, zniesienie pracy przymusowej i likwidacja dyskryminacji przy zatrudnieniu. Konwencje dotyczą też eliminacji pracy dzieci, równości kobiet i mężczyzn w pracy oraz ochrony środowiska.

ILO współpracuje z ponad 100 międzynarodowymi organizacjami międzyrządowymi (np. Światową Organizacją Zdrowia, UNESCO czy UE) oraz z kilkudziesięcioma pozarządowymi.

Warto wiedzieć

W 1969 r. Międzynarodowa Organizacja Pracy została nagrodzona Pokojową Nagrodą Nobla. Norweski Komitet Noblowski docenił działania organizacji w ustanawianiu norm prawa pracy i w budowaniu sprawiedliwości socjalnej.

Ćwiczenie

Si vis pacem, cole iustitiam (*Jeśli chcesz pokoju, pielęgnuj sprawiedliwość*) — to myśl przyświecająca działalności Międzynarodowej Organizacji Pracy. Omów związek między dwiema wartościami, o których mowa w tej maksymie.

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury

Logo UNESCO

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, UNESCO) została założona 16 listopada 1945 r. Zajmuje się upowszechnianiem oświaty w krajach rozwijających się, a także zwalczaniem analfabetyzmu oraz ochroną dziedzictwa kulturowego i naturalnego. UNESCO promuje również swobodny przepływ informacji.

◂ Inicjatywy UNESCO

Inicjatywy UNESCO

Atlas języków zagrożonych UNESCO (ang. *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*). W edycji atlasu z 2010 r. wymienia się 2500 języków zagrożonych wymarciem. W interaktywnym atlasie można znaleźć języki z podziałem na cztery grupy zagrożenia:

- zagrożone – językiem posługują się tylko niektóre dzieci (a jeśli wszystkie dzieci, to w ograniczonym zakresie);
- zdecydowanie zagrożone – językiem posługuje się głównie pokolenie rodziców i starsze;
- poważnie zagrożone – języka używa głównie pokolenie dziadków i starsze;
- krytycznie zagrożone – język zna tylko niewielka część osób z najstarszego pokolenia.

Światowa Biblioteka Cyfrowa (ang. *World Digital Library*) to utworzona w 2009 r. międzynarodowa biblioteka cyfrowa promująca różnorodne treści kulturowe (manuskrypty, mapy, rzadkie książki, zapisy nutowe, nagrania, filmy, fotografie, szkice architektoniczne i in.). W 2021 r. udostępniała ponad 19 tys. dokumentów ze 193 państw.

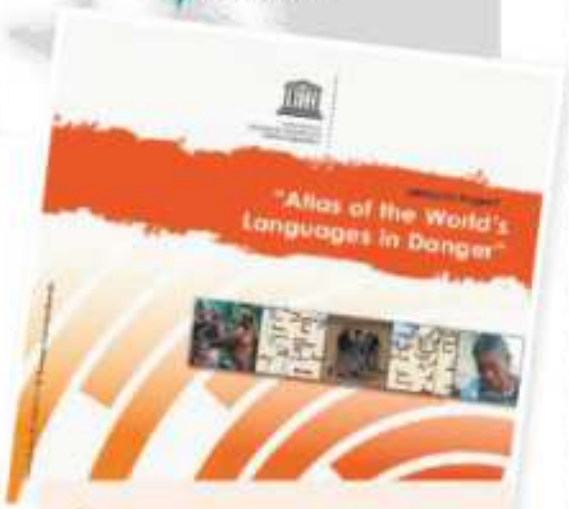

Ćwiczenie

Naszkicujcie własne pomysły na nowe logo wybranej organizacji wyspecjalizowanej ONZ. Zaprezentujcie swoje prace swoim koleżankom i kolegom, którzy postarają się odgadnąć, jakich organizacji one dotyczą. Wyjaśnijcie, co zainspirowało was do wykonania tych symboli.

Systemy Wczesnego Ostrzegania przed Tsunami na Oceanach Spokojnym i Indyjskim, na Karaibach, północno-wschodnim Atlantyku i Morzu Śródziemnym są nieustannie rozbudowywane. Społeczność międzynarodowa koordynuje systemy krajowe i innych agencji ONZ oraz organizacji pozarządowych. Dzięki temu w przyszłości będzie można lepiej przygotować się na nadejście tsunami. Pozwoli to zapobiec takim katastrofom, do jakich doszło w Tajlandii w 2004 r. czy w Japonii w 2011 r. (na zdjęciu).

Dylematy natury etycznej, związane z badaniami transgenetycznymi czy klonowaniem, skłoniły UNESCO do powołania **Międzynarodowego Komitetu Bioetyki** jako globalnego forum wymiany intelektualnej w tej dziedzinie. Prace Komitetu przyczyniły się do opracowania i proklamowania kilku ważnych dokumentów międzynarodowych:

- *Powszechnej deklaracji o genomie ludzkim i prawach człowieka* (1998 r.),
- *Powszechnej deklaracji o ludzkich danych genetycznych* (2003 r.),
- *Powszechnej deklaracji w sprawie bioetyki i praw człowieka* (2005 r.).

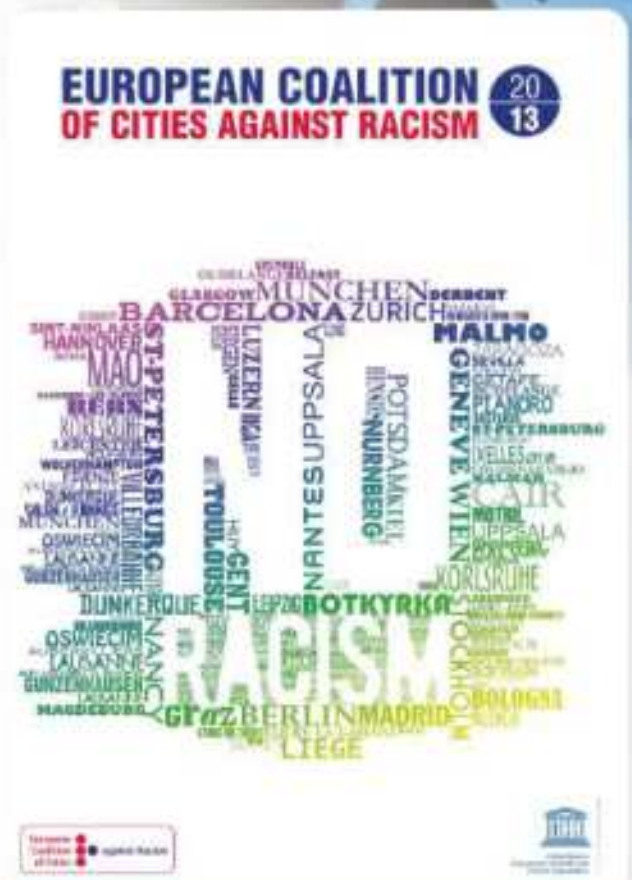

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair
in Telemedicine
Tenerife, Canary Island, Spain

Europejska Koalicja Miast przeciwko Rasizmowi UNESCO została założona w Norymberdze w 2004 r. Należy do jednej z sześciu regionalnych inicjatyw skupiających łącznie ponad 5 tys. miast na całym świecie. Celem koalicji jest stworzenie sieci miast, których mieszkańcy byliby zainteresowani wymianą doświadczeń oraz poprawą ich polityki walki z rasizmem, dyskryminacją i ksenofobią.

Międzynarodowy Program Sieci Katedr UNESCO (ang. *University Twinning and Networking*, UNITWIN/UNESCO CHAIRS). Został uruchomiony w 1992 r. Jego celem jest wymiana wiedzy i wyników badań naukowych między uczelniami wyższymi na całym świecie. Szczególny nacisk został położony na współpracę i wymianę doświadczeń między krajami wysoko rozwiniętymi a rozwijającymi się. W 2021 r. w programie uczestniczyło 851 katedr UNESCO ze 115 krajów oraz 45 sieci UNITWIN.

Siedziba UNESCO znajduje się **w Paryżu**, jednak na skutek przyjętej strategii decentralizacji znaczna część pracowników jest zatrudniona w 65 regionalnych biurach rozrzuconych po całym świecie. UNESCO skupia **193 państw członkowskich i 11 państw stowarzyszonych** (stan na 2021 r.). Współpracuje z innymi międzynarodowymi organizacjami rządowymi oraz z ponad 350 organizacjami pozarządowymi o różnym zasięgu działania.

Światowa Organizacja Zdrowia

Światowa Organizacja Zdrowia

Światowa Organizacja Zdrowia (ang. *World Health Organization*, WHO) została powołana 7 kwietnia 1948 r. Siedziba WHO mieści się **w Genewie w Szwajcarii**. W 2021 r. do organizacji należały **194 państwa**. Zasadniczym celem WHO jest dążenie do poprawy i ochrony zdrowia ludzi na całym świecie. W tym celu wspiera rozwój służby zdrowia, szkolnictwa i oświaty medycznej, a także zwalcza choroby zakaźne. WHO skupia się głównie na krajach rozwijających się. Współpracuje z innymi organizacjami międzynarodowymi, a zwłaszcza z Bankiem Światowym. Wybrane akcje i sukcesy WHO przedstawiono u dołu strony.

Dni w roku, podczas których WHO stara się zwrócić uwagę na wybrane problemy zdrowotne

Dzień	Problem
24 marca	Światowy Dzień Walki z Gruźlicą
7 kwietnia	Światowy Dzień Zdrowia
31 maja	Światowy Dzień bez Papierosa
1 grudnia	Światowy Dzień Walki z AIDS

Logo Światowej Organizacji Zdrowia

Aby skuteczniej działać, WHO utworzyła biura regionalne, subregionalne i krajowe. Zespoły tworzą specjaliści do spraw zdrowia publicznego, naukowcy, eksperci techniczni i fachowcy w innych dziedzinach.

Wybrane sukcesy WHO

1950 – początek masowych szczepień chroniących dzieci przed gruźlicą
1952 – wprowadzenie globalnego programu zwalczania malinicy, zmniejszającego poziom zachorowań na tę chorobę o ponad 95%
1972 – uzyskanie praw do szczepionki powstrzymującej wirusa polio
1979 – eradykacja (usunięcie) ospy prawdziwej na całym świecie
1986 – utworzenie Globalnego Programu do spraw AIDS w celu stworzenia i koordynowania ogólnoświatowej strategii zwalczania tej choroby
1991 – ogłoszenie *Rezolucji w sprawie eliminacji trądu*
2000 – stworzenie *Globalnej sieci ostrzeżeń o epidemiach i reakcji na sytuacje kryzysowe*
2003 – przyjęcie *Ramowej konwencji dla ograniczenia zdrowotnych następstw palenia tytoniu*
2004 – przyjęcie *Strategii globalnej w sprawie diety, aktywności fizycznej i zdrowia*
2000–2015 – dzięki rozszerzonej profilaktyce, diagnozie i leczeniu spadła liczba zgonów z powodu malarii (o ok. 60%) i gruźlicy (o 37%)
2019 – włączenie się w walkę z epidemią Covid-19
do 2023 – organizacja postawiła sobie trzy cele: 1 mld osób więcej korzystających z powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego; 1 mld więcej ludzi lepiej chronionych przed nagłymi wypadkami zdrowotnymi; 1 mld więcej ludzi cieszących się lepszym zdrowiem i dobrym samopoczuciem

W 2015 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło **Agendę na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030**. Były to zobowiązania państw członkowskich do poprawy jakości życia do 2030 r. w 17 obszarach. ONZ wyznaczyła sobie między innymi następujące cele:

- wyeliminowanie ubóstwa we wszystkich jego formach na całym świecie;
- wyeliminowanie głodu, osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego i lepszego odżywiania oraz promowanie zrównoważonego rolnictwa;
- zapewnienie wszystkim edukacji wysokiej jakości oraz promowanie uczenia się przez całe życie;
- osiągnięcie równości płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt;
- zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do wody i warunków sanitarnych;
- zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do stabilnej zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie;
- podjęcie pilnych działań zwalczających zmiany klimatyczne i ich skutki;
- ochronę mórz i oceanów oraz wykorzystywanie ich zasobów w zrównoważony sposób;
- zarządzanie lasami w sposób zrównoważony, zwalczenie pustynnienia, zatrzymanie i odwrócenie procesów degradacji gleby, powstrzymanie utraty bioróżnorodności;
- promowanie pokojowych i inkluzywnych społeczeństw, zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do wymiaru sprawiedliwości, oraz budowanie na wszystkich szczeblach skutecznych i odpowiedzialnych instytucji, sprzyjających włączeniu społecznemu.

Ćwiczenia

1. Znajdź w internecie i w podręczniku informacje o organizacjach międzynarodowych, które mogłyby się zająć realizacją określonych celów milenijnych.
2. Oceń, na ile cele milenijne zostały zrealizowane.

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa

Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, FAO) powołano 16 października 1945 r. Do jej zadań należą ochrona zasobów naturalnych i poprawa warunków życia na wsi. FAO skupia się także na postępie w rolnictwie, leśnictwie, rybołówstwie i przetwórstwie żywności. Wspiera kraje w modernizacji produkcji żywności oraz w zwalczaniu głodu. Prowadzi badania i opracowuje informacje na temat rolnictwa i żywności. Siedziba organizacji znajduje się **w Rzymie**. Członkami FAO są Unia Europejska, jako podmiot prawa międzynarodowego, oraz **191 państw** (stan na 2014 r.).

Logo FAO. Mottem FAO jest łacińska sentencja *Fiat panis*, co oznacza: *Niech stanie się chleb*.

W krajach Sahelu (obszar Afryki na południe od Sahary) stale jest zagrożone bezpieczeństwo żywnościowe. Przyczyniają się do tego liczne susze. W pomoc dla ludności tego obszaru włączają się różne organizacje międzynarodowe. FAO podjęła się wspierania uprawy warzyw, hodowli zwierząt i ochrony przed szarańczą. Innym projektem wspieranym przez Unię Afrykańską i Bank Światowy jest posadzenie do 2025 r. pasa zieleni o szerokości 15 km oddzielającego Sahel od Sahary (tzw. Wielki Zielony Mur).

Organizacje, fundusze i agencje działające przy ONZ

Angielski skrót nazwy	Pełna nazwa	Charakterystyka działalności
IAEA	Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej	Wspiera pokojowy rozwój użytkowania energii atomowej i sprawuje kontrolę nad wykorzystaniem jej do celów wojskowych. Ułatwia wymianę informacji między ekspertami w zakresie atomistyki. Wyznacza normy bezpieczeństwa przy pracach nad energią atomową.
ICAO	Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego	Wprowadza standardy zapewniające bezpieczeństwo ruchu lotniczego i ekonomię transportu lotniczego.
IFAD	Międzynarodowy Fundusz Rozwoju Rolnictwa	Gromadzi fundusze i przekazuje je w formie pożyczek i darowizn ludności obszarów dotkniętych głodem i biedą.
IMO	Międzynarodowa Organizacja Morska	Zajmuje się bezpieczeństwem na morzu oraz zapobieganiem zanieczyszczania środowiska morskiego przez statki.
ITU	Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny	Dokonuje standaryzacji usług telekomunikacyjnych i radiokomunikacyjnych oraz reguluje rynek międzynarodowy w tym zakresie.

UNICEF	Fundusz Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy Dzieciom	Wspiera kraje najbiedniejsze w poprawie warunków życia dzieci. Pomaga dzieciom dotkniętym klęskami głodu, organizuje dla nich pomoc medyczną i socjalną oraz wspiera ich edukację.
UNIDO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju Przemysłowego	Wspiera rozwój przemysłowy krajów rozwijających się. Pomaga w modernizacji przemysłu i wypracowuje nowe koncepcje rozwoju ekonomicznego.
UNWTO	Światowa Organizacja Turystyki	Zajmuje się wszystkimi sprawami związanymi z ruchem turystycznym, biorąc pod uwagę społeczne, kulturowe, ekonomiczne i ekologiczne skutki turystyki globalnej.
UPU	Światowy Związek Pocztowy	Wspiera rozwój usług pocztowych oraz ustala standardy przesyłek pocztowych.
WIPO	Światowa Organizacja Własności Intelektualnej	Opracowuje regulacje prawne dotyczące ochrony własności intelektualnej.
WMO	Światowa Organizacja Meteorologiczna	Koordynuje prace służb meteorologicznych różnych krajów i dąży do ujednolicenia metod obserwacji meteorologicznych i rozpowszechniania prognoz pogody.

Podsumowanie lekcji

- **Organizacje wyspecjalizowane ONZ** to autonomiczne instytucje i organizacje międzynarodowe współpracujące z ONZ na podstawie oddzielnych umów. s. 140
- **Międzynarodową Organizację Pracy** założono w 1919 r. w celu uregulowania prawa pracy i praw pracowniczych. s. 141
- **Zadaniami UNESCO** są upowszechnianie oświaty, ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz popieranie swobodnego przepływu informacji. s. 141–144
- **Światowa Organizacja Zdrowia** dąży do poprawy jakości życia i ochrony zdrowia ludzi na całym świecie. s. 144
- **FAO** wspiera kraje rozwijające się w modernizacji rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa oraz zapobieganiu klęskom głodu. s. 146

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij, czym są organizacje wyspecjalizowane ONZ i podaj ich przykłady.
2. Scharakteryzuj zadania WHO, FAO, UNESCO i ILO.
3. Zbierz informacje na temat zaangażowania Polski w działalność organizacji wyspecjalizowanych ONZ. Przedstaw zagadnienie na przykładzie pięciu wybranych inicjatyw naszego państwa.
4. Zapoznaj się z celami Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Wskaż po trzy cele, które twoim zdaniem są najłatwiejsze i najtrudniejsze do realizacji w wyznaczonym czasie.

3. Rola Rady Europy i OBWE w Europie

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz genezę powstania, strukturę oraz działalność Rady Europy i OBWE;
- ocenisz skuteczność Rady Europy i OBWE w realizacji postawionych im celów.

Geneza Rady Europy

Rada Europy

Rada Europy (ang. *Council of Europe*) to jedna z najstarszych regionalnych organizacji w Europie. Impulsem do jej powołania były tragiczne skutki II wojny światowej. Sposobem na uniknięcie kolejnego konfliktu miały być idee zjednoczenia. W latach 1946–1947 w zachodniej Europie powstało wiele organizacji, które zajmowały się zacieśnianiem współpracy między państwami. W 1947 r. powołano Międzynarodowy Komitet Koordynacyjny Ruchów na rzecz Jedności Europejskiej. Komitet zorganizował w 1948 r. **Kongres Europejski w Hadze**, w którym wzięło udział blisko 800 delegatów z 19 państw zachodniej Europy. Delegaci uzgodnili, że należy przygotować kartę praw człowieka. Opowiedzieli się też za utworzeniem sądu, który stałby na straży tych praw. Na początku 1949 r. zdecydowano o powołaniu Rady Europy. Jej zadaniem miało być urzeczywistnienie postępu ekonomicznego i społecznego. Statut Rady Europy podpisało w Londynie 5 maja 1949 r. 10 zachodnioeuropejskich państw. Były to: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy. Siedzibą organizacji został Strasburg.

Logo Rady Europy

Winston Churchill (czyt. łinston czerczil; 1874–1965), brytyjski polityk, pisarz i historyk, premier Wielkiej Brytanii w latach 1940–1945 i 1951–1955. W 1953 r. został laureatem Literackiej Nagrody Nobla za twórczość biograficzną i historyczną oraz wybitne przemówienia. Churchill jako jeden z pierwszych polityków poparł ideę zjednoczenia Europy. W słynnej deklaracji wygłoszonej w 1948 r. na Uniwersytecie w Zurychu postulował utworzenie „Stanów Zjednoczonych Europy". W 1948 r. przewodniczył Kongresowi Europejskiemu w Hadze.

Cele i zasady działania Rady Europy

Podstawowe cele Rady miały zostać osiągnięte przez wspólne działania gospodarcze, społeczne, kulturalne, naukowe, prawne i administracyjne. Z czasem współpracę trochę ograniczono. Skupiono się na prawach człowieka, prawach mniejszości i prawach emigrantów. Podkreślono znaczenie demokracji, praworządności i współpracy z innymi organizacjami. Nie zapomniano też o wspieraniu transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej.

W ostatnich latach Rada Europy do swoich podstawowych zadań zalicza promowanie wspólnych wartości. Są to między innymi demokracja, prawa człowieka i prawa mniejszości oraz praworządność. Zajmuje się też poprawą bezpieczeństwa, między innymi przez walkę z terroryzmem, korupcją i zorganizowaną przestępczością. Ważna jest też współpraca z innymi organizacjami międzynarodowymi. Od momentu powołania organizacji w 1949 r. liczba państw członkowskich znacznie się zwiększyła. W 2022 r. po usunięciu Rosji za agresję przeciwko Ukrainie należy do niej **45 członków**. Członkiem Rady może być tylko państwo demokratyczne, przestrzegające praworządności i praw człowieka. Musi także ratyfikować ***Europejską konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*** oraz ***Konwencję ramową o ochronie praw mniejszości narodowych***.

Ćwiczenie

Wskaż na podstawie mapy na s. 122–123, w której dekadzie do Rady Europy wstąpiło najwięcej państw, a w której – najmniej.

Rola Rady Europy we współczesnej Europie

Rada Europy wyznaczyła państwom członkowskim wiele dziedzin współpracy. Należą do nich prawa człowieka, prawa socjalne oraz ochrona zdrowia. Współdziałanie dotyczy też spraw kultury, edukacji i sportu. Polega na pomocy w budowaniu demokracji, współpracy transgranicznej i ochronie środowiska. W każdej z tych dziedzin przyjęto wiele ważnych konwencji. Największe sukcesy Rada Europy osiągnęła w stanowieniu i wdrażaniu praw człowieka. Podstawowym dokumentem było uchwalenie w 1950 r. ***Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności***. Ratyfikowano ją w 1953 r. Na podstawie Konwencji można składać indywidualne i państwowe skargi do **Europejskiego Trybunału Praw Człowieka**.

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Rada Europy objęła ochroną również prawa socjalne. W 1965 r. weszła w życie ***Europejska karta socjalna***. Stanowi ona zbiór deklaratywnie sformułowanych praw i zasad, które mogą zostać przyjęte przez państwa członkowskie. Należą do nich prawo do pracy, do godnego wynagrodzenia, do organizowania się i rokowań zbiorowych, do pomocy społecznej i medycznej, poradnictwa i szkolenia zawodowego.

W zakresie ochrony zdrowia funkcjonuje między innymi Komisja Europejskiej Farmakopei. Ustala ona normy roślin leczniczych oraz substancji służących do produkcji leków. We współpracy z Czerwonym Krzyżem utworzono Bank Zamrożonej Krwi rzadko spotykanych grup.

W dziedzinie nauki można wyróżnić inicjatywy na rzecz uznawania świadectw szkolnych i dyplomów wyższych uczelni.

Rada Europy wspiera procesy demokratyzacyjne między innymi przez kontrolę wyborów w krajach transformacji ustrojowej. Jest czasem nazywana „poczekalnią" lub „przedpokojem" Unii Europejskiej. Jeszcze się nie zdarzyło, aby jakieś państwo zostało przyjęte do Unii bez wcześniejszego wstąpienia do Rady Europy.

Mimo że Rada Europy nie zajmuje się kwestiami gospodarczymi i militarnymi, współpracuje na tej płaszczyźnie z innymi organizacjami. Kontakty z UE czy OECD są niezbędne do przestrzegania praw człowieka, praw socjalnych oraz

Etapy rozszerzania Rady Europy

Ćwiczenie

Kto był polskim sędzią w Europejskim Trybunale Praw Człowieka?

Warto wiedzieć

Polska delegacja do Zgromadzenia Parlamentarnego składa się z 12 przedstawicieli oraz ich 12 zastępców, tj. 3 senatorów i 3 ich zastępców oraz 9 posłów i 9 ich zastępców.

Główne organy Rady Europy

Committee of Ministers

Komitet Ministrów (organ statutowy)
Składa się z ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich lub z przedstawicieli w randze szefów misji akredytacyjnych przy Radzie Europy (Komitet Delegatów Ministrów). Komitet spotyka się co najmniej dwa razy w roku w składzie ministerialnym oraz co najmniej dwa razy w miesiącu w składzie szefów Komitetu. Przewodnictwo w Komitecie Ministrów obejmuje co pół roku każde państwo członkowskie. Do zadań Komitetu należą przygotowywanie konwencji i zawieranie układów, przyjmowanie nowych członków, uchwalanie budżetu i wyznaczanie kierunków działalności całej organizacji.

Parliamentary Assembly

Zgromadzenie Parlamentarne (organ statutowy)
Zgromadzenie tworzą parlamentarzyści i ich zastępcy z państw członkowskich. Liczba reprezentantów poszczególnych państw jest uzależniona od liczby jego mieszkańców (od 2 do 18 mandatów). Łącznie w Zgromadzeniu zasiada 318 parlamentarzystów i tylu ich zastępców. Zgromadzenie jest organem opiniodawczym, decyduje o wyborze Sekretarza Generalnego oraz sędziów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Ta instytucja jest obecnie jednym z największych forów dialogu, do którego są również zapraszani przedstawiciele parlamentów z innych demokratycznych państw świata.

Congress of Local and Regional Authorities

Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych
Został powołany dopiero w 1994 r. uchwałą Komitetu Ministrów. Skupia przedstawicieli samorządów terytorialnych lub części składowych federacji w takich samych proporcjach jak w Zgromadzeniu Parlamentarnym. Kongres spotyka się co dwa lata, a do jego głównych zadań należą promocja i rozwój współpracy transgranicznej i międzyregionalnej.

Status obserwatora przy Zgromadzeniu Parlamentarnym mają Izrael, Kanada i Meksyk.

Status obserwatora przy Komitecie Ministrów mają Kanada, Stolica Apostolska, Japonia, Meksyk i USA.

0 2000 km

W 1996 r. została zawieszona procedura przystąpienia Białorusi.

Watykan ma status obserwatora.

Gruzja, Azerbejdżan, Armenia nie leżą w Europie, ale zostały przyjęte do RE.

Siedziba Rady Europy znajduje się w **Strasburgu**.

Państwa założycielskie:
Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania, Włochy.

Państwa, które przystąpiły do Rady Europy w latach 40. i 50.:
Grecja (1949), Turcja (1949), Islandia (1950), Niemcy (1950), Austria (1956).

Państwa, które przystąpiły do Rady Europy w latach 60. i 70.:
Cypr (1961), Szwajcaria (1963), Malta (1965), Portugalia (1976), Hiszpania (1977), Liechtenstein (1978).

Państwa, które przystąpiły do Rady Europy w latach 80. i 90.:
San Marino (1988), Finlandia (1989), Węgry (1990), Polska (1991), Bułgaria (1992), Czechy (1993), Słowacja (1993), Estonia (1993), Litwa (1993), Słowenia (1993), Rumunia (1993), Andora (1994), Łotwa (1995), Albania (1995), Mołdawia (1995), Macedonia (1995), Ukraina (1995), Rosja (1996–2022), Chorwacja (1996), Gruzja (1999).

Państwa, które przystąpiły do Rady Europy w XXI w.:
Armenia (2001), Azerbejdżan (2001), Bośnia i Hercegowina (2002), Serbia (2003), Monako (2004), Czarnogóra (2007).

Marija Pejčinović Burić (ur. 1963), chorwacka ekonomistka i polityk, posłanka, w latach 2017–2019 wiceminister oraz minister spraw zagranicznych i europejskich, od 2019 r. Sekretarz Generalna Rady Europy. W sekretariacie Sekretarza Generalnego pracuje około 1800 urzędników.

procesów demokratyzacyjnych. Natomiast współpraca z OBWE może zapobiegać konfliktom zbrojnym i ich skutkom.

Członkostwo w niektórych międzynarodowych organizacjach daje bezpieczeństwo (np. NATO), w innych wiąże się z bezpośrednimi korzyściami gospodarczymi. W zeszłym roku składka Polski do budżetu UE sięgnęła monstrualnego rozmiaru 15,7 mld zł. Ale opłaca się wydać, żeby dostać jeszcze więcej. Z budżetu UE przypłynęło do Polski w 2011 roku w sumie aż 59,9 mld zł! To ponad dwa razy więcej niż wynosi PKB Malty. Polskie jednorazowe wkłady w takich instytucjach jak Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Odbudowy i Rozwoju czy Europejski Bank Inwestycyjny sięgają często kilkuset milionów złotych, a czasami i kilku miliardów. Ale preferencyjne kredyty udzielone w ostatnich latach na rozwój polskiej infrastruktury czy firm idą w dziesiątki miliardów złotych. Sporo budżetowych pieniędzy pochłaniają dość mało znane gremia. Do Banku Rozwoju Rady Europy wpłacamy rocznie niemal 200 mln zł, Europejski Fundusz Rozwoju finansujący wsparcie dla rozwijających się państw Afryki czy regionu Pacyfiku w latach 2008–2013 pochłonie 237 mln zł z budżetu. W dziesiątki milionów złotych idą też coroczne wpłaty do Organizacji Narodów Zjednoczonych – 62 mln zł plus 5,5 mln na remont siedziby głównej. Ta składka z roku na rok rośnie, bo kalkulowana jest m.in. na podstawie liczby ludności kraju oraz dochodu narodowego. Rada Europy kosztuje nas 28,2 mln zł, a NATO – 25,7 mln zł. To prestiżowe kluby, które zajmują się integracją i współpracą państw w obronności, dbaniu o prawa człowieka oraz pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe. Trudno, by mogło nas tam zabraknąć.

Źródło: L. Baj, P. Maciejewicz, *Ile Polska płaci za bycie członkiem organizacji międzynarodowych*, „Gazeta Wyborcza", 7.05.2012 r.

Ćwiczenia

1. Podaj na podstawie tekstu źródłowego, jakiego rodzaju wydatki ponosi Polska jako członek organizacji międzynarodowych.
2. Wymień korzyści płynące z członkostwa Polski w organizacjach międzynarodowych.

Geneza OBWE

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

Historia powstania **Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie** sięga czasów zimnej wojny. Na fali odprężenia w latach 70. XX w. przedstawiciele bloków polityczno-wojskowych Wschodu i Zachodu podjęli próbę budowy europejskiego systemu bezpieczeństwa.

Rozmowy przygotowawcze do zwołania **Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie** rozpoczęły się w 1972 r. Wzięli w nich udział przedstawiciele 35 państw obu bloków (większość państw europejskich oraz Kanada i Stany Zjednoczone). Ustalono, że spotkania w ramach Konferencji będą się odbywać poza sojuszami wojskowymi. Ich uczestnikami będą suwerenne państwa. Konferencja przebiegała w trzech fazach. W pierwszej, odbywającej się w Helsinkach,

uczestniczyli ministrowie spraw zagranicznych (3–7 lipca 1973 r.). W drugiej fazie eksperci obradowali w Genewie (od 18 września 1973 r. do 21 lipca 1975 r.). Do trzeciego etapu rozmów doszło w Helsinkach. Wzięli w nim udział szefowie państw i rządów (od 30 lipca do 1 sierpnia 1975 r.). Efektem dwuletnich spotkań było podpisanie bezprecedensowego w tamtych okolicznościach *Aktu końcowego* KBWE. Sukces konferencji dawał nadzieję na budowę ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa i zakończenia rywalizacji między Wschodem a Zachodem. W *Akcie końcowym* 35 państw zaakceptowało wspólne zasady postępowania w stosunkach międzynarodowych. Podzielono je na tak zwane koszyki, czyli obszary podlegające szczególnym regulacjom. Dotyczyły one bezpieczeństwa w Europie i współpracy w sprawach gospodarki, nauki i techniki oraz środowiska. Uwzględniono też współdziałania wspierające pomoc humanitarną.

Adam Rapacki (1909–1970), polityk, dyplomata, minister spraw zagranicznych Polski w latach 1956–1968. Jako pierwszy zaproponował zwołanie ogólnoeuropejskiej konferencji poświęconej zagadnieniom bezpieczeństwa i współpracy. Wydarzyło się to 14 grudnia 1964 r. na sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Na forum ONZ postulował również utworzenie strefy bezatomowej w Europie Środkowej (tzw. plan Rapackiego z 1957 r.).

Pod wpływem przemian w Europie Środkowej i Wschodniej po 1989 r. nastąpiła instytucjonalizacja KBWE. Tworzenie organizacji rozpoczęto na Konferencji w Paryżu w 1990 r. Na mocy *Karty paryskiej* powołano: Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, Komitet Wysokich Przedstawicieli, Sekretariat, Centrum Zapobiegania Konfliktom oraz Biuro Wolnych Wyborów. Na konferencjach w Madrycie i Helsinkach powstały kolejne organy. W 1994 r. w Budapeszcie zadecydowano o przekształceniu z dniem 1 stycznia 1995 r. KBWE w **Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie** (OBWE, ang. *Organization for Security and Co-operation in Europe*, OSCE).

Logo Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

OBWE jest uznawana za organizację regionalną. W jej skład wchodzą jednak również państwa azjatyckie i północnoamerykańskie. Ponadto organizacja współpracuje z państwami Dalekiego Wschodu i krajami basenu Morza Śródziemnego. Do OBWE należy obecnie **57 państw**, a jej siedziba znajduje się **w Wiedniu**. Najważniejsze instytucje polityczne działające przy OBWE wymieniono w poniższej tabeli.

Najważniejsze instytucje polityczne przy OBWE

Nazwa	Opis
Spotkania Szefów Państw i Rządów	Odbywają się co dwa lata; ustala się na nich priorytetowe cele organizacji.
Konferencje przeglądowe	Poprzedzają Spotkania Szefów Państw i Rządów; sprawdza się na nich realizację przyjętych aktów.
Rada Ministerialna	Obraduje co najmniej raz w roku. Jest głównym organem decyzyjnym, składającym się z ministrów spraw zagranicznych, odpowiedzialnym za przygotowanie Spotkań Szefów Państw i Rządów.
Wysoka Rada	Obraduje co najmniej dwa razy w roku na szczeblu dyrektorów politycznych ministerstw spraw zagranicznych. Decyduje w sprawach głównych kierunków polityki organizacji.
Stała Rada	Obraduje między sesjami Wysokiej Rady. Tworzą ją stali przedstawiciele państw przy organizacji.

Cele i zasady działania OBWE

działalność OBWE ▸ Obecnie OBWE skupia się na przestrzeganiu praw człowieka i wzmacnianiu demokracji. Zajmuje się też sprawami związanymi z wczesnym ostrzeganiem i zapobieganiem konfliktom. Współpraca członków OBWE opiera się na dwóch zasadach: równości państw i konsensu przy podejmowaniu decyzji o bezpieczeństwie oraz respektowaniu praw człowieka.

W ramach budowy wzajemnego zaufania członkowie OBWE powiadamiają się o ćwiczeniach wojskowych (jeśli bierze w nich udział powyżej 25 tys. żołnierzy na obszarze leżącym w odległości do 250 km od wspólnych granic). Na takie ćwiczenia zaprasza się obserwatorów wojskowych z innych państw. Ponadto państwa członkowskie OBWE mają obowiązek ujawniania informacji o nowych typach broni i systemach wyposażenia.

Jeszcze w czasie funkcjonowania KBWE podpisano traktaty o redukcji konwencjonalnych sił wojskowych w Europie – CFE (ang. *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, 1990 r.) oraz o stanie liczebnym konwencjonalnych sił zbrojnych – CFE 1A (1992 r.). W 1999 r. traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych adaptowano do nowych warunków geopolitycznych. Mógłby on stanowić podstawę stabilizacji militarnej w Europie. W 2007 r. Rosja ogłosiła jednak, że chce zaprzestać wywiązywania się ze zobowiązań wynikających z tego dokumentu.

OBWE zorganizowała już kilkadziesiąt misji wyjaśniających i operacji pokojowych. Dotyczyły one głównie obszarów byłej Jugosławii i ZSRR. Warto zaznaczyć, że wszystkie długookresowe misje są zlokalizowane na terenie byłego ZSRR. Na skuteczność organizacji ma wpływ postawa państw członkowskich. Niestety, pogłębił się kryzys w stosunkach OBWE z Rosją, a to spowodowało, że zamknięto misję w Czeczenii (2002 r.). Nie zezwolono też na udział obserwatorów w wyborach parlamentarnych w 2007 r. W 2011 r. obserwatorzy z Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE uznali, że wyborom parlamentarnym w Rosji towarzyszyły liczne nieprawidłowości. Stwierdzili też, że zwycięska partia Jedna Rosja była faworyzowana. Ponadto w związku z narastającym kryzysem między Ukrainą a Rosją w 2014 r. OBWE powołała specjalną misję monitorującą przestrzeganie praw mniejszości oraz stan bezpieczeństwa w Ukrainie.

Aktualnie misje OBWE działają w: Albanii, Bośni i Hercegowinie, Kosowie, Czarnogórze, Serbii, Macedonii, Mołdawii, Ukrainie. Krytycy OBWE uważają, że organizacja nie spełnia dobrze swojej funkcji. Argumentują, że jak dotąd nie udało się jej doprowadzić do zakończenia żadnego konfliktu toczącego się na nadzorowanym przez nią obszarze.

Podsumowanie lekcji

- **Rada Europy** została utworzona w 1949 r. Miała propagować zasady demokracji parlamentarnej i chronić prawa człowieka, a także ułatwić współpracę oraz rozwój społeczny i ekonomiczny. s. 148
- **Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie** została utworzona w 1994 r. w wyniku przekształcenia Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w stałą organizację. s. 152
- OBWE angażuje się w **zapewnienie bezpieczeństwa zbiorowego** i **pokoju w Europie** oraz **pokojową współpracę państw członkowskich**. s. 154

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw przyczyny powstania Rady Europy i OBWE.
2. Porównaj cele i zasady działania organizacji omówionych w rozdziale.
3. Zbierz informacje prasowe na temat działalności Rady Europy i OBWE, a następnie oceń efektywność tych instytucji.

Propozycja projektu edukacyjnego

Opracujcie propozycje reform, które usprawniłyby działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych.
Przedstawcie zmiany w statucie tej organizacji i uzasadnijcie potrzebę ich wprowadzenia.
Przeprowadźcie symulację porównawczą funkcjonowania ONZ na dotychczasowych i proponowanych przez was warunkach.

4. Rola Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz znaczenie organizacji militarnych w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego;
- poznasz genezę i strukturę NATO;
- wymienisz i scharakteryzujesz operacje pokojowe i militarne Paktu Północnoatlantyckiego;
- przeanalizujesz ewolucję NATO na przestrzeni lat.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Wymieńcie realne zagrożenia dla państwa polskiego.

Istota bezpieczeństwa międzynarodowego

Po zakończeniu zimnej wojny zmieniły się nastroje w stosunkach międzynarodowych. Państwa odrzuciły konfrontację, której źródłem była ideologia. Zajęły się promowaniem interesów narodowych i szukaniem porozumienia na płaszczyźnie bezpieczeństwa. Racją stanu każdego z państw jest niepodległość. Ważna jest też integralność terytorialna. Można ją osiągnąć dzięki właściwej polityce zagranicznej, która polega między innymi na odpowiednim doborze sojuszników.

W tradycyjnym ujęciu zewnętrzne bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo międzynarodowe są rozumiane jako zabezpieczenie przed agresją zbrojną. Oznacza to pewność, że nie zostanie się zaatakowanym z zewnątrz lub że w razie ataku otrzyma się pomoc ze strony innych państw. Tak postrzegane bezpieczeństwo zostało sprowadzone tylko do wymiaru **polityczno-wojskowego**. Główny środek zabezpieczenia to w tym wypadku siła wojskowa. Taką rolę odgrywały w przeszłości Układ Warszawski (1955–1991) i Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (SEATO, 1954–1977). Obecnie jedynym liczącym się układem polityczno-wojskowym jest Sojusz Północnoatlantycki.

Rodzaje bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych
polityczne
militarne
surowcowe
energetyczne
żywnościowe
socjalne
finansowe
technologiczne
humanitarne
ekologiczne

Współcześnie rozumiane bezpieczeństwo międzynarodowe ma wymiar nie tylko polityczno-wojskowy. **Bezpieczeństwo ekonomiczne** oznacza swobodny dostęp do rynków innych państw i środków finansowych instytucji międzynarodowych. Chodzi też o możliwość korzystania z zasobów naturalnych Ziemi. Zapewniają one stabilny rozwój gospodarczy państwa i organizacji, do której dane państwo należy. Z tego powodu na całym świecie powstają strefy wolne-

go handlu i wspólne rynki. Organizacje, których państwa objęte są taką strefą, to między innymi: Unia Europejska, Unia Narodów Południowoamerykańskich oraz Północnoamerykańska Strefa Wolnego Handlu.

Coraz większe znaczenie dla ludzkości ma **bezpieczeństwo ekologiczne**. Dotyczy ono utrzymania warunków koniecznych do zdrowego życia mieszkańców w ich środowisku. Współpraca państw w wymiarze ekologicznym może polegać na walce ze skutkami efektu cieplarnianego. Takie starania podejmuje ONZ. Współpraca dotyczy też awarii elektrowni atomowych, czym zajmuje się Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej, oraz zanieczyszczeń środowiska (Rada Państw Morza Bałtyckiego).

Ćwiczenia

1. Wyjaśnij, jak rozumiesz każdy z wymiarów międzynarodowego bezpieczeństwa państwa wskazanych na powyższym schemacie.
2. Wymień zagrożenia bezpieczeństwa Polski w każdym z tych wymiarów.
3. Przedstaw możliwości zwiększenia bezpieczeństwa militarnego, surowcowego i energetycznego, jakie dają Polsce regionalne systemy współpracy międzynarodowej.

Istnieją dwa zasadnicze sposoby prowadzenia polityki bezpieczeństwa międzynarodowego. Jest to polityka unilateralna i multilateralna. **Polityka unilateralna** polega na prowadzeniu działań jednostronnych. Silne państwo może na przykład narzucać swoją wolę innym krajom (model subordynacyjny). Hegemonistyczną politykę prowadzą dziś Stany Zjednoczone czy Chiny. Państwa słabsze mogą się kierować założeniami polityki unilateralnej przez ogłoszenie swojej neutralności, przede wszystkim polityczno-militarnej. Takimi państwami w Europie są między innymi: Austria, Finlandia, Irlandia, Szwajcaria i Szwecja. **Polityka multilateralna** (wielostronna) koncentruje się na współpracy z innymi państwami i organizacjami politycznymi. Większość państw preferuje obecnie kooperacyjne metody umacniania bezpieczeństwa (model koordynacyjny). Wynika to z charakteru współczesnych zagrożeń, takich jak nielegalny handel bronią, migracje czy skażenie środowiska. Tego typu problemy nie są generowane tylko przez państwa. Coraz częściej do ich powstania przyczyniają się międzynarodowe korporacje, międzynarodowe organizacje terrorystyczne lub grupy przestępcze. Wszystkie modele bezpieczeństwa narodowego przedstawiono w poniższej tabeli.

Hegemonistyczny – dążący do przywództwa politycznego lub ekonomicznego.

Ćwiczenie

Przedstaw historyczne i współczesne przykłady funkcjonowania modeli bezpieczeństwa międzynarodowego opisanych w tekście oraz wymienionych w tabeli.

Modele bezpieczeństwa międzynarodowego	
Model subordynacyjny (podporządkowujący)	Dominuje jedno państwo zdolne do zapewnienia bezpieczeństwa państwom znajdującym się w jego zasięgu.
Model koordynacyjny (współpracujący)	Potencjały militarne oraz sprzeczne siły i interesy się równoważą. Konfrontacja jest zastępowana przez współpracę.
Model równowagi sił	Bezpieczeństwo opiera się na równoważeniu sił między państwami lub grupami państw w celu wzajemnej neutralizacji.
Model odstraszania	Bezpieczeństwo jest oparte na odstraszaniu potencjalnego przeciwnika od ewentualnego użycia broni jądrowej przez groźbę odwetowego użycia takiej broni.

Na podstawie: J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 69–82.

Współpraca państw w ramach **uniwersalnego systemu bezpieczeństwa** stworzonego na mocy *Karty Narodów Zjednoczonych* nie zawsze jest skuteczna. W takiej sytuacji lepsze mogą się okazać **regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej**. *Karta Narodów Zjednoczonych* zezwala na takie działania. Na system bezpieczeństwa zbiorowego składają się różne zasady w relacjach między państwami. Należą do nich na przykład zakaz użycia siły zbrojnej między członkami organizacji i pokojowe rozstrzyganie sporów. Zasady dotyczą też stosowania sankcji wobec agresora oraz kontroli i ograniczania zbrojeń.

W Europie wykształciło się najwięcej systemów bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej. Najbardziej znane spośród nich to Unia Europejska, Rada Europy, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz ponadregionalna organizacja – Sojusz Północnoatlantycki, czyli NATO.

Geneza NATO

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (ang. *North Atlantic Treaty Organization*, NATO) jest ponadregionalną organizacją międzynarodową. Ma charakter polityczno-wojskowy. Głównym powodem powstania NATO było zagrożenie dla państw zachodnich wynikające z agresywnej polityki ZSRR po zakończeniu II wojny światowej. Sojusz miał odstraszać potencjalną agresję zbrojną przez utrzymywanie amerykańskich sił w Europie. **Traktat północnoatlantycki** podpisano w Waszyngtonie 4 kwietnia 1949 r. i jeszcze tego samego roku wszedł on w życie. Ratyfikowało go 10 państw zachodnioeuropejskich oraz Stany Zjednoczone i Kanada. Obecnie Sojusz liczy **30 państw**. Oficjalnym kandydatem do członkostwa w organizacji jest Bośnia i Hercegowina. Potencjalnymi kandydatami są natomiast Gruzja, Finlandia i Ukraina, a Szwecja mimo swojej neutralności zacieśniła współpracę z NATO. Kwatera główna mieści się **w Brukseli**.

Traktat północnoatlantycki

Logo Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego

Traktat północnoatlantycki

Art. 5. Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uważana za napaść przeciwko nim wszystkim, wskutek tego zgadzają się one na to, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, każda z nich, w wykonaniu prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego przez artykuł 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom tak napadniętym, podejmując natychmiast indywidualnie i w porozumieniu z innymi Stronami taką akcję, jaką uzna za konieczną, nie wyłączając użycia siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. O każdej takiej zbrojnej napaści i o wszystkich środkach zastosowanych w jej wyniku zostanie bezzwłocznie powiadomiona Rada Bezpieczeństwa. Środki takie zostaną zaniechane, gdy tylko Rada Bezpieczeństwa podejmie działania konieczne do przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Źródło: *Traktat północnoatlantycki* z 4 kwietnia 1949 r.

Ćwiczenia

1. Co mogą zrobić pozostałe państwa Sojuszu w przypadku zbrojnej napaści na którekolwiek z państw członkowskich? Podaj przykłady działań na podstawie tekstu źródłowego.
2. Podaj, do której innej organizacji międzynarodowej odwołuje się ten dokument. Uzasadnij swoją odpowiedź.

W początkowym okresie istnienia Sojuszu obowiązywała koncepcja strategiczna zwana **strategią zmasowanego odwetu**. W razie agresji zbrojnej państw Układu Warszawskiego zakładała ona rewanż państw Sojuszu z wykorzystaniem broni nuklearnej. Zgodnie z tą **defensywną** (mającą na celu obronę przed atakiem) koncepcją należało odstraszyć przeciwnika przez uczynienie wojny nuklearnej niemożliwą do wygrania i zbyt niszczącą. W ten sposób parasol atomowy Stanów Zjednoczonych był przeciwwagą dla przewagi liczebnej wojsk konwencjonalnych (dział, czołgów, samolotów) Układu Warszawskiego. W końcu lat 60. XX w. koncepcja zmasowanego odwetu została zastąpiona strategią elastycznej odpowiedzi. Użycie sił nuklearnych miało być ostatecznością na wypadek, gdyby ZSRR użył tej broni jako pierwszy. Zwiększono również znaczenie sił konwencjonalnych. Natomiast później szukano dialogu z państwami Układu Warszawskiego. Dopiero po upadku ZSRR była konieczna gruntowna zmiana strategii.

Struktura NATO

Najważniejszym organem kierowniczym, jedynym wymienionym w *Traktacie północnoatlantyckim*, jest **Rada Północnoatlantycka** (ang. *North Atlantic Council*, NAC). Na podstawowym szczeblu tworzą ją Stali Przedstawiciele państw członkowskich w randze ambasadorów oraz Sekretarz Generalny. W tym składzie Rada spotyka się co najmniej dwa razy w tygodniu. Jej zebrania mogą się również odbywać na najwyższym szczeblu szefów państw lub rządów (co 2–3 lata), ministrów spraw zagranicznych (dwa razy w roku). Decyzje Rady są podejmowane jednomyślnie.

◂ struktura NATO

Grupa Planowania Nuklearnego (ang. *The Nuclear Planning Group*, NPG) zajmuje się polityką nuklearną Sojuszu. Znajdują się w niej przedstawiciele wszystkich państw, nawet tych, które nie dysponują bronią nuklearną. Jej pracami kieruje Sekretarz Generalny. Grupa spotyka się co najmniej raz w tygodniu, aby dyskutować na temat przechowywania, kontroli, zastosowania i obrony przed użyciem broni nuklearnej. Przeciwdziała również rozprzestrzenianiu się tego rodzaju broni.

Sekretarz Generalny NATO jest przewodniczącym Rady Północnoatlantyckiej. Podlega mu Sekretariat Międzynarodowy. Sekretarz nadzoruje wykonywanie uchwał organów Sojuszu. Opracowuje też raporty i projekty uchwał oraz reprezentuje organizację na zewnątrz.

Komitet Wojskowy (ang. *Military Committee*, MC) odgrywa rolę najwyższej władzy wojskowej. Składa się z szefów sztabów państw członkowskich. Komitet przedkłada władzom politycznym Sojuszu, czyli Radzie Północnoatlantyckiej, propozycje określonych działań. Współpracuje też z państwami partnerskimi NATO.

Sojusznicze Dowództwo Operacji (ang. *Allied Command Operations*, ACO) jest jednym z dowództw strategicznych powołanym do kierowania wszystkimi operacjami wojskowymi NATO. Odpowiada za przygotowanie planów operacji, tworzenie sił i prowadzenie działań sojuszniczych, a także za opracowanie strategicznych koncepcji rozwoju sił zbrojnych. Zostało ono powołane do życia w 2002 r. w ramach reformy sojuszu. W ten sposób organizacja wojskowa odchodzi od geograficznego podziału dowództw na rzecz struktur podzielonych według sprawowanych funkcji. Siedziba ACO mieści się w Mons w Belgii.

Jens Stoltenberg (ur. 1959), norweski polityk, ekonomista, premier Norwegii w latach 2000–2001 oraz 2005–2013. Od 2014 r. pełni funkcję Sekretarza Generalnego NATO.

Działalność NATO

działalność NATO ▸

Po zakończeniu zimnej wojny cele Sojuszu się zmieniły. Zdefiniowano je w nowej koncepcji strategicznej przyjętej w 1991 r. W dalszym ciągu podstawowym zadaniem jest zagwarantowanie bezpieczeństwa państwom członkowskim. Wymaga to utrzymywania konwencjonalnych i nuklearnych sił zbrojnych, zdolnych do odparcia potencjalnej agresji. Jednak w nowych realiach i w obliczu nowych zagrożeń Sojusz przejmuje na siebie ciężar wspierania bezpieczeństwa poza obszarem Paktu Północnoatlantyckiego. Zagrożeniem dla bezpieczeństwa stają się państwa zwane upadłymi oraz terroryzm międzynarodowy. Problemem jest też rozprzestrzenianie się broni masowego rażenia (biologicznej, chemicznej, nuklearnej i radiologicznej).

W nowych okolicznościach armie natowskie zredukowały swoje siły zbrojne, gdyż dążyły do uzawodowienia wojska. Postawiono na szybkość i mobilność jednostek do zadań specjalnych. Sojusz Północnoatlantycki realizuje właściwie tylko jedno wspólne przedsięwzięcie. Składają się na nie system obserwacji i ostrzegania AWACS oraz samoloty transportowe. Oba są zbyt drogie, aby jedno państwo mogło samodzielnie je utrzymać.

Siły zbrojne NATO składają się z trzech części:

1) sił reagowania, złożonych z narodowych i międzynarodowych formacji: od 2022 r. wzrost z 40 do 300 tys. żołnierzy w ramach sił szybkiego reagowania;
2) sił głównych obrony, złożonych z narodowych i międzynarodowych jednostek utrzymywanych w wysokim stopniu gotowości bojowej;

3) sił wzmocnienia, złożonych z sił narodowych pozostających w różnym stopniu gotowości bojowej.

Aby sprostać nowym zagrożeniom, Pakt Północnoatlantycki podejmuje różne inicjatywy i dostosowuje swoje strategie do bieżących wyzwań. Pełnoskalowa wojna rosyjsko-ukraińska rozpoczęta w 2022 r. doprowadziła do wielu zmian w organizacji sojuszu. Rosja ze strategicznego partnera NATO stała się jego głównym zagrożeniem. Sojusz zwiększył do 20 tys. siły zbrojne szybkiego reagowania na tzw. **wschodniej flance** (Estonia, Łotwa, Litwa, Polska, Rumunia). Do Polski przeniesiono na stałe dowództwo V Korpusu wojsk lądowych USA. Obecność wojsk amerykańskich w Europie wzrosła do 100 tys. Kraje natowskie znacząco zwiększyły swoje budżety obronne.

Przez rozszerzanie Sojuszu powiększa się obszar stabilny politycznie. W 2022 r. podjęto decyzję o przyjęciu nowych członków – Szwecji i Finlandii. Oba te państwa pod wpływem wydarzeń w Ukrainie zmieniły swoją dotychczasową politykę neutralności i w obawie przed rosyjską agresją uznały NATO za jedynego gwaranta swojego bezpieczeństwa.

Współpraca z UE, ONZ i OBWE zwiększa zdolność do działania i osłabia dążenia niektórych państw do tworzenia niezależnych od NATO europejskich sił zbrojnych. Reforma sił zbrojnych pozwala Sojuszowi na skuteczniejsze prowadzenie operacji zbrojnych z dala od własnych baz w Europie. Obecnie NATO zajmuje się przede wszystkim zapobieganiem rozszerzaniu się konfliktów regionalnych w ramach tak zwanej operacji *out of area*, czyli poza obszarem określonym w traktacie. Na przykład w 2011 r. wojska niektórych państw NATO przeprowadziły operację lotniczą w Libii wspierającą opozycję libijską występującą przeciwko dyktatorowi Muammarowi Kaddafiemu („Świt Odysei"). Państwa natowskie udzieliły też znaczącego wsparcia państwu ukraińskiemu w obliczu rosyjskiej agresji. Objęło ono: szkolenie żołnierzy, dostawy broni i amunicji, informacje wywiadowcze, pomoc finansową, materiałową i humanitarną.

Warto wiedzieć

Największe procentowe wydatki z budżetu na obronność w krajach NATO w 2018 r. ponieśli Amerykanie (3,39%), kolejni byli Grecy (2,22%), Brytyjczycy (2,15%), Estończycy (2,07%) i Polacy (2,05%). Dla porównania wydatki Francji wynosiły 1,82%, a Niemiec – 1,23%. Najniższe wydatki miały Hiszpania, Belgia i Luksemburg – poniżej 1%.

Podsumowanie lekcji

- **Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego** (**NATO**) została utworzona przez 12 państw w 1949 r. na mocy **Traktatu północnoatlantyckiego** (zwanego traktatem waszyngtońskim). ◂ s. 158
- Kwatera główna NATO mieści się **w Brukseli w Belgii**, a sojusz liczy **30 państw członkowskich**. ◂ s. 158
- NATO jest ponadregionalną organizacją międzynarodową, będącą **sojuszem zbiorowej obrony** i gwarantującą swoim członkom **wzajemną pomoc w razie napaści zbrojnej**. ◂ s. 160

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Omów rodzaje bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych.
2. *Salus rei publicae suprema lex (esto) – Dobro państwa niech będzie najwyższym prawem.* Podaj moralnie dobre i złe przykłady stosowania tej zasady jako racji stanu państwa.
3. Przedstaw, jak zmieniały się założenia strategiczne Paktu Północnoatlantyckiego.
4. Sformułuj opinię o roli Stanów Zjednoczonych w NATO.

Rozszerzanie się NATO i wybrane działania organizacji

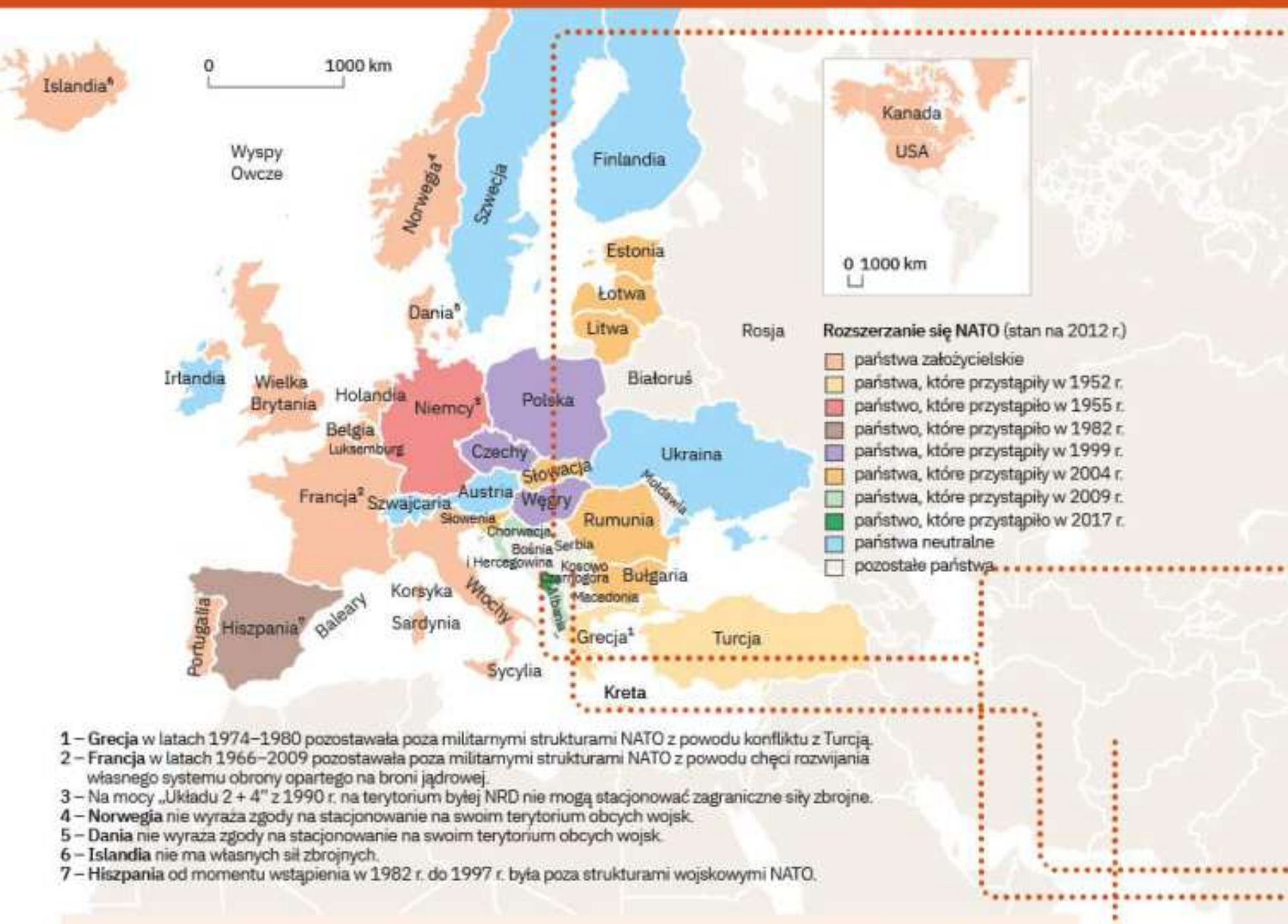

1 – **Grecja** w latach 1974–1980 pozostawała poza militarnymi strukturami NATO z powodu konfliktu z Turcją.
2 – **Francja** w latach 1966–2009 pozostawała poza militarnymi strukturami NATO z powodu chęci rozwijania własnego systemu obrony opartego na broni jądrowej.
3 – Na mocy „Układu 2 + 4" z 1990 r. na terytorium byłej NRD nie mogą stacjonować zagraniczne siły zbrojne.
4 – **Norwegia** nie wyraża zgody na stacjonowanie na swoim terytorium obcych wojsk.
5 – **Dania** nie wyraża zgody na stacjonowanie na swoim terytorium obcych wojsk.
6 – **Islandia** nie ma własnych sił zbrojnych.
7 – **Hiszpania** od momentu wstąpienia w 1982 r. do 1997 r. była poza strukturami wojskowymi NATO.

Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa (ang. *International Security Assistance Force*, ISAF)
Po atakach z 11 września 2001 r. Stany Zjednoczone rozpoczęły działania zbrojne przeciwko Afganistanowi, w którym ukrywali się organizatorzy zamachów. Po raz pierwszy w historii Pakt Północnoatlantycki uruchomił procedury związane z art. 5 traktatu waszyngtońskiego. Napaść na USA została potraktowana jako napaść na wszystkich członków Sojuszu. Na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ z grudnia 2001 r. usankcjonowano prawnie stworzenie ISAF w Afganistanie. Jest to struktura militarna od 2003 r. istniejąca w ramach NATO, utrzymująca pokój w tym kraju. W misji uczestniczy również polski kontyngent wojskowy. Działania ISAF budzą wiele kontrowersji i nie dają szans na ustabilizowanie się sytuacji w regionie. Na szczycie przywódców państw NATO w Chicago w 2012 r. ustalono, że misja bojowa zakończy się w 2014 r. Po prawie 20 latach obecności wojskowej, amerykańskie siły zbrojne wycofały się z Afganistanu w 2021 r.

Allied Force
Od marca do czerwca 1999 r. siły NATO dokonały operacji lotniczej *Allied Force* przeciwko Federalnej Republice Jugosławii (obecnie Serbia). Miała ona powstrzymać pacyfikację albańskich wiosek w Kosowie przez serbskich nacjonalistów wspieranych przez Jugosławię. Po przyjęciu przez parlament jugosłowiański planu pokojowego zaproponowanego przez Rosję i Unię Europejską naloty wstrzymano. W wyniku bombardowań międzynarodowe siły pokojowe KFOR przejęły kontrolę nad Kosowem.

Międzynarodowe Siły Implementacyjne (ang. *Implementation Force*, IFOR)
W reakcji społeczności międzynarodowej na konflikt w Bośni i Hercegowinie i dokonujące się tam czystki etniczne ONZ upoważniło NATO do nadzorowania wprowadzania w życie porozumienia z Dayton kończącego walki. W tym celu powstały międzynarodowe Siły Implementacyjne pod przywództwem NATO, które otrzymały mandat do przeprowadzania operacji ***Joint Endeavour*** (*Wspólne staranie*) od grudnia 1995 do grudnia 1996 r. W skład IFOR wchodziły wojska NATO, wojska państw uczestniczących w programie Partnerstwo dla Pokoju (w tym Polski, a także państw nieeuropejskich, takich jak Egipt, Malezja i Pakistan). Ponadto w misji wzięły udział wojska rosyjskie.

Kosovo Force (KFOR)
Jest to natowska operacja, która rozpoczęła się w 1999 r., aby zaprowadzić pokój na terytorium Kosowa. Uzyskała mandat ONZ. Obecnie siły państw członkowskich NATO i innych krajów liczą prawie 6 tys. żołnierzy i pracowników wojska. Podstawowym zadaniem KFOR jest zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na terenie Kosowa. Od początku w siłach KFOR działają polskie wojsko i policja.

Siły Stabilizacyjne (ang. *Stablilization Force*, SFOR)
Ponieważ mandat IFOR wygasł po roku działalności, a istniała potrzeba dalszej obecności wojsk międzynarodowych w Bośni i Hercegowinie, pod przewodnictwem NATO utworzono Siły Stabilizacyjne. SFOR miały utrzymać porozumienie z Dayton. Siły Stabilizacyjne działały w ramach dwóch operacji: ***Joint Guard*** (*Wspólna straż*, 1996–1998) i ***Joint Forge*** (*Wspólna kuźnia*, 1998–2004). Obecnie misję utrzymywania pokoju w tym rejonie przejęły wojska Unii Europejskiej EUFOR/MTT w ramach misji ***Althea***. We wszystkich tych działaniach do tej pory uczestniczą wojska Rzeczypospolitej Polskiej.

Misja w Darfurze (ang. *African Union Mission in Sudan*, AMIS)
Od sierpnia 2004 do grudnia 2007 r. trwała misja AMIS przeprowadzana przez Unię Afrykańską w Sudanie w prowincji Darfur. Jej zadaniem było nadzorowanie zawieszenia broni, zabezpieczenie udzielania pomocy humanitarnej i powrotu uchodźców. W trakcie misji okazało się, że pierwotnie wydzielone siły i środki były niewystarczające, a Unia Afrykańska nie była w stanie sama zrealizować podjętych zadań. W tej sytuacji w strukturach NATO zdecydowano, że konieczne jest wsparcie logistyczne i do Darfuru przerzucono transportem powietrznym ponad 30 tys. żołnierzy.

5. Organizacje regionalne i subregionalne o charakterze ogólnym

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz cele wybranych organizacji regionalnych i subregionalnych funkcjonujących poza Europą;
- ocenisz, w jaki sposób członkostwo państw w organizacjach międzynarodowych wpływa na prowadzoną przez nie politykę i pozycję światową.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Wymieńcie wszystkie znane wam organizacje, do których należy Polska.

Wspólnota Niepodległych Państw

Wspólnota Niepodległych Państw

W czasie rozpadu ZSRR w 1991 r. przywódcy Rosji, Ukrainy i Białorusi wskutek porozumienia białowieskiego powołali **Wspólnotę Niepodległych Państw** (WNP, ros. *Sodrużestwo Niezawisimych Gosudarstw*, SNG, ang. CIS). Głównym powodem powołania Wspólnoty nie było jednak tworzenie nowej formy organizacji państw postradzieckich. Celem było raczej proklamowanie likwidacji ZSRR. Na mocy protokołu zawartego w 1991 r. w Ałma Acie do WNP dołączyły: Armenia, Azerbejdżan, Mołdawia, Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan, Tadżykistan oraz stowarzyszony Turkmenistan. W latach 1993–2009 członkiem WNP była również Gruzja. W 2018 r. Ukraina wystąpiła z organizacji. WNP liczy obecnie **dziewięciu członków** i jeden kraj stowarzyszony. Siedzibą organizacji jest **Mińsk**.

Logo Wspólnoty Niepodległych Państw

Do najważniejszych organów Wspólnoty można zaliczyć Radę Szefów Państw i Radę Szefów Rządów. Rada Szefów Państw odpowiada za strategię rozwoju wspólnoty. Ma również prawo wnoszenia poprawek do statutu WNP. Obraduje dwa razy w roku, w tym raz – nieoficjalnie. Rada Szefów Rządów koordynuje współpracę organów wykonawczych w dziedzinie gospodarczej, społecznej i innych. Odpowiada za utworzenie strefy wolnego handlu i unii gospodarczej na obszarze Wspólnoty. Decyzje organów WNP nie mają mocy wiążącej. Każde państwo przestrzega tylko tych ustaleń, na które wyraża zgodę.

WNP jest regionalną organizacją międzynarodową. Cele i zasady Wspólnoty zostały określone w ciągu kolejnych lat funkcjonowania, głównie z inicjatywy Rosji. W statucie przyjętym w 1993 r. ustalono, że obszarami współpracy będą koordynacja polityki zagranicznej i utworzenie wspólnej przestrzeni gospodarczej. WNP ma też zapewnić ochronę praw człowieka i podstawowych swobód. Służy współpracy w dziedzinie obronności i ochrony granic, a także zwalczaniu przestępczości zorganizowanej. Zajmuje się rozwojem transportu, ochroną zdrowia i środowiska oraz polityką społeczną i migracyjną. W latach 90. XX w. istnienie organizacji sprowadzało się do kwestii formalnych. Brakowało mechanizmów kontroli wywiązywania się przez państwa z przyjętych zo-

bowiązań. Obecnie WNP za najważniejszy obszar działania uznaje gospodarkę. Bywa określana jako zinstytucjonalizowana forma współpracy byłych republik radzieckich. Dla Rosji Wspólnota odgrywa rolę instrumentu, który ułatwia realizowanie własnej polityki wobec państw „bliskiej zagranicy". Przewaga Rosji w tej organizacji jest pod każdym względem (politycznym, ekonomicznym itp.) bardzo duża. Nawet przy najbardziej demokratycznym sposobie podejmowania decyzji pozostali członkowie są więc skazani na rosyjską dominację. Rosja ma swoje bazy wojskowe na terytorium Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu. Kiedy w wyniku tak zwanych kolorowych rewolucji do władzy w Ukrainie (2004 r.) i w Gruzji (2003 r.) doszły siły demokratyczne i prozachodnie, Rosja podjęła starania o powstrzymanie tych aspiracji. Gdy w 2008 r. Gruzja rozpoczęła działania zbrojne, aby przywrócić kontrolę nad Osetią Południową, Rosja interweniowała zbrojnie na terenie Gruzji. W efekcie doprowadziła do faktycznej secesji Osetii Południowej i Abchazji. W podobny sposób Rosja przejęła w 2014 r. kontrolę nad ukraińskim Krymem. W 2022 r. wywołała otwartą wojnę z Ukrainą. Podczas wojny o Górski Karabach w 2020 r., Rosja, mimo układu sojuszniczego z Armenią, przyjęła postawę neutralną i wyczekującą. Wojska rosyjskie pełnią w tym rejonie zadania rozjemcze i są gwarantem zachowania łączności lądowej między enklawami Azerów i Ormian.

Siergiej Nikołajewicz Lebiediew (ur. 1948), generał armii, radziecki i rosyjski wojskowy, funkcjonariusz służb specjalnych, w latach 2000–2007 dyrektor Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej. Od 2007 r. przewodniczący Komitetu Wykonawczego WNP.

Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju

Cztery byłe republiki Związku Radzieckiego powołały do istnienia jeszcze jedną organizację. W regionie Morza Czarnego w 1997 r. Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan i Mołdawia utworzyły forum konsultacyjne. Nazwano je GUAM od pierwszych liter nazw państw członkowskich. Przejściowo członkiem GUAM był również Uzbekistan (1999–2005). Od 2006 r. organizacja funkcjonuje pod nazwą **GUAM – Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju** (ang. *Organization for Democracy and Economic Development*). Stawia sobie cele polityczne (demokratyzacja życia, bezpieczeństwo regionu, współpraca z UE, NATO i Stanami Zjednoczonymi) oraz gospodarcze (strefa wolnego handlu). Siedzibą GUAM jest **Kijów**.

Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju

Logo Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju

Ćwiczenie

Zbierz informacje o potencjale państw członkowskich GUAM. Oceń, czy ta inicjatywa polityczna jest bardziej formą manifestacji niezależności politycznej względem Rosji, czy też ma realne podstawy do współdziałania w dążeniu do określonych korzyści politycznych i gospodarczych.

Wybrane organizacje polityczne na świecie

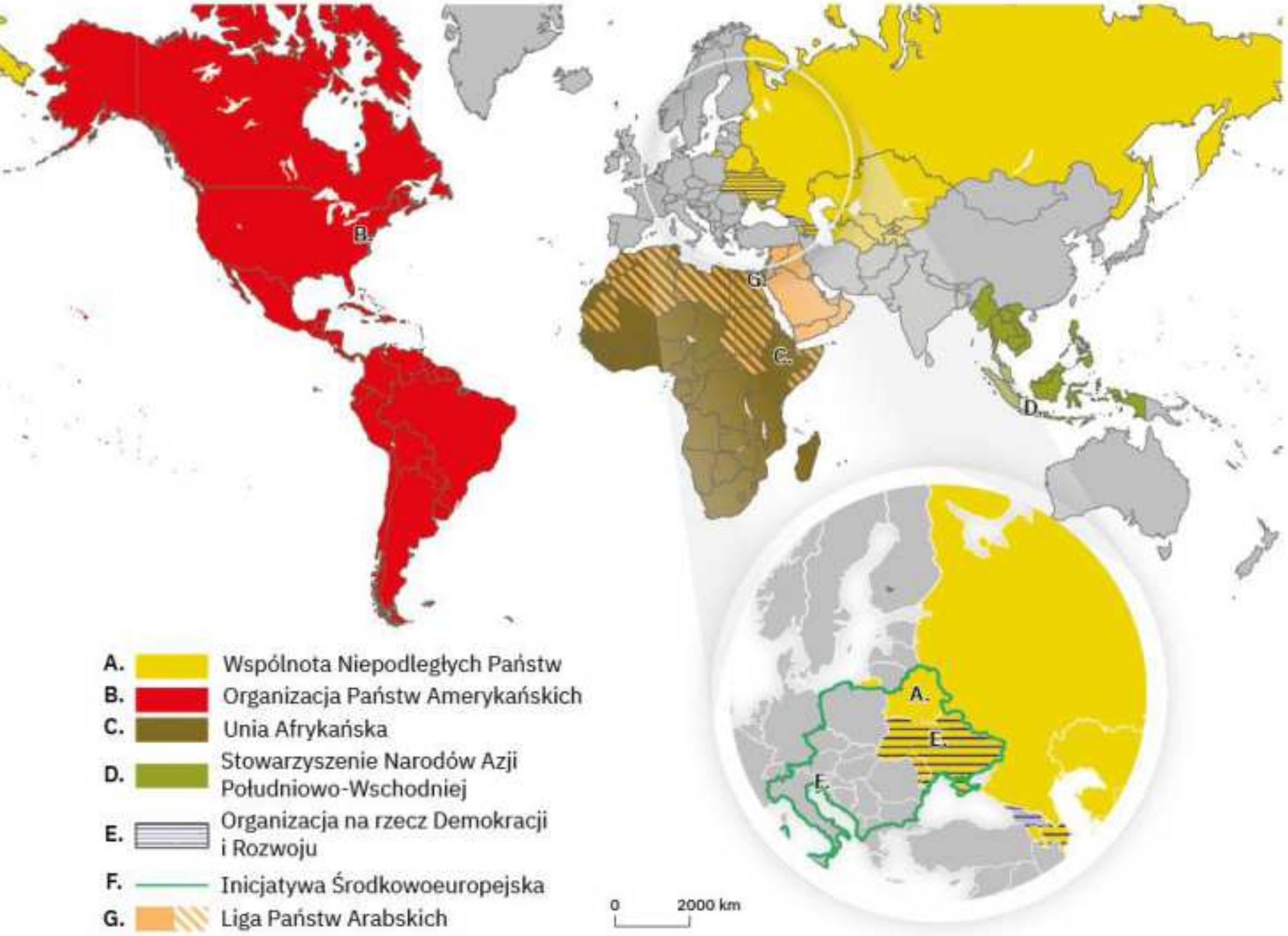

Ćwiczenia

1. Przeanalizuj mapę i podaj nazwy państw, w których są zlokalizowane siedziby wskazanych organizacji.
2. Podaj nazwę państwa, które znajduje się na kontynencie afrykańskim, ale nie należy do Unii Afrykańskiej.

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ang. *Association of South-East Asian Nations*, ASEAN) jest regionalną organizacją międzynarodową utworzoną przez kraje postkolonialne, które w ten sposób próbowały się uchronić przed zimnowojennymi sporami. W 1967 r. Filipiny, Indonezja, Malezja, Singapur i Tajlandia przystąpiły do porozumienia powołującego Stowarzyszenie. W późniejszym czasie dołączyły do nich: Brunei (1984 r.), Wietnam (1995 r.), Laos i Birma (obecnie Myanmar, 1997 r.) oraz Kambodża (1999 r.). Siedzibą organizacji jest stolica Indonezji – **Dżakarta**.

Logo ASEAN

Na początku działalności Stowarzyszenie skupiało się na zapewnieniu stabilności regionalnej. Współpraca odbywała się na poziomie ministerstw spraw zagranicznych. Instytucjonalizacja organizacji nastąpiła w latach 70. XX w. Powołano wtedy Stały Komitet, Sekretariat oraz inne organy. Sposób podejmowania decyzji w ramach ASEAN jest wyjątkowy. Charakteryzuje go niekonfrontacyjna postawa i uwzględnianie racji innych. Polega to na powstrzymywaniu się od wywierania wpływu i stosowania przymusu oraz wykazywaniu cierpliwości w rozwiązywaniu sporów. Decyzje zapadają jednomyślnie, co jest wyrazem szacunku dla suwerenności państw członkowskich. Procesy integracyjne zachodzą powoli, ponieważ organizacja nie działa pod presją czasu. ASEAN nie powołała ponadnarodowych organów i nie wymusza integracji traktatami. Nieprzerwanie działają Sekretariat oraz Stała Komisja. Naczelny organ – Konferencje Ministerialne – spotyka się tylko raz w roku.

ASEAN dąży do budowy ugrupowania państw, które będzie zdolne przeciwstawić się dominacji wielkich mocarstw w regionie (Chin, Japonii, Indii czy Stanów Zjednoczonych). Państwa członkowskie zadeklarowały ustanowienie strefy bezatomowej w Azji Południowo-Wschodniej. ASEAN prowadzi też konsultacje dotyczące bezpieczeństwa w regionie. Współpraca Stowarzyszenia z innymi państwami dotyczy również spraw ekonomicznych. W ramach organizacji rozwija się integracja gospodarcza. Polega ona na utworzeniu strefy wolnego handlu (ang. *ASEAN Free Trade Area*, AFTA), a docelowo unii gospodarczej. ASEAN można uznać za jeden z nielicznych przykładów udanej integracji politycznej w Azji.

Unia Afrykańska

Organizacją poprzedzającą Unię Afrykańską była powołana w 1963 r. **Organizacja Jedności Afrykańskiej** (OJA, ang. *Organization of African Unity*, OAU). Utworzyło ją 31 państw oraz przedstawiciele partii i ruchów narodowowyzwoleńczych z 20 krajów pozostających w kolonialnej zależności. Na początku jednym z głównych celów OJA była dekolonizacja Afryki. Skupiono się też na walce z dyskryminacją rasową (apartheid w RPA i Rodezji). W tej dziedzinie osiągnięto sukces. Okazało się jednak, że OJA nie była w stanie sprostać innym wyzwaniom. Chodziło między innymi o wojny, przewroty wojskowe, ludobójstwo czy rządy krwawych dyktatorów. Organizacja nie dysponowała skutecznymi instrumentami politycznymi, ekonomicznymi czy finansowymi do rozwiązania takich problemów. Potrzebne były interwencje ONZ, UE czy NATO. W 2017 r. do UA przystąpiło Maroko. Od tego momentu organizacja reprezentuje interesy wszystkich państw kontynentu. W 2002 r. przywódcy 54 państw Afryki ustanowili **Unię Afrykańską** (UA, ang. *African Union*, AU). Jej siedziba znajduje się w Addis Abebie.

Logo Unii Afrykańskiej

◂ Unia Afrykańska

Wśród podstawowych organów Unii można wyróżnić Zgromadzenie, Radę Wykonawczą, Parlament Panafrykański oraz Radę Pokoju i Bezpieczeństwa. W skład Zgromadzenia Unii Afrykańskiej wchodzą głowy państw i szefowie rządów. Jest to najwyższy organ Unii. Zgromadzenie zbiera się co najmniej raz w roku na zwyczajnej sesji. Kształtuje wspólną politykę i decyduje o przyjęciu nowych członków. Ponadto ustanawia nowe organy UA i zatwierdza budżet. Radę Wyko-

nawczą tworzą ministrowie spraw zagranicznych lub wysocy urzędnicy państw członkowskich. Zbiera się ona co najmniej dwa razy w roku. Odpowiada za przestrzeganie zaleceń Zgromadzenia. Koordynuje politykę gospodarczą i społeczną. Kolejnym organem UA jest Parlament Panafrykański, w którego skład wchodzi 230 posłów z parlamentów krajowych. Parlament został powołany do regulowania prawa wewnętrznego pod kątem respektowania praw człowieka i zasad demokracji. Z kolei Rada Pokoju i Bezpieczeństwa to organ stały wzorowany na Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Podejmuje się rozwiązywania konfliktów zbrojnych, a w sytuacji łamania podstawowych praw człowieka na masową skalę może stosować również bezpośrednie interwencje. Dysponuje siłami szybkiego reagowania wydzielonymi z armii państw członkowskich. Od 2007 r. na terenie prowincji Darfur w zachodnim Sudanie działa hybrydowa misja pokojowa ONZ i Unii Afrykańskiej – UNAMID (ang. *African Union/United Nations Hybrid Operation in Darfur*). Jej personel liczy około 10 tys. żołnierzy i cywilów. Ponadto od 2004 r. działa Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Narodów.

Rwandyjscy żołnierze przygotowujący się do patrolu w Północnym Darfurze, 7 lutego 2012 r.

Od 2003 r. w prowincji Darfur w zachodniej części Sudanu trwa poważny kryzys humanitarny wywołany konfliktem między czarnoskórą ludnością a arabskimi bojownikami Dżandżawidami. W tym czasie szacuje się, że zginęło ok. 200 tys. ludności, głównie niearabskiej, a kilka milionów osób zostało zmuszonych do emigracji. Władze Sudanu były oskarżane o wspieranie arabskich bojowników.

Warto wiedzieć

Siedziba Unii Afrykańskiej w Addis Abebie została wybudowana w 2012 r. Budowa wieżowca, największego w tym mieście, kosztowała 200 mln dolarów i została w całości sfinansowana przez rząd chiński. Władze Chin chciały w ten sposób podkreślić swoją pozycję na kontynencie afrykańskim.

Unia Afrykańska postawiła sobie ambitny cel zjednoczenia kontynentu. Dąży do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa. Skupia się na podniesieniu jakości życia mieszkańców Afryki i zwiększeniu wpływu organizacji na globalną politykę. Negatywny wpływ na skuteczność Unii Afrykańskiej ma znaczne zróżnicowanie polityczne, ekonomiczne i społeczne krajów Afryki.

Félix Antoine Tshisekedi Tshilombo (ur. 13 czerwca 1963), kongijski polityk, lider Unii na rzecz Demokracji i Postępu Społecznego (UDPS), najstarszej i największej partii w Demokratycznej Republice Konga. Od 2019 r. jest prezydentem tego państwa. W 2021 r. został wybrany na rotacyjne roczne stanowisko przewodniczącego Unii Afrykańskiej.

Ćwiczenie

Debata „za" i „przeciw": Czy członkostwo państwa w kilku organizacjach, o różnych celach, bardziej takiemu państwu pomaga czy szkodzi?

Liga Państwa Arabskich

Liga Państw Arabskich

Liga Państw Arabskich (LPA, potocznie **Liga Arabska**, ang. *League of Arab States*, LAS) jest subregionalną organizacją skupiającą państwa arabskie. Została założona w 1945 r. w Kairze przez Arabię Saudyjską, Egipt, Irak, Liban, Syrię i Transjordanię (Jordanię). Obecnie do Ligi Arabskiej należą **22 państwa, a 5 państw ma status obserwatorów** (Armenia, Erytrea, Brazylia, Wenezuela i Indie). Pełnoprawnym członkiem Ligi jest Państwo Palestyńskie, a cała organizacja wspiera palestyński ruch niepodległościowy w opozycji do Izraela. Siedzibą organizacji jest **Kair**. Zasadniczymi celami organizacji są zacieśnianie współpracy, koordynacja polityki, zapewnienie niepodległości i dbanie o interesy krajów arabskich. W sferze współpracy znajdują się: kwestie ekonomiczne, handlowe, celne, walutowe, rolnictwo, przemysł, komunikacja, kultura, ochrona zdrowia i obywatelstwo. W 2005 r. powołano **strefę wolnego handlu** (ang. *Greater Arab Free Trade Area*, GAFTA), do której przystąpiło 17 państw Ligi. Głównym organem decyzyjnym jest Rada zbierająca się dwa razy w roku. Obsługę administracyjną zapewnia Sekretariat Generalny. Ponadto od 1950 r. działają Rada Wspólnej Obrony, wspomagana przez Stały Komitet Wojskowy, oraz Rada Gospodarcza. Siły pokojowe LPA stacjonowały w Libanie, Darfurze, Iraku i innych zapalnych punktach regionu.

Logo Ligi Państw Arabskich

Organizacja Państw Amerykańskich

Organizacja Państw Amerykańskich

Geneza **Organizacji Państw Amerykańskich** (OPA, ang. *Organization of American States*, OAS) sięga początków XIX w. W tym czasie powstawały państwa latynoamerykańskie oraz pojawiła się idea panamerykanizmu. Obecna organizacja została utworzona w wyniku przekształcenia **Unii Panamerykańskiej** w 1948 r. OPA liczy **35 państw**, a jej siedzibą jest **Waszyngton**. Określa się jako organizacja regionalna, jednak w rzeczywistości obejmuje dwa duże regiony: latynoamerykański i anglosaski.

Logo Organizacji Państw Amerykańskich

Najważniejszym organem jest Zgromadzenie Ogólne. Każde państwo członkowskie ma w nim reprezentanta. Zgromadzenie zbiera się raz w roku na sesję zwyczajną. Wyznacza cele i politykę organizacji. Zatwierdza też budżet i wybiera sekretarza generalnego. Bieżące problemy są rozwiązywane na Konferencjach Konsultacyjnych Ministrów Spraw Zagranicznych zwoływanych w zależności od potrzeb. Za politykę i pokojowe rozwiązywanie sporów między państwami członkowskimi odpowiada Stała Rada. Składa się z przedstawicieli państw w randze ambasadorów.

Członkowie organizacji zobowiązali się do niestosowania przemocy w rozwiązywaniu sporów. Mają obowiązek poszanowania integralności terytorialnej i solidarnej pomocy w razie jakiejkolwiek agresji. System zbiorowego bezpieczeństwa w Ameryce nie działa jednak zgodnie z przyjętymi założeniami. W czasie

wojny o Falklandy w 1982 r. między Wielką Brytanią a Argentyną rząd Stanów Zjednoczonych poparł państwo nieamerykańskie. Przywódcy USA nie zaakceptowali również rewolucji kubańskiej w 1959 r. Dopiero w ostatnich latach można było zaobserwować łagodzenie sankcji wobec reżimu Fidela i Raula Castro. Od 1978 r. w ramach organizacji działa Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w San José w Kostaryce.

Warto wiedzieć

Najwięcej napięć w OPA wywołała sytuacja na Kubie. Dojście komunisty Fidela Castro do władzy na Kubie w 1959 r. sprawiło, że rząd amerykański przeforsował w 1962 r. usunięcie tego kraju z grona członków organizacji. Kubę uznano wtedy za „bazę komunistycznej penetracji" i nałożono na nią sankcje. Mimo sprzeciwu niektórych państw latynoamerykańskich bojkot dyplomatyczny i gospodarczy Kuby trwał do 1975 r. W latach 90. XX w. państwa członkowskie OPA, takie jak Meksyk czy Kanada, apelowały o powrót Kuby do grona członków organizacji. Nastąpiło to w 2009 r., jednak Kuba nadal dystansuje się od pełnego zaangażowania w działalność organizacji.

Nowe wyzwania związane ze światowym bezpieczeństwem skłoniły członków OPA do ściślejszej i bardziej partnerskiej współpracy. Dotyczy ona zwalczania terroryzmu i przestępczości zorganizowanej, a także przeciwdziałania migracjom i zanieczyszczaniu środowiska. Budowanie zaufania dotyczy również problemów militarnych. Polega na kontroli zbrojeń i procesie rozbrojeniowym. Ważnym aspektem współpracy jest informowanie się o transferach broni i przemieszczaniu wojsk oraz pomoc w razie klęsk żywiołowych.

Poszanowanie integralności i suwerenności członka OPA zostało naruszone inwazją wojsk amerykańskich na Grenadę w 1983 r. Rząd Stanów Zjednoczonych nie skonsultował swojej interwencji nie tylko z Organizacją Państw Amerykańskich, lecz także z Wielką Brytanią (choć Grenada należała do Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, a królowa Elżbieta II była oficjalną głową tego państwa). Do interwencji wojskowej USA doszło w wyniku zamachu stanu na Grenadzie. Władze Stanów Zjednoczonych obawiały się o życie amerykańskich studentów przebywających wówczas na wyspie. Był to dobry pretekst do usunięcia lewicowego rządu i likwidacji wpływów reżimu Fidela Castro z Kuby.

Podsumowanie lekcji

- **Wspólnota Niepodległych Państw** powstała w 1991 r. na terenie byłego Związku Radzieckiego. Skupia obecnie 9 państw, a jeden kraj jest stowarzyszony. Siedziba organizacji znajduje się w Mińsku na Białorusi. s. 164
- **GUAM**, czyli **Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju**, powstała w 1997 r. w celu integracji Azerbejdżanu, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy ze strukturami Europy Zachodniej. Siedziba organizacji mieści się w Kijowie w Ukrainie. s. 165
- **Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej** (**ASEAN**) powstało w 1967 r. Skupia postkolonialne kraje azjatyckie, które w okresie zimnej wojny pozostały poza układem dwubiegunowym. Siedziba organizacji znajduje się w Dżakarcie. s. 166
- **Unia Afrykańska** powstała w 2002 r. po rozwiązaniu Organizacji Jedności Afrykańskiej. Obejmuje wszystkie państwa kontynentu, a jej siedziba znajduje się w Addis Abebie w Etiopii. s. 167
- **Liga Państw Arabskich**, inaczej Liga Arabska, powstała w 1945 r., w celu reprezentowania interesów krajów arabskich. Skupia 22 państwa, a jej siedziba mieści się w Kairze w Egipcie. s. 169
- **Organizacja Państw Amerykańskich** powstała z przekształcenia Unii Panamerykańskiej w 1948 r. Należą do niej wszystkie państwa obu Ameryk. Siedziba organizacji mieści się w Waszyngtonie w USA. s. 169

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Rozważ, czy członkostwo w organizacjach międzynarodowych bardziej sprzyja państwom słabszym czy silnym. Podaj przykłady.
2. Przepisz do zeszytu tabelę i ją uzupełnij.

Skrótowiec nazwy organizacji	Pełna nazwa	Siedziba	Rok założenia
WNP (SNG)			
GUAM			
ASEAN			
UA			
LPA			
OPA			

3. Opisz krótko organizacje regionalne i subregionalne w Ameryce Południowej inne niż opisane w tym rozdziale.

6. Organizacje międzynarodowe o charakterze polityczno-ekonomicznym

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz cele i główne zadania wybranych organizacji o charakterze polityczno-ekonomicznym;
- porównasz wpływ wybranych organizacji na światową gospodarkę.

Ćwiczenie

Przypomnijcie sobie z historii, na czym polegał merkantylizm. Oceńcie, czy prowadzenie takiej polityki gospodarczej państwa jest nadal możliwe.

Znaczenie międzynarodowej ekonomii politycznej

Od końca II wojny światowej do początków lat 60. stosunki międzynarodowe dotyczyły głównie kwestii militarnych. Było to związane z wyścigiem zbrojeń i zimnowojenną rywalizacją. W latach 60. i 70. wzrosło zainteresowanie **międzynarodową ekonomią polityczną**. Do takiej zmiany we wzajemnych relacjach doszło z kilku powodów. Przede wszystkim obroty handlowe między państwami ciągle rosły. Zwiększyła się też odpowiedzialność państw za politykę ekonomiczną. Na scenie międzynarodowej pojawiły się nowe podmioty, czyli organizacje handlu i wielkie korporacje.

Międzynarodowa ekonomia polityczna – zajmuje się relacjami między polityką a gospodarką; dotyczy także politycznych ustaleń spraw ekonomicznych.

Warto wiedzieć

Przeciwieństwem międzynarodowej współpracy gospodarczej jest **autarkia**. Oznacza ona samowystarczalność gospodarczą. Cechuje kraje o wysokim upaństwowieniu gospodarki lub izolowane na arenie międzynarodowej z powodów politycznych.

Logo Międzynarodowego Funduszu Walutowego

Międzynarodowy Fundusz Walutowy

Duże znaczenie w gospodarce światowej mają trzy międzynarodowe organizacje: Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW, ang. *International Monetary Fund*, IMF), Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (ang. *The International Bank for Reconstruction and Development*, IBRD) i Światowa Organizacja Handlu (ang. *World Trade Organization*, WTO), które powstały w wyniku porozumienia w Bretton Woods w USA w 1944 r.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy

Międzynarodowy Fundusz Walutowy działa od 1945 r. W 1947 r. stał się organizacją wyspecjalizowaną w systemie ONZ. Umowę o powołaniu IMF podpisały 44 państwa. W 2021 r. Międzynarodowy Fundusz Walutowy miał **190 członków**. Siedziba organizacji znajduje się w **Waszyngtonie**.

Członkiem Funduszu może zostać każde państwo, które jest zdolne do respektowania statutu i wypełniania wynikających z niego obowiązków. Każde państwo członkowskie musi kierować się określonymi zasadami kursów walut, a także jest zobowiązane do informowania IMF o zmianach w polityce kursowej i makroekonomicznej. Ponadto musi wpłacać udziały członkowskie (tzw. *quota*). Główną korzyścią wynikającą z członkostwa w IMF jest możliwość korzystania z jego zasobów finansowych w postaci pożyczek. Ważne jest też ostrzeganie przez Fundusz o kryzysach walutowych.

Wysokość udziałów (*quota*) państw członkowskich IMF w 2021 r. w procentach

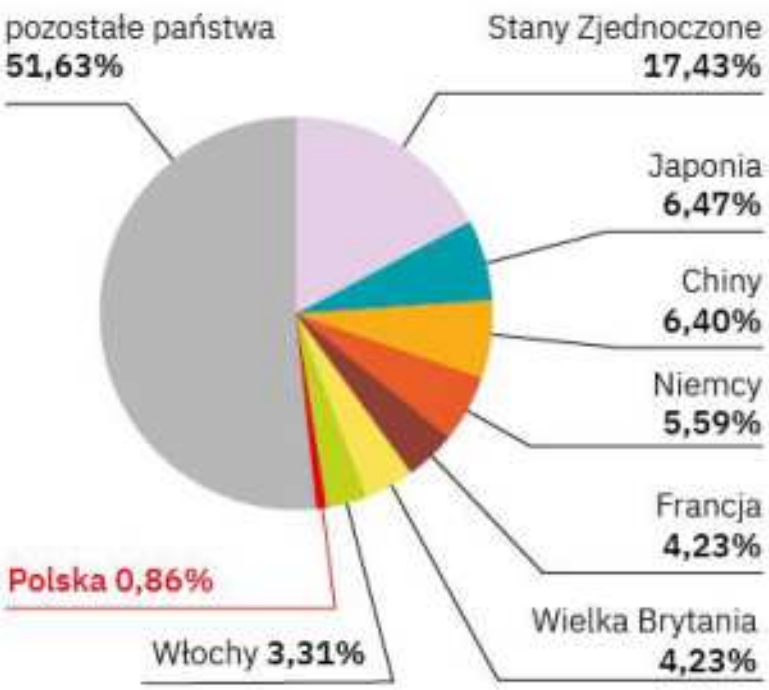

Siła głosu (*votes*) państw członkowskich IMF w 2021 r. w procentach

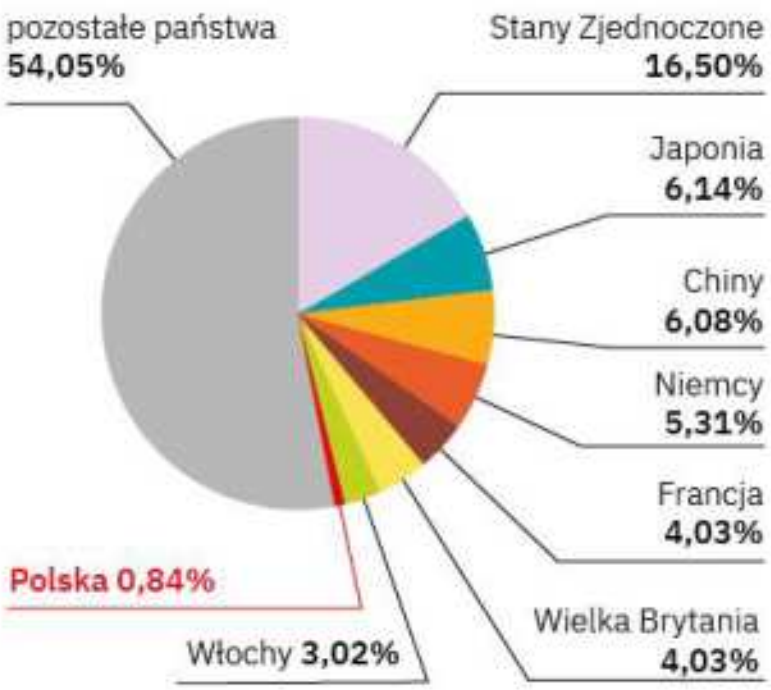

Źródło: www.imf.org (dostęp: 28.01.2022).

Ćwiczenia

1. Określ na podstawie powyższych diagramów zależność między wielkością udziału a siłą głosu państw członkowskich w IMF.
2. Podaj, które z państw należących do G7 mają w IMF siłę głosów większą niż 3%.

Funkcje Międzynarodowego Funduszu Walutowego	
Funkcja regulacyjna	Tworzy warunki i zasady gwarantujące możliwie najlepsze funkcjonowanie systemu walutowego.
Funkcja kontrolna	Nadzoruje przestrzeganie ustalonych reguł kursowych oraz implementację wskazówek dotyczących polityki makroekonomicznej.
Funkcja operacyjna	Udziela pomocy technicznej i finansowej w celu utrzymania równowagi makroekonomicznej.

Do najważniejszych organów Funduszu należą Rada Gubernatorów oraz Rada Wykonawcza z dyrektorem zarządzającym na czele. Rada Gubernatorów jest organem powołanym do wyznaczania ogólnych kierunków rozwoju. Sprawuje nadzór nad działalnością Funduszu. Składa się z gubernatorów (po jednym z każdego państwa) oraz ich zastępców. Najczęściej są nimi ministrowie finansów lub prezesi banków centralnych państw członkowskich. Rada Wykonawcza zajmuje

się bieżącym funkcjonowaniem IMF. Obok Dyrektora Zarządzającego tworzy ją 24 dyrektorów reprezentujących interesy poszczególnych liczących się państw.

IMF współpracuje z różnymi instytucjami finansowymi, takimi jak Bank Światowy, Światowa Organizacja Handlu, agendy ONZ i regionalne banki. Wspomniane organizacje realizują wspólne projekty, wymieniają się informacjami i rezultatami badań. Współpracują też przy tworzeniu międzynarodowych standardów w dziedzinie finansów.

W 2009 r. w Ameryce Południowej powstała alternatywa dla IMF. Ponieważ w tej organizacji największe wpływy mają bogate państwa Północy, siedem latynoskich państw utworzyło własny fundusz – Banco del Sur (Bank Południa).

Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju

Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju

Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (ang. *International Bank for Reconstruction and Development*, IBRD) funkcjonuje od 1945 r. jako wyspecjalizowana organizacja ONZ. W pierwszych latach działalności IBRD koncentrował się na odbudowie państw europejskich i Japonii po II wojnie światowej. Obecnie wraz z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Rozwoju (ang. *International Development Association*, IDA) tworzy **Bank Światowy** (ang. *World Bank*). Bank Światowy jest powiązany z innymi organizacjami finansowymi tworzącymi Grupę Banku Światowego (zob. poniższy schemat). Siedzibą wszystkich tych organizacji jest **Waszyngton**.

Bank Światowy

GRUPA BANKU ŚWIATOWEGO

BANK ŚWIATOWY

MIĘDZYNARODOWY BANK ODBUDOWY I ROZWOJU (IBRD)	MIĘDZYNARODOWE STOWARZYSZENIE ROZWOJU (IDA) Skupia państwa rozwinięte, będące donatorami, i rozwijające się, które korzystają z zasobów finansowych organizacji.

WIELOSTRONNA AGENCJA GWARANCJI INWESTYCJI (MIGA)

Promuje przepływ finansów, udzielając gwarancji pożyczkodawcom i inwestorom.

MIĘDZYNARODOWA KORPORACJA FINANSOWA (IFC)

Wspiera inwestycje prywatne w państwach rozwijających się.

MIĘDZYNARODOWE CENTRUM ROZWIĄZYWANIA SPORÓW INWESTYCYJNYCH (ICSID)

Rozstrzyga spory między inwestorami a importerami kapitału.

Na podstawie: K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 273.

Aby zostać członkiem Banku Światowego, trzeba należeć do IMF. Obecnie Bank Światowy liczy **189 państw członkowskich**. Zasady członkostwa, wysokość wnoszonych udziałów oraz struktura organizacyjna są podobne jak w IMF. Najważniejszymi organami Banku Światowego są Rada Gubernatorów oraz Rada Wykonawcza. W obu organach zasiadają przedstawiciele państw na tych samych zasadach co w IMF. Na czele Banku Światowego stoi Prezes.

Bank Światowy postawił sobie za cel promowanie długofalowego rozwoju gospodarczego państw członkowskich, dlatego udziela kredytów i pożyczek. Są one przeznaczone na cele inwestycyjne oraz na wyrównywanie szans, edukację, ochronę zdrowia i środowiska. Bank szczególnie pomaga krajom rozwijającym się. Chodzi o zredukowanie dystansu, który dzieli je od państw wysoko rozwiniętych. Z tego powodu Bank wspiera podstawową edukację, wspomaga oddłużanie państw najbiedniejszych, a także walkę z HIV i AIDS. Środki na te cele pozyskuje z emisji obligacji na rynkach kapitałowych krajów wysoko rozwiniętych, wpłat gotówkowych krajów członkowskich oraz z własnych funduszy rezerwowych. Kredyty i pożyczki mogą zostać udzielone jedynie państwom członkowskim lub podmiotom gospodarczym działającym w tych krajach. Warunkiem uzyskania pomocy jest otrzymanie gwarancji rządowych na jej spłatę.

Światowa Organizacja Handlu

Geneza Światowej Organizacji Handlu sięga końca II wojny światowej. Kraje alianckie chciały wówczas utworzyć organizację, która regulowałaby współpracę w zakresie liberalizacji handlu międzynarodowego. Negocjacje w sprawie powołania Międzynarodowej Organizacji Handlu (ITO) stanęły w miejscu, ponieważ żaden kraj nie ratyfikował jej statutu. Zarówno Stany Zjednoczone, jak i ZSRR były do niego krytycznie nastawione. Prace nie poszły jednak na marne. W 1948 r. wszedł w życie tymczasowy ***Układ ogólny w sprawie taryf celnych i handlu*** (ang. *General Agreement on Tariffs and Trade*, GATT). Miał on charakter wielostronnej umowy, której celem było stopniowe obniżanie taryf celnych i innych ograniczeń w handlu. W wyniku negocjacji obniżono poziom taryf celnych z 40% po II wojnie światowej do około 6% przed 1986 r. Zasady opracowane w ramach *Układu* do dziś obowiązują w handlu międzynarodowym (zob. poniżej).

Logo Światowej Organizacji Handlu

Zasady handlu międzynarodowego

1. Zasada niedyskryminowania i równego traktowania – składają się na nią dwie klauzule. Klauzula najwyższego uprzywilejowania oznacza równość traktowania partnerów zagranicznych w udzielaniu preferencji. Klauzula narodowa polega na równym traktowaniu produktów importowanych i krajowych.
2. Zasada wzajemności ustępstw i korzyści polega na tym, że żadne państwo nie jest zobowiązane do redukcji swoich stawek celnych i udzielania koncesji bez uzyskania przywilejów od państwa partnerskiego.

Układ przetrwał do 1995 r. W tym czasie przekształcił się w instytucję formalną, czyli **Światową Organizację Handlu** (ang. *World Trade Organization*, WTO). Obecnie skupia ona **164 kraje**. Przejęła wszystkie obszary działalności GATT oraz rozszerzyła je o handel usługami oraz ochronę praw własności intelektualnej. Głównymi organami decyzyjnymi organizacji są Konferencja Ministerialna i Rada Generalna. Na regularnie zwoływanych Konferencjach Ministerialnych spotykają się ministrowie państw członkowskich. Podejmują oni decyzje poli-

◄ Światowa Organizacja Handlu

tyczne, między innymi o przyjęciu nowych członków czy zastosowaniu sankcji wobec państw łamiących zasady liberalnego rynku. Rada Generalna jest organem zarządzająco-wykonawczym. Występuje w podwójnej roli: jako Organ Rozstrzygania Sporów oraz jako Organ Przeglądu Polityki Handlowej. Siedziba organizacji znajduje się w **Genewie**.

Przystąpienie Rosji [w 2012 r. – przyp. red.] do WTO będzie ciosem dla białoruskiej gospodarki. – Może zmusić władze do reform – mówi białoruski ekonomista Jarosław Romańczuk. Przystąpienie Rosji do WTO oznacza, że połączona z nią unią celną Białoruś będzie musiała w ciągu 2 lat dostosować się do wymogów tej światowej organizacji, choć do niej nie należy. Spowoduje to otwarcie białoruskiego rynku, wcześniej chronionego przez wysokie cła. [...]

Białoruski MSZ wyliczył, że spowoduje to zmniejszenie cła na ponad 2500 towarów. Eksperci oceniają, że skutki tego odczują przede wszystkim przedsiębiorstwa produkujące maszyny rolnicze, mięso, mleko i produkty mleczne, produkty rolne, telewizory, buty, ubrania [...]. – Do Rosji, a przez nią i na Białoruś, trafią zachodnie i wschodnie towary. Białoruscy producenci mogą tego ciosu nie wytrzymać – pisze w komentarzu na stronie rządowej agencji Belta Władimir Napriejew, wicenaczelny rządowego tygodnika „7 Dniej".

– Wejście Rosji do WTO odbije się na naszych przedsiębiorstwach i gospodarce. Będziemy musieli pracować jeszcze lepiej i zmniejszyć wydatki na produkcję. Ale to wszystko – uspokajał Białorusinów Aleksander Łukaszenka. [...]

Białoruski ekonomista, kierownik Analitycznego Centrum „Strategia" Leonid Zaika uważa, że wejście Rosji do WTO doprowadzi do bankructwa wiele białoruskich przedsiębiorstw państwowych w ciągu 3–4 lat i wzrośnie bezrobocie. – Po pierwsze trzeba będzie otworzyć nasz rynek dla zachodnich towarów, a po drugie nasze przedsiębiorstwa stracą swoją pozycję na rynku rosyjskim, bo nie są gotowe do konkurowania z zachodnimi firmami – mówi Zaika.

Źródło: A. Poczobut, *Mińsk zbliża się do WTO. Mimo woli*, „Gazeta Wyborcza", 23.08.2012 r.

Ćwiczenia

1. Wytłumacz, co oznacza tytuł artykułu.
2. Przedstaw wszystkie skutki dla białoruskiej gospodarki wynikające ze wstąpienia Rosji do WTO.
3. Oceń trafność prognoz na temat stanu białoruskiej gospodarki z perspektywy czasu.

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Organization for Economic Co-operation and Development*, OECD) jest ponadregionalną instytucją skupiającą **37** wysoko rozwiniętych i demokratycznych państw. OECD powstała w 1961 r. z przekształcenia **Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej** (ang. *Organization for European Economic Co-operation and Development*,

OEEC). OEEC działała od 1948 r. i została utworzona w celu odbudowy ze zniszczeń wojennych gospodarek państw europejskich, korzystających z pomocy w ramach planu Marshalla. Współczesna Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju stawia sobie za cel osiągnięcie możliwie najwyższego, trwałego wzrostu gospodarczego, zatrudnienia oraz standardu życia w państwach członkowskich. Jednocześnie skupia się na utrzymaniu stabilizacji finansowej oraz promowaniu rozwoju handlu światowego. Siedziba organizacji znajduje się **w Paryżu**.

Warto wiedzieć

Jedną z inicjatyw OECD jest Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA). Jego celem jest uzyskanie porównywalnych danych o umiejętnościach uczniów, którzy ukończyli 15. rok życia. Wyniki badań pozwalają poprawiać jakość nauczania i zmieniać organizację systemów edukacyjnych.

Naczelnym organem OECD jest Rada, którą tworzą szefowie stałych przedstawicielstw państw przy tej organizacji. Ponadto raz w roku odbywają się posiedzenia Rady na szczeblu ministrów spraw zagranicznych oraz ministrów finansów. Rada zatwierdza budżet i podejmuje najważniejsze decyzje merytoryczne. Organem odpowiadającym za wdrażanie decyzji Rady jest stały Komitet Wykonawczy, który składa się z dyrektoriatów merytorycznych i administracyjno-technicznych. Na czele Sekretariatu organizacji stoi Sekretarz Generalny. Kadencja na tym stanowisku trwa 5 lat.

Logo Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

OECD to przede wszystkim forum konsultacyjne utrzymujące się ze składek państw członkowskich. Organizacja nie udziela kredytów ani pożyczek. Wpływa na gospodarkę państw członkowskich przez stanowienie standardów i przygotowywanie analiz.

Warto wiedzieć

Po II wojnie światowej handel ropą naftową był zdominowany przez siedem międzynarodowych korporacji paliwowych – tak zwane siedem sióstr. Ten termin stworzył w latach 50. XX w. włoski biznesmen Enrico Mattei, aby uświadomić społeczności międzynarodowej potęgę takich korporacji, jak Anglo-Persian Oil Company (obecnie BP), Gulf Oil, Standard Oil of California (SoCal), Texaco (obecnie Chevron), Royal Dutch Shell, Standard Oil of New Jersey (Esso), Standard Oil Company of New York (obecnie Exxon Mobil). W późniejszych latach, po utworzeniu OPEC oraz nacjonalizacji przemysłu naftowego, w niektórych państwach pozycja siedmiu sióstr znacznie osłabła.

Organizacja Państw Eksportujących Ropę Naftową

Podczas konferencji w Bagdadzie w 1960 r. Iran, Irak, Kuwejt, Arabia Saudyjska i Wenezuela założyły stałą międzyrządową **Organizację Państw Eksportujących Ropę Naftową** (ang. *The Organization of the Petroleum Exporting Countries*, OPEC). W kolejnych latach do OPEC dołączyły jeszcze inne kraje: Libia

Organizacja Państw Eksportujących Ropę Naftową

(1962 r.), Zjednoczone Emiraty Arabskie (1967 r.), Algieria (1969 r.), Nigeria (1971 r.), Angola (2007 r.), Gabon (1975–1994 i ponownie od 2016 r.), Gwinea Równikowa (2017 r.) i Kongo (2018 r.), a także przejściowo Ekwador (1973–1992, 2007–2019), Indonezja (1962–2009, 2016 r.) oraz Katar (1961–2018). Obecnie organizacja ta skupia **13 państw** odpowiadających za około 40% światowego wydobycia ropy. Rezerwy ropy naftowej jej członków są jeszcze większe.

Światowe rezerwy ropy naftowej w 2018 r. ze szczególnym uwzględnieniem krajów OPEC

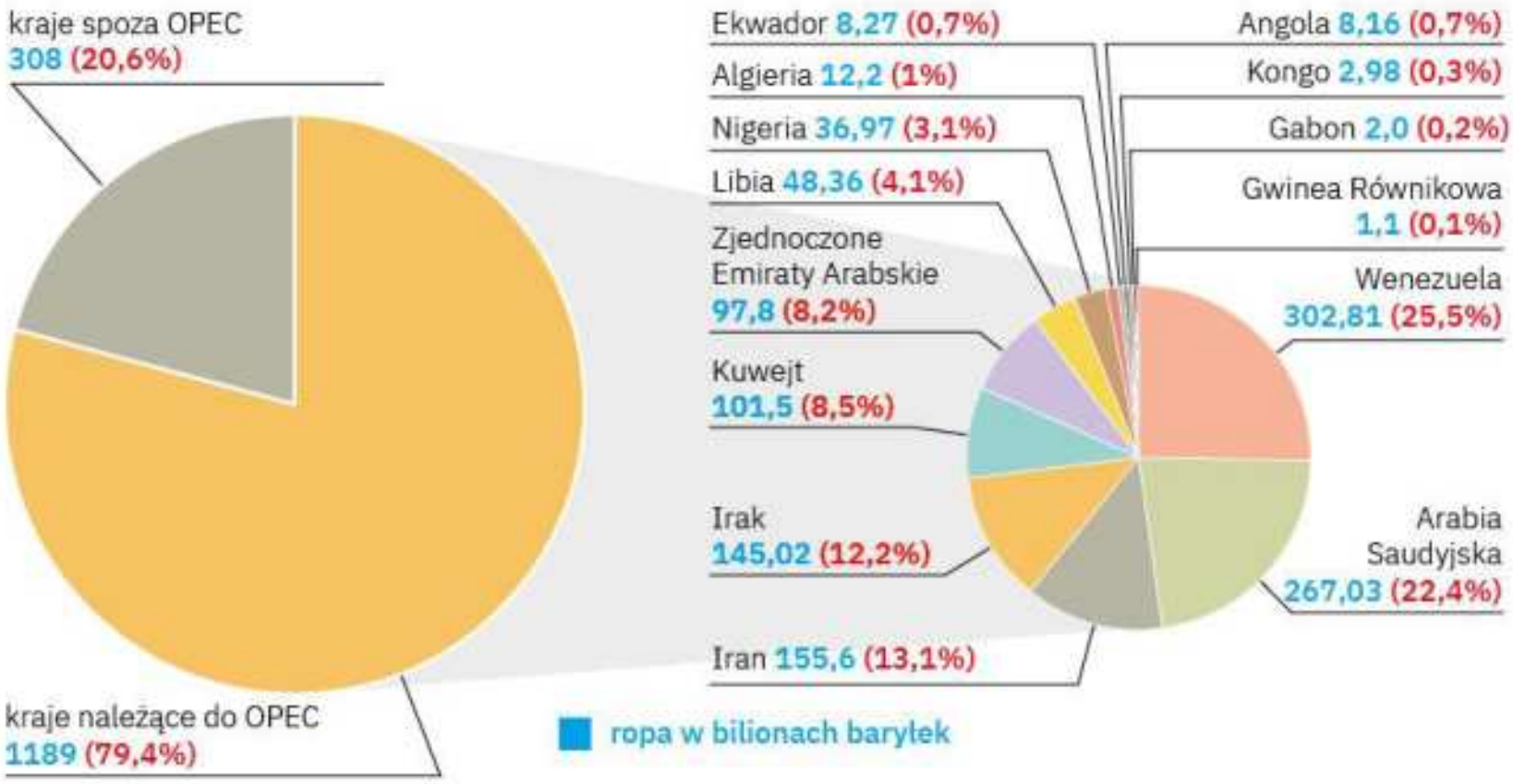

Źródło: OPEC, https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (dostęp: 28.01.2022).

Ćwiczenia

1. Przeanalizuj diagramy i wymień dwa kontynenty, na których leży najwięcej państw zrzeszonych w OPEC.
2. Podaj, z jakiego kraju zrzeszonego w OPEC Polska mogłaby sprowadzać ropę naftową najkrótszą drogą morską.

Najważniejsze decyzje organizacji zapadają na konferencjach przywódców państw członkowskich. Organami wykonawczymi są Rada Gubernatorów i Komisja Ekonomiczna oraz Sekretariat. Pierwotnie siedziba organizacji znajdowała się w Genewie, a od 1965 r. mieści się w Wiedniu.

OPEC koordynuje i unifikuje politykę eksportu ropy naftowej. Ważnym celem organizacji jest zapewnienie producentom ropy naftowej odpowiednich i stabilnych cen tego surowca.

Organizacja powstała w okresie dekolonizacji i uniezależniania się nowych państw. W tamtym czasie światowy rynek ropy naftowej był zdominowany przez siedem międzynarodowych korporacji kontrolujących ponad 80% światowych zasobów oleju skalnego.

W latach 70. pozycja OPEC wzrosła po przejęciu przez tę organizację kontroli nad krajowymi zasobami ropy od międzynarodowych korporacji. Państwa zrzeszone mogły zacząć dyktować ceny i podaż ropy. Uwidoczniło się to podczas kryzysu paliwowego w 1973 r. i irańskiej rewolucji w 1979 r. Wyraźny wzrost cen ropy naftowej zanotowano również w okresie 2000–2008 oraz w latach 2010–2015. Cena za baryłkę ropy wzrosła z 27 do 100–140 dolarów amerykańskich. W 2020 r. cena ropy spadła do poziomu około 40 dolarów za baryłkę.

Cena ropy naftowej

Źródło: BBC, http://link.operon.pl/c6 (dostęp: 28.01.2022).

Środkowoeuropejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu

Historia powstania **Środkowoeuropejskiej Strefy Wolnego Handlu** (ang. *Central European Free Trade Agreement*, CEFTA) sięga czasów transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej po 1989 r. i rozwiązania Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Po rozpadzie bloku państw socjalistycznych w Europie znacząco spadła wymiana handlowa między nimi. CEFTA miała tę sytuację poprawić. Kraje członkowskie stopniowo znosiły ograniczenia w handlu różnymi grupami towarów. Inicjatywę utworzenia strefy wolnego handlu zapoczątkowały kraje Trójkąta Wyszehradzkiego (późniejszej Grupy Wyszehradzkiej). Porozumienie podpisano 21 grudnia 1992 r. w Krakowie. Organizacja nie ma rozbudowanych struktur. Jedynym stałym organem jest Komitet Współpracy, złożony z ministrów odpowiedzialnych za handel zagraniczny. Raz w roku są organizowane szczyty z udziałem szefów państw. Grupa państw CEFTA rozszerzyła się o kolejne państwa regionu. Jednocześnie wraz z akcesją krajów CEFTA do Unii Europejskiej przestawały być one stronami układu. Polska, Czechosłowacja (później Czechy i Słowacja) oraz Węgry należały do porozumienia w latach 1992–2004, Słowenia w latach 1996–2004, Rumunia w latach 1997–2007, Bułgaria w latach 1999–2007, a Chorwacja w latach 2003–2013. Aktualnie członkami CEFTA są Macedonia Północna (od 2006 r.), Albania, Bośnia i Hercegowina, Mołdawia, Serbia, Czarnogóra i Kosowo (od 2007 r.). Sekretariat Środkowoeuropejskiej Strefy Wolnego Handlu mieści się **w Brukseli**.

Środkowoeuropejska Strefa Wolnego Handlu

Flaga Środkowoeuropejskiej umowy o wolnym handlu

Strefa wolnego handlu w Ameryce Północnej

Północnoamerykańska Strefa Wolnego Handlu

Porozumienie w sprawie ustanowienia **Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu** (ang. *North American Free Trade Agreement*, NAFTA) zawarto w 1992 r., a weszło ono w życie 1 stycznia 1994 r. Układ obejmował Kanadę, Meksyk i Stany Zjednoczone. Ustanowienie strefy było zainspirowane sukcesem ekonomicznym Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Jednak w przeciwieństwie do Unii Europejskiej NAFTA nie stworzyła ponadpaństwowych ciał rządowych, a jej prawo nie było nadrzędne w stosunku do prawa narodowego.

Porozumienie Stanów Zjednoczonych-Meksyku-Kanady

W 2018 r. NAFTA została zastąpiona przez **Porozumienie Stanów Zjednoczonych-Meksyku-Kanady** (ang. *United States-Mexico-Canada Agreement*, USMCA), określane również jako **NAFTA 2.0** albo **Nowa NAFTA**. Porozumienie w dużej mierze zmodernizowało postanowienia z 1992 r., w szczególności w odniesieniu do takich zagadnień, jak własność intelektualna, handel cyfrowy, produkcja samochodów czy przemysł mleczarski.

Porozumienie w sprawie USMCA, 30 października 2018 r. Na zdjęciu: prezydent Meksyku Enrique Peña Nieto, prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump, premier Kanady Justin Trudeau.

Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku

Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku

Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku (ang. *Asia-Pacific Economic Co-operation*, APEC) ma charakter luźnego układu integracyjnego dotyczącego współpracy gospodarczej krajów Azji i obrzeży Pacyfiku. Inicjatywę podjęli ministrowie spraw zagranicznych i handlu 12 państw regionu Pacyfiku, Azji i Ameryki w listopadzie 1989 r. Były to: Australia, Brunei, Filipiny, Indonezja, Japonia, Kanada, Korea Południowa, Malezja, Nowa Zelandia, Singapur, Stany Zjednoczone i Tajlandia. W 1991 r. do APEC przystąpiły Chiny, Hongkong i Tajwan. W 1993 r. dołączyły Meksyk i Papua Nowa Gwinea, w 1994 r. – Chile, a w 1998 r. – Peru,

Rosja i Wietnam. Łącznie do wspólnoty należy obecnie **21 państw**. Sekretariat APEC został utworzony w 1993 r. i znajduje się **w Singapurze**.

APEC nie zamierza formalizować swojej działalności do postaci pełnej organizacji międzynarodowej, takiej jak na przykład Unia Europejska. Współpraca w ramach tego układu opiera się na deklaracjach politycznych przyjmowanych podczas odbywających się co roku posiedzeniach szefów państw i rządów. Państwa członkowskie APEC nie zawierają żadnych umów państwowych. Działalność wspólnoty opiera się na podejmowaniu konsensusu wyłącznie w kwestiach spornych. APEC dąży do ustanowienia w obszarze Pacyfiku największej strefy wolnego handlu na świecie. Cel ten został zadeklarowany podczas szczytu w Bogorze w 1994 r. W gronie państw członkowskich są największe gospodarki świata: Chiny, Stany Zjednoczone, Japonia i Rosja. Wszystkie kraje APEC odpowiadają za około 60% światowej produkcji i około 45% światowego handlu.

Podsumowanie lekcji

- **Międzynarodowy Fundusz Walutowy** udziela krajom członkowskim pożyczek na stabilizację walut i ułatwia międzynarodową współpracę walutową. s. 172
- **Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju** udziela długookresowych pożyczek inwestycyjnych na zapewnienie wzrostu gospodarczego. s. 174
- **Światowa Organizacja Handlu** stawia sobie za cel liberalizację handlu dobrami i usługami, a także ochronę własności intelektualnej. s. 175
- **Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju** jest forum konsultacji i koordynacji polityki ekonomicznej i społecznej dla najbardziej rozwiniętych państw świata. s. 176
- **Organizacja Państw Eksportujących Ropę Naftową** skupia obecnie 13 państw kontrolujących około 80% światowych rezerw ropy naftowej i dyktuje ceny tego surowca na światowych rynkach. s. 177–178
- **Środkowoeuropejska Strefa Wolnego Handlu**, CEFTA, powstała w 1992 r. w celu ułatwienia wymiany handlowej między państwami byłego bloku wschodniego w Europie. Obecnie do strefy należy siedem państw bałkańskich aspirujących do Unii Europejskiej. s. 179
- **NAFTA** to strefa wolnego handlu w Ameryce Północnej. Porozumienie o jej powołaniu weszło w życie w 1994 r. Obecnie strefa funkcjonuje pod nazwą **Porozumienie Stanów Zjednoczonych-Meksyku-Kanady**, USMCA. s. 180
- Utworzenie **Wspólnoty Gospodarczej Azji i Pacyfiku** zainicjowano w 1989 r. Obecnie do tej organizacji należy 21 państw leżących po obu stronach Pacyfiku. Tworzą one największą strefę wolnego handlu na świecie. s. 180

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij krótko cele, które stawiają sobie takie organizacje, jak IMF, Bank Światowy i WTO.
2. Omów rolę, jaką odegrały największe organizacje ekonomiczne w gospodarce na świecie po II wojnie światowej.
3. Zbierz informacje na temat historii członkostwa Polski w IMF, IBRD, WTO i OECD. Zaprezentuj je na forum klasy w wybranej przez siebie formie.

7. Organizacje subregionalne i inne formy współpracy międzynarodowej w Europie

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz cele wybranych organizacji regionalnych i subregionalnych w Europie;
- ocenisz członkostwo Polski w wybranych organizacjach i grupach nieformalnych.

Znaczenie międzynarodowej współpracy politycznej

Państwa wstępują do organizacji z różnych przyczyn. Przede wszystkim zależy im na utrzymaniu pokoju, współpracy gospodarczej, realizacji ponadnarodowych przedsięwzięć czy prestiżu. Dzięki nawykowi stałych interakcji dzielą się informacjami i ustalają procedury. Wspólnie rozwiązują też spory. Obecność w organizacjach jest okazją do negocjacji zmian w rozkładzie sił na świecie. Z drugiej strony, wymusza rezygnację z części suwerenności.

Podstawowe funkcje organizacji międzynarodowych		
regulacyjna	**kontrolna**	**operacyjna**
– tworzenie zasad wzajemnego funkcjonowania państw członkowskich danej organizacji międzynarodowej	– podejmowanie działań kontrolnych w kwestii funkcjonowania organizacji i jej członków oraz sprawdzanie, czy działania te są zgodne ze statutem organizacji	– wzajemne świadczenie usług przez państwa członkowskie

Organizacje międzynarodowe ze względu na obszar ich oddziaływania dzielimy na:

- **ogólne (powszechne)** – mają zasięg ogólnoświatowy, należy do nich znaczna liczba państw świata z kilku kontynentów, jak ONZ czy WHO;
- **regionalne** – obejmują zasięgiem wybrany obszar lub region, jak Unia Europejska, funkcjonująca na terenie Europy, czy też Unia Afrykańska, która w podobny sposób próbuje działać na terenie Afryki;
- **subregionalne** – funkcjonują nie na terenie całego kontynentu, lecz w jego ściśle określonej części, jak Rada Nordycka w Europie Północnej czy Unia Arabskiego Maghrebu w Afryce Północnej.

Organizacje regionalne i subregionalne mają duże znaczenie, gdyż są przeciwwagą dla rozwijającego się procesu globalizacji. Mapa, na której zaznaczono wybrane regionalne i subregionalne organizacje w Europie, znajduje się na następnej stronie. Poza organizacjami międzynarodowymi państwa współpracują ze sobą w **grupach nieformalnych** (bez stałych struktur, siedzib i statutów) oraz w ramach **wspólnych inicjatyw**.

Europejskie organizacje regionalne i subregionalne

Inicjatywa Środkowoeuropejska

Jedną z pierwszych form współpracy państw środkowej Europy po zakończeniu zimnej wojny było utworzenie **Inicjatywy Środkowoeuropejskiej** (IŚE, ang. *Central European Initiative*, CEI, wcześniej *Quadragonale, Pentagonale, Hexagonale*). Pomysłodawcą inicjatywy były Włochy, które chciały ułatwić państwom bloku wschodniego współpracę z Europą Zachodnią. Początki organizacji sięgają 1989 r. W tym czasie demokratyczne Włochy i Austria włączyły do współpracy politycznej demokratyzujące się Węgry i Jugosławię. W 1990 r. do organizacji dołączyła Czechosłowacja, a w 1991 r. – Polska.

Inicjatywa Środkowoeuropejska

Obecnie organizacja skupia **18 państw członkowskich**. Są to: Albania, Austria, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Czarnogóra, Macedonia, Mołdawia, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Ukraina, Włochy i Węgry. W latach 90. XX w. ważnym zadaniem organizacji była pomoc w budowie nowego państwa – Bośni i Hercegowiny. Współcześnie takim wyzwaniem jest pokojowe rozwiązanie problemu Kosowa oraz kontrolowanie przestrzegania praw człowieka w Ukrainie i Białorusi. CEI rozwija również współpracę naukową i technologiczną między państwami członkowskimi. Organizacja nie odgrywa jednak znaczącej roli politycznej. Przyczyną tego jest to, że większość krajów zrzeszonych w CEI realizuje swoje cele polityczne w ramach UE czy NATO. Głównymi formami pracy Inicjatywy są coroczne spotkania szefów rządów oraz spotkania ministrów spraw zagranicznych. Sekretariat CEI mieści się **w Trieście we Włoszech**.

CEI
CENTRAL EUROPEAN INITIATIVE

Logo Inicjatywy Środkowoeuropejskiej

Rada Nordycka

Rada Nordycka

Rada Nordycka (ang. *Nordic Council*, NC) powstała w 1952 r. Bliska współpraca krajów Europy Północnej sięga jeszcze XIV w. W tym czasie powstała Unia Kalmarska (1397–1523). Była to unia personalna królestw Danii, Norwegii i Szwecji. Współczesna Rada Nordycka została utworzona przez Danię, Islandię, Norwegię i Szwecję. W 1955 r. do Rady przystąpiła Finlandia. Później dołączyły także Wyspy Alandzkie i Wyspy Owcze (1970 r.) oraz Grenlandia (1984 r.). Siedzibą Rady jest **Kopenhaga**. Organizacje międzynarodowe na ogół powstają na mocy umowy międzyrządowej. Rada Nordycka powstała w nietypowy sposób, ponieważ zdecydowały o tym parlamenty państw członkowskich.

Logo Rady Nordyckiej

Rada stanowi forum współpracy międzyparlamentarnej państw nordyckich. W jej skład wchodzi **87 delegatów parlamentów krajowych**. Obradują na corocznych sesjach zwyczajnych oraz na sesjach nadzwyczajnych zwoływanych w razie potrzeby. Członkowie spotykają się w grupach partyjnych, a nie narodowych. W pracach Rady biorą również udział przedstawiciele rządów państw członkowskich (ok. 10 ministrów). Nie uczestniczą oni jednak w podejmowaniu decyzji. Rada wybiera swoje Prezydium, złożone z przewodniczącego i 12 członków. Prezydium zajmuje się polityką administracyjną, zagraniczną oraz polityką bezpieczeństwa i budżetem. Reprezentuje też Radę w kontaktach z innymi podmiotami prawa międzynarodowego. Pozostali parlamentarzyści działają w innych komitetach zajmujących się kulturą, edukacją, sprawami socjalnymi, prawami obywatelskimi, ochroną środowiska i gospodarką. Efektem współpracy Rady Nordyckiej było zniesienie ograniczeń paszportowych. To dzięki Radzie utworzono też wspólny rynek pracy oraz Skandynawskie Linie Lotnicze SAS.

Sesja Rady Nordyckiej w Helsinkach w 2008 r.

Rada Państw Morza Bałtyckiego

Rada Państw Morza Bałtyckiego

Rada Państw Morza Bałtyckiego (RPMB, ang. *Council of the Baltic Sea States*, CBSS) jest subregionalną organizacją międzynarodową. Powstała w 1992 r., aby umożliwić polityczne konsultacje państwom nadbałtyckim. W skład Rady wchodzą następujące kraje: Dania, Estonia, Finlandia, Islandia, Litwa, Łotwa,

Niemcy, Norwegia, Polska, Rosja i Szwecja. Kilka innych państw oraz Komisja Europejska mają status obserwatora przy Radzie. Siedziba Rady mieści się w Sztokholmie.

Logo Rady Państw Morza Bałtyckiego

Najwyższym forum konsultacyjnym Rady są spotkania szefów rządów państw członkowskich. Odbywają się one co dwa lata. Tak długi czas przerwy między spotkaniami może świadczyć o tym, że organizacja traci na znaczeniu. Na co dzień konsultacje w gronie członków Rady odbywają się na szczeblu ministrów spraw zagranicznych państw oraz przedstawiciela Komisji Europejskiej. Działalność wspomaga Komitet Wyższych Urzędników. Tworzą go przedstawiciele ministrów spraw zagranicznych. W Radzie obowiązuje zasada rotacyjnej prezydencji. Oznacza to, że każdy kraj przewodniczy Radzie przez rok. Organizacja nie ma stałego budżetu ani specjalnych funduszy. Brak częstych spotkań na najwyższym szczeblu oraz określonego budżetu sprawiają, że Rada nie odgrywa obecnie istotnej roli politycznej. Państwa członkowskie współpracują w takich obszarach, jak ochrona środowiska, współpraca regionalna, energetyka czy kultura, również w ramach innych organizacji (np. UE).

Rada Bałtycka

W Europie funkcjonuje również inna organizacja o podobnej nazwie – **Rada Bałtycka** (ang. *Baltic Assembly*, BA). Powołano ją w 1990 r. Jej celem miała być koordynacja polityki trzech nowo powstałych państw bałtyckich – Litwy, Łotwy i Estonii. Porozumienie tych trzech państw nawiązuje do istniejącej w latach 1934–1940 Rady Państw Bałtyckich (tzw. Bałtycka Ententa). Głównymi obszarami zainteresowania Rady są stosunki z Rosją, UE i NATO oraz bałtycka integracja gospodarcza. Po wstąpieniu tych państw do Unii Europejskiej niewielka rola Rady jeszcze bardziej zmalała. Siedziba organizacji znajduje się w Rydze. Stałe organy rady zbierają się na corocznych sesjach. Są to Bałtycka Rada Prezydentów, Bałtycka Rada Ministrów oraz Zgromadzenie Bałtyckie, skupiające parlamentarzystów.

◂ Rada Bałtycka

Logo Rady Bałtyckiej

Ćwiczenia

Debata: Zostańcie stronnikami wybranej organizacji regionalnej, subregionalnej, grupy nieformalnej, inicjatywy międzynarodowej w Europie, do której należy Polska. Przekonajcie innych uczestników debaty, że preferowana przez was organizacja, inicjatywa czy grupa w najskuteczniejszy sposób realizuje cele polskiej polityki zagranicznej i przynosi Polsce najwięcej korzyści.

Praca w grupach: Przeprowadźcie symulację debaty wysokich rangą przedstawicieli państw na forum wybranej organizacji. Zaaranżujcie przestrzeń, użyjcie odpowiedniego języka i poruszcie tematy ważne z punktu widzenia uczestników. Pozostali uczniowie będą mieli za zadanie odgadnąć, jakiej organizacji dotyczy spotkanie.

Trójkąt Weimarski

Współpraca w ramach **Trójkąta Weimarskiego** rozpoczęła się w 1991 r., kiedy Niemcy, Francja i Polska podjęły działania promujące nasz kraj na arenie międzynarodowej. Pierwsze historyczne spotkanie odbyło się 28 sierpnia 1991 r. w **Weimarze w Niemczech**, stąd nazwa grupy państw. Kraje reprezentowali

◂ Trójkąt Weimarski

ówcześni ministrowie spraw zagranicznych: Krzysztof Skubiszewski (Polska), Roland Dumas (Francja) i Hans-Dietrich Genscher (Niemcy). Do 2004 r. celem nadrzędnym Trójkąta Weimarskiego było wprowadzenie Polski i innych państw Europy Środkowowschodniej do Unii Europejskiej. Obecnie grupa pełni forum konsultacji i wypracowywania wspólnych stanowisk w kluczowych kwestiach polityki europejskiej. Działalność Trójkąta Weimarskiego sprowadza się do corocznych spotkań na szczeblu ministrów spraw zagranicznych, ale w ostatnich latach spotkania te nie odbywają się regularnie, co może świadczyć o malejącej roli grupy weimarskiej. W kolejnych latach współpraca weimarska rozszerzona została o kontakty parlamentarzystów Polski, Francji i Niemiec.

Spotkanie ministrów spraw zagranicznych Trójkąta Weimarskiego (Polski, Niemiec i Francji) od lewej: Jean-Yves Le Drian, Zbigniew Rau i Annalena Baerbock (Łódź, 1 marca 2022 r.).

W ramach współpracy weimarskiej odbywa się również wymiana młodzieży, kontakty miast i regionów, współpraca kulturalna. Spotkania młodzieży polskiej, francuskiej i niemieckiej są organizowane dzięki Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży. Przykładem jest współpraca między województwem śląskim, francuskim regionem Nord Pas-de-Calais i niemieckim krajem związkowym Nadrenia-Północna Westfalia. Organizowane są trójstronne przedsięwzięcia kulturalne. Ważnym elementem współpracy weimarskiej jest przyznawana od 2006 r. Nagroda im. Adama Mickiewicza. Promuje ona działania na rzecz pojednania i współpracy w Europie.

Grupa Wyszehradzka

Grupa Wyszehradzka

Visegrad Group

Logo Grupy Wyszehradzkiej

Grupa Wyszehradzka (V4) jest nieformalną subregionalną formą współpracy czterech państw Europy Środkowej – Polski, Czech, Słowacji i Węgier. Idea utworzenia Grupy narodziła się na początku lat 90. XX w., aby zintensyfikować współpracę krajów Europy Środkowej w zakresie budowy demokratycznych struktur państwowych oraz wolnorynkowej gospodarki, a w dalszej perspektywie – uczestnictwa w procesie integracji europejskiej. W dniu 15 lutego 1991 r. prezydenci Polski Lech Wałęsa i Czechosłowacji Václav Havel oraz premier Węgier József Antall podpisali w **węgierskim mieście Wyszehrad** wspólną deklarację określającą cele i warunki wzajemnej współpracy. Odtąd grupę tych trzech państw określano jako **Trójkąt Wyszehradzki**. Po rozpadzie Czechosłowacji, od 1 stycznia 1993 r. słowo „trójkąt" zastąpiono określeniem „grupa".

Od 2004 r. wszystkie kraje V4 są członkami Unii Europejskiej, a Grupa Wyszehradzka stanowi forum wymiany doświadczeń oraz wypracowywania wspólnych stanowisk w sprawach istotnych dla przyszłości regionu i UE.

Współpraca w ramach V4 koncentruje się przede wszystkim na sprawach europejskich, w szczególności dotyczących Europy Środkowej, wymianie informacji, a także kooperacji w zakresie kultury, nauki, edukacji oraz wymiany młodzieży. Priorytetowymi obszarami współpracy są rozbudowa infrastruktury transporto-

wej oraz umacnianie bezpieczeństwa energetycznego w regionie. Istnieje również mechanizm współpracy z krajami trzecimi w formule „V4+".

We współpracę wyszehradzką są zaangażowane liczne i zróżnicowane podmioty: prezydenci, premierzy, ministrowie, parlamenty, instytucje rządowe, organizacje pozarządowe, ośrodki naukowe, uczelnie czy instytucje kultury. Przewodnictwo w grupie pełnione jest na zasadzie rotacji i trwa rok, a jego program przyjmują premierzy państw wyszehradzkich. Jedyna w pełni zinstytucjonalizowana forma współpracy w V4 to **Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki** z siedzibą w Bratysławie (IVF). Fundusz wspiera różne formy współpracy regionalnej poprzez wielostronne projekty z dziedziny kultury, nauki i edukacji. Został on utworzony w 1999 r.

Trójmorze

Trójmorze

Inicjatywa **Trójmorza** (ang. *Three Seas Initiative* lub BABS od ang. ***Baltic, Adriatic, Black Sea Initiative***, 3M, 3S, 3SI lub TSI) służy zacieśnianiu współpracy w regionie szerzej rozumianej Europy Środkowej (między Morzem Bałtyckim, Adriatyckim i Czarnym). Jej celem jest zbudowanie trwałych podstaw dla rozwoju gospodarczego w zakresie energii, transportu, komunikacji cyfrowej i gospodarki. Trójmorze zostało powołane jako forum współpracy 12 państw: Austrii, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier. Pierwsze spotkanie grupy odbyło się 29 września 2015 r. w **Nowym Jorku** z inicjatywy prezydentów Polski i Chorwacji: Andrzeja Dudy i Kolindy Grabar-Kitarović. Pierwszy szczyt inicjatywy odbył się w **Dubrowniku** 25 i 26 sierpnia 2016 r. Przyjęto tam deklarację, w której wskazano cele współpracy w dziedzinie energetyki, transportu (m.in. **Via Carpatia**), komunikacji cyfrowej oraz gospodarki. Wyrażono przekonanie, że kraje Europy Środkowej i Wschodniej staną się bardziej bezpieczne i bardziej konkurencyjne oraz przyczynią się tym samym do wzmocnienia Unii Europejskiej jako całości. Następne szczyty rozszerzały deklaracje współpracy o kolejne dziedziny. W 2019 r. Bank Gospodarstwa Krajowego i rumuński EximBank podpisały w Luksemburgu akt założycielski **Funduszu Inwestycyjnego Inicjatywy Trójmorza**. Fundusz ma koncentrować się na projektach tworzących infrastrukturę transportową, energetyczną i cyfrową w regionie Trójmorza.

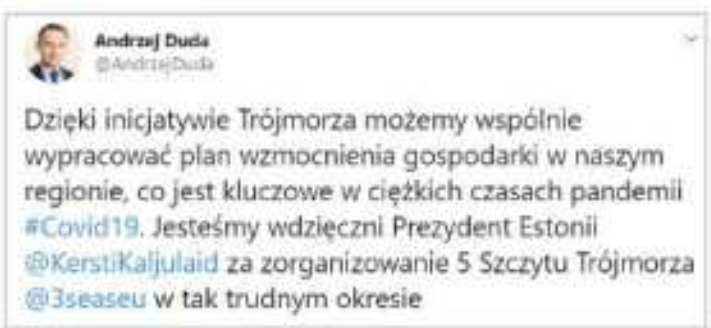

Wpis na twitterze prezydenta Andrzeja Dudy i zdjęcie z V szczytu Trójmorza w Tallinie

Źródło: https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,380,tallin-5-szczyt-inicjatywy-trojmorza.html (dostęp: 31.01.2022).

Podsumowanie lekcji

s. 183 ▸ ■ **Inicjatywa Środkowoeuropejska** (CEI) powstała w 1990 r. Zaingurowały ją Włochy w celu integracji krajów postkomunistycznych z Europą Zachodnią. Skupia obecnie 18 państw Europy Środkowowschodniej.

s. 184 ▸ ■ **Rada Nordycka** (NC) powstała w 1952 r. i jest forum współpracy państw skandynawskich.

s. 184 ▸ ■ **Rada Państw Morza Bałtyckiego** (CBSS) powstała w 1992 r. i stanowi forum konsultacji politycznych krajów nadbałtyckich.

s. 185 ▸ ■ **Rada Bałtycka** (BA) to subregionalna organizacja Litwy, Łotwy i Estonii utworzona w 1990 r. w celu koordynacji polityki państw członkowskich.

s. 185 ▸ ■ **Trójkąt Weimarski** jest nieformalną grupą i forum konsultacyjnym dla Francji, Niemiec i Polski powstałym w 1991 r.

s. 186 ▸ ■ **Grupa Wyszehradzka** (V4) jest nieformalną subregionalną formą współpracy czterech państw Europy Środkowej – Polski, Czech, Słowacji i Węgier, zainicjowaną w 1991 r.

s. 187 ▸ ■ **Trójmorze** powstało w 2015 r. z inicjatywy Polski i Chorwacji w celu zintegrowania krajów europejskich znajdujących się między Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Oceń aktywność Polski na forum wybranej organizacji lub inicjatywy międzynarodowej.
2. Przeanalizuj informacje medialne i oceń, w jakim stopniu państwa członkowskie Grupy Wyszehradzkiej prezentują jednolity front i wspólnotę interesów na forum UE i poza nią.
3. Zbierz informacje o Via Carpatia. Oceń inicjatywę i stan jej realizacji. Rozważ, jaką rolę może odegrać ten szlak komunikacyjny.

Chcesz wiedzieć więcej – przeczytaj

L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2011.

Kompendium wiedzy o organizacjach międzynarodowych, red. E. Łaźniewska, P. Deszczyński, Warszawa 2011.

D. Kopiński, M. Wróblewski, *Globalne dobra publiczne a organizacje międzynarodowe. Przypadek Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego*, Warszawa 2020.

R. Kupiecki, *Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego*, Warszawa 2016.

B. Kuźniak, M. Marcinko, M. Ingelevič-Citak, *Organizacje międzynarodowe*, Warszawa 2017.

J. Menkes, A. Wasilkowski, *Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne*, Warszawa 2017.

K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008.

Organizacje międzynarodowe. Rola, znaczenie, funkcjonowanie, opracowanie zbiorowe, Warszawa 2018.

M. Pietraś, J. Olchowski, *NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, Lublin 2011.

Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007.

Trójkąt Weimarski w Europie, pod red. K.-H. Standke, Toruń 2009.

Udział Polski w organizacjach międzynarodowych, red. S. Parzymies, I. Popiuk-Rysińska, Warszawa 2012.

http://www.un.org.pl – agendy ONZ w Polsce

http://www.unicef.org – Fundusz Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy Dzieciom

http://www.cis.minsk.by – Komitet Wspólnoty Niepodległych Państw w Mińsku

http://web.worldbank.org – Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, Bank Światowy

http://www.imf.org/external/index.htm – Międzynarodowy Fundusz Walutowy

http://www.un.org – Organizacja Narodów Zjednoczonych

http://www.unesco.org/new/en – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury

http://www.fao.org/index_en.htm – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa

http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm – Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

http://www.oas.org/en – Organizacja Państw Amerykańskich

http://www.oecd.org – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

http://www.cbss.org – Rada Państw Morza Bałtyckiego

http://www.aseansec.org – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej

http://www.wto.org – Światowa Organizacja Handlu

http://www.au.int – Unia Afrykańska

III. ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE – POWTÓRZENIE

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych

s. 132 **Organizacja Narodów Zjednoczonych** została utworzona w 1945 r. podczas międzynarodowej konferencji w San Francisco. Polska jest członkiem ONZ od samego początku, jednak w samej konferencji nie
s. 133 uczestniczyła polska delegacja. Podstawowym **celem działania ONZ** jest utrzymanie światowego pokoju i bezpieczeństwa oraz rozwijanie współpracy międzynarodowej. Siedziba ONZ znajduje się w **Nowym**
s. 136 **Jorku**. **Obecnie do organizacji należą 193 państwa**. Od 2017 r. **Sekretarzem Generalnym ONZ** jest Portugalczyk António Guterres. Pomimo tego, że Narodom Zjednoczonym nie udało się zapobiec wielu konfliktom zbrojnym, to jednak organizacja przyczyniła się znacząco do deeskalacji wielu konfliktów.
s. 136 –137 W ramach **misji pokojowych ONZ** przeprowadzono ponad 60 operacji pokojowych.

Aktualna struktura Organizacji Narodów Zjednoczonych

Zgromadzenie Ogólne	Rada Bezpieczeństwa	Sekretariat z Sekretarzem Generalnym	Rada Gospodarczo-Społeczna	Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	Międzynarodowy Trybunał Karny	Rada Praw człowieka
193 członków, 2 obserwatorów	15 członków (5 stałych z prawem weta, 10 niestałych wybieranych na 2 lata)	wybieranym na 5-letnią kadencję z możliwością reelekcji	54 członków wybieranych na 3 lata	15 sędziów wybieranych na 9 lat	18 sędziów wybieranych na 9 lat	47 członków wybieranych na 3 lata

2. Organizacje wyspecjalizowane i agendy ONZ

s. 140 **Organizacje wyspecjalizowane ONZ** to autonomiczne instytucje i organizacje międzynarodowe współpracujące z ONZ na podstawie oddzielnych umów. Najstarszą z nich jest utworzona w 1919 r. **Międzyna-**
s. 141 **rodowa Organizacja Pracy** (ILO). Jej celem jest regulacja prawa pracy i poprawa praw pracowniczych.
s. 141 W 1945 r. wraz z utworzeniem ONZ powstały jeszcze: **Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw**
–147 **Oświaty, Nauki i Kultury** (UNESCO), **Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa** (FAO), w 1948 r. **Światowa Organizacja Zdrowia** (WHO), w 1957 r. **Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej** (IAEA), a w 1966 r. **Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju Przemysłowego** (UNIDO). Organizacji wyspecjalizowanych działających przy ONZ lub współpracujących z nią jest kilkanaście.

Siedziby wybranych organizacji wyspecjalizowanych, agencji i funduszy ONZ

ILO	UNESCO	FAO	WHO	IAEA	UNIDO	UNICEF
Genewa	Paryż	Rzym	Genewa	Wiedeń	Wiedeń	Nowy Jork

3. Rola Rady Europy i OBWE w Europie

s. 148 **Rada Europy** (RE) jest najstarszą organizacją regionalną na kontynencie europejskim. Powstała w 1949 r. Jej celem było propagowanie zasad demokracji parlamentarnej i ochrona praw człowieka, a także rozwijanie współpracy międzynarodowej w Europie w wymiarze społecznym i ekonomicznym. Obecnie do RE należy 47 państw. Każdy kraj członkowski musi ratyfikować ***Europejską konwencję o ochronie praw***
s. 149 ***człowieka i podstawowych wolności*** oraz ***Konwencję ramową o ochronie praw mniejszości***. Siedziba Rady Europy znajduje się w **Strasburgu** we Francji. Na straży przestrzegania konwencji stoi **Europejski**
s. 149 **Trybunał Praw Człowieka.**

Struktura najważniejszych ośrodków decyzyjnych NATO

- Komitet Ministrów
- Zgromadzenie Parlamentarne
- Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych
- Sekretarz Generalny
- Komisarz Praw Człowieka Rady Europy

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) została utworzona w 1995 r. w wyniku przekształcenia Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) w stałą organizację. Jej siedziba znajduje się w **Wiedniu**. OBWE działa na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego i pokoju w Europie oraz pokojowej współpracy państw członkowskich. Obserwatorzy OBWE nadzorują przebieg wyborów i referendów w państwach członkowskich. OBWE jest organizacją ponadregionalną. Należy do niej 57 krajów z Europy, Ameryki Północnej i Azji. Polska jest członkiem OBWE od samego początku. s. 152 s. 154

4. Rola Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) została utworzona przez 10 państw Europy Zachodniej oraz Kanadę i Stany Zjednoczone w 1949 r. na mocy **Traktatu północnoatlantyckiego** (traktatu waszyngtońskiego). Jest to obecnie najsilniejszy sojusz polityczno-wojskowy na świecie, który skupia 30 państw w Ameryce Północnej i Europie, w tym trzy kraje dysponujące **bronią nuklearną** (Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i Francję). Kwatera główna Paktu znajduje się w **Brukseli** w Belgii. NATO jest tym samym organizacją ponadregionalną, gwarantującą swoim członkom pomoc w razie napaści zbrojnej. **Polska stała się członkiem Paktu w 1999 r.** i od tego momentu aktywnie uczestniczy w operacjach wojskowych sojuszu, m.in. w Bośni i Hercegowinie, Kosowie i Afganistanie. s. 158 s. 158 s. 159 s. 160

Struktura najważniejszych ośrodków decyzyjnych NATO

- Rada Północnoatlantycka (tzw. Rada Ministerialna) – organ traktatowy
- Komitet Planowania Obronnego
- Grupa Planowania Nuklearnego
- Komitet Wojskowy NATO
- Sojusznicze Dowództwo Operacji

5. Organizacje regionalne i subregionalne o charakterze ogólnym

Wspólnota Niepodległych Państw powstała w 1991 r. na terenie byłego Związku Radzieckiego. Skupia obecnie 9 państw, a jeden kraj jest stowarzyszony. Siedziba organizacji znajduje się w Mińsku w Białorusi. GUAM, czyli **Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju**, powstała w 1997 r. w celu integracji Azerbejdżanu, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy ze strukturami Europy Zachodniej. Siedziba organizacji mieści się w Kijowie w Ukrainie. **Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej** (ASEAN) powstało w 1967 r. Skupia postkolonialne kraje azjatyckie, które w okresie zimnej wojny pozostały poza układem dwubiegunowym. Siedziba organizacji znajduje się w Dżakartcie. **Unia Afrykańska** powstała w 2002 r. po rozwiązaniu Organizacji Jedności Afrykańskiej. Obejmuje wszystkie państwa kontynentu, a jej siedziba znajduje się w Addis Abebie w Etiopii. **Liga Państw Arabskich**, inaczej Liga Arabska, powstała w 1945 r., w celu reprezentowania interesów krajów arabskich. Skupia 22 państwa, a jej siedziba mieści się w Kairze w Egipcie. **Organizacja Państw Amerykańskich** powstała z przekształcenia Unii Panamerykańskiej w 1948 r. Należą do niej wszystkie państwa obu Ameryk. Siedziba organizacji mieści się w Waszyngtonie w USA. s. 164 s. 165 s. 166 s. 167 s. 169 s. 169

6. Organizacje międzynarodowe o charakterze polityczno-ekonomicznym

Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) powołano jako organizację wyspecjalizowaną ONZ w 1947 r. Udziela on pożyczek krajom członkowskim na stabilizację walut i ułatwia międzynarodową współpracę walutową. Siedziba IMF znajduje się w Waszyngtonie. **Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju** (IBRD) powstał na mocy porozumienia z Bretton Woods z 1944 r. jako wyspecjalizowana organizacja ONZ. Udziela długookresowych pożyczek inwestycyjnych na zapewnienie wzrostu gospodarczego. Razem z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Rozwoju tworzy **Bank Światowy**. Siedziba wszystkich organizacji tworzących Grupę Banku Światowego znajduje się w Waszyngtonie. **Światowa Organizacja Handlu** (WTO) powstała w 1995 r. z przekształcenia Układu ogólnego w sprawie taryf celnych i handlu s. 172 s. 174 s. 174 s. 175

(GATT) w stałą organizację. Stawia sobie za cel liberalizację handlu dobrami i usługami, a także ochronę
s. 176 własności intelektualnej. **Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju** (OECD) powstała w 1961 r. i skupia obecnie 37 wysoko rozwiniętych i demokratycznych państw. OECD jest forum konsultacji i koordynacji polityki ekonomicznej i społecznej dla najwyżej rozwiniętych państw świata. **Organizacja Państw**
s. 177 –178 **Eksportujących Ropę Naftową** (OPEC) skupia obecnie 13 państw kontrolujących ok. 80% światowych rezerw ropy naftowej i dyktuje ceny tego surowca na światowych rynkach. **Środkowoeuropejska Strefa**
s. 179 **Wolnego Handlu** (CEFTA) powstała w 1992 r. w celu ułatwienia wymiany handlowej między państwami byłego bloku wschodniego w Europie. Obecnie do strefy należy siedem państw bałkańskich aspirujących
s. 180 do Unii Europejskiej. **NAFTA** to strefa wolnego handlu w Ameryce Północnej. Porozumienie o jej powoła-
s. 180 niu weszło w życie w 1994 r. Obecnie strefa funkcjonuje pod nazwą **Porozumienie Stanów Zjednoczonych-Meksyku-Kanady**, USMCA. **Utworzenie Wspólnoty Gospodarczej Azji i Pacyfiku** zainicjowano w 1989 r. Obecnie do tej organizacji należy 21 państw leżących po obu stronach Pacyfiku. Tworzą one największą strefę wolnego handlu na świecie.

7. Organizacje subregionalne i inne formy współpracy międzynarodowej w Europie

s. 183 **Inicjatywa Środkowoeuropejska** (CEI) powstała w 1990 r. Zainaugurowały ją Włochy w celu integracji krajów postkomunistycznych z Europą Zachodnią. Skupia obecnie 18 państw Europy Środkowowschod-
s. 184 niej, a jej siedziba znajduje się w Trieście we Włoszech. **Rada Nordycka** (NC) powstała w 1952 r. i jest fo-
s. 184 rum współpracy państw skandynawskich. **Rada Państw Morza Bałtyckiego** (CBSS) powstała w 1992 r. i stanowi forum konsultacji politycznych krajów nadbałtyckich. Jej siedziba znajduje się w Kopenhadze
s. 185 w Danii. **Rada Bałtycka** (BA) to subregionalna organizacja Litwy, Łotwy i Estonii utworzona w 1990 r. w celu koordynacji polityki państw członkowskich. Siedziba organizacji znajduje się w Rydze na Łotwie.
s. 185 **Trójkąt Weimarski** jest nieformalną grupą i forum konsultacyjnym dla Francji, Niemiec i Polski, powsta-
s. 186 łym w 1991 r. **Grupa Wyszehradzka** (V4) jest nieformalną subregionalną formą współpracy czterech
s. 187 państw Europy Środkowej – Polski, Czech, Słowacji i Węgier, zainicjowaną w 1991 r. **Trójmorze** powstało w 2015 r. z inicjatywy Polski i Chorwacji w celu zintegrowania krajów europejskich znajdujących się między Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym.

SPRAWDŹ, CZY UMIESZ! (wykonuj w zeszycie)

1. Rozpoznaj logo poszczególnych organizacji. Podaj ich nazwy, daty powstania oraz miejsca, w których znajdują się ich siedziby.

2. Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

22 października [2008 r. – przyp. red.], na wspólnej konferencji w stolicy Ugandy, Kampali, trzy ugrupowania integracji gospodarczej w Afryce zadecydowały o połączeniu się w jedną strefę wolnego handlu. Idea piękna, ale czy tego typu inicjatywy mają szansę w targanej konfliktami Afryce? Działające dotąd oddzielnie organizacje zadecydowały, że jedynym sposobem na zmniejszenie dystansu dzielącego Afrykę od bogatszych kontynentów jest powołanie jak najszerszej strefy wolnego handlu, a w dłuższej perspektywie – dalsze pogłębienie integracji (co najmniej do etapu unii celnej). Mająca powstać w ciągu roku organizacja zrzeszać ma 26 państw członkowskich Wspólnego Rynku dla Wschodniej i Południowej Afryki (COMESA), Wspólnoty Afryki Wschodniej (EAC) i Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju (SADC), zamieszkiwanych przez 527 milionów ludzi wytwarzających łącznie PKB o wartości 642 miliardów dolarów. [...]

Warunki panujące obecnie na kontynencie afrykańskim są co najmniej wysoce niesprzyjające wszelkim działaniom integracyjnym. Wśród państw, które stworzyć mają tę strefę, większość stanowią kraje niestabilne, tak gospodarczo, jak i politycznie. Sudan, będący sygnatariuszem porozumienia, od ćwierćwiecza jest areną okrutnych wojen domowych, toczonych najpierw między żądającymi autonomii stanami południowymi a kontrolowaną przez rząd centralny Północą (1983–2005), a później – między rządem a zbuntowaną prowincją na zachodzie kraju – Darfurem (od 2003 roku). [...] Kryzys w Demokratycznej Republice Konga ciągnie się już od wielu lat, a ostatnie wydarzenia na wschodzie tego kraju pokazują, jak dynamiczna potrafi być sytuacja polityczna w każdym z afrykańskich państw. Polityczny klincz w Zimbabwe trwa już od dłuższego czasu i, mimo wielu prób mediacji, nie widać na razie perspektyw jego rozwikłania. [...]

Na tym jednak nie koniec. Aby integracja gospodarcza się powiodła, trzeba spełnić wiele warunków dotyczących strony ekonomicznej przedsięwzięcia. Przede wszystkim kraje podejmujące działania integracyjne powinny być blisko siebie położone i mieć infrastrukturę, dzięki której handel między nimi jest opłacalny. Niestety, rozciągające się na całej szerokości kontynentu o tak słabej infrastrukturze jak Afryka ugrupowanie integracyjne nie może wykorzystać wszystkich udogodnień, które daje strefa wolnego handlu (nie mówiąc już o unii celnej czy jednolitym rynku). Drugim czynnikiem wymaganym w procesie integracji jest podobny poziom rozwoju gospodarczego, który pozwala uniknąć większości kosztów społecznych liberalizacji obrotu towarami. Niestety, tu państwa mające stworzyć nową strefę wolnego handlu są niezwykle zróżnicowane: sama względnie bogata (choć nękana wieloma problemami) Republika Południowej Afryki wytwarzałaby około 40% PKB całego ugrupowania, a wraz z Libią, Egiptem, Sudanem i Kenią – ponad 80%!

Źródło: A. Makolągwa, *Afrykańskie marzenie o integracji*, PolitykaGlobalna.pl, http://link.operon.pl/av (dostęp: 31.01.2022).

a) Określ potencjał, jakim dysponują afrykańskie państwa, które zdecydowały się na utworzenie strefy wolnego handlu.
b) Wymień czynniki, które nie sprzyjają utworzeniu strefy wolnego handlu w Afryce.
c) Oceń, czy utworzenie strefy wolnego handlu w Afryce jest dobrą inicjatywą.
d) Wskaż informacje, które zdezaktualizowały się ze względu na upływ czasu.

3. Podaj nazwy organizacji międzynarodowych oznaczone na schemacie literami A–F.

Członkostwo w najważniejszych organizacjach międzynarodowych w Europie

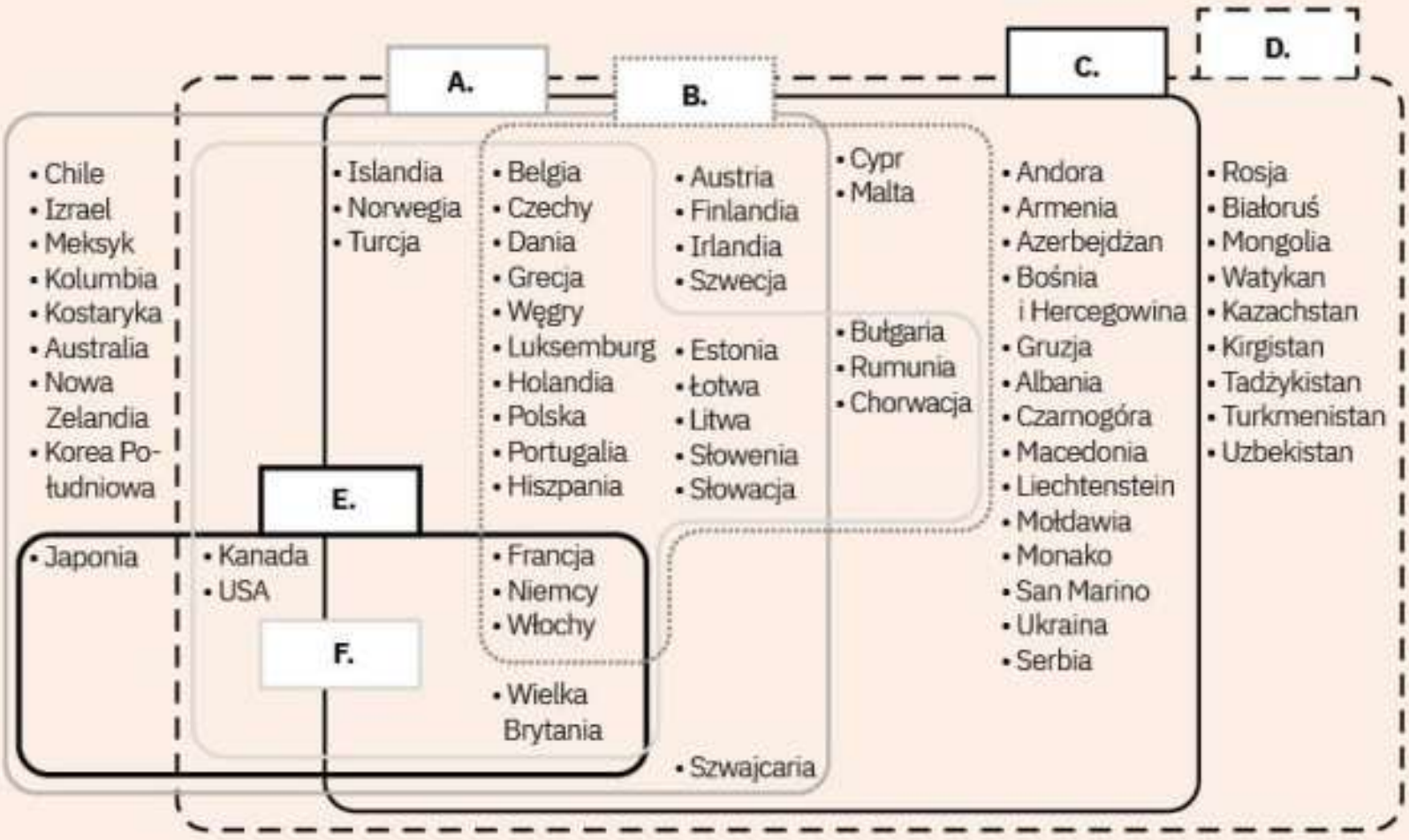

4. Przeanalizuj rysunek satyryczny i wykonaj polecenia.

rys. B. Brosz

a) Podaj, jaki sposób prowadzenia polityki bezpieczeństwa międzynarodowego został zaprezentowany na rysunku.
b) Opisz problem międzynarodowy, na który zwraca uwagę autor rysunku satyrycznego.
c) Podaj współczesne przykłady potwierdzające intencje autora rysunku i im przeczące.

5. Przyporządkuj do właściwego państwa (regionu) skrótowiec misji pokojowej ONZ.

MINUSMA, UNOMIL, UNMIK, MINURSO, MONUSCO, UNAMID

1. Cypr	
2. Darfur (Sudan)	

3. Demokratyczna Republika Konga	
4. Kosowo	
5. Liberia	
6. Mali	
7. Sahara Zachodnia	

6. Przedstaw zależności ekonomiczne, społeczne i geograficzne między głównymi krajami finansującymi funkcjonowanie ONZ a tymi, które delegują personel do misji pokojowych ONZ.

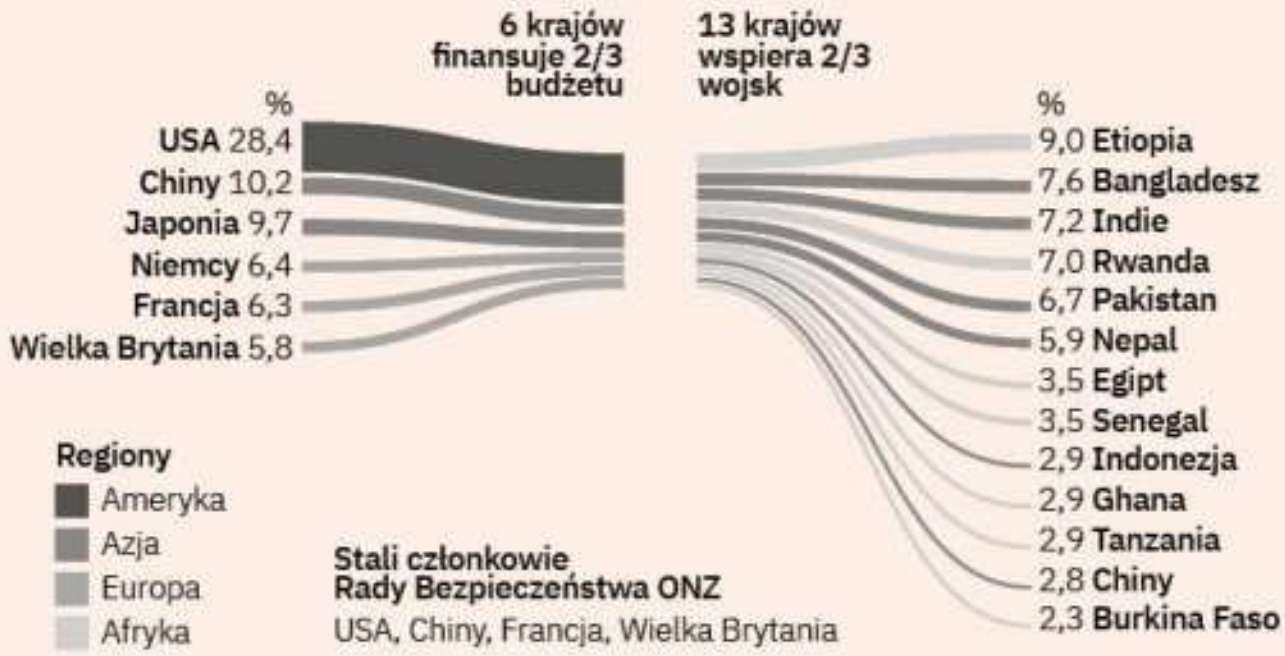

7. Przeanalizuj dane na wykresie i oceń prawdziwość podanych zdań.

Wydatki na obronność w państwach Paktu Północnoatlantyckiego w 2014 i 2018 r. jako udział w PKB

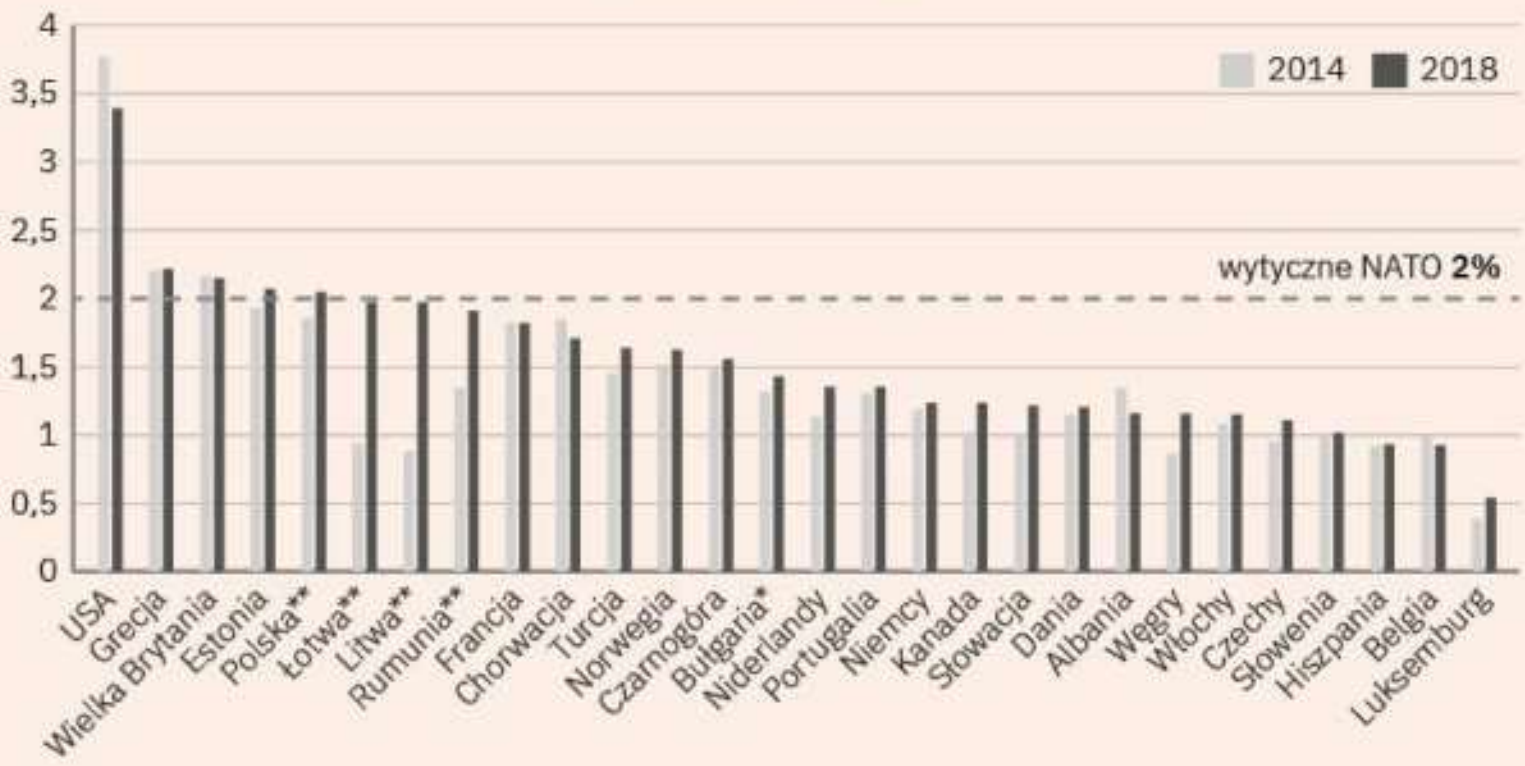

* wydatki na obronność nie obejmują emerytur

** w odniesieniu do 2018 r. kraje te mają albo przepisy krajowe, albo porozumienia polityczne, które wymagają co najmniej 2% PKB rocznie przeznaczanych na obronę, w związku z czym szacunki te mają ulec odpowiedniej zmianie

a) W badanym okresie wydatki na obronność generalnie wzrosły.
b) We wszystkich krajach NATO dysponujących własną bronią nuklearną wydatki na obronność zmalały.
c) W większości krajów Rady Bałtyckiej wydatki na obronność się podwoiły.
d) Na wykresie uwzględniono wszystkie państwa będące aktualnie członkami Sojuszu.
e) Liczba państw spełniających wytyczne co do poziomu finansowania obronności w przedstawionym okresie się podwoiła.

PUBLICYSTYCZNYM OKIEM – MATERIAŁ DO DYSKUSJI

Czy organizacje międzynarodowe nadążają za zmieniającą się rzeczywistością?

ONZ wymaga naprawy. Radykalne przeobrażenia charakteru konfliktów na świecie tj. walka z podmiotami niepaństwowymi (np. *contras* w Nikaragui czy ISIS na Bliskim Wschodzie), głód, przestępczość międzynarodowa, korupcja, a ostatnio zmiany klimatyczne wymuszają na światowej społeczności państw dostosowanie prawa międzynarodowego, aby dalej mogło ono stanowić podstawę globalnego ładu. [...] Można postawić tezę, że w celu przywrócenia należytej wiarygodności ONZ niezbędne jest wprowadzenie kilku rozwiązań: koordynacji i nowelizacji kompetencji zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, w szczególności jeżeli chodzi o weto i mechanizm egzekwowania. [...]
Ochrona praw człowieka i przestrzeganie prawa międzynarodowego, w tym zapisów z konwencji, norm bezwzględnie wiążących (*ius cogens*) pozostają głównym zadaniem RB Organizacji Narodów Zjednoczonych. Na podstawie zadań i kompetencji przyznanych RB w KNZ należałoby się spodziewać, że organ ten zareaguje w każdej sytuacji, w której mamy do czynienia z „zagrożeniem pokoju na świecie". Za bezpośrednią przyczynę można uznać art. 39 i jego polityczny wymiar. W języku ONZ wyrażenie „zagrożenie pokoju na świecie" pozostaje właśnie przedmiotem politycznej dyskusji. Nie jest ono nigdzie unormowane, stąd pytanie czy mamy do czynienia z „zagrożeniem pokoju" zależy wyłącznie od „percepcji" państw, które wchodzą w skład RB. Przykładem jest brak stanowiska RB ONZ ws. inwazji Rosji na Ukrainę w 2014 r. Dlatego możliwym rozwiązaniem byłaby współpraca RB ONZ z Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości, np. poprzez ustanowienie MTS jako „organu doradczego" RB ONZ. Chodzi głównie o korzystanie z uprawnień Trybunału do wydawania opinii (*advisory opinions*). [...]
Inny problem stanowi jedna z kompetencji RB ONZ, która przysługuje jej pięciu stałym członkom, tzw. P5: Chinom, Rosji, Stanom Zjednoczonym, Wielkiej Brytanii, Francji), a mianowicie prawo weta. [...] Jednak 70 lat od powstania organizacji, prawo weta pozostaje tematem kontrowersyjnej debaty. Krytycy, a zarazem zwolennicy reformy RB ONZ uważają, że weto pozostaje najbardziej niedemokratycznym elementem funkcjonowania organizacji. Należy przyznać, że choć od zakończenia zimnej wojny, P5 używa weta w coraz mniejszym zakresie (jest to jeden z argumentów, który jest forsowany przez przeciwników reformy), to bez wątpienia pozostaje ono ogromnym przywilejem, a co za tym idzie, formą dominacji i przyczyną dezorganizacji stosunków międzynarodowych. Analizując sytuacje, w których zostało ono wykorzystane przez P5, nie da się nie zauważyć że prawo weta jest wentylem, który służy do obrony własnych interesów geopolitycznych. Np. zawetowanie przez Rosję i Chiny rezolucji ws. uznania ludobójstwa w Syrii w 2012 r. czy też rezolucji ws. użycia broni chemicznej w Syrii w kwietniu 2017 r. nie tylko budzi

oburzenie opinii publicznej, ale jest sprzeczne z głównymi założeniami ONZ, czyli ochroną praw człowieka i pokoju na świecie.
Zatem logiką, która przemawia za reformą RB ONZ, będzie odejście od poglądu, według którego P5 są depozytariuszami pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Za taką reformą pozostają w szczególności państwa rozwijające się oraz byle kolonie. Np. w 2005 r. Unia Afrykańska zgłosiła projekt ustawy odnośnie poszerzenia składu RB i przyznania jej nowym członkom prawa weta.
Waszyngton był do tej pory jednym z przeciwników reformy systemu weta. Pekin, który jest zwolennikiem poszerzenia składu RB o lepszą reprezentację regionalną, zastrzega, że przyznanie prawa weta nowym członkom musi być wyłonione na zasadzie konsensusu P5. Czyli również nieprzychylnie odnosi się do jakiejkolwiek zmiany obecnego *status quo*.
Jednym z proponowanych rozwiązań demokratyzacji RB może być zmiana w systemie głosowania w RB. Jest oczywistym, że wetowanie działań ONZ wtedy, gdy mamy do czynienia z naruszeniem prawa międzynarodowego, nie może być akceptowane. Nie może być używane jako asekuracja do obrony własnych interesów w sytuacji, gdy jeden z P5 staje się agresorem. Dlatego można zaproponować całkowite wycofanie prawa weta w sytuacjach, w których ewidentnie naruszono prawo międzynarodowe. Chodzi przede wszystkim o agresję zbrojną, piractwo, ludobójstwo, niewolnictwo, stosowanie tortur, zbrodnie wojenne.
Innym rozwiązaniem może być podejmowanie uchwał na podstawie rekomendacji ekspertów z zakresu prawa międzynarodowego oraz raportów organizacji pozarządowych przez tzw. *majority voting* (głosowanie większościowe). [...]

Źródło: M. Krakowska, *Naprawa ONZ kluczem dla przyszłości światowego bezpieczeństwa*, Defence24 pl, http://link.operon.pl/aw, 19.09.2017 (dostęp: 28.07.2022).

Dlaczego szczególnie ostra krytyka instytucji uniwersalnych – przede wszystkim WHO – wychodzi z USA? Jak reaguje Europa i na kim tak naprawdę spoczywa odpowiedzialność za bezpieczeństwo zdrowotne obywateli? [...]
Pandemia, z samej swojej istoty, jest wyzwaniem globalnym. Dlatego działania ograniczone do wymiaru lokalnego nie są skuteczne w zapobieganiu jej, ograniczaniu skutków i zarządzaniu po kryzysie. Konfrontowani z pandemią, szukamy „winnych" – współsprawców nieszczęścia, kryzysu. Uważamy, że zapobieganie i reakcja były nieadekwatne, wnioskując na podstawie faktów – zakładamy więc, że można było zapobiec lub ograniczyć niepożądany efekt. [...]
Jedni krytykują rządy, inni instytucje międzynarodowe, jeszcze inni obdzielają krytyką obu aktorów, zarzucając im brak zdecydowanych działań. [...]
Szczególnie ostra krytyka instytucji uniwersalnych – przede wszystkim WHO – wychodzi z USA. W przypadku państw członkowskich UE w krytyce celują maruderzy integracji – państwa naruszające prawo europejskie. Niską efektywność instytucji międzynarodowych krytykują więc obrońcy suwerenności, niechętni wspólnemu jej wykonywaniu.
Prezydent USA Donald J. Trump w liście z 18 maja 2020 r. do Dyrektora Generalnego (dalej: DG) WHO Tedrosa Adhanoma Ghebreyesusa poinformował, że 14 kwietnia br. zawiesił wpłaty USA na rzecz WHO. Warto tu przypomnieć, że USA jest największym płatnikiem, z wkładem 15,9% (2. z wkładem 9,4% jest fundacja Gatesów). Uzasadnił decyzję nieadekwatnością reakcji WHO na

Covid-19, w powiązaniu z „brakiem niezależności (WHO) od Chin". Zarzucił WHO, że nie upubliczniła (przekazanych przez Tajwan) informacji na temat przenoszenia się wirusa, zaprzeczyła przenoszeniu się wirusa między ludźmi (14.01) i ogłosiła epidemię z ponad 10 dniowym opóźnieniem (dopiero 30.01), zaś pandemię dopiero 11 marca oraz rozpowszechniała fałszywe informacje na temat wirusa. W opinii prezydenta USA DG wbrew faktom chwalił Chiny za „przejrzystość" działań i zasługi w powstrzymaniu pandemii.

WHO nie wywierała presji na Chiny w sprawie przyjęcia ekspertów i umożliwienia im działania (Chiny w tym czasie paraliżowały działania ekspertów). Dalej D. Trump wskazuje, że WHO stosowała podwójne standardy: akceptowała zamknięcie Chin i dyskryminację Afrykanów w Chinach; krytykowała USA za zamknięcie granic i Tajwan za podnoszenie zarzutów (DG określił je rasistowskimi). Chiny nie wykonały zobowiązań członka m.in. w zakresie niezwłocznego poinformowania o zagrożeniu.

Prezydent Trump porównał reakcję DG z działaniami jego poprzedniczki Go Harlem Bruntland (byłej premier Norwegii, współautorki koncepcji „zrównoważonego rozwoju"), która w 2003 r. w reakcji na SARS (również mającą źródła w Chinach) podjęła odważne i skuteczne działania.

Trump przywołał rezolucję Zgromadzenia Zdrowia WHO domagającą się zbadania reakcji WHO na kryzys, widząc w rezolucji dowód podzielenia przez członków negatywnej oceny WHO. Prezydent domaga się szybkiej reformy WHO, zapowiada że jeżeli w ciągu 30 dni reformy nie zostaną zapoczątkowane, USA zweryfikują członkostwo w WHO. Paradoksalnie żądania amerykańskie są zbieżne z obietnicami Ghebreyesusa z okresu, kiedy ubiegał się o urząd, a mianowicie przekształcenia WHO w organizację niezależną, efektywną i przejrzystą w działaniu. [...]

WHO [...] nie jest światowym (super)resortem zdrowia, zdolnym do działania poza ramami decyzji resortów zdrowia członków. WHO jest narzędziem negocjacji międzyrządowych i z rządami. Oznacza to zdolność do uzgadniania współpracy służącej wykonywaniu Konstytucji WHO. Tak działająca WHO może służyć, ale nie zastępować resorty zdrowia i rządy państw. WHO nie może podejmować decyzji wiążących dla członków, nie może też ujednolicać polityki państw członkowskich.

Źródło: J. Menkes, *WHO w ogniu amerykańskiej krytyki. Czym nie jest i czego nie może Światowa Organizacja Zdrowia?*, Gazeta SGH, http://link.operon.pl/ax, 21.05.2020 (dostęp: 28.07.2022).

IV. Integracja europejska

- Geneza integracji europejskiej
- Instytucje Unii Europejskiej
- Prawo Unii Europejskiej
- Gospodarka Unii Europejskiej
- Polityka spójności i inne polityki Unii Europejskiej
- Obywatel Unii Europejskiej
- Perspektywy rozwoju Unii Europejskiej
- Unia Europejska wśród światowych mocarstw

1. Geneza integracji europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- wskażesz kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej;
- przedstawisz etapy powojennej integracji europejskiej;
- scharakteryzujesz najważniejsze akty prawa pierwotnego.

Idea integracji europejskiej w przeszłości

integracja europejska

Współcześnie **integracja europejska** jest postrzegana jako dobrowolne działania suwerennych państw. W przeszłości jednak jednoczenie się Europy przebiegało w zróżnicowany sposób. Czasem państwa łączyły się z własnej woli. Przykładami są związki Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego (unia w Krewie z 1385 r., unia w Lublinie z 1569 r.) czy królestwa Danii, Szwecji i Norwegii (unia w Kalmarze z 1397 r.). Częściej jednak władza była narzucana siłą. W ten sposób powstało imperium rzymskie, państwo Karola Wielkiego czy imperium Napoleona Bonapartego. Wyjątkiem była inicjatywa cesarza rzymskiego Ottona III (996–1002). Dążył on do pokojowego zjednoczenia się państw chrześcijańskiej Europy pod przewodnictwem cesarza.

Procesy integracyjne wymagały przełamania pewnych barier, między innymi znacznych różnic językowych, kulturowych i religijnych. Skutki integracji, niezależnie od metod, były podobne. Na zjednoczonych terenach prawo się unifikowało. Zasady prawa rzymskiego czy nowatorskie rozwiązania *Kodeksu Napoleona*, zawierającego przepisy prawa cywilnego, upowszechniły się niemal w całej Europie.

Wspólnota kulturowa następowała wraz z upowszechnianiem się języków uniwersalnych: łacińskiego, francuskiego, angielskiego. Stały się one źródłem licznych zapożyczeń do języków narodowych. Na jedność kulturową Europy wpłynęło dziedzictwo greckiej i rzymskiej **kultury antycznej**. Dowodem tego są nawiązania w sztuce innych epok do wzorców klasycznych (np. w renesansie we Włoszech i oświeceniu we Francji).

Ważnym czynnikiem jednoczącym Europę było chrześcijaństwo, które do końca średniowiecza upowszechniło się niemal na całym kontynencie. Oczywiście wśród chrześcijan także dochodziło do podziałów wewnętrznych (wielka schizma w 1054 r. i reformacja w XVI w.), utrudniających jednoczenie się narodów. W konfrontacji ze światem islamu (imperium osmańskim) hasła wiary we wspólnego Boga były jednak bardzo nośne. Kiedy w 1713 r. podpisano pokój w Utrechcie, kończący wojnę o sukcesję hiszpańską, kraje europejskie określono mianem *respublica christiana* (łac. wspólnota chrześcijańska).

Ćwiczenie

Podzielcie się na dwie grupy. Zadaniem pierwszej będzie przygotowanie informacji na temat czynników, które w przeszłości ułatwiały jednoczenie się Europy. Druga grupa opracuje informacje o czynnikach, które utrudniały integrację. Następnie przedstawcie te informacje na forum klasy.

Warto wiedzieć

Procesy zjednoczeniowe miały również swój wymiar symboliczny. Godłem Rzeczypospolitej Obojga Narodów był biały orzeł (oznaczający Koronę) i Pogoń (symbol Litwy). Wielka Brytania stworzyła flagę złożoną z trzech krzyży symbolizujących Anglię, Szkocję i Irlandię (tzw. *Union Flag*).

Ćwiczenie

Praca w grupach: Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły i zaproponujcie graficzny symbol zjednoczonej Europy, nawiązujący do wspólnych symboli narodów i ludów europejskich.

Czynnikiem, który przyczyniał się do scalania Europy, był także **postęp techniczny**. Już w starożytnym Rzymie doceniano znaczenie sieci dróg. Służyły one nie tylko jako narzędzie sprawnej administracji kraju. Ułatwiły również wymianę handlową i rozwój wspólnoty interesów. W XIX w. w Europie rozbudowano linie kolejowe. W XX w. pojawiły się międzynarodowe autostrady i linie lotnicze. Dzięki temu odległości między krajami przestały być barierą w komunikacji.

Idea integracji pojawiała się także w dziełach wielu myślicieli europejskich. Wybrane sylwetki zaprezentowano na poniższej ilustracji.

Wybrani praojcowie zjednoczonej Europy

Św. Augustyn z Hippony (354–430)

Filozof, teolog, święty Kościoła katolickiego. W dziele zatytułowanym *De civitate Dei* (*O Państwie Bożym*) przedstawił plan chrześcijańskiego imperium pokojowego pod zwierzchnictwem papieża, obejmującego wszystkie narody świata.

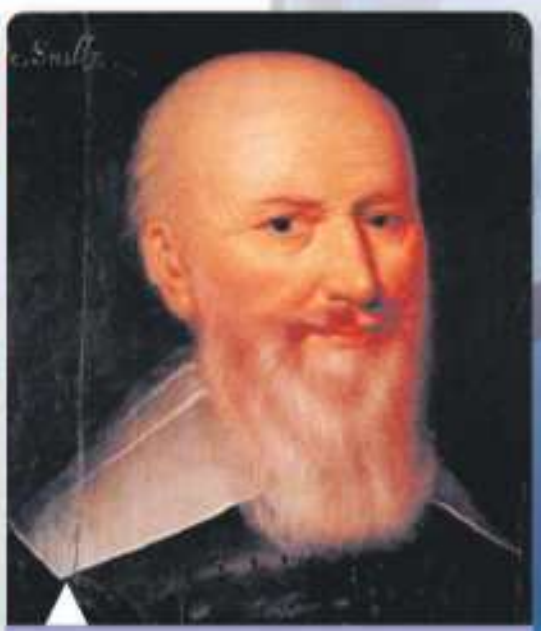

Maksymilian de Sully (czyt. suli; 1560–1641)

Francuski mąż stanu, współpracownik króla Henryka IV. W dziele z 1638 r., zatytułowanym *Wielki Szkic*, postulował utworzenie międzynarodowej organizacji złożonej z 15 ówczesnych europejskich państw, bez Rosji i Turcji.

Wojciech Jastrzębowski (1799–1882)

Polski przyrodnik, pedagog, botanik, zoolog. W czasie powstania listopadowego ogłosił tekst pierwszej europejskiej konstytucji zatytułowanej *Wolne myśli żołnierza polskiego, czyli myśli o wiecznym pokoju między narodami cywilizowanemi.*

Richard Coudenhove-Kalergi (czyt. kudnhofe-kalergi; 1894–1972)

Polityk austriacki, twórca paneuropeizmu. Wydawca pisma „Paneuropa", w którym propagował utworzenie jednego państwa europejskiego. W wydanej w 1923 r. książce *Pan-Europa* przedstawił założenia ruchu paneuropejskiego, mającego na celu integrację wszystkich europejskich państw z wyjątkiem Wielkiej Brytanii i ZSRR.

Ćwiczenie

Zbierz informacje o innych postaciach, które również można uznać za praojców zjednoczonej Europy, takich jak Karol Wielki, Pierre Dubois (czyt. pier dibła), Jerzy z Podiebradu, Erazm z Rotterdamu, William Penn, Charles de Saint-Pierre (czyt. szarl de sę-pier), Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Kajetan Józef Skrzetuski. Przedstaw zagadnienia w formie prezentacji multimedialnej ilustrowanej zdjęciami postaci.

Idea integracji europejskiej po II wojnie światowej

Podczas II wojny światowej zjednoczyły się państwa i narody. Powodem była walka z koalicją państw Osi (Niemiec, Włoch i Japonii). Państwa alianckie chciały jednak nie tylko pokonać przeciwników, lecz także zaprowadzić nowy ład na świecie. W skali globalnej zaowocowało to powołaniem w 1945 r. ONZ. W tym czasie w Europie pojawiały się propozycje utworzenia po wojnie jednej organizacji europejskiej i zupełnie nowych państw federacyjnych. Wśród pomysłów były między innymi unia francusko-brytyjska, unia Polski i Czechosłowacji, unia bałkańska Grecji i Jugosławii oraz Beneluks jako unia Holandii, Belgii i Luksemburga. Większość inicjatyw nie została zrealizowana w takiej formie. Jedynie państwa Beneluksu w 1947 r. zawarły unię celną.

Koncepcjom pokojowej integracji całego kontynentu kres położyły postanowienia konferencji zwycięskich mocarstw w Jałcie (luty 1945 r.) i Poczdamie (lipiec – sierpień 1945 r.). Europa została podzielona na strefy wpływów ZSRR i państw zachodnich ze Stanami Zjednoczonymi na czele. W efekcie wszelkie procesy integracyjne aż do upadku komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej odbywały się w ramach dwóch bloków.

Stany Zjednoczone, aby pomóc w odbudowie Europy ze zniszczeń, uruchomiły program wsparcia finansowego i materialnego, tak zwany plan Marshalla (1947–1951). Pod naciskiem ZSRR nie przystąpiły do niego jednak państwa w sowieckiej strefie wpływów. Dystrybucją środków amerykańskich – 13,5 mld dolarów – zajęła się powołana w 1948 r. Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej. Pomoc trafiła do 17 państw Europy Zachodniej, głównie do Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec Zachodnich. ZSRR w odpowiedzi na politykę amerykańską doprowadziło do utworzenia w 1949 r. **Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej** (RWPG). W skład Rady weszły jako państwa założycielskie: Bułgaria, Czechosłowacja, Polska, Rumunia, Węgry i ZSRR. Później przyłączyły się: Albania (1949 r.), Niemiecka Republika Demokratyczna (1950 r.), Mongolia (1962 r.), Kuba (1972 r.) i Wietnam (1978 r.). Integracja w ramach Rady polegała na zacieśnianiu związków gospodarczych z radzieckim imperium.

Robert Schuman (1886–1963), francuski polityk, premier w latach 1946–1947, minister spraw zagranicznych w okresie 1948–1953, rzecznik współpracy państw zachodnio-europejskich.

Etapy integracji europejskiej

Nadzieje na zjednoczenie Europy wiązano z powstaniem w 1949 r. Rady Europy. Polityczny charakter tej organizacji uniemożliwił jednak integrację gospodarczą. Z tego powodu 9 maja 1950 r. minister spraw zagranicznych Francji Robert Schuman wraz z Jeanem Monnetem ogłosili plan francusko-niemieckiej współpracy. Deklaracja zwana **deklaracją Schumana** zapowiadała konieczność utworzenia międzynarodowej wspólnoty zarządzającej sektorem wydobycia węgla i produkcji stali. Zainteresowanie taką współpracą wyraziły również inne państwa. 18 kwietnia 1951 r. w Paryżu podpisano traktat ustanawiający **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali** (EWWiS). Z dniem

deklaracja Schumana

Europejska Wspólnota Węgla i Stali

24 lipca 1952 r. ten traktat, zwany paryskim, wszedł w życie. Jego sygnatariuszami były takie kraje, jak: Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Niemcy Zachodnie (RFN) i Włochy. W ten sposób utworzono wspólny rynek surowców i produktów przemysłu węglowego i stalowego, co stało się przyczynkiem do przyszłego ekonomicznego zjednoczenia Europy. Pierwszym przewodniczącym organu wykonawczego EWWiS – Wysokiej Rady – został **Jean Monnet**. Był pomysłodawcą unii francusko-brytyjskiej oraz współtwórcą deklaracji Schumana. Orędownikami integracji zostali nie tylko politycy francuscy, lecz także politycy państw pokonanych w wojnie, tacy jak kanclerz Niemiec Zachodnich **Konrad Adenauer** czy premier Włoch **Alcide de Gasperi**. Kraje, które wcześniej walczyły ze sobą, teraz poddały pod wspólną kontrolę Wysokiej Rady podstawowe surowce służące prowadzeniu wojen. Miało to wymiar zarówno praktyczny, jak i symboliczny.

Jean Monnet (1888–1979), francuski polityk, pomysłodawca unii francusko-brytyjskiej oraz współtwórca deklaracji Schumana. W uznaniu zasług otrzymał jako pierwszy tytuł Honorowego Obywatela Europy.

Deklaracja Schumana (9 maja 1950 r.)

Pokoju światowego nie da się ochronić bez podejmowania twórczych wysiłków proporcjonalnych do zaistniałych zagrożeń.

Wkład, jaki zorganizowana i tętniąca życiem Europa może wnieść do cywilizacji, jest związany niepodzielnie z utrzymaniem pokoju. Przejmując na siebie przez ponad 20 lat rolę wiodącą w zjednoczonej Europie, Francja zawsze miała na względzie cel nadrzędny – służbę pokojowi. Wspólnej Europy nie dało się osiągnąć, mieliśmy wojnę. Europa nie da się zbudować od razu, czy według jednego tylko planu. Zostanie ona pobudowana poprzez konkretne osiągnięcia, które najpierw wytworzą *de facto* solidarność. Skupienie się narodów Europy wymaga przezwyciężenia zadawnionych antagonizmów pomiędzy Francją a Niemcami. Jakiekolwiek działania, które się podejmie, muszą najpierw uwzględniać te dwa kraje. Mając to na uwadze, rząd Francji proponuje niezwłoczne działanie na jednym tylko, ale rozstrzygającym odcinku. Występuje z propozycją, by całość produkcji węgla i stali we Francji i w Niemczech była poddana wspólnej Wysokiej Władzy, w ramach organizacji otwartej do uczestnictwa dla innych krajów Europy.

Uwspólnotowienie produkcji węgla i stali winno od razu stać się podwaliną rozwoju gospodarczego i pierwszym krokiem ku federacji europejskiej. Winno też zmienić los tych regionów, które od dawna były przeznaczone do wytwarzania wojennego oręża, którego też same były najbardziej ustawicznymi ofiarami.

Tak zaistniała solidarność w wytwarzaniu dóbr zapewni, że jakakolwiek wojna pomiędzy Francją i Niemcami stanie się czymś wręcz nie do pomyślenia, a materialnie niemożliwa. Powołanie tak potężnej jednostki produkcyjnej, otwartej dla wszystkich

krajów, które wyrażą gotowość uczestnictwa, oraz przyjęcie takich powiązań, by dostarczać wszystkim krajom członkowskim podstawowe wyroby produkcji przemysłowej na tych samych warunkach, położy trwałe fundamenty pod ich gospodarczą integrację.
Źródło: *Deklaracja Schumana (9 maja 1950 r.)* [w:] J.M. Fiszer, *Unia Europejska a Polska. Dziś i jutro*, Toruń 2002, s. 243–244.

Ćwiczenia

1. Wskaż na podstawie tekstu źródłowego, jakie działania podejmowała Francja w służbie pokojowi. Oceń ich wagę.
2. Podaj, o jakich zadawnionych antagonizmach między Francją a Niemcami myślał Robert Schuman.
3. Wymień pięć powodów powstania wspólnoty węgla i stali.

W ciągu kilku lat okazało się, że funkcjonowanie EWWiS przynosi pożądane rezultaty. Podjęto decyzję o rozszerzeniu współpracy. Wnioski na ten temat zostały przedstawione w raporcie belgijskiego polityka **Paula Henriego Spaaka** (tzw. raport Spaaka). W wyniku kilkuletnich spotkań przedstawicieli państw członkowskich zdecydowano o skokowym rozszerzeniu współpracy na inne dziedziny gospodarki. 25 marca 1957 r. podpisano w Rzymie dwa traktaty (tzw. **traktaty rzymskie**): o utworzeniu **Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej** (EWG) i **Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej** (EWEA, potocznie Euratom). W ten sposób powstały trzy wspólnoty. Z czasem zyskały one miano Wspólnot Europejskich, a potem – **Wspólnoty Europejskiej**.

Europejska Wspólnota Gospodarcza

Europejska Wspólnota Energii Atomowej

Paul Henri Spaak (czyt. paul heri spak; 1899–1972), belgijski polityk, w latach 1936–1966 wielokrotnie pełnił funkcję ministra spraw zagranicznych i premiera. Jego raport stał się podstawą opracowania traktatów rzymskich.

Traktat ustanawiający EWG zakładał utworzenie unii celnej, wspólnego rynku i wprowadzenie czterech swobód (swoboda przepływu osób, usług, towarów i kapitału). Cła były znoszone etapami. Unię celną wprowadzono dopiero 1 stycznia 1968 r. W ramach EWG stworzono również Wspólną Politykę Rolną. Miała ona zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe Europie. Chodziło również o zapobieganie **pauperyzacji** europejskich rolników.

Traktat ustanawiający EWEA miał na celu wykorzystanie potencjału energii atomowej w pokojowy sposób. Podjęto decyzję o prowadzeniu wspólnych badań i kooperacji inwestycji. Omówiono także, jak zaopatrywać członków organizacji w niezbędne surowce i paliwo jądrowe.

Każda z trzech organizacji miała swoje odrębne organy wykonawcze. Połączono je w 1967 r. na mocy **traktatu o fuzji** (podpisanego 8 kwietnia 1965 r.). Od początku jednak wspólne były organy parlamentarny i sądowy. Ustanowione przez traktat paryski Wspólne Zgromadzenie w 1958 r. zastąpiono Zgromadzeniem Parlamentarnym. W *Jednolitym akcie europejskim* z 1986 r. zmieniono jego nazwę na Parlament Europejski. Początkowo organ parlamentarny pełnił tylko funkcje konsultacyjno-kontrolne. Z czasem jego uprawnienia się rozszerzyły. Podobnie Trybunał EWWiS stał się organem sądowym trzech wspólnot. W 1958 r. przyjął nazwę Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich. Na mocy traktatu lizbońskiego z 2007 r. zmieniono jego nazwę na Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

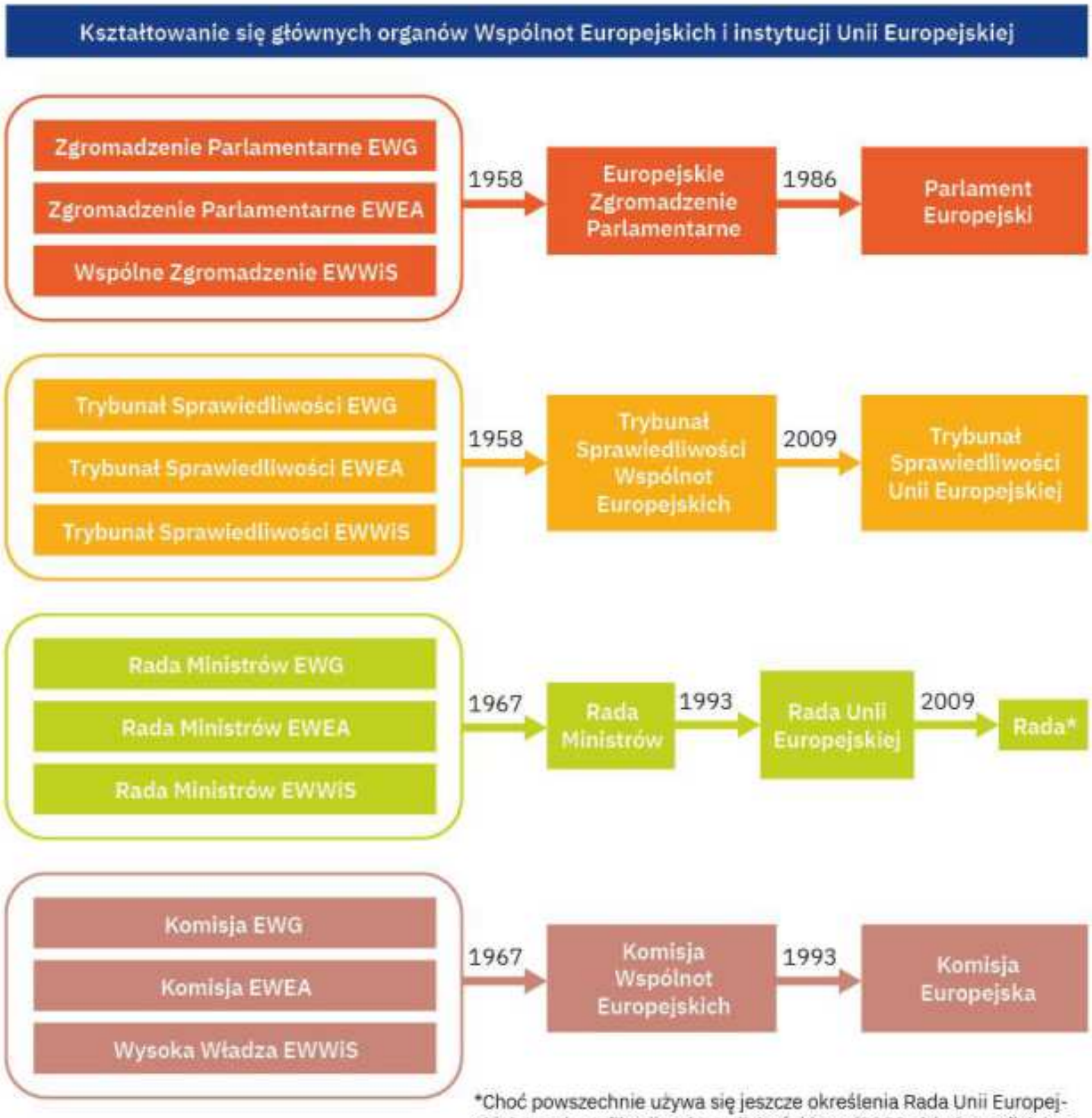

*Choć powszechnie używa się jeszcze określenia Rada Unii Europejskiej, to od ratyfikacji traktatu lizbońskiego (2009 r.) jedyną oficjalną nazwą jest *Rada*. W podręczniku posługujemy się określeniem *Rada*.

Na podstawie: A. Wierzbowska, *Instytucjonalny wymiar integracji europejskiej* [w:] *Integracja europejska*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 147–207.

Warto wiedzieć

Kilka państw zachodnioeuropejskich nie zdecydowało się na przystąpienie do Wspólnot Europejskich. W 1960 r. utworzyły one Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (ang. *European Free Trade Association*, EFTA). Były to: Austria, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. Z kolei państwa środkowo- i wschodnioeuropejskie (Polska, Czechosłowacja, ZSRR, Bułgaria, Rumunia, Węgry) zrzeszyły się w 1949 r. w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) podporządkowanej Związkowi Radzieckiemu. Z czasem członkowie EFTA zaczęli wstępować do Wspólnot Europejskich, a potem do Unii Europejskiej. Podobnie postąpiły państwa członkowskie RWPG po rozpadzie tej organizacji w 1991 r.

Pierwsze dekady funkcjonowania Wspólnot Europejskich przyniosły państwom członkowskim wiele korzyści. Zachęciło to inne kraje do włączenia się w proces integracji. W latach 60. duże zainteresowanie wstąpieniem do EWG przejawiała Wielka Brytania. Postawa Francji, rządzonej przez prezydenta Charlesa de Gaulle'a, była jednak niechętna. Oddaliło to perspektywy rozszerzenia organizacji. Po zmianie na stanowisku prezydenta Francji zmieniła się też polityka tego kraju wobec kandydatów na nowych członków. Pierwsze rozszerzenie EWG nastąpiło w 1973 r. Objęło Wielką Brytanię, Irlandię i Danię (tzw. rozszerzenie na północ). Norwegowie, mimo pozytywnego zakończenia negocjacji akcesyjnych, odrzucili w referendum możliwość wstąpienia do organizacji. W latach 80. Wspólnoty Europejskie znów się rozszerzyły. Tym razem dołączyły do nich państwa południowoeuropejskie (tzw. rozszerzenie na południe). W 1981 r. przyjęto Grecję (II rozszerzenie), a w 1986 r. – Hiszpanię i Portugalię (III rozszerzenie). Stało się to możliwe po demokratycznych zmianach, które zaszły w tych państwach w poprzedniej dekadzie.

układ z Schengen ▸ Rozszerzaniu Wspólnot Europejskich towarzyszyły prace nad pogłębianiem współpracy. W 1985 r. podpisano **układ z Schengen**. Zakładał on stopniową likwidację kontroli na granicach wewnętrznych między państwami członkowskimi Wspólnot i wzmocnienie kontroli na granicach zewnętrznych. Prace nad wdrożeniem postanowień układu trwały bardzo długo. Zakończyły się dopiero w 1995 r. Wtedy właśnie układ wszedł w życie.

W 1986 r. podpisano również ***Jednolity akt europejski***. Była to pierwsza znacząca modyfikacja traktatów rzymskich. Dokument wszedł w życie 1 lipca 1987 r. Zakładał przyspieszenie prac nad ustanowieniem wspólnego rynku do końca 1992 r. Wzmacniał znaczenie Parlamentu Europejskiego. Ustanowił też Radę Europejską jako formę współpracy na najwyższym szczeblu szefów państw i rządów. Najważniejszym ustaleniem aktu była jednak decyzja o utworzeniu Unii Europejskiej.

Warto wiedzieć

Unia Europejska jest szczególną organizacją międzynarodową, głównie ze względu na swoją ponadpaństwowość (supranacjonalność). Supranacjonalność oznacza, że organizacja przyjmuje własne akty prawne, niezależnie od parlamentów krajów członkowskich. Akty te są bezpośrednio wiążące dla państw członkowskich oraz ich obywateli.

traktat z Maastricht ▸ Na mocy **traktatu z Maastricht** z 7 lutego 1992 r. 12 państw członkowskich
Unia Europejska ▸ Wspólnot Europejskich powołało Unię Europejską (UE, ang. *European Union*, EU). ***Traktat o Unii Europejskiej*** **(TUE)** wszedł w życie 1 stycznia 1993 r. Był to przełomowy moment w historii integracji europejskiej. *Traktat ustanawiający EWG* zmieniono na ***Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*** **(TWE)**. Tym samym EWG zamieniono na Wspólnotę Europejską. Ustanowiono obywatelstwo europejskie i do procesów integracyjnych włączono zagadnienia związane z polityką i bezpieczeństwem. Od tego momentu współpraca w UE miała się odbywać w ramach trzech filarów.

Filary współpracy Unii Europejskiej ustanowione traktatem z Maastricht		
Filar I **polityka ekonomiczna** **(Wspólnota Europejska)**	**Filar II** **polityka zagraniczna** **i polityka bezpieczeństwa**	**Filar III** **współpraca policyjna** **i sądowa w sprawach** **karnych i cywilnych***
– wspólny rynek – unia gospodarcza i walutowa – wspólna polityka rolna, handlowa, przemysłowa, energetyczna i transportowa – polityka solidarnościowa (regionalna i socjalna) – polityka azylowa, wizowa i migracyjna – polityka edukacyjna, kulturowa, badania naukowe – polityka młodzieżowa – ochrona granic zewnętrznych – obywatelstwo UE – ochrona konsumenta – ochrona środowiska – ochrona zdrowia	– konsultacje i ustalenie wspólnych stanowisk w sprawach pokoju, praw człowieka, demokracji i pomocy krajom trzecim – wspólne działania na forum innych organizacji (np. OBWE, Unia Zachodnioeuropejska) i w zakresie rozbrojenia	– zapewnienie obywatelom UE ochrony w zakresie wolności, sprawiedliwości i bezpieczeństwa – walka z rasizmem i ksenofobią – współpraca sądowa w sprawach karnych i cywilnych – ujednolicanie norm prawa karnego – współpraca policyjna (Europol) – walka ze zorganizowaną przestępczością (terroryzmem, handlem ludźmi, bronią, narkotykami, korupcją)

* W wyniku zmian wprowadzonych traktatem z Amsterdamu współpraca policyjna i sądowa została ograniczona do spraw karnych.

Źródło: http://eur-lex.europa.eu/ (dostęp: 12.12.2016).

W 1990 r. wskutek zjednoczenia Niemiec Wspólnoty Europejskie powiększyły się o terytorium byłej NRD. Nie było to jednak oficjalne rozszerzenie, ale włączenie sześciu landów wschodnich Niemiec do RFN. W 1995 r. do Unii Europejskiej przyłączyły się kolejne trzy państwa: Szwecja, Finlandia i Austria (IV rozszerzenie). Norwegowie po raz drugi w referendum odrzucili możliwość wstąpienia do UE. W tym czasie układy stowarzyszeniowe podpisało wiele krajów byłego bloku komunistycznego. Proces akcesyjny nowych państw wymagał również zmian wewnątrz Unii. W 2001 r. państwa UE podpisały **traktat nicejski**. Przydzielono w nim odpowiednią liczbę miejsc w unijnych instytucjach: Parlamencie Europejskim, Komitecie Ekonomiczno-Społecznym i Komitecie Regionów. Określono też siłę głosów poszczególnych państw w Radzie Unii Europejskiej. Pod tym względem traktat nicejski był wyjątkowy. Przygotował UE na największe rozszerzenie w historii.

etapy integracji Unii Europejskiej

traktat nicejski

Ćwiczenie

Praca w grupach: Opracujcie koncepcję plakatu pokazującego jednoczenie się Europy. Przedstawcie ją na forum klasy.

Etapy rozszerzania UE

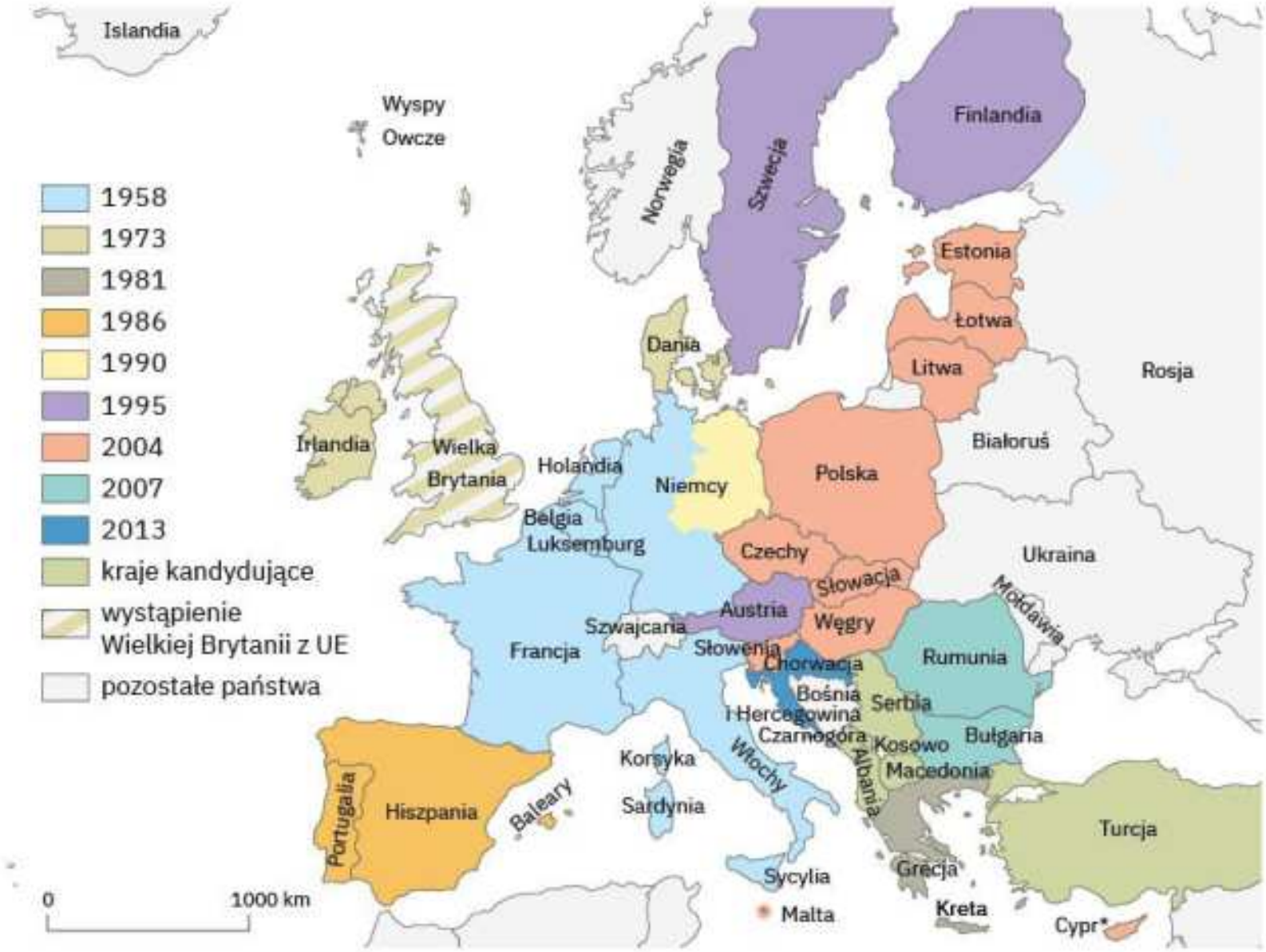

Valéry Giscard d'Estaing (czyt. waleri ziskar destę; ur. 1926), francuski prawicowy polityk, w latach 1974–1981 prezydent Francji. W 2001 r. został przewodniczącym Konwentu do spraw Przyszłości Europy, który opracował projekt *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy*.

*W 1974 r. w wyniku inwazji tureckiej na Cyprze doszło do podziału wyspy na część grecką i turecką. W 1983 r. w części okupowanej przez Turcję proklamowano Turecką Republikę Cypru Północnego. Społeczność międzynarodowa uznaje jedno cypryjskie państwo – Republikę Cypru – i jego prawo do całości wyspy.

Pierwsza dekada XXI w. przyniosła dwa kolejne rozszerzenia. W 2004 r. do UE przystąpiło aż 10 państw: Litwa, Łotwa, Estonia, Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Słowenia, Malta i Cypr (V rozszerzenie). W 2007 r. dołączyły Rumunia i Bułgaria (VI rozszerzenie), a w 2013 r. – Chorwacja (VII rozszerzenie). Krajem najdłużej starającym się o członkostwo w UE jest Turcja. Już w 1959 r. złożyła wniosek o członkostwo w EWG. W 1999 r. Turcja uzyskała status państwa oficjalnie kandydującego do UE. W 2005 r. rozpoczął się *screening*, czyli przegląd prawa tureckiego pod kątem jego zgodności z prawem europejskim. Decyzji o przyjęciu Turcji do UE jeszcze nie podjęto. Sprawa ta budzi kontrowersje i ma charakter polityczny.

Bardzo zaawansowana w negocjacjach była Islandia, która złożyła wniosek o członkostwo w 2009 r. Jednak w 2015 r. rząd w Reykjaviku poprosił o nieuznawanie Islandii za kraj kandydujący. Status państw kandydujących mają jeszcze Czarnogóra (od 2010 r.), Macedonia Północna (od 2005 r.) i Albania (od 2012 r.). W dalszej perspektywie możliwe jest rozszerzenie Unii o pozostałe państwa Bałkanów Zachodnich: Bośnię i Hercegowinę oraz Kosowo. W 2014 r. umowę stowarzyszeniową z Unią Europejską zawarły Ukraina, Gru-

zja i Mołdawia. Dla tych państw jest to pierwszy formalny krok w drodze do integracji z UE.

W 2020 r. Wielka Brytania wystąpiła z Unii Europejskiej (tzw. *brexit*). Decyzję w tej sprawie podjął brytyjski parlament po ogłoszeniu wyników referendum ogólnokrajowego z 2016 r. Przy frekwencji ponad 72%, 51,89% Brytyjczyków opowiedziało się za wystąpieniem ze wspólnoty.

W czasie, kiedy trwały przygotowania do rozszerzenia UE na wschodzie, porażką zakończyły się prace nad pogłębieniem integracji. W 2001 r. powołano Konwent Europejski, który miał opracować nową formułę współpracy. Do projektu włączono nawet przedstawicieli państw kandydujących. 18 czerwca 2004 r. podpisano w Rzymie ***Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy***, ale projekt upadł w trakcie procesu ratyfikacyjnego. W tej sytuacji zaproponowano przyjęcie nowego traktatu reformującego Unię Europejską. Podpisanie dokumentu nastąpiło w Lizbonie 13 grudnia 2007 r. Zrezygnowano w nim z nazewnictwa mającego wskazywać na państwowotwórczy charakter nowych urzędów. **Traktat lizboński** był bardzo istotnym dokumentem. Uporządkował dotychczasowe prawodawstwo unijne i usprawnił procedury decyzyjne. Nadał Unii osobowość prawną. Zniósł też podział na filary współpracy.

◂ traktat lizboński

Traktat lizboński wszedł w życie 1 grudnia 2009 r. Wszystkie państwa członkowskie go ratyfikowały. Jest to ostatni z traktatów, który wprowadza zmiany do traktatów założycielskich. Zmienił dwa najważniejsze traktaty unijne: *Traktat o Unii Europejskiej* (traktat z Maastricht, TUE) oraz *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską* (TWE). TWE przemianowano na ***Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*** (TFUE).

Podsumowanie lekcji

- Za początek **integracji europejskiej** w jej obecnym kształcie można uznać ogłoszenie **deklaracji Roberta Schumana** z 9 maja 1950 r. ◂ s. 202
- W 1951 r. na mocy traktatu paryskiego powołano **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali**. ◂ s. 202
- W 1957 r. na mocy traktatów rzymskich utworzono **Europejską Wspólnotę Gospodarczą** oraz **Europejską Wspólnotę Energii Atomowej**. ◂ s. 204
- **Traktat z Maastricht** ustanawiający **Unię Europejską** został podpisany w 1992 r. ◂ s. 206
- Rozszerzanie się **współpracy w ramach obecnej Unii Europejskiej** następowało w wielu etapach. **Obecnie UE liczy 27 państw**. ◂ s. 207–208
- Ostatnim traktatem reformującym UE jest **traktat lizboński** z 2007 r., który wszedł w życie w 2009 r. ◂ s. 209

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw kalendarium rozszerzania się wspólnoty europejskiej.
2. Scharakteryzuj znaczenie najważniejszych traktatów procesu integracji europejskiej.
3. Zgromadź i zaprezentuj informacje na temat przyczyn niepowodzenia procesu ratyfikacyjnego *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy*.
4. Dowiedz się, jak przebiegał proces występowania Wielkiej Brytanii z UE. Wskaż, jakie zjawiska społeczne i polityczne doprowadziły do negatywnego wyniku referendum z 2016 r.

2. Instytucje Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz zadania najważniejszych organów Unii Europejskiej;
- wyjaśnisz legitymizację Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego;
- zrozumiesz mechanizmy funkcjonowania i podejmowania decyzji w europejskich instytucjach;
- przedstawisz zadania Europejskiego Banku Centralnego i Europejskiego Systemu Banków Centralnych.

Ćwiczenie

Przypomnijcie sobie, w jaki sposób powstały instytucje Unii Europejskiej.

Charakterystyka instytucji Unii Europejskiej

Unia Europejska nie jest konfederacją krajów. Nie jest też państwem federacyjnym. Struktura UE nie mieści się w żadnej tradycyjnej kategorii prawa. Można powiedzieć, że jest ponadpaństwowa. Jej system instytucjonalny powstawał etapami. Obecny kształt prawny opisano w traktacie lizbońskim z 2007 r. Traktat lizboński połączył wcześniejsze akty prawne: ***Traktat o Unii Europejskiej*** (**TUE**) i ***Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*** (**TFUE**). System organizacyjny UE tworzą nie tylko instytucje działające według wewnętrznych statutów i reguł. Składają się na niego też system partyjny, grupy interesu, mechanizmy finasowania, narodowe organy do spraw UE i administracja.

Traktat o Unii Europejskiej

Logo Instytutu Kościuszki

Zgodnie z pozycją ustrojową opisaną w TUE do głównych instytucji Unii zalicza się: Radę Europejską, Radę, Parlament Europejski, Komisję Europejską, Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Obrachunkowy i Europejski Bank Centralny. Ich zadaniem jest propagowanie podstawowych wartości UE i realizowanie jej celów. To one zapewniają Unii spójność, skuteczność i ciągłość działania. Nie można jednoznacznie zakwalifikować tych instytucji do klasycznego trójpodziału władzy. Zasadniczo jednak władza ustawodawcza UE jest realizowana przez Radę reprezentującą interes rządowy oraz Parlament – reprezentację obywateli. Komisja wykonuje zadania władzy wykonawczej, a Trybunał Sprawiedliwości – władzy sądowniczej. Rada Europejska jest z kolei czymś na kształt kolegialnej głowy państwa. Należy jednak zaznaczyć, że poszczególne instytucje nie wypełniają swoich funkcji w sposób odseparowany. Działają one na podstawie wielu zasad. Wśród nich można wyróżnić zasady równowagi instytucjonalnej, ram instytucjonalnych i lojalnej współpracy. **Zasada równowagi instytucjonalnej** oznacza, że instytucje UE działają w granicach swoich uprawnień i nie wykraczają poza nie. **Zasada ram instytucjonalnych** określa główne cele i wartości, którymi powinny się kierować instytucje unijne w realizowaniu swoich zadań. Naczelnym zamiarem jest osiągnięcie maksymalnych korzyści z integracji. **Zasada lojalnej współpracy** jest oparta na wzajemnym zaufaniu i współpracy unijnych instytucji w osiąganiu wspólnych celów.

Ćwiczenie

Wyszukajcie informacje na temat pracy aktualnych eurodeputowanych, na przykład rankingi najlepszych polskich przedstawicieli do Parlamentu Europejskiego. Zaprezentujcie wyniki swoich poszukiwań.

Rada Europejska

Rada Europejska to strategiczny organ w systemie UE. Powołano ją w 1974 r., aby zinstytucjonalizować konferencje przywódców państw członkowskich. Przez wiele lat działała w sposób niesformalizowany pod względem prawnym. Tę sytuację zmienił dopiero *Jednolity akt europejski* z 1986 r. Obecnie pozycję Rady Europejskiej wyznaczają art. 13 i 15 TUE oraz art. 235 i 236 TFUE. Przewodniczący Rady Europejskiej jest wybierany na dwuipółletnią kadencję z możliwością reelekcji na drugą kadencję. Posiedzenia Rady Europejskiej odbywają się cztery razy w roku w Brukseli. Jej skład tworzą szefowie państw lub rządów wszystkich krajów członkowskich UE oraz przewodniczący Komisji Europejskiej. Dodatkowo w spotkaniach mogą wziąć udział ministrowie spraw zagranicznych i członkowie Komisji Europejskiej, Wysoki Przedstawiciel do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa oraz Przewodniczący Parlamentu Europejskiego.

◂ Rada Europejska

Rada Europejska wyznacza cele strategiczne UE i kierunki ich osiągnięcia. Jest siłą napędzającą główne inicjatywy polityczne. Podejmuje decyzje w trudnych sprawach. Na forum Rady Europejskiej konsultuje się wspólne stanowisko UE w polityce zagranicznej oraz polityce bezpieczeństwa. To tu także wybiera się kandydata na stanowisko Wysokiego Przedstawiciela do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Rada Europejska decyduje o zmianach całego systemu politycznego UE. Wpływa na reformy i kolejne rozszerzenia. Spotkania w ramach Rady Europejskiej są nagłaśniane przez media i dzięki temu zyskują na znaczeniu.

Charles Michel (ur. 1975), belgijski polityk i prawnik. W latach 2007–2011 minister ds. kooperacji, od 2014 do 2019 premier Belgii, przewodniczący Rady Europejskiej w kadencji 2019–2022.

Warto wiedzieć

Rada podejmuje decyzje kwalifikowaną większością głosów, czyli 55% krajów (obecnie 15) lub reprezentujących co najmniej 65% ogółu ludności UE. Zablokować decyzję Rady mogą co najmniej cztery kraje, reprezentujące co najmniej 35% ogółu ludności UE. Są jednak kwestie, które wymagają jednomyślności wszystkich państw. W takich sprawach, jak bezpieczeństwo, sprawy zewnętrzne i podatki, każde państwo może zawetować decyzję.

Rada

Rada ▸ Początki istnienia **Rady** sięgają 1951 r. W tym czasie powołano Radę EWWiS. Obecnie Rada, zwana też Radą Ministrów lub Radą UE, jest jednym z najważniejszych organów decyzyjnych w UE. Jej siedziba mieści się w Brukseli. Rada reprezentuje interesy państw członkowskich. Jest głównym organem ustawodawczym. Spełnia również wiele funkcji typowych dla rządu. Rada, podobnie jak Rada Europejska, nie podlega kadencyjności. Tworzą ją przedstawiciele państw członkowskich, najczęściej w randze ministrów. Poszczególni przedstawiciele Rady spotykają się w różnych składach, zwanych formacjami. Dotyczą one 10 zagadnień, takich jak: sprawy zagraniczne, gospodarcze, rolnictwo i rybołówstwo, środowisko, edukacja czy konkurencyjność. Rada opracowuje wspólną politykę zagraniczną oraz wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony.

Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej przypadła na okres od 1 lipca do 31 grudnia 2011 r. Przez pół roku Polska była przewodniczącym Rady UE. Traktat lizboński wprowadził 18-miesięczną prezydencję zbiorową grupy trzech państw (tzw. trio). Prezydencja Polski była pierwszą z kolejnego tria tworzonego z Danią i Cyprem. Państwa tria sprawują przewodnictwo na podstawie wspólnego programu i udzielają sobie wsparcia. Na zdjęciu: premier Donald Tusk oraz premier Węgier Viktor Orbán podczas inauguracji polskiej prezydencji.

Rada ma złożoną strukturę organizacyjną. Mimo że jest pojedynczym podmiotem prawnym, to zbiera się w 10 różnych składach – zależnie od tematu, który ma omawiać. Składy nie są zhierarchizowane, ale **Rada do Spraw Ogólnych** pełni funkcję koordynatora i odpowiada za sprawy instytucjonalne, administracyjne oraz horyzontalne. W posiedzeniach Rady uczestniczą przedstawiciele każdego z państw członkowskich w randze ministerialnej. Są to ministrowie lub sekretarze stanu. Na posiedzenia Rady zapraszani są również komisarze UE odpowiedzialni za omawiane dziedziny oraz przedstawiciele Europejskiego Banku Centralnego. Posiedzeniom Rady przewodniczy minister państwa członkowskiego, które w danym półroczu sprawuje prezydencję w Radzie. Wyjątkiem jest Rada do Spraw Zagranicznych, której przewodniczy Wysoki Przedstawiciel UE do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Zwykle decyzje Rady

zapadają kwalifikowaną większością głosów. Za przygotowywanie wszystkich posiedzeń i wykonywanie zadań powierzonych przez Radę jest odpowiedzialny **Komitet Stałych Przedstawicieli** – COREPER (franc. *Comité des Représentants Permanents*). Z kolei COREPER koordynuje prace różnych **organów przygotowawczych** (komitetów i grup roboczych). Najniższym poziomem prac w Radzie są **grupy robocze**. Ich zadaniem jest analiza projektów aktów prawnych bez politycznego podtekstu. Liczbę komitetów i grup roboczych szacuje się na ponad 150. Część z nich to grupy stałe, a inne są powoływane doraźnie. W Radzie pracuje około 3,5 tys. osób.

10 składów Rady
Rada do Spraw Ogólnych
Rada do Spraw Zagranicznych
Rada do Spraw Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu
Rada do Spraw Konkurencyjności
Rada do Spraw Rolnictwa i Rybołówstwa
Rada do Spraw Gospodarczych i Finansowych
Rada do Spraw Środowiska
Rada do Spraw Transportu, Telekomunikacji i Energii
Rada do Spraw Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych
Rada do Spraw Zatrudnienia, Polityki Społecznej, Zdrowia i Ochrony Konsumentów

Funkcje Rady

Funkcja	Kompetencje
prawodawcza	– przyjmowanie aktów prawnych (rozporządzeń, dyrektyw i decyzji)
budżetowa	– uchwalanie budżetu wspólnie z Parlamentem Europejskim, przy czym stanowisko Parlamentu jest decydujące
kontrolna	kontrola w trzech wymiarach: – stanu deficytu budżetowego oraz funkcjonowania Europejskiego Banku Inwestycyjnego – legalności pomocy publicznej udzielanej przez państwo członkowskie – stanu przestrzegania zasad wolności, demokracji, praw człowieka i państwa prawa
kreacyjna	– powoływanie wspólnie z Parlamentem sądów wyspecjalizowanych przy Trybunale Sprawiedliwości – powoływanie agend i urzędów UE – uczestniczenie w wyborze Komisji Europejskiej – przyjmowanie listy kandydatów na członków do Trybunału Obrachunkowego
międzynarodowa	– podpisywanie umów międzynarodowych wynegocjowanych wcześniej przez Komisję Europejską

Na podstawie: A. Wierzbowska, *Instytucjonalny wymiar integracji europejskiej* [w:] *Integracja europejska*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 171–173.

Parlament Europejski

Parlament Europejski

Parlament Europejski to reprezentacja obywateli UE. Jego początki sięgają 1951 r., kiedy w EWWiS utworzono Wspólne Zgromadzenie. Obecna nazwa pojawiła się po raz pierwszy w 1962 r. W tym czasie Zgromadzenie Parlamentarne Wspólnot Europejskich ogłosiło się Parlamentem Europejskim. Oficjalnie nazwę przyjęto dopiero w *Jednolitym akcie europejskim* z 1986 r. Pierwsze bezpośrednie wybory do europarlamentu odbyły się w 1979 r. Miało to duże znaczenie dla wzrostu kompetencji tej instytucji. Wybory do PE odbywają się co 5 lat. Obowiązują w nich zasady: powszechności, tajności, proporcjonalności z maksymalnym 5-procentowym progiem wyborczym, swoboda państw w tworzeniu okręgów wyborczych oraz wolny charakter mandatu. Nie ustalono jednak jednolitej ordynacji wyborczej dla wszystkich państw. Przepisy wspólnotowe dopuszczają

Logo Parlamentu Europejskiego

Liczba miejsc w Parlamencie Europejskim po wyjściu Wielkiej Brytanii z UE – 705	
Niemcy	96
Francja	79
Włochy	76
Hiszpania	56
Polska	52
Rumunia	33
Holandia	29
Grecja, Belgia, Portugalia, Czechy, Węgry, Szwecja	21
Austria	19
Bułgaria	17
Słowacja, Dania, Finlandia	14
Irlandia	13
Chorwacja	12
Litwa	11
Słowenia, Łotwa	8
Estonia	7
Cypr, Luksemburg, Malta	6
46 miejsc w rezerwie dla nowych członków	

na przykład łączenie mandatu europarlamentarnego z mandatem narodowym, ale w Austrii, Belgii, Grecji, Hiszpanii i Polsce jest to zabronione. Jednolite są natomiast prawa do głosowania i kandydowania. Przysługują one obywatelom UE bez względu na miejsce pobytu.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Wymieńcie oczekiwania, które można mieć względem kandydata na europarlamentarzystę.

Po ratyfikacji traktatu lizbońskiego liczba europarlamentarzystów wzrosła z 736 do 754. Od 2014 r. skład PE nie może przekroczyć 751 członków (łącznie z przewodniczącym). Żadnemu państwu nie można przyporządkować więcej niż 96 i mniej niż 6 mandatów. Podczas obrad członkowie PE nie zasiadają w grupach narodowych, lecz według przynależności partyjnej. Grupy partyjne określają własną organizację wewnętrzną: powołują przewodniczącego (czasem dwóch współprzewodniczących), prezydium i sekretariat. Aby utworzyć grupę polityczną, potrzeba 25 europosłów reprezentujących co najmniej 1/4 państw członkowskich. Eurodeputowani grupują się we frakcjach politycznych, a nie narodowych. W trakcie kadencji mogą zmieniać frakcje, ale przystępowanie do kilku naraz jest zabronione. Przewodniczący PE jest wybierany co dwa i pół roku. W latach 2009–2012 przewodniczącym PE był Jerzy Buzek. Obecnie tę funkcję pełni Roberta Metsola z Malty.

Grupy polityczne w Parlamencie Europejskim (stan na wrzesień 2021 r.)

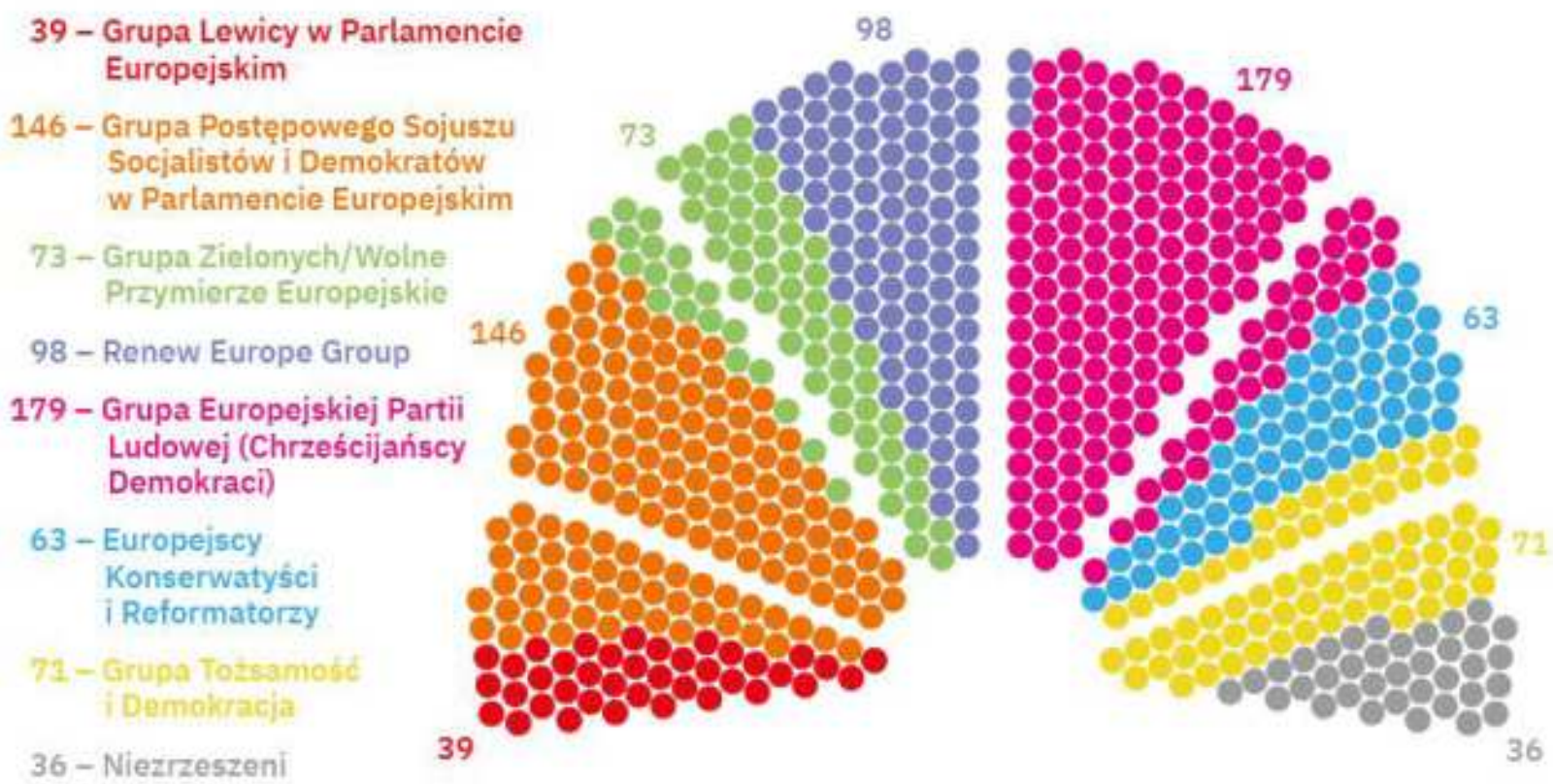

Źródło: *Grupy polityczne w Parlamencie Europejskim*, https://www.europarl.europa.eu (dostęp: 07.02.2022).

Parlament Europejski ma trzy siedziby. Posiedzenia plenarne odbywają się w Strasburgu, posiedzenia dodatkowe i posiedzenia komisji – w Brukseli, a Sekretariat Generalny mieści się w Luksemburgu i Brukseli. W Parlamencie Europejskim pracuje 5,5 tys. osób, nie licząc obsługi biur eurodeputowanych.

Funkcje Parlamentu Europejskiego

Funkcje	Kompetencje
prawodawcza	– współdecydowanie z Radą i Komisją Europejską w ustanawianiu prawa unijnego
budżetowa	– decydowanie wspólnie z Radą o budżecie UE
kontrolna	– kontrolowanie działalności Komisji Europejskiej przez udzielanie jej wotum zaufania i absolutorium – możliwość zadawania Komisji i Radzie pytań w formie ustnej i pisemnej w ramach bieżącej kontroli – rozpatrywanie petycji dotyczących działalności UE – ustanawianie komisji śledczych w celu zbadania zarzutów naruszenia prawa przez instytucje UE – przyjmowanie sprawozdań z działalności Rady Europejskiej, Trybunału Obrachunkowego, Komisji, Europejskiego Banku Centralnego i Rzecznika Praw Obywatelskich
kreacyjna	– powoływanie Rzecznika Praw Obywatelskich UE (ombudsmana) – uczestniczenie w powoływaniu Komisji Europejskiej – konsultowanie wyboru członków Trybunału Obrachunkowego i zarządu Europejskiego Banku Centralnego

Na podstawie: A. Wierzbowska, *Instytucjonalny wymiar integracji europejskiej* [w:] *Integracja europejska*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 182–185.

Ćwiczenie

Scharakteryzuj główne frakcje w Parlamencie Europejskim.

Komisja Europejska

Komisja Europejska jako organ zarządzająco-wykonawczy ma kluczowe znaczenie dla właściwego funkcjonowania UE. Od czasu uchwalenia traktatu o fuzji z 1965 r. była Komisją Wspólnot Europejskich. Obecnie to jedyna instytucja uprawniona do przygotowywania wniosków dotyczących nowych aktów prawnych UE. Wnioski są kierowane do Rady i Parlamentu Europejskiego. Komisja stoi na straży respektowania prawa europejskiego. Kontroluje wykonywanie budżetu i zarządzanie unijnymi programami. Reprezentuje też organizację na zewnątrz.

◂ Komisja Europejska

Logo Komisji Europejskiej

Komisja Europejska składa się z 27 komisarzy, po jednym z każdego państwa członkowskiego. Komisarze są wskazywani przez władze państwowe i pełnią swoją funkcję 5 lat. Spośród komisarzy Parlament Europejski wybiera przewodniczącego. Kadencja Komisji Europejskiej pokrywa się z kadencją Parlamentu Europejskiego, co ułatwia współpracę między tymi instytucjami. Komisarze nie reprezentują swoich państw, lecz interes Unii jako całości.

Komisja Europejska dysponuje rozbudowanym aparatem urzędniczym, a jej struktura jest skomplikowana. Każdy komisarz stoi na czele Dyrekcji Generalnej lub innych służb specjalnych. Można je przyrównać do ministerstw w rządzie. UE ma również **Wysokiego Przedstawiciela do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**. Przewodzi on działaniom UE na szczeblu międzynarodowym. Jest także wiceprzewodniczącym KE.

Ursula von der Leyen (ur. 1958), niemiecka polityk i doktor nauk medycznych, posłanka do Bundestagu z partii Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU), w latach 2005–2009 minister ds. rodziny, osób starszych, kobiet i młodzieży, w latach 2009–2013 minister pracy i spraw społecznych, w latach 2013–2019 minister obrony, od 2019 r. przewodnicząca Komisji Europejskiej.

Kanałem komunikacji między poziomem narodowym i unijnym są kontakty z technokracją brukselską, przede wszystkim z Komisją Europejską. Programuje ona polityki europejskie, inicjuje procedurę legislacyjną oraz monitoruje wdrażanie polityk i prawa UE w państwach członkowskich. Specyfika funkcjonowania Komisji sprzyja wieloszczeblowym kontaktom między urzędnikami. Niemniej sposób oddziaływania danego państwa w relacjach z Komisją w dużym stopniu zależy od przywództwa politycznego nad administracją narodową. Wiele zależy od tego, czy dany kraj posiada spójną strategię polityki na arenie unijnej, czy ma odpowiednie instytucje koordynujące pracę poszczególnych resortów. Słabość narodowego systemu polityki europejskiej obniża sprawność biurokratów. Ogranicza ich możliwości reprezentowania stanowiska zgodnego z politykami krajowymi. Słabość przywództwa politycznego powoduje, że kontakty z administracją brukselską sprowadzają się do postawy reaktywnej wobec oczekiwań urzędników europejskich. Niekiedy można spotkać opinie, że urzędnicy państw członkowskich powinni być oddzieleni od sfery polityki i zamiast tego doskonalić swój profesjonalizm. Tymczasem separowanie urzędników od przywództwa politycznego i tym samym od ładunku „polityczności", jaka powinna być obecna w polityce publicznej – może przyczynić się do trudności w identyfikowaniu interesów narodowych. Faktycznie osłabia to pozycję urzędników krajowych w negocjacjach prowadzonych z technokratami w Brukseli.

Warto przy tej okazji zwrócić uwagę na to, że Komisja nie jest organizacją uosabiającą – jak to się często mówi – interes europejski i dystansującą się od wpływów narodowych. Niejednokrotnie reprezentuje własny interes instytucjonalny, który zmierza do zwiększenia wpływów w polityce europejskiej. Trudno również określić dokładnie interes europejski. Jest to pojęcie mgliste, dotyczące dość ogólnego wymiaru spraw na przykład związanych z pokojem w Europie i stabilizacją Unii Europejskiej. Bardzo często powoływanie się na tak zwany interes europejski pełni funkcję instrumentalną w dyskursie europejskim. Ma na celu ukrycie celów partykularnych (w tym narodowych) lub wywarcia presji na innych uczestników debaty w celu przeforsowania własnego stanowiska.

Źródło: T. Grosse, *Polska wobec europeizacji systemu politycznego*, NowaPolitologia.pl, http://link.operon.pl/az (dostęp: 07.02.2022).

Ćwiczenia

1. Podaj na podstawie tekstu źródłowego zadania Komisji Europejskiej.
2. Wymień czynniki, które ułatwiają i utrudniają skuteczny wpływ państw na Komisję Europejską.
3. Podaj, jaką zasadę dotyczącą funkcjonowania Komisji Europejskiej próbuje podważyć autor artykułu. Oceń jego argumenty.

Europejski Bank Centralny

Europejski Bank Centralny

Europejski Bank Centralny (EBC) jest jedną z najmłodszych instytucji UE i w świetle prawa międzynarodowego posiada osobowość prawną. Powołano go w 1998 r. w związku z tworzeniem się unii gospodarczej i walutowej. Obecnie podstawą prawną wspólnej polityki pieniężnej są *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE) oraz *Statut Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Europejskiego Banku Centralnego* z 1 czerwca 1998 r. EBC odpowiada za zarządzanie walutą euro i polityką pieniężną. Jest odpowiedzialny za stabilność cen, ustala stopy procentowe i emituje banknoty euro. Na czele EBC stoi zarząd, któremu przewodniczy prezes. W skład zarządu wchodzą wiceprezesi i czterech członków. Wszyscy są powoływani na ośmioletnią kadencję na zlecenie Rady Europejskiej, za zgodą rządów krajowych, po konsultacjach z PE i Radą Zarządzającą EBC. Siedziba EBC znajduje się we Frankfurcie nad Menem. Funkcję prezesa tej instytucji od 2019 r. pełni Christine Lagarde z Francji, była dyrektor zarządzająca Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

Europejski Bank Centralny razem z krajowymi bankami centralnymi państw członkowskich Unii tworzą **Europejski System Banków Centralnych** (ESBC). ESBC zajmuje się koordynacją działań banków centralnych UE przez nadzór między innymi bankowy, prawny, finansowy. Istotnym elementem ESBC jest **Eurosystem**. W jego skład wchodzą EBC oraz krajowe banki centralne państw, które przyjęły euro. Do zadań Eurosystemu należy prowadzenie polityki pieniężnej strefy euro i stabilizacja cen. Zajmuje się operacjami walutowymi i zarządzaniem rezerwami walutowymi krajów członkowskich. Eurosystem zapewnia też właściwe funkcjonowanie systemów płatniczych.

Warto wiedzieć

Obok głównych instytucji UE funkcjonują również instytucje o charakterze pomocniczym i doradczym. Należą do nich m.in. Komitet Regionów, Komitet Ekonomiczno-Społeczny, Rzecznik Praw Obywatelskich UE (ombudsman), Europejski Inspektor Ochrony Danych i Europejski Bank Inwestycyjny.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Trybunał Sprawiedliwości

Trybunał Sprawiedliwości jest jedną z najstarszych instytucji. Powstał jako Trybunał Sprawiedliwości EWWiS. Obecnie przez Trybunał Sprawiedliwości rozumie się zbiór instytucji o charakterze sądowym UE. Składa się z właściwego Trybunału Sprawiedliwości, Sądu (I instancji) i Sądu do spraw Służby Publicznej.

W skład Trybunału Sprawiedliwości i Sądu wchodzi po 27 sędziów, po jednym z każdego państwa członkowskiego. Sędziów Sądu do spraw Służby Publicznej jest siedmiu. Wszyscy sędziowie mają gwarancję niezawisłości i sprawują swoją funkcję sześć lat. Trybunał wspomaga ośmiu rzeczników generalnych, którzy przedstawiają opinie w sprawach wniesionych do Trybunału. Siedziba Trybunału i Sądów znajduje się w Luksemburgu.

Logo Trybunału Sprawiedliwości

Trybunał Sprawiedliwości UE czuwa nad przestrzeganiem prawa UE. Jest jedyną instytucją unijną dokonującą wiążącej **wykładni prawa** europejskiego. Rozpatruje skargi przeciwko państwom członkowskim i rozstrzyga spory między nimi. Wydaje opinie na temat zgodności planowanej umowy międzynarodowej z prawem europejskim. Trybunał jest również sądem odwoławczym od orzeczeń Sądu. Orzeczenia Trybunału są ostateczne i niepodważalne.

Wykładnia prawa – polega na wyjaśnianiu przepisów prawnych, ustalaniu ich właściwego rozumienia, przypisaniu im odpowiedniego znaczenia bądź wyznaczeniu ich zakresu.

rys. J. Wyrzykowski

Sąd rozpoznaje skargi wnoszone przez osoby fizyczne i prawne przeciw instytucjom europejskim. Zajmuje się skargami wnoszonymi przez państwa członkowskie przeciwko Komisji i Radzie. Rozpatruje też wnioski o odszkodowania za szkody wyrządzone przez instytucje UE lub jej pracowników.

Ćwiczenia

1. Przedstaw problem, na który zwraca uwagę autor rysunku satyrycznego.
2. Zaproponuj dwa sposoby, dzięki którym można przeciwdziałać temu problemowi.

Sąd do spraw Służby Publicznej zajmuje się sporami z zakresu służby publicznej. Rozpoznaje w I instancji spory między urzędnikami unijnymi a UE. Sprawy te mogą dotyczyć stosunku pracy czy zabezpieczeń społecznych.

Trybunał Obrachunkowy

Trybunał Obrachunkowy

Trybunał Obrachunkowy działa od 1975 r. Bywa również nazywany Trybunałem Audytorów, Trybunałem Rewidentów Księgowych lub Trybunałem Kontroli Budżetowej. Kontroluje wszystkie dochody i wydatki UE, a także organów i jednostek tworzonych przez UE. Trybunał sprawdza prawidłowość decyzji finansowych i ich zgodność z prawem, a także nadzoruje, czy budżet UE jest zarządzany we właściwy sposób. W sprawach finansowych współpracuje z Radą i Komisją. Każde państwo członkowskie ma w nim jednego przedstawiciela wybieranego na sześcioletnią kadencję.

Logo Europejskiego Trybunału Obrachunkowego

Podsumowanie lekcji

s. 211 ▸ ■ **Rada Europejska** to forum, na którym ścierają się interesy narodowe i zapadają strategiczne decyzje polityczne Unii Europejskiej.

s. 212 ▸ ■ **Rada** wspólnie z Parlamentem Europejskim pełni funkcję prawodawczą i budżetową. Określa i koordynuje politykę UE, a także reprezentuje interesy narodowe poszczególnych państw.

s. 213 ▸ ■ **Parlament Europejski** to jedyny organ UE, którego członkowie są wybierani w bezpośrednich wyborach. Bierze udział w stanowieniu prawa europejskiego i uchwalaniu budżetu.

s. 215 ▸ ■ **Komisja Europejska** jest organem wykonawczym i nadzorującym stosowanie prawa europejskiego, reprezentuje interes UE.

s. 217 ▸ ■ **Trybunał Sprawiedliwości** UE stoi na straży jednolitości prawa europejskiego, dokonuje jego wykładni i reprezentuje interes UE.

s. 218 ▸ ■ **Trybunał Obrachunkowy** kontroluje wydatki i wpływy do budżetu, zajmuje się finansami i dba o interes UE.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij, na czym polega szczególna pozycja Rady Europejskiej.
2. Scharakteryzuj kompetencje głównych organów Unii Europejskiej.
3. Przedstaw strukturę sądownictwa Unii Europejskiej.
4. Zbierz informacje na temat wynagrodzenia komisarzy, europosłów i innych pracowników UE. Porównaj uposażenia w instytucjach UE z ich odpowiednikami w Polsce.

3. Prawo Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz zasady prawa Unii Europejskiej;
- przeanalizujesz traktat lizboński pod kątem realizacji zasad pomocniczości, subsydiarności i solidarności;
- scharakteryzujesz rodzaje prawa wtórnego Unii Europejskiej;
- ocenisz mechanizmy decyzyjne w Unii Europejskiej.

Ćwiczenie

Wymieńcie zasady, na których jest oparty ustrój Rzeczypospolitej Polskiej.

Zasady prawa w Unii Europejskiej

Każde państwo opiera swoje prawo na pewnych ogólnych zasadach ustrojowych. Podobnie sytuacja wygląda w Unii Europejskiej. Wypracowała ona własne reguły, które zebrano w traktacie lizbońskim. Określają one system instytucjonalny i sposób sprawowania władzy. Ogólne zasady UE wywodzą się z prawa międzynarodowego publicznego. Kilka najważniejszych to: *pacta sunt servanda* (umów należy dotrzymywać), *lex retro non agit* (prawo nie działa wstecz), *in dubio pro reo* (w razie wątpliwości na korzyść oskarżonego), zasada rządów prawa i prawa do dobrej administracji. Wśród reguł dotyczących sprawowania władzy opisanych w TUE są: zasada solidarności, subsydiarności (pomocniczości) i proporcjonalności.

Zasada solidarności oznacza, że państwa członkowskie zobowiązały się do przestrzegania praw zawartych w przyjętych traktatach. Dlatego mają obowiązek ułatwiać wykonywanie zadań UE. Powinny powstrzymywać się od zachowań mogących w tym przeszkodzić.

◂ zasada solidarności

Zasada subsydiarności (pomocniczości) polega na założeniu, że instytucje unijne interweniują tylko wtedy, kiedy dane cele nie mogą zostać osiągnięte przez państwa samodzielnie. Dzięki temu prace instytucji UE przyniosą lepsze

◂ zasada subsydiarności

zasada proporcjonalności

efekty niż suma nieskoordynowanych inicjatyw poszczególnych państw czy władz lokalnych. **Zasada proporcjonalności** wymaga, aby instytucje UE podejmowały tylko czynności adekwatne do założonych celów. Dobór środków powinien być najmniej uciążliwy i kosztowny. Ewentualne niedogodności nie mogą być nieproporcjonalne do zamierzonych wyników.

Ćwiczenie

Na podstawie przepisów traktatu z Lizbony wskaż przykłady realizacji zasad pomocniczości, subsydiarności, solidarności i proporcjonalności.

Prawo Unii Europejskiej

stanowienie prawa w UE

Od wejścia w życie traktatu lizbońskiego (1 grudnia 2009 r.) UE w świetle prawa międzynarodowego ma osobowość prawną i jest prawnym następcą Wspólnoty Europejskiej. Oznacza to, że może zawierać umowy międzynarodowe. Ma także prawo do ustalania swoich przedstawicieli dyplomatycznych – **prawo legacji**.

Najważniejsze zmiany wprowadzone w traktacie lizbońskim
– po raz pierwszy opisano procedurę występowania z Unii Europejskiej – wzmocniono znaczenie zasady pomocniczości i proporcjonalności (możliwość kontroli przez parlament narodowy, czy wnioski Komisji Europejskiej uwzględniają te zasady) – zwiększenie znaczenia Parlamentu Europejskiego przez upowszechnienie zwykłej procedury prawodawczej (dawnej procedury współdecydowania) – usprawnienie procesu decyzyjnego przez rozstrzyganie spraw głosowanych kwalifikowaną większością głosów w Radzie – ustanowienie stałego przewodniczącego Rady Europejskiej

Unia Europejska ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za swoją działalność. Wynika to z faktu, że stała się stroną umów zawieranych w ramach organizacji. W związku z tym ponosi ryzyko i odpowiedzialność za ich niewykonanie lub nienależyte wykonanie. Jest to **odpowiedzialność kontraktowa** (umowna). Podlega regułom prawa międzynarodowego prywatnego. Jeżeli instytucje unijne lub funkcjonariusze wyrządzą szkody wynikające z bezprawnego zachowania, UE jest zobowiązana do poniesienia **odpowiedzialności deliktowej**. Organem odpowiedzialnym za prowadzenie spraw odszkodowawczych jest Trybunał Sprawiedliwości UE.

Unia Europejska opiera się na różnych źródłach prawa. Stanowi je prawo międzynarodowe, prawo pierwotne pisane i niepisane oraz prawo wtórne. W zakresie stosowania prawa UE obowiązuje **zasada supremacji** (**pierwszeństwa, prymatu**). Oznacza to, że prawo UE ma pierwszeństwo nad prawem państw członkowskich. W związku z tym prawo unijne z reguły powinno być stosowane nawet wtedy, gdy koliduje z przepisami krajowymi. Ale są też wyjątki od tej zasady. Na przykład normy wynikające z Konstytucji RP mają pierwszeństwo w stosunku do norm prawa UE. Hierarchia aktów prawnych UE została przedstawiona na schemacie obok.

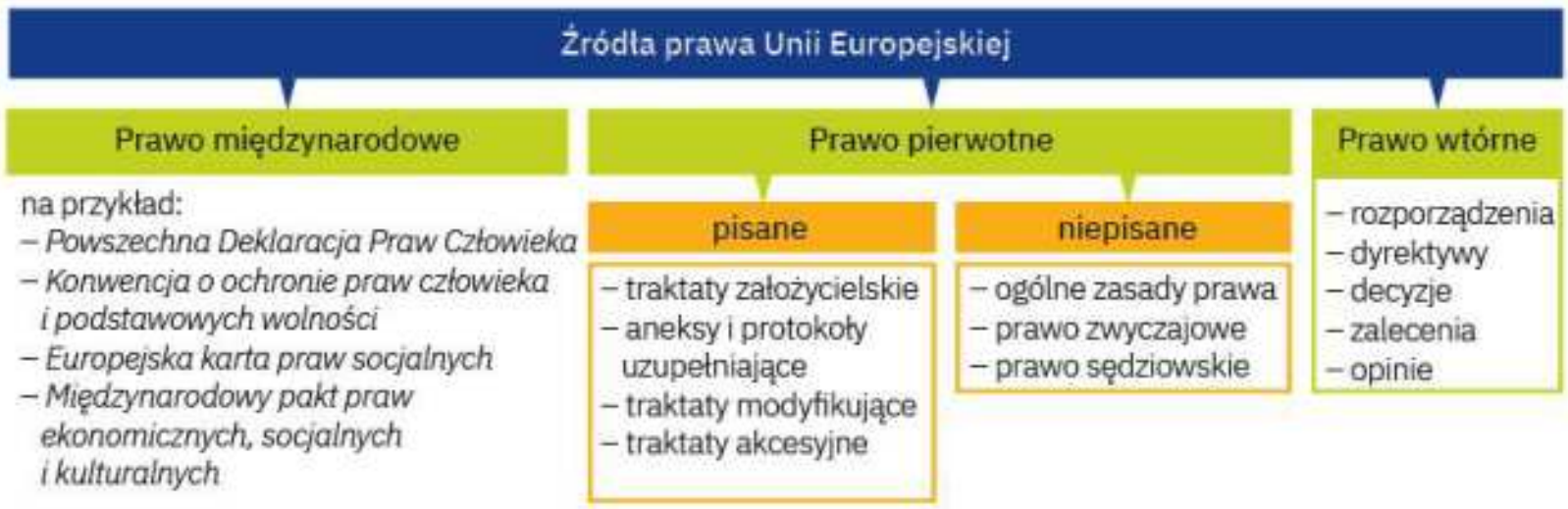

Na podstawie: K.D. Borchardt, *ABC prawa Unii Europejskiej*, Luksemburg 2011, s. 83–90.

Kolejną zasadą związaną ze stosowaniem prawa UE jest **zasada skutku bezpośredniego**. Zgodnie z nią prawo Unii, niezależnie od prawa państw członkowskich, może przyznawać uprawnienia i nakładać zobowiązania na państwa i obywateli. Wprowadzenie tej zasady spowodowało, że Trybunał Sprawiedliwości uczynił ludzi podmiotami prawa UE i dał im możliwość powoływania się na bezpośrednio skuteczne normy prawa unijnego przed krajowymi organami stosującymi prawo (w tym sądami). Bezpośredni skutek nie jest tym samym co bezpośrednie stosowanie (czyli niejako stosowanie przepisów wprost), ale się z tym zagadnieniem zazębia.

Podstawą prawną UE jest **prawo pierwotne pisane – prawo traktatowe**. Są to traktaty założycielskie z aneksami i protokołami uzupełniającymi, traktaty modyfikujące (rewizyjne) i *Karta praw podstawowych*. Prawem traktatowym Unii jest *Traktat o Unii Europejskiej* (TUE) i *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE). Zgodnie z art. 3 TUE najważniejszym celem UE jest wspieranie pokoju, dobrobytu i różnorodności kulturowej narodów państw członkowskich. Unia zapewnia obywatelom określone swobody, bezpieczeństwo i sprawiedliwość społeczną. Przeciwdziała wykluczeniu społecznemu i dyskryminacji. Ustanowiła rynek wewnętrzny mający zapewnić rozwój gospodarczy i postęp naukowo-technologiczny. Dzięki temu są możliwe stabilność cen, dążenia do pełnego zatrudnienia i ochrona środowiska. Unia ma jednolitą strukturę wewnętrzną, a na jej terenie obowiązuje jednolity system prawa.

Prawo pierwotne niepisane obejmuje zasady prawne, zwyczaje i prawo sędziowskie. **Zasady prawne** to reguły, które stały się za sprawą Trybunału Sprawiedliwości UE zasadami całej Unii. **Zwyczajem prawa europejskiego** są wszelkie reguły postępowania, które powstały podczas długotrwałego funkcjonowania Unii. **Prawo sędziowskie** to orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości UE. Wiąże się z wykładnią i stosowaniem traktatów. Wynika też z precedensów prawotwórczych, tworzonych w związku ze skargami rozpatrywanymi przez Trybunał.

Akty prawa wtórnego UE			
Nazwa	**Charakterystyka**	**Adresat**	**Skutki prawne**
rozporządzenie	– zawiera normy generalne i abstrakcyjne – nie jest implementowane – ma rangę ustawy w krajowym systemie prawa, ale w hierarchii aktów prawnych jest pod konstytucją i nad wszystkimi innymi aktami prawa krajowego	– wszystkie państwa członkowskie – osoby fizyczne i prawne	– stosowane bezpośrednio i wiążące w całości
dyrektywa	– ma specyficzny charakter, nie ma odpowiednika w polskim systemie prawa – wyznacza adresatowi określony czas na implementację (1–3 lata), a niedotrzymanie terminu grozi sankcjami – wymagane jest wydanie aktu prawa krajowego (ustawy lub rozporządzenia), za którego pomocą nastąpi transpozycja dyrektywy	– wszystkie lub wybrane państwa członkowskie	– wiążąca w zakresie wskazanych rezultatów – bezpośrednio skuteczna tylko w szczególnych warunkach
decyzja	– akt prawny skierowany indywidualnie do określonego adresata – odpowiednik decyzji administracyjnej w polskim prawie	– nieokreślony krąg adresatów – wszystkie lub wybrane państwa członkowskie – określone osoby fizyczne i prawne	– stosowana bezpośrednio i wiążąca w całości
zalecenie	– poprzedza wydanie aktu obligatoryjnego – ma na celu lepsze przygotowanie państwa do jego przyjęcia	– wszystkie lub określone państwa członkowskie – inne instytucje UE – pojedyncze osoby	– niewiążące
opinia	– wyraża stanowisko UE w danej sprawie – poprzedza procesy decyzyjne, czyli wydanie dyrektyw i rozporządzeń	– wszystkie lub określone państwa członkowskie – inne instytucje UE – nieokreślony krąg adresatów	– niewiążąca

Na podstawie: K.D. Borchardt, *ABC prawa Unii Europejskiej*, Luksemburg 2011, s. 90–98.

Implementacja – w kontekście prawa UE to wprowadzenie w życie prawa unijnego do krajowego porządku prawnego.

Transpozycja – w kontekście prawa UE to przeniesienie prawa unijnego na grunt prawa krajowego; transpozycja, implementacja i przyjęcie to synonimy.

Akty **prawa wtórnego** (prawa pochodnego) są tworzone przez instytucje UE. Ich podstawą są upoważnienia zawarte w prawie pierwotnym (traktatowym). Wśród aktów prawa pochodnego można wyróżnić akty o charakterze prawodawczym (rozporządzenia, decyzje i dyrektywy). Mają one moc wiążącą. Kolej-

ną grupą są akty prawodawcze. Mają charakter normatywny, ale nie są wiążące. To rodzaj zaleceń i opinii, które służą tylko wyrażeniu stanowiska organów UE. Istnieją jeszcze akty planistyczne, takie jak programy, raporty czy księgi. Programy opisują zadania organów UE w określonej dziedzinie i długiej perspektywie czasowej (5–10 lat). Raporty przedstawiają stan faktyczny działań i osiągnięć UE w danej dziedzinie. Zielone księgi wydaje się, by rozpocząć dyskusję i konsultacje na dany temat. Natomiast białe księgi doprecyzowują propozycje działań wskazanych w zielonej księdze.

Akty prawne Unii Europejskiej są publikowane w „Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej" (ang. *Official Journal*). W serii L są publikowane obowiązujące akty prawne, w serii C – informacje i zawiadomienia. Seria S to suplement zawierający informacje o większych przetargach organizowanych przez instytucje UE.

Mechanizmy decyzyjne w Unii Europejskiej

W zasadniczych sprawach decyduje Rada Europejska. Jeżeli traktaty nie stanowią inaczej, to uchwały Rady Europejskiej są podejmowane w drodze konsensusu. Te decyzje mają charakter polityczny, a nie prawny. Dotyczą problemów globalnych, polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i głównych wytycznych dla UE. Opracowaniem i koordynacją decyzji Rady Europejskiej zajmuje się Rada.

Warto wiedzieć

Nowym rozwiązaniem wprowadzonym na mocy traktatu lizbońskiego jest europejska inicjatywa obywatelska. Co najmniej milion obywateli Unii Europejskiej – spośród co najmniej 1/4 liczby państw członkowskich – może się zwrócić do Komisji Europejskiej z propozycją przyjęcia aktu prawnego.

W tworzenie prawa UE są zaangażowane trzy instytucje: Rada, Parlament Europejski i Komisja Europejska. Wyróżnia się dwie podstawowe procedury: zwykłą i specjalną. **Zwykła procedura prawodawcza** polega na przyjęciu aktu prawodawczego wspólnie przez Parlament Europejski i Radę. Inicjatywa prawodawcza należy tutaj do Komisji Europejskiej. Procedura zwykła jest bardzo podobna do tej, która obowiązywała przed wejściem w życie traktatu lizbońskiego, czyli do procedury współdecydowania.

W specjalnej procedurze prawodawczej akt ustawodawczy jest przyjmowany przez Parlament z udziałem Rady lub przez Radę z udziałem Parlamentu. Udział drugiego organu sprowadza się do wyrażenia zgody lub konsultacji. Uzupełnieniem jest procedura zgody. Pozostawia ona Parlamentowi ostateczną decyzję o wejściu w życie aktu prawnego. Dodatkowo pojawia się też procedura uproszczona dotycząca aktów niewiążących prawnie.

Ćwiczenie

Praca w grupach: Przedstawcie graficznie na podstawie tekstu źródłowego z następnej strony zwykłą procedurę prawodawczą. Omówcie ją na forum klasy. Powołajcie się na odpowiednie fragmenty z tekstu.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej

Artykuł 294

1. W przypadku gdy w Traktatach czyni się odwołanie do zwykłej procedury prawodawczej w celu przyjęcia aktu, stosowana jest następująca procedura.
2. Komisja przedstawia projekt Parlamentowi Europejskiemu i Radzie.

Pierwsze czytanie

3. Parlament Europejski uchwala stanowisko w pierwszym czytaniu i przekazuje je Radzie.
4. Jeżeli Rada zatwierdzi stanowisko Parlamentu Europejskiego, projektowany akt zostaje przyjęty w brzmieniu, które odpowiada stanowisku Parlamentu Europejskiego.
5. Jeżeli Rada nie zatwierdzi stanowiska Parlamentu Europejskiego, przyjmuje własne stanowisko w pierwszym czytaniu i przekazuje je Parlamentowi Europejskiemu.
6. Rada informuje w pełni Parlament Europejski o powodach, które doprowadziły ją do przyjęcia jej stanowiska w pierwszym czytaniu. Komisja informuje w pełni Parlament Europejski o swoim stanowisku.

Drugie czytanie

7. Jeżeli w terminie trzech miesięcy od tego przekazania Parlament Europejski:
   a) zatwierdzi stanowisko Rady w pierwszym czytaniu lub nie wypowie się, dany akt uważa się za przyjęty w brzmieniu, które odpowiada stanowisku Rady;
   b) odrzuci większością głosów wchodzących w jego skład członków stanowisko Rady w pierwszym czytaniu, proponowany akt uważa się za nieprzyjęty;
   c) zaproponuje większością głosów wchodzących w jego skład członków poprawki do stanowiska Rady w pierwszym czytaniu, zmieniony w ten sposób tekst jest przekazywany Radzie i Komisji, która wydaje opinię w przedmiocie tych poprawek.
8. Jeżeli w terminie trzech miesięcy od otrzymania poprawek Parlamentu Europejskiego Rada, stanowiąc większością kwalifikowaną:
   a) przyjmie wszystkie te poprawki, dany akt uważa się za przyjęty;
   b) nie przyjmie wszystkich poprawek, przewodniczący Rady w porozumieniu z przewodniczącym Parlamentu Europejskiego zwołuje komitet pojednawczy w terminie sześciu tygodni.
9. Rada stanowi jednomyślnie w sprawie poprawek, które stały się przedmiotem negatywnej opinii Komisji.

Źródło: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, wersja skonsolidowana, https://link.operon.pl/fl (dostęp: 12.12.2016).

Procedury prawodawcze mają początek w Komisji Europejskiej. Komisja funkcjonuje na zasadzie kolegialności i ponosi zbiorową odpowiedzialność przed Parlamentem. Tworzy projekty ustaw z własnej inicjatywy lub na wniosek innych unijnych instytucji albo grup obywateli. Przed opracowaniem projektu Komisja otwiera publiczną debatę, w której biorą udział zainteresowane strony. Są to między innymi władze lokalne, krajowe, organizacje pracodawców, związki zawodowe i inne. Wszystkie **lobbują** za rozwiązaniami korzystnymi dla siebie. Na tym etapie analizuje się również opinie ekspertów.

Następnie projekt prawa unijnego trafia do Parlamentu Europejskiego i Rady. W trakcie procedury legislacyjnej Rada i Parlament są zobowiązane traktatowo do zasięgania opinii Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów. Ich opinie nie są jednak wiążące. Parlament i Rada ustalają własne stanowisko, które jest odzwierciedleniem interesów ich członków. Jeśli stanowiska obu instytucji są zgodne, nowe prawo może zostać wprowadzone na poziomie Unii Europejskiej. Następnie zmianie ulega prawo krajowe w państwach członkowskich.

Proces decyzyjny w Radzie jest dość skomplikowany. Rada może głosować tylko wtedy, gdy obecna jest większość jej członków. Głosowanie może się odbyć najszybciej osiem tygodni po tym, jak projekt aktu ustawodawczego zostanie przesłany do analizy parlamentom narodowym. Parlamenty te muszą uznać, że proponowany akt nie narusza zasady pomocniczości.

Występują tu aż trzy formuły głosowań w Radzie:

- większością zwykłą („za" głosuje 14 państw członkowskich);
- większością kwalifikowaną („za" głosuje 55% państw członkowskich reprezentujących co najmniej 65% ludności UE);
- jednogłośnie (wszyscy głosują „za").

Zwykłą większość stosuje się wtedy, gdy w traktatach nie zastrzeżono innego sposobu głosowania. Rada decyduje większością zwykłą w sprawach proceduralnych, na przykład przy przyjmowaniu regulaminu wewnętrznego, organizowaniu Sekretariatu Generalnego, przyjmowaniu zasad pracy komitetów przewidzianych w traktatach, a także w sprawach o zwrócenie się do Komisji, by ta przeprowadziła analizę lub przedstawiła wniosek ustawodawczy.

Najczęściej stosuje się **większość kwalifikowaną**. Jeżeli Rada głosuje nad wnioskiem ustawodawczym Komisji lub Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, większość kwalifikowana jest osiągnięta, gdy spełnione są dwa warunki:

- 55% państw członkowskich głosuje „za" – w praktyce oznacza to 15 z 27 państw;
- wniosek popierają państwa członkowskie reprezentujące co najmniej 65% ogółu ludności UE.

Procedura nazywana jest również **zasadą podwójnej większości**. Odrzucenie decyzji następuje wtedy, gdy sprzeciw wyrazi co najmniej czterech członków Rady reprezentujących ponad 35% ludności UE (**mniejszość blokująca**).

Jeżeli Rada głosuje nad wnioskiem niepochodzącym od Komisji ani Wysokiego Przedstawiciela, decyzja zostaje podjęta, jeśli zagłosuje za nią tak zwana **wzmocniona większość kwalifikowana**, czyli:

- co najmniej 72% członków Rady zagłosuje „za";
- reprezentują oni co najmniej 65% ludności UE.

W procedurze kwalifikowanej większości wstrzymanie się od głosu liczone jest jako głos „przeciwko".

Formuła jednomyślności obejmuje najważniejsze kwestie. Dotyczą one między innymi wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, obywatelstwa, członkostwa w UE, harmonizacji krajowych przepisów w dziedzinie podatków pośrednich, finansów UE, niektórych przepisów w dziedzinie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych czy harmonizacji krajowych przepisów w dziedzinie zabezpieczenia społecznego i ochrony socjalnej. Wstrzymanie się od głosu nie uniemożliwia podjęcia decyzji jednomyślnie.

Ćwiczenie

Przeprowadźcie w klasie symulację debaty i głosowania w Radzie. Określcie problem, którym się zajmiecie, rozdzielcie między siebie państwa członkowskie i przedstawcie stanowisko wybranych państw w omawianej sprawie. Do głosowania wykorzystajcie symulator głosowania dostępny na stronie Rady: consilium.europa.eu/pl.

Procedura przyjmowania aktów ustawodawczych
Zwykła procedura ustawodawcza

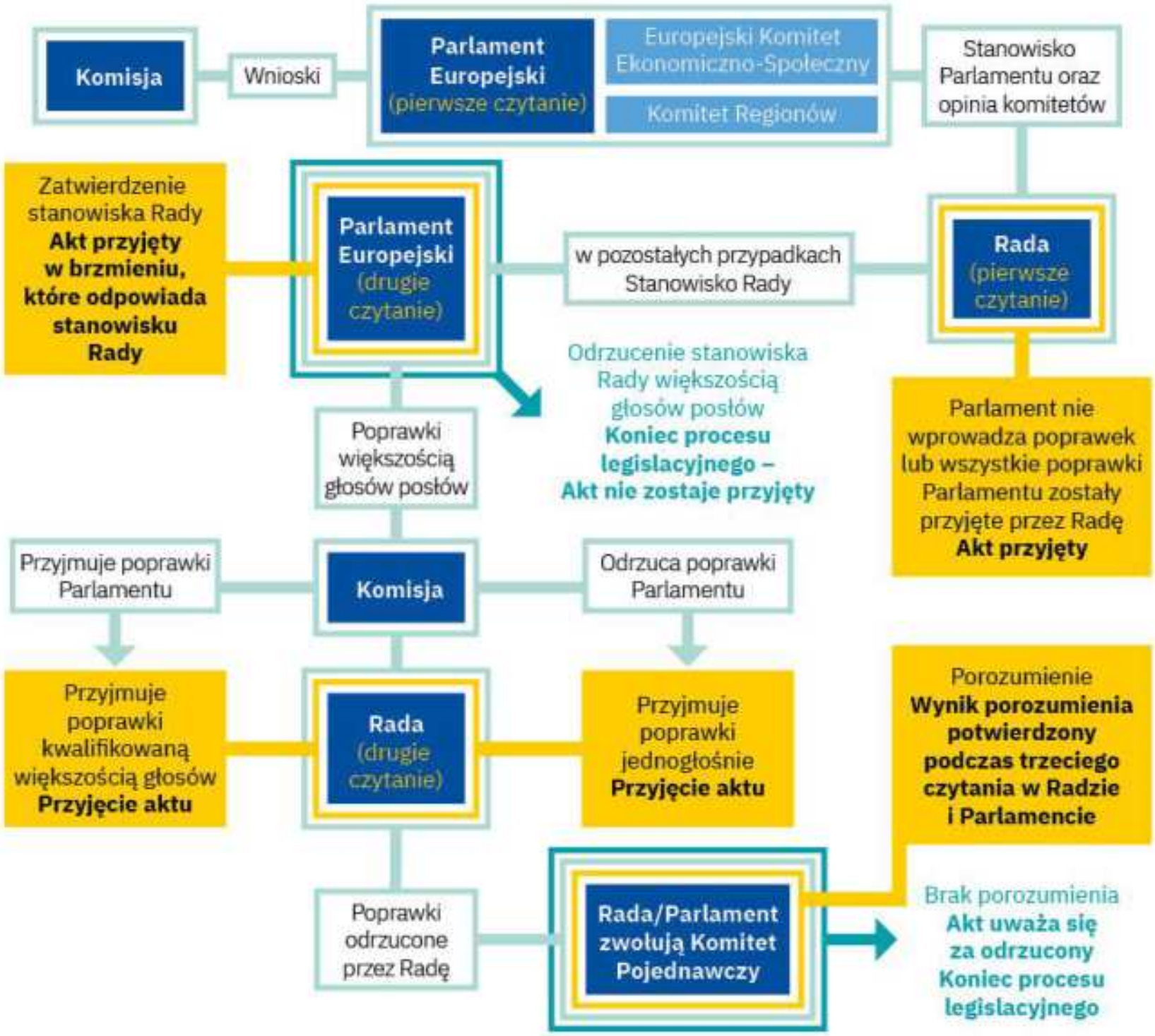

Źródło: https://op.europa.eu/webpub/com/abc-of-eu-law/pl/ (dostęp: 07.02.2022).

Podsumowanie lekcji

- **Zasada solidarności** oznacza, że Unia Europejska i państwa członkowskie wzajemnie siebie szanują i wspierają się w wykonywaniu zadań. ◂ s. 219
- **Zasada subsydiarności** (**pomocniczości**) polega na tym, że Unia angażuje się tylko wówczas, gdy proponowane cele nie mogą być skutecznie realizowane przez państwa członkowskie, a mogą być lepiej realizowane przez instytucje UE. ◂ s. 219
- **W stanowieniu prawa w UE** biorą udział Parlament Europejski i Rada. Komisja Europejska ma inicjatywę prawodawczą. ◂ s. 220

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw zasady stanowienia prawa w UE.
2. Omów zwykłą procedurę prawodawczą w UE.
3. Wymień i scharakteryzuj akty prawa wtórnego UE.

4. Gospodarka Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz etapy integracji międzynarodowej na przykładzie UE;
- zrozumiesz, na czym polega unia gospodarcza i walutowa UE;
- przeanalizujesz zasady stanowienia budżetu UE oraz zasady funkcjonowania wspólnego rynku;
- porównasz dochody i wydatki UE.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Aby Unia Europejska była konkurencyjna na globalnych rynkach, powinna położyć większy nacisk na innowacyjność i badania naukowe. Podajcie pomysły poprawy pozycji ekonomicznej UE na świecie.

Unia gospodarcza i walutowa

Integracja europejska to przede wszystkim postępująca **współpraca gospodarcza**. W ciągu ponad 60 lat stworzono unię gospodarczą i walutową. Etapy integracji gospodarczej i walutowej przyjęto w 1989 r. (tzw. plan Delorsa) i włączono do traktatu z Maastricht. Pierwszy etap rozpoczął się w 1990 r. Założono w nim swobodny przepływ kapitału i zwiększenie funduszy strukturalnych. Uwzględniono też zbliżenie (upodobnienie) gospodarcze. Miało ono zostać osiągnięte przez nadzór nad polityką gospodarczą państw. Drugi etap zaczęto realizować w 1994 r. Utworzono wówczas **Europejski Instytut Walutowy** (EIW).

◂ współpraca gospodarcza

Zasiedli w nim przedstawiciele banków centralnych państw UE. Uniezależniono narodowe banki centralne od kontroli rządów. Wprowadzono też zasady ograniczenia deficytu budżetów krajowych. W okresie od 1999 do 2002 r. zrealizowano trzeci etap unii. 1 stycznia 1999 r. wprowadzono euro jako walutę w rozliczeniach bezgotówkowych.

Formy (fazy) integracji gospodarczej (ujęcie tradycyjne)	
Forma integracji	**Cechy**
obszar wolnego handlu	– eliminacja ceł i ograniczeń ilościowych w handlu towarami – zachowanie swobody uczestników w ustalaniu własnych ceł i ograniczeń ilościowych w relacjach z państwami trzecimi (brak jednolitej polityki handlowej)
unia celna	– eliminacja ceł i ograniczeń ilościowych w handlu towarami uzupełniona wprowadzeniem jednolitej (wspólnej) polityki handlowej w stosunku do państw trzecich
wspólny rynek	– uzupełnienie unii celnej o wspólną politykę przynajmniej w obszarach uznawanych za kluczowe dla funkcjonowania gospodarek (to dotyczyło w szczególności obszarów rolnictwa, transportu, konkurencji, opodatkowania i polityki regionalnej)
unia gospodarcza/ rynek wewnętrzny	– koordynacja polityk makroekonomicznych (zwykle budżetowej i pieniężnej) – uzupełnienie wspólnego rynku o regulacje zapewniające swobodę przepływu kapitału, płatności bieżących oraz pracowników, eliminację ograniczeń w świadczeniu usług
unia monetarna	– uzupełnienie unii gospodarczej o nieodwołalne zamrożenie wobec siebie kursów walut państw uczestniczących w unii – zaprowadzenie jednolitej polityki pieniężnej na terytorium państw, zazwyczaj związane z przyjęciem jednolitej waluty

Na podstawie: A. Nowak-Far, *Ekonomiczny wymiar integracji europejskiej*, [w:] *Integracja europejska*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 294–295.

Polityka makroekonomiczna – oddziaływanie władz państwa na gospodarkę narodową; na politykę makroekonomiczną składają się polityka fiskalna (podatkowa), monetarna, dochodowa oraz polityka kursu walutowego.

Dalszym krokiem współpracy może być integracja polityki fiskalnej oraz integracja polityczna. Światowy kryzys ekonomiczny z 2008 r. spowolnił jednak ten proces. Unia walutowa obejmuje obecnie 19 z 27 państw członkowskich UE. Te państwa tworzą **Eurosystem**. Składa się na niego EBC oraz banki centralne państw, które wprowadziły euro. Eurosystem będzie istnieć obok Europejskiego Systemu Banków Centralnych do momentu przystąpienia wszystkich państw członkowskich do strefy euro.

Eurosystem

Powodem pozostawania poza strefą euro jest przede wszystkim niemożność lub niechęć **spełnienia kryteriów konwergencji** (zbieżności), które określono w traktacie z Maastricht. W przypadku Danii i Wielkiej Brytanii nieuczestniczenie w strefie euro zostało wynegocjowane i zamieszczone w protokołach dodatkowych traktatu. Każde nowo przyjmowane do UE państwo ma obowiązek wstąpienia do strefy euro. Docelowo wszystkie państwa powinny przyjąć wspólną walutę.

kryteria konwergencji

Ćwiczenie

Praca w grupach: Państwom posługującym się walutą euro przysługuje prawo wybijania monet, na których rewersach mogą umieścić własne symbole. Zaproponujcie, co mogłoby się znaleźć na monetach euro emitowanych w Polsce. Uzasadnijcie swój wybór.

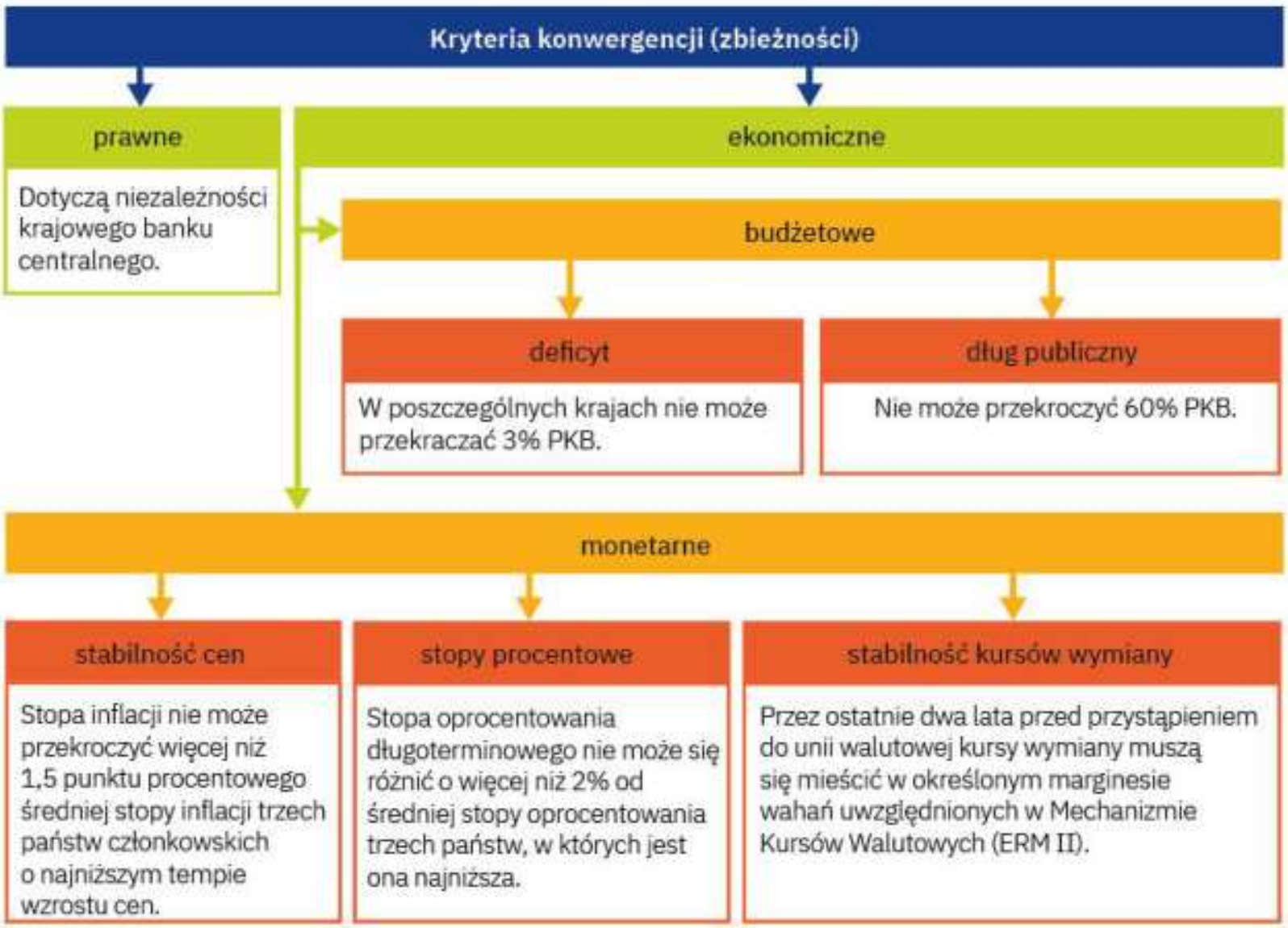

Na podstawie: A. Nowak-Far, *Ekonomiczny wymiar integracji europejskiej* [w:] *Integracja europejska*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 304.

Główną korzyścią wprowadzenia euro miało być stworzenie silnej waluty, która byłaby wyrazem znaczenia ekonomicznego UE na świecie. Euro jest obecnie drugą największą walutą rezerwową na świecie po dolarze amerykańskim, a przed jenem japońskim. Około 26% rezerw na świecie przechowuje się w euro. Euro jest również drugą najczęściej używaną walutą handlową na świecie. Stosuje się je w około 40% transakcji zagranicznych na rynkach walutowych. Większa część PKB UE jest wypracowywana właśnie w strefie euro.

Ćwiczenie

Dyskusja: Czy Polska powinna przyspieszyć czy też opóźnić wejście do strefy euro?

Budżet Unii Europejskiej

Prowadzenie wspólnej polityki Unii jest finansowane z rocznego budżetu. W 2021 r. wyniósł on ponad 164 mld euro. Środki w budżecie pochodzą z zasobów własnych UE. Te zasoby nie mogą przekroczyć 1,23% łącznego dochodu narodowego brutto wszystkich państw członkowskich. Budżet UE jest największym z budżetów, którymi dysponują współczesne organizacje międzynarodowe.

◂ budżet UE

Budżet na każdy kolejny rok jest częścią cyklu budżetowego, czyli **wieloletnich ram finansowych UE**. Są one ustalane na 7 lat. W grudniu 2020 r. Rada za zgodą Parlamentu przyjęła ramy finansowe na lata 2021–2027. Uchwalanie perspektywy finansowej trwa prawie 2 lata. Poszczególne cykle są opracowywane przez Komisję Europejską i negocjowane z Parlamentem Europejskim. Do zatwierdzenia jest jednak wymagana jednomyślna zgoda wszystkich państw członkowskich.

Warto wiedzieć

Wieloletnie ramy finansowe UE na lata 2021–2027 zakładają budżet unijny na poziomie wydatków kwocie 1 074,3 mld euro. Jest to znacznie więcej niż budżet w poprzedniej perspektywie z lat 2014–2020, który wynosił 908 mld euro.

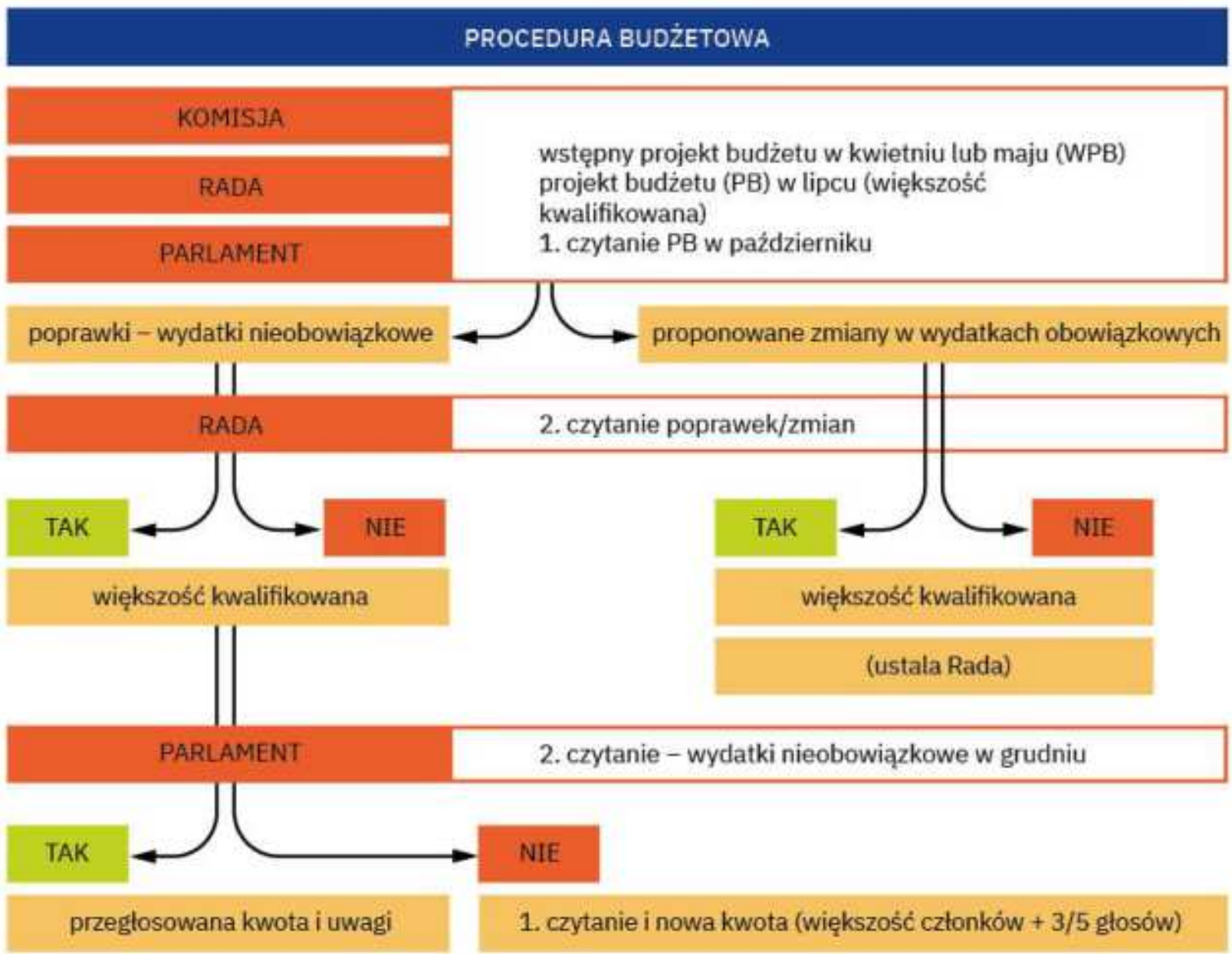

Budżet może być odrzucony większością członków lub większością 2/3 głosów.

Na podstawie: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/glance/budget_glance_pl.pdf, s. 10 (dostęp: 07.02.2022).

Do uzgodnienia wspólnego stanowiska w sprawie budżetu w Radzie jest konieczna kwalifikowana większość głosów. Zaopiniowany projekt do końca września trafia do Parlamentu. Od 1 października Parlament ma 42 dni na przyjęcie budżetu lub przekazanie swoich poprawek Radzie. Decyzje w Parlamencie

zapadają większością głosów. Rada może przyjąć poprawki Parlamentu w terminie 10 dni i w ten sposób zaakceptować roczny budżet.

Gdy Rada nie przyjmie poprawek Parlamentu, trzeba powołać komitet pojednawczy. Tworzą go w jednakowej liczbie przedstawiciele Rady i Parlamentu. W terminie 21 dni komitet pojednawczy powinien opracować wspólny projekt. Rada i Parlament mają 14 dni na jego przyjęcie lub odrzucenie. Parlament może przyjąć budżet, nawet jeśli ten zostanie odrzucony przez Radę. Gdy Rada lub Parlament odrzucą wspólny projekt, a drugi organ nie będzie w stanie podjąć decyzji, budżet zostanie odrzucony. W takim wypadku Komisja musi opracować nowy projekt budżetu.

Tworzenie budżetu UE, podobnie jak budżetu krajowego, opiera się na określonych zasadach. Wspólne są dwie: zasada jedności formalnej i zasada jedności materialnej. Łącznie można wyróżnić osiem zasad gospodarki budżetowej UE.

Zasady gospodarki budżetowej UE
1. **Zasada jednolitości formalnej oraz rzetelności budżetowej** – całokształt dochodów i wydatków Unii pokrywanych z budżetu jest ujęty w jednym dokumencie. 2. **Zasada uniwersalności** (zasada jedności formalnej budżetu) – łączna kwota dochodów musi pokryć łączne środki przeznaczone na płatności, z wyjątkiem ograniczonej liczby pozycji dochodów, które służą finansowaniu konkretnych pozycji wydatków. 3. **Zasada jednoroczności** – budżet za każdym razem jest przyjmowany na okres jednego roku budżetowego. Wszelkie środki na pokrycie zobowiązań i płatności muszą być wykorzystane w trakcie danego roku. 4. **Zasada równowagi budżetowej** – przewidywane roczne dochody muszą być równe środkom na pokrycie płatności na dany rok. Zaciąganie pożyczek w celu pokrycia ewentualnego deficytu budżetowego jest niedozwolone. 5. **Zasada stosowania euro** (zasada jednostki rozliczeniowej) – budżet sporządza się i wykonuje tylko w walucie euro. W tej walucie dokonuje się również wszelkich rozliczeń między państwami członkowskimi a budżetem UE. 6. **Zasada specyfikacji** (zasada specjalizacji, zasada szczegółowości budżetu) – dochody muszą być przedstawione według pochodzenia, a wydatki – według przeznaczenia. Wszelkie wydatki z budżetu UE wymagają szczegółowego uzasadnienia. 7. **Zasada należytego zarządzania finansami** – zarządzanie budżetem musi się odwoływać do zasad gospodarności, skuteczności i efektywności wydatkowania pieniędzy unijnych. Monitorowanie prawidłowego gospodarowania odbywa się za pomocą mierzalnych wskaźników. 8. **Zasada przejrzystości** – ustanowiona, aby zagwarantować jawność przy tworzeniu i wykonywaniu budżetu, zarówno rocznego, jak i wieloletniej perspektywy budżetowej. Dwa miesiące po przyjęciu budżetu przez Parlament Europejski publikuje się jego treść w „Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej".

Źródło: L. Cybulski, *Budżet wspólnotowy Unii Europejskiej* [w:] *Polityka gospodarcza*, red. B. Winiarski, Warszawa 2006, s. 506–507.

Ćwiczenie

Oceń na podstawie tabeli i własnej wiedzy, które z zasad gospodarki budżetowej UE:
– mają zastosowanie w tworzeniu budżetu Polski;
– nie mogą być zastosowane do tworzenia budżetu Polski;
– mogłyby być zastosowane do tworzenia budżetu Polski.
Uzasadnij swoje odpowiedzi.

Zarządzaniem pieniędzmi z budżetu UE zajmuje się **Komisja Europejska** oraz państwa członkowskie. Komisja przygotowuje coroczne sprawozdanie z wykonania budżetu. Przedkłada je Radzie i Parlamentowi. Kontrolę budżetu prze-

◂ Komisja Europejska

prowadza również Europejski Trybunał Obrachunkowy. Po analizie raportu Trybunału Obrachunkowego Parlament Europejski udziela Komisji absolutorium z wykonania budżetu.

Różnice w poziomie rozwoju państw członkowskich sprawiają, że najbogatsze państwa (np. Niemcy czy Wielka Brytania) więcej wpłacają do budżetu, niż mogą z niego otrzymać. Są to **płatnicy netto**. Kraje biedniejsze, takie jak Polska czy Rumunia, więcej otrzymują z funduszy europejskich, niż do nich wpłacają. Są to **beneficjenci netto**. Na przykład w 2014 r. składka Polski do budżetu UE wynosi 17,7 mld zł. W tym czasie z budżetu UE wpłynie do Polski około 80 mld zł.

Warto wiedzieć

Jeżeli na początku roku budżetowego budżet nie zostanie jeszcze przyjęty, wydatki miesięczne UE nie będą mogły przekroczyć 1/12 środków zapisanych w budżecie na poprzedni rok budżetowy.

CE

Umieszczone na produkcie oznakowanie CE jest deklaracją producenta, że oznakowany towar spełnia wymagania dyrektyw UE. Oznakowanie CE jest obowiązkowe dla określonych grup produktów w Europejskiej Strefie Ekonomicznej (EEA), do której należą państwa członkowskie UE oraz EFTA. Dotyczy to również wszystkich produktów wytworzonych w innych krajach, a sprzedawanych w strefie EEA.

Zasady wspólnego rynku

wspólny rynek UE ▸

Jednym z celów Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej było utworzenie **wspólnego rynku**. Rozumiano go jako wspólną przestrzeń gospodarczą, w której będą obowiązywać zasady swobodnego przepływu osób, towarów, usług i kapitału. Powstanie wspólnego rynku miało obniżyć ceny produkcji towarów i obrotu nimi, a także zwiększyć dostępność i konkurencyjność usług. Chodziło też o to, by umożliwić swobodne poszukiwanie pracy na obszarze wspólnoty. To wszystko miało podnieść poziom życia obywateli.

Aby wprowadzić tę ideę w życie, należało stopniowo pokonać wiele barier. Zmian wymagały kontrole celne i paszportowe ograniczające swobodny przepływ ludzi oraz powodujące wzrost cen towarów i usług. Należało zreformować różne systemy podatków pośrednich, które utrudniały przepływ towarów, oraz przepisy prawne dotyczące opieki zdrowotnej, edukacji, produkcji i usług. Aby usprawnić współpracę gospodarczą państw, wprowadzono cztery swobody wspólnego rynku.

Swoboda przepływu towarów oznacza zakaz stosowania ceł oraz ograniczeń ilościowych i środków o podobnym skutku. Każdy towar, który został legalnie wprowadzony do obrotu na terenie dowolnego państwa członkowskiego, może być sprzedawany na terenie każdego innego państwa UE. Niedozwolone jest promowanie lub faworyzowanie wyrobów krajowych. Dąży się również do ujednolicenia podatków pośrednich w postaci VAT i akcyzy.

Swoboda przepływu osób dotyczy przede wszystkim zniesienia ograniczeń w podejmowaniu pracy na terenie UE przez obywateli państw członkowskich. Do podróżowania, podejmowania pracy lub prowadzenia działalności gospodarczej nie są wymagane specjalne zezwolenia lub wizy. Dodatkowo uregu-

lowano sprawy dotyczące uznawania dyplomów i kwalifikacji zawodowych. Skoordynowano też system zabezpieczeń społecznych (emerytury, zasiłki itp.). Fizyczne zniesienie barier w postaci kontroli granicznych nastąpiło w 1995 r. W tym czasie wszedł w życie układ z Schengen.

Swoboda przepływu usług dotyczy zarówno osób świadczących usługi (aktywna swoboda świadczenia usług), jak i osób, które z tych usług korzystają (pasywna swoboda świadczenia usług). Aktywna swoboda świadczenia usług polega na możliwości zakładania przedsiębiorstw na terenie innego państwa. Umożliwia też prowadzenie działalności gospodarczej na zasadzie samozatrudnienia. Pasywna swoboda polega na przykład na tym, że pacjent może się udać na zabieg do placówki medycznej w innym państwie. Trzecią formą jest swoboda przepływu produktu usługi. W jej ramach usługodawca i usługobiorca pozostają w swoich krajach, a tylko produkt usługi przekracza granice. W ten sposób można nabyć usługę w postaci emisji programów radiowych i telewizyjnych czy porady prawnej.

Swoboda przepływu kapitału odnosi się do samodzielnych transakcji finansowych. Nie mają one bezpośrednich związków z przepływem osób, towarów i usług. Swoboda dotyczy inwestycji bezpośrednich, zakupu i sprzedaży nieruchomości w innych państwach, zaciągania pożyczek, udzielania kredytów, poręczeń i gwarancji. Obywatele państw członkowskich mają prawo do wszelkich operacji bankowych i finansowych we wszystkich państwach członkowskich. Chodzi na przykład o założenie konta osobistego czy zakup i sprzedaż papierów wartościowych. Niestety, swoboda przepływu kapitału ułatwia proceder „prania brudnych pieniędzy". UE ogranicza to zjawisko. W związku z tym kontroli podlegają wszystkie operacje przekraczające 15 tys. euro oraz te, które budzą podejrzenie co do ich legalności. W takich sytuacjach pracownicy sektora bankowego nie są posądzani o naruszenie tajemnicy i nie mogą być pociągnięci do odpowiedzialności z tego tytułu.

Warto wiedzieć

Do utworzenia wspólnego rynku niezbędne stało się również wprowadzenie piątej zasady – **swobody przedsiębiorczości**. Jest ona powiązana z pozostałymi, a granice między nimi są dość umowne. Przykładem swobody przedsiębiorczości może być prawo do samozatrudnienia, zakładania i prowadzenia przedsiębiorstw oraz nabywania udziałów w innych przedsiębiorstwach. Biznesmen ma też prawo do rozszerzenia swojej działalności gospodarczej poza granice państwa, w którym tę działalność rozpoczął.

Ćwiczenie

Praca w grupach: Oceńcie, która ze swobód wspólnego rynku jest najbardziej korzystna dla:
a) obywatela państwa członkowskiego UE,
b) podmiotu gospodarczego,
c) państwa członkowskiego,
d) Unii Europejskiej jako całości.
Przedstawcie argumenty uzasadniające wasz wybór.

Podsumowanie lekcji

s. 229 ▸ ■ **Budżet UE** jest konstruowany na dwóch poziomach: perspektywy finansowej opracowywanej na 7 lat oraz rocznego budżetu.

s. 231–232 ▸ ■ **W tworzeniu budżetu UE** biorą udział Rada oraz Parlament Europejski. Zadaniem **Komisji** jest przedłożenie projektu budżetu do rozpatrzenia wyżej wymienionym instytucjom.

s. 232–233 ▸ ■ W ramach **wspólnego rynku UE** obowiązują swobody przepływu towarów, osób, usług i kapitału.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw procedurę tworzenia budżetu UE.
2. Wyjaśnij zasady, na których podstawie tworzy się budżet UE.
3. Wskaż źródła dochodów i wydatków z budżetu UE.
4. Omów, na czym polegają cztery swobody wspólnego rynku.

5. Polityka spójności i inne polityki Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz działalność Unii Europejskiej w polityce spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej;
- zrozumiesz, na czym polega system NUTS;
- omówisz politykę sektorową Unii Europejskiej w dziedzinach: kultury, kształcenia młodzieży, badań i rozwoju technologicznego, handlu, rolnictwa, transportu, ochrony środowiska, energii oraz małych i średnich przedsiębiorstw.

Polityka spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej Unii Europejskiej

polityka spójności ▸ Obecnie **polityka spójności** jest główną polityką inwestycyjną Unii Europejskiej. Zapewnia ona korzyści wszystkim regionom i miastom w UE oraz wspiera wzrost gospodarczy, tworzenie miejsc pracy, konkurencyjność przedsiębiorstw, zrównoważony rozwój i ochronę środowiska. Celem nadrzędnym jest zmniejszenie dysproporcji w zakresie rozwoju różnych regionów, w szczególności obszarów wiejskich, obszarów podlegających przemianom przemysłowym i regionom o niskiej gęstości zaludnienia, wyspiarskim, górskim i transgranicznym. Na lata 2021–2027 Komisja Europejska wyznaczyła pięć celów tematycznych polityki spójności:

- bardziej inteligentna Europa – innowacyjna i inteligentna transformacja gospodarcza;

- bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa;
- lepiej połączona Europa – mobilność i regionalne połączenia teleinformatyczne;
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym – wdrażanie europejskiego filaru praw socjalnych;
- Europa bliżej obywateli – zrównoważony i zintegrowany rozwój obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych.

W okresie 2021–2027 polityka spójności będzie częściowo finansowana za pomocą **wieloletnich ram finansowych** (WRF) oraz nadzwyczajnych działań na rzecz odbudowy – **Next Generation EU** (europejskiego Instrumentu na rzecz Odbudowy). W ramach budżetu WRF z kwoty ponad 1 074 mld euro na politykę spójności zostanie przeznaczonych 330 mld euro, z czego alokacja środków dla Polski ma wynieść ponad 66 mld euro. Natomiast w ramach programu Next Generation UE, którego budżet ustalono na 750 mld euro, do Polski może trafić około 23 mld w formie dotacji i 34 mld w formie pożyczek. Środki mają być przyznane po zatwierdzeniu **Krajowego Planu Odbudowy** (KPO) przez Komisję Europejską.

Zmiany udziału najważniejszych obszarów polityki w budżecie UE

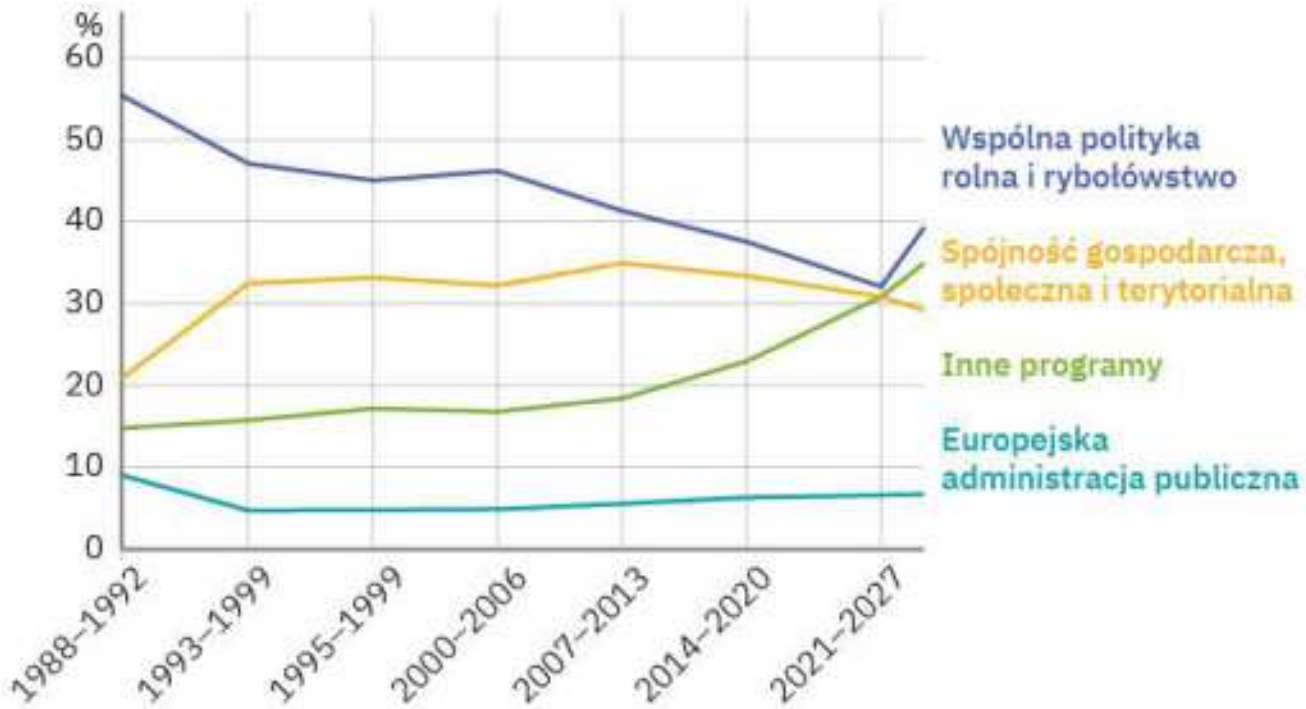

Źródło: https://www.gdos.gov.pl/files/aktualnosci/132321/KE---Wieloletnie-ramy-finansowania-po-2020-r_news_image.pdf, s. 5 (dostęp: 08.02.2022).

Skala wsparcia finansowego z programów unijnych zależy od stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych regionów w państwach członkowskich UE. Dla ułatwienia gromadzenia, opracowywania i rozpowszechniania zharmonizowanych regionalnych danych statystycznych Unia Europejska ustanowiła wspólną klasyfikację jednostek terytorialnych, zwaną **NUTS** (ang. *Nomenclature of Territorial Units for Statistics*). Klasyfikacja ta istnieje w prawie wspólnotowym od 1988 r. Wyróżnia się trzy poziomy NUTS. Najistotniejsze z perspektywy polityki spójności to poziomy NUTS 2 i NUTS 3. Na poziomie NUTS 2 wspierane są obszary o niskim poziomie rozwoju, a na poziomie NUTS 3 – obszary wymagające restrukturyzacji i regiony przygraniczne.

◂ NUTS

Poziom klasyfikacji NUTS, do którego zalicza się jednostkę administracyjną, określa się na podstawie progów demograficznych:

Poziom	Minimalna liczba ludności	Maksymalna liczba ludności	Liczba regionów w UE w 2021 r.
NUTS 1	3 mln	7 mln	92
NUTS 2	800 tys.	3 mln	242
NUTS 3	150 tys.	800 tys.	1166

Jeżeli dla danego poziomu klasyfikacji nie istnieją w państwie członkowskim jednostki administracyjne właściwej wielkości, to ten poziom tworzy się przez połączenie odpowiedniej liczby mniejszych i przylegających do siebie jednostek administracyjnych. Tak połączone jednostki są nazywane jednostkami „nieadministracyjnymi".

Ćwiczenie

Na podstawie mapy określ, czy wszystkie regiony NUTS 2 odpowiadają polskim jednostkom administracyjnym.

Polityka konkurencji

Warto wiedzieć

W 2004 r. Komisja Europejska nałożyła na amerykańską spółkę Microsoft karę finansową w wysokości 497 mln euro za opieszałość w udostępnieniu specyfikacji swoich produktów i sposoby licencjonowania protokołów niezależnym producentom oprogramowania. Komisja wydała decyzję nakazującą amerykańskiej spółce Microsoft ujawnić specyfikację swoich produktów. W kolejnych latach kara powiększyła się w związku z opieszałością spółki w realizacji decyzji. Działanie KE wynikało z zakazu nadużywania pozycji dominującej (art. 102 TFUE).

Narzędzia polityki konkurencji

- ogólny zakaz porozumień ograniczających konkurencję
- zakaz nadużywania pozycji dominującej
- procedura dotycząca kontroli połączeń
- zakaz przyznawania pomocy publicznej przez państwo
- usługi publiczne świadczone w ogólnym interesie gospodarczym

polityka konkurencji UE

Zasadniczym celem **polityki w obszarze konkurencji** jest zapewnienie właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego UE przez eliminowanie karteli i monopoli. Skuteczna konkurencja umożliwia przedsiębiorstwom konkurowanie na

równych zasadach we wszystkich państwach członkowskich, a jednocześnie wywiera na nie presję, aby stale dążyły do oferowania konsumentom możliwie najlepszych produktów po jak najkorzystniejszych cenach. Dzięki temu możliwe są innowacje i długotrwały wzrost gospodarczy. Podstawowe zapisy na ten temat znajdują się w *Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE).

Na mocy TFUE nie wolno zawierać ograniczających konkurencję porozumień między przedsiębiorstwami, a dominujące przedsiębiorstwa nie mogą nadużywać pozycji rynkowej. Ogólnie niedopuszczalne jest również przyznawanie przez państwo pomocy, która mogłaby prowadzić do faworyzowania wybranych przedsiębiorstw. Od tej zasady są wyjątki uzasadnione koniecznością zaradzenia poważnym zakłóceniom gospodarczym (np. w 2008 r. w czasie światowego kryzysu ekonomicznego lub z powodu epidemii Covid-19). Na straży polityki konkurencji i ochrony konsumentów stoi Komisja Europejska. Kontroluje ona między innymi przypadki połączeń lub przejęć przedsiębiorstw o wymiarze unijnym i może ich zakazać, jeżeli w ocenie Komisji powodowałoby to znaczne ograniczenie konkurencji na rynku wewnętrznym. Reguły konkurencji dotyczą z pewnymi wyjątkami również przedsiębiorstw publicznych, usług publicznych i usług świadczonych w interesie ogólnym. W UE funkcjonuje **Europejska Sieć Konkurencji** (ECN), której zadaniem jest koordynacja między krajowymi i unijnymi organami egzekwowania prawa konkurencji.

Ćwiczenie

Wyszukajcie przykłady spraw w UE z zakresu polityki konkurencji i przedstawcie je na forum klasy.

Polityka ochrony konsumentów

polityka ochrony konsumentów

Polityka ochrony konsumentów w UE jest gwarancją prawidłowego i skutecznego funkcjonowania jednolitego rynku. Jej celem jest ochrona praw konsumentów względem sprzedawców oraz zapewnienie lepszej ochrony konsumentom szczególnie podatnym na zagrożenia. Istotę polityki ochrony konsumentów odzwierciedla zapis art. 169 TFUE, w którym się stwierdza, że „dążąc do popierania interesów konsumentów i zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, Unia przyczynia się do ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i interesów gospodarczych konsumentów, jak również wspierania ich prawa do informacji, edukacji i organizowania się w celu zachowania ich interesów". W 2020 r. został przyjęty „Nowy program na rzecz konsumentów" na lata 2020–2025, którego hasłem przewodnim była „Poprawa odporności konsumentów na potrzeby trwałej odbudowy" po epidemii Covid-19.

Środkiem do realizacji polityki ochrony konsumentów jest między innymi **Europejska Grupa Konsultacyjna ds. Konsumentów** (ECCG). Jest to grupa konsultacyjna, która może udzielać porad Komisji Europejskiej i przekazywać informacje na temat wszystkich kwestii związanych z interesami konsumentów w UE. ECCG tworzą krajowe i europejskie organizacje konsumenckie. Informowanie konsumentów i poszerzenie ich wiedzy na temat przysługujących im praw może zwiększyć zaufanie konsumentów. Dlatego UE utworzyła **Europejskie Centra**

FIN-NET

Logo FIN-NET

Konsumenckie (sieć ECC), które dostarczają informacji i porad na temat zakupów transgranicznych i rozpatrują skargi konsumentów. Równolegle działa sieć **FIN-NET**, która pełni tę samą funkcję w odniesieniu do reklamacji dotyczących transgranicznych usług finansowych. Sieć liczy 60 członków w 27 krajach UE. Członkami FIN-NET w Polsce są:

- Bankowy Arbitraż Konsumencki (Związek Banków Polskich);
- Rzecznik Finansowy;
- Sąd Polubowny przy Komisji Nadzoru Finansowego.

Dodatkowo Komisja Europejska prowadzi również kampanie informacyjne dla konsumentów w państwach członkowskich, a także publikuje praktyczne przewodniki dla konsumentów.

Działalność Unii Europejskiej w dziedzinie kultury

polityki sektorowe

W dziedzinie kultury Unia Europejska dba o zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego Europy oraz wspiera i promuje sektor sztuki i sektor kreatywny. Unia Europejska podejmuje różne inicjatywy, takie jak **Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego**, oraz programy, jak **Kreatywna Europa**. Program ten wspiera europejską kinematografię i sztukę. Ponadto co roku wybierane są dwa miasta na **europejskie stolice kultury**. Takie wyróżnienie daje dodatkowy impuls lokalnym gospodarkom i umożliwia zyskanie większej widoczności lokalnym artystom. Wspierane są festiwale filmowe, wystawy, koncerty, konferencje i konkursy artystyczne w całej Europie.

Ćwiczenie

Przypomnij sobie, czym jest polityka sektorowa i polityka horyzontalna.

Spośród polskich miast do tej pory tytuł europejskiej stolicy kultury uzyskały tylko dwa z nich. W 2000 r. wyróżnienie otrzymał Kraków, a w 2016 r. – Wrocław. Wrocław z tej okazji przygotował program artystyczny w ośmiu kategoriach: architektura, literatura, film, muzyka, performance, opera, sztuki wizualne i teatr. O przyznanie tytułu europejskiej stolicy kultury ubiegają się kolejne polskie miasta, takie jak Gdańsk, Poznań, Toruń czy Warszawa.

Ćwiczenie

Praca w grupach: Zbierzcie informacje i opracujcie notatkę na około 200 słów na temat polityki UE w jednej z poniższych dziedzin:

a) badania i rozwój technologiczny,

b) handel,

c) rolnictwo,

d) transport,

e) energia,

f) małe i średnie przedsiębiorstwa.

Polityka Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji

Unia Europejska wspiera wysoką jakość kształcenia, szkolenia i spójności społecznej. W szczególny sposób pomaga w nauczaniu i uczeniu języków obcych, zachęca uczniów, studentów, stażystów, nauczycieli i młodzież do mobilności, ułatwia wymianę informacji i doświadczeń. Swoje działania realizuje przez odpowiednie regulacje prawne, strategie i programy. Z myślą o młodzieży UE organizuje współpracę między państwami członkowskimi w ramach programu Erasmus+. Program ten jest źródłem unijnego wsparcia finansowego, narzędzi i zasobów – dla osób prywatnych i organizacji oraz na potrzeby reform – w następujących obszarach:

- możliwości odbycia studiów i szkoleń za granicą oraz innych form rozwoju za granicą dostępnych dla studentów, stażystów i osób zawodowo zajmujących się edukacją;
- możliwości wyjazdu za granicę dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą;
- możliwości budowania przez organizacje partnerstw w celu wprowadzania innowacji w dziedzinie kształcenia, szkolenia i działań dotyczących młodzieży;
- wymiany wiedzy i reformy polityki w celu wspierania wzrostu gospodarczego, tworzenia nowych miejsc pracy, a także propagowania równości szans i włączenia społecznego w Europie.

W ramach programu Erasmus+ można ubiegać się o dofinansowanie projektów w sektorach: edukacja szkolna, edukacja dorosłych, kształcenie i szkolenia zawodowe, młodzież, sport, szkolnictwo wyższe i Jean Monnet. Na lata 2021–2027 z oferty programu Erasmus+ skorzysta ok. 4 mln osób oraz 125 tys. instytucji z całej Europy. Wnioski w programie mogą składać wyłącznie organizacje, a uczestnikiem projektów może być każdy.

Erasmus+

Logo programu Erasmus+

Polityka Unii Europejskiej w dziedzinie ochrony środowiska

Polityka UE w dziedzinie ochrony środowiska opiera się na zasadach ostrożności, działania zapobiegawczego i usuwania zanieczyszczeń u źródła, a także na zasadzie „zanieczyszczający płaci". Długookresowe programy w zakresie ochrony środowiska tworzą ramy przyszłych działań we wszystkich obszarach polityki w dziedzinie środowiska. Stanowią one część horyzontalnych strategii, a także są uwzględniane w międzynarodowych negocjacjach dotyczących środowiska. Na przykład podczas Konferencji Stron *Konwencji o różnorodności biologicznej*, która odbyła się w Nagoi (Japonia) w 2010 r., Unia Europejska znacząco przyczyniła się do osiągnięcia porozumienia w zakresie globalnej strategii na rzecz powstrzymania utraty różnorodności biologicznej do 2020 r.

Przedsięwzięcia (prywatne lub publiczne), które mogą mieć znaczący wpływ na środowisko, na przykład budowa autostrady czy portu lotniczego, podlegają **ocenie oddziaływania na środowisko** (OOŚ). Od 1990 r. działa w Kopenhadze **Europejska Agencja Środowiska** (EEA), której zadaniem jest wspieranie, wdrażanie i ocena polityki w dziedzinie ochrony środowiska oraz informowanie społeczeństw w tym zakresie. EEA koordynuje także **Europejską Sieć Informacji i Obserwacji Środowiska** (**Eionet**). Ponadto w ramach UE realizowany jest europejski **program monitorowania Ziemi** (**Copernicus**), w ramach którego podejmowane są między innymi kwestie związane z lądem, morzem i atmosferą,

Copernicus
Europe's eyes on Earth

Logo programu Copernicus

a także zmianą klimatu, aby wesprzeć decydentów w podejmowaniu świadomych decyzji i ustanawianiu przepisów i polityki w dziedzinie środowiska.

Unia Europejska należy do największych światowych gospodarek zaangażowanych w przeciwdziałanie emisjom gazów cieplarnianych. Do 2019 r. UE ograniczyła emisje gazów cieplarnianych o 24% w porównaniu z poziomami z 1990 r. W 2019 r. Komisja Europejska przedstawiła koncepcję **Europejskiego Zielonego Ładu**, czyli pakietu środków mających na celu podniesienie poziomu ambicji w zakresie redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2030 r. oraz obniżenie emisyjności gospodarki UE do 2050 r., zgodnie z zobowiązaniami podjętymi w ramach porozumienia paryskiego. W 2021 r. Komisja Europejska zgodziła się na podniesienie poziomu ambicji w zakresie klimatu w ramach celu redukcji emisji gazów cieplarnianych z 40 do 55% do 2030 r. w porównaniu z poziomami z 1990 r.

W Unii Europejskiej funkcjonuje **system handlu uprawnieniami do emisji** (ETS). Jest to pierwszy i największy międzynarodowy rynek uprawnień do emisji dwutlenku węgla, który stanowi również najważniejszy instrument polityki UE w dziedzinie przeciwdziałania zmianom klimatu. Opiera się on na zasadzie „pułapów i handlu". Zasada polega na tym, że ustala się „pułap" (górną granicę) łącznej emisji gazów cieplarnianych przez ponad 11 tys. obiektów (fabryk, elektrowni itp.) objętych systemem. Każdy obiekt kupuje lub otrzymuje „uprawnienia do emisji" sprzedawane na aukcjach przez państwa członkowskie. Takie jednostki emisji, z których każda odpowiada jednej tonie CO_2, mogą stanowić przedmiot handlu z innymi obiektami, jeżeli nie zostaną wykorzystane. Wraz z upływem czasu łączna ilość jednostek emisji będzie stopniowo zmniejszana. System ETS obejmuje również emisje lotnicze. Unowocześnianie systemów energetycznych w państwach członkowskich o niższych dochodach oraz innowacje dotyczące energii ze źródeł odnawialnych (OZE), wychwytywania i składowania dwutlenku węgla i projektów niskoemisyjnych są wspierane przez fundusz modernizacyjny i innowacyjny.

Podsumowanie lekcji

s. 234 ▸ ■ **Polityka spójności** ma za zadanie zmniejszać dysproporcje między regionami i przeciwdziałać zacofaniu regionów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.

s. 235 ▸ ■ **NUTS** to klasyfikacja jednostek terytorialnych funkcjonująca od 1988 r. Jej zadaniem jest ułatwienie gromadzenia, opracowywania i rozpowszechniania zharmonizowanych regionalnych danych statystycznych w Unii Europejskiej.

s. 236–237 ▸ ■ **Polityka konkurencji UE** polega na ochronie konkurencji przed zakłóceniami przez eliminowanie zachowań antykonkurencyjnych, tj. powstawania karteli czy monopoli.

s. 237 ▸ ■ **Polityka ochrony konsumentów** zabezpiecza prawa konsumentów względem sprzedawców oraz zapewnia lepszą ochronę konsumentom szczególnie podatnym za zagrożenia.

s. 238 ▸ ■ Unia Europejska realizuje różne **polityki sektorowe** m.in. politykę: kulturalną, kształcenia młodzieży, badań i rozwoju technologicznego, handlową, rolną, transportową, ochrony środowiska, energii oraz małych i średnich przedsiębiorstw.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Scharakteryzuj politykę spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej Unii Europejskiej.
2. Oceń działalność Unii Europejskiej w wybranej polityce sektorowej (np. kulturalnej, kształcenia młodzieży, badań i rozwoju technologicznego, handlowej, rolnej, transportowej, ochrony środowiska, energii, małych i średnich przedsiębiorstw).
3. Przedstaw prawa konsumentów w UE w dziedzinie transportu, zdrowia publicznego, produktów leczniczych i wyrobów medycznych oraz bezpieczeństwa żywności.

6. Obywatel Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz prawa i obowiązki obywatela Unii Europejskiej;
- porównasz fundusze Unii Europejskiej;
- przedstawisz przykłady wykorzystania funduszy UE na poziomie regionalnym i centralnym w Polsce.

Ćwiczenie

Przypomnijcie sobie, jakie są konstytucyjne obowiązki obywatela RP. Jakie stawia się przed nim obowiązki obywatelskie? Zaproponujcie nieformalny katalog powinności obywatela UE.

Prawa i obowiązki obywatela Unii Europejskiej

Poczucie związku z UE rozwija się stopniowo. Im lepsza polityka społeczna, tym wspólnota jest mocniejsza. Formalną przynależność do Unii określa się obywatelstwem UE. Opisano to w art. 20. *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE). Zgodnie z nim każdy obywatel państwa członkowskiego jest też obywatelem UE. Obywatelstwo UE nie zastępuje obywatelstwa krajowego, jest jego uzupełnieniem. Obywatelom Unii przysługują określone **prawa**.

prawa i obowiązki w UE

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej

[...] Obywatele Unii korzystają z praw i podlegają obowiązkom przewidzianym w Traktatach. Mają między innymi prawo do:

a) swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich;

b) głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach lokalnych w Państwie Członkowskim, w którym mają miejsce zamieszkania, na takich samych warunkach jak obywatele tego Państwa;

c) korzystania na terytorium państwa trzeciego, w którym Państwo Członkowskie, którego są obywatelami, nie ma swojego przedstawicielstwa, z ochrony dyplomatycznej i konsularnej każdego z pozostałych Państw Członkowskich, na takich samych warunkach jak obywatele tego Państwa;

d) kierowania petycji do Parlamentu Europejskiego, odwoływania się do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich oraz zwracania się do instytucji i organów doradczych Unii w jednym z języków Traktatów oraz otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku.

Źródło: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, art. 20 ust. 2.

Ćwiczenia

1. Wymień na podstawie tekstu źródłowego trzy szanse i trzy zagrożenia wynikające z przestrzegania praw zawartych w art. 20 ust. 2 TFUE.
2. Zaproponuj inne prawa, które mogłyby się znaleźć w *Traktacie*.

Ponadto obywatele UE mogą zostać członkami ponadnarodowych partii politycznych. Mogą kontrolować pracę Rady za pośrednictwem swoich przedstawicieli w PE i w parlamentach narodowych. Przysługuje im również prawo obywatelskiej inicjatywy prawodawczej.

Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich

Strażnikiem praw obywateli UE jest **Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich**, nazywany też europejskim ombudsmanem. Rzecznik jest powoływany przez Parlament Europejski na czas jego kadencji, czyli na 5 lat. Każdy obywatel UE oraz każda osoba prawna zamieszkująca lub mająca swoją siedzibę na terenie państwa członkowskiego UE ma prawo wniesienia skargi do ombudsmana. Skarga może dotyczyć niewłaściwego administrowania instytucji UE z wyłączeniem organów sądowych: Trybunału Sprawiedliwości UE, Sądu I instancji i Sądu do spraw Służby Publicznej. Przedmiotem skargi jest zwykle odmowa udzielenia informacji lub nieprzestrzeganie procedur. Powodem zgłoszenia może być też niedbalstwo, nadużycie władzy, dyskryminacja lub przewlekłość postępowania. Rzecznik stara się doprowadzić do ugody. Co roku do rzecznika wpływa ponad 2000 skarg. Większość dochodzeń w sprawach zamkniętych przez Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich trwa nie dłużej niż 3 miesiące. Skarga nie może dotyczyć działalności instytucji krajowych, nawet jeśli chodzi o sprawy związane z UE. Nie można też zaskarżać postępowania sądowego i spraw wniesionych przeciwko osobom fizycznym lub firmom.

Obywatele UE podlegają też **obowiązkom** – podstawowym jest przestrzeganie unijnego prawa. Innych obowiązków prawo traktatowe nie określa. Jednak szczególna odpowiedzialność spoczywa na osobach zatrudnionych w instytucjach UE. Powinny one dochować tajemnicy służbowej. Niektórzy urzędnicy nie mogą podejmować innej działalności zawodowej. Zgodnie z Europejskim kodeksem dobrej administracji, uchwalonym 6 września 2001 r., urzędnik UE powinien jednakowo traktować wszystkich petentów, rozpatrywać sprawy z zachowaniem terminów, bezstronności i niezależności.

Kwestie będące przedmiotem postępowań wyjaśniających zamkniętych przez Europejską Rzecznik Praw Obywatelskich w 2020 r.

Zmiany w liczbie postępowań wyjaśniających prowadzonych przez Europejską Rzecznik Praw Obywatelskich

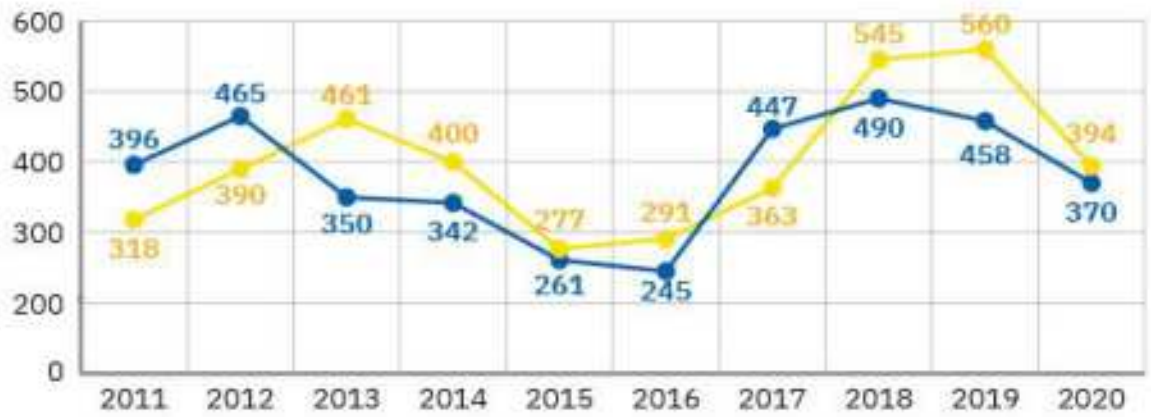

Źródło: https://www.ombudsman.europa.eu/pl/multimedia/infographics/pl/103 (dostęp: 08.02.2022).

Ćwiczenie

Porównaj skalę postępowań prowadzonych przez Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich z jego polskim odpowiednikiem.

Zasady korzystania z funduszy unijnych

Obywatele UE mają możliwość sięgania po pieniądze unijne zgromadzone w określonych funduszach. Fundusze europejskie to pieniądze Unii przyznawane w ramach realizacji polityki spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej. Środki z funduszy są przeznaczane na rozbudowę infrastruktury technicznej, rozwój najbiedniejszych regionów i krajów członkowskich. Wspierają rozwój w takich dziedzinach życia, jak: transport, oświata, ochrona zdrowia, turystyka, kultura i gospodarka. Od samego początku istnienia Wspólnot Europejskich, a obecnie Unii Europejskiej, występowały duże różnice terytorialne i demograficzne, które mogły stać się przeszkodami na drodze do integracji w Europie.

Traktat rzymski z 1957 r. ustanowił mechanizmy solidarności w formie dwóch funduszy: **Europejskiego Funduszu Społecznego** (EFS) i Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR, Sekcja Orientacji). W 1975 r. wraz z utworzeniem **Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego** (EFRR) uwzględniono także kwestie regionalne. W 1994 r. utworzono **Fundusz Spójności**.

- Europejski Fundusz Społeczny+
- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- Fundusz Spójności

7. Perspektywy rozwoju Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz różne koncepcje integracji europejskiej;
- rozważysz problemy związane z pogłębianiem i rozszerzaniem się UE;
- przeanalizujesz zadania stojące przez UE w nieodległej przyszłości.

Polityczny wymiar integracji europejskiej

Po II wojnie światowej powstały różne wizje zjednoczenia Europy. W wyniku dyskusji wyłoniły się dwie główne koncepcje. Pierwsza z nich to **koncepcja konfederacyjna**. Miała się ona opierać na współpracy niezależnych państw, które zachowałyby dużą autonomię i suwerenność narodową. Zwolennikiem tej wizji, określanej jako „Europa ojczyzn", był francuski mąż stanu i prezydent Charles de Gaulle. Współpraca między państwami miała się odbywać poprzez negocjacje międzyrządowe z pominięciem instytucji ponadnarodowych.

koncepcja konfederacyjna

Koncepcja federacyjna akcentowała potrzebę stopniowego dochodzenia do ścisłych powiązań politycznych i prawnych. Zgodnie z nią w Europie miał powstać związek państwowy. Zwolennikami tej wizji byli premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill, kanclerz Niemiec Konrad Adenauer i Paul Henri Spaak z Belgii. Uważali oni, że wzorem dla Europy powinien być model amerykański. Odzwierciedlało go określenie: „Stany Zjednoczone Europy". Państwa zrzekłyby się suwerenności na rzecz ponadnarodowych organów – rządu i parlamentu. Tę koncepcję częściowo zrealizowano w kolejnych latach rozwoju współpracy.

koncepcja federacyjna

Z koncepcji federacyjnej wyłoniła się jeszcze jedna propozycja – **koncepcja konstytucyjna**. W tym ujęciu najważniejsza dla integracji jest wspólna konstytucja. W ten sposób dokonano by podziału kompetencji między organami ponadnarodowymi i krajowymi. Idee europejskiej konstytucji zaczęto realizować w XXI w. W 2001 r. powołano Konwent UE pod przewodnictwem byłego francuskiego prezydenta Valéry'ego Giscarda d'Estaing. Efektem prac było opracowanie projektu konstytucji dla Europy. Proces jego ratyfikacji w 2005 r. jednak zawieszono, po tym jak społeczeństwa Holandii i Francji odrzuciły go w referendum.

koncepcja konstytucyjna

Konrad Adenauer (1876–1967), niemiecki, polityk, kanclerz RFN w latach 1949–1963, zwolennik zjednoczenia Niemiec i integracji europejskiej.

Warto wiedzieć

Chciałbym na koniec życia dokonać wielkiego dzieła i umrzeć. Tak oto ustanowić Stany Zjednoczone Europy (Wiktor Hugo, notatka z lat 1876–1878). Wiktor Hugo (1802–1885) jako pierwszy użył określenia: „Stany Zjednoczone Europy". Wbrew przekonaniom większości współczesnych mu ludzi wierzył, że odwieczna wrogość Francji i Niemiec może się przemienić w solidarność. Nie mylił się – fundamentem integracji europejskiej po II wojnie światowej jest właśnie porozumienie francusko-niemieckie zawarte w 1963 r. (tzw. traktat elizejski).

koncepcja funkcjonalistyczna

Kolejna wizja zjednoczenia Europy to **koncepcja funkcjonalistyczna**. Zakłada ona, że integracja powinna się odbywać w sposób ewolucyjny i powinna się zacząć od współpracy w obszarze gospodarki oraz stopniowo przesuwać suwerenne kompetencje ze szczebli krajowych na wspólnotowe. Proces ten powinien być stopniowy i naturalny. W rezultacie powstać miałaby wspólnota polityczna, rozwijana stopniowo na bazie zdobywanych doświadczeń. Zwolennikami tej koncepcji byli Jean Monnet i Robert Schuman. Wszystkie z wymienionych koncepcji mają do tej pory swoich zwolenników i przeciwników.

Unia Europejska staje się coraz bardziej demokratyczna. Dzieje się to za sprawą systematycznego wzrostu znaczenia Parlamentu Europejskiego. To jak dotąd jedyna instytucja UE wybierana w wyborach powszechnych. Frekwencja w eurowyborach jest jednak często bardzo mała. Instytucje unijne i rządy krajowe starają się lepiej informować społeczeństwo europejskie i komunikować się z nim. Wykształcenie się tożsamości europejskiej pozwoli na skuteczniejszą współpracę wielkiej rodziny narodów europejskich. Poczucie wspólnoty można zyskać dzięki edukacji i środkom masowego przekazu. Pomocne może być też angażowanie obywateli różnych krajów we wspólne przedsięwzięcia wewnątrz i na zewnątrz UE.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Zaproponujcie sposoby, za pomocą których można by przekonać obywateli UE do udziału w wyborach do PE.

Frekwencja w wyborach do Parlamentu Europejskiego w latach 1979–2019

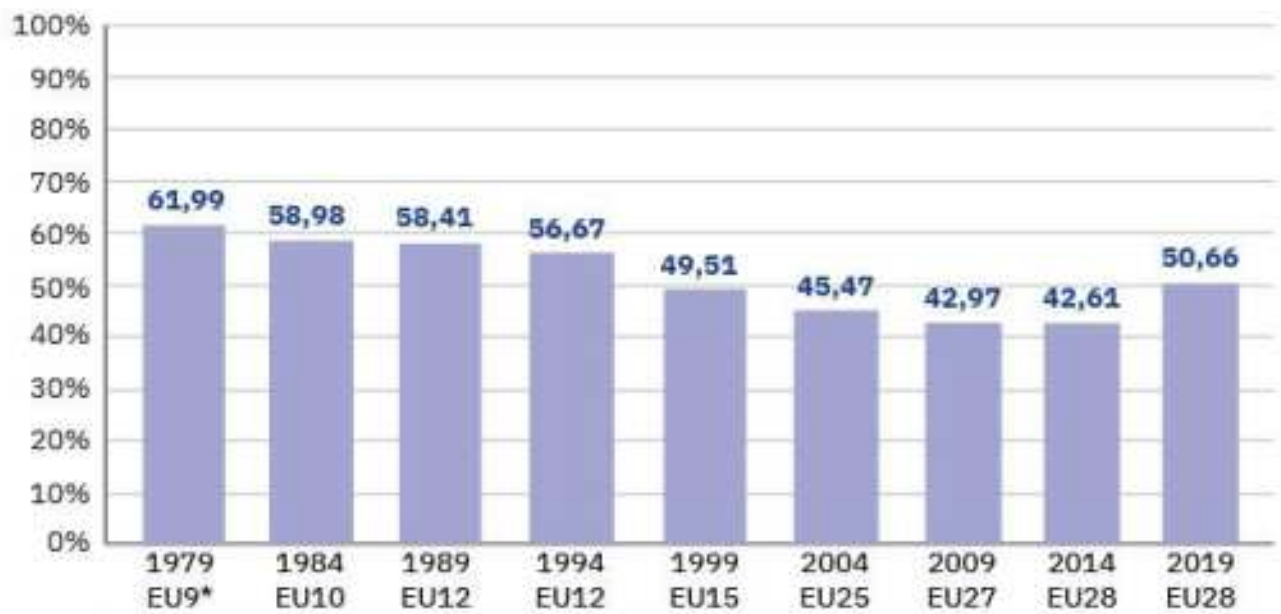

*Skróty EU9 itd. oznaczają liczbę państw wchodzących w skład UE.

Źródło: https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/turnout/ (dostęp: 10.02.2022).

Ćwiczenia

1. Podaj na podstawie danych z wykresu, jaka jest zależność między frekwencją wyborczą do PE a liczbą państw w UE.
2. Wymień możliwe powody tej zależności.

Dalsze rozszerzanie Unii Europejskiej

Państwami oczekującymi na członkostwo i oficjalnymi kandydatami są: Albania, Republika Macedonii Północnej, Czarnogóra, Serbia i Turcja. Jednak szanse na przyjęcie Turcji zmalały w 2002 r., po dojściu do władzy lidera Partii Sprawiedliwość i Rozwój, Recepa Tayyipa Erdoğana i wprowadzeniu rządów autorytarnych. Bośnia i Hercegowina oraz Kosowo są potencjalnymi kandydatami do członkostwa. Rada Europejska dała możliwość przystąpienia do UE wszystkim krajom Bałkanów Zachodnich. Z kolei w 2015 r. z ubiegania się członkostwo w UE zrezygnowała Islandia po dojściu do władzy rządów centroprawicowych. Natomiast od 2020 r. Wielka Brytania pozostaje poza wspólnotą europejską.

rozszerzanie wspólnoty UE

Do integracji z UE aspirują również państwa objęte **Europejską Polityką Sąsiedztwa** (EPS). Celem EPS jest wzmacnianie stabilności, bezpieczeństwa i dobrobytu w regionie. Współpraca w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa została zainaugurowana w 2004 r. przez Komisję Europejską. Część państw należących do EPS włączono do programu Partnerstwa Wschodniego, który powstał w 2009 r. z inicjatywy Polski i Szwecji. Jego celem jest europeizacja sześciu państw wchodzących dwie dekady temu w skład Związku Radzieckiego (Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia i Ukraina). Kraje **Partnerstwa Wschodniego** mają historyczne, kulturowe i geograficzne podstawy do tego, aby w przyszłości stać się częścią zjednoczonej Europy. Na drodze do integracji stoją jednak liczne problemy. Jednym z nich jest spór graniczny między Rosją a Gruzją i Ukrainą. Niemniej jednak w 2014 r. Gruzja, Mołdawia i Ukraina podpisały umowę stowarzyszeniową z UE, co może być pierwszym krokiem do integracji tych państw z Unią.

Europejska Polityka Sąsiedztwa

Partnerstwo Wschodnie

Część państw należących do EPS została włączona do programu **Unia dla Śródziemnomorza**, który został zainicjowany w 2008 r. Do programu należy 27 państw UE oraz 15 państw śródziemnomorskich spoza UE: Albania, Algieria, Bośnia i Hercegowina, Egipt, Izrael, Jordania, Liban, Mauretania, Czarnogóra, Monako, Maroko, Palestyna, Syria (której członkostwo zostało zawieszone z powodu wojny domowej), Tunezja i Turcja. Libia ma status obserwatora. Kraje spoza UE reprezentuje Jordania. Unia dla Śródziemnomorza ma na celu stworzenie obszaru pokoju, stabilności i bezpieczeństwa oraz wspólnego dobrobytu gospodarczego, w pełnym poszanowaniu zasad demokratycznych, praw człowieka i wolności obywatelskich, a jednocześnie propagowanie zrozumienia między kulturami i cywilizacjami w basenie Morza Śródziemnego.

Unia dla Śródziemnomorza

Bez większych przeszkód w gronie członków UE znalazłyby się państwa EFTA. Razem z UE tworzą Europejski Obszar Gospodarczy (z wyjątkiem Szwajcarii). Należą już też do strefy Schengen.

Unia Europejska – perspektywy rozwoju

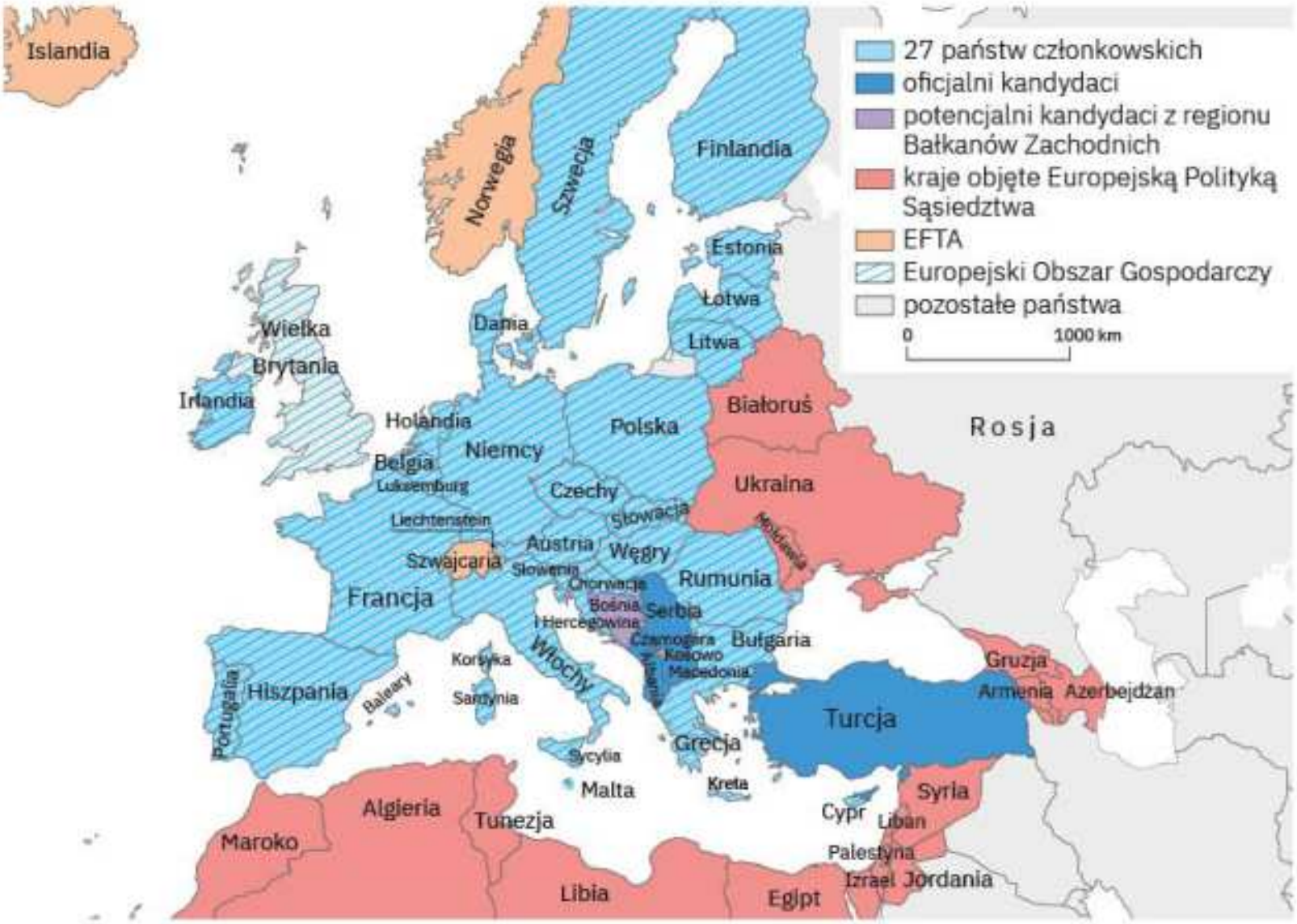

Prawo unijne nie zabrania państwom starać się o członkostwo w UE. Może to zrobić każde europejskie państwo. Kryteria dla państw kandydujących ustanowiono w 1993 r. na szczycie w Kopenhadze. W praktyce jednak szanse na kolejne rozszerzenia maleją. Unia ma teraz własne problemy natury ekonomicznej. Brakuje jej silnego przywództwa, które przekona opinię publiczną w państwach członkowskich, że z dalszego rozszerzania płyną korzyści. Część przywódców uważa, że Unia chwilowo nie powinna przyjmować nowych członków. Uważają oni, że należy się skupić na pogłębieniu współpracy w obecnym gronie. Największe obawy budzi włączenie Turcji. Przyjęcie tak dużego i silnego kraju zmieniłoby zasady funkcjonowania UE.

Warto wiedzieć

Europejskość niektórych państw może być dyskusyjna. Chociaż Turcja jest państwem azjatyckim, a jej stolica Ankara znajduje się w Azji Mniejszej, to ok. 4% terytorium Turcji leży w Europie. Podobnie wygląda sytuacja Cypru. Geograficznie jest położony w Azji, ale ze względu na związki kulturowe z cywilizacją grecką jest państwem o charakterze europejskim.

Ćwiczenie

Dyskusja: Czy Turcja powinna zostać członkiem Unii Europejskiej? Zorganizujcie debatę z udziałem zwolenników i przeciwników wstąpienia Turcji do UE.

Pogłębianie procesów integracyjnych

Klimat polityczny nie sprzyja integracji. Niektóre kraje UE są niechętne jej dalszemu rozszerzaniu oraz pogłębianiu współpracy. Tempo wzrostu gospodarczego w krajach strefy euro jest dość słabe. Gospodarka UE nie jest wystarczająco konkurencyjna i innowacyjna. Powiększa się bezrobocie. Z tego powodu pojawiają się opinie, by osłabić więzy między państwami UE. Na fali takich opinii oraz nastrojów eurosceptycznych w czerwcu 2016 r. w Wielkiej Brytanii przeprowadzono referendum, w którym 51,9% głosujących obywateli opowiedziało się za wystąpieniem Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej – czyli za *brexitem*. Proces występowania Zjednoczonego Królestwa ze wspólnoty rozpoczęto w 2017 r.

Kryzys w strefie euro skłania państwa Eurogrupy do utworzenia obok unii monetarnej również unii bankowej. Wprowadziłaby ona ścisły nadzór nad bankami i wspólny system gwarancji depozytów. Kolejną propozycją jest ściślejsza kontrola budżetów państw strefy euro. Gdyby jakiś kraj prowadził nierozsądną politykę, instytucje unijne mogłyby nakazać zmiany w projektach budżetów krajowych.

◂ kryzys w strefie euro

Unia Gospodarcza i Walutowa (UGW) jest często przedstawiana jako polityczny krok w kierunku integracji Europy oraz ucieleśnienie solidarności jej mieszkańców. Rzeczywistość jest jednak zupełnie inna. Euro jest międzynarodową walutą rezerwową, zdolną konkurować z dolarem i służącą w pierwszej kolejności interesom dużych banków i przedsiębiorstw w Europie. Jest to także bardzo osobliwa forma pieniądza, stworzona *ex nihilo* [z niczego – przyp. red.] przez hierarchiczny alians niezawisłych państw.
Z konstrukcją euro związane są dwa podstawowe problemy, odzwierciedlające jego osobliwą budowę i, w konsekwencji, prowadzące do niepowodzenia całego przedsięwzięcia. Pierwszym jest szeroko dyskutowana sprzeczność pomiędzy polityką pieniężną i fiskalną. Przestrzeń pieniężna UGW jest jednorodna, a Europejski Bank Centralny (EBC) pożycza bankom komercyjnym środki po takiej samej stopie referencyjnej. Jednak przestrzeń fiskalna Wspólnoty jednorodna nie jest, a w ostatecznym rozrachunku każde państwo przejawia suwerenność w ściąganiu podatków i wydawaniu pochodzących z nich funduszy. Unia podjęła próbę rozwiązania tego problemu poprzez nałożenie dyscypliny fiskalnej w ramach Paktu Stabilności i Wzrostu lub – znacznie bardziej rygorystycznego – Paktu Fiskalnego (*Fiscal Compact*), jednak suwerenność państw w kwestiach fiskalnych ostatecznie nie została zniesiona.
Druga sprzeczność, a mianowicie fakt, iż przestrzeń pieniężna UGW jest jednorodna, ale jej sektor bankowy już nie, jest znacznie rzadziej dostrzegana, choć równie dotkliwa. Nie ma czegoś takiego jak bank „europejski"; są jedynie francuskie, niemieckie, hiszpańskie lub inne banki narodowe. Mimo iż mogą one uzyskać płynność z EBC w jednorodnej „europejskiej" przestrzeni, to gdy ich wypłacalność jest niepewna, zobowiązane są zwrócić się do władz krajowych.

Źródło: C. Lapavitsas, *Wyjście dla Grecji i peryferii*, tłum. G. Konat, „Le Monde diplomatique", nr 6 (76), czerwiec 2012 r.

Ćwiczenia

1. Podaj, kto zdaniem autora tekstu źródłowego odnosi rzeczywiste korzyści z istnienia Unii Gospodarczej i Walutowej.
2. Wyjaśnij, na czym polegają sprzeczności w funkcjonowaniu Unii Gospodarczej i Walutowej w UE.

pogłębienie integracji w zakresie gospodarczym i politycznym

Na przełomie XX i XXI w. Unia Europejska znalazła się w punkcie zwrotnym. Przywódcy zdali sobie sprawę, że w zglobalizowanym świecie utrzymanie poziomu dobrobytu wymaga zmiany dotychczasowej polityki rozwoju. W związku z tym w 2000 r. na szczycie Rady Europejskiej w Lizbonie przyjęto **strategię lizbońską**, aby sprostać wyzwaniom XXI w. Strategia lizbońska to dziesięcioletni program reform. W ich wyniku potencjał gospodarek europejskich miał wzrosnąć. Planowano zwiększenie nakładów na badania i rozwój naukowy. Miały one podnieść PKB Unii Europejskiej do 3%. W zwiększeniu zatrudnienia kobiet i mężczyzn do 60–70% widziano szansę na obniżenie stopy bezrobocia do minimum. Duży nacisk położono też na redukcję biurokracji. Zwrócono uwagę na likwidację utrudnień dla przedsiębiorczości. Wprowadzenie planowanych reform zniweczył jednak kryzys ekonomiczny z 2007 r. W jego wyniku finanse państw członkowskich uległy destabilizacji. Po upływie czasu przeznaczonego na wprowadzenie planów strategii lizbońskiej ogłoszono nowy program dziesięcioletni. Była nim **strategia Europa 2020**. Stanowiła ona odpowiedź na kryzys gospodarczy i postawiła przed UE pięć ambitnych celów. Wymieniono je w poniższej tabeli.

Założenia strategii Europa 2020

Dziedzina	Cel
1. Zatrudnienie	75% osób w wieku 20–64 lat powinno mieć pracę.
2. Badania i rozwój	Na inwestycje w badania i rozwój należy przeznaczać 3% PKB Unii.
3. Zmiany klimatu i zrównoważone wykorzystanie energii	Należy ograniczyć emisję gazów cieplarnianych o 20% w stosunku do poziomu z 1990 r. (lub nawet o 30%, jeśli warunki będą sprzyjające). 20% energii powinno pochodzić ze źródeł odnawialnych, a efektywność energetyczna powinna wzrosnąć o 20%.
4. Edukacja	Należy ograniczyć liczbę uczniów przedwcześnie kończących edukację do poziomu poniżej 10%, a co najmniej 40% osób w wieku 30–34 powinno mieć wyższe wykształcenie.
5. Walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym	Należy zmniejszyć liczbę osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 mln.

Źródło: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_pl.htm (dostęp: 10.02.2022).

W 2017 r. rozpoczęto prace nad opracowaniem strategii rozwoju UE na kolejną dekadę. Nosi ona nazwę **Zrównoważona Europa 2030** i realizuje wytyczne oenzetowskiej agendy na rzez zrównoważonego rozwoju 2030 i jej 17 celów

zrównoważonego rozwoju oraz 169 powiązanych z nimi celów szczegółowych dotyczących takich kluczowych dziedzin, jak: ubóstwo, prawa człowieka, bezpieczeństwo żywnościowe, zdrowie, zrównoważona konsumpcja i produkcja, wzrost, zatrudnienie, infrastruktura, zrównoważona gospodarka zasobami naturalnymi, oceany, zmiana klimatu i równość płci. Fundamentem strategii Zrównoważona Europa 2030 jest niskoemisyjna i neutralna dla klimatu gospodarka o obiegu zamkniętym cechująca się dużą różnorodnością biologiczną.

Podsumowanie lekcji

- W procesie integracji europejskiej ścierały się trzy koncepcje: **konfederacyjna**, **federacyjna** i **konstytucyjna**. ◂ s. 251
- Wyzwania, które stoją przed UE, dotyczą kwestii dalszego **rozszerzania wspólnoty** o kraje **Bałkanów Zachodnich** i **Turcji**. ◂ s. 253
- Aspiracje do integracji z UE ma **16 państw** objętych **Europejską Polityką Sąsiedztwa**. ◂ s. 253
- Unia Europejska utworzyła dwa programy integracji z krajami sąsiedzkimi: **Partnerstwo Wschodnie** obejmujące: Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę, oraz **Unię dla Śródziemnomorza**, w której znalazły się następujące państwa: Albania, Algieria, Bośnia i Hercegowina, Egipt, Izrael, Jordania, Liban, Mauretania, Czarnogóra, Monako, Maroko, Palestyna, Syria, Tunezja i Turcja. ◂ s. 253
- **Kryzys ekonomiczny** i postawa części społeczeństw państw europejskich nasilają tendencje do **osłabienia integracji i opuszczania UE przez niektóre państwa**. ◂ s. 255
- Docelowo Unia mogłaby zjednoczyć prawie wszystkie kraje europejskie z wyjątkiem Rosji oraz **pogłębić integrację w zakresie gospodarczym i politycznym**. ◂ s. 256

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Omów główne koncepcje integracji politycznej w ramach UE.
2. Przedstaw argumenty przemawiające za dalszym rozszerzaniem UE oraz przeciw niemu. Uwzględnij osobno interes UE jako całości i interes Polski.
3. Omów perspektywy dalszej integracji ekonomicznej w UE.

8. Unia Europejska wśród światowych mocarstw

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz działalność Unii Europejskiej w sferze polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa i obrony;
- przedstawisz pozycję i zadania Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa;
- rozważysz kwestię globalnej roli Unii Europejskiej.

Ćwiczenie

Wymieńcie atrybuty, które wskazują, że dane państwo można uznać za mocarstwo.

Wspólna polityka zagraniczna i polityka bezpieczeństwa Unii Europejskiej

Od czasu traktatu z Maastricht polityka zagraniczna miała być jednym z trzech filarów unijnej współpracy. Wskutek nieudanej próby ratyfikacji traktatu konstytucyjnego Unia wycofała się z pewnych pomysłów. W traktacie lizbońskim zrezygnowano z określeń typowych dla państwa, a więc takich terminów, jak *konstytucja, flaga, hymn* czy *minister spraw zagranicznych*. Mimo to traktat lizboński zwiększył znaczenie UE na arenie światowej. Jednolita osobowość prawna UE wzmocniła jej pozycję negocjacyjną. Państwa członkowskie prowadzą wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony, ale każde z nich prowadzi też własną politykę zagraniczną. Unia może zajmować jednolite stanowisko w kontaktach na całym świecie dzięki wprowadzeniu dwóch nowych stanowisk. Chodzi o **Przewodniczącego Rady Europejskiej** oraz **Wysokiego Przedstawiciela Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**.

jednolita osobowość prawna UE

polityka zagraniczna UE

Wysoki Przedstawiciel Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa odpowiada za kształtowanie i wdrażanie polityki zagranicznej. Powołuje go Rada Europejska kwalifikowaną większością głosów, po uzyskaniu zgody przewodniczącego Komisji Europejskiej. W ten sam sposób Rada Europejska może odwołać go ze stanowiska. Wysoki Przedstawiciel jest wspomagany przez służbę dyplomatyczną. Nazywa się ją **Europejską Służbą Działań Zewnętrznych** (ESDZ). W Radzie Zarządzającej ESDZ zasiadają: sekretarz generalny, dyrektor do spraw operacyjnych, zastępca sekretarza generalnego do spraw politycznych, zastępca sekretarza generalnego ds. stosunków międzyinstytucjonalnych. Poza tym powołano pięciu dyrektorów zarządzających. Są odpowiedzialni za stosunki dyplomatyczne z określonymi regionami świata (Bliskim Wschodem i Południowym Sąsiedztwem, Europą i Azją Środkową, Afryką, Azją). Powołano też dwóch dyrektorów zarządzających, którzy zajmują się reagowaniem kryzysowym oraz sprawami ogólnoświatowymi i wielostronnymi. W sumie unijna służba dyplomatyczna zatrudnia około 3,6 tys. pracowników. Około 60 z nich to obywatele pol-

Europejska Służba Działań Zewnętrznych

scy. Połowa z pracowników ESDZ jest zatrudniona w Brukseli, a reszta stanowi obsadę ambasad UE (delegatur). Takie rozwiązanie jest szczególnie korzystne dla mniejszych państw UE, które do tej pory nie miały placówek dyplomatycznych w odległych regionach świata. Z kolei takie kraje jak Polska mogą zredukować koszty utrzymywania własnych ambasad. Oszczędności można przeznaczyć na inne cele (np. pomoc rozwojową i humanitarną). Każdy obywatel UE otrzyma w ambasadzie UE taką samą pomoc jak w ojczystej placówce dyplomatycznej.

Josep Borrell Fontelles (ur. 1947), hiszpański polityk, ekonomista i inżynier, działacz Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (PSOE), przewodniczący Parlamentu Europejskiego w latach 2004–2007, minister w hiszpańskim rządzie w latach 1991–1996 oraz w latach 2018–2019, wiceprzewodniczący Komisji Europejskiej oraz wysoki przedstawiciel Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa od 2019 r.

Ćwiczenie

Dyskusja: Czy Unia Europejska powinna mieć własne siły zbrojne? Zorganizujcie debatę z udziałem zwolenników i przeciwników.

Pozycja Unii Europejskiej na świecie

potencjał ludnościowy i ekonomiczny

Łączny potencjał terytorialny, ludnościowy i ekonomiczny państw członkowskich jest znaczący. To sprawia, że UE może konkurować z najpotężniejszymi państwami świata. UE to jedna z największych obok USA i Chin gospodarek świata pod względem wysokości PKB. Jej wartość wycenia się na około 14–15 bln dolarów (stan na 2021 r.). W jej skład wchodzą 3 z 7 najbardziej uprzemysłowionych państw świata (Niemcy, Francja, Włochy). UE zajmuje 3. Miejsce pod względem potencjału ludnościowego. Niski przyrost naturalny na poziomie 1,0 oznacza, że liczba obywateli UE nie będzie znacząco rosnąć. Wielkość terytorialna UE nie jest imponująca. Nie jest to jednak najważniejszy wskaźnik, ponieważ Unia nie ma ambicji zbrojnego powiększania swojego terytorium. Jej członkiem jest jedno państwo mające broń atomową i stałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ (Francja).

Ćwiczenie

Przeprowadźcie analizę SWOT dotyczącą Unii Europejskiej jako superpaństwa.

Unia Europejska ma szanse być traktowana jako światowe mocarstwo tylko wtedy, gdy państwa członkowskie będą działać wspólnie i jednomyślnie. Obecnie brakuje jednak woli politycznej przywódców państw, aby właściwie wykorzystać wspólną siłę gospodarczą. UE nie uzgodniła jednolitej strategii w relacjach z takimi partnerami, jak: USA, Kanada, Rosja, Chiny, Japonia, Indie czy Brazylia.

Stanowiska poszczególnych państw bywają odmienne. W polityce zagranicznej każde z nich kieruje się przede wszystkim interesem narodowym. Na przykład Polska i Szwecja są zainteresowane głównie Partnerstwem Wschodnim, a Francja, Hiszpania i Włochy – współpracą z krajami Afryki Północnej. Kiedy na początku 2011 r. w Libii doszło do wybuchu antyrządowego powstania tłumionego przez wojsko, Rada Bezpieczeństwa ONZ uchwaliła rezolucję zezwalającą na operację wojskową przeciw siłom rządowym w tym kraju. W związku z tym na szczycie paryskim 19 marca 2011 r. zawiązała się koalicja państw: Francji, Kanady, Włoch, USA i Wielkiej Brytanii. Jej celem było wsparcie powstańców (operacja „Świt Odysei"). Niestety, UE nie zajęła w tej sprawie wspólnego stanowiska.

Kiedy w 2015 r. wybuchł kryzys migracyjny związany z napływem ponad 1,2 mln uchodźców i imigrantów z Afryki i Bliskiego Wschodu, Komisja Europejska zaproponowała rozdzielenie 40 tys. osób przebywających w Grecji i Włoszech między wszystkie państwa członkowskie. Część państw UE, w tym Polska, Słowacja czy Węgry, odmówiły obowiązkowej relokacji. Ostatecznie w 2018 r. Komisja Europejska zrezygnowała z przymusowej relokacji uchodźców. W 2022 r. UE w sposób bezprecedensowy zaangażowała się w pomoc dla Ukrainy. Komisja Europejska zdecydowała o przekazaniu znacznych środków finansowych nie tylko na pomoc humanitarną, lecz także na zakup uzbrojenia dla wojsk ukraińskich.

Powierzchnia wybranych największych państw świata i UE

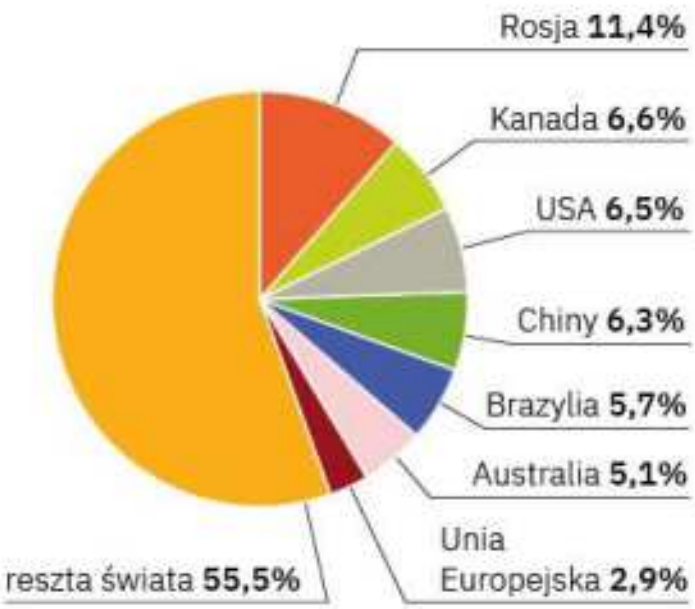

Na podstawie: Central Intelligence Agency, http://link.operon.pl/b8 (dostęp: 12.12.2016).

Ludność wybranych państw świata i UE w 2021 r.

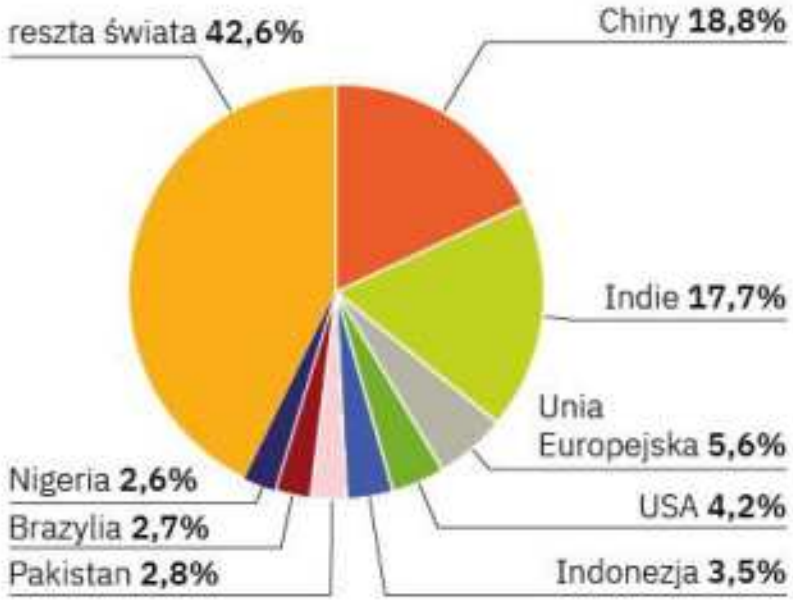

Źródło: World Population Review, http://link.operon.pl/a- (dostęp: 11.02.2022).

PKB wybranych państw świata i UE w 2018 r.

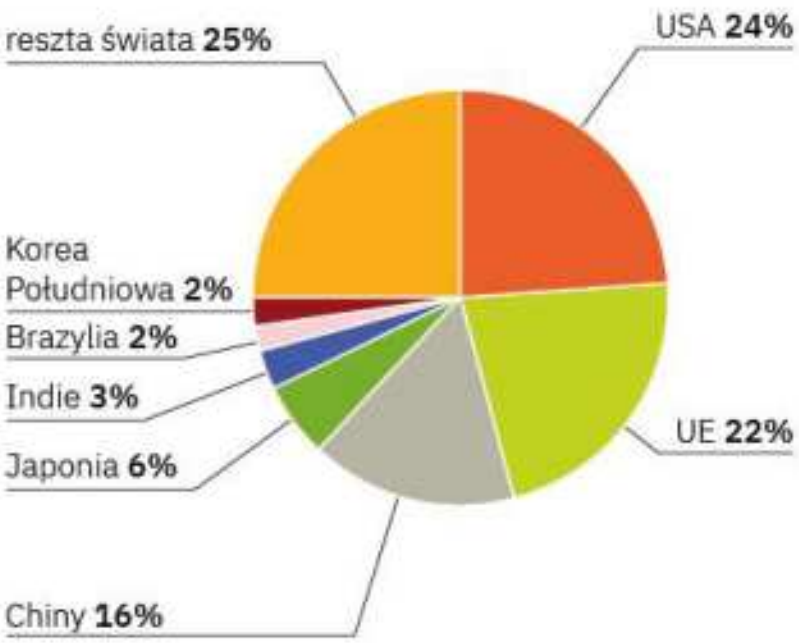

Źródło: International Monetary Fund, http://link.operon.pl/b0 (dostęp: 11.02.2022).

Ćwiczenie

Wskaż na podstawie własnej wiedzy, w której z trzech podanych na diagramach kategorii UE ma największe szanse na zwiększenie swojej globalnej pozycji. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Obecnie Unia nie ma własnych sił zbrojnych. Jednak w ramach mechanizmu **Athena** finansowane są wspólne koszty związane z unijnymi operacjami wojskowymi prowadzonymi w ramach unijnej wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony (WPBiO). Mechanizm ten został uruchomiony w 2004 r. W finansowaniu operacji wojskowych uczestniczą wszystkie państwa UE z wyjątkiem Danii. UE jest dziś obecna na trzech kontynentach, na których jest rozmieszczonych 16 misji cywilnych lub wojskowych (10 misji cywilnych i 6 wojskowych, w tym 3 misje z mandatem wykonawczym i 3 misje bez mandatu wykonawczego).

Nadal rolę światowego hegemona odgrywają Stany Zjednoczone, a jedynym państwem, które zagraża ich potędze, są Chiny. Wydatki na zbrojenia w Krajach UE oscylują między 1–2% PKB. Dla porównania wydatki Stanów Zjednoczonych wynoszą 3,4%, a Rosji – 3,9%.

Z Unią Europejską stowarzyszonych jest 13 krajów i terytoriów zamorskich (ang. *Overseas Countries and Territories*, OCTs). Znajdują się one w regionach Atlantyku, Antarktyki, Arktyki, Karaibów i Pacyfiku. Wszystkie są wyspami. Nie są to państwa suwerenne, ponieważ w różnym stopniu zależą od trzech państw członkowskich UE: Danii, Francji i Holandii. Kraje i terytoria zamorskie mają szeroką autonomię (sprawy gospodarcze, rynek pracy, sprawy wewnętrzne, cła), a w gestii państw UE pozostają kwestie obrony i sprawy zagraniczne. OCTs przedstawiono na mapie poniżej.

Warto wiedzieć

Unia Europejska jest członkiem nieformalnej grupy G20, zrzeszającej największe gospodarki świata. Komisja Europejska jest członkiem Rady Państw Morza Bałtyckiego, a szczyty G7 odbywają się z udziałem przewodniczącego Rady Europejskiej i przewodniczącego Komisji Europejskiej.

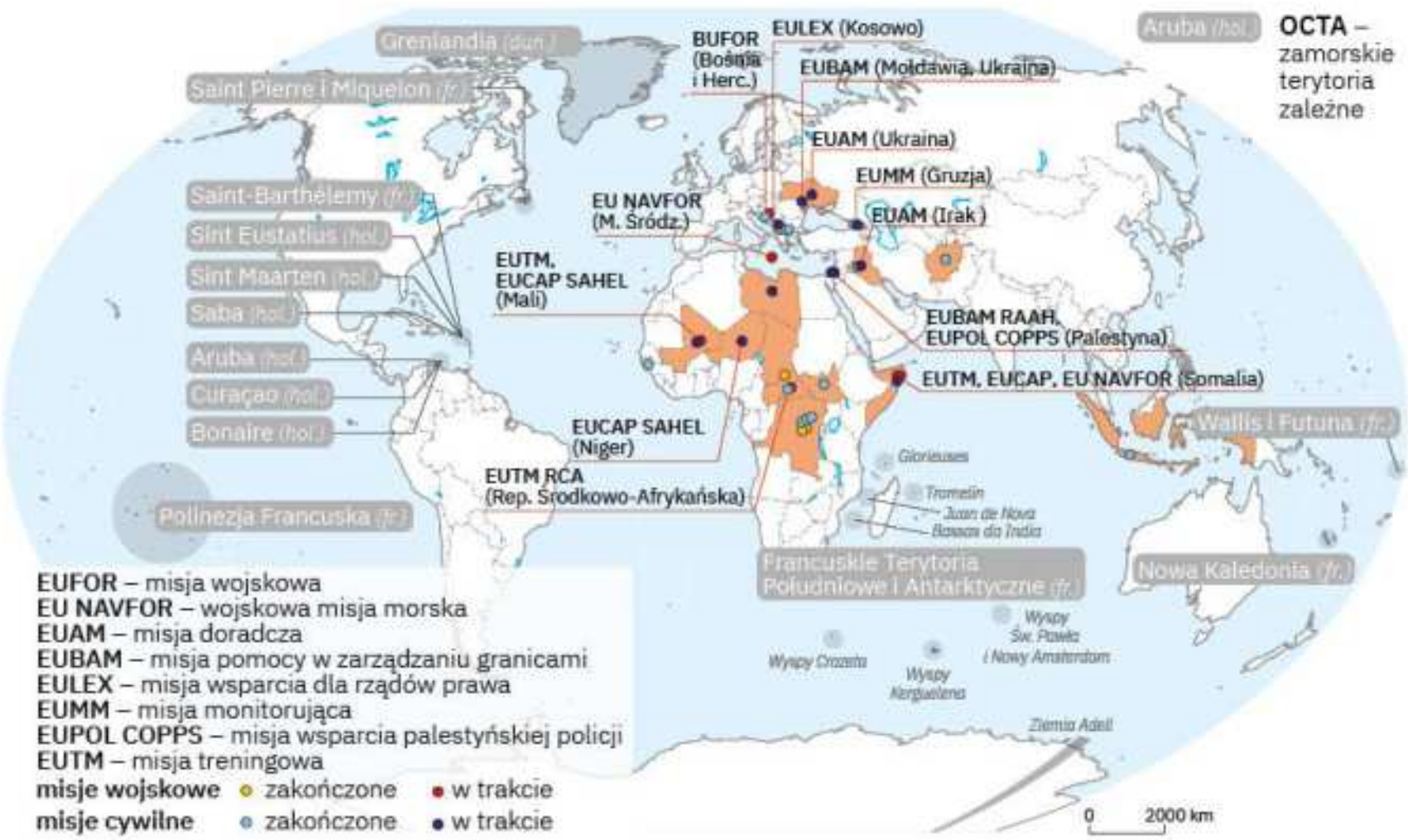

Polityka rozwojowa Unii Europejskiej

pomoc rozwojowa

Obecność UE na arenie międzynarodowej to nie tylko relacje polityczne czy gospodarcze z ważnymi partnerami. Unia przeznacza część swojego budżetu na pomoc innym krajom i ich obywatelom. Jest to stała pomoc rozwojowa i doraźna pomoc humanitarna. Pomocy rozwojowej i humanitarnej na ogół nie udzielają państwa słabe, ale silne, chcące być aktywne na arenie międzynarodowej. Jest to zgodne z ambicjami Unii Europejskiej. Z tych względów zaczyna ona prowadzić własną skoordynowaną politykę zagraniczną. Poza tym UE ma słaby potencjał militarny, dlatego traktuje pomoc rozwojową i humanitarną jako środki wzmacniania swojej pozycji w świecie.

Pomoc rozwojowa wiąże się z Milenijnymi Celami Rozwoju. Obecnie największym na świecie darczyńcą pomocy rozwojowej jest UE i jej państwa członkowskie (głównie Dania, Luksemburg, Holandia i Szwecja). Pomoc rozwojowa została uznana w traktacie lizbońskim za pełnoprawną politykę. Jest realizowana w ramach polityki zewnętrznej i włączona do strategii Zrównoważona Europa 2030. Unia Europejska i jej państwa członkowskie (łącznie) są światowym liderem w zakresie świadczenia pomocy, a ich wkład w oficjalną pomoc rozwojową w 2018 r. wyniósł 74,4 mld euro. Nadrzędnym celem unijnej pomocy jest walka z ubóstwem. W związku z tym UE wspiera handel międzynarodowy państw rozwijających się (głównie z krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku). Stopniowo otwiera swój rynek wewnętrzny dla produktów pochodzących z tych państw, a także w nich inwestuje. UE wspiera finansowo, rzeczowo i technicznie również prace umożliwiające dostęp do żywności, czystej wody i opieki zdrowotnej. Realizuje się projekty wspierające edukację i tworzenie miejsc pracy. Starania dotyczą też zdrowego środowiska, praw człowieka, równości płci i zapobiegania konfliktom. W udzielaniu pomocy Unia współpracuje między innymi z agencjami ONZ, OECD, G20 i G8. W porozumieniu z ONZ realizuje na przykład projekty rozminowywania czy budowy kanalizacji w ponad 100 krajach.

Ćwiczenie

Praca w grupach: Przeprowadźcie analizę SWOT na temat mocnych i słabych stron Unii Europejskiej w wymiarze globalnym. Uwzględnijcie kwestie militarne, ekonomiczne, technologiczne, ekologiczne, migracyjne, demograficzne, kulturowe i in.

Grupę państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (AKP, ang. *African, Caribbean and Pacific Group of States*, ACP) utworzono w 1975 r. na mocy porozumienia z Georgetown. Sygnatariuszami porozumienia była z jednej strony grupa państw – byłych kolonii krajów EWG, a z drugiej strony – Europejska Wspólnota Gospodarcza. Obecnie grupa AKP skupia 79 państw. Ich stosunki handlowe z UE uregulowano na mocy porozumienia z Kotonu w 2010 r.

Pomoc humanitarna Unii Europejskiej

Na świecie coraz częściej dochodzi do klęsk żywiołowych. Problemem są też katastrofy wywołane przez człowieka i konflikty zbrojne. Niezbędna jest do-

raźna pomoc – **pomoc humanitarna**. Unia i jej państwa członkowskie (głównie Holandia i Niemcy) są największymi darczyńcami takiej pomocy. Na lata 2021–2027 na instrument pomocy humanitarnej przeznaczono 11,6 mld euro. Za pomoc humanitarną i ochronę ludności jest odpowiedzialna **Dyrekcja Generalna Komisji ds. Europejskiej Ochrony Ludności i Pomocy Humanitarnej** (ECHO). Pomoc humanitarna UE koncentruje się przede wszystkim na żywności i żywieniu, schronieniu, opiece zdrowotnej, wodzie i infrastrukturze sanitarnej oraz edukacji w sytuacjach nadzwyczajnych. Organizuje się też obozy dla uchodźców, przesiedleńców czy repatriantów. Unia finansuje wyjazdy zespołów medycznych i ekspertów zajmujących się rozbrajaniem min, transportem i komunikacją. Zapewnia pomoc żywnościową i wsparcie logistyczne. W tych działaniach współpracuje ściśle z organizacjami pozarządowymi, agencjami ONZ oraz Czerwonym Krzyżem i Czerwonym Półksiężycem.

◂ pomoc humanitarna

W przeszłości pomoc dla krajów rozwijających się często była marnotrawiona. Trafiała w ręce skorumpowanych elit rządzących i nie była wykorzystywana na inwestycje rozwojowe czy pomoc zwykłym ludziom. Stopniowo zwiększa się jednak liczba państw, które reformują swoje gospodarki i stosują się do zasad dobrych rządów. Starają się one polepszyć położenie swoich najbiedniejszych obywateli. Tego wszystkiego nie udałoby się jednak osiągnąć bez pomocy rozwojowej.

Christos Stylianides (ur. 1958), cypryjski polityk, wybrany na Komisarza UE do spraw Pomocy Humanitarnej i Zarządzania Kryzysowego na lata 2014–2019. Polityk ten jest także koordynatorem UE do spraw Eboli. Komisarz zajmuje się koordynacją działań mających na celu ochronę ludności oraz reagowanie na katastrofy w obrębie UE i poza jej granicami. Do działań tych należą głównie: finansowanie, kontrola, wykorzystanie środków finansowych, zapewnienie, by towary oraz usługi docierały sprawnie i szybko do potrzebujących.

Podsumowanie lekcji

- UE jest podmiotem **prawa międzynarodowego** mającym osobowość prawną. ◂ s. 258
- Za prowadzenie polityki zagranicznej UE są odpowiedzialni **Przewodniczący Rady Europejskiej**, **Wysoki Przedstawiciel Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa** oraz **Komisja Europejska**. ◂ s. 258
- Służbę dyplomatyczną UE stanowi **Europejska Służba Działań Zewnętrznych**. ◂ s. 258
- Pod względem **potencjału ludnościowego** i **ekonomicznego** UE znajduje się w światowej czołówce. ◂ s. 259
- UE jest obecna w wielu dziedzinach stosunków międzynarodowych, również jako darczyńca **pomocy rozwojowej i humanitarnej** dla krajów rozwijających się. ◂ s. 262

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw strukturę Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych.
2. Oceń pozycję UE na arenie międzynarodowej.
3. Scharakteryzuj politykę rozwojową oraz pomoc humanitarną prowadzone przez UE.

Chcesz wiedzieć więcej – przeczytaj

J. Barcz, *Od lizbońskiej do postlizbońskiej Unii Europejskiej. Główne kierunki reformy ustrojowej procesu integracji europejskiej*, Warszawa 2020.

B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Warszawa 2019.

D. Murray, *Przedziwna śmierć Europy. Imigracja, tożsamość, islam.* Warszawa 2017.

Integracja europejska. Instytucje, polityka, prawo, red. S. Parzymies, Warszawa 2019.

Jestem obywatelem Unii Europejskiej, opracowanie zbiorowe, Warszawa 2019.

Kompendium wiedzy o Unii Europejskiej, opracowanie zbiorowe, Warszawa 2018.

P. Misztal, W. Rakowski, *Przyszłość integracji europejskiej. Uwarunkowania rozwoju gospodarczego Unii Europejskiej*, Warszawa 2020.

Prawo Unii Europejskiej, opracowanie zbiorowe, Warszawa 2019.

Prawo Unii Europejskiej w pigułce, opracowanie zbiorowe, Warszawa 2020.

M. Ryniejska-Kieldanowicz, *Dyplomacja publiczna Unii Europejskiej*, Warszawa 2019.

A. Skolimowska, *Unia Europejska jako organizacja międzynarodowa*, Warszawa 2021.

P. Wiśniewska, *Federacyjne koncepcje integracji europejskiej*, Warszawa 2020.

http://eeas.europa.eu/index_pl.htm – Europejska Służba Działań Zewnętrznych

http://www.ecb.int/ecb/html/index.pl.html – Europejski Bank Centralny

http://www.ombudsman.europa.eu/pl/home.faces – Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich

http://schuman.pl – Fundacja im. R. Schumana

http://ec.europa.eu/index_pl.htm – oficjalny portal Komisji Europejskiej

http://europa.eu/index_pl.htm – oficjalny portal Unii Europejskiej

http://www.europarl.europa.eu/portal/pl – oficjalny portal Parlamentu Europejskiego

http://www.uniaeuropejska.org/index.php – portal informacyjny o Unii Europejskiej

http://ec.europa.eu/polska/index_pl.htm – Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce

http://www.consilium.europa.eu – portal Rady UE

http://curia.europa.eu – Trybunal Sprawiedliwości UE

IV. INTEGRACJA EUROPEJSKA – POWTÓRZENIE

1. Geneza integracji europejskiej

Za początek **integracji europejskiej** w jej obecnym kształcie można uznać ogłoszenie 9 maja 1950 r. przez **Roberta Schumana deklaracji** o współpracy niemiecko-francuskiej i zjednoczeniu Europy. W **1951 r. na mocy traktatu paryskiego** powołano **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali** (EWWiS), której członkami zostały: Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Republika Federalna Niemiec (Niemcy Zachodnie) i Włochy. Sukces EWWiS przyczynił się do rozszerzenia współpracy na nowe dziedziny gospodarki. W **1957 r. na mocy traktatów rzymskich** powołano **Europejską Wspólnotę Gospodarczą** (EWG) oraz **Europejską Wspólnotę Energii Atomowej** (Euratom, EWEA). W 1985 r. podpisano **układ z Schengen**, który zakładał stopniową likwidację kontroli na granicach wewnętrznych UE. Wszedł on w życie w 1995 r. W 1992 r. w Maastricht ustanowiono **Unię Europejską** (UE). Był to przełomowy moment w dziejach integracji europejskiej. W kolejnych latach dokonywano reform wewnętrznych w UE: **traktat Amsterdamie w 1997 r., traktat w Nicei w 2001 r.** oraz **traktat w Lizbonie w 2007 r.** Jednocześnie z procesem pogłębiania współpracy następował proces rozszerzania się Wspólnot Europejskich, a potem Unii Europejskiej. W 1973 r. dołączyły: Wielka Brytania, Irlandia i Dania. W 1981 r. dołączyła Grecja, a w 1986 r. – Hiszpania i Portugalia. W 1990 r. w wyniku zjednoczenia Niemiec, Wspólnoty Europejskie powiększyły się o Niemcy Wschodnie (NRD). W 1995 r. przyłączyły się Szwecja, Finlandia i Austria. Największe rozszerzenie nastąpiło w 2004 r. i objęło: Litwę, Łotwę, Estonię, Polskę, Czechy, Słowację, Węgry, Słowenię, Maltę i Cypr. W 2007 r. przyjęto Rumunię i Bułgarię, a w 2013 r. – Chorwację. W 2020 r. Unię Europejską opuściła Wielka Brytania.

s. 202
s. 202
s. 202
s. 204
s. 206
s. 206
s. 207–209

2. Instytucje Unii Europejskiej

Zgodnie z ***Traktatem o Unii Europejskiej*** z 2007 r., instytucjami UE są: Parlament Europejski, Rada Europejska, Rada (Rada Unii Europejskiej), Komisja Europejska, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejski Bank Centralny oraz Trybunał Obrachunkowy. **Rada Europejska** jest forum, na którym ścierają się interesy narodowe i zapadają strategiczne decyzje polityczne Unii Europejskiej. **Rada (Unii Europejskiej)** wspólnie z Parlamentem Europejskim pełni funkcję prawodawczą i budżetową. Określa i koordynuje politykę UE, a także reprezentuje interesy narodowe poszczególnych państw. **Parlament Europejski** to jedyny organ UE, którego członkowie są wybierani w bezpośrednich wyborach. Bierze udział w procesie stanowienia prawa europejskiego i uchwalaniu budżetu. **Komisja Europejska** jest organem wykonawczym i nadzorującym stosowanie prawa europejskiego, reprezentuje interes UE. **Trybunał Sprawiedliwości UE** stoi na straży jednolitości prawa europejskiego, dokonuje jego wykładni i reprezentuje interes UE. **Europejski Bank Centralny** odpowiada za zarządzanie walutą euro i politykę pieniężną strefy euro. **Trybunał Obrachunkowy** kontroluje wydatki i wpływy do budżetu, zajmuje się finansami i dba o interes UE.

s. 210
s. 211
s. 212
s. 213
s. 215
s. 217
s. 217
s. 218

Struktura najważniejszych organów Unii Europejskiej od 1 lutego 2020 r.

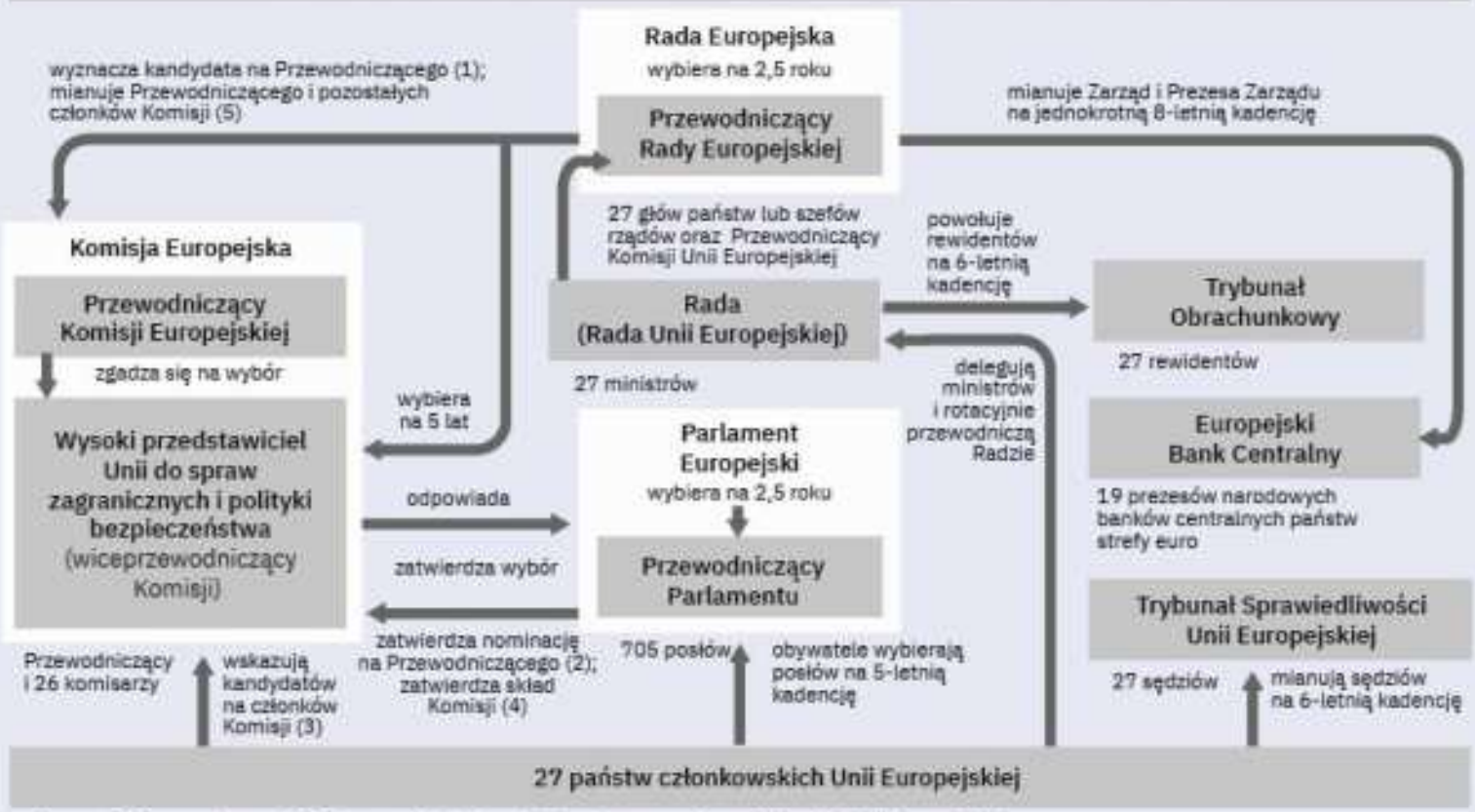

Uwaga: Cyfry w nawiasach (1–5) oznaczają kolejne kroki podczas powoływania Komisji Unii Europejskiej.

3. Prawo Unii Europejskiej

Unia Europejska jest oparta na zasadach praworządności. Oznacza to, że podstawą wszystkich jej działań są traktaty, przyjęte dobrowolnie i demokratycznie przez wszystkie państwa członkowskie. Fundamentalnymi zasadami obowiązującymi w UE są: zasada solidarności, subsydiarności (pomocniczości)
s. 219 i proporcjonalności. **Zasada solidarności** oznacza, że Unia Europejska i państwa członkowskie wzajem-
s. 219 nie siebie szanują i udzielają sobie wsparcia w realizacji zadań. **Zasada subsydiarności** (pomocniczości) polega na tym, że Unia podejmuje działania tylko wówczas i tylko w takim zakresie, w jakim cele proponowanych działań nie mogą być skutecznie realizowane przez państwa członkowskie, a mogą być
s. 220 lepiej realizowane przez UE. **Zasada proporcjonalności** wymaga, aby instytucje unijne podejmowały tylko działania adekwatne do założonych celów, a dobór środków powinien być najmniej uciążliwy i kosz-
s. 220 towny. W procesie **stanowienia prawa w UE biorą** udział **Parlament Europejski** i **Rada Europejska**. **Komisja Europejska** ma inicjatywę prawodawczą.

Wybrane cele strategii *Polityki ekologicznej państwa 2030*:

- zrównoważone gospodarowanie wodami, w tym zapewnienie dostępu do czystej wody dla społeczeństwa i gospodarki oraz osiągnięcie dobrego stanu wód
- likwidacja źródeł emisji zanieczyszczeń do powietrza lub istotne zmniejszenie ich oddziaływania
- ochrona powierzchni ziemi, w tym gleb
- przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska oraz zapewnienie bezpieczeństwa biologicznego, jądrowego i ochrony radiologicznej
- zarządzanie zasobami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym ochrona i poprawa stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu
- wspieranie wielofunkcyjnej i trwale zrównoważonej gospodarki leśnej
- gospodarka odpadami w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym
- zarządzanie zasobami geologicznymi przez opracowanie i wdrożenie polityki surowcowej państwa

4. Gospodarka Unii Europejskiej

s. 227 Unia Europejska opiera się na **współpracy gospodarczej** 27 państw członkowskich. Wspólny rynek europejski zakłada swobodę przepływu towarów, osób, usług i kapitału na obszarze Unii. Od 1999 r. funk-
s. 229 cjonuje również wspólnota walutowa, a jej walutą jest **euro**. Obecnie 19 państw członkowskich należy do tzw. **Eurogrupy**, a bankiem centralnym dla niej jest **Europejski Bank Centralny**. Kraj chcący przystąpić
s. 228 do strefy euro musi spełnić tzw. **kryteria konwergencji** (prawne, budżetowe i monetarne). Unia dyspo-
s. 229 nuje własnym budżetem. **Budżet UE** jest konstruowany na dwóch poziomach: perspektywy finansowej opracowywanej na 7 lat oraz rocznego budżetu. W procesie tworzenia budżetu UE biorą udział Rada
s. 231 oraz Parlament Europejski. Zadaniem **Komisji** jest przedłożenie projektu budżetu do rozpatrzenia ww.
s. 232 instytucjom. W ramach **wspólnego rynku UE** obowiązują **swobody przepływu: towarów, osób, usług**
–233 **i kapitału**.

5. Polityka spójności i inne polityki Unii Europejskiej

UE jest aktywna w różnych obszarach, od praw człowieka po transport i handel. Jednym z fundamentalnych celów Unii jest zmniejszanie dysproporcji między regionami i przeciwdziałanie zacofaniu regionów
s. 234 znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Zajmuje się tym **polityka spójności**. W realizacji tego celu
s. 235 pomocna jest **NUTS**, czyli klasyfikacja jednostek terytorialnych. Jej zadaniem jest ułatwienie gromadzenia, opracowywania i rozpowszechniania zharmonizowanych regionalnych danych statystycznych w Unii
s. 236 Europejskiej. Innym ważnym obszarem działania Unii jest **polityka konkurencji**. Polega ona na ochro-
–237 nie konkurencji przed zakłóceniami przez eliminowanie zachowań antykonkurencyjnych, tj. powstawa-
s. 237 nia karteli czy monopoli. Natomiast **polityka ochrony konsumentów** zabezpiecza prawa konsumentów względem sprzedawców oraz zapewnienie lepszej ochrony konsumentom szczególnie podatnym
s. 238 za zagrożenia. Ponadto Unia Europejska realizuje różne **polityki sektorowe**, m.in. politykę: kulturalną, kształcenia młodzieży, badań i rozwoju technologicznego, handlową, rolną, transportową, ochrony środowiska, energii oraz małych i średnich przedsiębiorstw.

6. Obywatel Unii Europejskiej

Obywatel państwa członkowskiego UE jest jednocześnie **obywatelem UE**. Z tego tytułu przysługują mu m.in. **czynne i bierne prawo wyborcze w wyborach samorządowych i do Parlamentu Europejskiego** poza państwem pochodzenia, **opieka konsularna i dyplomatyczna, prawo petycji do PE i skargi do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich**. Przemieszczanie się w strefie Schengen nie wiąże się z koniecznością poddawania się rutynowej kontroli granicznej. Zawsze należy jednak mieć przy sobie dokument potwierdzający tożsamość (dowód osobisty lub paszport). Realizacja polityki spójności odbywa się za pomocą instrumentów finansowych korzystających ze środków unijnych w postaci funduszy: **Europejskiego Funduszu Społecznego+** (EFS), **Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego** (EFRR), **Funduszu Spójności** (FS), **Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich** (EFRROW), **Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego** (EFMR) czy **Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji** (FST). Dzięki **Europass**, czyli ujednoliconemu zestawowi dokumentów zawodowych, obywatele UE mają lepszą możliwość prezentowania kwalifikacji zawodowych i kompetencji na obszarze całej Europy.

s. 241
s. 242
s. 243–244
s. 249–250

7. Perspektywy rozwoju Unii Europejskiej

Współczesna Unia Europejska jest jedyną w swoim rodzaju unią gospodarczą i polityczną między 27 krajami europejskimi, które razem zajmują większą część kontynentu. Zalążek UE powstał niedługo po zakończeniu drugiej wojny światowej. W procesie integracji europejskiej ścierały się trzy główne koncepcje: **konfederacyjna, federacyjna i funkcjonalna**. Pierwsze etapy integracji polegały na usprawnieniu współpracy gospodarczej zgodnie z zasadą, że kraje, które prowadzą ze sobą wymianę handlową, odnoszą z niej korzyści, a zatem będą raczej unikać konfliktów. Współczesne wyzwania, które stoją przed UE, dotyczą kwestii dalszego **rozszerzania wspólnoty o kraje Bałkanów Zachodnich i Turcji**. Docelowo Unia mogłaby zjednoczyć prawie wszystkie kraje europejskie z wyjątkiem Rosji oraz pogłębić integrację w zakresie gospodarczym i politycznym. Aspiracje do integracji z UE ma 16 państw objętych **Europejską Polityką Sąsiedztwa** (EPS). Unia Europejska utworzyła dwa programy integracji z krajami sąsiedzkimi: **Partnerstwo Wschodnie** obejmujące: Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę, oraz **Unię dla Śródziemnomorza**, w której znalazły się następujące państwa: Albania, Algieria, Bośnia i Hercegowina, Egipt, Izrael, Jordania, Liban, Mauretania, Czarnogóra, Monako, Maroko, Palestyna, Syria, Tunezja i Turcja. **Kryzys ekonomiczny** i postawa części społeczeństw państw europejskich nasilają tendencje do osłabienia integracji i opuszczania UE przez niektóre państwa. W 2015 r. Islandia zrezygnowała z kandydowania do Unii, a w 2020 r. Unię opuściła Wielka Brytania.

s. 251–252
s. 253
s. 253
s. 253
s. 255

8. Unia Europejska wśród światowych mocarstw

UE jest podmiotem prawa międzynarodowego mającym **osobowość prawną**. Za realizację polityki zagranicznej UE są odpowiedzialni **Przewodniczący Rady Europejskiej, Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa** oraz **Komisja Europejska**. Służbę dyplomatyczną UE stanowi **Europejska Służba Działań Zewnętrznych**. Pod względem **potencjału ludnościowego i ekonomicznego UE** znajduje się w światowej czołówce. Unia jest obecna na szczytach G7 i G20. Pod egidą UE są realizowane misje wojskowe i cywilne w Europie, Afryce i Azji. Z Unią jest powiązanych 13 terytoriów i krajów zamorskich. UE jest obecna w wielu dziedzinach stosunków międzynarodowych, również jako darczyńca **pomocy rozwojowej i humanitarnej** dla krajów rozwijających się.

s. 258
s. 258
s. 258
s. 259
s. 262

SPRAWDŹ, CZY UMIESZ! (wykonuj w zeszycie)

1. Wskaż koncepcję integracji europejskiej opisaną w tekście.

D. Mitrany zaproponował stworzenie instytucji międzynarodowych, które pełniłyby funkcje dotychczas zarezerwowane dla państw narodowych. Instytucje te miałyby być zarządzane zgodnie z charakterem pełnionych przez nie funkcji. D. Mitrany postulował, by działania w ramach każdej dziedziny gospodarczej były organizowane w zgodzie z naturą tychże dziedzin. W przeciwieństwie do sfery politycznej, która ma charakter partykularny i jest związana z władzą, gospodarka ma charakter międzynarodowy.

Źródło: M. Zając-Frąs, *Teorie i modele integracji europejskiej*, „Zeszyty Naukowe" nr 852, Kraków 2011, http://link.operon.pl/b1, s. 7–8.

a) koncepcja konfederacyjna
b) koncepcja federacyjna
c) koncepcja konstytucyjna
d) koncepcja funkcjonalna

2. Uzupełnij luki (A–F) w tekście dotyczącym kryteriów, od których zależy członkostwo w unii walutowej UE. Brakujące wyrazy i wartości zapisz w zeszycie.

W traktacie z (**A**) z 1992 r. zostały określone kryteria, na podstawie których państwo członkowskie UE będzie mogło stać się członkiem unii walutowej. Kryteria konwergencji dotyczą zapewnienia odpowiedniego poziomu niezależności (**B**) centralnego od władz politycznych danego państwa. Wymagają utrzymania odpowiedniego poziomu dyscypliny finansów publicznych. Deficyt budżetowy nie może przekraczać (**C**) % PKB, a dług publiczny nie może przekroczyć (**D**) % PKB. Wskaźniki monetarne wymagają stabilności cen: stopa inflacji nie może przekroczyć (**E**) % średniej stopy inflacji trzech państw członkowskich z najniższą inflacją, a stopy procentowe nie mogą różnić się o więcej niż (**F**) % od średniej stopy oprocentowania trzech państw, w których jest ona najniższa.

3. Przeanalizuj wykres i wykonaj polecenia.

Źródło: CBOS 2021, http://link.operon.pl/b2 (dostęp: 11.02.2022).

a) Określ zależność między osobami prezentującymi pozytywne i negatywne nastawienie do procesów integracyjnych.
b) Podaj, jakie było stanowisko respondentów w miesiącach poprzedzających referendum akcesyjne i wstąpienie Polski do UE.
c) Wyjaśnij, z czego może wynikać obecnie wysokie poparcie dla procesów integracyjnych.

4. Wskaż poprawną odpowiedź.

Wtórny akt prawny UE skierowany indywidualnie do określonego adresata, stosowany bezpośrednio i wiążący w całości to:
a) rozporządzenie. b) dyrektywa. c) decyzja. d) opinia.

5. Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Po latach forsowania ekologicznych paliw Unia nie ma już wątpliwości, że skutki tego kosztownego przedsięwzięcia okazały się odwrotne do zamierzonych celów. Paliwo z kukurydzy, rzepaku czy zboża miało nas ratować przed ociepleniem klimatu, gdyż emituje mniej dwutlenku węgla. Efekt jest globalny – wiele krajów zaczęło masowo wycinać lasy deszczowe, pochłaniające dwutlenek, żeby na ich miejsce sadzić rośliny, z których można robić biopaliwa. CO_2 w atmosferze przybyło, dodatkowo wzrosło zagrożenie powodziami. Drugim celem miało być zagospodarowanie rosnących nadwyżek żywności. Ten z kolei został znacznie przestrzelony. Odkąd produkcja biopaliw ruszyła na dużą skalę, żywność na świecie drożeje w niepokojącym tempie. Wzrosty cen zboża, kukurydzy czy cukru są dwucyfrowe, płace zaś, z powodu światowego kryzysu, nie rosną. Najbardziej uderza to w kraje najbiedniejsze.
Także w Polsce po raz pierwszy od lat udział wydatków na żywność w budżetach domowych rośnie. Gwałtownie rosną też wydatki na transport. Produkcja biopaliw jest droższa niż tradycyjnej benzyny i oleju napędowego. Producenci, bojąc się kar finansowych za niewykonanie limitów dolewania biopaliw, ich koszty dodają do paliw tradycyjnych. Zwłaszcza teraz, gdy minister finansów cofnął ulgę w akcyzie. Nie ma żadnych argumentów, żeby tę obłędną spiralę nakręcać nadal. Komisja Europejska wycofuje się więc z nakazu, by do 2020 r. udział biopaliw dodawanych do paliw kopalnych sięgnął 10 proc. Obecnie średnia w UE wynosi 4,5 proc. Ale Polska jest w awangardzie bioentuzjastów, do tradycyjnej benzyny czy ON dolewamy już prawie 7 proc. biokomponentów, a w przyszłym roku limit ma wzrosnąć. Od lat z wielką skutecznością PSL forsuje bowiem wzrost produkcji biopaliw. Zwłaszcza grupa posłów – właścicieli gorzelni, do której dołączyli duzi producenci zboża i rzepaku. W grupie poszkodowanych są wszyscy pozostali. Konsumenci tracą trzykrotnie. Po raz pierwszy – finansując Wspólną Politykę Rolną, która miała rolnikom rekompensować wolniejszy wzrost cen żywności niż płac w innych branżach gospodarki. Od lat dzieje się odwrotnie – to ceny żywności napędzają inflację. Powinna więc zacząć obowiązywać Wspólna Polityka Ochrony Konsumentów przed nadmiernym wzrostem cen. Paradoksalnie, rosnące ceny zboża czy mięsa uderzają także w aż dwie trzecie polskich rolników, którzy żywności nie produkują, za to coraz częściej muszą za nią płacić w sklepach. Trzeci raz finansujemy forsowanie złego pomysłu – gdy za paliwa, z powodu konieczności dolewania droższych biopaliw, płacimy więcej, niż gdyby tego obowiązku nie było.

Źródło: J. Solska, *Biopaliwa się przelały*, „Polityka", nr 39 (2876), 26.09.2012 r., s. 9.

a) Wymień opisane w artykule zasady sprawowania władzy w UE.
b) Podaj i uzasadnij, która z zasad sprawowania władzy w UE została krytycznie oceniona. Uzasadnij swoją odpowiedź.
c) Zgodnie z prawem unijnym paliwa kopalne miały być uzupełniane biopaliwami. Wskaż cele, które UE zamierzała osiągnąć, nakładając na państwa ten obowiązek.

d) Wymień beneficjentów wprowadzonych regulacji.
e) Opisz skutki wprowadzenia unijnego prawa dotyczącego biopaliw.

6. Zapoznaj się z mapami konturowymi przedstawiającymi etapy integracji europejskiej i przyporządkuj im odpowiednie tytuły spośród podanych. Odpowiedzi zapisz w zeszycie.

Mapy konturowe Europy na różnych etapach procesu jednoczenia państw

Mapa nr 1

Mapa nr 2

Mapa nr 3

Mapa nr 4

Podpisy map:
a) Państwa członkowskie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w 1958 r.
b) Państwa członkowskie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w 1973 r.
c) Państwa członkowskie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w 1981 r.
d) Państwa członkowskie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w 1986 r.
e) Państwa członkowskie Unii Europejskiej w 1995 r.
f) Państwa członkowskie Unii Europejskiej w 2004 r.
g) Państwa członkowskie Unii Europejskiej w 2007 r.

7. Rozstrzygnij, czy materiały źródłowe dotyczą tej samej instytucji Unii Europejskiej. Swój wybór uzasadnij, odnosząc się do tych materiałów.

Fotografia. Obrady jednej z instytucji Unii Europejskiej

O jednej z instytucji Unii Europejskiej

[...] [J]est pojedynczym podmiotem prawnym, ale zbiera się w 10 różnych składach – zależnie od tematu, który ma omawiać. [...] W posiedzeniach [...] uczestniczą przedstawiciele każdego z państw członkowskich [...]. Mają oni prawo podejmować zobowiązania w imieniu swojego rządu i brać udział w głosowaniu. Na posiedzenia [...] są też zapraszani komisarze odpowiedzialni za omawiane dziedziny. Zapraszani są także przedstawiciele Europejskiego Banku Centralnego, jeżeli to oni wszczęli procedurę ustawodawczą.

Źródło: https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/configurations/, www.[...].europa.eu (dostęp: 11.02.2022).

PUBLICYSTYCZNYM OKIEM – MATERIAŁ DO DYSKUSJI

Czy prawo Unii Europejskiej i wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej powinny mieć prymat nad prawem krajowym państw członkowskich?

Najbliższe miesiące mogą być w UE okresem natężenia sporu między instytucjami unijnymi i stolicami państw członkowskich o kwestię tego, czy prawo UE stoi nad prawem krajowym, czy też krajowe ma prymat nad wspólnotowym. Orzecznictwo wielu krajów UE wskazuje na wyższość krajowego porządku konstytucyjnego nad unijnym. KE jest innego zdania.

Przyczynkiem do narastającego konfliktu wewnątrz Unii mogą być dwa wydarzenia, do których doszło w ubiegłym miesiącu. 9 czerwca Komisja Europejska wszczęła postępowanie o naruszenie prawa UE wobec Niemiec za podważanie prymatu prawa unijnego nad prawem krajowym.

Chodzi o orzeczenie niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego z maja 2020 r., w którym uznał, że Europejski Bank Centralny (EBC) przekroczył swoje uprawnienia, skupując od 2015 r. obligacje krajów strefy euro. Według niemieckich sędziów było to częściowo niezgodne z niemiecką konstytucją. Niemiecki Trybunał podważył tym samym wcześniejsze orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości UE, który w grudniu 2018 roku zaakceptował skup obligacji.

Orzeczenie niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego wywołało obawy Komisji Europejskiej, choć przez ponad rok nie spowodowało żadnej reakcji. Nieoczekiwanie 9 czerwca KE rozpoczęła wobec Berlina procedurę naruszenia prawa UE.

Co ciekawe, tego samego dnia KE wysłała list do polskiego rządu, domagając się od premiera Polski wycofania jego wniosku do polskiego Trybunału Konstytucyjnego. We wniosku tym premier zwrócił się do TK o zbadanie zgodności z polską konstytucją trzech przepisów Traktatu o Unii Europejskiej. Zawarł w nim m.in. pytania o zgodność z konstytucją RP zasady pierwszeństwa prawa UE.

Polski TK, który zajmie się pytaniami polskiego premiera w lipcu, nie będzie orzekał po raz pierwszy w kwestii relacji prawa wspólnotowego i krajowego.

Minister ds. europejskich Konrad Szymański zwracał uwagę niedawno w rozmowie z PAP, że TK wydawał już wcześniej wyroki w sprawie zgodności aktów prawa UE, w tym traktatów UE z polską konstytucją. Chodzi o orzeczenia z 2005 i 2010 r., które – jak powiedział Szymański – „opierały się na prymacie konstytucji RP oraz konieczności uzgodnienia obu porządków prawnych w przypadku kolizji". Zwrócił też uwagę, że Komisja Europejska wtedy nie reagowała.

Polska i Niemcy nie są jedynymi krajami członkowskim, w których wydane zostały takie orzeczenia. Podobnie wyroki, wskazujące na prymat prawa krajowego nad unijnym, zapadały m.in. we Francji, Czechach, Włoszech, Hiszpanii, czy na Litwie.

Zaledwie kilkanaście tygodnie temu w kwietniu tego roku, francuska Rada Stanu będąca odpowiednikiem najwyższego sądu administracyjnego, orzekła w uzasadnieniu decyzji dot. zbierania danych przez operatorów komórkowych, że francuska konstytucja pozostaje nadrzędna wobec prawa europejskiego.

8 czerwca rumuński Trybunał Konstytucyjny wydał wyrok w sprawie przepisów ustawy dot. ustroju sądów, stwierdzając, że prawo UE nie ma pierwszeństwa nad rumuńską konstytucją.

Tymczasem w styczniu 2020 r. Sąd Najwyższy Hiszpanii odrzucił wyrok TSUE w sprawie w sprawie Oriola Junquerasa, który został wybrany na europosła, dając do zrozumienia, że porządek prawny Hiszpanii jest ważniejszy niż unijny.

Podobne wyroki były też wydawane w poprzednich dekadach. Przykładowo, litewski Trybunał Konstytucyjny w 2006 r. orzekł, że prawo UE ma pierwszeństwo nad zwykłymi aktami prawnymi litewskiego parlamentu, ale nie nad konstytucją Litwy. Również w 2006 r. Sąd Konstytucyjny Czech w wyroku dot. kwot cukrowych odrzucił doktrynę bezwzględnego pierwszeństwa prawa wspólnotowego. Wcześniej, w 2001 r. francuska Rada Stanu wydała wyrok, wskazując, że zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego nie może podważać mocy francuskiej konstytucji.

W części państw członkowskich wydane zostały jednak też odmienne orzeczenia, wskazujące na prymat prawa unijnego nad krajowym. Tak było na przykład w Belgii, gdzie w 1971 r. sąd orzekł, że regulacje unijne przeważają nad belgijskim prawem krajowym, w tym konstytucją. W Irlandii kwestia prymatu prawa unijnego nad krajowym została nawet wpisana do konstytucji.

Europoseł Jacek Saryusz-Wolski zwraca jednak uwagę, że zasada pierwszeństwa prawa unijnego nie ma podstawy w traktacie unijnym i wynika tylko z wykraczającego poza traktat orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE.

„To forma uzurpacji, która promowana jest przez Komisję Europejską. Prawo kontynentalne, poczynając od prawa rzymskiego po kodeks Napoleona, jest prawem pisanym w przeciwieństwie do prawa anglosaskiego, które tworzone jest w oparciu o precedensy. Oznacza to, że to, co orzeka TSUE może być wykorzystywane do pewnej interpretacji, ale TSUE nie może zmieniać ani pisać traktatu i stanowić prawa. Ma stosować prawo, a nie jest tworzyć, a jeśli to robi, to wchodzi w kompetencje autorów traktatu, czyli państw członkowskich. Konstytucje są nadrzędne nad prawem europejskim. O poszanowaniu tożsamości i struktur konstytucyjnych mówi art. 4 traktatu. Nie ma, zatem czegoś takiego jak nadrzędność prawa unijnego nad konstytucjami" – mówi PAP.

Jak dodaje, „prawo unijne jest nadrzędne nie nad konstytucjami państw członkowskich, ale nad ustawami krajowymi i to tylko w tych obszarach, które są kompetencjami Unii Europejskiej".

Komisja Europejska uważa tymczasem, że prymat prawa UE jest całkowity. „Wszystkie orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej są wiążące dla władz państw członkowskich, w tym dla sądów krajowych" – mówił niedawno rzecznik KE Christian Wigand tłumacząc, dlaczego Komisja wysłała list do Polski.

Saryusz-Wolski jest zdania, że działania Komisji Europejskiej, ale również Parlamentu Europejskiego, w tej kwestii mogą być wstępem do podjęcia próby zmiany traktatów unijnych, tak, żeby zapisać w nich zasadę generalnego prymatu prawa unijnego na krajowym.

„Obserwujemy początek batalii, która będzie toczyła się o ustrój Unii Europejskiej. Będzie to próba pozatraktatowego zwiększenia kompetencji unijnych instytucji kosztem przede wszystkim słabszych państw członkowskich. Boiskiem tej gry będzie Konferencja w sprawie przyszłości Europy. Myślę, że dojdzie też do próby zmiany traktatów, tak, aby zapisać w nich zasadę pierwszeństwa prawa unijnego nad krajowym, nie mówiąc o innych postulatach" – podsumowuje Saryusz-Wolski.

Źródło: Forsal.pl, http://link.operon.pl/b3 (dostęp: 11.02.2022).

Zasada pierwszeństwa (prymatu) oznacza pierwszeństwo stosowania prawa unijnego przed prawem krajowym państw członkowskich. Zasada ta w tzw. ujęciu unijnym dotyczy wszystkich przepisów krajowych państw członkowskich, niezależnie od ich miejsca w hierarchii źródeł prawa, w tym przepisów konstytucyjnych. Takie ujęcie, oznaczające w istocie bezwarunkowy prymat prawa europejskiego nad prawem krajowym, nie znalazło potwierdzenia w orzecznictwie większości trybunałów konstytucyjnych państw członkowskich. Wobec tego Trybunał Sprawiedliwości UE, dostrzegając konieczność podjęcia „konstruktywnego dialogu" z sądami państw członkowskich, wypracował pewne techniki pozwalające na współistnienie unijnych i krajowych rozwiązań prawnych. W szczególności w swoim najnowszym orzecznictwie Trybunał uznał ochronę tożsamości narodowej państw członkowskich za przesłankę uzasadniającą ograniczenie zakresu stosowania zasady pierwszeństwa. Tym samym Trybunał pozwolił, by wymóg ochrony tożsamości narodowej uczynił z dotychczas absolutnej zasady prymatu zasadę względną, która dopuszcza w pewnych sytuacjach możliwość powołania się przez państwa członkowskie na ich wartości konstytucyjne w celu odstąpienia od pierwszeństwa stosowania prawa UE.

Źródło: E. Całka, *Zasada pierwszeństwa w prawie Unii Europejskiej. Wybrane problemy*, „Studia Iuridica Lublinensia", vol. XXV, 1, 2016, s. 47.

V. Polska polityka zagraniczna

- Polska racja stanu
- Relacje Rzeczypospolitej Polskiej z sąsiadami
- Pozycja Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej
- Polska polityka zagraniczna w strefie euroatlantyckiej
- Działalność państwa polskiego na rzecz pokoju i demokracji

1. Polska racja stanu

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz, czym jest racja stanu i interes narodowy;
- przeanalizujesz transformację polskiej polityki zagranicznej od lat 90. XX w.

Ćwiczenie

Kiedy chodzi bowiem o ocalenie ojczyzny, nie wolno kierować się tym, co słuszne lub niesłuszne, litościwe lub okrutne, chwalebne lub sromotne. Nad wszystko inne zważać należy wtedy na to, aby zapewnić jej przetrwanie i uratować jej wolność.

– N. Machiavelli, *Rozważania* [w:] tegoż, *Wybór pism*, Warszawa 1972, s. 612.

Podaj przykłady historyczne i współczesne potwierdzające i podważające prawdziwość słów Machiavellego.

Pojęcie racji stanu

racja stanu

Pojęcie **racji stanu** (fr. *raison d'état*) można rozumieć jako nadrzędność interesu państwowego (narodowego) nad innymi interesami i normami. Pojęcie powstało już w starożytnym Rzymie (łac. *ratio status*) i można je utożsamiać z uznaniem dobra, interesu i dobra państwa jako wytycznej do działania nie tylko organów państwowych, lecz także obywateli. Rację stanu upowszechnili w naukach prawnych i polityce w okresie odrodzenia Niccolò Machiavelli i Francesco Guicciardini. Jednakże nie posługiwali się oni jeszcze pojęciem racji stanu, ale pojęciem *necessita* – czyli koniecznością. Jednym z pierwszych, który użył pojęcia racji stanu, był włoski pisarz polityczny i historyczny Giovani Boreto (1544–1617) w dziele zatytułowanym *Dziesięć ksiąg o racji stanu* (*Della ragion di stato libri dieci*). Według niego racja stanu to zastosowanie koniecznych środków do wprowadzenia i rozszerzenia panowania nad narodami.

DELLA RAGION
DI STATO
LIBRI DIECI,
Con Tre Libri delle Cause della Grandezza, e Magnificenza delle Città
DI GIOVANNI BOTERO BENESE.
ALL'ILLVSTRIS. E REVERENDIS. SIG. IL SIG. VOLFANGO TEODORICO, Arciuescouo, e Prencipe di Salzeburg &c.
CON PRIVILEGI.
IN VENETIA, APPRESSO I GIOLITI. M. D. LXXXIX.

Strona tytułowa pierwszego wydania *Della ragion di stato libri dieci* włoskiego jezuity Giovanniego Boreta z 1589 r.

Racja stanu jest nierozerwalnie związana z pojęciem państwa. Nie istnieje racja stanu organizacji międzynarodowej, regionu, kontynentu, ugrupowania politycznego czy korporacji międzynarodowej. Samo pojęcie jest nieostre i różnie definiowane. Racja stanu bywa łączona z interesem publicznym czy z bezpieczeństwem narodowym. Fundamentalnym celem racji stanu jest utrzymanie suwerenności i niepodległości państwa rozumianych jako integralność terytorialna, narodowa tożsamość i optymalne warunki do rozwoju. Naukowcy zwracają uwagę na to, że pojęcie racji stanu ma nieostre granice. Racja stanu jest w gruncie rzeczy kategorią polityczną niezwykle pojemną i zmienną odnoszącą się bardziej do praktyki politycznej niż do teorii. Dosłownie termin *racja stanu* oznacza rozum państwa, co można rozwinąć jako świadomość państwową lub myślenie kategoriami państwa. Wartości racji stanu są względnie

trwałe (suwerenność, bezpieczeństwo itp.). Natomiast zmieniają się sposoby realizacji celów. Zależą one między innymi od ustroju politycznego państwa, sojuszy międzynarodowych, wojen czy – jak współcześnie – wyzwań klimatycznych. Przed II wojną światową polski publicysta i filozof Adolf Bocheński wyjaśniał, że „celem polityki racji stanu jest [...] coraz to większa, coraz to bardziej wzrastająca potęga państwa i narodu, coraz to większa, coraz bardziej wzrastająca możliwość narzucania swej woli innym państwom". Według niego koncepcji racja stanu staje się imperatywem stałego wzmacniania pozycji własnego państwa w stosunkach międzynarodowych.

Współczesne rozumienie racji stanu przeszło pewną ewolucję, a sam termin *racja stanu* bywa zastępowany pojęciem **interesu narodowego**. Wyrazicielami interesu narodowego mogą być przedstawiciele państwa, jego organy, a także samo społeczeństwo. Z założenia interes narodowy ma charakter powszechny i dotyczy wszystkich podmiotów w państwie. Interes narodowy staje się priorytetem polityki zagranicznej prowadzonej przez państwo. Bezpośrednie odwołanie się do interesu narodowego stanowi ważny argument w dyskusji politycznej. Zarzut postępowania przeciw interesowi narodowemu staje się jednocześnie zarzutem działania na niekorzyść społeczeństwa. Zarówno racja stanu, jak i interes narodowy przedkładają interes ogółu nad interes grup czy jednostek. Ponieważ interesy te są bardzo różnorodne i często sprzeczne ze sobą, w interesie ogólnym państwa czy narodu jest takie ich zespolenie i zharmonizowanie, aby rozbieżności nie osłabiały i nie rozbijały jedności. Interes narodowy odnosi się do politycznej wspólnoty, w której wszystkie jednostki łączy lojalność wobec państwa, takie same reguły równości i wolności, niezależnie od pochodzenia etnicznego czy wyznania.

◂ interes narodowy

Typy interesów narodowych		
Interesy egzystencjalne	**Interesy koegzystencjalne**	**Interesy funkcjonalne**
Obejmują zaspokojenie materialnych i świadomościowych potrzeb narodu w stopniu zapewniającym jego przetrwanie, bezpieczeństwo, całość, pewność, identyczność, przystosowanie i rozwój.	Obejmują zaspokojenie materialnych i świadomościowych potrzeb narodu w zakresie: autonomii, suwerenności, uczestnictwa, przynależności, łączności, współżycia, współpracy, współzawodnictwa, korzyści, wzajemności, pozycji i roli.	Obejmują zaspokojenie materialnych i świadomościowych potrzeb narodu w zakresie: międzynarodowej informacji, percepcji, regulacji, skuteczności, sprawności i innowacji w procesach uczestnictwa międzynarodowego.

Źródło: S. Bieleń, *Rozumienie interesu narodowego*, Sprawy Nauki, http://link.operon.pl/b4 (dostęp: 14.02.2022).

Mechanizmy działania polskiej polityki zagranicznej

W 1989 r. Polska stała się państwem w pełni suwerennym. W zaistniałych wówczas okolicznościach należało na nowo określić cele polityki zagranicznej. Suwerenność nie oznacza jednak pełnej swobody, ponieważ **polska polityka zagraniczna** podlega wpływom wewnętrznym i zewnętrznym. **Do uwarunkowań wewnętrznych**, od których zależy polityka zagraniczna, trzeba zaliczyć ustrój demokratyczny, potencjał gospodarczy, zaplecze militarne czy aspekt demograficzny. Ponadto na politykę zagraniczną, zwłaszcza na relacje z sąsiadami, w dużym stopniu wpływa historia. O sytuacji na świecie decydują również konflikty zbrojne, stan gospodarki oraz sojusze i spory. Politykę zagraniczną kształ-

◂ polska polityka zagraniczna

tują wreszcie konkretne osoby, których kompetencje i postawa oddziałują na relacje między państwami.

Główną zasadą polityki zagranicznej jest zasada współpracy władz. Szczególna rola w tym przypada Prezydentowi RP, który ma silny mandat społeczny, ponieważ jest wybierany przez obywateli w powszechnych i bezpośrednich wyborach. Zadaniem **Prezydenta RP** jest czuwanie nad suwerennością kraju. Głowa państwa stoi na straży nienaruszalności i niepodzielności terytorium. Dba o jego bezpieczeństwo. Jest najwyższym reprezentantem państwa. Do uprawnień Prezydenta należą ratyfikacja i wypowiadanie umów międzynarodowych. Prezydent odpowiada za mianowanie i odwoływanie przedstawicieli Polski. Ponadto przyjmuje listy uwierzytelniające przedstawicieli dyplomatycznych innych państw. Składa wizyty za granicą i przyjmuje delegacje najwyższego szczebla.

Prezydent RP

Ministrowie spraw zagranicznych III RP

- Krzysztof Skubiszewski 1989–1993
- Andrzej Olechowski 1993–1995
- Władysław Bartoszewski 1995
- Dariusz Rosati 1995–1997
- Bronisław Geremek 1997–2000
- Władysław Bartoszewski 2000–2001
- Włodzimierz Cimoszewicz 2001–2005
- Adam Daniel Rotfeld 2005
- Stefan Meller 2005–2006
- Anna Fotyga 2006–2007
- Radosław Sikorski 2007–2014
- Grzegorz Schetyna 2014–2015
- Witold Waszczykowski 2015–2018
- Jacek Czaputowicz 2018–2020
- Zbigniew Rau od 2020

Ćwiczenie

Przypomnij sobie, w jaki sposób państwo polskie ratyfikuje umowy międzynarodowe.

W zakresie polityki zagranicznej głowa państwa powinna współdziałać z **Prezesem Rady Ministrów** i **ministrem spraw zagranicznych**. To minister spraw zagranicznych jest odpowiedzialny za koordynację polityki zagranicznej i jako szef polskiej dyplomacji zapewnia utrzymywanie stosunków z innymi państwami. Urzędnicy i dyplomaci pracujący w **Ministerstwie Spraw Zagranicznych** w Warszawie oraz na placówkach dyplomatycznych za granicą realizują polską politykę zagraniczną.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Ćwiczenie

Rozważcie, do jakiego państwa w pierwszej kolejności powinien udać się nowo wybrany Prezydent RP. Uzasadnijcie swój wybór.

Rada Ministrów

Rada Ministrów jest odpowiedzialna za prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej. Sprawuje kierownictwo w zakresie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi. Rząd zawiera umowy międzynarodowe wymagające ratyfikacji oraz zatwierdza i wypowiada inne umowy o zakresie międzynarodowym (umowy rządowe). Rada Ministrów określa strategię w polityce zagranicznej, a minister spraw zagranicznych ją realizuje.

Sejm RP

Rola **Sejmu RP** sprowadza się głównie do kontroli władzy wykonawczej. Naczelne organy władzy są zobowiązane do składania Sejmowi sprawozdań, udzielania informacji i uczestniczenia w posiedzeniach komisji. Sejm decyduje o stanie wojny i pokoju, a **Senat RP** odgrywa ważną rolę w kształtowaniu polityki wobec Polonii.

Wszystkie wymienione instytucje powinny współdziałać w realizacji racji stanu państwa. Instytucje te mają nie tylko konstytucyjny lub ustawowy mandat do re-

alizacji polskiej racji stanu. Dysponują one również zespołami specjalistów oraz dostępem do dużego zasobu informacji i danych objętych klauzulami tajności. W związku z tym decyzje podejmowane przez te organy nie zawsze są zrozumiałe dla obywateli. Na realizację racji stanu państwa wpływają między innymi przywódcy partii politycznych czy organizatorzy ugrupowań pozarządowych.

Polską racją stanu bez wątpienia jest zapewnienie warunków do bezpiecznego rozwoju państwa, utrwalanie tożsamości narodowej, zachowanie suwerenności i integralności terytorialnej oraz umacnianie prestiżu Polski poza jej granicami. Współcześnie uważa się, że racją stanu Polski powinno być utrzymanie stabilnego tempa wzrostu gospodarczego. Dla dobra kraju warto, aby Polska uczestniczyła w procesach integracyjnych, które mogą przynieść więcej korzyści niż dążenie do samowystarczalności. Obrona polskiego interesu narodowego nie powinna ograniczać się wyłącznie do przemówień w Sejmie i patetycznych gestów. Tłumacząc się jego dobrem, nie należy też skazywać kraju na izolację we wspólnocie międzynarodowej. Ważne są także działania w kuluarach, na przykład prowadzenie poufnych negocjacji z przedstawicielami innych krajów. Dzisiaj sukces państwa mierzy się nie tylko siłą armii, lecz także siłą gospodarki. Liczy się jego zdolność do zawierania korzystnych sojuszy międzynarodowych opartych na kompromisie i negocjowanych przez dyplomatów.

Pokój jest rzeczą cenną i pożądaną. Nasza generacja, skrwawiona w wojnach, na pewno na pokój zasługuje. Ale pokój, jak prawie wszystkie sprawy tego świata, ma swoją cenę, wysoką, ale wymierną. My w Polsce nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. Jest tylko jedna rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenną. Tą rzeczą jest honor.

Źródło: Przemówienie Ministra Spraw Zagranicznych RP Józefa Becka w Sejmie, 05.05.1939.

Ćwiczenia

1. Oceń wagę słów wypowiedzianych przez Józefa Becka i przedstaw ich kontekst historyczny.
2. Przedstaw, jak współcześnie oceniane są działania dyplomatyczne ministra Becka w latach 1932–1939.

W sensie teoretycznym odpowiedź na pytanie, czym jest polska racja stanu, wydaje się prosta. Racja stanu to stawianie interesu państwa ponad interesami partykularnymi, działanie na rzecz umacniania struktur państwowych, zarówno w wymiarze zewnętrznym, jak i wewnętrznym. To umacnianie siły, prestiżu i skuteczności Polski na arenie międzynarodowej, a także podejmowanie wszelkich działań służących obronie jej dobrego imienia. Racja stanu to swoisty filtr bezpieczeństwa, wychwytujący różnego rodzaju polityczne toksyny, przez który przedostają się jedynie pożądane z punktu widzenia interesów państwa zachowania, takie jak umiar, odpowiedzialność i roztropność. To wreszcie powróz, trzymający politykę państwa przy określonym systemie wartości, na tyle jednak elastyczny, by czynić państwo zdolne do międzyna-

rodowej kooperacji i współpracy, która jest konieczna dla jego rozwoju. Racja stanu to wreszcie pojęcie z zakresu kultury myślenia o własnym państwie, nadające narodowemu egoizmowi i utylitaryzmowi swoistą nutę roztropności i elegancji. Pytanie tylko, czy w polskim przypadku granic tej elegancji dawno już nie przekroczyliśmy.

Źródło: M. Eckhart, *Gdzie jest polska racja stanu*, „Myśl.pl", nr 20 (2/2011), s. 15.

Ćwiczenia

1. Odpowiedz na podstawie tekstu źródłowego, czym jest racja stanu.
2. Wyjaśnij, w jakim zakresie obywatel RP może, a w jakim musi się utożsamiać z polską racją stanu.
3. Odpowiedz na pytanie postawione przez autora tekstu. Uzasadnij swoje stanowisko, odnosząc się do konkretnych przykładów.

Na drodze do realizacji tych celów stają jednak takie zjawiska, jak:
– rozwinięte partyjniactwo;
– silna polaryzacja społeczna;
– nierozwiązywane konflikty wewnętrzne;
– nieracjonalne decyzje w polityce zagranicznej;
– funkcjonowanie ugrupowań prezentujących skrajne poglądy;
– osłabianie autorytetów narodowych.

Normatywne ujęcie polskiej racji stanu lepiej wyraża artykuł 5 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.

> Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Ćwiczenie

Praca w grupach: Przeprowadźcie analizę wskazanych niżej problemów i podajcie argumenty „za" i „przeciw".

Czy w interesie Polski jest:
a) podtrzymywanie wydobycia węgla;
b) spór o praworządność z Unią Europejską;
c) zalesianie nieużytków i powiększanie obszarów chronionych (np. parki narodowe i rezerwaty ścisłe);
d) kupowanie zaawansowanej technologicznie broni z USA;
e) podtrzymywanie wysokiej imigracji zarobkowej z Ukrainy;
f) utrzymywanie amerykańskich wojsk na swoim terytorium.

Racja stanu wymaga publicznego uzasadnienia. Prezentacja racji stanu wiąże się jednocześnie z mobilizacją politycznego poparcia dla wspólnego wysiłku oraz polityczną odpowiedzialnością. W Polsce odbywa się to przede wszystkim w Sejmie, który udziela wotum zaufania Radzie Ministrów. Proces uzasadniania racji stanu jest ciągły. Polega na on między innymi na przedkładaniu Sejmowi:

- programu działania rządu w związku z udzieleniem wotum zaufania;
- stanowiska rządu w zawiązku z udzieleniem wotum nieufności;
- uzasadnienia dla inicjowanych projektów ustaw;
- stanowiska rządu w związku z regulacjami dokonywanymi w UE;
- odpowiedzi na interpelacje i zapytania poselskie;
- informacji rządu o polityce zagranicznej.

Jakie powinny być obecnie główne cele, kierunki polityki zagranicznej Polski?

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/b6, kwiecień 2018, s. 9 (dostęp: 24.07.2022).

Polska utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze wszystkimi 193 państwami członkowskimi Organizacji Narodów Zjednoczonych. Ponadto nawiązała stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską, Autonomią Palestyńską oraz Suwerennym Wojskowym Zakonem Maltańskim. Rzeczpospolita Polska ma swoich przedstawicieli przy Unii Europejskiej i NATO w Brukseli, przy ONZ w Nowym Jorku, Wiedniu i Genewie oraz przy OECD w Paryżu i Radzie Europy w Strasburgu. Polskie ambasady znajdują się w ponad 90 państwach, a ponad 30 konsulatów generalnych i ponad 140 konsulatów honorowych znajduje się w kilkudziesięciu państwach świata. Z kolei w Polsce mieszczą się ambasady ponad 90 państw, a także 20 konsulatów generalnych 11 państw świata i ponad 100 konsulatów honorowych.

Na czele ambasady stoi **ambasador**. Jest on pełnomocnym przedstawicielem państwa w innym państwie lub przy organizacji międzynarodowej. Mianuje go i odwołuje Prezydent RP na wniosek ministra spraw zagranicznych, zaakceptowany przez Prezesa Rady Ministrów. Kierownikiem konsulatu generalnego, konsulatu honorowego, wicekonsulatu, agencji konsularnej lub wydziału konsularnego przedstawicielstwa dyplomatycznego (ambasady) jest **konsul** mianowany przez ministra spraw zagranicznych. **Konsul honorowy** w przeciwieństwie do **konsula generalnego** nie pobiera za swoją pracę wynagrodzenia. Ponadto konsul generalny zasadniczo ma obywatelstwo państwa wysyłającego, a konsul honorowy – obywatelstwo państwa przyjmującego. Ambasador i konsul przed objęciem placówki dyplomatycznej musi uzyskać **akredytację**, czyli pełnomocnictwo państwa przyjmującego.

Główny budynek polskiej ambasady w Waszyngtonie. Powstał w 1910 r. jako rezydencja amerykańskiego senatora. W 1919 r. książę Kazimierz Lubomirski zakupił ten budynek, a następnie odsprzedał go władzom polskim za symbolicznego jednego dolara. Na terenie Stanów Zjednoczonych znajdują się również polskie konsulaty w Chicago, Nowym Jorku, Los Angeles i Houston.

Porównanie placówek dyplomatycznych – ambasady i konsulaty

Rodzaj	Ambasada	Konsulat
Ranga	najwyższej rangi stałe przedstawicielstwo zagraniczne państwa (misja dyplomatyczna), zlokalizowane w stolicy państwa przyjmującego	niższej rangi zagraniczne przedstawicielstwo zagraniczne państwa (misja konsularna) zlokalizowane w różnych miastach państwa przyjmującego
Kierownik	**ambasador**	**konsul (generalny lub honorowy)**
Powoływanie	mianowany i odwoływany przez Prezydenta RP na wniosek ministra spraw zagranicznych, zaakceptowany przez Prezesa Rady Ministrów	wyznaczany i odwoływany przez ministra spraw zagranicznych na wniosek dyrektora generalnego służby dyplomatycznej
Zadania	– ochrona interesów państwa wysyłającego i jego obywateli – wspieranie przyjaznych stosunków z państwem przyjmującym – promowanie państwa wysyłającego w różnych obszarach (np. gospodarka, nauka, kultura) – przekazywanie władzom państwa wysyłającego informacji na temat państwa przyjmującego	
	– reprezentowanie państwa wysyłającego – prowadzenie rokowań i uczestniczenie w działaniach przedstawicieli władz państwa wysyłającego w państwie przyjmującym – nadzorowanie działalności wszystkich placówek zagranicznych	– czuwanie nad wykonywaniem umów z państwem przyjmującym – rozwijanie współpracy z państwem przyjmującym w różnych obszarach (np. gospodarka, nauka, kultura) – wydawanie, wznawianie, unieważnianie obywatelom państwa wysyłającego paszportów i innych dokumentów uprawniających do przekraczania granicy – udzielanie wiz i wydawanie zastępczych dokumentów podróży obywatelom innych państw

Ewolucja polskiej racji stanu po 1989 r.

W okresie ostatnich ponad 100 lat można wyróżnić cztery etapy ewolucji polskiej racji stanu. Pierwszy etap obejmuje lata 1918–1939, czyli czasy II Rzeczypospolitej Polskiej. Drugi etap obejmuje lata 1945–1989 określane jako czasy Polski Ludowej. W trzecim etapie z lat 1989–1999 nastąpiła transformacja ustrojowa i całkowita redefinicja polskiej racji stanu. Czwarty etap wiąże się z dwoma cezurami czasowymi: wstąpieniem Polski do NATO w 1999 r. i wstąpieniem Polski do UE w 2004 r. Obecnie Rzeczpospolita Polska musi wypracować nowe założenia racji stanu dla kraju należącego do bezpiecznej wspólnoty transatlantyckiej, wdrażania do roli członka UE i wypracowania relacji z innymi państwami spoza obu wspólnot.

integracja z UE i NATO

W ramach członkostwa Polski w Unii Europejskiej do pierwszego sporu o polską rację stanu doszło jeszcze przed akcesją. Polski rząd ogłosił cztery zastrzeżenia co do projektu traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Dotyczyły one:

- systemu ważenia głosów w Radzie UE;
- sprzeciwu wobec ustanowienia stanowiska prezydenta UE i utrzymania zasady „jeden kraj – jeden głos" w Komisji Europejskiej;
- zapewnienia udziału wszystkich krajów członkowskich przy podejmowaniu decyzji o współpracy w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa;
- wpisania do preambuły odwołania się do tradycji chrześcijańskich.

Polska była i jest niechętna do rozbudowy autonomicznych zdolności reagowania w ramach UE bez udziału NATO. Jest to jeden ze spornych obszarów w relacjach z obiema organizacjami. Polska preferuje ściślejszy sojusz militarny ze Stanami Zjednoczonymi niż z krajami europejskimi, takimi jak Francja czy Niemcy. Przejawiło się to w poparciu USA w wojnie w Iraku w 2003 r. wbrew interesom UE. Podobnie wyglądała sytuacja w sprawie budowy amerykańskiej tarczy antyrakietowej w Polsce – ostatecznie do jej powstania doszło w Redzikowie na Pomorzu. Preferowanie sojuszu z USA nad silniejsze związki z Francją czy Niemcami wynika z prowadzonej przez te państwa polityki zagranicznej. Dla niektórych państw unijnych, głównie dla Niemiec i Francji, bliskie współdziałanie z Rosją miało znaczenie strategiczne. Przykładem tego była budowa Gazociągu Północnego, czyli *Nord Stream*, z Wyborga w Rosji do Greifswaldu w Niemczech. Dla Polski uzależnienie się od rosyjskich surowców energetycznych jest niezgodne z racją stanu. W interesie narodowym Polski jest dywersyfikacja dostaw gazu i ropy naftowej. Osiągnięto to między innymi przez budowę w latach 2009–2016 terminala gazu skroplonego (LNG) w Świnoujściu, który zwiększył bezpieczeństwo energetyczne państwa.

Państwa członkowskie UE mają różne interesy, które nie zawsze pokrywają się z polską racją stanu. Nie oznacza to jednak, że kraje te są Polsce niechętne czy wrogie. Zasadniczym celem polskiej polityki zagranicznej w tym obszarze powinno więc być niwelowanie różnic. Najbardziej racjonalne wydaje się poszukiwanie w ramach lub poza UE partnerów do realizacji projektów zgodnych z polską racją stanu.

Na zdjęciu amerykański czołg Abrams. O wyborze opcji amerykańskiej dla polskiej racji stanu świadczą również duże kontakty zbrojeniowe na zakup myśliwców amerykańskich F-16, F35, systemu obrony przeciwpowietrznej Patriot czy czołgów Abrams. Innym przykładem jest umowa polsko-amerykańska z 2018 r. o stałej obecności wojsk amerykańskich w Polsce.

Podsumowanie lekcji

s. 276 ▸ ■ **Racja stanu** to uznanie dobra, interesu i potrzeb państwa za wartość nadrzędną. Elementami racji stanu są: niepodległość i suwerenność państwa, ład wewnętrzny, bezpieczeństwo zewnętrzne, integralność terytorialna i tożsamość państwowa.

s. 277 ▸ ■ **Interes narodowy** jest zbieżny z pojęciem racji stanu. Ma on charakter powszechny i dotyczy wszystkich podmiotów w państwie. Wyrazicielami interesu narodowego mogą być przedstawiciele państwa, jego organy, a także samo społeczeństwo.

s. 277 ▸ ■ Największy wpływ na **kształtowanie polskiej racji stanu** mają **Prezydent RP, Rada Ministrów** (w szczególności Prezes Rady Ministrów i Minister Spraw Zagranicznych) oraz **Sejm**.

s. 277 ▸ ■ **Polityka zagraniczna Polski** jest realizowana przez służbę zagraniczną, czyli przez urzędników i dyplomatów pracujących w **Ministerstwie Spraw Zagranicznych** w Warszawie oraz na **placówkach dyplomatycznych** za granicą (w ambasadach i konsulatach).

s. 283 ▸ ■ Po 1989 r. polska polityka zagraniczna była ukierunkowana przede wszystkim na **integrację z Unią Europejską** i **Paktem Północnoatlantyckim**. Obecnie zasadniczym celem polskiej polityki zagranicznej jest **umacnianie pozycji polskiego państwa** w obu strukturach oraz **dbanie o bezpieczeństwo kraju** względem globalnych wyzwań.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij, czym jest racja stanu i przedstaw własną wizję polskiej racji stanu na nadchodzącą dekadę.
2. Wskaż instytucje odpowiedzialne za kształtowanie i realizację polskiej polityki zagranicznej.
3. Wyjaśnij różnicę między konsulatem a ambasadą.
4. Dowiedz się i wyjaśnij na czym polegała tzw. pułapka Becka.

2. Relacje Rzeczypospolitej Polskiej z sąsiadami

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz relacje Rzeczypospolitej z państwami sąsiedzkimi.

Ćwiczenie

Burza mózgów: Przedstawcie argumenty uzasadniające tezę, że 1989 r. był przełomowy w najnowszej historii Polski, Europy i świata.

Polska polityka zagraniczna po 1989 r.

Przemiany wewnętrzne w Polsce, a także zmiany geopolityczne w Europie i na świecie doprowadziły do reorientacji **polskiej polityki zagranicznej po 1989 r.** Zasadnicza zmiana wiązała się z uzyskaniem suwerenności, powstaniem demokratycznego systemu politycznego oraz ukształtowaniem się nowego ładu w stosunkach międzynarodowych. Po rozpadzie Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej Polska weszła na drogę integracji z państwami Europy Zachodniej. Najpierw należało jednak unormować stosunki bilateralne z nowymi sąsiadami. Ich podstawą stały się traktaty dwustronne.

polityka zagraniczna po 1989 r.

Niemcy

Najszybciej uregulowano stosunki z zachodnim sąsiadem – zjednoczonymi Niemcami (RFN). Pierwszy **traktat z 14 listopada 1990 r.** potwierdzał wspólną granicę. Drugi **traktat z 17 czerwca 1991 r.** określał dwustronne stosunki w duchu współpracy, dobrego sąsiedztwa i pojednania. Mimo wspólnej trudnej historii to właśnie Niemcy były głównym orędownikiem integracji Polski z NATO i Unią Europejską. Od 1991 r. był prowadzony dialog polsko-niemiecko-francuski w ramach Trójkąta Weimarskiego. Spotkania ministrów spraw zagranicznych lub szefów państw lub rządów odbywały się co do zasady raz w roku, ale nieregularnie. Są też najważniejszym partnerem handlowym Polski. Udział Niemiec w polskim eksporcie wzrósł do prawie 29% w 2020 r. Jednocześnie rośnie znaczenie Polski dla niemieckiego handlu zagranicznego. Polska, jako zdecydowanie największy partner handlowy Niemiec w Europie Środkowo-Wschodniej, zastąpiła Włochy na piątym miejscu wśród najważniejszych partnerów handlowych Niemiec na świecie. Przy tym niemiecki handel zagraniczny z Polską był w ubiegłym roku prawie trzykrotnie większy niż z Rosją.

stosunki polsko-niemieckie

partnerstwo handlowe

Polski handel zagraniczny w 2020 r.

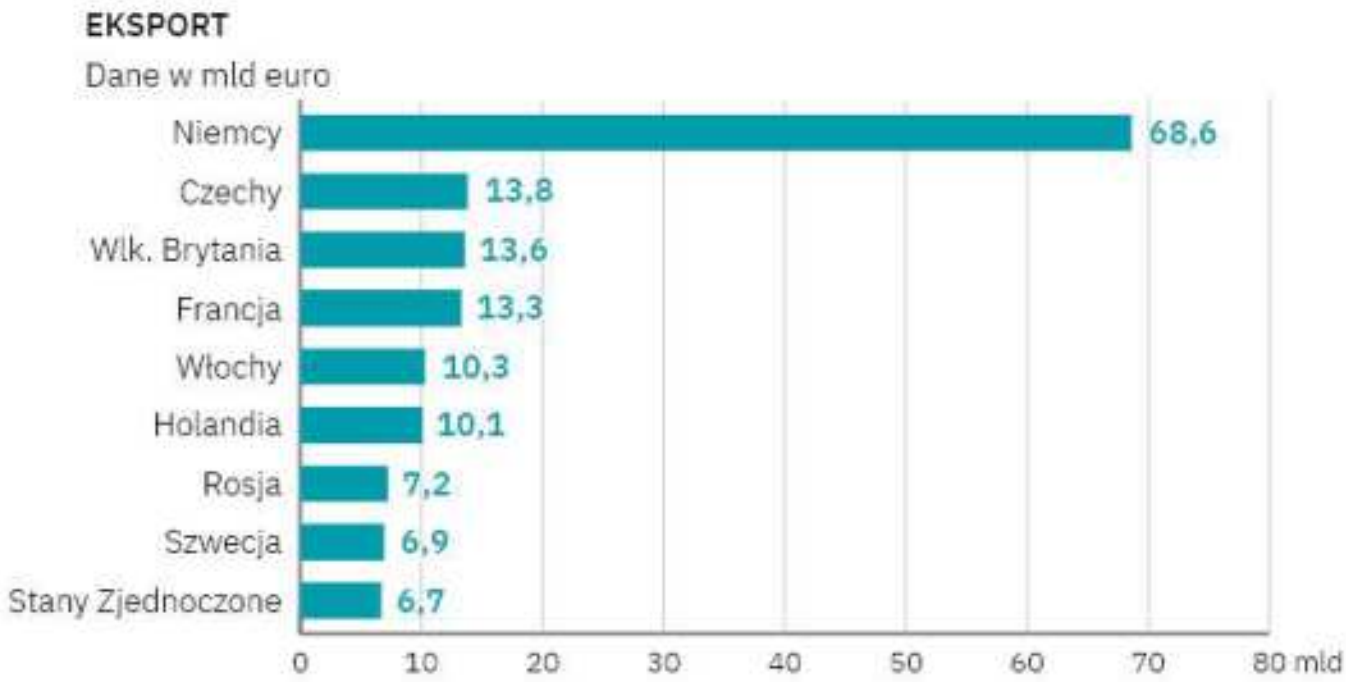

Źródło: GUS, http://link.operon.pl/cf (dostęp: 03.05.2022).

Ćwiczenie

Na podstawie danych porównaj wartość importu i eksportu z sąsiadami Polski względem pozostałych krajów, z którymi Polska prowadzi wymianę zagraniczną.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego obroty handlowe Niemiec z Polską w 2020 r. wyniosły 118 mld euro (import: 49,3 mld euro; eksport: 68,6 mld euro). W niemieckim eksporcie dominują pojazdy i ich wyposażenie, maszyny i urządzenia, elektrotechnika, wyroby chemiczne. Polska eksportuje głównie części i wyposażenie pojazdów, artykuły spożywcze, meble oraz sprzęt gospodarstwa domowego.

W wymiarze symbolicznym duże znaczenie miało wspólne obchodzenie ważnych rocznic w 2014 r.: 25-lecia obalenia komunizmu, 15-lecia członkostwa Polski w NATO, 10-lecia członkostwa Polski w UE, a także 75. rocznicy wybuchu II woj-

ny światowej i 70. rocznicy powstania warszawskiego. W ramach współpracy wojskowej Niemcy przekazały lub sprzedały Polsce łącznie 249 czołgów Leopard, które stanowią obecnie najnowocześniejszy tego typu sprzęt w polskiej armii.

Dynamiczna współpraca obejmuje również dziedziny nauki, kultury i społeczną. W Berlinie, Düsseldorfie i Lipsku działa **Instytut Polski**. Od 1990 r. w Warszawie działa **Instytut Goethego** popularyzujący naukę języka niemieckiego (kursy i egzaminy języka niemieckiego) i pośredniczący we współpracy w dziedzinie kultury i edukacji. 17 czerwca 1991 r., równocześnie z podpisaniem traktatu dobrosąsiedzkiego, podpisano umowę o niemiecko-polskiej współpracy młodzieży. **Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży** (PNWM) umożliwia spotkania i współpracę młodych Polaków i Niemców. PNWM dofinansowuje i merytorycznie wspiera polsko-niemieckie projekty.

PNWM dotuje spotkania młodzieży – od warsztatów teatralnych przez międzyszkolne projekty ekologiczne po mecze hokeja na trawie. Dla organizatorów tych spotkań – nauczycieli, pedagogów i animatorów są przeprowadzane szkolenia, konferencje i seminaria oraz są wydawane publikacje. Od początku swojej działalności PNWM dofinansowała już blisko 80 tys. projektów, w których wzięło udział ponad 3 mln młodych ludzi.

Deutsch-Polnisches Jugendwerk
Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży

Jak Pan(i) ocenia obecne stosunki polsko-niemieckie? Czy są one:

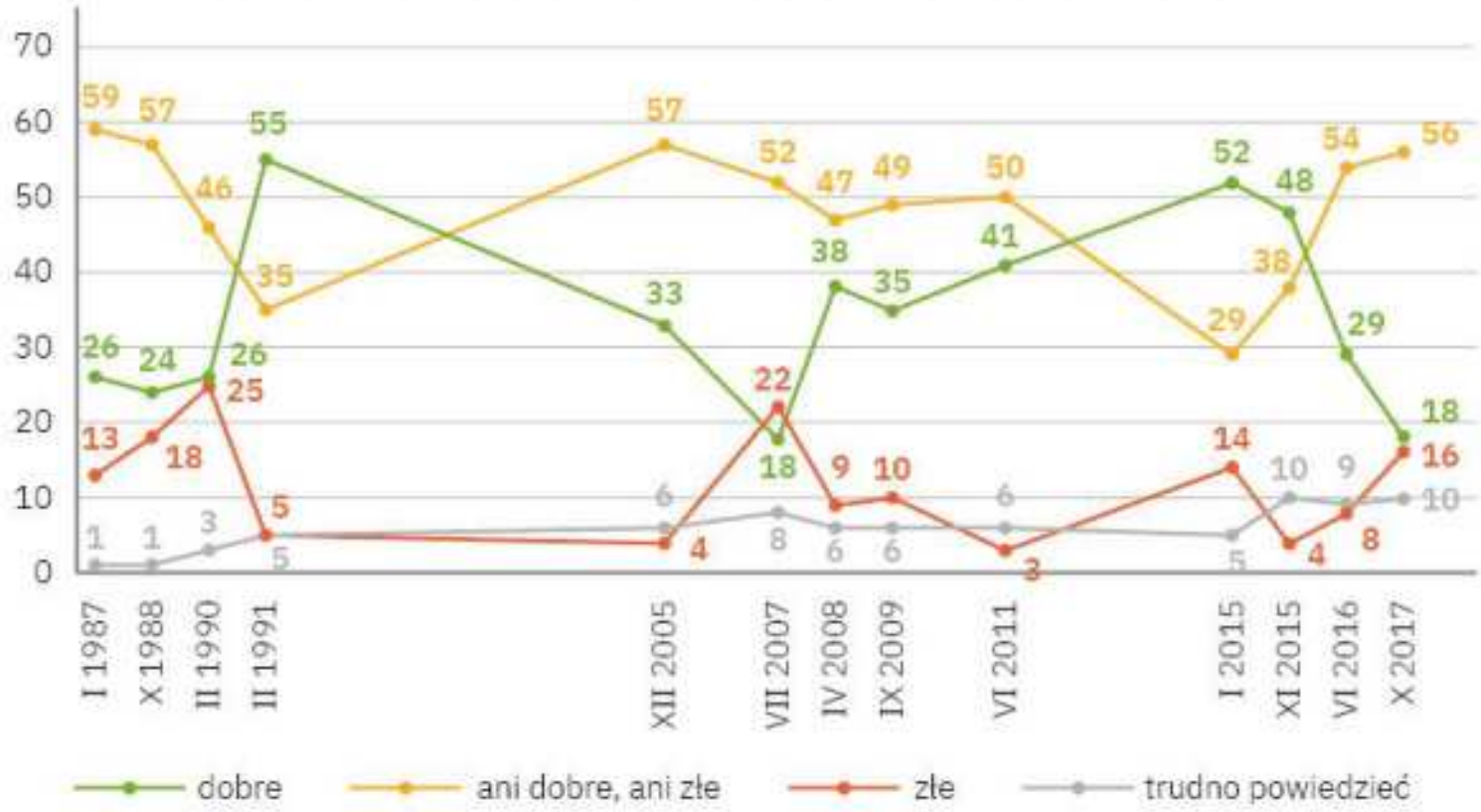

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/b9, listopad 2017, s. 2 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenie

Wskaż subiektywne i obiektywne czynniki, które mogły wpływać na ocenę relacji polsko-niemieckich w badanym okresie.

Niemcy mają zdecydowanie wyższy potencjał ekonomiczny i status międzynarodowy niż Polska. Są najsilniejszą gospodarką europejską. W relacjach polsko-

-niemieckich występują również problemy. Niemcy były krytyczne wobec polskiego zaangażowania w wojnę w Iraku w 2003 r. Polska jest postrzegana przez Niemcy jako amerykański „koń trojański". Niemcy dystansowały się wobec wzmacniania tak zwanej wschodniej flanki NATO przez rozmieszczenie amerykańskich baz między innymi w Polsce. Oba państwa inaczej postrzegają Rosję. Dla Niemiec Rosja jest bardziej partnerem ekonomicznym i dostawcą surowców energetycznych, a dla Polski Rosja to nieprzewidywalny sąsiad naruszający integralność terytorialną krajów sąsiednich. W czasie gdy Niemcy zrealizowały wspólnie z Rosją budowę Gazociągu Północnego (tzw. *Nord Stream* 1 i 2) Polska zbudowała gazoport LNG w Świnoujściu i uniezależniła się od Rosji, która nie jest już jedynym dostawcą gazu do Polski. Kiedy w 2015 r. wybuchł kryzys migracyjny, pojawiły się rozbieżności w sprawie polityki UE wobec uchodźców. Podczas gdy Niemcy optowały za polityką „otwartych drzwi", strona polska była przeciwna przyjmowaniu imigrantów w ramach programu relokacji. Niemcy są również krytyczne wobec zmian politycznych w Polsce po 2016 r. oraz zarzucają polskiemu rządowi odejście od zasad praworządności i niezależności władzy sądowniczej.

Czechy i Słowacja

Relacje z południowymi sąsiadami Polski uregulowano **6 października 1991 r.** W tym czasie Czechy i Słowacja stanowiły jedno państwo federacyjne. Po rozpadzie federacji w 1993 r. (tzw. aksamitny rozwód) na podstawie dodatkowych protokołów, podpisanych przez Polskę ze Słowacją (8 lipca 1993 r.) oraz z Czechami (29 marca 1996 r.), traktat z 6 października 1991 r. zachował moc obowiązującą. Wspólną inicjatywą prezydentów Polski, Czechosłowacji i Węgier było utworzenie w 1991 r. tak zwanego **Trójkąta Wyszehradzkiego**. Po rozpadzie Czechosłowacji przekształcił się on w **Grupę Wyszehradzką** (V4). Grupa ma charakter nieformalny i składa się z czterech państw. Podjęła wspólną inicjatywę w kwestii przystąpienia do struktur NATO. Kraje V4 popierają inicjatywę wzmocnienia tak zwanej wschodniej flanki NATO. W 2021 r. zaostrzył się **spór o kopalnię odkrywkową węgla brunatnego w Turowie**. Czechy pozwały Polskę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Skarga dotyczyła rozbudowy kopalni i jej negatywnego wpływu na czeskie regiony przygraniczne, gdzie obniżył się poziom wód gruntowych.

Grupa Wyszehradzka

Grupa Wyszehradzka (V4) zawdzięcza swoją nazwę miejscu pierwszego spotkania przedstawicieli państw. Na zamku w węgierskim mieście Wyszehrad 15 lutego 1991 r. prezydenci Polski (Lech Wałęsa) i Czechosłowacji (Václav Havel) oraz premier Węgier (József Antall) podjęli inicjatywę współpracy.

Średnie ocen na skali sympatii – niechęci Polaków do wybranych narodów*

Ćwiczenie

Rozważ, w jakim stopniu sympatia lub niechęć Polaków do wybranych narodów jest wynikiem osobistych doświadczeń, a na ile jest kreowana przez media i politykę władz.

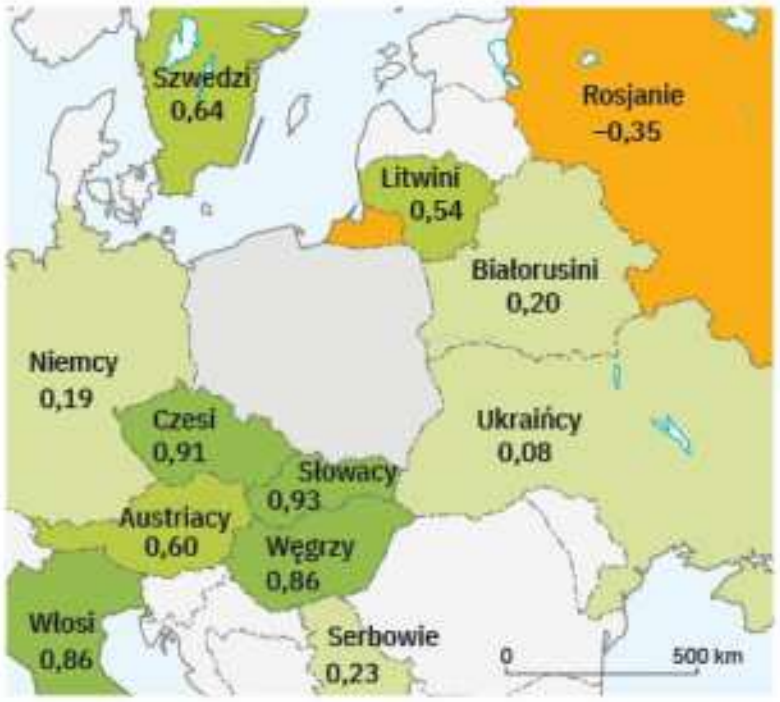

* Średnie mierzone na skali od −3 (maksymalna niechęć) do +3 (maksymalna sympatia)

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bb, marzec 2020, s. 6 (dostęp: 24.07.2022).

Ukraina

Po 1989 r. Polska jako pierwsza poparła dążenia niepodległościowe Ukrainy. Wzajemne stosunki uregulował traktat zawarty 18 maja 1992 r. Od tego czasu na obustronne relacje wpłynęło wiele wydarzeń. Na stosunkach polsko-ukraińskich ciążą sprawy z przeszłości. Każda ze stron inaczej postrzega takie kwestie, jak krwawe wydarzenia na Wołyniu w latach 1943–1944, rolę Ukraińskiej Powstańczej Armii z lat 1942–1947 czy akcję „Wisła" (1947–1950). Polska sprzyja proeuropejskim aspiracjom Ukrainy. W czasie tak zwanej **pomarańczowej rewolucji** z lat 2004–2005 wielu polskich polityków udzieliło poparcia obywatelskim ruchom demokratycznym. Ważnym wspólnym przedsięwzięciem było zorganizowanie mistrzostw piłkarskich Euro 2012. Polska udzieliła poparcia dla tak zwanego **Euromajdanu** (2013/2014). Polska lobbuje na rzecz Ukrainy na forum NATO i Unii Europejskiej. Od 2014 r. działa wspólna międzynarodowa brygada polsko-litewsko-ukraińska (LITPOLUKRBRIG) w Lublinie, a od 2015 r. ukraińscy oficerowie i podoficerowie są szkoleni w Polsce. Rzeczpospolita sprzeciwiła się rosyjskiej aneksji Krymu i wspieraniu rosyjskich separatystów w Donbasie na wschodzie Ukrainy. W ostatniej dekadzie znacząco **wzrosła liczba ukraińskich pracowników w Polsce**. Szacuje się, że w 2021 r. było ich około 1 mln. W wyniku wojny w Ukrainie do Polski przybyły prawie 3 mln uchodźców. Polska zaangażowała się również w udzielanie wsparcia materiałowego dla wojsk ukraińskich, a polscy politycy wielokrotnie spotykali się w Kijowie z prezydentem Wołodymyrem Zełenskim, manifestując swoje poparcie dla Ukraińców. Niepodległa Ukraina może w przyszłości stać się strategicznym partnerem Polski w tej części Europy.

obrona integralności Ukrainy

migracja ekonomiczna

Ważnym momentem pojednawczym w stosunkach polsko-ukraińskich było uroczyste otwarcie 24 czerwca 2005 r. odbudowanego cmentarza Orląt Lwowskich. W ceremonii wzięli udział prezydenci obu krajów: Aleksander Kwaśniewski i Wiktor Juszczenko. Obaj politycy również wspólnie potępili akcję „Wisła" w jej 60 rocznicę.

Białoruś

Po 1989 r. Polska poparła dążenia niepodległościowe Białorusi. Wzajemne stosunki uregulował **traktat zawarty 23 czerwca 1992 r.** Stosunki polsko-białoruskie znacznie się pogorszyły w 1994 r. po przejęciu władzy na Białorusi przez Aleksandra Łukaszenkę. Prowadzona przez niego polityka doprowadziła do **dyktatorskich rządów**, łamiących prawa człowieka. Polskie władze próbują wpływać na białoruskie władze bezpośrednio i przez instytucje unijne. Chcą złagodzenia białoruskiej restrykcyjnej polityki względem opozycji. Jak dotąd te działania nie odnoszą pożądanego skutku. Białoruś coraz bardziej uzależnia się od Rosji, a na jej terenie stacjonują rosyjskie wojska. Organizują one coroczne manewry wojskowe przy granicy polskiej pod nazwą **„Zapad"** („Zachód"). Polskie i litewskie władze udzielają białoruskiej opozycji pomocy rzeczowej i materialnej. Na terenie obu państw znalazło schronienie wielu białoruskich opozycjonistów. W 2006 r. reaktywowano nadającą z Polski białoruską **radiostację „Racja"**. Dla ułatwienia Białorusinom kontaktów z Polską w 2011 r. zostały zniesione dla nich opłaty wizowe. Autorytarne władze białoruskie prześladują polską mniejszość. Działacze Związku Polaków na Białorusi są szykanowani, a jego liderzy przebywają w białoruskich więzieniach. W 2021 r. Andżelika Borys, przewodnicząca **Związku Polaków na Białorusi**, oraz troje członków zarządu głównego – Maria Tiszkowska, Irena Biernacka i Andrzej Poczobut zostali aresztowani pod zarzutem wzniecania nienawiści na tle narodowościowym. Polskie władze zamknęły granice dla przedstawicieli białoruskich władz, którzy brali udział w represjach wobec opozycji. Polska naciska również na UE w celu wprowadzenia kolejnych sankcji wobec reżimu Aleksandra Łukaszenki. Za pomocą działań dezinformacyjnych i propagandowych władze w Mińsku oraz na Kremlu prezentują Polskę jako kraj destabilizujący Białoruś, a nawet jako zagrożenie dla integralności i podmiotowości Białorusi. Z terenów Białorusi od 2021 r. zaczęły napływać do Polski i Litwy grupy migrantów, między innymi z Iraku, Syrii i Afganistanu. Według władz polskich i litewskich jest to element tak zwanej **wojny hybrydowej** i próba destabilizacji politycznej regionu. Oba państwa podjęły zdecydowane działania w celu obrony swoich granic i granic UE (wprowadzenie stanu wyjątkowego, budowa zapór granicznych, sankcje nakładane na Białoruś w ramach UE). Z terenu Białorusi nastąpiła również rosyjska inwazja na Ukrainę w 2022 r. Z tego powodu Białoruś została objęta zachodnimi sankcjami, podobnie jak Rosja.

wsparcie opozycji białoruskiej

W 2021 r. na granicy polsko-białoruskiej zaczął powstawać płot, który ma zatrzymać nielegalną migrację z Azji Środkowej, Bliskiego Wschodu i Afryki, organizowaną przez reżim Aleksandra Łukaszenki. Jednocześnie polski Sejm przyjął ustawę o budowie muru, czyli fizycznej bariery, i urządzeń technicznych na części granicy z Białorusią, długości 150–180 km. Koszt inwestycji jest szacowany na 1,6 mld złotych.

Litwa

Ostatnim krajem, z którym Polska podpisała traktat o współpracy, była Litwa. Porozumienie zawarto dopiero **24 kwietnia 1994 r.**, co było spowodowane

kontrowersjami w ocenie wzajemnych stosunków w okresie międzywojennym. Sporną kwestią była też sytuacja prawna mniejszości narodowych w obu krajach. Polska, Litwa i inne kraje bałtyckie dążą do **wzmocnienia tak zwanej wschodniej flanki NATO**. Od 2006 r. polskie samoloty osłaniają przestrzeń powietrzną Litwy, Łotwy i Estonii w ramach **misji Baltic Air Policing**. W 2007 r. władze Polski i Litwy wspólnie obchodziły 216 rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja, a Litwa uznała 3 maja za jedno ze swoich świąt narodowych. Mimo wspólnych interesów w ramach NATO i UE na stosunki między krajami nadal wpływa polityka władz litewskich względem licznej Polonii w rejonie Wilna. Chodzi o takie kwestie, jak pisownia polskich nazwisk, nazw ulic i miejscowości. Problemem staje się także likwidacja polskich szkół oraz ograniczenia liczby przedmiotów wykładanych w języku ojczystym w polskich szkołach na Litwie.

wzmacnianie wschodniej flanki NATO

Rosja

Po rozpadzie ZSRR w interesie Polski leżało szybkie uregulowanie stosunków z nowymi państwami, przede wszystkim z Rosją. Po 1989 r. w zachodniej Polsce nadal znajdowały się wojska radzieckie. Ich obecność ograniczała suwerenność kraju. Ostatnie oddziały zostały wycofane 17 września 1993 r. Drogę do nowej współpracy polsko-rosyjskiej otworzył **traktat podpisany 22 maja 1992 r. w Moskwie** przez prezydentów obu krajów: Lecha Wałęsę i Borysa Jelcyna. Niestety, relacje między krajami wciąż nie są łatwe. Dużym problemem jest nierozliczona przeszłość. Przykładem są losy polskich oficerów po 1939 r. i jeńców rosyjskich po wojnie polsko-bolszewickiej. Sytuację utrudniają też wzajemne uprzedzenia i ambicje mocarstwowe Rosji. W wyniku inwazji rosyjskiej na Ukrainę w 2022 r. relacje polsko-rosyjskie uległy zamrożeniu. Polska gospodarka próbuje uniezależnić się od rosyjskich surowców. Znacząco ograniczono przepływy osób i towarów na granicach z Rosją i z Białorusią.

„Istnieje zasadnicza różnica między pojęciem Słowianina w Rosji a w Polsce. Dla Rosjan jest to pojęcie głównie polityczne. Polityczne, choć naturalnie z dodatkiem aspektów etnicznych. Dla Polaków bycie Słowianinem to pojęcie etniczne. A więc dla Rosjan bycie Słowianinem oznacza w całej Europie zgodę na dominację polityczną świata słowiańskiego, ustanowioną przez Rosjan". W ten sposób fundamenty stosunków polsko-rosyjskich określił w 2007 roku były ambasador RP w Moskwie i minister spraw zagranicznych Stefan Meller. Polska polityka wschodnia, w szczególności relacje z Federacją Rosyjską są z pewnością jednym z najważniejszych, ale zarazem najtrudniejszych kierunków polityki zagranicznej III RP. Wyjątkowy charakter stosunków polsko-rosyjskich wynika z długiej i pełnej dramatów historii obu narodów, bliskości geograficznej i etnicznej, uwarunkowań kulturowych, ekonomicznych, bezpieczeństwa, wzajemnych stereotypów czy strukturalnej różnicy strategicznych interesów obu państw.

Źródło: M. Lakomy, *Główne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich na początku XXI wieku* [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, red. M. Stolarczyk, Katowice 2011, s. 69.

Ćwiczenia

1. Wyjaśnij, na czym polega różnica w rozumieniu pojęcia *Słowianin* przez Polaków i Rosjan.
2. Podaj po dwa przykłady problemów w relacjach polsko-rosyjskich w każdym z obszarów wskazanym w tekście źródłowym.

Od 1999 r. niekwestionowanym przywódcą Rosji pozostaje Władimir Putin, który piastuje naprzemiennie urząd prezydenta lub premiera. Prowadzi on agresywną i mocarstwową politykę zmierzającą do odbudowy rosyjskiej strefy wpływów na

obszarze poradzieckim. Utrzymuje rządy totalitarne i zwalcza wszelkie przejawy społecznego niezadowolenia. Rosja pod jego rządami sprzeciwiała się rozszerzeniu NATO na wschód, a wzmacnianie tak zwanej wschodniej flanki Sojuszu Północnoatlantyckiego uważa za zagrożenie dla swojej suwerenności. Blokowanie przez Rosję polskiej żeglugi przez Cieśninę Pilawską i po Zalewie Wiślanym skłoniło polski rząd do **przekopu Mierzei Wiślanej**. Polska udzieliła też wsparcia Gruzji w okresie konfliktu o Południową Osetię i w wojnie rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r. Na terenie Polski schronienie znaleźli również imigranci z Czeczeni po nieudanych próbach uzyskania niepodległości na przełomie XX i XXI w. Polska popiera na arenie międzynarodowej **ideę sankcji jako odpowiedź na agresywne działania Kremla** wobec Gruzji czy Ukrainy. W graniczącym z Polską rosyjskim Obwodzie Kaliningradzkim stacjonują ofensywne siły rosyjskie dysponujące **rakietami krótkiego zasięgu „Iskander"** (do 500 km), wyposażonymi w głowice atomowe. W zasięgu rakiet znajduje się wiele polskich miast, w tym Warszawa. Po 2022 r. zagrożenie ze strony Rosji znacząco wzrosło. Po ataku na Ukrainę Rosja stała się państwem nieprzewidywalnym.

Wpływ na relacje między oboma krajami miała również **katastrofa lotnicza z 10 kwietnia 2010 r.** W drodze na obchody 70. rocznicy zbrodni katyńskiej w czasie podchodzenia do lądowania pod Smoleńskiem rozbił się polski samolot Tu-154M z Prezydentem RP Lechem Kaczyńskim na pokładzie. Śmierć poniosło wielu wysokich rangą przedstawicieli i funkcjonariuszy polskiego państwa, w tym ostatni prezydent RP na uchodźstwie Ryszard Kaczorowski, wicemarszałkowie Sejmu i Senatu, grupa parlamentarzystów, dowódcy sił zbrojnych RP oraz Rzecznik Praw Obywatelskich. Raport rosyjskiej komisji badania wypadków lotniczych (tzw. raport Tatiany Anodiny) jednostronnie obarczył stronę polską winą za katastrofę. Raport polskiej komisji badania wypadków lotniczych (tzw. raport Jerzego Millera) wykazał szereg błędów po stronie polskiej i rosyjskiej, które w efekcie doprowadziły do katastrofy. W 2022 r. ukazał się raport sejmowej podkomisji (tzw. raport Antoniego Macierewicza) stawiający tezę, że przyczyną katastrofy był akt bezprawnej ingerencji strony rosyjskiej. Rosja do tej pory nie zwróciła wraku samolotu ani czarnych skrzynek.

Jak Pan(i) ocenia obecne stosunki polsko-rosyjskie? Czy są one:

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bc, kwiecień 2020, s. 6 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenia

1. Podaj lata, kiedy przeważała pozytywna ocena w relacjach polsko-rosyjskich. Wyjaśnij, co mogło na taką ocenę wpływać.
2. Porównaj ocenę stosunków polsko-rosyjskich i polsko-niemieckich w latach 1987–2017.

W 2006 r. polski rząd podjął decyzję o budowie Terminala LNG w Świnoujściu. Powstanie gazoportu pozwoliło na odbieranie skroplonego gazu ziemnego drogą morską z dowolnego kierunku na świecie. Dzięki temu Polska częściowo uniezależniła się od dostaw rurociągami z Rosji i zwiększyła swoje bezpieczeństwo energetyczne. Terminal pozwala na odbiór do 5 mld m^3 gazu ziemnego rocznie, z możliwością rozbudowy do 7,5 mld m^3. Obecnie Polska zużywa ok. 20 mld m^3 gazu rocznie. Inwestycję zakończono w 2015 r.

Podsumowanie lekcji

- Od 1993 r. Rzeczpospolita Polska sąsiaduje z siedmioma państwami. **W latach 1991–1994 Polska uregulowała kwestie granic i relacje ze wszystkimi swoimi sąsiadami.** s. 285
- **Niemcy** i **Czechy** są najważniejszymi **partnerami handlowymi** Polski spośród wszystkich państw sąsiedzkich. s. 285–289
- Polska **wspiera aspiracje Ukrainy do integracji z Europą** (UE i NATO) oraz **występuje w obronie integralności tego państwa** (Krym i Donbas). s. 289
- **Niemcy**, **Czechy**, **Słowacja** i **Litwa** należą razem z Polską do Unii Europejskiej, NATO i są w strefie Schengen. s. 285–291
- Z **Ukrainy**, **Białorusi** i **Rosji** napływają do Polski **imigranci zarobkowi**. Z Ukrainy napływ imigrantów jest największy. s. 289–291
- Polska udziela **wsparcia opozycji białoruskiej** walczącej o demokratyzację Białorusi. s. 290
- W interesie Polski i Litwy jest wzmacnianie tzw. **wschodniej flanki Sojuszu Północnoatlantyckiego** oraz **zewnętrznej granicy UE** przed agresywną polityką Rosji oraz przed niekontrolowanym napływem imigrantów z Azji i Bliskiego Wschodu. s. 291

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Zaproponuj działania, które mogłyby poprawić wizerunek Polski i Polaków na świecie.
2. a) Zapoznaj się z wykresem i na jego podstawie opracuj krótki raport o oczekiwanej społecznie współpracy polsko-niemieckiej.

W jakich – maksymalnie trzech – obszarach Polska i Niemcy powinny ściśle współpracować? Odpowiedzi Polaków i Niemców w 2021 r.

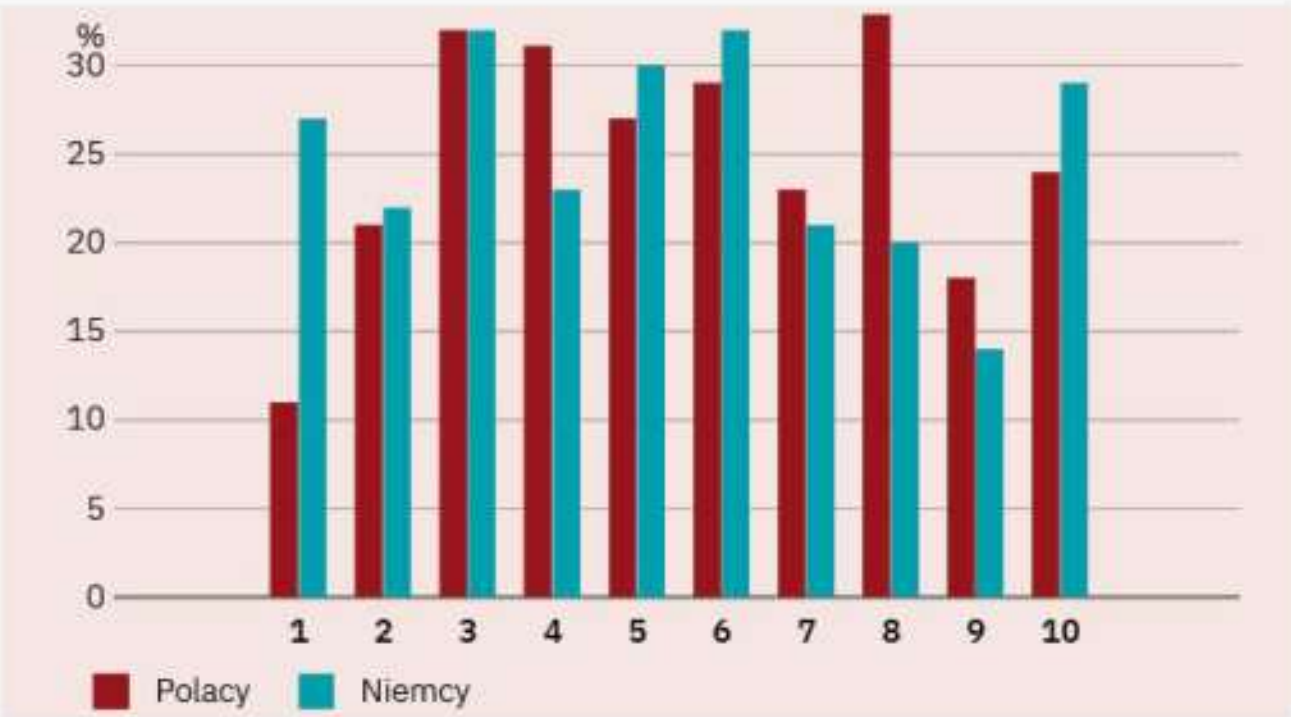

b) Zbierz informacje i porównaj potencjał militarny sąsiadów Polski.

1. współpraca na rzecz skutecznej i humanitarnej europejskiej polityki migracyjnej i azylowej
2. współpraca na rzecz przeciwdziałania propagandzie i dezinformacji ze stron państw autorytarnych (Rosja, Chiny)
3. współpraca na rzecz wzmocnienia europejskiej demokracji i przeciwdziałania wzrostowi sił populistycznych i nacjonalistycznych
4. współpraca na rzecz zwiększenia innowacyjności i konkurencyjności europejskiej gospodarki
5. współpraca na rzecz ambitnej europejskiej polityki przeciwdziałania kryzysowi klimatycznemu
6. współpraca na rzecz przezwyciężenia nierówności społecznych i regionalnych w Europie
7. współpraca na rzecz wzmocnienia europejskiej polityki obronnej i zagranicznej
8. współpraca na rzecz energetycznej niezależności Europy
9. współpraca na rzecz umocnienia europejskiej flanki NATO
10. współpraca na rzecz walki z terroryzmem

Źródło: Barometr Polska-Niemcy, http://link.operon.pl/bd (dostęp: 14.02.2022).

3. Pozycja Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- rozważysz skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych i wyników badań opinii publicznej;
- wyjaśnisz zmieniającą się pozycję Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej;
- ocenisz skutki europeizacji polskiej polityki zagranicznej.

Ćwiczenie

Wymieńcie największe inwestycje publiczne realizowane obecnie w waszym regionie lub gminie. Jest bardzo prawdopodobne, że są one współfinansowane z funduszy UE. Sprawdźcie to!

Droga Polski do Unii Europejskiej

Przemiany wewnętrzne w Polsce po 1989 r. stały się impulsem do zbliżenia ze Wspólnotami Europejskimi. Już we wrześniu 1989 r. Polska podpisała z nimi **umowę o handlu i współpracy gospodarczej i handlowej**. Wkrótce rozpoczęto rozmowy w sprawie zawarcia układu stowarzyszeniowego. **Układ europejski** został podpisany w grudniu 1991 r. Jego najważniejszym postanowieniem było stwierdzenie, że stowarzyszenie ze Wspólnotami Europejskimi ma doprowadzić do pełnego członkostwa Polski. Układ wszedł w życie 1 lutego 1994 r. po ratyfikacji przez wszystkie państwa członkowskie i polski parlament.

Ćwiczenie

Znajdź w internecie film Tomasza Bagińskiego promujący polską prezydencję w Radzie (Unii Europejskiej). Po obejrzeniu wymień symbole, które dostrzegasz w filmie, oraz określ wartości, do których odwołuje się twórca dzieła.

Jeszcze przed ratyfikacją układu europejskiego Polska, Czechosłowacja i Węgry w memorandum wyszehradzkim potwierdziły chęć ubiegania się o członkostwo we Wspólnotach. Między innymi pod wpływem takich deklaracji na szczycie w Kopenhadze w czerwcu 1993 r. Rada Europejska podjęła polityczną decyzję o rozszerzeniu UE na wschód. Zgodnie z ustaleniami szczytu przyjęcie nowych członków wymagało od nich spełnienia określonych wymogów politycznych, ekonomicznych i prawnych. **Kryteria kopenhaskie** obejmowały:

- kryterium polityczne: stabilność instytucji demokratycznych, praworządność, respektowanie praw człowieka i praw mniejszości;
- kryterium ekonomiczne: konkurencyjność polskiej gospodarki wolnorynkowej na wspólnym rynku europejskim;
- kryterium prawne: zdolność do przyjęcia obowiązków wynikających z członkostwa i dostosowanie prawa polskiego do prawa UE.

Oficjalny wniosek o członkostwo w UE, podpisany przez premiera Waldemara Pawlaka, został złożony 8 kwietnia 1994 r. Niedługo później, 28 maja 1997 r., Sejm RP przyjął Narodową Strategię Integracji. Określono w niej główne cele i uwarunkowania procesu integracji z UE.

Negocjacje odbywały się etapami. Na początku dokonano przeglądu prawa (tzw. *screening*). Chodziło o określenie stopnia dostosowania prawa polskiego do prawa UE. Następnie opracowano stanowiska negocjacyjne. Ustalono tempo dostosowania prawa polskiego i okres przejściowy w 12 z 31 obszarów negocjacyjnych. To oznaczało, że już po wstąpieniu do UE Polska zyskiwała dodatkowy czas na pełne wdrożenie wszystkich regulacji. Okresem przejściowym objęto między innymi rolnictwo, ochronę środowiska oraz swobodny przepływ towarów, osób, kapitału i usług. Etap przejściowy dotyczył także polityki konkurencji, finansów i budżetu. Ustalono wielkość wkładu Polski do unijnego budżetu oraz rozmiar pomocy w ramach funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności. Na czele polskiego Zespołu do spraw Negocjacji o Członkostwo RP w UE stanął w 1998 r. Jan Kułakowski. W 2001 r. zastąpił go na tym stanowisku Jan Truszczyński. Negocjacje zakończono pod koniec 2002 r.

Po uzgodnieniu treści **traktatu akcesyjnego** (***Traktatu o przystąpieniu Rzeczypospolitej do Unii Europejskiej***) ostatnim etapem były jego podpisanie i ratyfikacja. Podpisanie traktatu nastąpiło 16 kwietnia 2003 r. w Atenach. Ratyfikację poprzedziło ogólnokrajowe **referendum** w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (7–8 czerwca 2003 r.). Przy frekwencji wynoszącej 58,8% aż 77,4% obywateli opowiedziało się za przyjęciem traktatu. W związku z tym 23 lipca 2003 r. Prezydent RP ratyfikował umowę. **1 maja 2004 r. Polska i dziewięć innych państw, głównie z Europy Środkowej i Wschodniej, stało się członkami UE**.

wstąpienie Polski do UE

Uroczyste podpisanie traktatu akcesyjnego przez delegację z Polski w Atenach 16 kwietnia 2003 r. Od lewej: premier Leszek Miller, minister spraw zagranicznych Włodzimierz Cimoszewicz.

Wstąpienie do Unii Europejskiej miało wśród Polaków zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Zwolennicy dostrzegali nowe szanse dla naszego państwa, a przeciwnicy mieli wiele obaw (zob. tabela).

Nadzieje i obawy związane z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej	
Najczęściej wymieniane nadzieje:	**Najczęściej wymieniane obawy:**
– poprawa sytuacji na rynku pracy: zmniejszenie bezrobocia, możliwość pracy za granicą (43%); – lepsze perspektywy dla ludzi młodych i następnych pokoleń (22%); – poprawa sytuacji gospodarczej (16%); – poprawa warunków życia, wzrost zamożności społeczeństwa (14%); – otwarcie granic, swoboda przemieszczania się, podróżowania (8%); – poprawa standardów życia politycznego, kontrola polskich władz przez Unię, zmniejszenie korupcji we władzach, porządek w życiu politycznym (6%); – poprawa sytuacji w rolnictwie i korzyści dla wsi (5%); – lepszy dostęp do nauki, lepsze szkoły, możliwość kształcenia się za granicą (4%); – lepsze prawo: uporządkowanie polskiego prawa, większa przejrzystość przepisów prawnych (3%).	– wzrost cen towarów i usług (26%); – wzrost bezrobocia (10%); – wykup majątku narodowego, ziemi przez cudzoziemców, dominacja obcego kapitału w gospodarce (10%); – bieda, zubożenie społeczeństwa, pogorszenie się warunków materialnych (8%); – pogorszenie się sytuacji na wsi i w rolnictwie (7%); – pogorszenie się sytuacji na rynku wewnętrznym: zdominowanie naszego rynku przez towary unijne, załamanie się sprzedaży polskich produktów (5%); – pogorszenie się sytuacji polskich firm i przedsiębiorstw oraz większa konkurencja ze strony firm unijnych, upadek polskich przedsiębiorstw (4%); – mniejsze zarobki (3%); – pogorszenie się sytuacji ludzi starszych i niepełnosprawnych, obniżenie się rent i emerytur (3%); – wyższe podatki (3%); – ogólne pogorszenie się sytuacji gospodarczej w kraju (3%); – utrata niezależności politycznej, suwerenności państwowej (3%).

Na podstawie: CBOS 2003, uwzględniono tylko wskazania od 3%, http://link.operon.pl/be (dostęp: 15.02.2022).

Ćwiczenia

1. Przedstaw na podstawie informacji z tabeli, jak z perspektywy czasu można ocenić nadzieje i obawy Polaków związane z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.
2. Wskaż, które obawy i nadzieje były zasadne, a które – nie. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Polska na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej

Uzyskanie członkostwa w UE otworzyło przed Polską nowe możliwości rozwoju. Zwiększyło też poczucie bezpieczeństwa. Bez wsparcia finansowego UE trudno byłoby samodzielnie pokonać opóźnienia cywilizacyjne. Za integracją przemawiały ogólnoświatowe trendy, zwane dziś globalizacją. Postęp naukowo-techniczny, znoszenie ograniczeń w handlu międzynarodowym i coraz mniejsza samowystarczalność zmuszają państwa do poszukiwania nowych form współpracy. Polska przez wstąpienie do UE w pewnym stopniu ograniczyła swoją suwerenność (np. w kwestii stanowienia prawa krajowego).

Odpowiedzi na siedmiostopniowej skali

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bf, kwiecień 2019, s. 3 (dostęp: 24.07.2022).

Z którym ze stwierdzeń się Pan(i) zgadza?

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bg, marzec 2020, s. 2 (dostęp: 24.07.2022).

Na pozycję państwa na arenie międzynarodowej wpływa wiele czynników. Przede wszystkim ta pozycja zależy od tego, jak silne lub słabe są inne państwa, a w szczególności te z nich, z którymi chcemy się porównywać, chociażby ze względu na bliskie sąsiedztwo. Wiele wskaźników pomiaru siły możemy obiektywnie zmierzyć i porównać. Należą do nich: liczba ludności, powierzchnia państwa, siła gospodarcza, siła militarna czy posiadane zasoby.

pozycja Polski na arenie międzynarodowej

Na tle krajów członkowskich UE Polska prezentuje się jako państwo średnie, którego globalna siła z uwzględnieniem różnych kategorii najczęściej lokuje w rejonie 5 i 6 miejsca. Pozycja ta wzrosła po wyjściu Wielkiej Brytanii ze wspólnoty w 2020 r. Populacja Polski jest aktualnie wysoka na tle całej UE. Jednak w świetle prognoz demograficznych się pogorszy, a wpływa na to niski przyrost naturalny. Z takim samym problemem mierzą się również inne państwa naszego kontynentu, ale to zjawisko jest szczególnie silne w środkowej i wschodniej Europie. Szacuje się, że liczba mieszkańców Polski do około 2050 r. zmniejszy się do 33 mln. Istotna jest nie tylko sama wielkość populacji danego państwa, lecz także struktura ludności – stosunek ilościowy mężczyzn do kobiet, osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym czy wskaźnik aktywności zawodowej. Niestety tendencje w tych obszarach również nie są korzystne dla naszego państwa. Znacząco rośnie liczba emerytów i rencistów, a aktywność zawodowa pozostaje nadal na niskim poziomie na tle UE. Wskaźniki demograficzne przekładają się na siłę gospodarczą państwa, ponieważ towary i usługi wytwarzane są przez osoby w wieku produkcyjnym. Poważnym problemem po wejściu Polski do UE był odpływ młodych i wykształconych osób do pracy w Europie Zachodniej (tzw. drenaż mózgów). Skorzystały one z możliwości swobodnego przemieszczania się na obszarze wspólnoty oraz z lepszych perspektyw ekonomicznych i socjalnych. Część z nich nie powróciła do kraju. Rozwiązaniem tych kwestii może być imigracja zarobkowa do Polski z Ukrainy i Białorusi.

Dziesięć największych krajów UE w kategorii ludności, terytorium i PKB (stan na 2021 r.)

Lp.	Liczba ludności	Terytorium w km²	PKB
1.	Niemcy 83 155 000	Francja 674 000	Niemcy 3 367 000
2.	Francja 67 439 000	Hiszpania 506 000	Francja 2 302 000
3.	Włochy 59 257 000	Szwecja 449 000	Włochy 1 651 000
4.	Hiszpania 47 384 000	Niemcy 357 000	Hiszpania 1 121 000
5.	Polska 37 840 000	Finlandia 330 000	Holandia 800 000
6.	Rumunia 19 186 000	Polska 312 000	Polska 523 000
7.	Holandia 17 475 000	Włochy 301 000	Szwecja 474 000
8.	Belgia 11 566 000	Rumunia 238 000	Belgia 451 000
9.	Czechy 10 701 000	Grecja 131 000	Austria 377 000
10.	Grecja 10 682 000	Bułgaria 110 000	Irlandia 372 000

Źródło: ec.europa.eu/Eurostat (dostęp: 24.07.2022).

Sama powierzchnia państwa jest wartością w nieznacznym stopniu wpływającą na pozycję państwa na świecie. Szwecja czy Finlandia są krajami o stosunkowo dużej powierzchni jak na warunki europejskie. Są to jednak lesiste kraje północne, których nie można zasiedlić tak gęsto jak obszarów Polski czy Niemiec. O pozycji danego kraju na świecie decydują między innymi: klimat, długość dnia latem i zimą, topografia, jakość gleb, ilość i jakość zasobów naturalnych, dostęp do wody pitnej, poziom urbanizacji oraz industrializacji czy gęstość linii kolejowych, dróg i autostrad. Terytorium Polski jest ważnym obszarem tranzytowym w Europie, przede wszystkim w osi Wschód – Zachód. Znaczenie naszego kraju rośnie wraz ze stałą rozbudową sieci szybkich dróg oraz unowocześnianiem trakcji kolejowej. Polskie firmy transportowe są liderem przewozów drogowych. W 2018 r. przewiozły 270 mln ton ładunków, co stanowiło 23% ładunku unijnego transportu drogowego. Polskie firmy dysponują też znaczną flotą ciężarówek.

Na pozycję danego państwa na świecie wpływają również wskaźniki niemierzalne, jak prestiż na arenie międzynarodowej, atrakcyjność kultury, polityki i ideologii, a także osobiste relacje przywódców państw. Liczą się rzeczywiste możliwości wpływu na politykę wewnętrzną (w ramach UE) i zewnętrzną (w relacjach z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi). Istotne są również zgłaszanie własnych projektów i podejmowanie decyzji. Taką możliwość Polska ma przede wszystkim dzięki obecności reprezentantów w instytucjach unijnych. W okresie lipiec – grudzień 2011 r. Polsce przypadło przewodniczenie Unii. Była to dobra okazja dla polskiego rządu, aby pokazać sprawność działania polskiej dyplomacji i administracji. Kolejna polska prezydencja przypadnie na styczeń – czerwiec 2025 r.

Pozycja Polski w UE w świetle prawa europejskiego

reprezentacja Polski w Parlamencie Europejskim

Statystycznie pozycja Polski w UE wzrosła w 2020 r., kiedy nastąpił *brexit*. Wielka Brytania należała do ścisłej czołówki krajów członkowskich głównie za sprawą jej potencjału ekonomicznego, militarnego i ludnościowego. Wielka Brytania, opuszczając UE, zwolniła 72 mandaty do Parlamentu Europejskiego. Zgodnie z decyzją Rady Europejskiej liczba posłów w PE została zmniejszona z 751 do 705: 46 mandatów zamrożono na potrzeby rozszerzania się wspólnoty w przyszłości. Pozostałe 27 mandatów rozdzielono między 14 krajów, które były niedoreprezentowane. **Liczba mandatów przypadających Polsce wzrosła z 51 do 52**. Natomiast w Radzie Unii Europejskiej siła głosów ważonych wynosi **27** na łączną siłę wszystkich państw **357**. Polska, jak każdy kraj członkowski, ma swojego **komisarza w Komisji Europejskiej** oraz **sędziego Trybunale Sprawiedliwości UE**.

Rozdział 27 mandatów do Parlamentu Europejskiego po wyjściu Wielkiej Brytanii w 2020 r.

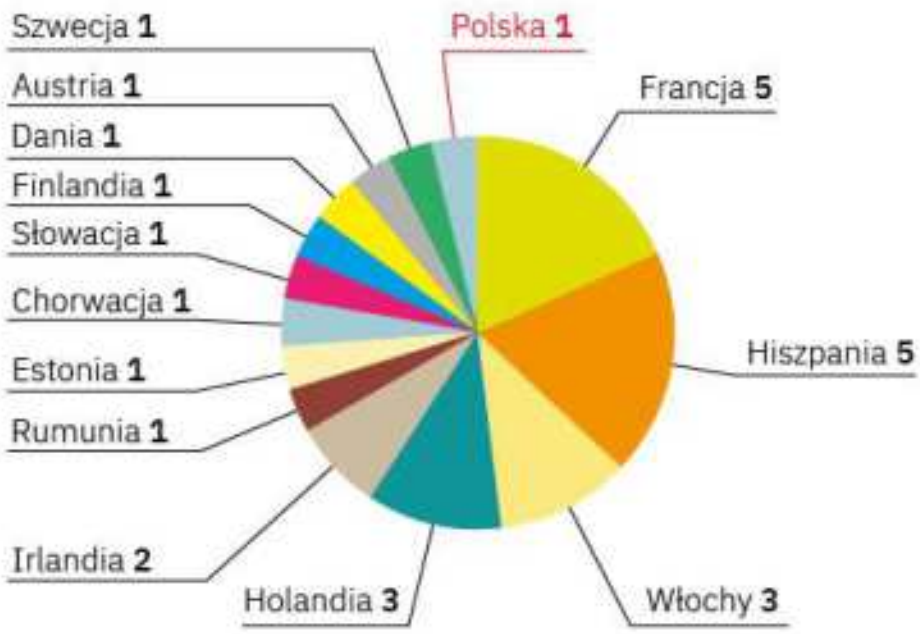

Państwa z największą liczbą mandatów w PE

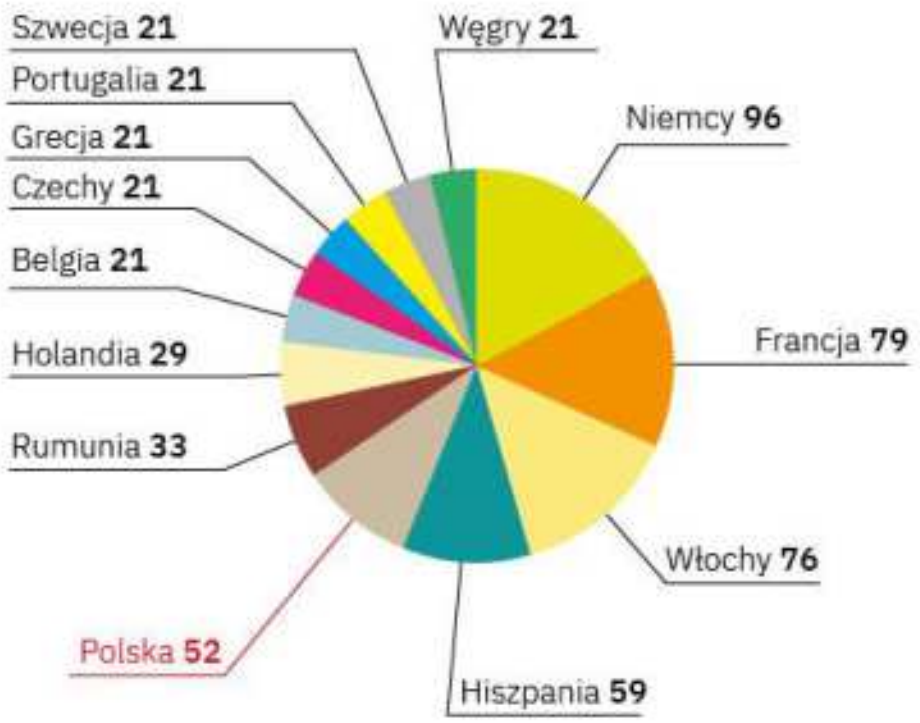

Ćwiczenie

Podaj, które państwa UE nie partycypowały w rozdziale mandatów.

Zapisane w traktatach formalne normy regulujące przebieg procesu decyzyjnego w Radzie UE i Radzie Europejskiej tworzą jedynie ramy, w których państwa członkowskie wspólnie podejmują różne decyzje. Najważniejsze decyzje w UE są podejmowane za zgodą wszystkich państw członkowskich, drogą konsensusu. Pozwala to każdemu państwu na prezentowanie własnych interesów i zawieranie uwzględniających je kompromisów. Ważne są też sytuacja wewnętrzna w kraju i postawa polskich polityków w UE. Proces podejmowania decyzji poza aspektami formalnoprawnymi obejmuje również niepisane zasady procedowania, występujące w codziennej praktyce funkcjonowania instytucji Unii Europejskiej. Wywierają one znaczący wpływ na kształtowanie się siły państw członkowskich na forum Rady UE oraz Rady Europejskiej, a także na ostateczne wyniki procesu decyzyjnego. Decyzje w Radzie UE i Radzie Europejskiej podejmowane są przede wszystkim w drodze negocjacji. W Unii Europejskiej panuje kultura kompromisu. Groźba zastosowania weta zmusza do ustępstw ze strony współdecydentów. Natomiast rotacyjna prezydencja w Radzie może być wykorzystana do forsowania partykularnych interesów.

Warto wiedzieć

Nieoficjalne relacje między politykami również mogą mieć znaczący wpływ na pozycję państwa w UE. Kiedy Francją rządził prezydent Nicolas Sarkozy, a Niemcami – kanclerz Angela Merkel, prasa zagraniczna okrzyknęła ten duet mianem „Merkozy". Miało to pokazywać zgodność wizji obu przywódców państw. W podobnie dobrych relacjach pozostawała kanclerz Angela Merkel z ówczesnym premierem naszego państwa Donaldem Tuskiem.

W 2020 r. zaostrzył się spór polsko-czeski o kopalnię węgla brunatnego w Turowie. Ponieważ władze obu państw nie doszły do porozumienia, strona czeska skierowała sprawę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W wyniku niezastosowania się rządu polskiego do wyroku TSUE na Polskę została nałożona kara 500 tys. euro dziennie.

Czy obawia się Pan(i), że nieuwzględnienie opinii i oczekiwań Unii Europejskiej kierowanych pod adresem Polski może spowodować wprowadzenie jakichś sankcji przeciwko Polsce, czy też się Pan(i) tego nie obawia?

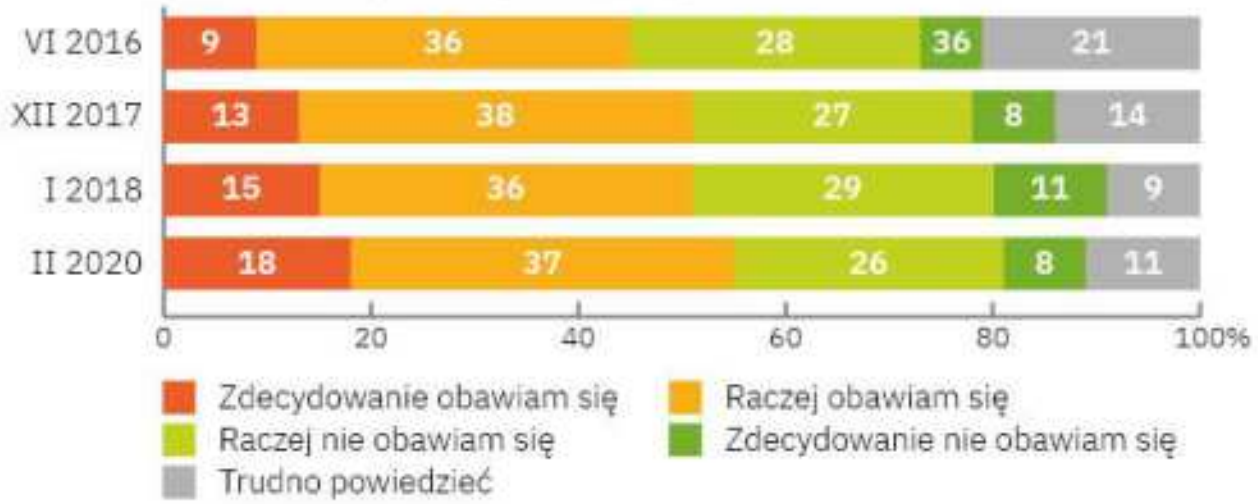

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bg, marzec 2020, s. 10 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenie

Praca w grupach: Wymieńcie inne niż opisane w podręczniku mocne i słabe strony:
a) państwa polskiego w jego relacjach z UE;
b) wspólnej polityki zagranicznej UE realizowanej przez europejski rząd.

Dużym wyróżnieniem i sukcesem polskiej polityki zagranicznej było wyznaczenie Jerzego Buzka na przewodniczącego Parlamentu Europejskiego na lata 2009–2012 oraz Donalda Tuska na przewodniczącego Rady Europejskiej na lata 2014–2019. Polacy są zatrudniani na różnych stanowiskach instytucjach i agencjach UE. W 2019 r. stanowili około 5% wszystkich urzędników UE. Stanowiska w administracji unijnej są obsadzane w drodze konkursów. Chociaż urzędnicy są niezależni od władz krajowych, to obecność obywateli w unijnej administracji może być kolejnym wskaźnikiem znaczenia państwa członkowskiego w UE.

Mamy za mało urzędników w Brukseli. To mało dostrzegalny, ale ważny powód naszych porażek na forum unijnym. [...] Przykładem dobrze radzącego sobie kraju naszego regionu jest Rumunia, która w UE jest od 2007 r. – o trzy lata krócej niż my. W Komisji Europejskiej zatrudnionych jest 1,3 tys. Rumunów (4,5 proc. wszystkich funkcjonariuszy) i 1,4 tys. Polaków (4,9 proc. ogółu). Liczby są do siebie zbliżone, ale biorąc pod uwagę potencjał ludnościowy, wypadamy dużo gorzej. Populacja Polski stanowi wszak 7,4 proc. całej ludności Wspólnoty, Rumunii – tylko 3,8 proc. Dobrze idzie też Węgrom – osoby z tego kraju stanowią 2,5 proc. wszystkich zatrudnionych w KE, tymczasem ich populacja to 1,9 proc. unijnych obywateli. Stan naszych kadr wygląda jeszcze gorzej, gdy porównamy się z krajami zachodniej Europy. Hiszpanie stanowią 9 proc. obywateli UE, a w Brukseli mają 2,4 tys. pracowników. Spośród wszystkich 28 [obecnie 27 – przyp. red.] krajów członkowskich najwięcej repre-

zentantów w KE mają Belgowie – aż 4,9 tys. osób. To nie dziwi, bo w stolicy Belgii siedzibę ma większość unijnych instytucji. W tym Komisja, biurokratyczny motor całej Wspólnoty. Drudzy po Belgach są Włosi, którzy mają 3,9 tys. urzędników, a na trzecim miejscu są Francuzi – z kraju nad Sekwaną pochodzi ponad 3 tys. osób zatrudnionych w Brukseli, co oznacza, że co dziesiąty pracownik KE jest Francuzem.

Źródło: M. Credo, *Co dziesiąty urzędnik UE jest Francuzem. Ilu Polaków pracuje w strukturach unijnych?*, Forsal.pl, http://link.operon.pl/bh, 27.04.2019 (dostęp: 24.07.2022).

Najbardziej pozycję Polski w Unii osłabia pozostawanie poza strefą euro. Państwa Eurogrupy dążą do podejmowania decyzji bez udziału pozostałych członków UE. Padają propozycje dalszego zacieśniania współpracy czy wydzielania z budżetu UE puli przeznaczonej tylko dla członków strefy euro. Dotychczas żaden polski rząd nie podjął działań zmierzających do przyjęcia wspólnej waluty.

Pośrednie znaczenie dla prowadzenia wewnętrznej polityki w UE mają działania polskiej dyplomacji na arenie światowej. Nie bez znaczenia dla prestiżu i pozycji międzynarodowej Polski była i jest nasza obecność w strukturach NATO, Radzie Europy czy OBWE. Udział polskich wojsk w misjach pod flagą UE, NATO czy wspólnie ze Stanami Zjednoczonymi miał być okazją do pokazania się naszego państwa jako aktywnego uczestnika wydarzeń globalnych. Polska dyplomacja skupia się jednak na działaniach w obrębie Europy. Udział w kreowaniu polityki UE jest jednym z najważniejszych zadań polskiej polityki zagranicznej. Polska stara się również wykorzystać obecność w UE do prowadzenia własnej polityki względem państw wschodnioeuropejskich. Między innymi z inicjatywy Polski Unia podejmuje działania restrykcyjne wobec reżimu Aleksandra Łukaszenki w Białorusi. Poza tym Polska wytrwale wspiera proeuropejskie działania władz Ukrainy zapoczątkowane pomarańczową rewolucją w 2004 r. i wznowione po **Euromajdanie** w 2013 r. Polski rząd popiera unijne sankcje nakładane na Rosję, która dokonała aneksji Krymu, a w 2022 r. wywołała pełnoskalową wojnę z Ukrainą.

UE dla realizacji wspólnej polityki zagranicznej powołała organ Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Jednak państwa członkowskie UE nie zawsze zgodnie prowadzą politykę zagraniczną. Nierzadko interesy poszczególnych państw biorą górę nad interesem UE jako całości. Kraje południowoeuropejskie skupiają się na Afryce Północnej. Polska czy Szwecja mają swoje interesy na wschodzie Europy. Inne jest też postrzeganie dominacji politycznej, ekonomicznej i militarnej Rosji przez Polskę czy państwa bałtyckie niż przez Niemcy i Francję.

Skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej

Skutkiem członkostwa Polski w UE jest europeizacja społeczeństwa polskiego. Proces został zapoczątkowany w 1989 r., a przyspieszył w chwili uzyskania członkostwa w UE 1 maja 2004 r. Kolejnymi etapami były wstąpienie Polski do

strefy Schengen 21 grudnia 2007 r. (granice lądowe i morskie) oraz stopniowe znoszenie okresów przejściowych wynegocjowanych w traktacie akcesyjnym. 1 maja 2011 r. zniesiono ostatnie ograniczenia w swobodnym przepływie polskich pracowników na rynkach pracy w Unii.

Kryteria		2005	2013	2020
Ludność		38,1 mln	38,4 mln	38,2 mln
Stopa bezrobocia		17,7%	10,3%	3,2%
PKB ogółem		303,9 mld USD	517,5 mld USD	594,2 mld USD
Przeciętna długość życia	**mężczyzn**	70,8 lat	73,1 lat	72,6 lat
	kobiet	79,4 lat	81,1 lat	80,7 lat

Źródło: GUS, *Polska w liczbach*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5501/14/14/1/polska_w_liczbach_2021.pdf, Warszawa 2021, s. 2–3, 6.

Jakie są plusy członkostwa Polski w UE?

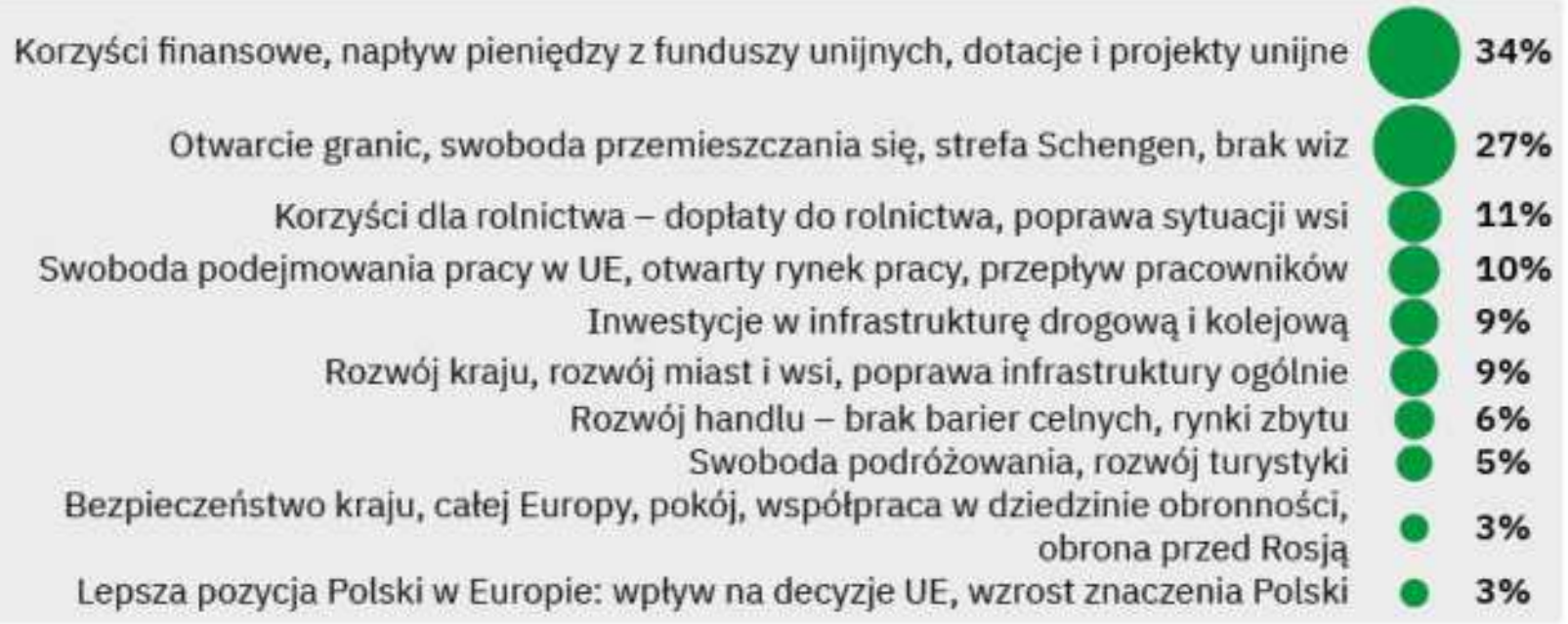

Na podstawie: CBOS, *15 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, http://link.operon.pl/bf, kwiecień 2019, s. 7 (dostęp: 24.07.2022).

Jakie są minusy członkostwa Polski w UE?

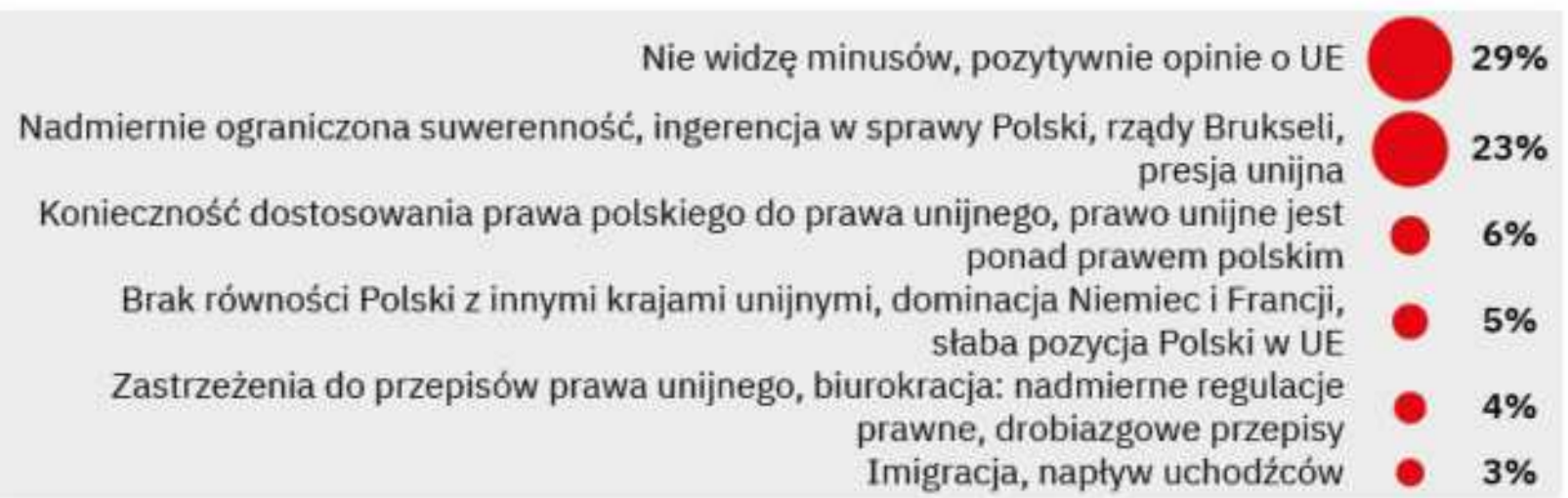

Na podstawie: CBOS, *15 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, http://link.operon.pl/bf, kwiecień 2019, s. 9 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenie

Debata „za" i „przeciw": Czy Polska odnosi więcej pozytywnych czy więcej negatywnych skutków członkostwa w Unii Europejskiej?
W ramach przygotowań do debaty zapoznaj się z danymi:

Gdzie naprawdę są konfitury? Najważniejsze gospodarcze skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej, Warszawa 2021.

Nasza Europa: 15 lat Polski w UE. Korzyści i wyzwania. Główne wnioski, uzupełnienia i komentarze do Raportu CASE, opr. S. Golinowska, Warszawa 2020.

Korzyści płynących z członkostwa w UE nie mierzy się bilansem operacyjnym netto, Unia Europejska 2020.

J.M. Fiszer, *Polska w Unii Europejskiej: 2004–2018. Próba bilansu*, „Biuletyn Analiz i Opinii", Instytut Studiów Politycznych PAN, Nr 03/2018 (32), Warszawa 2018.

Skutki ekonomiczne członkostwa Polski w UE w świetle raportu *Gdzie naprawdę są konfitury?*

- Około 1 400 PLN brutto miesięcznie mniej zarabiałby przeciętny Polak, gdyby w 2004 roku Polska nie weszła do Unii Europejskiej.
- Minimalne wynagrodzenie byłoby niższe o ok. 800 PLN brutto od obecnego.
- Nasze dochody, realnie niższe o 25–30%, byłyby na poziomie dochodów mieszkańców Bułgarii – najuboższego państwa w całej Unii. Właśnie członkostwu w Unii Europejskiej Polska zawdzięcza sukces ekonomiczny i prawie nieprzerwany, wysoki wzrost gospodarczy przez ostatnie 17 lat.
- Członkostwo w UE odpowiada za ponad połowę całego wzrostu PKB odnotowanego przez Polskę po roku 2003.
- Główną gospodarczą korzyścią z członkostwa w Unii jest udział Polski w Jednolitym Rynku Europejskim (JRE) i związane z tym ułatwienia w przepływie towarów, usług, osób i kapitału.
- Fundusze europejskie pełnią jedynie funkcje pomocniczą – efekty udziału w JRE są co najmniej trzykrotnie większe niż powszechnie dostrzegane korzyści z tytułu napływu do Polski funduszy unijnych.

Źródło: Polska Fundacja im. Roberta Schumana, http://link.operon.pl/bj (dostęp: 15.02.2022).

Członkostwo w UE jest dla Polaków gwarancją nieodwracalności skutków transformacji ustrojowej z lat 90. XX w. Polski system polityczno-prawny stał się kompatybilny z systemami innych państw członkowskich i systemem UE. Zachodzące zmiany wpłynęły na życie zwykłych obywateli. Aż 90% Polaków badanych przez CBOS w 2021 r. popierało integrację Polski z UE. Według badań 63% respondentów uznało, że integracja jest korzystna dla Polski, a 42% odczuło osobiste korzyści z tego powodu. Poprawiła się sytuacja na rynku pracy. Pojawiły się nowe perspektywy na rozwój i karierę zawodową. Starsi wiekiem obywatele Polski, podróżujący dziś po państwach strefy Schengen, doświadczyli zmian, jakie zaszły w przekraczaniu granic. Polscy rolnicy stali się największymi beneficjentami integracji. System dopłat bezpośrednich do hektara gruntów rolnych zwiększył efektywność produkcji rolnej. Poprawił też warunki życia na wsi. Dzięki wspólnemu rynkowi i funduszom UE polska gospodarka rozwija

fundusze unijne

postawy proeuropejskie

się w tempie wyższym niż średnia dla Unii. Głównie z funduszy unijnych dokonano modernizacji wielu inwestycji infrastrukturalnych. Polska stała się w UE ich istotnym odbiorcą.

Nie sprawdziły się obawy o masowym wykupie ziemi przez cudzoziemców. Nieprawdziwe też były głosy o pogorszeniu się warunków życia wskutek upadku niekonkurencyjnych polskich firm oraz obniżeniu rent i emerytur. Faktem jest natomiast ograniczenie suwerenności państwa polskiego. Dalsza integracja (np. wejście do strefy euro, wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa) pogłębi jeszcze tę współzależność. Problemem może stać się również utrzymanie inwestycji współfinansowanych z funduszy europejskich. Nowoczesne oczyszczalnie ścieków to nie tylko korzyść w postaci ochrony środowiska. Jest to też koszt w postaci stałego obciążenia budżetów lokalnych samorządów. Wysokie normy unijne w zakresie produkcji czy utylizacji odpadów sprawiają, że bardziej opłaca się sprowadzać niektóre towary z Dalekiego Wschodu czy wywozić śmieci na wysypiska poza Europę.

Podsumowanie lekcji

s. 296 ▸ ■ **Wstąpienie Polski do UE** to realizacja jednego z najważniejszych celów polskiej dyplomacji po 1989 r.

s. 298 ▸ ■ Polska jest liczącym się państwem UE zarówno pod względem **wielkości, stanu gospodarki**, jak i **potencjału społecznego**.

s. 300 ▸ ■ W Parlamencie Europejskim reprezentacja polskiego społeczeństwa liczy **52 eurodeputowanych** na łączną liczbę 705, a około **5% urzędników europejskich pochodzi z Polski**.

s. 305 ▸ ■ Polska jest jednym z największych **beneficjentów funduszy unijnych**.

s. 305 ▸ ■ Polacy należą do jednych z najbardziej **proeuropejskich społeczeństw**, w którym **poparcie dla członkostwa w UE sięga 90%**.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw, jakie były podstawy prawne przystąpienia Polski do UE.
2. Oceń pozycję Polski w strukturach UE.
3. Przedstaw pozytywne i negatywne skutki członkostwa w UE.
4. Podaj różnice w priorytetach polskiej polityki zagranicznej przed wejściem Polski do UE oraz po wejściu.
5. Zgromadź, opracuj, a następnie zaprezentuj informacje na temat wpływu funduszy UE na rozwój twojego regionu i twojej gminy.

4. Polska polityka zagraniczna w strefie euroatlantyckiej

NA TEJ LEKCJI:

- przedstawisz drogę Polski do NATO;
- scharakteryzujesz polską politykę zagraniczną w obszarze euroatlantyckim;
- ocenisz znaczenie sojuszu polsko-amerykańskiego.

Ćwiczenie

Oceńcie z perspektywy historycznej sojusze Polski, ich trwałość i skuteczność. Wyciągnijcie z nich wnioski dla współczesności.

Polska w NATO

Historia współpracy Polski z państwami NATO sięga końca zimnej wojny. Poparcie społeczeństwa polskiego dla integracji z krajami zachodnioeuropejskimi sprawiło, że kolejne rządy podjęły rozmowy o współpracy również w ramach sojuszu militarnego. W 1990 r. Rada Północnoatlantycka zaproponowała państwom byłego Układu Warszawskiego partnerskie stosunki i współpracę wojskową. Celem była stabilizacja sytuacji w Europie. Wola współpracy Sojuszu z państwami wschodnioeuropejskimi została potwierdzona na szczycie NATO w Rzymie w 1991 r. Powołano wtedy **Północnoatlantycką Radę Współpracy** (ang. *North Atlantic Treaty Council*, NACC). Rada stała się forum współdziałania NATO i państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Polska jako uczestnik prac NACC brała udział w operacjach pokojowych. Współpraca z NACC zwiększała przejrzystość w pracach nad budżetem wojskowym oraz pomagała wprowadzić cywilną, demokratyczną kontrolę sił zbrojnych. Jednak to nie zaspokajało oczekiwań Polski, ponieważ dawało tylko ograniczone możliwości rozwijania praktycznej współpracy w sferze techniczno-wojskowej. Negatywne stanowisko Rosji przekreślało jednak szanse na szybkie wejście do struktur NATO.

Na szczycie Sojuszu w Brukseli w 1994 r. zaproszono państwa środkowoeuropejskie do programu polityczno-wojskowej współpracy. Miała ona doprowadzić do poprawy struktur obronnych tych krajów i zbliżenia ich do standardów sojuszniczych. Program **Partnerstwo dla Pokoju** (ang. *Partnership for Peace*) stworzyła amerykańska dyplomacja na wypadek konieczności przyszłej współpracy państw (np. w operacjach pokojowych). Jeszcze w tym samym roku w Polsce odbyły się wspólne ćwiczenia wojskowe z udziałem sił militarnych 13 państw partnerskich. W kolejnych latach polskie jednostki lądowe, morskie i powietrzne były włączane do współpracy. Nadal jednak sprawa pełnego członkostwa nie była oczywista.

Partnerstwo dla Pokoju

Podstawą rozmów akcesyjnych stało się *Studium o rozszerzeniu NATO* z 1995 r. Sformułowano w nim wymagania dla kandydatów. Dotyczyły one takich dziedzin, jak budowa demokratycznego systemu politycznego, cywilna i demokratyczna kontrola sił zbrojnych czy gotowość do wypełniania zobowiązań sojuszniczych.

Oficjalne zaproszenie Polski, Czech i Węgier do rozmów akcesyjnych nastąpiło na szczycie Sojuszu w Madrycie w 1997 r. W trakcie negocjacji ustalano sprawy politycznych i prawnych zobowiązań oraz współpracy militarnej. Omówiono też formalne i finansowe aspekty członkostwa. Jeszcze w 1997 r. zakończono rozmowy akcesyjne. Podpisano też protokoły do *Traktatu północnoatlantyckiego* dotyczące przyłączenia Polski, Czech i Węgier do Sojuszu. Po ratyfikacji protokołów przez państwa członkowskie i polski parlament **12 marca 1999 r. Polska została oficjalnie przyjęta do NATO**. Tego dnia w Independence (w stanie Missouri w USA) ministrowie spraw zagranicznych Polski, Czech i Węgier przekazali dokumenty ratyfikacyjne Madeleine Albright – Sekretarz Stanu USA.

wstąpienie Polski do NATO

Ćwiczenie

Dyskusja: Czy Polska powinna wstąpić do sojuszu militarnego czy ogłosić neutralność? Przeprowadźcie debatę zwolenników i przeciwników obu stanowisk.

---

udział w misjach stabilizacyjnych

Jeszcze przed wstąpieniem naszego kraju do Sojuszu polskie jednostki wojskowe brały udział w **misjach stabilizacyjnych** w Bośni i Hercegowinie w ramach IFOR (1995–1996) i SFOR (1996–1998). Aktualnie Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) w ramach unijnych sił EUFOR/MTT (ang. *European Forces/Mobile Training Teams*) realizuje zadania doradczo-szkoleniowe w Bośni i Hercegowinie. Liczy 50 żołnierzy i pracowników wojska.

W 1999 r. Prezydent RP na wniosek rządu wydał postanowienie o użyciu Polskiej Jednostki Wojskowej (PJW) w Siłach Międzynarodowych NATO w Kosowie w składzie KFOR. Do byłej Jugosławii wysłano 800-osobowy batalion, który rozmieszczono wzdłuż granicy kosowsko-macedońskiej. Obecnie Polski Kontyngent Wojskowy w ramach KFOR, realizującego misję o charakterze stabilizacyjnym, liczy 220 żołnierzy i pracowników wojska.

W 2002 r. wojsko polskie weszło w skład Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF) w Afganistanie. Początkowo Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) liczył 300 żołnierzy. Ich głównym zadaniem było rozminowywanie terenu i ochrona lotniska w Kabulu. Żołnierze zajęli się także budową infrastruktury drogowo-mostowej i zaplecza logistycznego dla wojska. Z czasem kontyngent się rozrósł. W 2013 r. tworzyło go 2500 żołnierzy i pracowników wojska. W 2014 r. liczba Polaków z PKW zmniejszyła się do 1000. Operacja stabilizacyjna w Afganistanie dla Wojska Polskiego była jednym z największych wyzwań wojskowych porównywalnych z udziałem w stabilizacji Iraku.

Wejście do NATO dało Polsce gwarancję bezpieczeństwa. Nasz kraj zyskał pewność, że może liczyć na skuteczną pomoc sojuszników w wypadku agresji jakiegoś państwa. Z końcem 2014 r. misja została zakończona.

W 2004 r. do Paktu Północnoatlantyckiego weszły m.in. państwa bałtyckie: Litwa, Łotwa i Estonia. Ponieważ brakowało im sił powietrznych zdolnych do przechwytywania samolotów naruszających ich przestrzeń powietrzną, NATO rozpoczęło operację lotniczą *Baltic Air Policing*. Do ochrony krajów bałtyckich skierowano również Polski Kontyngent Wojskowy Orlik złożony z samolotów MiG-29 (na zdjęciu).

Czy Pan(i) osobiście popiera przynależność Polski do NATO, czy też jest temu przeciwny(a)?

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bk, luty 2020, s. 4 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenie

Debata: Przeprowadźcie debatę między zwolennikami ścisłego sojuszu z USA a zwolennikami ścisłego sojuszu z Niemcami i Francją.

Sojusz ze Stanami Zjednoczonymi

współpraca z USA

Przynależność do NATO oraz **strategiczny sojusz ze Stanami Zjednoczonymi** są dla Polski najważniejszymi gwarancjami bezpieczeństwa. Polska nawiązała stosunki dyplomatyczne z USA po pierwszej wojnie światowej, kiedy nasz kraj uzyskał niepodległość po ponad 120 latach niewoli. Jednak dopiero demokratyczne przemiany po upadku w Polsce komunizmu sprawiły, że nasze stosunki ze Stanami Zjednoczonymi nabrały nowego, głębszego wyrazu. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. poszerzyło płaszczyznę współpracy Polski ze Stanami Zjednoczonymi. Polska jako członek europejskiej wspólnoty popiera rozwój dialogu transatlantyckiego. Nie oznacza to jednak, że polityka innych państw członkowskich UE jest równie proamerykańska jak polityka polska. Francja i Niemcy prowadzą bardziej niezależną i eurocentryczną politykę w zakresie bezpieczeństwa niż Polska.

Jak ogólnie określił(a)by Pan(i) relacje polsko-amerykańskie? Czy Pana(i) zdaniem

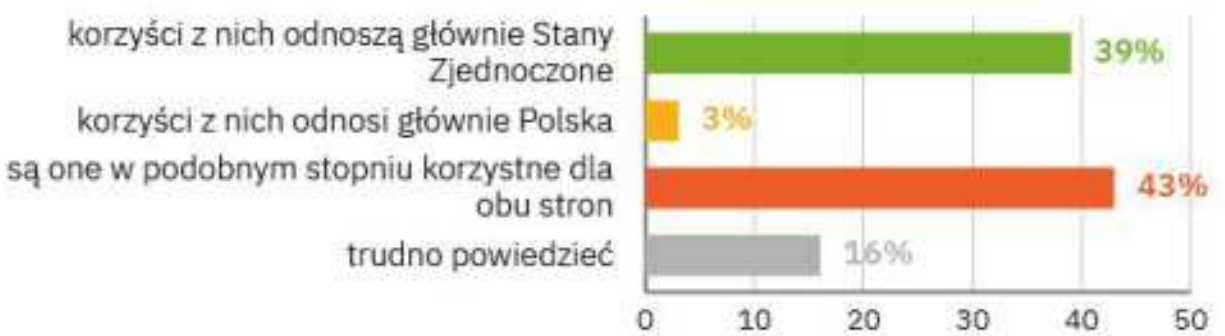

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bl, lipiec 2019, s. 9 (dostęp: 24.07.2022).

misje wojskowe w Iraku i Afganistanie

wzmocnienie współpracy obronnej

Polska w ostatnich latach pozostawała aktywnym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych w operacjach wojskowych. Polska dyplomacja i polskie kontyngenty wojskowe wspierały **w latach 2003–2008** Amerykanów w ich wojnie i okupacji **Iraku** oraz **w latach 2002–2021** w **Afganistanie**. W 2008 r. Polska podpisała ze Stanami Zjednoczonymi pakiet porozumień o umieszczeniu elementów tarczy antyrakietowej na terytorium naszego kraju, w tym deklarację o strategicznej współpracy. Pierwsze próby **tarczy antyrakietowej** odbyły się w Redzikowie w kwietniu 2022 r. W 2020 r. zawarto umowę o trwałej obecności wojsk USA w Polsce, tak zwaną **umowę o wzmocnionej współpracy obronnej** (ang. *Poland – United States Enhanced Defense Cooperation Agreement*). W rezultacie w Polsce stworzono **Wysunięte Dowództwo V Korpusu Sił Lądowych USA**, czyli jednostki odpowiedzialnej za dowodzenie Siłami Zbrojnymi USA znajdującymi się na wschodniej flance Sojuszu Północnoatlantyckiego. Siły amerykańskie w Polsce będą mogły liczyć nawet do 20 tys. żołnierzy (obecnie ponad 10 tys.). Koszty ich utrzymania ponosi strona polska. Polska zapewnia bezpłatne zakwaterowanie, wyżywienie, corocznie określane ilości paliwa, a także wybrane elementy wsparcia w magazynowaniu sprzętu i uzbrojenia oraz obsłudze wykorzystywanej infrastruktury. Koszty te szacuje się na blisko 500 mln zł rocznie. Obecność wojsk USA w Polsce niesie ze sobą korzyści gospodarcze w postaci inwestycji w obiekty budowlane, nowe miejsca pracy czy wydatki na rynku lokalnym dokonywane przez żołnierzy amerykańskich.

Dyslokacja wojsk amerykańskich w Polsce

15 sierpnia 2020 r. w setną rocznicę bitwy warszawskiej podpisano w Warszawie umowę o wzmocnionej współpracy obronnej między Polską a Stanami Zjednoczonymi. Od lewej: sekretarz stanu Michael Pompeo, Prezydent RP Andrzej Duda, minister obrony narodowej Mariusz Błaszczak.

Wysoki poziom oraz intensywność polsko-amerykańskich kontaktów politycznych odzwierciedlają znaczenie sojuszu z USA dla Polski. Wzajemne relacje mają wymiar szczególny także z uwagi na fakt, że w Stanach Zjednoczonych przez lata osiedlało się wielu polskich emigrantów – utworzyli największe poza granicami Polski skupisko Polaków i osób o polskich korzeniach. Szacuje się, że **Polonia amerykańska** liczy prawie 10 mln, co stanowi około 3,3% całej ludności USA. Współpraca z amerykańskimi środowiskami polonijnymi w zakresie umacniania łączących nas więzi i promowania Polski za oceanem stanowi niezwykle ważne zadanie dla polskiej dyplomacji.

Istotnym elementem naszej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi pozostaje kwestia wzmocnienia zdolności obronnych Polski. W coraz większym stopniu funkcjonowanie polskich sił zbrojnych w obszarze sprzętowym zależy od współpracy z USA.

Ćwiczenie

Przeprowadźcie analizę SWOT pt. „Szanse i zagrożenia sojuszu Polski ze Stanami Zjednoczonymi".

Największe kontrakty zbrojeniowe na uzbrojenie Wojska Polskiego zawarte w XXI w.
– w 2003 r. umowa warta 3,2 mld dolarów na 48 samolotów wielozadaniowych czwartej generacji F-16 (koncern Lockheed Martin, USA)
– w 2018 r. umowa warta 4,75 mld dolarów na system obrony przeciwrakietowej MIM-104 Patriot (16 wyrzutni i 208 pocisków PAC-3 MSA, 4 stanowiska kierowania walką, 6 stanowisk kierowania i dowodzenia, 12 radiolinii) oraz *offset* (koncerny Lockheed Martin i Raytheon, USA)
– w 2019 r. umowa warta 414 mln dolarów na system artylerii rakietowej HIMARS (20 wyrzutni) o zasięgu 70–300 km (koncern Lockheed Martin, USA)
– w 2019 r. umowa warta 380 mln euro na 4 śmigłowce marynarki AW101 oraz *offset* (koncern Leonardo, Włochy i Wielka Brytania)
– w 2020 r. umowa warta 54,5 mln dolarów na przenośne zestawy przeciwpancerne Javelin (60 wyrzutni i 180 pocisków, koncerny Lockheed Martin i Raytheon, USA)
– w 2020 r. umowa warta 4,6 mld dolarów na 32 samoloty bojowe piątej generacji F-35 typu *stealth* (koncern Lockheed Martin, USA)
– w 2022 r. umowa warta 5,8 mld dolarów na 250 czołgów trzeciej generacji M1A2 ABRAMS SEPv3 (koncern General Dynamics, USA)

Offset (ang. zrównoważyć) – system kompensacji wydatków ponoszonych przez kraj dokonujący za granicą zakupów uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Zakłada m.in. transfer technologii wytworzenia i serwisowania kupowanego produktu do kraju kupującego.

Stealth (ang. skradanie się, podstęp) – techniki mające na celu zmniejszenie możliwości wykrycia obiektu znanymi metodami obserwacji. W przypadku samolotów bojowych dotyczy to przede wszystkim zmniejszenia echa radarowego, emisji podczerwieni i hałasu samolotów.

Marek Świerczyński [szef działu bezpieczeństwa i spraw międzynarodowych Polityki Insight] zaznacza, że system F-16 stosunkowo drogo nas kosztuje. – Skończył nam się już okres wstępny wsparcia logistycznego. Musimy wszystko kupować, zamawiać agregaty, komponenty wyposażenia pokładowego. To będzie miało duże konsekwencje w przyszłości, zwłaszcza gdy do F-16 dojdzie nieporównanie droższy w utrzymaniu system F-35 – tłumaczy.

Kupujemy od Amerykanów coraz większe i coraz bardziej skomplikowane systemy uzbrojenia. Cykl życia takich sprzętów liczy się na minimum 30 lat. Będziemy do nich

potrzebować w tym czasie wyposażenia, komponentów, wielu elementów – a te nie powstają poza USA – dodaje ekspert.
Zdaniem Świerczyńskiego w coraz większym stopniu funkcjonowanie polskich sił zbrojnych w obszarze sprzętowym zależy od współpracy z USA. – To bardzo jednokierunkowa relacja i można powiedzieć, że wybór polityczny. Słuszny czy niesłuszny – tu już można się spierać – mówi.
W wielu przypadkach umowy nie zakładają *offsetu*. *Offset* to system kompensacji wydatków ponoszonych przez kraj dokonujący za granicą zakupów uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Zakłada na przykład transfer technologii wytworzenia i serwisowania kupowanego produktu do kraju kupującego.
– Trzeba pamiętać, że to (umowy dot. sprzętu – przyp. red.) mimo wszystko kupowanie produktów „z półki". Niestety nie potrafimy przekonać amerykańskich przyjaciół, by za tymi zakupami szła nasza kompetencja przemysłowa. Nie widać, by obecność Lockheed Martin w Polsce przekładała się wprost na postęp technologiczny w polskiej fabryce – tłumaczy Świerczyński.

Źródło: *Uzależniamy się od USA. Podpisaliśmy 123 umowy na dostawę sprzętu wojskowego*, Business Insider, http://link.operon.pl/bm, 24.06.2020 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenia

1. Wymień zagrożenia wynikające z kupowania przez polski rząd broni za granicą.
2. Wskaż korzyści, jakie mogłaby uzyskać Polska, gdyby umiejętnie negocjowała kontrakty na uzbrojenie z zagranicznymi partnerami.

Podsumowanie lekcji

s. 308 ▸ ■ Polska stała się **członkiem NATO w 1999 r.** i wzięła udział w operacjach wojskowych sojuszu **IFOR** i **SFOR w Bośni i Hercegowinie** (1995–1998), **KFOR w Kosowie** (od 1999 r.) czy **ISAF w Afganistanie** (2002–2014).

s. 309 ▸ ■ Od upadku komunizmu Polska dążyła do **zacieśnienia współpracy ze Stanami Zjednoczonymi**.

s. 310 ▸ ■ Polskie kontyngenty wojskowe wspierały Amerykanów w ich **wojnach i okupacji Iraku w latach 2003–2008** oraz w **Afganistanie w latach 2002–2021**.

s. 310 ▸ ■ Stany Zjednoczone są głównym **dostawcą nowoczesnej i kosztownej broni dla polskiej armii**.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Przedstaw drogę Polski do NATO.
2. Oceń pozycję Polski w NATO.
3. Porównaj wybrany przez siebie proponowany Polsce amerykański sprzęt wojskowy z ofertą innych państw.

5. Działalność państwa polskiego na rzecz pokoju i demokracji

NA TEJ LEKCJI:

- przedstawisz udział Polski w międzynarodowych misjach i operacjach militarnych;
- scharakteryzujesz polskie inicjatywy na rzecz pokoju i demokracji;
- ocenisz zaangażowanie państwa polskiego w niesienie pomocy humanitarnej i rozwojowej;
- ocenisz relacje Polski z państwami pozaeuropejskimi na podstawie samodzielnie zebranych informacji.

Misje pokojowe i operacje wojskowe z udziałem Rzeczypospolitej Polskiej

Udział Polski w misjach pokojowych i operacjach wojskowych jest pochodną członkostwa naszego kraju w ONZ, NATO i UE. Polska od 1945 r. jest członkiem Narodów Zjednoczonych. Od początku była zaangażowana w działania na rzecz pokoju na świecie. Od 1953 r. uczestniczy w pracach komisji rozjemczych i obserwacyjnych na granicy obu Korei oraz w Kambodży, Laosie i Wietnamie. Wysłała tam łącznie około 3000 przedstawicieli. W 1957 r. ówczesny polski minister spraw zagranicznych PRL Adam Rapacki przedstawił na forum ONZ projekt utworzenia strefy bezatomowej obejmującej Polskę, Czechosłowację, NRD i RFN (tzw. **plan Rapackiego**). W latach 1963–1964 pierwszy sekretarz KC PZRP Władysław Gomułka wystąpił z projektem zamrożenia zbrojeń jądrowych i termojądrowych na obszarze Europy Środkowej (tzw. **plan Gomułki**). Obie propozycje nie spotkały się z aprobatą krajów zachodnich. Między innymi dzięki zaangażowaniu Polski przyjęto na forum ONZ w 1968 r. Konwencję o nieprzedawnianiu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, a w 1990 r. – Konwencję praw dziecka.

Od 1973 r. Polska uczestniczy w **misjach pokojowych ONZ**. Polscy żołnierze wzięli udział w misjach:

◂ misje pokojowe ONZ

- operacje UNEF II na Półwyspie Synaj w latach 1973–1979;
- UNDOF na Wzgórzach Golan w Syrii w latach 1974–2009;
- UNTAG w Namibii (1989–1990);
- UNTAC w Kambodży w latach 1992–1993;
- UNIFIL w Libanie (1992–2009 oraz od 2019);
- UNPROFOR w byłej Jugosławii (1992–1995).

Polski Kontyngent misji UNDOF (Siły ONZ ds. Nadzoru Rozdzielenia Wojsk na Wzgórzach Golan)

Ponadto polscy obserwatorzy wojskowi byli obecni na misjach pokojowych pod egidą ONZ, między innymi: w Kuwejcie, Tadżykistanie, Gruzji, na Saharze Zachodniej, w Angoli, w Demokratycznej Republice Konga, Etiopii i Erytrei, Liberii i Sudanie. Na terenie byłej Jugosławii w latach 1992–1995 specjalnym wysłannikiem Komisji Praw Człowieka ONZ ds. przestrzegania praw człowieka był polski premier **Tadeusz Mazowiecki**.

operacje wojskowe NATO

Od 1999 r. Polska jest członkiem NATO, ale jeszcze w okresie poprzedzającym akcesję zaangażowała się w **działania pokojowe i humanitarne Sojuszu Północnoatlantyckiego** w ramach udziału w programie **Partnerstwo dla Pokoju** (ang. *Partnership for Peace*, PfP). Od 1995 r. polscy żołnierze włączyli się do misji:

- operacje IFOR i SFOR w Bośni i Hercegowinie w latach 1995–2004;
- operacja KFOR w Kosowie od 1999 r.;
- operacja Amber Fox i Allied Harmony w Macedonii w latach 2001–2003;
- szkolenie wojsk irackich w latach 2005–2011;
- pomoc humanitarna po trzęsieniu ziemi w Pakistanie w 2005;
- operacja ISAF w Afganistanie w latach 2002–2014.

Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa (ang. *International Security Assistance Force*, ISAF) miały za zadanie przywrócenie pokoju i demokratyzację Afganistanu po obaleniu rządów talibów. Była to duża operacja wojskowa, głównie z udziałem wojsk NATO. W takcie jej trwania zginęło ponad 2600 żołnierzy, w tym 44 z Polski. W trakcie misji Polski Kontyngent Wojskowy na jednej półrocznej zmianie liczył do 2500 żołnierzy. Misja zakończyła się niepowodzeniem. W 2021 r. do władzy w Afganistanie ponownie doszli talibowie, ograniczyli prawa człowieka (głównie kobiet) i przywrócili prawo szariatu, a poszczególne ugrupowania rozpoczęły walkę o władzę i przeprowadzają zamachy terrorystyczne.

Polscy saperzy z Grupy Inżynieryjnej z FOB Warrior zwiększają przepustowość objazdu wokół zburzonego mostu w Afganistanie.

Polski rząd poparł amerykańską interwencję zbrojną w Iraku w 2003 r. (tzw. II wojna w Zatoce Perskiej). Nie była to jednak operacja NATO. Zaangażowały się w nią wybrane państwa w ramach tak zwanej koalicji chętnych (ang. *coalition of the willing*) zbudowanej wokół USA. W latach 2003–2008 Polski Kontyngent Wojskowy uczestniczył w **Międzynarodowych Siłach Stabilizacyjnych** w Iraku w sile do 2500 na jednej półrocznej zmianie. W trakcie misji zginęło ponad 3500 żołnierzy, w tym 28 z Polski. Bilans misji również należy uznać za niekorzystny. Irak jest niestabilnym rejonem świata, a chaos wewnętrzny pogłębiło dodatkowo funkcjonujące na jego terenie w latach 2014–2019 ISIS, czyli ugrupowanie terrorystyczne nazywające się Islamskim Państwem w Iraku i Lewancie.

Ćwiczenie

Debata „za" i „przeciw": Czy polską racją stanu powinno być zaangażowanie wojsk w II wojnę w Zatoce Perskiej?

Misje pokojowe ONZ, NATO i UE z udziałem Polski w styczniu 2020 r.

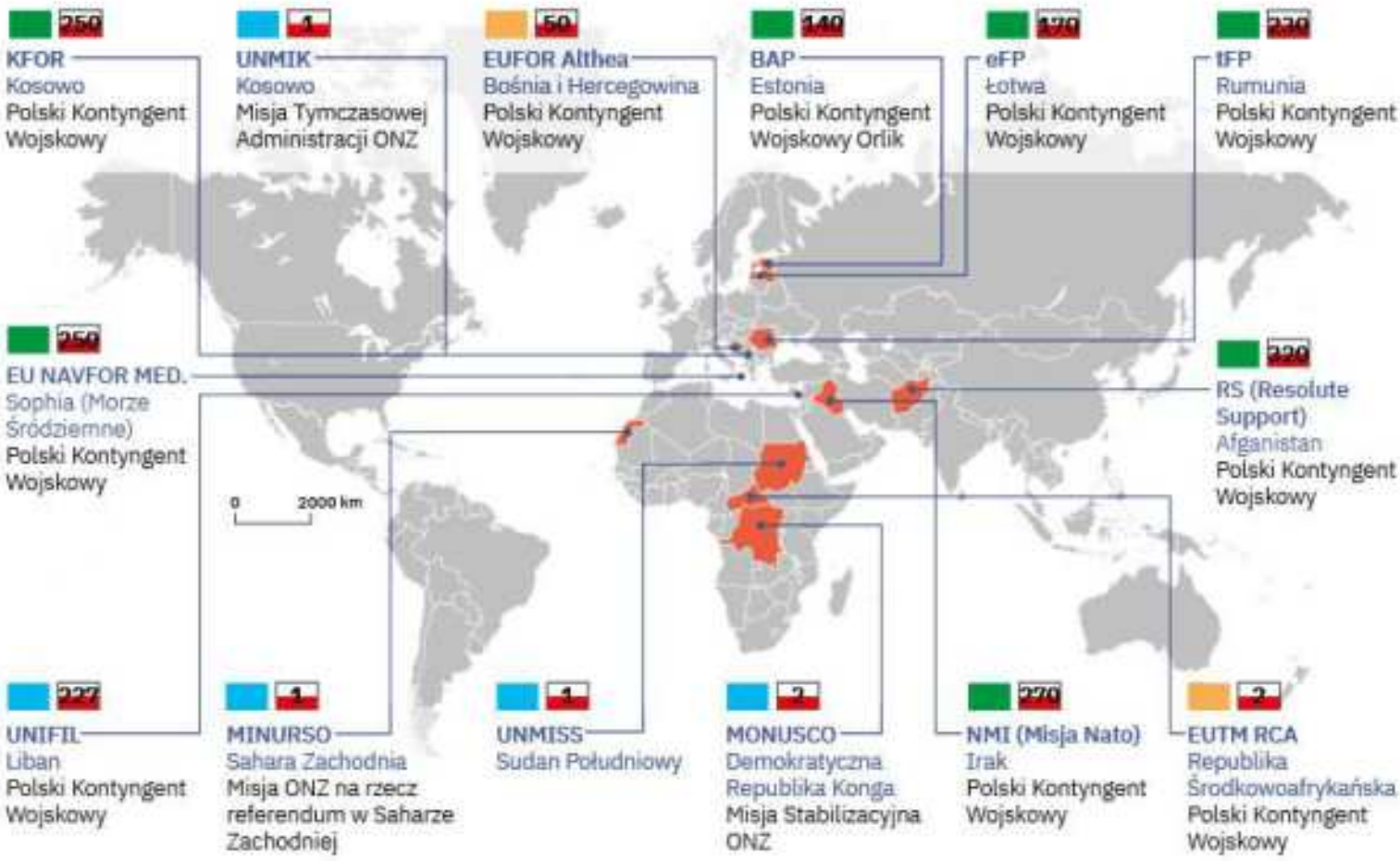

Źródło: http://www.un.org (dostęp: 24.07.2022).

operacje UE

Polscy żołnierze wzięli udział w **operacji Unii Europejskiej** jeszcze przed przystąpieniem Polski do UE w 2003 r. na Bałkanach (operacja EUFOR Concordia w Macedonii). Od 2004 r. Polski Kontyngent Wojskowy funkcjonuje w ramach operacji EUFOR Althea w Bośni i Hercegowinie, która zastąpiła działania natowskiej misji SFOR. W latach 2015–2020 Polska uczestniczyła w operacji morskiej UE na Morzu Śródziemnym EUNAVFOR MED SOPHIA, której głównym zadaniem było zwalczanie organizacji przestępczych przerzucających nielegalnych migrantów do Europy. Od 2020 r. jest realizowana operacja UE EUNAVFOR MED IRINI. Jej zadaniem jest egzekwowanie embarga na dostawy broni do Libii w celu deeskalacji wojny domowej w tym kraju. Polscy oficerowie pracują w dowództwie EUNAVFOR Atalanta. Jest to operacja morska zwalczająca piractwo u wybrzeży Rogu Afryki. Polacy są obecni również w wojskowej operacji doradczo-szkoleniowej EUTM RCA w Republice Środkowoafrykańskiej. Ponadto w latach 2013–2014 polski kontyngent wojskowy realizował zadania w ramach misji szkoleniowej UE w Mali (EUTM Mali), a w latach 2014–2015 – w operacji wojskowej w Republice Środkowoafrykańskiej (EUFOR RCA), wspierającej działania ONZ.

W 2020 r. Polska uczestniczyła w 19 (kontynuowanych i nowych) misjach i operacjach pokojowych, w których wzięło udział 3286 osób, z tego 3180 osób to żołnierze zawodowi, a 106 – pracownicy cywilni wojska. Udział w misjach pokojowych i operacjach militarnych poza stratami w ludziach i kosztami materialnymi dał polskiej armii wartość dodaną w postaci doświadczenia bojowego tysięcy polskich żołnierzy oraz umiejętności współpracy z sojuszniczymi wojskami (tzw. interoperatywność wojsk). Dzięki udziałowi Sił Zbrojnych RP w operacjach sojuszniczych Polska potwierdza swoją wiarygodność jako członek NATO.

Pomoc rozwojowa i humanitarna

pomoc rozwojowa

Pomoc rozwojowa polega na wspieraniu krajów mniej rozwiniętych gospodarczo przez kraje rozwinięte. Ma to na celu między innymi walkę z biedą i promocję zrównoważonego rozwoju. Wiąże się też ze wspieraniem demokracji i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. W tego typu działania angażują się instytucje rządowe, a także instytucje pozarządowe. W zależności od sposobu realizacji pomocy rozwojowej możemy wyróżnić pomoc rozwojową dwustronną i wielostronną. **Pomoc rozwojowa dwustronna** jest kierowana bezpośrednio do instytucji, organizacji i osób w kraju partnerskim. Pomoc dwustronna jest realizowana ze środków pozostających w dyspozycji Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz z budżetów innych ministerstw. Wsparcia państwom partnerskim udzielają organizacje pozarządowe, administracja rządowa, samorząd terytorialny, szkoły wyższe i inni partnerzy społeczni. W działania pomocowe angażują się także polskie placówki dyplomatyczne (głównie ambasady) oraz Fundacja Solidarności Międzynarodowej.

Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej jest jedną z organizacji pozarządowych w Polsce działającą na rzecz pomocy ludziom dotkniętym skutkami kryzysów humanitarnych, wojen domowych, klęsk żywiołowych, udziela pomocy rozwojowej i propaguje idee praw człowieka. Fundacja została założona w 2006 r.

Pomoc rozwojowa wielostronna jest udzielana za pośrednictwem wyspecjalizowanych organizacji i instytucji międzynarodowych. Polska przez składki i wpłaty dobrowolne wspiera działania rozwojowe i humanitarne wybranych organizacji. Nasz kraj współfinansuje przedsięwzięcia takich organizacji, jak UE, ONZ i OECD. Inicjatywy mają na celu redukcję ubóstwa, transformację systemową, promocję praw człowieka i demokracji, zwalczanie chorób zakaźnych oraz poprawę opieki zdrowotnej i dostępu do edukacji.

Typy pomocy rozwojowej
Pomoc międzynarodowa (ang. *international aid*) to pomoc udzielana beneficjentom państwa trzeciego, czyli innemu krajowi lub jego mieszkańcom.
Pomoc projektowa (ang. *project aid*) to pomoc udzielana na konkretny cel (szkolenie, budowę budynku, zakup wyposażenia).
Pomoc programowa (ang. *programme aid*) to pomoc udzielana w ramach konkretnego sektora wspomagająca rozwiązanie szerszego problemu (np. wsparcie reformy w danym obszarze gospodarki lub wybranego elementu takiej reformy, np. w sektorze edukacji lub zdrowia).
Wsparcie budżetowe (ang. *budget support*) to forma wsparcia ogólnej polityki/strategii rozwoju danego kraju polegająca na przekazaniu środków bezpośrednio do budżetu danego państwa i wydatkowana jego krajowym systemem finansów publicznych.
Budżetowe wsparcie sektorowe (ang. *sector budget support/sector wide approach*) to połączenie pomocy programowej oraz dofinansowania budżetu; dotacja udzielona zostaje na realizację konkretnej reformy w danym sektorze poprzez przekazanie środków krajowi partnerskiemu.
Pomoc żywnościowa (ang. *food aid*) – wsparcie polegające na przekazaniu artykułów spożywczych krajom, w których mieszkańcy mają kłopoty z dostępem do żywności.
Pomoc wiązana (ang. *tied aid*) może być wykorzystana przez kraj partnerski na zakup dóbr lub usług państwa dawcy pomocy.
Pomoc techniczna (ang. *technical assistance*) programowa lub projektowa to wsparcie polegające na wykorzystaniu doświadczenia i wiedzy obywateli państwa dawcy pomocy (urzędników, lekarzy, inżynierów itp.) przy wsparciu rozwoju kraju partnerskiego.
Kredyty, pożyczki i umorzenia to wsparcie państwa partnerskiego poprzez udzielenie pomocy finansowej na preferencyjnych warunkach spłaty. Może być również elementem pomocy wiązanej, przybierając formę kredytu wiązanego. Pożyczki są traktowane jako ODA wtedy, gdy zawierają element darowizny na poziomie 25% wartości całej kwoty.

Źródło: https://www.gov.pl/web/polskapomoc/typy-pomocy-rozwojowej (dostęp: 16.02.2022).

Pomoc humanitarna polega przede wszystkim na ratowaniu i ochronie życia w czasie klęsk i katastrof spowodowanych warunkami naturalnymi lub wywołanych działalnością człowieka. Ponadto obejmuje takie działania, jak:

◀ pomoc humanitarna

- udzielanie koniecznej pomocy i wsparcia ludziom narażonym na długotrwałe kryzysy oraz pomoc w tak zwanych zapomnianych kryzysach;
- przeprowadzanie krótkoterminowych prac związanych z odbudową i rekonstrukcją infrastruktury i sprzętu, w ścisłej współpracy z instytucjami lokalnymi;
- pokonywanie trudności związanych z konsekwencjami migracji ludności (uchodźcy, przesiedleńcy i repatrianci), spowodowanymi przez klęski żywiołowe lub katastrofy wywołane działalnością człowieka;
- działania na rzecz zapobiegania katastrofom oraz ograniczania ich skutków.

W Somalii punkty poboru wody i latryny dla uchodźców wewnętrznie przesiedlonych zostały zbudowane z inicjatywy Polskiej Akcji Humanitarnej, ufundowane przez UE i Polish Aid.

Niestety większość kryzysów humanitarnych nigdy nie dociera na czołówki naszych gazet, co więcej, informacje o nich nie pojawiają się w mediach w ogóle. Na świecie co roku odnotowuje się około 300 katastrof naturalnych, które dotykają nawet 300 milionów osób. Do tego dochodzą kryzysy wywołane konfliktami zbrojnymi pochłaniające tysiące istnień ludzkich rocznie. W Demokratycznej Republice Konga od 1998 roku zginęło około 5,4 miliona osób, głównie w wyniku niedożywienia i chorób będących następstwem konfliktu zbrojnego. I choć wojna w Demokratycznej Republice Konga oficjalnie zakończyła się w 2003 roku, szacuje się, iż jej następstwa co miesiąc pochłaniają ponad 40 tysięcy ofiar. W Somalii w wyniku wewnętrznego konfliktu ponad 3,2 miliona osób, czyli połowa populacji tego kraju potrzebuje do przeżycia pomocy humanitarnej. 400 tysięcy Somalijczyków żyje w obozach dla uchodźców w dramatycznych warunkach. Niebawem, jeżeli społeczność międzynarodowa nie zareaguje (dotyczy to też Polski), można obawiać się konfliktu w Sudanie z powodu zbliżającego się referendum mającego zdecydować o oddzieleniu się południa od północy. Choć trudno to sobie wyobrazić, prawie miliard ludzi na świecie cierpi z powodu braku pożywienia. Codziennie prawie 15 tys. dzieci umiera z głodu lub z powodu chorób z nim związanych.

Powyższe katastrofy humanitarne to tylko nieliczne przykłady zapomnianych kryzysów, zbierających śmiertelne żniwo nie mniejsze niż kryzysy z czołówek gazet. [...] O tym, czy dany kryzys pojawi się na czołówkach gazet, mobilizując społeczność międzynarodową do działania, decyduje wiele czynników. Zdecydowanie największą szansę na zainteresowanie mediów, a co za tym idzie pomoc międzynarodową mają tzw. *sudden onset crises*, czyli katastrofy wydarzające się gwałtownie i niespodziewanie, szokujące swoimi rozmiarami. Takie wydarzenia wpisują się w dzisiejszy model przekazu informacji – są sensacyjne, zaskakujące, a obrazy z miejsca katastrofy dramatyczne. Nie bez znaczenia jest również rejon, w którym katastrofa ma miejsce. Po azjatyckim tsunami w 2004 roku odzew społeczności międzynarodowej był bezpre-

cedensowy. Głównym powodem był tutaj oczywiście rozmiar i zasięg katastrofy, ale nie bez znaczenia pozostawał fakt, iż rejon dotknięty kryzysem był przecież miejscem wypoczynku turystów z krajów wysoko rozwiniętych (wielu z nich było również ofiarami katastrofy), będących głównymi donatorami pomocy. [...]
Kryzysy rozwijające się powoli, mające często skomplikowaną i niezrozumiałą dla wielu z nas genezę, nie przyciągają takiej uwagi mediów, a akcyjne działanie w takich przypadkach jest znacznie utrudnione, jeśli nie niemożliwe.

Źródło: J. Ochojska, *Zapomniane kryzysy humanitarne*, „Znak", styczeń 2011, http://link.operon.pl/bn (dostęp: 16.02.2022).

Ćwiczenie

Wyjaśnij, jak należy rozumieć pojęcie *zapomniany kryzys humanitarny*.

Aktorzy działań humanitarnych

Organizacja Narodów Zjednoczonych	Unia Europejska	Organizacje rządowe	Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża	Organizacje pozarządowe
– Biuro NZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (ang. *United Nations Office for the Cooperation of Humanitarian Affairs*, UNOCHA) – Urząd Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców (ang. *United Nations High Commissioner for Refugees*, UNHCR) – Światowy Program Żywnościowy (ang. *World Food Program*, WFP) – Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (ang. *United Nations Children's Fund*, UNICEF) – Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (ang. *United Nations Development Program*, UNDP) – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, FAO) – Światowa Organizacja Zdrowia (ang. *World Health Organization*, WHO) – Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (ang. *International Organization for Migration*, IOM)	– Dyrekcja ds. Pomocy Humanitarnej i Ochrony Ludności (ECHO) Komisji Europejskiej – Unijny Mechanizm Ochrony Ludności	– *Swedish Civil Contingencies Agency* (MSB) – *Canadian International Development Agency* (CIDA) – *United States Agency for International Development* (USAID)	Federacja Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, w skład której wchodzą działające w poszczególnych państwach struktury, np. Polski Czerwony Krzyż	– Lekarze bez Granic – Korpusy pokoju – Oxfam – Polska Akcja Humanitarna – Fundacja Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej – Polska Misja Medyczna – Caritas Polska

Opracowane na podstawie: https://www.gov.pl/web/polskapomoc/aktorzy-dzialan-humanitarnych (dostęp: 16.02.2022).

Polska pomoc rozwojowa i humanitarna

polska pomoc

Polska pomoc humanitarna jest kierowana głównie w formie wpłat na rzecz instytucji międzynarodowych oraz w formie dofinansowania działań polskich pozarządowych organizacji humanitarnych. Organizacje i agencje humanitarne mają rozbudowaną sieć dystrybucji pomocy. W akcje udzielania pomocy humanitarnej włączają się polskie placówki dyplomatyczne (głównie ambasady RP). Środki na polską pomoc humanitarną pochodzą z rezerwy celowej budżetu państwa administrowanej przez Departament Współpracy Rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Polska, jako sygnatariusz **„Konsensusu europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej"**, zobowiązała się do przestrzegania „Kodeksu postępowania obowiązującego w Międzynarodowym Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca i organizacjach pozarządowych w programach reagowania w sytuacjach kryzysowych".

Zasady Europejskiego Konsensusu w sprawie pomocy humanitarnej
– **humanitaryzm** – jednostkę ludzką należy traktować humanitarnie w każdych warunkach, czego przejawem jest ratowanie życia ludzkiego i niesienie ulgi w cierpieniu, przy jednoczesnym poszanowaniu jednostki
– **bezstronność** – podstawą niesienia pomocy humanitarnej musi być wyłącznie zaistniała potrzeba, udzielanie pomocy humanitarnej nie może być uzależnione od narodowości, rasy, wyznania ani poglądów politycznych
– **neutralność** – udzielanie pomocy humanitarnej nie łączy się ze wspieraniem jednej ze stron konfliktu zbrojnego lub innego sporu, w trakcie którego organizowana jest pomoc humanitarna
– **niezależność** – oznacza autonomię celów humanitarnych oraz politycznych, gospodarczych i militarnych

Źródło: https://www.gov.pl/web/polskapomoc/reguly-dobrego-swiadczenia-pomocy--humanitarnej (dostęp: 16.02.2022).

System udzielania pomocy rozwojowej

Źródło: WATCHDOG — portal o kontroli społecznej, http://watchdog.org.pl/4,591,monitoring_polskiej_wspolpracy_rozwojowej__dzialania_straznicze_grupy_zagranica.html (dostęp: 07.12.2016).

W 2004 r. Polska dołączyła do państw prowadzących politykę rozwojową. Pomoc rozwojowa jest istotnym instrumentem służącym realizacji założeń polskiej polityki zagranicznej. Poprzez działania pomocowe Polska buduje silniejsze, wzajemnie korzystne relacje polityczne, gospodarcze i społeczne z krajami partnerskimi. Specyfika polskiego podejścia wynika z przekonania wyniesionego z okresu transformacji społeczno-gospodarczej po upadku komunizmu w Polsce, że niemożliwy jest rozwój i budowa zamożnego społeczeństwa bez stabilnego życia publicznego. Dlatego polska pomoc rozwojowa koncentruje się na działaniach niosących wsparcie w zapewnieniu dobrego rządzenia oraz demokracji i praw człowieka, a także transformacji systemowej. Tego typu pomoc jest adresowana między innymi do wschodnich sąsiadów Polski – Białorusi i Ukrainy – w ramach unijnego Partnerstwa Wschodniego.

Wartość polskiej pomocy dwustronnej w mln PLN dla krajów priorytetowych i top 10 w 2020 r.

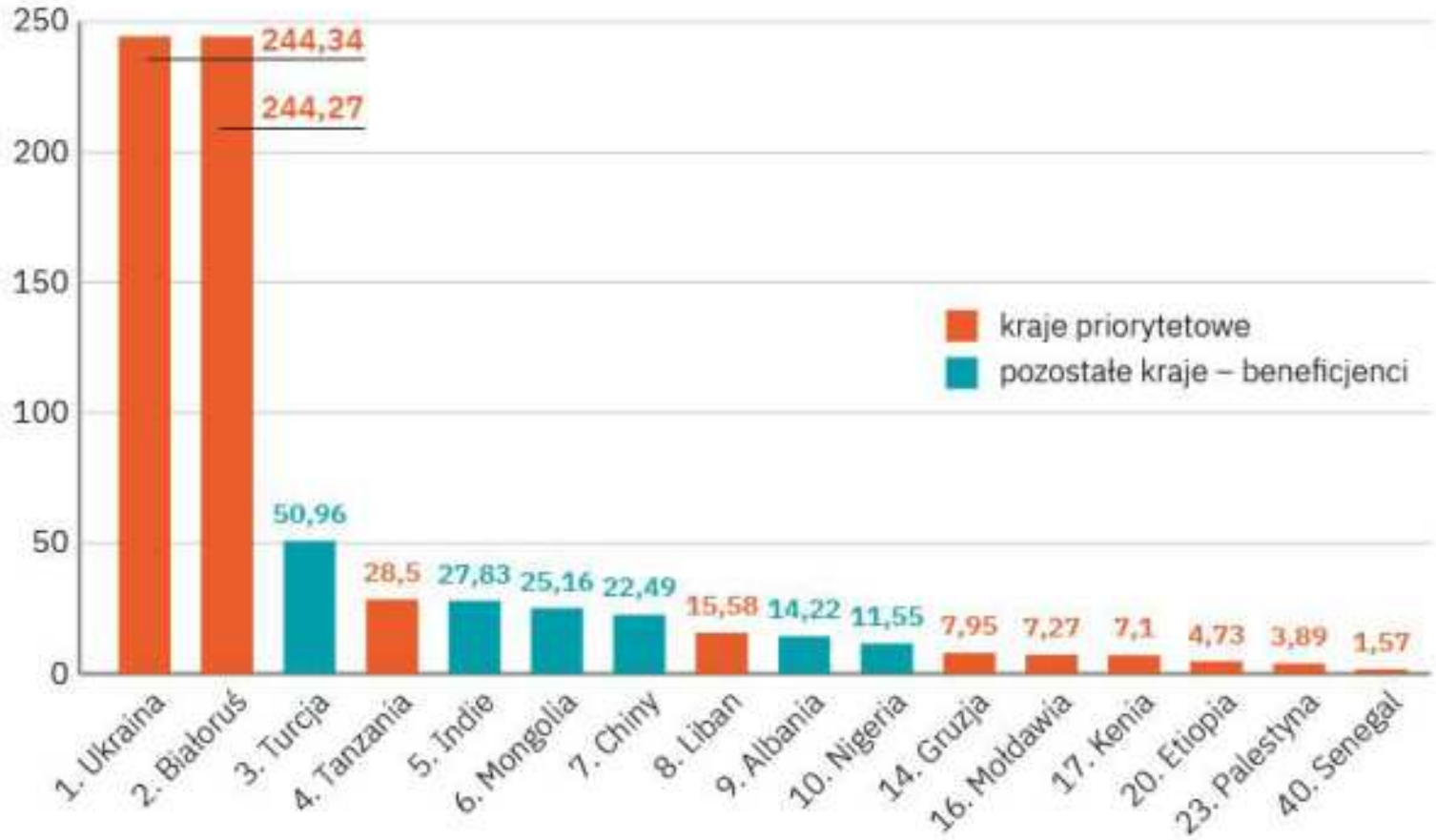

Źródło: https://www.gov.pl/web/polskapomoc/oda (dostęp: 16.02.2022).

Polska jako członek Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju przekazuje fundusze dla państw rozwijających się w ramach **Oficjalnej Pomocy Rozwojowej** (ODA). Organem koordynującym pomoc rozwojową w ramach tej inicjatywy jest **Komitet Pomocy Rozwojowej OECD** (ang. *Development Assistance Committee*, DAC). W 2013 r. Polska stała się członkiem DAC, tym samym dołączyła do grona największych donatorów Oficjalnej Pomocy Rozwojowej. W skład komitetu wchodzą przedstawiciele 29 państw członkowskich OECD oraz Unia Europejska. Grono odbiorców pomocy ODA liczy około 150 państw i terytoriów zamorskich.

Oficjalna Pomoc Rozwojowa jest realizowana w postaci pomocy dwustronnej i wielostronnej. W ramach pomocy dwustronnej polskie środki są kierowane głównie do krajów partnerskich polskiej pomocy w ramach określonych priorytetów tematycznych. Głównymi odbiorcami polskiej pomocy rozwojowej dwu-

stronnej są: Ukraina, Białoruś, Tanzania, Turcja, Kenia, Indie, Mongolia, Chiny czy Liban.

Pomoc wielostronna obejmuje natomiast dokonywanie wpłat do budżetów wyspecjalizowanych organizacji międzynarodowych, których Polska jest członkiem. Jest to przede wszystkim **Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej ds. Pomocy Humanitarnej i Ochrony Ludności** (ang. *European Community Humanitarian Aid Office*, ECHO) Unii Europejskiej. Pomoc rozwojowa w ramach UE wynosi ponad 90% środków przeznaczanych przez Polskę. W ramach ONZ na pomoc rozwojową Polska przeznaczyła w 2020 r. około 750 tys. dolarów. Trafiają one do **Biura Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej** (ang. *United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*, UNOCHA). Pozostałe polskie środki trafiają do odbiorców za pośrednictwem Rady Europy, OBWE czy banków regionalnych funkcjonujących w ramach Grupy Banku Światowego. To właśnie wyżej wymienione organizacje w ramach swoich kompetencji decydują o dalszym przeznaczeniu środków wpłacanych przez państwa członkowskie. Polska pomoc rozwojowa w 2020 r. wyniosła 3,23 mld złotych, a pomoc humanitarna – 131,42 mln złotych.

Wielkość pomocy rozwojowej świadczonej przez wybrane państwa w 2020 r. w ramach UNOCHA

Źródło: https://www.unocha.org/sites/unocha/files/2020%20OCHA%20annual%20report.pdf, s. 91 (dostęp: 16.02.2022).

Polska Oficjalna Pomoc Rozwojowa (ODA) w 2020 r.

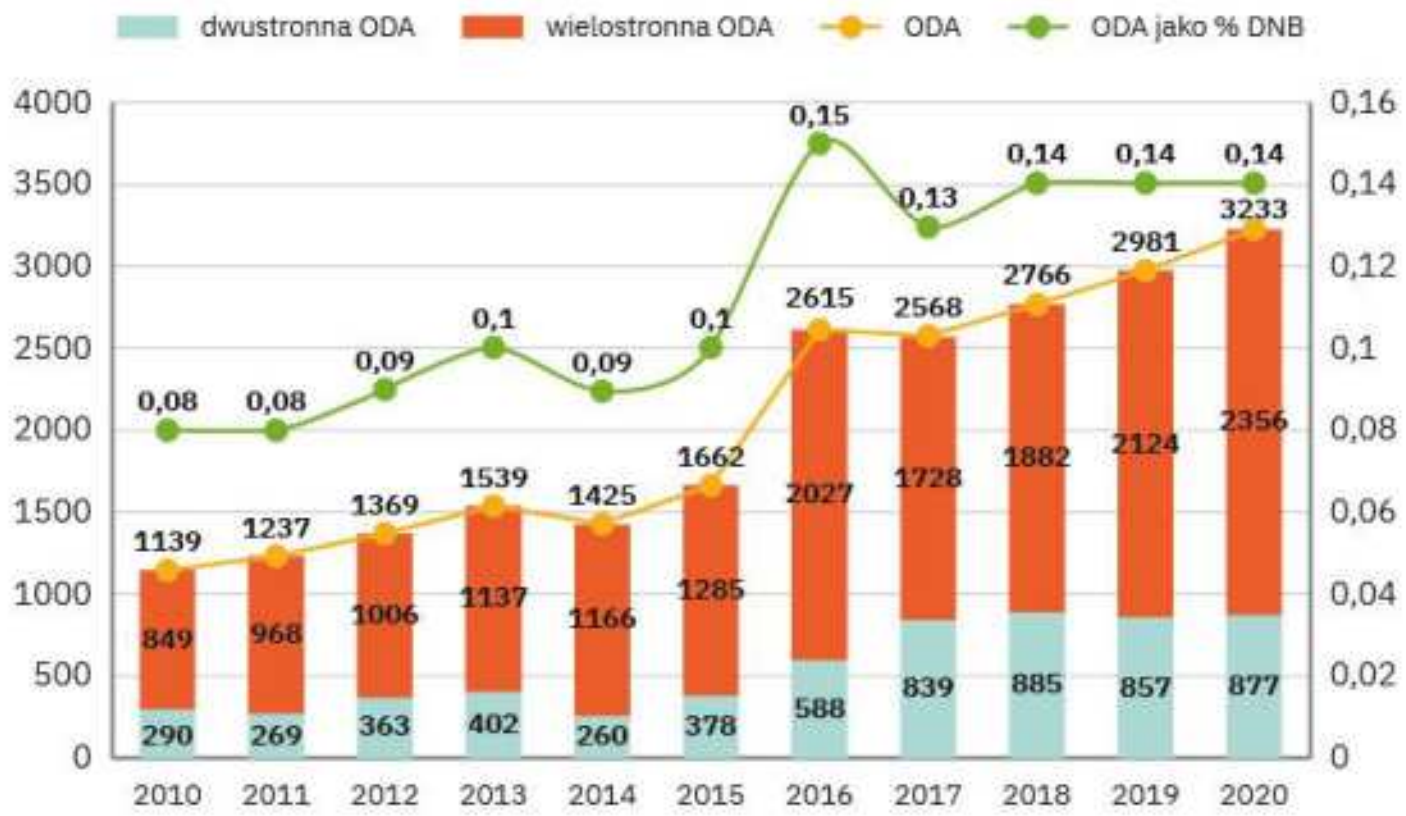

Źródło: https://www.gov.pl/web/polskapomoc/oda (dostęp: 16.02.2022).

Podsumowanie lekcji

- Polska uczestniczy w **misjach pokojowych ONZ** od 1973 r., a także w **operacjach wojskowych NATO** i **UE**. s. 313
- **Pomoc rozwojowa** stawia sobie za cel udzielenie wsparcia krajom rozwijającym się w osiągnięciu wyższego poziomu rozwoju ekonomicznego i społecznego. s. 316
- **Pomoc humanitarna** ma na celu zapobieganie śmierci i cierpieniu ludności cywilnej podczas konfliktów zbrojnych i klęsk żywiołowych. s. 317
- **Polska** należy do grona **państw udzielających pomocy rozwojowej i humanitarnej** krajom rozwijającym się. Środki na pomoc przekazuje za pośrednictwem różnych organizacji (UE, ONZ i in.) lub bezpośrednio. s. 320

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij różnice między pomocą humanitarną a pomocą rozwojową.
2. Oceń zaangażowanie Polski w misje pokojowe i operacje wojskowe w XXI w.
3. Porównaj i oceń relacje Rzeczypospolitej Polskiej z dwoma wybranymi państwami pozaeuropejskimi na podstawie samodzielnie zebranych informacji.

Chcesz wiedzieć więcej – przeczytaj

N. Davies, *Europa między wschodem a zachodem*, Kraków 2019.

P. Dubel, A. Adamczyk, *Polska w Unii Europejskiej. 10 lat doświadczeń*, Warszawa 2018.

J.M. Fiszer, *Polska w Unii Europejskiej: 2004–2018. Próba bilansu*, „Biuletyn Analiz i Opinii", Instytut Studiów Politycznych PAN, Nr 03/2018 (32), Warszawa 2018.

Gdzie naprawdę są konfitury? Najważniejsze gospodarcze skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej, Warszawa 2021.

P. Grudziński, *Państwo inteligentne. Polska w poszukiwaniu międzynarodowej roli*, Toruń 2008.

M. Kleinowski, *Siła państw w Unii Europejskiej. Pozaformalne wyznaczniki siły państw w Radzie UE i Radzie Europejskiej*, Toruń 2015.

Korzyści płynących z członkostwa w UE nie mierzy się bilansem operacyjnym netto, Unia Europejska 2020.

K. Łastawski, *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.

Nasza Europa: 15 lat Polski w UE. Korzyści i wyzwania. Główne wnioski, uzupełnienia i komentarze do Raportu CASE, opr. S. Golinowska, Warszawa 2020.

E. Noworyta, *Różne oblicza polskiej racji stanu*, Łódź – Warszawa 2010.

Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji, red. B. Łomiński, Katowice 1998.

Racja Stanu Polski w Unii Europejskiej, opracowanie zbiorowe, Warszawa 2021.

Racja stanu Polski w Europie, red. I. Kraś, R. Kubicki, Warszawa 2021.

A. Rzegocki, *Racja stanu a polska tradycja myślenia o polityce*, Kraków 2008.

Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku, red. M. Stolarczyk, Katowice 2011.

Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021, Warszawa 2017.

H. Tendera-Wlaszczuk, W. Bąba, K. Cymbranowicz, G. Żaba, *Piętnaście lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Warszawa 2020.

https://www.barometr-polska-niemcy.pl/ – Barometr Polska-Niemcy

https://www.isp.org.pl/ – Instytut Spraw Publicznych

V. POLSKA POLITYKA ZAGRANICZNA – POWTÓRZENIE

1. Polska racja stanu

Racja stanu to uznanie dobra, interesu i potrzeb państwa za wartość nadrzędną. Elementami racji stanu są: niepodległość i suwerenność państwa, ład wewnętrzny, bezpieczeństwo zewnętrzne, integralność terytorialna i tożsamość państwowa. **Interes narodowy** jest zbieżny z pojęciem racji stanu. Ma on charakter powszechny i dotyczy wszystkich podmiotów w państwie. Wyrazicielami interesu narodowego mogą być przedstawiciele państwa, jego organy, a także samo społeczeństwo. s. 276 s. 277

Podmioty wpływające na kształtowanie się polskiej racji stanu					
Prezydent RP (kancelaria Prezydenta RP, doradcy Prezydenta RP)	Rada Ministrów (głównie Prezes Rady Ministrów i Minister Spraw Zagranicznych)	Sejm (większość sejmowa, ugrupowania polityczne reprezentowane w sejmie)	Społeczeństwo polskie (opinia publiczna wyrażana w sondażach opinii publicznej lub poprzez niezależne od rządu media)	Polska dyplomacja (Ministerstwo Spraw zagranicznych i placówki dyplomatyczne za granicą: ambasady i konsulaty)	Służby specjalne (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego)

Polityka zagraniczna Polski jest realizowana przez służbę zagraniczną, czyli przez urzędników i dyplomatów pracujących w **Ministerstwie Spraw Zagranicznych** w Warszawie oraz na placówkach dyplomatycznych za granicą (w ambasadach i konsulatach). s. 277 s. 278

Po 1989 r. polska polityka zagraniczna była ukierunkowana przede wszystkim na **integrację z Unią Europejską i Paktem Północnoatlantyckim**. Obecnie zasadniczymi celami polskiej polityki zagranicznej są umacnianie pozycji polskiego państwa w obu strukturach oraz dbanie o bezpieczeństwo kraju względem globalnych wyzwań. s. 283

2. Relacje Rzeczypospolitej Polskiej z sąsiadami

Od 1993 r. Rzeczpospolita Polska sąsiaduje z siedmioma państwami. **W latach 1991–1994 Polska uregulowała kwestie granic i relacje z wszystkimi swoimi sąsiadami**. Szczególne **relacje z Niemcami, Czechami, Słowacją i Litwą wynikają z członkostwa we wspólnym sojuszu militarnym – NATO** oraz w unii gospodarczej **w ramach UE i w strefie Schengen**. Niemcy i Czechy są najważniejszymi **partnerami handlowymi Polski** spośród wszystkich państw sąsiedzkich. Z Ukrainy, Białorusi i Rosji napływają do Polski **imigranci zarobkowi**. Z Ukrainy napływ imigrantów ekonomicznych jest największy. Od 2022 r. do Polski przybyły prawie 3 mln uchodźców z Ukrainy. W interesie Polski i Litwy jest **wzmacnianie tzw. wschodniej flanki Sojuszu Północnoatlantyckiego** oraz zewnętrznej granicy UE przed agresywną polityką Rosji oraz przed niekontrolowanym napływem imigrantów z Azji i Bliskiego Wschodu. Polska **wspiera aspiracje Ukrainy do integracji z Europą** (UE i NATO) oraz występuje w obronie integralności tego państwa (Krym i Donbas). Polska wspiera Ukrainę w toczącej się od 2022 r. wojnie z Rosją. Relacje polsko-rosyjskie w wyniku wojny w Ukrainie zostały zamrożone. Strona polska udziela **wsparcia opozycji białoruskiej** walczącej o demokratyzację Białorusi. Na granicy polsko-białoruskiej powstaje bariera mająca powstrzymać nielegalne próby wtargnięcia na teren Polski i Unii Europejskiej osób z Azji Środkowej, Bliskiego Wschodu i Afryki, inicjowane przez reżim Aleksandra Łukaszenki. s. 285 s. 285 s. 285 s. 289 s. 291 s. 289 s. 290

3. Pozycja Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej

s. 296 **Wstąpienie Polski do UE** to realizacja jednego z najważniejszych celów polskiej dyplomacji po 1989 r.
s. 298 Od 2004 r. Polska jest **liczącym się państwem UE** zarówno pod względem wielkości, stanu gospodarki, jak i potencjału społecznego. W Parlamencie Europejskim reprezentacja polskiego społeczeństwa liczy
s. 300 **52 eurodeputowanych** na łączną liczbę 705, a siła głosów ważonych Polski w Radzie Unii Europejskiej
s. 300 wynosi **27 na 357**. Polska, jak każdy kraj członkowski, ma swojego **komisarza** w **Komisji Europejskiej** oraz **sędziego w Trybunale Sprawiedliwości UE**. Około 5% urzędników europejskich pochodzi z Polski.
s. 305 Polska jest jednym z największych **beneficjentów funduszy unijnych**. Korzyści z członkostwa Polski w UE to m.in.: znaczący wzrost PKB, udział polskich przedsiębiorstw we wspólnym rynku, możliwość swobodnego przemieszczania się w celach zarobkowych, turystycznych i edukacyjnych. **Polacy należą**
s. 305 **do jednych z najbardziej proeuropejskich społeczeństw**, w którym poparcie dla członkostwa w UE sięga 90%. Członkostwo w UE wiąże się jednak z koniecznością dostosowywania się do prawa unijnego oraz do decyzji organów UE.

4. Polska polityka zagraniczna w strefie euroatlantyckiej

s. 308 **Polska stała się członkiem NATO w 1999 r.** i wzięła **udział w operacjach wojskowych** sojuszu **IFOR** i **SFOR** w Bośni i Hercegowinie (1995–1998), **KFOR** w Kosowie (od 1999 r.) czy **ISAF** w Afganistanie
s. 309 (2002–2014). Od upadku komunizmu Polska dążyła do zacieśnienia **współpracy ze Stanami Zjedno-**
s. 310 **czonymi**. Polskie kontyngenty wojskowe wspierały Amerykanów w ich wojnach i okupacji **Iraku w latach 2003–2008** oraz w Afganistanie **w latach 2002–2021**. Stany Zjednoczone są głównym dostawcą
s. 310 nowoczesnej i kosztownej **broni dla polskiej armii**. W ostatnich latach polski rząd zakupił amerykańskie czołgi, samoloty wielozadaniowe, systemy rakietowe i in. W 2020 r. zawarto polsko-amerykańską umowę na stałą obecność wojsk amerykańskich w Polsce.

5. Działalność państwa polskiego na rzecz pokoju i demokracji

s. 313 Polska uczestniczy w **misjach pokojowych ONZ** od 1973 r., a także w **operacjach wojskowych NATO**
–316 **i UE**. Największe zaangażowanie polskich kontyngentów wojskowych było w misję ONZ ISAF Afganista-
s. 316 nie w latach 2002–2014 oraz w wojnę i okupację Iraku w latach 2003–2008. **Pomoc rozwojowa** stawia sobie za cel udzielenie wsparcia krajom rozwijającym się w osiągnięciu wyższego poziomu rozwoju ekonomicznego i społecznego. **Pomoc humanitarna** ma na celu zapobieganie śmierci i cierpieniu ludności
s. 317
s. 320 cywilnej podczas konfliktów zbrojnych i klęsk żywiołowych. **Polska** należy do grona państw udzielających **pomocy rozwojowej i humanitarnej** krajom rozwijającym się. Środki na pomoc przekazuje za pośrednictwem różnych organizacji (UE, ONZ i in.) lub bezpośrednio.

SPRAWDŹ, CZY UMIESZ! (wykonuj w zeszycie)

1. Zapoznaj się z sentencją i rozważ, czy wpisuje się ona bardziej w istotę pomocy humanitarnej czy rozwojowej. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Jeśli podarujesz mi rybę, nasycę się nią na cały dzień; jeśli nauczysz mnie łowić, nigdy więcej nie będę głodny.

~ Konfucjusz

2. Zapoznaj się z wynikami badań opinii publicznej i wskaż pięć wydarzeń międzynarodowych, które mogły wpłynąć na zmianę oceny zagrożenia dla niepodległości Polski w badanym okresie.

Czy, Pana(i) zdaniem w chwili obecnej istnieje czy też nie istnieje zagrożenie dla niepodległości Polski?

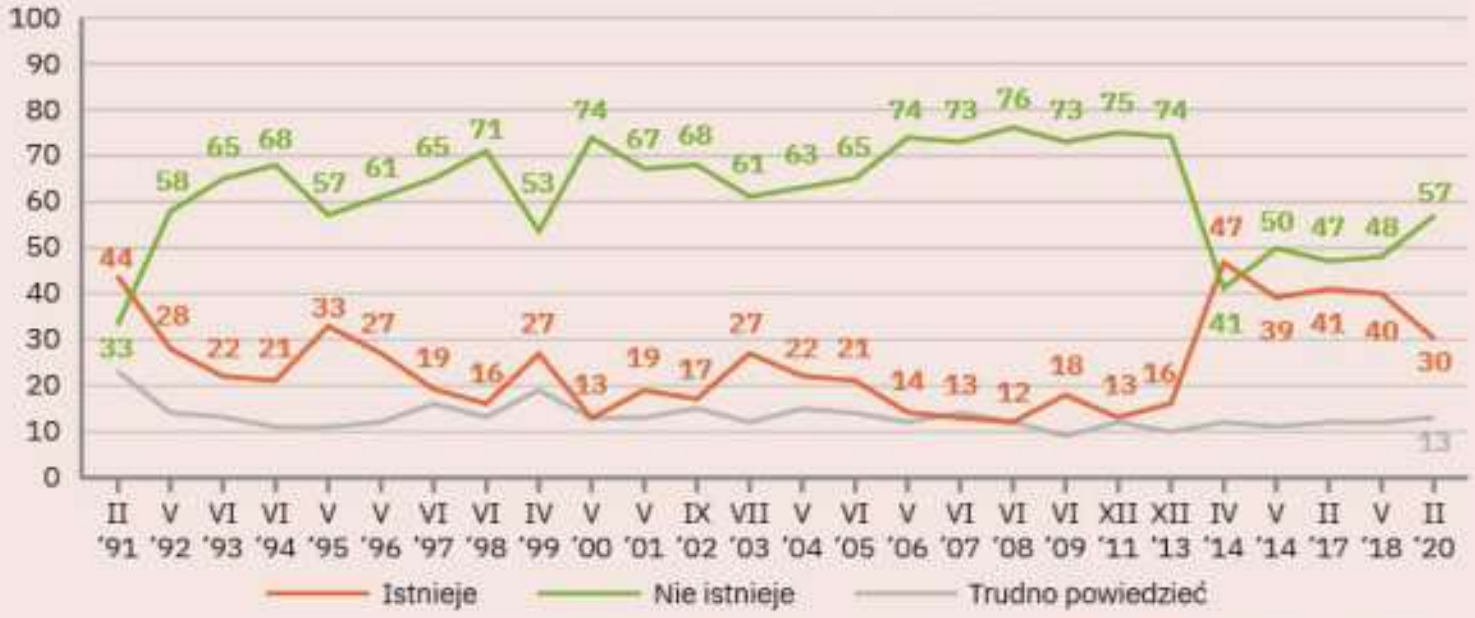

Źródło: CBOS, BBN, http://link.operon.pl/bg, marzec 2020, s. 2.

3. Zapoznaj się z wynikami badań opinii publicznej i wykonaj polecenia.

Ocena polityki zagranicznej rządu	**Jak Pan(i) ocenia obecne stosunki polsko-niemieckie? Czy są one:**			
	Dobre	Ani dobre, ani złe	Złe	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Dobra	24	62	10	4
Dostateczna	18	65	13	4
Niedostateczna	12	50	34	4
Trudno powiedzieć	15	44	7	34

Zainteresowanie polityką	**Jak Pan(i) ocenia obecne stosunki polsko-niemieckie? Czy są one:**			
	Dobre	Ani dobre, ani złe	Złe	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Bardzo duże	19	32	47	2
Duże	17	54	27	2
Średnie	17	62	15	6
Nikłe, niewielkie	17	55	14	14
Żadne	21	49	7	23

Która strona ponosi większą odpowiedzialność za zły stan stosunków polsko-niemieckich?

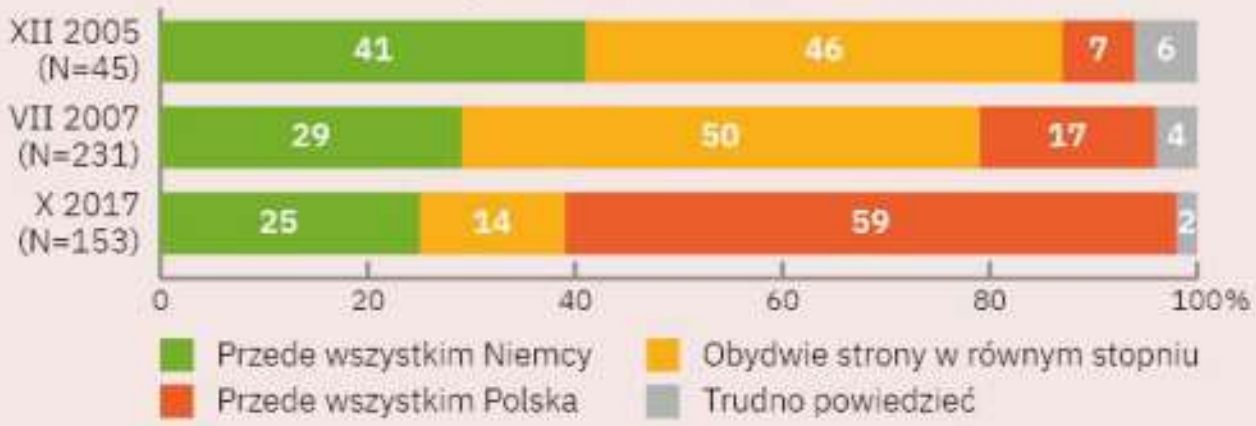

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/b9, listopad 2017, s. 3–4.

a) Przedstaw zależność między oceną polityki zagranicznej rządu a oceną relacji polsko-niemieckich w 2017 r.
b) Przedstaw zależność między zainteresowaniem polityką a oceną relacji polsko-niemieckich w 2017 r.
c) Wyjaśnij, jakie wydarzenia i decyzje mogły wpłynąć na zmianę w ocenie odpowiedzialności za zły stan relacji polsko-niemieckich w latach 2007–2017.

4. Zapoznaj się z wykresem i oceń prawdziwość podanych zdań.

Ocena stosunków politycznych a nastawienie do nacji

Stosunki polityczne i nastawienie do nacji wyrażone za pomocą średnich mierzonych na skali −3 do 3

Źródło: CBOS, http://link.operon.pl/bo, marzec 2015, s. 7.

a) Wykres przedstawia cztery typy postaw Polaków.
b) Polacy najbardziej pozytywnie odnoszą się narodu czeskiego i słowackiego.
c) Stosunki polityczne z państwami niemieckim, litewskim, białoruskim i rosyjskim są oceniane przez Polaków negatywnie.
d) Nie mamy sąsiadów, do których pomimo pozytywnych ocen stosunków międzypaństwowych odczuwalibyśmy niechęć.

5. Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

Polska powinna być aktywniejszym uczestnikiem procesów międzynarodowych związanych z tworzeniem strategii i polityki wobec zapobiegania i rozwiązywania konfliktów zbrojnych. Przez wiele lat Polska budowała pozycję i prestiż zaangażowaniem w operacje pokojowe ONZ. Warszawa powinna kontynuować tę tradycję, jak i promować bliższą współpracę ONZ z UE i NATO. RP powinna powrócić do grona krajów wysyłających żołnierzy na misje pokojowe, jak i rozważyć zaangażowanie w nie sił specjalnych bądź wysłanie wsparcia inżynieryjnego czy logistycznego. Równie istotne mogłyby być wysłanie zespołów policjantów czy ekspertów cywilnych w dziedzinach takich jak teleinformatyka, ekonomia czy administracja państwowa.

Polska może również powoli budować większą bezpośrednią rolę we wspieraniu procesów pokojowych. RP jest krajem, wobec którego nie ma negatywnych konotacji (np. kolonialnych czy z okresu zimnej wojny) wśród stron konfliktów, oraz krajem, którego inicjatywy, jako coraz ważniejszego gracza UE, mogą być przychylnie rozważane. To może być element budowania roli Polski jako kraju o podejściu neutralnym, jednak z możliwościami aktywnego zaangażowania w rozwiązywanie konfliktów – czasami w roli mediatora, czasami aktywnie wspierającego działania operacyjne czy budującego konsens polityczny do podjęcia działań, np. na forum unijnym.

Wyzwaniem dla wdrażania takiej polityki są bez wątpienia zasoby finansowe. RP nie może konkurować z większością państw Zachodu jako donator. Nie jest też w stanie finansować samodzielnie dużych operacji. Nie znaczy to jednak, że Warszawa nie może być bardziej widoczna i skuteczna. Realizacja takiej polityki jest w dużej mierze kwestią optymalizacji środków i ich strategicznego wykorzystania. Można też stawiać znacznie większy nacisk na wykorzystanie zasobów eksperckich w ramach sektorów akademickiego, pozarządowego i prywatnego w oparciu o szeroką strategię polityczną.

W ramach operacji ONZ polskie siły zbrojne mogą uzyskać kolejne ważne doświadczenie. Misje pokojowe są doskonałym „poligonem" dla żołnierzy – okazją do zdobycia kontaktów międzynarodowych i praktycznych umiejętności. Są możliwością uczestniczenia w działaniach stabilizacyjnych, ochronie ludności, bronieniu linii demarkacyjnych pomiędzy walczącymi stronami czy ochronie konwojów humanitarnych. To samo dotyczy zaangażowania w misje unijne w ramach CSDP. Zwiększenie aktywności poza granicami nie musi odbywać się kosztem inwestycji we własne możliwości obronne. Strategiczne wyważenie polityki wewnętrznego rozwoju z aktywnością poza granicami kraju jest optymalną formą budowy bezpieczeństwa.

Wobec istniejących konfliktów, intensywne zabiegi na rzecz stworzenia jednolitej polityki unijnej realizowanej we współpracy z NATO i ONZ są dla Polski ważne. Polskie władze powinny być partnerem merytorycznym w tworzeniu polityki wobec procesów pokojowych, wspierającym negocjacje i mediacje, odgrywającym konstruktywną rolę również na Bliskim Wschodzie czy w Afryce. Włączając się aktywnie w koordynację polityki międzynarodowej na rzecz pokoju, Warszawa wesprze długofalowy proces budowy swojej pozycji i wizerunku, który realizowany konsekwentnie przyczyni się do zwiększanego wpływu w innych regionach, lepszych relacji z partnerami i wzrostu „soft power" Polski.

Źródło: M. Bużański, *Operacje pokojowe i polityka wobec konfliktów – potrzebne zmiany i miejsce Polski*, Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego, http://link.operon.pl/bp, 30.12.2015.

1. Wymień powody, dla których Polska powinna się bardziej zaangażować w operacje pokojowe na świecie.
2. Wskaż korzyści, jakie przyniosłoby Polsce większe zaangażowanie w operacje pokojowe na świecie.

6. Zapoznaj się z wykresem i przyporządkuj miejsca operacji do organizacji międzynarodowej, pod której auspicjami uczestniczyli polscy żołnierze.

Udział Wojska Polskiego w misjach i operacjach pokojowych według lokalizacji w 2020 r.

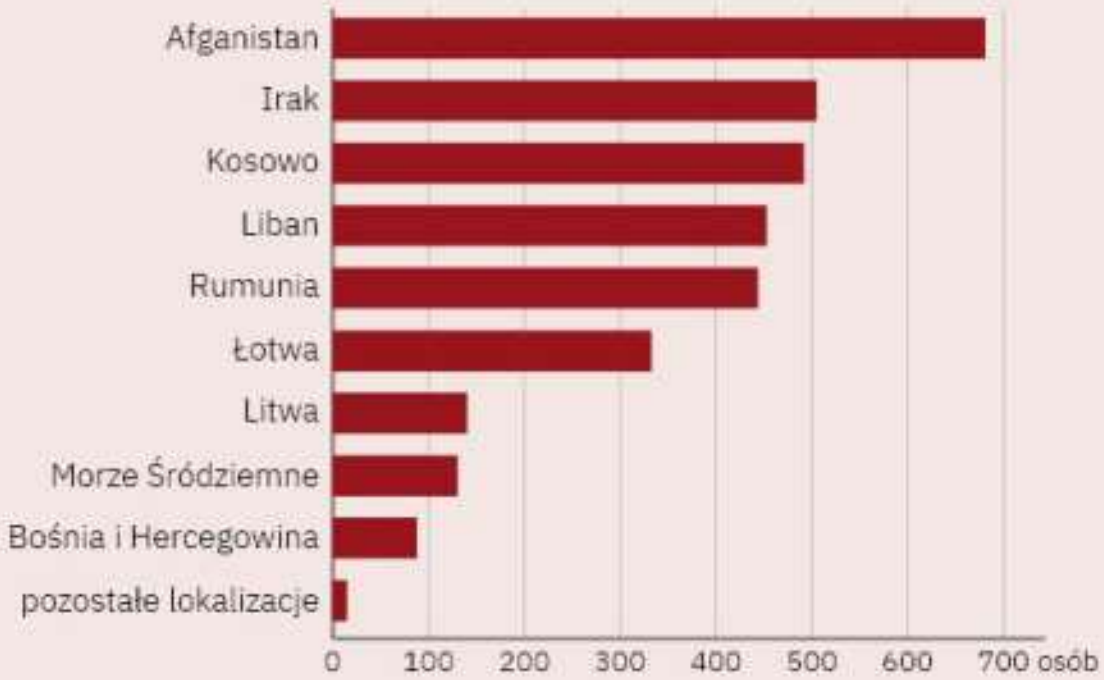

Źródło: GUS, „Mały Rocznik Statystyczny", Warszawa 2021, s. 78.

7. Zapoznaj się w wynikami badania opinii publicznej i opracuj raport na temat roli Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, Rosji i Chin w porządku światowym w ocenie Polaków.

Ocena roli Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, Rosji i Chin w porządku światowym. Odpowiedzi Polaków w 2021 r.

	Unia Europejska	Chiny	Rosja	USA
2021 – raczej przyczyniają się do wzmacniania ładu i bezpieczeństwa międzynarodowego na świecie	65	12	7	45
2021 – raczej przyczyniają się do zaostrzenia sporów i konfliktów na świecie	14	49	76	26
2021 – nie wiem/trudno powiedzieć	21	39	17	28

Źródło: Barometr Polska-Niemcy, http://link.operon.pl/bq (dostęp: 16.02.2022).

PUBLICYSTYCZNYM OKIEM – MATERIAŁ DO DYSKUSJI

Czy polskie władze właściwie realizują polską rację stanu?

Realizacja polskiej racji stanu jest utrudniona ze względu na ograniczony potencjał ekonomiczny i finansowy kraju, nasilone podziały wewnętrzne oraz dominację spraw bieżących w działaniach państwa. Utrudniają ją eksponowane w państwie interesy partyjne, egocentryczne zachowania wpływowych polityków i ich niechęć do poszukiwania kompromisów. Państwo polskie osłabiają zarówno partyjniackie zachowania elit politycznych, jak i słabości postaw obywatelskich. Eugeniusz Noworyta wskazuje w szczególności na ułomności procesu legislacyjnego i na „niski poziom kultury prawnej społeczeństwa, nieznajomość przepisów i procedur oraz rozpowszechnioną skłonność do ich obchodzenia, bez oglądania się na społeczne koszty takiego postępowania".

[...]

Skuteczne działania państwa utrudniają mało przemyślane inicjatywy ustawodawcze pomijające, a nawet deprecjonujące działania legislacyjne poprzedniej koalicji rządzącej. Ukazują to zwłaszcza próby reform w sprawach obronności państwa, finansów publicznych, ochrony zdrowia i edukacji. Liberalny model gospodarczy zastosowany w edukacji doprowadził do powstania rekordowej liczby słabych uczelni wyższych, nastawionych głównie na ilość studentów, a nie jakość nauczania. Zbyt niskie płace nauczycieli zniechęcają do pracy w tym zawodzie najlepszych specjalistów. Utrudnia to przygotowanie przyszłych pokoleń Polaków do nasilającej się rywalizacji międzynarodowej.

W polskim interesie leży racjonalne wykorzystanie całego dorobku narodowego dla kształtowania tożsamości narodowej i racjonalnych postaw obywatelskich. Pozytywne wzorce przeszłości wzbogacają dorobek narodu, a występujące kiedyś słabości mogą stanowić przestrogę i naukę na przyszłość. Warto mieć na uwadze konstatację prof. Władysława Markiewicza, że żaden naród nie obywa się bez słabości, porażek i załamań, ale sukcesy osiągają tylko te z nich, „które umieją swe drogi prostować, słabości przełamywać, straty odrabiać". [...]

W pamięci narodu warto utrwalać dorobek polskich władców, hetmanów, wynalazców, uczonych, czy laureatów nagród międzynarodowych. Natomiast wiele wydarzeń historycznych jest prezentowanych zbyt jednostronnie [...]

Dla wypracowania strategii państwowej potrzeba racjonalnej współpracy władz z opozycją oraz lepszego wykorzystania elit intelektualnych i istniejących ośrodków badawczych. Słabością naszego państwa jest brak silnego, działającego przez dłuższy czas ośrodka myślenia strategicznego. Kilkanaście lat temu rozwiązano upartyjnione Rządowe Centrum Studiów Strategicznych. Podobną działalność rozwinął prywatny Ośrodek Studiów Strategicznych i dopiero od niedawna funkcjonuje nowe Rządowe Centrum Studiów Strategicznych. Natomiast formułowane od kilkudziesięciu lat raporty i opracowania Komitetu Prognoz przy Prezydium PAN „Polska 2000 Plus" nie spotkały się z szerszym zainteresowaniem władz kraju.

Źródło: K. Łastawski, *Polska racja stanu w II dekadzie XXI wieku*, Stowarzyszenie im. Ignacego Daszyńskiego, http://link.operon.pl/br (dostęp: 16.02.2022).

[...] Wszyscy wiedzą, że wolna, niezależna Ukraina jest polską racją stanu. Czy się to komuś podoba, czy nie, to bez wolnej Ukrainy Polska będzie w o wiele gorszej sytuacji geostrategicznej. To jest oczywiste i dla nas, wszystkich Polaków i dla Rosjan również. Także kiedyś Aleksander Kwaśniewski, zdając sobie z tego sprawę, wspierał bardzo mocno pomarańczową rewolucję, a sprawa stanęła jako jeden z priorytetów bezpieczeństwa strategicznego za prezydentury prof. Lecha Kaczyńskiego i nadal jest to priorytet Polski. Ten przydługi wstęp jest po to, żeby pokazać, że należy robić wszystko, ażeby utrzymać niezależność Ukrainy, proeuropejski i proatlantycki kierunek jej obywateli. Póki co społeczeństwo ukraińskie patrzy w tym kierunku. Dlatego my nadal powinniśmy tak działać, z powodu bezpieczeństwa, z powodu naszego poczucia bezpieczeństwa militarnego. Wielka Brytania myślę, jako że to jest państwo, które ma bardzo trzeźwy osąd sytuacji światowej i ogólnoświatowej i w poszczególnych regionach. Bardzo mnie to cieszy, że nadal dogadujemy się dobrze z Wielką Brytanią i w chwili obecnej trudno byłoby wymyślić coś lepszego, niż podpisanie tej współpracy naszych trzech państw. Tym bardziej, że wszyscy widzimy, jaka jest polityka Niemiec wobec Rosji. To nie tylko są jakieś akty polityczne, ale to już są konkretne działania, które powodują, że Ukraina może poczuć, że jednak ktoś w Europie pamięta o nich i stara się im pomóc. A dla Rosji Putina jest to jednoznaczny sygnał, że nie zostawimy naszych sojuszników w potrzebie. Bardzo mnie to cieszy, zobaczymy jeszcze co rząd polski zaoferuje jako wsparcie Ukrainie, bo oni potrzebują wszystkiego. Ale za to, co jednak najważniejsze, czyli podniesienie wyszkolenia, wyposażenia, ale przede wszystkim morale i wyszkolenia armii ukraińskiej, to można z wielkim szacunkiem podziękować kolejnym rządom od 2014 roku, które doprowadziły do tego, że jednak tam armia jest już w tej chwili na takim poziomie, że Rosja zdaje sobie sprawę, że łatwo w sytuacji gorącego konfliktu na pewno nie będzie, że to już nie będzie takie wjechanie, jak było w 2014 roku. [...]

Dla Rosjan kluczem do odzyskania strefy wpływów jest Polska i to łatwo wytłumaczyć. Dla każdego, kto się tym interesuje, to jest oczywiste, tym bardziej, że znaczenie Polski w postsowieckim regionie w ostatnich latach niepomiernie wzrosło, a mam tego dowody, bo kontaktuję się na bieżąco zarówno z parlamentarzystami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo militarne, jak i z politykami naszych sojuszników od Estonii do Bułgarii, czy do Grecji. To powoduje, że właśnie dla nich Polska jest obiektem numer jeden do zwalczenia i tam jest podkręcana organiczna nienawiść do Polski. Putin zdaje sobie również sprawę, że Polska, jak żadne inne państwo, doskonale rozumie rosyjską mentalność, doskonale rozumie również sposób postępowania z Rosjanami, ich metodologię osiągania celów strategicznych. My to w historii wielokrotnie przećwiczyliśmy, my to wiemy i wiemy, że Polska – czy wspiera Ukrainę, czy nie – jest wrogiem numer jeden Rosji.

Fragmenty wywiadu z Michałem Jachem, przewodniczącym sejmowej Komisji Obrony Narodowej, z dnia 1 lutego 2022 r., *Sojusz Warszawy z Kijowem i Londynem. Szef sejmowej komisji obrony jednoznacznie: To polska racja stanu*, wPolityce.pl, http://link.operon.pl/c4 (dostęp: 23.04.2022).

VI. Edukacja i praca

- Rozwój nauk społecznych
- Nauki społeczne i humanistyczne w Rzeczypospolitej Polskiej
- System szkolnictwa wyższego w Polsce i za granicą
- Rola szkoły, edukacji pozaformalnej i nieformalnej
- System edukacji a rynek pracy

1. Rozwój nauk społecznych

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz początki nauk społecznych na świecie;
- ocenisz wkład polskich badaczy w rozwój nauk społecznych.

Ćwiczenie

Równość ludzi i poczucie sprawiedliwości wymagają równouprawnienia kobiet. Ci, co tego nie rozumieją, potrzebują wychowania, a nie dowodów.

– Leon Petrażycki (1867–1931) polski filozof, prawnik i socjolog

Rozważcie, na ile słowa polskiego uczonego wypowiedziane w 1906 r. w rosyjskim parlamencie są aktualne obecnie. Spróbujcie je sparafrazować, aby odnieść je do czasów współczesnych.

Rozwój nauk społecznych na świecie

rozwój nauk społecznych

Przedmiotem i podmiotem badań nauk społecznych jest człowiek. Niewątpliwie utrudnia to osiągnięcie prawdy obiektywnej i stwarza konflikty, które wywoływane są odmiennymi poglądami naukowymi, metodą lub względami pozanaukowymi. Treść nauk społecznych w dużym stopniu ma charakter ideologiczny. Z jednej strony rozwój nauk prowadził i prowadzi do coraz większej specjalizacji i różnicowania poszczególnych dyscyplin naukowych (zjawisko dyferencjacji nauk), a z drugiej strony potrzebna jest integracja nauk społecznych, ich wzajemne zbliżenie. Nie da się bowiem rozpatrywać motywów działań ludzkich tylko z perspektywy jednej dyscypliny w oderwaniu od innych dyscyplin. Nie sposób wyjaśnić na przykład zjawiska przestępczości, jeśli bada się tylko aspekt prawny, a pomija stosunki ekonomiczne, kulturowe czy też polityczne.

Ćwiczenie

Przypomnijcie sobie, jak klasyfikujemy nauki społeczne i humanistyczne w Polsce i na świecie.

Herbert Spencer (1820–1903), angielski filozof i socjolog. Sformułował filozoficzną teorię ewolucji, którą potwierdziły późniejsze badania Karola Darwina. Według Spencera ewolucja przebiega na wszystkich poziomach rzeczywistości: nieorganicznym, organicznym i nadorganicznym (społeczeństwo) oraz w zakresie wytworów życia nadorganicznego (kultura). Wprowadził do socjologii lub spopularyzował takie pojęcia, jak: funkcja, system, instytucja, społeczeństwo przemysłowe czy struktura społeczna. Prowadził badania nad rozwojem religii.

Wiele problemów badawczych, które mieszczą się w zakresie badań nauk społecznych, było przez wieki obszarem zainteresowań filozofii. Zagadnienia państwa, jego form ustrojowych, klas społecznych, postępu, motywów działania ludzi i grup społecznych były rozpatrywane przez Platona, Arystotelesa, św. Tomasza z Akwinu czy Georga W.F. Hegla. **Socjologia** jako nauka społeczna wydzieliła się z filozofii w I połowie XIX w. za sprawą Augusta Comte'a. Z filozofii

socjologia

wydzieliła się również teologia. Powstanie w XIX w. socjologii odzwierciedlało dążenia badaczy do całościowego i wszechstronnego wyjaśnienia zjawisk społecznych dzięki możliwie precyzyjnym metodom naukowym. Próby takie w XIX w. podjęli między innymi August Comte, Georg W.F. Hegel, Herbert Spencer oraz Karol Marks i Fryderyk Engels.

Nauką, która znacząco wpłynęła na rozwój socjologii, była historia. Od starożytności poszukiwano prawd historycznych przez selekcję faktów i ich krytyczną interpretację. Herodot – „ojciec historii" – tłumaczył wydarzenia historyczne jako rezultat działania siły zewnętrznej (duchowej), ale już Tukidydes z Aten stał na stanowisku, że przyczyny wydarzeń historycznych tkwią w sferze działań ludzkich. Z pewnością historyczne interpretacje przeszłości dokonywane przez historyków i historiografów przyczyniły się do powstania socjologii.

Antonina Kłoskowska tak patrzy na zadania stojące w tej dziedzinie przed historykiem i socjologiem: „Socjolog na podstawie aktualnego stanu opinii próbuje niekiedy przewidywać przyszłe działanie, np. wyniki wyborów, przy czym czyni to z większym lub mniejszym powodzeniem. Zadanie historyka jest o tyle łatwiejsze, że za punkt wyjścia bierze on niewątpliwie fakty: działanie dokonane. Z kolei, w toku wyjaśnienia przyczyn lub warunków działania, interesuje się on jego motywacją, której szuka także w analizie stanu świadomości społecznej. Popełnia przy tym prawdopodobnie nie mniej błędów niż socjolog. Błędy te mogą się komuś wydawać mniej znaczące, gdyż nie dostarczają podstaw do błędnego przewidywania następstw: następstwa są bowiem znane". Dlatego też można traktować socjologię jako swego rodzaju przedłużenie historii, którego zadaniem jest tłumaczenie zjawisk społecznych współczesności, a nawet wyciąganie wniosków dotyczących bliskiej przyszłości.

Źródło: L. Kasprzyk, *Socjologia na tle innych nauk społecznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny", 1967, z. 2, s. 205. Obszerny cytat pochodzi z: A. Kłoskowska, *Socjologia a historia*, „Kwartalnik Historyczny" 1964, nr 3.

Ćwiczenie

Wskaż podobieństwa i różnice w pracy socjologa i historyka.

Równie silne zależności jak między socjologią i historią występują między socjologią i ekonomią. Wielu wybitnych ekonomistów miało zainteresowania socjologiczne i na odwrót. Należeli do nich Karol Marks, Max Weber, Vilfredo Pareto czy Georges Fiedmann. Ekonomiczna analiza kapitalizmu przeprowadzona przez Marksa w *Kapitale* nie mogła pominąć problemu **klas społecznych**, ich wzajemnych stosunków i konfliktów. Marks ujawnił między innymi materialny charakter podstawowej więzi społecznej. Stworzył teorię wyzysku i walki klas, przepowiedział upadek systemu kapitalistycznego, a religię określił jako opium dla ludu.

Socjologia i ekonomia mają wspólne problemy badawcze związane z rozpatrywaniem rozwoju społecznego i praw nim rządzących. Obie dyscypliny zajmują się badaniem konfliktów społecznych czy ewolucją społeczną, a także posługują się podobnymi dokładnymi, statystycznymi metodami badawczymi. Współcześnie niezwykle trudno jest opracować precyzyjną klasyfikację nauk społecznych, zachowując zasadę logicznej rozłączności poszczególnych dyscyplin naukowych. Te same problemy badawcze występują w różnych naukach jed-

nocześnie, a zakresy badań zachodzą na siebie. Konieczne jest uwzględnianie czynników ekonomicznych, historycznych w socjologii. Zasada ta działa również w drugą stronę.

Karl Emil Maximilian „Max" Weber (1864–1920), niemiecki socjolog, prawnik i ekonomista, uważany za jednego z ojców socjologii. Jego prace miały znaczny wpływ na ogólną teorię socjologiczną, metodologię nauk społecznych, socjologię gospodarczą, religię, politykę i prawo.

koncepcja stratyfikacji

W opozycji do poglądów Karola Marksa powstała **trójelementowa koncepcja stratyfikacji** społecznej **Maxa Webera**. Dla Marksa podstawowym czynnikiem rozwarstwienia społecznego była własność środków produkcji. Natomiast Weber w eseju *Podział pracy we wspólnocie: klasy, stany, partie* dokonał innego podziału, w którym uwzględnił również czynniki pozaekonomiczne oraz podziały polityczne. Wprowadził również rozróżnienia w etyce. Uznał, że w polityce nie można kierować się etyką chrześcijańską (etyka przekonań), tylko interesem państwa i jego racją stanu (etyka odpowiedzialności). Rozróżnił trzy typy władzy politycznej: charyzmatyczną, tradycyjną i legalną. Jego koncepcja teorii organizacji stała się podstawą jednego z modeli administracji publicznej (służby cywilnej). Jego najsłynniejszym dziełem jest esej *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. Zapoczątkował w nim rozważania na temat wpływu religii na gospodarkę. Uznał religię za jedną z kluczowych sił w społeczeństwie. Weber, podobnie jak Spencer, uważał, że religia ewoluuje od form prostszych do coraz bardziej złożonych.

Stratyfikacja (łac. *stratum*, warstwa) – ułożenie wielkich zbiorowości społecznych (klas, warstw, kategorii społeczno-zawodowych) wyróżnianych według dysponowania przez nie zasobami społecznymi: władzą, kapitałem, wykształceniem czy prestiżem.

Trójelementowa koncepcja stratyfikacji społecznej Maxa Webera		
Wymiar ekonomiczny	Wymiar społeczny	Wymiar polityczny
Klasy społeczne	**Stany społeczne**	**Partie polityczne**
Istnieją klasy zarobkowe i klasy posiadania. Ten podział nie jest rozłączny, ponieważ właściciel kapitału może jednocześnie pracować zarobkowo. Uzupełnieniem podziału klasowego są warstwy socjalne, czyli ludzie utrzymywani przez innych (np. bierne zawodowo żony, dzieci, bezrobotni i ludzie tzw. marginesu społecznego).	Istniejące stany społeczne różnią się poziomem uprzywilejowania na skali szacunku społecznego, mniejszy lub większy szacunek wynika ze sposobu ich życia, a przede wszystkim ze sposobu spędzania wolnego czasu.	Ludzie są połączeni w grupy formalne, rywalizujące ze sobą. Tymi grupami mogą być partie polityczne, ale również i inne organizacje, np. związki zawodowe, organizacje pozarządowe itp., konkurujące w przestrzeni politycznej lub społecznej.

Według innego badacza – Émila Durkheima – socjologia jest najważniejszą i najbardziej podstawową z nauk społecznych. Swoje poglądy Durkeim zaprezentował między innymi w dziele *O podziale pracy społecznej*. Wychodził z założenia, że istoty społeczne działają w zbiorowości wspólnie z innymi członkami społeczeństwa. Czynią to na dwa sposoby, w zależności od podziału pracy w społeczeństwie. Jeżeli podział pracy jest słabo rozwinięty, mamy do czynienia z **mechaniczną solidarnością (więzią) społeczną**. W takich społeczeń-

więź społeczna

stwach życie jednostek pozostaje pod całkowitą kontrolą zbiorowości, a świadomość jednostek nie różni się od świadomości zbiorowej. Wszyscy członkowie społeczeństwa podlegają jednolitemu systemowi norm. Natomiast jeżeli podział pracy jest mocno rozwinięty, mamy do czynienia z **organiczną (więzią) solidarnością społeczną**. W takim przypadku członkowie społeczeństwa kooperują między sobą, by zaspokoić zróżnicowane potrzeby. Złamanie obowiązującego systemu norm dotyczy tylko wybranego aspektu funkcjonowania jednostki w zbiorowości. Stabilność mocno rozwiniętego społeczeństwa zależy od poziomu integracji jednostek ze zbiorowością oraz akceptacji systemu norm. Durkheim postulował wyższość społeczeństwa nad jednostką. Uzasadniał to między innymi przez powoływanie się na analogie z nauk przyrodniczych, psychologię tłumów czy zastaną rzeczywistość. Według niego jednostka nie wymyśla stosowanych przez siebie metod pracy, religii, języka lecz przyswaja sobie i dostosowuje się do norm powszechnie obowiązujących w danej zbiorowości.

Émile Durkheim (1858–1917), francuski filozof, socjolog i pedagog, uważany za jednego z ojców socjologii. Ukształtował francuską szkołę socjologiczną, swoją teorią faktów społecznych określił zadania socjologów. Jego prace miały znaczny wpływ na ogólną teorię socjologiczną, metodologię nauk społecznych, socjologię gospodarczą, religię, politykę i prawo.

Wpływ Polaków na rozwój nauk społecznych

Ćwiczenie

Przypomnij sobie, na czym polegała teoria podboju i przemocy.

Ludwik Gumplowicz (1838–1909), polski socjolog i prawnik żydowskiego pochodzenia. Dążył do sformułowania praw socjologicznych o charakterze uniwersalnym. Był przedstawicielem socjologizmu i naturalizmu oraz teoretykiem państwa i prawa.

tradycje socjologii polskiej

Prekursorami **polskiej socjologii** są Andrzej Frycz-Modrzewski (1503–1572), Stanisław Orzechowski (1513–1566) czy Stanisław Staszic (1755–1826). Niestety brak własnego państwa w XIX i na początku XX w. utrudniał rozwijanie wszelkiej działalności naukowej. Polska szkoła socjologiczna ma ponad stuletnią tradycję. Niewątpliwie znaczący wpływ na rozwój polskiej socjologii miały praca Augusta Comte'a i Herberta Spencera. Za „ojca polskiej socjologii" uważa się Józefa Supińskiego (1804–1893). Swoje poglądy wyłożył w dziełach *Myśl ogólna fizjologii powszechnej* i *Szkoła polska gospodarstwa społecznego*. Interesował się społecznymi uwarunkowaniami jednostki ludzkiej i jej natury. Wprowadził podział tworów społecznych na organiczne (np. rodzina, naród) i mechaniczne (np. państwo, korporacja), a większą wagę przyznawał tworom naturalnym. Podjął również próbę klasyfikacji grup społecznych.

Przed uzyskaniem przez Polskę niepodległości ważny wkład w rozwój nauk społecznych wniósł **Ludwik Gumplowicz**, który osiadł w Austrii w Graz i rozwinął działalność naukową głównie w języku niemieckim. Popularność międzynarodową zyskał dzięki pracom na temat walki ras, konfliktu społecznego jako źródła powstania państwa, funkcji państwa czy zadań socjologii jako nauki. Uważał, że zadaniem socjologów jest wykrywanie przyrodniczych praw życia społecznego. Według niego ludzkość rozwijała się w wyniku starć między pierwotnymi i obcymi sobie hordami i w rezultacie powstały coraz większe i coraz bardziej złożone społeczności. Motorem rozwoju społecznego miały być według Gumplowicza wzajemne starcia grup, które się wyzyskują (*walczymy, wygraliśmy i wykorzystujemy*). Konflikt grupowy uważał za stały element historii. Fakt dominacji jednej grupy nad innymi uznał za pierwszy element rzeczywistości państwowo-politycznej.

Karierę międzynarodową zrobił polski prawnik, filozof, socjolog, etyk **Leon Petrażycki** (1867–1931). Studiował on między innymi w Petersburgu, Berlinie, Paryżu i Londynie. Do 1919 r. wykładał w Petersburgu i publikował swoje najważniejsze dzieła: *Zarys filozofii prawa, O pobudkach postępowania i istocie moralności i prawa* czy *Wstęp do nauki prawa i moralności*. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości kierował pierwszą polską katedrą socjologii na Uniwersytecie Warszawskim. Według niego porządek społeczny sprawia, że żyjąc w zbiorowości, rozwijamy się jako ludzie i możemy realizować swoje potrzeby. Prawo (emocja dwustronna) i moralność (emocja jednostronna) uważał za element tego porządku. Według Petrażyckiego prawo jest nie tylko językowym sformułowaniem zapisów ustawowych, lecz także swoistym stanem psychologicznym, szczególną emocją. Na przykład: jeżeli dwie osoby są powiązane relacją o charakterze prawnym, to jedna z nich ma poczucie uprawnienia, a druga – poczucie obowiązku, zobowiązania. Petrażycki był idealistą moralnym przekonanym, że jednostki i społeczeństwa mogą się doskonalić moralnie, ograniczać skłonności egoistyczne i rozwijać motywację altruistyczną.

Florian Znaniecki (1882–1958), polski filozof i socjolog. Twórca polskiej socjologii akademickiej w okresie międzywojennym. Wiele lat mieszkał i pracował w Stanach Zjednoczonych. Współtwórca metody biograficznej w socjologii.

W odrodzonej po 1918 r. Polsce działalność naukowo-organizacyjną rozwinął przybyły z USA **Florian Znaniecki**. Jest autorem humanistycznej socjologii indukcyjnej, którą wyłożył między innymi w pracy *Socjologia wychowania*. Uważał, że istotnym składnikiem faktów społecznych są postawy ludzkie. Stworzył koncepcję czterech układów (systemów) społecznych: czyny społeczne, stosunki społeczne, osobowości społeczne i grupy społeczne. W późniejszym okresie dokonał rewizji swoich poglądów i wprowadził podział na: stosunki społeczne, role społeczne, grupy społeczne i społeczeństwa. Dążył również do rozwiązania kluczowych problemów socjologii narodu, jego powstania, cech, różnic między narodem i ludem. Znaniecki krytykował powszechną definicję socjologii jako nauki o społeczeństwie. Uważał socjologię za naukę o kulturze, której funkcją jest badanie systemów interakcji społecznych. Dla niego rzeczywistość społeczna to rzeczywistość kulturowa. W rzeczywistości tej istnieją głównie wartości, a socjolog może ten świat zrozumieć, stosując współczynnik humanistyczny.

Naród przedstawia wyższą formę grupy kulturalnej przede wszystkim dlatego, że w jego obrębie możliwym jest daleko idące kulturalne różniczkowanie. Często naród

powstaje już przez złączenie się kulturalnie zbliżonych ludów, u których świadomość podobieństwa przeważy nad świadomością różnic, co najczęściej zachodzi w przeciwstawieniu do innych ludów lub narodów, bardzo odmiennych pod względem kultury; niekiedy naród jest amalgamatem ludów kulturalnie bardzo różnych, lecz zmuszonych do terytorialnego współżycia przez wspólny ustrój państwowy i stopniowo zlewających się i upodabniających. W jednym i drugim wypadku jedność narodowa od początku zawiera w sobie pewną różnorodność kulturalną; może ona stopniowo słabnąć, a nawet zupełnie zaniknąć, ale rozwój poczucia narodowego nie czeka zupełnego jej zaniku. Te same czynniki, które społecznie wiążą różne ludy, aż solidarność narodowa zastąpi ludową, trzymają razem różniczkujące się zawody i klasy społeczne i powodują, że ponad specjalnymi kompleksami kulturalnymi utrzymuje się i rozwija wspólny kompleks ogólnonarodowy. Te kompleksy specjalne są przy tym traktowane nie jako wyłączone ze wspólnego zasobu kultury narodowej, lecz jako należące do tego zasobu, stanowiące bądź odmiany, bądź fragmenty kulturalnego życia narodu jako całości.

Jeszcze wyższą formą grupy kulturalnej byłby związek narodów, połączony wspólnymi tradycjami i ciągłą wymianą wartości kulturalnych; grupy tego typu jednak znajdują się dopiero w okresie tworzenia. Jakkolwiek bowiem są wszelkie dane do wytworzenia taki związków – np. ogół narodów „cywilizacji zachodniej" ma tak bogaty zasób wspólnych tradycji i tak ożywioną wymianę wartości, że jego jedność kulturalna znacznie przewyższa wszelkie różnice narodowe – jednakowoż dla utworzenia grupy społecznej potrzebna jest czynna świadomość jej jedności i odrębności u jej członków; taka świadomość zaś istnieje tyko u drobnej mniejszości jednostek, żyjących cywilizacją zachodnią.

Źródło: F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Warszawa 1973, t. 1. s. 58–59.

Bronisław Malinowski (1884–1941), polski antropolog społeczny i ekonomiczny, podróżnik, filozof, etnolog, religioznawca i socjolog. Stworzył postawy teorii funkcjonalistycznej i antropologii społecznej. Zapoczątkował metodę obserwacji uczestniczącej w badaniach antropologicznych i socjologicznych.

Ćwiczenia

1. Podaj przykłady powstawania narodów według obu opisanych modeli.
2. Oceń, na ile współcześnie są rozwinięte na świecie związki narodów w ujęciu przedstawionym przez Floriana Znanieckiego.

Bronisław Malinowski większość życia zawodowego spędził w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i na wyspach Melanezji. W latach 1914–1920 prowadził długotrwałe i głębokie badania społeczności Australii i Oceanii. Ich efektem były prace: *Agronauci Zachodniego Pacyfiku*, *Życie seksualne dzikich w północno-zachodniej Melanezji* czy *Zwyczaj i zbrodnia w społeczności dzikich*. Jego dzieła zapoczątkowały tak zwaną szkołę funkcjonalną w naukach społecznych, której istotą były badania terenowe i ujmowanie kultury w jej pełnej dynamice. Malinowski postulował, aby celami antropologa badacza były uchwycenie poglądu tubylca na świat widzianego jego oczyma, znalezienie typowych sposobów myślenia i odczuwania oraz zrozumienie, co się za nimi kryje. W ten sposób chciał sprawdzić, co jest normą i zwyczajem obowiązującym w badanej społeczności. Stworzył obowiązujący do dziś kanon **zaleceń dla antropologa-badacza**.

◂ zasady badań antropologicznych

Spośród wielu wybitnych powojennych socjologów warto chociażby wspomnieć o małżeństwie Marii i Stanisławie Ossowskich. **Maria Ossowska** (1896–1974) zajmowała się zagadnieniem moralności jako teoretyk i jako socjolog. Napisała między innymi *Podstawy nauk o moralności* czy *Socjologię moralności*. Z kolei **Stanisław Ossowski** (1897–1963) zajmował się problematyką sztuki, narodu, struktury społecznej, formami życia społecznego, urbanistyką i nauką. Jego praca *Struktura klasowa w społecznej świadomości* została przetłumaczona na wiele języków.

Podsumowanie lekcji

s. 334 ▸ ■ Przedmiotem i podmiotem **nauk społecznych** jest **człowiek** i **jego kultura**.

s. 334–335 ▸ ■ Na **rozwój współczesnych nauk społecznych** wpłynęły inne nauki pokrewne, takie jak **filozofia**, **historia** czy **ekonomia**.

s. 334 ▸ ■ **Socjologia** jako osobna dyscyplina naukowa została stworzona przede wszystkim pod wpływem prac **Augusta Comte'a** i **Herberta Spencera**.

s. 336–337 ▸ ■ Naukowcami, którzy położyli podwaliny pod **współczesną socjologię**, są m.in. **Max Weber** i **Émil Durkheim**.

s. 337–340 ▸ ■ **Polskimi naukowcami**, którzy zdobyli międzynarodową sławę w zakresie nauk społecznych, byli: **Ludwik Gumplowicz**, **Leon Petrażycki**, **Florian Znaniecki** oraz **Bronisław Malinowski**.

s. 339–340 ▸ ■ **Zasady badań antropologicznych** opracowane przez Bronisława Malinowskiego obowiązują naukowców do dziś.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Omów początki nauk społecznych i opisz dokonania pierwszych socjologów.
2. Przedstaw dorobek polskich socjologów z przełomu XIX i XX w.
3. Zbierz informacje na temat społeczności z wyspy Sentinel Północny. Oceń, czy metody badań antropologicznych Bronisława Malinowskiego sprawdziłyby się w tej społeczności.

2. Nauki społeczne i humanistyczne w Rzeczypospolitej Polskiej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz genezę kształtowania się współczesnych nauk społecznych i humanistycznych;
- przedstawisz obowiązujący w Polsce podział nauk społecznych i humanistycznych;
- opracujesz notatkę na temat wybranych nauk społecznych i humanistycznych.

Ćwiczenie

Gdybym miał raz jeszcze życie rozpocząć, trzymałbym się takiego prawidła, ażeby przynajmniej raz na tydzień przeczytać coś z poezji lub posłuchać nieco muzyki; wtedy bowiem zanikłe obecnie części mego mózgu zachowałyby się może przez używanie. Utrata wrażliwości na takie rzeczy jest pewną utratą szczęścia i jest, być może, szkodliwa dla inteligencji.

– Karol Darwin (1809–1882) przyrodnik i geolog brytyjski

Rozważcie, jaką radę życiową chciał potomnym przekazać brytyjski przyrodnik i geolog – Karol Darwin.

Nauki społeczne i humanistyczne

Prakseologia – ogólna teoria sprawnego działania, dziedzina badań naukowych dotyczących metod wszelkiego celowego działania ludzkiego. Cykl prakseologiczny obejmuje następujące etapy: diagnozę (zebranie faktów), prognozę (przewidywanie), planowanie i programowanie, realizację, ocenę efektów.

Ze względu na kryterium przedmiotowe dziedziny nauki możemy podzielić na nauki formalne i empiryczne. Przedmiotem **nauk formalnych** (apriorycznych, dedukcyjnych) są pojęcia i ich związki. Zaliczamy do nich między innymi matematykę, logikę, prakseologię czy fizykę matematyczną. Przedmiotem **nauk empirycznych** (indukcyjnych) jest wyjaśnianie faktów, regularności i prawidłowości. Do zespołu **nauk empirycznych** zalicza się nauki przyrodnicze (astronomia, biologia, chemia, fizyka czy geografia) oraz nauki społeczne i nauki humanistyczne. **Nauki społeczne** (ang. *social sciences*) zajmują się społeczeństwem oraz działaniami jednostki jako części grupy ujmowanymi z różnych perspektyw. Badają one społeczeństwo, jego kulturę, prawa i prawidłowości rozwoju. Brak jest jednolitej klasyfikacji nauk społecznych. Na przykład Edwin N.A. Seligman podzielił nauki społeczne na ogólne (np.: polityka, prawo, ekonomia, antropologia), pół-społeczne (np.: psychologia, pedagogika, filozofia) oraz nauki o skutkach społecznych (np.: biologia, geografia, lingwistyka, medycyna). Na ogół do nauk społecznych zalicza się między innymi: antropologię, ekonomię, filozofię, geografię, lingwistykę, psychologię, prawo, politologię i socjologię. Nauki społeczne w przeciwieństwie do nauk humanistycznych posługują się naukowymi metodami poznania oraz tym, że stosują ścisłe kryteria.

◂ nauki empiryczne

◂ nauki społeczne

Funkcje nauk społecznych		
poznawcza	**praktyczna**	**ideologiczna**
Służy do realizacji badań oraz formułowania teorii naukowych.	Opiera się na osiągnięciach nauki, dzięki którym rozwiązuje się konkretne problemy społeczne.	Kształtuje punkt widzenia człowieka na świat i jego stosunek do spraw politycznych, religijnych i innych.

historia nauk społecznych

Historia wyodrębniania się nauk społecznych z innych nauk sięga początku XIX w. i rozwinęła się wraz z pozytywizmem. Zróżnicowanie nauk społecznych pogłębiło się w drugiej połowie XIX w. Wtedy wydzielono poszczególne dyscypliny, ustalono ich podstawy metodologiczne, a także utworzono programy badawcze. W tym okresie poszczególne nauki społeczne formułowały swoją tożsamość naukową. Dokonywało się to również za sprawą Polaków. Od połowy XX w. termin *nauki społeczne* odnosi się nie tylko do socjologii, lecz do wszystkich nauk analizujących społeczeństwo i kulturę.

Auguste Comte (1798–1857), litografia z 1851 r.

Warto wiedzieć

Jedną z pierwszych teorii nauk stworzył francuski filozof Auguste Comte (1798–1857). Odróżnił nauki abstrakcyjne, zajmujące się prawami łączącymi fakty przyrody, od nauk konkretnych, opisujących fakty (np. mineralogia). Za nauki abstrakcyjne uznał matematykę, astronomię, fizykę, chemię, biologię i socjologię. Comte jest uważany za głównego przedstawiciela francuskiego pozytywizmu. Stworzył nazwy *pozytywizm* i *socjologia*. Opracował pierwszy socjologiczny system naukowy. Miał on być oparty na badaniach ludzkich społeczeństw, panującego w nich porządku i warunków postępu metodą przyrodniczą, empiryczną i historyczną.

Pozytywistyczna wiara dziewiętnastego wieku w możliwość uporządkowania i opatrzenia wszystkiego odpowiednimi fiszkami, a następnie wprzęgnięcia w odpowiedni system klasyfikacji (*ex definitione* rozłączny, zupełny, zamknięty) zrodziła również potrzebę podzielenia nauki na szereg dyscyplin. W osobie A. Comte'a upatrywać należy ojca wszystkich nowożytnych klasyfikacji nauk. Zaproponował on złożony podział, gdzie ten pierwszego (wyższego) rzędu oznaczał rozdział nauk na teoretyczne i praktyczne. W ich ramach wskazano to, co w dzisiejszych systemach określone jest właśnie jako dyscypliny. Naukami teoretycznymi miały być: matematyka, astronomia, fizyka, chemia, biologia, socjologia. Inną dziewiętnastowieczną systematykę zaproponował W. Windelband. Jej celem było wypracowanie rozróżnienia między naukami przyrodniczymi (nomotetycznymi) – używającymi prawd ogólnych do opisu przedmiotów badań, a humanistycznymi (idiograficznymi), które z racji obcowania z bytami jednostkowymi nie mogą korzystać z generalizacji w sposób niezawodny.

Źródło: J. Szczepański, *Dyscyplina nauk o polityce. Status teoretyczny i prawny*, „Społeczeństwo i polityka. Pismo edukacyjne", 2013, t. 2, s. 10.

Ćwiczenie

Rozważ, czy klasyfikacje nauk zaproponowane przez Augusta Comte'a i Wilhelma Windelbanda są tożsame czy różne.

Współcześnie w Polsce obowiązuje uproszczony, dwustopniowy podział nauk na dziedziny i dyscypliny. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. do dziedziny **nauk społecznych** zaliczono następujące dyscypliny:

- ekonomię i finanse;
- geografię społeczno-ekonomiczną i gospodarkę przestrzenną;
- nauki o bezpieczeństwie;
- nauki o komunikacji społecznej i mediach;
- nauki o polityce i administracji;
- nauki o zarządzaniu i jakości;
- nauki prawne;
- nauki socjologiczne;
- pedagogikę;
- prawo kanoniczne;
- psychologię.

nauki humanistyczne

Przedmiotem **nauk humanistycznych** (ang. *humanities, arts*) jest człowiek i jego twórczość. Rozróżnienie nauk humanistycznych i przyrodniczych jest umowne i wynika w pewnym stopniu z tradycji. Upraszczając, można stwierdzić, że nauk humanistycznych nie można ująć w sposób matematyczny, natomiast nauki przyrodnicze – tak. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. do dziedziny nauk humanistycznych zaliczono następujące dyscypliny:

- archeologię;
- filozofię;
- historię;
- językoznawstwo;
- literaturoznawstwo;
- nauki o kulturze i religii;
- nauki o sztuce.

Natomiast w opracowanej przez UNESCO **Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Edukacji** (ISCED) przeprowadzono inny podział nauk społecznych i humanistycznych. Obecny podział dziedzin edukacji obowiązuje od 2016 r. i funkcjonuje pod nazwą ISCED-F 2013. Wyróżnia się w nim trzy podgrupy:

- nauki humanistyczne i sztukę;
- nauki społeczne, dziennikarstwo i informację;
- biznes, administrację i prawo.

Ćwiczenie

Debata: Podzielcie się na zespoły reprezentujące wybrane spośród poniższych dyscypliny naukowe. Przeprowadźcie debatę, w której wykażecie wyższość waszej dyscypliny naukowej nad pozostałymi.

– politologia	– prawo	– pedagogika
– dziennikarstwo	– administracja	– etnologia
– socjologia	– psychologia	– kulturoznawstwo

których mniej niż połowa punktów ECTS objętych programem studiów może być uzyskiwana z bezpośrednim udziałem nauczycieli akademickich lub innych osób prowadzących zajęcia i studentów. Studia niestacjonarne odbywają się w trybie **zaocznym** (weekendowo) lub **wieczorowym** (popołudniami). Są to studia płatne zarówno na uczelniach publicznych, jak i niepublicznych.

Ćwiczenie

Analiza SWOT: Przeprowadźcie w grupach analizę SWOT na temat: „Zdalne nauczanie na studiach – szansa czy zagrożenie".

Ranking Szkół Wyższych Perspektyw (*Perspektywy University Ranking. Poland*) od 2000 r. pomaga kandydatom na studia w podjęciu decyzji o wyborze uczelni i kierunków studiów. Ranking jest pierwszym, który uzyskał certyfikat jakości „IREG Approved", przyznawany przez międzynarodową organizację *IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence*. Kapitule Rankingu przewodzi prof. Michał Kleiber.

Zasady przyjmowania do szkół wyższych w Polsce

Miejsce w rankingu 2021	Nazwa uczelni
1	Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
2	Uniwersytet Warszawski
3	Politechnika Warszawska
4	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
5	Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie
6=	Politechnika Gdańska
6=	Politechnika Wrocławska
8=	Gdański Uniwersytet Medyczny
8=	Politechnika Łódzka
10	Warszawski Uniwersytet Medyczny

Źródło: *Ranking Szkół Wyższych*, Perspektywy, http://link.operon.pl/bu (dostęp: 17.02.2022).

Ćwiczenia

1. Wymień czynniki, które powinny twoim zdaniem wpływać na miejsce uczelni w rankingu.
2. Rozważ, co decyduje o wyborze uczelni przez absolwentów szkół średnich.

Wyniki egzaminu maturalnego są podstawą w rekrutacji na studia pierwszego stopnia (licencjackie lub inżynieryjne) i na jednolite studia magisterskie. Każda uczelnia jest autonomiczna, co oznacza, że ma swoje wymagania dotyczące przedmiotów maturalnych i sposobu ich punktowania (wyjątek stanowią kierunki lekarskie i lekarsko-dentystyczne). Ponadto uczelnie publiczne określają zasady przyjmowania na studia laureatów i finalistów olimpiad stop-

◂ podstawa przyjęcia na studia

nia centralnego i laureatów konkursów międzynarodowych i ogólnopolskich. Zasady naboru są ustalane przez senaty uczelni i podawane do wiadomości publicznej (zazwyczaj na stronach internetowych uczelni) do 30 czerwca roku poprzedzającego rok akademicki. Kandydaci poza świadectwem dojrzałości przedkładają formularze zgłoszeniowe ze zdjęciami, zaświadczenia lekarskie o braku przeciwwskazań do określonych studiów i uiszczają opłaty rekrutacyjne. Rekrutacja na studia odbywa się za pośrednictwem **Internetowej Rejestracji Kandydatów** (IRK).

Internetowa Rejestracja Kandydatów

Ponadto na niektóre kierunki studiów przeprowadza się jeszcze egzaminy dodatkowe, które nie są sprawdzane w trybie egzaminu maturalnego, egzaminu zawodowego albo egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Na kierunki artystyczne sprawdza się odpowiednie zdolności artystyczne, a na architekturę – zdolności rysunkowe. Akademie sztuk pięknych na przykład oceniają prace plastyczne kandydatów (tzw. teczki – portfolio), przeprowadzają egzaminy praktyczne o charakterze konkursowym oraz autoprezentację w celu poznania zdolności intelektualnych kandydata.

Akademie wychowania fizycznego na kierunki sportowe przeprowadzają egzaminy sprawnościowe lub premiują osoby mogące wykazać się osiągnięciami sportowymi w danej dyscyplinie. Są to klasy sportowe nadawane przez związek sportowy danej dyscypliny za osiągnięcia na szczeblu krajowym lub międzynarodowym: klasa sportowa I, klasa sportowa mistrzowska lub klasa sportowa mistrzowska międzynarodowa.

Natomiast o przyjęcie do szkół mundurowych (wojskowych, policyjnych, Straży Granicznej) w Polsce mogą ubiegać się tylko obywatele polscy, niekarani, mający odpowiednią zdolność fizyczną i psychiczną do pełnienia zawodowej służby wojskowej. Kandydaci przechodzą zaawansowane badania lekarskie (szczególnie dla pilotów wojskowych), badania psychologiczne oraz testy sprawnościowe.

Wyniki egzaminów wstępnych przygotowywanych przez uczelnie mogą stanowić do 100% łącznego wyniku możliwego do uzyskania przez kandydatów w toku rekrutacji.

Wśród tysiąca najlepszych uczelni na świecie [w 2021 r.] znalazło się 10 polskich. Najwyżej w rankingu są Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Jagielloński, które znalazły się w piątej setce – wynika z opublikowanej w połowie sierpnia „Listy szanghajskiej" (ARWU).
Ranking najlepszych szkół wyższych na świecie – *Academic Ranking of World Universities* (ARWU) – znany również jako „Lista szanghajska", publikowany jest od 2003 r. Przygotowuje go Uniwersytet Jiao Tong w Szanghaju. W tym roku na podium nic się nie zmieniło. Najlepszą uczelnią świata tradycyjnie już został ogłoszony amerykański Harvard. Na drugim miejscu w zestawieniu znalazł się Stanford. A na trzecim miejscu jest brytyjski *University of Cambridge*. W pierwszej dziesiątce jest 8 uczelni amerykańskich i dwie brytyjskie.
Dokładne miejsce w rankingu znane jest tylko w przypadku 100 najlepszych uczelni świata. Pozostałe wymieniane są już tylko w przybliżeniu – uczelnie pojawiają się

w grupach liczących 50 czy 100 placówek. To tam, o wiele niżej, trzeba szukać w zestawieniu polskich szkół wyższych.
Najlepszymi uczelniami w Polsce według „Listy szanghajskiej" są Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Jagielloński (które są w piątej setce – zajęły miejsce między 401–500). W ubiegłym roku UW był w czwartej setce, a UJ – tak samo jak w tym roku – w piątej setce. [...]
Ranking szanghajski tworzony jest na podstawie kilku wskaźników. Pod uwagę bierze się liczbę absolwentów (oraz osobno pracowników), którzy otrzymali Nagrodę Nobla lub Medal Fieldsa, liczbę publikacji w czasopismach „Nature" lub „Science", liczbę najlepiej cytowanych naukowców (*Highly Cited Researchers*) oraz publikacji, które znalazły się w wybranych indeksach cytowań (*Science Citation Index – Expanded* oraz *Social Sciences Citation Index*). W zestawieniu uwzględnia się też wielkość osiągnięć w stosunku do wielkości uczelni.

Źródło: S. Zdzieblowski, *„Lista szanghajska": 10 polskich uczelni wśród 1000 najlepszych na świecie*, Bankier, http://link.operon.pl/bv, 16.08.2021 (dostęp: 24.07.2022).

Ćwiczenia

1. Oceń, czy kryteria zastosowane w metodologii *Academic Ranking of World Universities* są obiektywne. Odpowiedź uzasadnij.
2. Debata: Dla kogo są studia za granicą? – debata nad korzyściami i kosztami edukacji na niepolskich uczelniach.

Zasady rekrutacji na studia w Europie

Wraz z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej znacząco zwiększyły się **możliwości studiowania Polaków za granicą**. Warunkiem podstawowym studiowania za granicą jest znajomość miejscowego języka, potwierdzona certyfikatami, a czasem nawet zdanie testu językowego, potwierdzającego kompetencje w tym zakresie. Znaczenie mogą mieć również dodatkowe osiągnięcia pozaszkolne, staże, praktyki wolontariaty i działalność własna. Absolwenci szkół średnich po zdanym egzaminie maturalnym mogą wybrać uczelnię w dowolnym kraju UE. Studenci polskich uczelni mogą w ramach programu Erasmus+ zrealizować część programu studiów w innej uczelni, a magistrzy polskich uczelni mogą rozpocząć studia doktoranckie za granicą.

◂ studia za granicą

Studiowanie za granicą w ramach programu **Erasmus+** niesie za sobą liczne korzyści. Student nie musi uiszczać opłaty rejestracyjnej ani czesnego. Czas studiów za granicą jest wliczany do czasu studiów na uczelni macierzystej (punkty ECTS). Dodatkowo student otrzymuje niewielkie stypendium wystarczające na pokrycie kosztów utrzymania i podróży. Aby skorzystać z wymiany studenckiej w ramach programu Erasmus+, uczelnia macierzysta musi zaakceptować program studiów realizowany za granicą. W ofercie programu są też możliwości podjęcia studiów podyplomowych opracowywanych wspólnie przez uczelnie różnych państw UE. Koordynacją wymiany studenckiej zajmują się uczelniane biura współpracy międzynarodowej.

◂ program Erasmus+

Rekrutacja na studia pierwszego stopnia w Europie odbywa się na różne sposoby. Na przykład w Niemczech czy Wielkiej Brytanii działają centralne instytucje, do których należy przesyłać aplikacje. Z kolei we Włoszech czy Hiszpanii należy się kontaktować bezpośrednio z wybraną uczelnią. Pomocy w rekrutacji na zagraniczne uczelnie udzielają polskie biura rekrutacyjne, które mają podpisane umowy z wybranymi uniwersytetami. Przyszli studenci mogą również przejść proces weryfikacji za pośrednictwem biur ds. studentów zagranicznych, prowadzonych przez poszczególne uczelnie. Biura te poinformują o procedurach rekrutacyjnych, wymaganych dokumentach, terminach, ewentualnych egzaminach i opłatach (rekrutacyjnej lub egzaminacyjnej) czy akademikach. W przypadku studiów za granicą należy liczyć się z koniecznością opłacania czesnego, którego wysokość ustala uczelnia. Waha się ono od kilkudziesięciu do kilku tysięcy euro za semestr. Stosunkowo tanie są studia w Niemczech, a droższe – we Francji czy Hiszpanii. Natomiast najdroższe są studia na prestiżowych uczelniach brytyjskich czy amerykańskich. Roczne czesne na niektórych uczelniach brytyjskich wynosi około 50 tys. złotych, a na amerykańskich – nawet ponad 200 tys. złotych. Oczywiście każdy student w koszty nauki musi wliczyć koszty utrzymania się za granicą (zakwaterowanie, wyżywienie, ubezpieczenie, transport i wydatki na pomoce naukowe). Dla najlepszych studentów uczelnie, władze państwowe lub organizacje pozarządowe przewidują stypendia, o które warto się starać.

Studiując za granicą w krajach Unii Europejskiej, należy pamiętać o konieczności rejestracji swojego pobytu. Czynności takiej dokonuje się w zależności od kraju na posterunku policji, w lokalnym urzędzie czy urzędzie ds. cudzoziemców. Student powinien też mieć polskie ubezpieczenie zdrowotne (EKUZ) wydane przez Narodowy Fundusz Zdrowia. Doktoranci, osoby prowadzące badania naukowe, odbywające staże lub szkolenia zawodowe najczęściej jednak muszą mieć pełne ubezpieczenie zdrowotne w kraju przyjmującym.

Ćwiczenie

Rozwiń skrótowce EKUZ oraz ECTS.

Podsumowanie lekcji

s. 348 ▸ ■ Ze względu na to, kto jest organem założycielskim, wyróżniamy **uczelnie publiczne** i **niepubliczne**.

s. 348–349 ▸ ■ Dwa główne typy uczelni to **uczelnie akademickie**, prowadzące działalność naukową, oraz **uczelnie zawodowe**, skupione na kształceniu praktycznych umiejętności zawodowych.

s. 349 ▸ ■ Od 2001 r. obowiązuje w Polsce **boloński trójstopniowy system studiów**. Obejmuje on studia **licencjackie**, **magisterskie** i **doktoranckie**.

s. 349 ▸ ■ Nadzór nad jakością szkolnictwa wyższego sprawuje **Komisja Ewaluacji Nauki**.

s. 350 ▸ ■ Wyróżniamy dwa podstawowe tryby studiów: **stacjonarne** i **niestacjonarne** (wieczorowe i zaoczne).

s. 351–352 ▸ ■ Podstawą przyjęcia na studia w Polsce jest zdany **egzamin maturalny**. Niektóre uczelnie mają prawo przeprowadzić **dodatkowe egzaminy**, sprawdzające umiejętności nieobjęte egzaminem maturalnym.

s. 353 ▸ ■ Aby **studiować za granicą**, należy znać język kraju przyjmującego i liczyć się z większymi nakładami finansowymi na naukę i utrzymanie się.

s. 353 ▸ ■ Polscy studenci mogą wziąć również udział w bezpłatnej wymianie studenckiej w ramach **programu Erasmus+**.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Dokonaj klasyfikacji uczelni w Polsce.
2. Przygotuj prezentację na temat wybranej uczelni w Polsce. Uwzględnij jej pozycję w rankingach, liczbę studentów, kierunki studiów, warunki studiów i możliwości pracy po zakończeniu nauki.
3. Porównaj zasady rekrutacji na wybrany przez siebie kierunek studiów na trzech różnych uczelniach.

4. Rola szkoły, edukacji pozaformalnej i nieformalnej

NA TEJ LEKCJI:

- zrozumiesz rolę szkoły we współczesnym szybko zmieniającym się świecie;
- porównasz edukację pozaformalną i nieformalną;
- zrozumiesz, jak istotna jest równość szans w edukacji;
- rozważysz kwestię zmian potrzeb edukacyjnych w kontekście zmian społecznych i politycznych.

Ćwiczenie

Umysł nie jest naczyniem, które należy napełnić, lecz ogniem, który trzeba rozniecić.

– Plutarch

Odnosząc się do słów filozofa, podajcie sposoby realizacji jego myśli.

Rola szkoły we współczesnym społeczeństwie

Przez setki lat edukacja była zarezerwowana dla elit, które jako jedyne potrafiły czytać i pisać. Pozostała część społeczeństwa, wywodząca się przeważnie ze środowiska chłopskiego i mieszczańskiego, potrzebną w życiu wiedzę zdobywała na drodze obserwacji i naśladownictwa swoich rodziców lub przełożonych. Jednak postęp naukowo-techniczny wymusił zmiany w systemie edukacji. Zaawansowane technologie wymagają szerokiej wiedzy, której człowiek nie jest w stanie opanować przez naśladowanie działań fachowców, a wraz z powstaniem społeczeństwa przemysłowego zwiększyło się zapotrzebowanie na dobrze wykwalifikowanych pracowników. Potrzebne było stworzenie nowoczesnego systemu edukacyjnego, który będzie w stanie wykształcić odpowiednią liczbę fachowców w dziedzinie administracji, zarządzania, produkcji i usług. Dziś ten system stale ewoluuje i dostosowuje się do zachodzących zmian społecznych, a szczególnie – do rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

edukacja formalna ▸ Cechą współczesnego **formalnego systemu edukacyjnego** jest kontrola wszystkich szkół przez państwo, a ministerstwo określa założenia programowe, jakie mają być przez te placówki zrealizowane. Szkoły funkcjonują hierarchicznie, na trzech poziomach: podstawowym, średnim i wyższym.

Respondenci uczestniczący w kształceniu formalnym według grup wieku w Polsce w 2016 r.

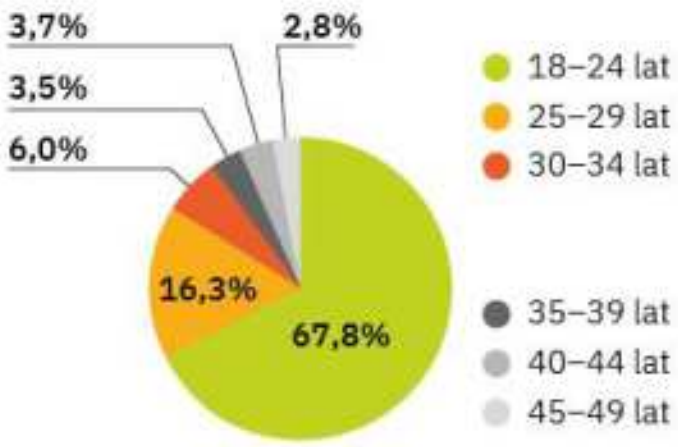

Ćwiczenie

Na podstawie wykresu podaj, jaka jest zależność między kształceniem a wiekiem w Polsce.

Źródło: GUS, *Kształcenie dorosłych 2016*, Gdańsk 2018, s. 18.

Rozwój społeczeństwa informacyjnego wymusza zmiany w systemie szkolnym i konieczność dostosowania edukacji do dynamiki rynku pracy. Równocześnie państwo określa minimalny poziom wykształcenia obywateli, za którego realizację odpowiadają szkoły. Zajmują się one nauczaniem i upowszechnianiem wiedzy potrzebnej uczniom, wykorzystywanej przez nich w ciągu całego życia. Szkoła odgrywa także ważną rolę w procesie wychowania. Uczniowie uczą się ze sobą współpracować, przestrzegać określonych norm oraz budują swój system wartości. Poprzez pośrednie działania integrujące na różnych przedmiotach uczniowie kształtują swoją świadomość – narodową, obywatelską oraz społeczną. Takie działania stają się zatem narzędziem kontroli społecznej w rękach współczesnych szkół.

Edukacja pozaformalna i edukacja nieformalna

edukacja pozaformalna ▸ We współczesnym społeczeństwie coraz większą wagę przykłada się do **edukacji pozaformalnej** realizowanej przeważnie przez instytucje pozaszkolne. Ten rodzaj edukacji nie jest nowym zjawiskiem, do tej pory jednak zachodził przeważnie spontanicznie i często wbrew oczekiwaniom dorosłych. Obecnie ta edukacja służy do uzupełnienia formalnej edukacji szkolnej. Kształcenie pozaformalne nie zmienia poziomu wykształcenia, lecz prowadzi do rozwoju, poszerzania i zdobywania umiejętności w różnych dziedzinach życia zawodowego, społecznego, jak również kulturalnego. Jest to dobrowolna, ale zorganizowana forma nauki. Odbywa się najczęściej z udziałem wykładowcy, instruktora lub nauczyciela w formie: kursu, szkolenia, instruktażu (w miejscu pracy lub poza nim), konferencji, seminarium, warsztatu, wykładu, prywatnych lekcji, kształcenia na odległość (*e-learning*). Dzięki niej można uzupełnić wykształcenie i uzyskać dodatkowe kwalifikacje, czasem potwierdzone certyfikatem.

edukacja nieformalna ▸ Powszechnie określa się **edukację nieformalną** jako „naukę przez praktykę" lub jako „samokształcenie". Edukacja nieformalna jest dobrowolna, co zapewnia większą jej skuteczność. Przeważnie odbywa się w czasie wolnym i przybie-

ra postać rozrywki. Jest niesystematyczna i niezorganizowana. Brak w niej nauczyciela, ocen i dyplomów. Zalicza się do niej lekcje udzielane przez członków rodziny, gospodarstwa domowego, sąsiadów, przyjaciół, którzy nie otrzymują za to wynagrodzenia w formie pieniężnej. W związku z tym, że edukacja nieformalna nie wymaga weryfikacji postępów, najczęściej daje większe rezultaty – nie ma w niej przymusu blokującego proces nauczania. Skuteczność edukacji nieformalnej wynika także z metod, które wykorzystuje: edukacji rówieśniczej lub koleżeńskiej, pracy nad projektem, pracy własnej z wykorzystaniem dostępnej literatury branżowej czy programu komputerowego czy internetu. Takie interesujące metody ułatwiają uczniom nabywanie umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów, konstruowania opinii i sądów oraz poszerzania wiedzy. Równocześnie zwiększają równość szans w dostępie do edukacji.

Do edukacji pozaformalnej i nieformalnej coraz większą wagę przywiązuje się w Unii Europejskiej. Takim unijnym programem jest obecnie **Erasmus+**. Program zachęca do podejmowania przeróżnych wyzwań – od międzynarodowej wymiany młodzieży, wyjazdów na wolontariat europejski, organizacji inicjatyw na rzecz społeczności lokalnych, szkoleń, seminariów, do spotkań i debat z osobami odpowiedzialnymi za politykę młodzieżową. Europejski budżet programu na lata 2021–2027 wynosi 26,2 mld euro. Program jest jeszcze bardziej innowacyjny i inkluzywny, a także bardziej cyfrowy. Szacuje się, że w latach 2021–2027 skorzysta z niego 4 mln osób i 125 tys. instytucji. Narodową Agencją Programu Erasmus+ i jego realizatorem w Polsce jest **Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji**.

Osoby w wieku 18–69 i 25–64 lata uczestniczące w kształceniu

Wyszczególnienie		Ogółem w tys.	Osoby uczestniczące w*				Osoby nieuczestniczące w żadnej formie kształcenia
			jakiejkolwiek formie kształcenia	z liczby ogółem			
				kształceniu formalnym	kształceniu pozaformalnym	kształceniu nieformalnym	
			w %				
Osoby w wieku 18–69 lat	2011	27 483	44,0	13,6	20,9	30,0	56,0
	2016	**26 960**	**45,9**	**11,3**	**21,4**	**31,4**	**54,1**
Osoby w wieku 25–64 lata	2006	20 634	35,8	5,5	18,6	25,4	64,2
	2011	22 299	40,0	5,4	21,0	29,0	60,0
	2016	**21 729**	**43,3**	**4,4**	**22,9**	**31,0**	**56,7**

* Jedna osoba mogła uczestniczyć jednocześnie w kilku formach kształcenia.

Źródło: GUS, *Kształcenie dorosłych 2016*, Gdańsk 2018, s. 14.

Ćwiczenie

Przedstaw tendencje w kształceniu Polaków w badanym okresie. Wykorzystaj dane liczbowe.

Równość szans edukacyjnych

dostęp do edukacji

Stworzenie równych szans edukacyjnych to jeden z podstawowych celów każdego państwa. Jest realizowany przez budowanie systemu edukacyjnego, który w założeniu ma położyć kres nierówności będącej konsekwencją dziedziczenia pozycji społecznej. Szkoła, kształcąc uczniów, umożliwia im nabywanie kwalifikacji, które pozwolą im zdobyć odpowiednią pozycję społeczną w zależności od zdolności, predyspozycji i włożonej pracy. Badania prowadzone przez socjologów wskazują jednak, że takie rozwiązanie jest niewystarczające. Według danych statystycznych w latach 90. XX w. nierówność szans edukacyjnych w Polsce się pogłębiła. Te dysproporcje można zaobserwować na przykładzie dzieci wywodzących się z rodzin bardzo dobrze sytuowanych. Ich szanse stają się ponad czterokrotnie większe w porównaniu ze średnią dla ogółu ludności, zwłaszcza w momencie przechodzenia na poziom szkolnictwa wyższego. Ta nierówność szans edukacyjnych w dużej mierze jest efektem wysokich kosztów kształcenia, problemów związanych z dojazdem do oddalonych szkół oraz upośledzeniem kulturowym będącym efektem niskiego wykształcenia rodziców. Likwidacja tych barier wymaga podejmowania odpowiednich i skutecznych działań przez państwo, władze samorządowe oraz organizacje społeczne. Jednym z rozwiązań mających przezwyciężyć nierówności szans edukacyjnych jest stworzenie sprawnie działającego systemu stypendialnego, który pomoże obniżyć koszty kształcenia dla młodzieży w rodzinach gorzej sytuowanych materialnie. Tu otwiera się pole dla działalności państwa, które musi stworzyć odpowiednie procedury prawne umożliwiające wyrównywanie szans edukacyjnych.

Ludzie przeważnie zapamiętują

Ćwiczenie

Do każdego rodzaju zapamiętywania przyporządkuj przykładowy sposób nauki.

W państwie polskim dokumenty dotyczące sposobów i środków likwidowania nierówności szans edukacyjnych zebrano w Strategii Państwa dla Młodzieży. Największą uwagę zwraca się w nich na edukację nieformalną, kształcenie ustawiczne oraz na odległość, czyli *e-learning* wykorzystujący komputery i internet.

Ważną rolę w przezwyciężaniu nierówności odgrywają także samorząd i organizacje społeczne. Dzięki członkostwu Polski w Unii Europejskiej te instytucje mogą uczestniczyć w odpowiednich projektach, a unijne pieniądze pomagają w realizacji różnych form kształcenia nieformalnego, niwelujących bariery edukacyjne.

Ćwiczenie

Dyskusja: Czy studia powinny być płatne? Kto naprawdę korzysta z bezpłatnych studiów stacjonarnych?

Najważniejszy aspekt funkcjonowania systemów szkolnictwa opartych na ideologii wolnej konkurencji jednostek i wolnego rynku dotyczy jednak pogłębiających się różnic społecznych i ekonomicznych we współczesnych społeczeństwach. Konsekwencje działania coraz to bardziej ustratyfikowanego i zhierarchizowanego systemu edukacji sprzyjają reprodukcji struktury społecznej. Kierunki rozwoju współczesnych systemów edukacji – wyznaczone przez neoliberalną politykę oświatową – powodują zwiększanie różnic pomiędzy grupami (prowadzące do powstawania zjawiska polaryzacji społeczno-ekonomicznej). Dostrzegalne są one w sferach społecznej (zwiększanie dystansu pomiędzy grupami pomimo procesów demokratyzacji), ekonomicznej (powiększanie się dysproporcji pomiędzy bogatymi i biednymi), stylach urbanizacji (proces tworzenia się odrębnych dzielnic opartych na kryterium zamożności), a także w sferze edukacji (proces hierarchizacji placówek, do których w sposób dysproporcjonalny trafiają dzieci z odmiennych środowisk).

Instytucjonalny system szkolnictwa, funkcjonujący w takich uwarunkowaniach, z jednej strony funkcjonalnie dostosowuje się do oczekiwań, a z drugiej – jako podmiot rynku – bierze aktywny udział w sankcjonowaniu hierarchicznej struktury społecznej. Trzeba zatem stwierdzić, że nieuniknioną konsekwencją działania systemu szkolnictwa opartego na kryteriach rynkowych jest powiększanie się nierówności społecznych. Za pośrednictwem tworzenia się zróżnicowanego wertykalnie systemu edukacyjnego (w którym szkoły różnią się diametralnie z perspektywy poziomu kształcenia, jak również z perspektywy naboru jednostek z odmiennych grup) następuje nie tylko reprodukcja struktury społecznej, lecz nawet zwiększenie nierówności. Szkoły dobrej jakości stanowią w tym kontekście czynnik potwierdzania wyższego statusu uprzywilejowanych grup społecznych (funkcjonują przy tym jako element tworzący enklawy dobrobytu dla nielicznych). Z drugiej strony można dostrzec procesy powstawania gett edukacyjnych, w których edukacja służy marginalizacji jednostek, potwierdzaniu ich niskiego statusu, społecznej deprywacji, a w konsekwencji wykluczaniu ogromnych populacji dzieci i młodzieży z możliwości funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie.

Źródło: T. Gmerek, *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Kraków 2011, s. 12–13.

Ćwiczenia

1. Rozważ, na ile problem przedstawiony przez autora tekstu odnosi się do polskich uwarunkowań edukacyjnych.
2. Zaproponuj rozwiązania, które mogłyby zmniejszyć nierówności społeczne opisane w tekście.

Nowe potrzeby edukacyjne

Postęp techniczny, cywilizacyjny i zmiany światopoglądowe nieustannie wymagają **zmian w systemie szkolnym**. Na przestrzeni ostatniego półwiecza pojawiły się w szkole nowe rodzaje przedmiotów i nowe metody nauczania. Uczniowie

zmiany w systemie szkolnym

Ćwiczenie

Debata: W związku z wojną w Ukrainie pojawiły się propozycje zmian podstaw programowych w zakresie przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Czy polska młodzież powinna uczyć się w szkole podstaw musztry i strzelectwa?

już w szkole podstawowej uczą się dwóch języków obcych i technologii informacyjnej. Polska szkoła dąży do wykształcenia rzesz pracowników i ukierunkowania ich kariery przez zajęcia z dodatkowego przedmiotu, jakim jest doradztwo zawodowe. Niestety zmalało znaczenie techniki w szkołach podstawowych. Brak odpowiedniego zaplecza w szkołach nie ułatwia nauczycielom realizacji tego jakże przydatnego w życiu codziennym, praktycznego przedmiotu. Nadal nie ma obowiązku uczestnictwa w zajęciach z edukacji seksualnej, odpowiednio przygotowujących do założenia rodziny i wychowania dzieci. Za zgodą rodziców (opiekunów prawnych) uczniowie mogą uczęszczać na przedmiot wychowanie do życia w rodzinie. Nauka religii i/lub etyki nie jest obowiązkowa. Ograniczono również dostęp organizacji pozarządowych do placówek oświatowych. Prowadzone przez nich projekty mogą się w szkołach odbywać tylko za zgodą kuratorów oświaty.

Jeśli oczekujemy od mniejszości narodowych, by przyswoiły sobie w polskiej szkole polską kulturę, to należy też przez właściwą politykę edukacyjną zapoznawać młodzież z tradycjami kulturowymi i religijnymi owych mniejszości. Dlatego postuluje się wprowadzenie w szkołach, wzorem innych państw (np. Niemiec), obowiązkowych lekcji religioznawstwa. Wiedza o tradycjach religijnych, z jakich wywodzą się inni ludzie, pomaga we wzajemnej komunikacji, uczy szacunku i tolerancji. Taka znajomość, podobnie jak języków obcych, staje się niezbędna dla obywatela demokratycznego państwa we współczesnym świecie.

Ćwiczenie

Znajdź w internecie informacje o zakresie pomocy świadczonej przez samorząd lokalny w twojej gminie.

W ostatnich latach dużym wyzwaniem dla wszystkich uczestników procesu edukacji (nauczycieli, uczniów, rodziców, władz państwowych i samorządowych) stało się zdalne nauczanie wymuszone pandemią wirusa Covid-19. Wielomiesięczna nauka zdalna ujawniła nowe problemy wychowawcze i psychiczne wśród dzieci i młodzieży. Relacje rówieśnicze przeniosły się do świata wirtualnego. Z powodu obiektywnych problemów technicznych oraz braku należytej kontroli nauczycielskiej w trakcie lekcji on-line obniżył się poziom nauczania. Nowoczesne metody zdalnej pracy nie były w stanie zastąpić osobistych relacji nauczyciel – uczeń.

Podsumowanie lekcji

s. 356 ▸ ■ **Edukacja formalna** w systemie szkolnym odbywa się zgodnie z zatwierdzonymi programami nauczania. Prowadzi do **uzyskania kwalifikacji** potwierdzonych świadectwem, zaświadczeniem o ukończeniu szkoły, certyfikatem lub dyplomem.

s. 356 ▸ ■ **Edukacja pozaformalna** to zorganizowane działania edukacyjne, które nie odpowiadają definicji edukacji szkolnej. Przyjmują postać dobrowolnych kursów, szkoleń, wykładów czy warsztatów.

s. 356 ▸ ■ **Edukacja nieformalna** to samodzielne uczenie się w celu uzyskania wiedzy lub doskonalenia umiejętności. Odbywa się bez udziału nauczyciela i poza zorganizowanymi formami edukacji szkolnej i pozaszkolnej.

s. 358 ▸ ■ **Państwo, samorząd terytorialny** oraz **organizacje społeczne** mają różne możliwości w podejmowaniu działań zwiększających **równość szans w dostępie do edukacji**.

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij, według jakich zasad funkcjonuje współczesny system edukacyjny.
2. Przedstaw, z jakich powodów w Unii Europejskiej i Polsce coraz większą wagę przywiązuje się do edukacji pozaformalnej i nieformalnej.
3. Wymień przyczyny powstawania nierówności w dostępie do edukacji.
4. Omów działania mające charakter edukacji pozaformalnej i nieformalnej, które twoim zdaniem powinny być podejmowane przez państwo, samorząd terytorialny i organizacje społeczne, aby zwiększyć równość szans w dostępie do edukacji.
5. Zaproponuj działania mające charakter edukacji nieformalnej, które zainteresowałyby ciebie i twoich rówieśników.

5. System edukacji a rynek pracy

NA TEJ LEKCJI:

- wyjaśnisz, w jaki sposób można podnosić lub zmieniać swoje kwalifikacje zawodowe;
- zrozumiesz, dlaczego uczenie się przez całe życie jest jednym z warunków sukcesu w karierze zawodowej.

Ćwiczenie

Wymieńcie, czego brakuje wam w polskim systemie edukacyjnym.

Edukacja a gospodarka

System edukacyjny każdego państwa spełnia wiele określonych funkcji. Wśród nich możemy wymienić kształtowanie odpowiednich postaw, wartości i norm postępowania, umiejętność samodzielnego wyciągania wniosków i wygłaszania własnych opinii oraz poszerzanie wiedzy ogólnej młodzieży. Oprócz tego wyposaża młodzież w **odpowiednie kwalifikacje**, które później pozwolą się odnaleźć na rynku pracy. To zazwyczaj okazuje się najtrudniejsze. Za błyskawicznymi zmianami społecznymi bardzo często nie nadążają zmiany systemu edukacyjnego. W wielu przypadkach zdobyta wiedza nie pomaga w znalezieniu zatrudnienia w wyuczonym zawodzie. Często okazuje się, że uczniowie ukończyli takie kierunki, na które nie ma zapotrzebowania. Sytuacja jest o wiele lepsza, kiedy absolwenci są wyposażeni w szeroką wiedzę i umiejętności zawodowe, w dodatku poszukiwane przez pracodawców. Wtedy bez większych problemów są w stanie znaleźć zatrudnienie oraz wynegocjować satysfakcjonujące zarobki. Decyzja o kierunku kształcenia nie jest jednak rzeczą łatwą. Już pierwsze wybory na etapie szkoły podstawowej w pewien sposób rzutują na późniejsze perspektywy zawodowe. Kierowanie się aktualną sytuacją na ryn-

dostosowanie systemu edukacyjnego do rynku pracy

ku pracy może być jednak bardzo złudne, choć niewątpliwie można już na etapie szkoły ponadpodstawowej przewidywać kierunki rozwoju gospodarczego kraju i ewentualne zapotrzebowanie na określone zawody. Odpowiedni wybór przekłada się też na wyższe zarobki, gdyż najczęściej pracownicy lepiej wykształceni otrzymują większe wynagrodzenie. Są też dłużej czynni zawodowo i bardziej wydajni w pracy.

Najpopularniejsze kierunki studiów na studiach stacjonarnych I stopnia i jednolitych studiach magisterskich w roku akademickim 2020/2021

Źródło: *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2020/2021 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Edukacji i Nauki*, https://studia.gov.pl/kandydaci-na-studia/najpopularniejsze-kierunki/, s. 1–2 (dostęp: 18.02.2022).

Ćwiczenie

Debata „za" i „przeciw": Czy polska szkoła przygotowuje młodego człowieka do wyzwań współczesnego świata?

Szybkość zmian społecznych nie zawsze jednak pozwala na idealne dopasowanie systemu edukacyjnego do rynku pracy. Pracodawcy przeważnie narzekają, że szkoły w zakresie kształcenia są opóźnione technologicznie, ponieważ mają przestarzałe pracownie. Coraz częściej **brakuje kadry nauczycielskiej** do wykładania przedmiotów ścisłych, języków obcych oraz przedmiotów zawodowych. W badaniu kwestionariuszowym Najwyższej Izby Kontroli z lat 2018–2019 oraz 2020–2021 niemal połowa dyrektorów deklarowała problemy z zatrudnieniem wykwalifikowanych pracowników. Najtrudniej było pozyskać nauczycieli fizyki (33%), matematyki (32%), chemii (24%), języka angielskiego (20%) i informatyki (18%). Pomimo stosunkowo niskiego pensum (czasu pracy dydaktycznej) wynoszącego 18 godzin aż 76% nauczycieli realizuje nadgodziny, głównie z powodu braków kadrowych. Pozostały czas pracy poświęcają na przygotowanie do zajęć, sprawdzanie prac uczniów, prowadzenie szkolnej dokumentacji, rozmowy z uczniami i rodzicami, kształcenie i dokształcanie zawodowe czy prowadzenie innych zajęć.

Z każdym rokiem **rośnie średnia wieku i spada prestiż zawodu nauczyciela**. Niskie wynagrodzenia w systemie oświaty powodują, że do pracy w szkole zgłasza się coraz mniej młodych ludzi. Nauczyciel rozpoczynający pracę w zawodzie otrzymywał w 2021 r. zasadniczą pensję brutto wynoszącą 2949 zł, a nauczyciel dyplomowany – 4046 zł, podczas gdy średnia pensja w gospodarce wynosiła

5841 zł. Obserwuje się tak zwaną **selekcję negatywną** w zawodzie nauczyciela. Na kierunki nauczycielskie przyjmowanych jest coraz więcej najsłabszych maturzystów, a programy kształcenia przyszłych wychowawców młodzieży nie są na bieżąco aktualizowane.

Sposób rozwiązania problemu z zatrudnieniem nauczyciela o odpowiednich kwalifikacjach

Źródło: Przeprowadzone przez NIK badanie kwestionariuszowe z udziałem 5152 dyrektorów szkół, https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-organizacji-pracy-nauczycieli-w-szkolach-publicznych-czesc-i.html (dostęp: 18.02.2022).

Ćwiczenie

Wskaż na zagrożenia dla polskiej oświaty wynikające ze sposobów rozwiązywania problemów kadrowych w szkołach.

Gospodarka oparta na wiedzy

Jednym ze współcześnie obserwowanych zjawisk jest reorientacja współczesnej gospodarki polegająca na stopniowym przechodzeniu **od gospodarki materiałochłonnej do tej opartej na wiedzy** (ang. *knowledge-based economy*). Pojęcie to pojawiło się na początku lat 90. XX w. w Stanach Zjednoczonych. Według definicji OECD (*Organization for Economic Cooperation and Development* – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju) gospodarka oparta na wiedzy bazuje bezpośrednio na produkcji, dystrybucji i wykorzystaniu wiedzy i informacji. Dotychczasowe konkurowanie państw i regionów na płaszczyźnie zasobów materialnych jest wypierane przez konkurencję zasobów niematerialnych, a zwłaszcza kapitału ludzkiego, wiedzy oraz nowych technologii. Oznacza to, że o szansach rozwoju w coraz większym stopniu decyduje potencjał intelektualny człowieka oraz wiedza związana z najnowszymi osiągnięciami współczesnej nauki. W gospodarce opartej na wiedzy wzrasta znaczenie wykwalifikowanej siły roboczej, ale szybkie tempo zmian sprawia, że wiedza i umiejętności szybko się dezaktualizują. Wymusza to konieczność podnoszenia kwalifikacji i ciągłego uczenia się.

◂ gospodarka oparta na wiedzy

Warto wiedzieć

Synonimami gospodarki opartej na wiedzy są m.in.: e-gospodarka, gospodarka sieciowa, gospodarka cyfrowa, gospodarka pchana przez wiedzę.

Rola kształcenia ustawicznego

Gwałtowne zmiany zachodzące we współczesnym świecie, związane z globalizacją, postępem technologicznym oraz starzeniem się społeczeństw, wymusiły szukanie nowych rozwiązań, które umożliwią jednostkom odnalezienie się w nowej rzeczywistości. Z tych powodów renesans przeżywa obecnie idea **kształcenia ustawicznego**, rozumiana jako uczenie się przez całe życie. Sam pomysł nie jest nowy. Rozważania na ten temat pojawiły się między innymi u Sokratesa, Platona, Jana Jakuba Rousseau oraz Andrzeja Frycza-Modrzewskiego. Za pierwszego twórcę naukowej definicji uznaje się Basila Yeaxlee (czyt. bejzila jaksli), który w swojej książce *Lifelong Education* uzasadnił konieczność kształcenia się przez całe życie.

kształcenie ustawiczne

Tempo zachodzących obecnie przemian wyraźnie wskazuje, że nie można swojej edukacji zakończyć na etapie szkolnym. Trzeba ją kontynuować przez cały okres aktywności zawodowej. Wynika to z tego, że współczesne szkoły, bez względu na swoją renomę i prezentowany poziom, nie są w stanie przygotować swoich absolwentów do funkcjonowania na rynku pracy przez całe życie. Nie są w stanie przewidzieć kierunku zmian, które nastąpią na przestrzeni

najbliższych lat. Wystarczy tutaj podać jako przykład nauczycieli informatyki, którzy jeszcze kilkanaście lat temu uczyli tego przedmiotu na podstawie systemu operacyjnego DOS, a obecnie już prawie nikt go nie używa. Wymusiło to na nauczycielach konieczność zapoznania się z nowymi rozwiązaniami w informatyce, aby mogli dalej pracować. W identycznej sytuacji znaleźli się ich uczniowie, którzy wykorzystują technologie informatyczne. Nauka przez całe życie stała się obecnie głównym warunkiem sukcesu zawodowego. Bez pogłębiania wiedzy i umiejętności dostosowywania się do zachodzących przemian człowiek nie jest w stanie utrzymać się na rynku pracy. Jeśli weźmiemy pod uwagę to, że obecnie funkcjonujemy w gospodarce opartej na wiedzy, nasz sukces zależy przede wszystkim od przygotowania merytorycznego. Badania wskazują, że najbardziej efektywnymi pracownikami są ci, którzy stale podnoszą swoje kwalifikacje. Dzięki temu bez większych problemów przyjmują nowe technologie, co w konsekwencji wpływa na ich lepszą wydajność i powiększa ich dochody.

Kształcenie ustawiczne – należy przez to rozumieć kształcenie w szkołach dla dorosłych, a także uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych przez osoby, które spełniły obowiązek szkolny.

Źródło: Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r., art. 3 ust. 17.

Ćwiczenia

1. Przeczytaj fragment ustawy i omów, jaką rolę w Polsce odgrywa kształcenie ustawiczne.
2. Wyjaśnij, jakie osoby w świetle tego artykułu są objęte kształceniem ustawicznym.

Wsparcie rozwoju zawodowego w Polsce

Podnoszenie kwalifikacji, a zwłaszcza ich zmiana, wymaga funkcjonowania odpowiedniego systemu kształcenia ustawicznego, który jest w stanie obywatelom umożliwić rozwój. W Polsce taki system w dużej mierze polega na wydłużeniu kształcenia pozaszkolnego o studia podyplomowe, kursy dokształcania i doskonalenia zawodowego oraz samokształcenie. W krajach zachodnich należących do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju popularnym rozwiązaniem stały się urlopy pracownicze na dokształcanie. Takie posunięcia, określane mianem strategii przemienności pracy zawodowej i dokształcania, są uznawane na Zachodzie za jedne z najlepszych rozwiązań kształcenia ustawicznego. W naszym państwie strategia przemienności zależy przede wszystkim od podejścia pracodawców. Z pewnością coraz powszechniejsze stają się uniwersytety trzeciego wieku.

◂ podnoszenie kwalifikacji

Prężnie rozwijającą się formą doskonalenia w Polsce jest także **e-learning**. Kształcenie na odległość minimalizuje koszty edukacji oraz umożliwia dostosowanie terminu szkolenia do własnych możliwości.

◂ e-learning

Osoby w wieku 18–69 lat uczestniczące w kształceniu formalnym według wybranych powodów podjęcia nauki[1] w 2016 r.

[1] Respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.
[2] Dane obarczone dużym błędem losowym.

Osoby w wieku 18–69 lat kształcące się w systemie pozaformalnym według wybranych powodów podjęcia nauki w 2016 r.

Źródło: GUS, *Kształcenie dorosłych 2016*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5488/3/3/1/ksztalcenie_doroslych_2016.pdf, Gdańsk 2018, s. 29 i 46 (dostęp: 18.02.2022).

Ćwiczenia

1. Wymień rodzaje motywacji do podejmowania kształcenia pozaformalnego niewystępujące w kształceniu formalnym.
2. Wskaż na podobieństwa i różnice w zakresie motywacji do kształcenia w obu typach nauki. Wykorzystaj dane liczbowe.

Podsumowanie lekcji

- **System edukacyjny** powinien być dostosowywany do rynku pracy tak, by ułatwiać młodzieży podjęcie pracy zawodowej. s. 361
- Tempo zmian społecznych wymaga od współczesnego człowieka **uczenia się** i **rozwoju zawodowego przez całe życie**. s. 364
- **Podnoszenie kwalifikacji** w Polsce jest możliwe m.in. przez studia podyplomowe, kursy dokształcania i doskonalenia zawodowego (organizowane przez specjalnie w tym celu powołane placówki oświatowe), samokształcenie i kształcenie na odległość. s. 365

Zadania (wykonuj w zeszycie)

1. Wyjaśnij, jakie problemy pojawiają się przed uczniem w związku z wyborem szkoły.
2. Przedstaw skutki, jakie może za sobą pociągać niedostosowanie systemu edukacyjnego do rynku pracy.
3. Wyjaśnij, dlaczego we współczesnym świecie przywiązuje się ogromną wagę do kształcenia ustawicznego.
4. Omów, w jaki sposób można w Polsce podnosić kwalifikacje zawodowe.

Propozycja projektu edukacyjnego

Opracujcie raport na temat perspektyw szkolnictwa w Polsce. Uwzględnijcie takie aspekty, jak:
– niż demograficzny
– progi zdawalności egzaminów maturalnych
– odpłatność za studia
– braki kadrowe w szkołach
– jakość edukacji powszechnej i studiów w Polsce.
Wykorzystajcie dane GUS, badania opinii społecznej, raporty organizacji zajmujących się szkolnictwem oraz własne spostrzeżenia.

Chcesz wiedzieć więcej – przeczytaj

E. Durkheim, *O podziale pracy społecznej*, Warszawa 2021.

E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 2020.

Humanistyka i nauki społeczne. Doświadczenia, konteksty, wyzwania, t. 1, pod red K. Pujer, Wrocław 2017.

A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 2007.

A. Kłoskowska, *Kultura masowa*, Warszawa 2011.

E. Kulczycki, *Wzory publikacyjne naukowców w latach 2013–2016. Nauki humanistyczne i nauki społeczne*, Warszawa 2019.

K. Marks, *Kapitał*, Warszawa 2013.

Nauki społeczne i humanistyczne w Polsce. Analiza systemu, dobre praktyki, model promocji, red. M.K. Zwierżdżyński, Kraków 2018.

Nierówność szans edukacyjnych. Przyczyny, skutki, koncepcje zmian, red. W. Żłobicki, B. Maj, Kraków 2012.

L. Petrażycki, *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*, Warszawa 2002.

L. Petrażycki, *Wstęp do nauki prawa i moralności. Podstawy psychologii emocjonalnej*, Warszawa 1959.

J. Supiński, *Szkoła polska gospodarki społecznej*, Warszawa 2010.

J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2002.

A. Touraine, *O socjologii*, Warszawa 2010.

Ustawa o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 roku.

M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo*, Warszawa 2002.

M. Weber, *Szkice z socjologii religii*, Warszawa 2018.

F. Znaniecki, *Metoda socjologii*, Warszawa 2008.

F. Znaniecki, *Relacje społeczne i role społeczne*, Warszawa 2011.

F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Warszawa 2001.

https://erasmusplus.org.pl/ – portal UE na rzecz edukacji, szkoleń, młodzieży i sportu

https://www.frse.org.pl/ – Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka – Ministerstwo Edukacji i Nauki

https://www.omp.org.pl/index.php – Ośrodek Myśli Politycznej

https://www.ejournals.eu/ – Portal Czasopism Naukowych. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

https://ranking.perspektywy.pl/2020/ – Ranking Szkół Wyższych Perspektywy 2020

https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2021 – *Academic Ranking of World Universities* 2021

VI. EDUKACJA I PRACA – POWTÓRZENIE

1. Rozwój nauk społecznych

Przedmiotem i podmiotem **nauk społecznych** jest człowiek i jego kultura. Na rozwój współczesnych nauk społecznych wpłynęły inne nauki pokrewne, takie jak filozofia, historia czy ekonomia. **Socjologia** jako osobna dyscyplina naukowa została stworzona przede wszystkim pod wpływem prac Augusta Comte'a i Herberta Spencera. Naukowcami, którzy położyli podwaliny pod **współczesną socjologię**, są m.in. **Karol Marks, Max Weber** i **Émil Durkheim**. Polskimi naukowcami, którzy zdobyli międzynarodową sławę w zakresie nauk społecznych, byli: Ludwik Gumplowicz, Leon Petrażycki, Florian Znaniecki oraz Bronisław Malinowski. **Ludwik Gumplowicz** międzynarodowe uznanie zyskał dzięki pracom na temat walki ras, konfliktu społecznego jako źródła powstania państwa, funkcji państwa czy zadań socjologii jako nauki. **Leon Petrażycki** był etykiem prawa, stał na stanowisku, że jednostki i społeczeństwa mogą się doskonalić moralnie, ograniczać skłonności egoistyczne i rozwijać motywację altruistyczną. **Florian Znaniecki** rozwinął działalność naukowo-organizacyjną w II RP, uważał, że istotnym składnikiem faktów społecznych są postawy ludzkie. Wprowadził on podział na cztery układy społeczne: stosunki społeczne, role społeczne, grupy społeczne i społeczeństwa. **Bronisław Malinowski** stworzył podstawy teorii funkcjonalistycznej i antropologii społecznej. Opracowane przez niego **zasady badań antropologicznych** obowiązują naukowców do dziś.

s. 334 s. 334 s. 336 s. 337 s. 337 s. 338 s. 338 s. 339–340

2. Nauki społeczne i humanistyczne w Rzeczypospolitej Polskiej

Historia wyodrębniania się nauk społecznych z innych nauk sięga początku XIX w. i rozwinęła się wraz z pozytywizmem. Jedną z pierwszych teorii nauk stworzył francuski filozof **Auguste Comte** (1798–1857). Rozróżnił on nauki abstrakcyjne, zajmujące się prawami łączącymi fakty przyrody, i nauki konkretne, opisujące fakty (np. mineralogia). Za nauki abstrakcyjne uznał matematykę, astronomię, fizykę, chemię, biologię i socjologię.

s. 342

Ogólny podział nauk empirycznych		
Nauki przyrodnicze	**Nauki społeczne**	**Nauki humanistyczne**
astronomia, biologia, chemia, fizyka, geografia	ekonomia, finanse, geografia społeczno-ekonomiczna, gospodarka przestrzenna, nauki o bezpieczeństwie, medioznawstwo, politologia, administracja, zarządzanie, prawo, socjologia, pedagogika, prawo kanoniczne, psychologia	archeologia, filozofia, historia, językoznawstwo, literaturoznawstwo, nauki o kulturze i religii, nauki o sztuce

Współcześnie w Polsce obowiązuje uproszczony, dwustopniowy podział nauk na dziedziny i dyscypliny. Dyscypliny wchodzące w zakres **nauk społecznych** i **humanistycznych** reguluje rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. Natomiast w **Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Edukacji** (ISCED), opracowanej przez UNESCO, dokonano innego podziału nauk społecznych i humanistycznych. Wyróżnia się w nim trzy podgrupy: nauki humanistyczne i sztukę, nauki społeczne, dziennikarstwo i informację, biznes administrację i prawo.

s. 343 s. 343

3. System szkolnictwa wyższego w Polsce i za granicą

Ze względu na to, kto jest organem założycielskim, wyróżniamy **uczelnie publiczne i niepubliczne**. Organem prowadzącym dla uczelni publicznej jest organ państwa, natomiast uczelnię niepubliczną może założyć osoba fizyczna lub prawna inna niż państwowa lub samorządowa. Dwa główne typy uczelni to **uczelnie akademickie**, prowadzące działalność naukową, oraz **uczelnie zawodowe**, skupione na kształceniu praktycznych umiejętności zawodowych. Od 2001 r. obowiązuje w Polsce **boloński trójstopniowy system** studiów. Obejmuje on studia licencjackie, magisterskie i doktoranckie. Nadzór nad jakością szkolnictwa wyższego sprawuje **Komisja Ewaluacji Nauki** działająca przy ministerstwie ds. szkolnictwa wyższego. Komisja przyznaje ewaluowanemu podmiotowi na okres 4 lat kategorię naukową A+, A, B+, B albo C, w poszczególnych dyscyplinach poddawanych ewaluacji. Wyróżniamy dwa podsta-

s. 348 s. 349 s. 349 s. 349

s. 350 wowe **tryby studiów: stacjonarne** i **niestacjonarne** (wieczorowe i zaoczne). Podstawą przyjęcia na studia w Polsce jest zdany egzamin maturalny. Rekrutacja na studia w Polsce odbywa się za pośrednictwem
s. 352 **Internetowej Rejestracji Kandydatów**. Zasady naboru na uczelnie wyższe są ustalane przez senaty uczelni i podawane do wiadomości publicznej do 30 czerwca roku poprzedzającego rok akademicki. Niektóre uczelnie mają prawo przeprowadzić dodatkowe egzaminy, sprawdzające umiejętności nieobjęte egzaminem maturalnym. Aby **studiować za granicą**, należy znać język kraju przyjmującego i liczyć
s. 353 się z większymi nakładami finansowymi na naukę i utrzymanie się. Polscy studenci mogą wziąć również
s. 353 udział w bezpłatnej wymianie studenckiej w ramach programu **Erasmus+**.

4. Rola szkoły, edukacji pozaformalnej i nieformalnej

Postęp naukowo-techniczny wymusił konieczność powszechnej edukacji w krajach rozwiniętych. Zaawansowane technologie wymagają szerokiej wiedzy, którą można wykształcić przede wszystkim za po-
s. 356 średnictwem **nowoczesnego systemu edukacji**. Cechą współczesnej **edukacji formalnej** jest kontrola szkół przez państwo. Nawet jeżeli szkoły nie są publiczne, to muszą realizować podstawę programową przewidzianą dla wszystkich uczących się w danym kraju. Szkoły funkcjonują hierarchicznie, na trzech poziomach: podstawowym, średnim i wyższym. Rozwój społeczeństwa informacyjnego wymusza częste
s. 359 **zmiany w systemie szkolnym** i konieczność dostosowywania się edukacji do dynamiki rynku pracy. Powoduje również konieczność podnoszenia swoich kompetencji przez całe życie, ponieważ wiedza zdobyta w szkole szybko się dezaktualizuje.

Formy kształcenia		
Edukacja formalna	**Edukacja pozaformalna**	**Edukacja nieformalna**
Edukacja w systemie szkolnym to kształcenie prowadzone przez instytucje szkolne i edukacyjne, publiczne i niepubliczne, uprawnione do nauczania. Kształcenie formalne odbywa się zgodnie z zatwierdzonymi programami nauczania. Prowadzi do uzyskania kwalifikacji potwierdzonych świadectwem, zaświadczeniem, certyfikatem, dyplomem.	Zorganizowane działania edukacyjne, które nie odpowiadają definicji edukacji szkolnej. Kształcenie pozaformalne nie powoduje zmiany w poziomie wykształcenia. Kształcenie pozaformalne powinno odbywać się z udziałem wykładowcy, instruktora lub nauczyciela. Czasem może być potwierdzone zaświadczeniem lub certyfikatem.	Samodzielne uczenie się w celu uzyskania wiedzy lub doskonalenia umiejętności. Odbywa się bez udziału nauczyciela i poza zorganizowanymi formami edukacji szkolnej i pozaszkolnej. Można ją określić jako naukę przez praktykę lub jako samokształcenie.
Szkoła, uniwersytet, politechnika itp.	Kurs, szkolenie, staż zawodowy, wykład, warsztat itp.	Prasa, radio, telewizja, program komputerowy, rówieśnicy, współpracownicy itp.

5. System edukacji a rynek pracy

s. 361 System edukacyjny powinien być **dostosowany do rynku pracy** tak, by ułatwić młodzieży podjęcie pra-
s. 363 cy zawodowej. Tempo zmian społecznych wymaga od współczesnego człowieka uczenia się i **rozwo-**
s. 364 **ju zawodowego** przez całe życie, czyli **kształcenia ustawicznego**. Obejmuje on takie formy edukacji, jak studia podyplomowe, kursy dokształcania i doskonalenia zawodowego czy samokształcenie. Prężnie rozwijającą się formą edukacji jest **e-learning**, czyli nauka zdalna z wykorzystaniem nowoczesnych
s. 365 technologii.

Polska szkoła boryka się z coraz większymi problemami kadrowymi. Z powodu niskich zarobków do pracy w szkole zgłasza się coraz mniej młodych ludzi. Spada prestiż zawodu nauczyciela, a selekcja negatywna wpływa niekorzystnie na poziom nauczania.

SPRAWDŹ, CZY UMIESZ! (wykonuj w zeszycie)

1. Przyporządkuj do nazwisk tytuły prac naukowych.

1. Émile Durkheim ...
2. Karol Marks ...
3. Bronisław Malinowski ...
4. Leon Petrażycki ...
5. Max Weber ...
6. Florian Znaniecki ...

A. *Zarys filozofii prawa, O pobudkach postępowania i istocie moralności i prawa*
B. *O podziale pracy społecznej*
C. *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*
D. *Socjologia wychowania*
E. *Życie seksualne dzikich w północno-zachodniej Melanezji*
F. *Kapitał*

2. Podkreśl te dyscypliny naukowe, które zgodnie z rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. należą do nauk społecznych.

administracja, archeologia, ekonomia, filozofia, finanse, geografia społeczno-ekonomiczna, gospodarka przestrzenna, historia, językoznawstwo, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, nauki o bezpieczeństwie, nauki o sztuce, medioznawstwo, pedagogika, politologia, prawo, prawo kanoniczne, psychologia, religioznawstwo, socjologia, zarządzanie

3. Zapoznaj się z mapą i wykonaj zadania.

Odsetek naukowców płci żeńskiej w krajach europejskich w 2015 r.

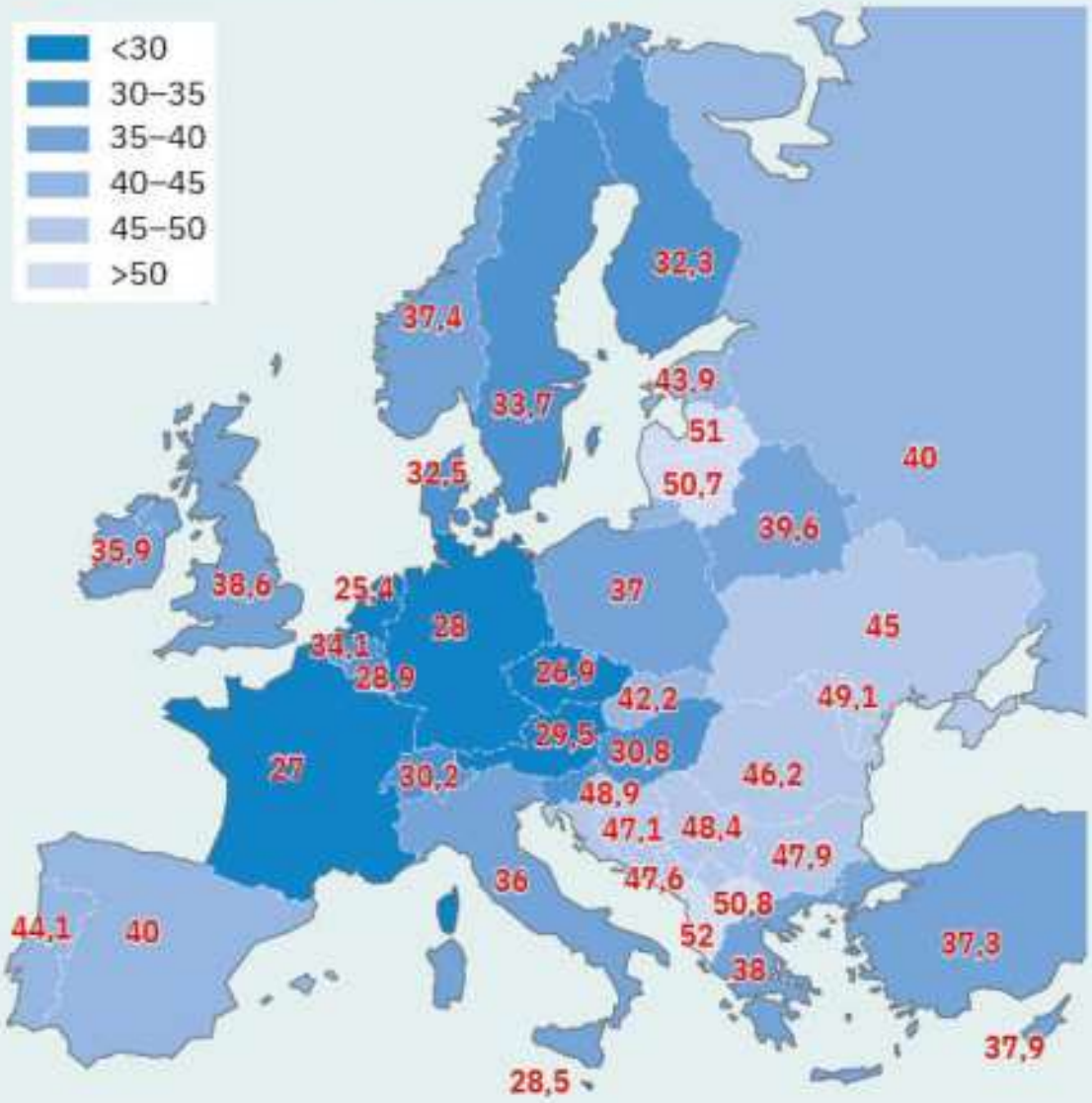

Źródło: Techpedia, http://link.operon.pl/bw (dostęp: 18.02.2022).

a) Wskaż po trzy kraje z najwyższym i najniższym odsetkiem naukowców płci żeńskiej.
b) Rozważ, czy różnice płciowe w populacji naukowców mają podłoże historyczne. Uzasadnij swoją odpowiedź.

4. Zapoznaj się z danymi statystycznymi i oceń prawdziwość podanych zdań.

Absolwenci uczelni według kierunków kształcenia w roku akademickim 2019/2020		
Wyszczególnienie	**Ogółem**	**W tym kobiety**
Ogółem	**293436**	**185571**
Kształcenie	24875	21291
Nauki humanistyczne i studia	25090	18465
Nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja	31241	21707
Biznes, administracja i prawo	69108	45999
Nauki przyrodnicze, matematyka i statystyka	11811	8416
Technologie teleinformacyjne	12068	1911
Technika, przemysł, budownictwo	48275	19621
Rolnictwo	5476	3213
Zdrowie i opieka społeczna	32842	26748
Usługi	25329	14388
Indywidualne studia międzyobszarowe	7321	3812

Źródło: GUS, *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2020/2021, 15.06.2021 r. (wyniki wstępne)*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5488/8/7/1/szkolnictwo_wyzsze_w_roku_akademickim_2020-2021.pdf, s. 3 (dostęp: 28.07.2022).

a) Mężczyźni stanowią większość populacji studentów w Polsce.
b) Najwyższy odsetek studentów płci żeńskiej jest na kierunkach: nauki przyrodnicze, matematyka i statystyka.
c) Mężczyźni dominują liczebnie tylko na dwóch kierunkach studiów.
d) Około połowa studentów kształci się na kierunkach należących do nauk społecznych i humanistycznych.

5. Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wymień cele nauk humanistycznych.

Nauki humanistyczne są szczególnym przypadkiem nauk o kulturze, jej funkcjonowaniu i wytworach. Równocześnie nauki te sytuują się pomiędzy filozofią a naukami opisowymi, badają istnienie pewnych wytworów kultury i określają sposoby ich poznawania. Stosują wiele języków charakterystycznych dla różnych dyscyplin (a od XX wieku mamy świadomość językowego charakteru wszelkich twierdzeń filozofii) i rozmaitych metodologii. Mimo niezgodności twierdzeń i sporów zmierzają do, postulowanej już przez Diltheya, jedności wielkich struktur duchowych. Nauki humanistyczne mają służyć zaspokajaniu potrzeb intelektualnych człowieka dążącego do wszechstronnego poznania rzeczywistości, służą tworzeniu podstaw światopoglądowych wynikających z założeń racjonalistycznych. Ich celem pozostaje opis badanej, zmieniającej się kulturowej rzeczywistości i określenie cech, przede wszystkim prawidłowości, związanych z jej przebiegiem, czyli inaczej mówiąc – poznawanie kultury w jej historycznej i jednoczesnej różnorodności, w tym, co przypadkowe i tym, co regularne, przy rozpoznaniu tworzącego ją rozwoju społecznego. Heurystyka humanistyczna, wykrywając nowe fakty i związki między nimi, formułuje hipotezy, które następnie uzasadnia.

Źródło: W. Próchnicki, *Rzeczywistość współczesnej humanistyki*, 2018, s. 61.

6. Przyporządkuj przykłady edukacji językowej do odpowiedniej formy edukacji.

Lp.	Opis czynności związanych z edukacją językową	Edukacja formalna	Edukacja pozaformalna	Edukacja nieformalna
1.	Udział w projekcie międzynarodowym Erasmus+			
2.	Test sprawdzający gramatyczno-językowy – szkoła, *Present Simple Tense*			
3.	Wyjście ze szkoły na targi edukacyjne		+	
4.	Gra w grę edukacyjną językową w domu			
5.	Udział w ogólnopolskiej olimpiadzie językowej			
6.	Praca domowa pisemna na temat tradycji bożonarodzeniowych	+		
7.	Film oglądany w kinie w języku angielskim			+
8.	Praca z tekstem z podręcznika – wyszukiwanie informacji			
9.	Nauka angielskiego na kursie wakacyjnym			
10.	Edukacyjne gry komputerowe			
11.	Wyjazd na wymianę polsko-brytyjską			
12.	Link do stron www z komiksami w języku angielskim			
13.	Nauka języka angielskiego z piosenek			
14.	Szkolne koło języka angielskiego			
15.	Wyjazd na urlop do kraju anglojęzycznego			

Źródło: Zachodniopomorskie Centrum Kształcenia Nauczycieli, http://link.operon.pl/bx, s. 21 (dostęp: 28.07.2022).

PUBLICYSTYCZNYM OKIEM – MATERIAŁ DO DYSKUSJI

Czy studia powinny być płatne?

W związku z zasygnalizowanymi nieprawidłowościami możliwe jest sformułowanie kilku zaleceń dla państwa na takim poziomie rozwoju gospodarczego jak Polska. Brzmią one następująco:

1. Ograniczony poziom zamożności Polski wskazuje na potrzebę odwoływania się do dobrze rozumianego interesu społecznego/narodowego i zasady racjonalnego gospodarowania. Oznacza to ni mniej, ni więcej, że należy rozsądnie definiować wysokość nakładów na szkolnictwo wyższe, by przyniosły nam one jak najlepsze efekty. Myśląc mechanicznie, nakłady na kształcenie wyższe uzasadnione potrzebami krajowego rynku pracy powinny być ponoszone na poziomie szacowanych możliwości efektywnego wchłonięcia absolwentów z pożytkiem dla rozwoju gospodarczego i wzrostu poziomu dobrobytu. Finansowanie kształcenia medyków możemy zwiększać w nieskończoność,

a i tak będzie u nas brakować lekarzy. Przyczyna nie tkwi w zbyt małej podaży, ale w oferowaniu przez placówki służby zdrowia mało konkurencyjnych warunków pracy i płacy. Kontynuacja obecnej sytuacji będzie sprzyjać emigracji absolwentów studiów medycznych. Oczywiście nie można im zabronić podejmowania pracy za granicą, ale konieczne są rozwiązania wiążące ponoszone koszty i korzyści z wyższego wykształcenia.

2. Podobne ograniczenia powinny zostać sformułowane dla kształcenia wyższego w tych specjalnościach, w których za finansowaniem studiów przemawiają nie potrzeby rynku pracy, ale wysoka wartość wykształcenia jako wartości samej w sobie.
3. Uwagi zawarte w punktach 1 i 2 implikują, że nie stać nas na nieograniczone nakłady na studia wyższe dla osób pożądanych przez polski i/lub zagraniczny rynek pracy oraz dla tych, którzy chcą studiować po to, by rozwijać się jako ludzie, a niekoniecznie dlatego, że będą wchłonięci przez rynek pracy.
4. Wydaje się, że te dylematy zasługują na otwartą szeroką społeczną debatę. Może niezbyt doskonałym, ale jednak jakimś rozwiązaniem mogłoby być wprowadzenie w sposób ewolucyjny, rozłożony w czasie, częściowej odpłatności za studia. Skala i tempo tych zmian są oczywiście do dyskusji. Pociągnięciu temu powinno towarzyszyć wprowadzenie powszechnego efektywnego systemu stypendialnego, systemu kredytowania studiów itp. – rozwiązań, dzięki którym dostęp do finansowania nie będzie eliminował zdolnych młodych ludzi ze studiów wyższych. Częściowa odpłatność za studia uchroniłaby nas częściowo od drenażu dobrobytu za granicę w związku z emigracją absolwentów wykształconych na koszt polskiego podatnika. Nie zamyka to oczywiście dyskusji nad wykorzystaniem innych narzędzi ochrony naszych interesów. Należy przy tym jeszcze raz powtórzyć, że problem ma charakter systemowy i nie powinien być wiązany tylko i wyłącznie ze studiami medycznymi czy innymi drogimi kierunkami studiów.
5. W moim przekonaniu jakaś odpłatność za studia oprócz częściowego rozwiązania problemu oderwania miejsca ponoszenia nakładów na wykształcenie wyższe od miejsca generowania korzyści z tego wykształcenia powinna przynieść także inne pozytywne efekty. Jako wieloletni nauczyciel akademicki mam mocne podstawy do przypuszczeń, że odpłatność powinna się przyczynić do uzdrowienia relacji wykładowca – student i zwiększenia dyscypliny, a także efektywności studiów. [...]
6. Oczywiście wprowadzenie częściowej, ale masowej systemowej odpłatności za studia nie rozwiąże w istotnym stopniu naszych problemów ze zrównoważeniem budżetu, które mają się nasilać. Ale w myśl powiedzenia „od ziarnka do ziarnka uzbiera się miarka" warto chyba poczynić kroki zmniejszające napięcia budżetowe. Ponadto częściowe przesunięcie finansowania ze środków publicznych w stronę funduszy prywatnych doprowadzi zapewne do urealistycznienia popytu na usługi szkolnictwa wyższego. Urealistycznienie oznacza przy tym obniżenie wskaźnika skolaryzacji do poziomu lepiej korespondującego z osiągniętym przez nasz kraj poziomem zamożności.

Źródło: M. Gorynia, *Czy szkoły wyższe powinny być płatne*, „Rzeczpospolita", 16.02.2016, http://link.operon.pl/by (dostęp: 18.02.2022).

Zmienia się krajobraz szkolnictwa wyższego. Studenci masowo przenoszą się na bezpłatne studia dzienne, uczelnie zamykają kierunki zaoczne. Za kilka lat każdy może mieć szansę na studia gratis. Minęła era przepełnionych sal wykładowych. Boom na studia zaczął się w Polsce na początku lat 90., mieliśmy wtedy 400 tys. studentów. Szczyt przyszedł w 2005 r., gdy studiowało prawie 2 mln (1,954 tys.) osób, ale odtąd ich liczba maleje. [...]

Szkolnictwo wyższe dotąd było rozpięte między studiami bezpłatnymi, które teoretycznie należą się każdemu, kto zda maturę, a studiami płatnymi. Na bezpłatne szli uczniowie z zamożniejszych domów, a na płatne – ci, których było na to mniej stać. Uczelnie publiczne są bowiem w dużych miastach, a przeprowadzka i życie poza domem rodziców kosztuje. Ponadto uczelnie przyjmują na studia dzienne absolwentów szkół średnich z najlepszymi wynikami. Osiągają je zaś częściej uczniowie z zamożniejszych rodzin, które mogą sobie pozwolić na kursy, korepetycje i lepsze, płatne szkoły.

A skoro nie malał popyt na wyższe wykształcenie jako przepustkę do lepszej pracy i dobrobytu, studia zaoczne – w teorii przeznaczone dla pracujących młodych ludzi – w praktyce stały się po prostu dodatkowymi płatnymi miejscami na studiach. Często zresztą zajęcia dzienne i zaoczne odbywały się łącznie, a więc za ten sam wykład i egzamin jedni płacili, a inni nie.

Efekt? W 1995 r. bezpłatnie uczyło się 60 proc. studentów, a w 2000 r. – mniej niż 40 proc.; reszta – na kierunkach zaocznych, z tego mniej niż połowa na uczelniach prywatnych. Ale od 2005 r. proporcje się zmieniają, według ostatnich statystyk jest już pół na pół. Na studiach dziennych bezpłatnych liczba słuchaczy rośnie mimo niżu.

Z powodu małej liczby kandydatów uczelnie prywatne obniżają czesne, mnożą atrakcyjne kierunki, kandydatów szukają nawet na Grouponie. I plajtują bądź się łączą. [...]

Po kieszeni dostają też uczelnie publiczne. Dlatego zamykają kierunki zaoczne. Uniwersytet Jagielloński w ub.r. nie uruchomił 11 spośród 92 kierunków zaocznych, w tym roku zamyka kolejnych sześć. A liczącemu raczej na kandydatów lokalnych Uniwersytetowi Świętokrzyskiemu w Kielcach ubyło 40 proc. studentów niestacjonarnych. – Straciliśmy ponad 13 mln zł wpływów rocznych, ok. 10 proc. budżetu – mówi rektor prof. Jacek Semaniak. W ciągu dwóch lat zwolnił lub odesłał na emerytury co dziesiątego pracownika, w tym 50 nauczycieli akademickich. Zagrożona jest nawet rekrutacja na studia dzienne. Kielecka szkoła domknęła nabór na 20 kierunków, ale los 14 się waha, bo kandydatów jest mniej niż miejsc. [...]

UJ stawia np. na studentów zagranicznych – oni jeszcze płacą. W tym roku będzie miał 12 kierunków w języku angielskim na ponad 300 wyłącznie po polsku. [...]

– Szansą dla uczelni jest nie tylko kształcenie studentów, ale rozwijanie działalności badawczej. Trzeba więc walczyć o granty i intensywniej współpracować z biznesem – mówi prof. Wiesław Banyś, przewodniczący Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich.

Ile uczelni publicznych splajtuje? Prof. Banyś: – Zagrożone mogą być te, którym radykalnie maleje dotacja z powodu malejącej liczby studentów i mają kłopoty z zarządzaniem, a nie zdobywają wysokich przychodów z działalności badawczej.

Źródło: A. Pezda, *Koniec płatnych studiów?*, „Gazeta Wyborcza", 19.07.2013, https://link.operon.pl/ed (dostęp: 19.07.2022).

Indeks pojęć

A

aberracja 56
agresja 60
akredytacja 13, 281
akty prawa wtórnego 222, 223
Allied Force 163
Al-Kaida 86, 104, 108, 110, 111
alterglobaliści 45
Althea 76, 163, 315, 316
ambasador 281, 282
anarchia (brak stabilnej władzy) 57
Arabska Wiosna 57, 100
arbitraż międzynarodowy (sądy rozjemcze) 11, 114, 116
ataki terrorystyczne 107, 108
Atlas Języków Zagrożonych UNESCO 142
autarkia 172

B

Baltic Air Policing 291, 309
Bank Światowy 174
beneficjenci netto 232
bezpieczeństwo
  energetyczne 27, 28
  narodowe 28
  surowcowe 27, 28
bezpieczeństwo państwa
  wymiar ekologiczny 156, 157
  wymiar ekonomiczny 156
  wymiar polityczno-wojskowy 156
biedne Południe 33, 34
bogata Północ 33, 34
bona fides 12
brexit 72, 209, 255, 300
budżet Unii Europejskiej 229, 230, 231, 232

C

cyberterroryzm 109
cyberwojna 62
Czerwona Księga 39

D

decyzja 222
defensywny 159
Deklaracja Narodów Zjednoczonych 132
deklaracja Schumana 202, 203
Deklaracja zasad prawa międzynarodowego 12
demoralizacja społeczeństw 63
destabilizacja gospodarki 63
deterytorializacja (globalizacji) 42
diaspora 61
dobre usługi 114, 115
dominium Maris Baltici 58
donator 20
dostęp do terytorium i jego bogactw naturalnych 58
drenaż mózgów 34, 298
dyrektywa 222
„Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej" 223, 231
dżihad 43, 44, 91

E

embargo 13
Erasmus+ 239, 247, 248, 353, 357
EURES 248
Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza 25
Eurogrupa 303
Euromajdan 78, 289, 303
Europass 249, 250
Europejska karta socjalna 149
Europejska Koalicja Miast przeciwko Rasizmowi UNESCO 143
Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności 149
Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS) 253
Europejska Służba Działań Zewnętrznych (ESDZ) 258
Europejska Wspólnota Energii Atomowej (EWEA) 204, 205
Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG) 204, 205
Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS) 202, 203, 204, 205
Europejski Bank Centralny (EBC) 217
Europejski Instytut Walutowy (EIW) 227
Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich 242, 243
Europejski Systemem Banków Centralnych (ESBC) 217
Europejski System Handlu Emisjami 40
Europejski Trybunał Praw Człowieka 116
Europejski Trybunał Sprawiedliwości 116
Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu 205
Europol 112, 207
europoseł 214
Eurosystem 217, 228

F

forma organizacji państw 56

Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom (UNICEF) 118, 147, 319

fundusze unijne

Europejski Fundusz Morski i Rybacki (EFMR) 144

Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST) 144

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego 243, 244

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) 144

Europejski Fundusz Społeczny 243, 244

Europejski Fundusz Spójności 243, 244

G

G8/G7 26

G20 36

gaz ziemny 30

globalizacja

ekonomiczna 41, 42

polityczna 42, 43

społeczno-kulturowa 44, 45

głosy ważone 300

Grameen Bank 120

Greenpeace 39

Grupa Planowania Nuklearnego (NPG) 159

Grupa Wyszehradzka 179, 183, 186, 187

Grupa 77 36

H

homogenizacja kultury 44

I

implementacja 222

in dubio pro reo 219

Inicjatywa Środkowoeuropejska (CEI) 183

integracja europejska 200

integracja gospodarcza 227

interesy dynastyczne 58

Interpol 112

interwent 20

Irlandzka Armia Republikańska (IRA) 71, 72, 108

J

Jednolity Akt Europejski 206

języki pidżynowe 37

Joint Endeavour 163

Joint Forge 163

Joint Guard 163

junta 58

jurysdykcja 11

obowiązkowa 116

K

kapitalizm 41

Karta Narodów Zjednoczonych 11, 12, 60, 132, 133, 158

Karta praw podstawowych 221

know-how 117

komisarz 215

Komisja Europejska 215

Komisja Europejskiej Farmakopei 149

Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ 11

komisje badawcze 115

Komitet Stałych Przedstawicieli (COREPER) 213

Komitet Wojskowy 159

koncepcja

federacyjna 251

konfederacyjna 251

konstytucyjna 251

koncyliacje 114, 116

Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie 152

Konferencje Ministerialne 167

konflikt

asymetryczny (nieregularny, partyzancki) 60, 61

międzynarodowy 114

zbrojny 56, 59, 60

Kongres Europejski 148

Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych 150

konsul 281

konsultacje 115

Konwencja ramowa o ochronie praw mniejszości narodowych 149

konwencje dotyczące terroryzmu 112

korporacje międzynarodowe 14, 35, 141

Kosovo Force 163

Kraj Basków i Wolność (ETA) 68, 69, 108

kraje rozwijające się 33

kraje rozwinięte i wysoko uprzemysłowione 33

kraje trzeciego świata 33

kryteria konwergencji 228, 229

kryteria kopenhaskie 295

kultura

antyczna 200

masowa 37

L

lekarze bez Granic (MSF) 120

lex retro non agit 219

Liga Narodów 65, 132

Liga Państwa Arabskich 169
lobbing 224, 289
ludobójstwo 58, 61, 167

M

mandat europarlamentarny 213, 214, 300
mcdonaldyzacja 43, 45, 47
mediacje 114, 115
merkantylizm 35, 172
metale szlachetne 31
Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej (IAEA) 146
międzynarodowa ekonomia polityczna 172
Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO) 141
Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) 39
międzynarodowe prawo morskie 10
Międzynarodowe Siły Implementacyjne 163
Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF) 162, 308, 314
międzynarodowe stosunki gospodarcze 35
Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju (IDA) 174
Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (IBRD) 172, 174
Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) 172, 173, 174
Międzynarodowy Komitet Bioetyki 143
Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca 319
Międzynarodowy Program Sieci Katedr UNESCO 143
Międzynarodowy Trybunał Karny 136
Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza 116
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości 11, 116, 135
Milenijne Cele Rozwoju 145, 262
minipaństwa (państwa miniaturowe) 14, 20
minister spraw zagranicznych 278
misja w Darfurze 137, 138, 163, 168
mocarstwa regionalne 20

N

Nagroda im. Andrieja Sacharowa 119
Nagroda Pokojowa Księgarzy Niemieckich 119
Narodowa Strategia Integracji 296
NATO 158–163, 283, 291, 307–311
negocjacje 11, 43, 114, 115
nemo iudex in causa sua 12
NGO 118, 320

O

ochrona środowiska 38, 39
odpowiedzialność
  deliktowa 220
  kontraktowa 220
opinia 222
Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) 152–155
Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC) 186–187, 202
Organizacja Jedności Afrykańskiej (OAU) 167
Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju (GUAM) 165
Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) 67, 116, 118, 132–139, 140–147, 202, 313, 315
Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) 38, 141–144
Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) 39, 118, 146, 319
Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (SEATO) 156
Organizacja Państw Amerykańskich (OPA) 166, 169, 170
Organizacja Państw Eksportujących Ropę Naftową (OPEC) 30, 36, 177, 178, 179
Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) 176, 177, 321, 363, 365
organy wykonawcze (organizacji międzynarodowych) 11
organizacje wyspecjalizowane ONZ 140
otwarcie granic 246, 297, 304

P

pacta sunt servanda 12, 219
państwa
  małe 20
  średniej rangi 20
  upadające 20
  upadłe 20
  zależne 20
  zbójeckie 112
Parlament Europejski 119, 206, 210, 213–215, 220, 223–226, 231, 252, 300
Partnerstwo dla Pokoju 163, 307, 314
Partnerstwo Wschodnie 253
pauperyzacja 204
perspektywa finansowa (UE) 230
PKB 19, 22, 25, 256, 260, 299, 304
plan Delorsa 227
plan Marshalla 177, 202
płatnicy netto 232
podjęcie kroków siłowych 117
podmioty prawa międzynarodowego 13, 14
Pokojowa Nagroda Nobla 119

polaryzacja 16, 17
polityka
  makroekonomiczna 173, 228
  multilateralna 157
  rozwojowa 262, 321
  unilateralna 157
  zagraniczna 207, 258, 277, 285
polski batalion operacyjny (POLBATT) 138
pomarańczowa rewolucja 289, 303
pomoc humanitarna 314, 317, 320, 322
pomoc rozwojowa 316, 320, 321, 322
  finansowa 317
  rzeczowa 317
  techniczna 317
porozumienie z Bretton Woods 172
postęp techniczny 201
powód wojny (*casus belli*) 58
Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu (NAFTA) 180
Północnoatlantycka Rada Współpracy (NACC) 307
prawo
  humanitarne (prawo wojenne) 10
  legacji 220
  międzynarodowe 11, 220, 221
  pierwotne niepisane 220, 221
  pierwotne pisane 220, 221
  sędziowskie 221
  szariatu 110
  wtórne 220, 221, 222
precedencja 14
Prezes Rady Ministrów 278, 281, 282
Prezydent RP 278, 281
Prezydium (Rady Nordyckiej) 184
procedura współdecydowania 220, 223
proces decyzyjny w Radzie 225
procesy integracyjne 200, 255
Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA) 177
Program Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju (UNDP) 34, 118, 319
protokół z Kioto 39
Przewodniczący Rady Europejskiej 211, 258

R

racja stanu 276, 277
Rada Bałtycka 185
Rada Bezpieczeństwa ONZ 134, 135
Rada Europejska 210–211
Rada Europy 38, 148–152
Rada Gospodarczo-Społeczna 134, 135
Rada Gubernatorów IMF 173, 175, 178
Rada Ligi Narodów 116
Rada Ministrów 212
Rada Nordycka 184
Rada Państw Morza Bałtyckiego (CBSS) 184, 185
Rada Powiernicza 134
Rada Północnoatlantycka (NAC) 159
Rada Praw Człowieka 136
Rada Szefów Państw 164
Rada Szefów Rządów 164
Rada Wykonawcza IMF 173, 174
Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) 202, 205
Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu 39
raport Spaaka 204
referendum 296
regionalny system bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej 158
respublica christiana 200
rezolucja 135
ropa naftowa 18, 30
rozporządzenie 222

S

Sąd do spraw Służby Publicznej 217, 218
sądy międzynarodowe 11, 116
sądy stałe 116
screening 208, 296
secesja 57
sejm 57, 278, 280, 281
Sekretarz Generalny NATO 159
Sekretarz Generalny ONZ 135, 136
senat 278
Siły Stabilizacyjne 76, 163
spór międzynarodowy 114
Stały Trybunał Rozjemczy 116
stan wojny 58
stosunki kulturalne 37
stosunki międzynarodowe 35, 172
Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) 166, 167
strategia
  elastycznej odpowiedzi 159
  Europa 2020 256
  lizbońska 256
  zmasowanego odwetu 159
straty ludzkie i materialne 62
stratyfikacja 336

Studium o rozszerzeniu NATO 308
supermocarstwo 22, 23
supranacjonalność 206
surowce energetyczne 31, 32
surowce naturalne 58, 59
swoboda
  przepływu kapitału 233
  przepływu osób 232
  przepływu towarów 232
  przepływu usług 233
system
  dwubiegunowy 16
  jednobiegunowy 16
  międzynarodowy 17
  wielobiegunowy 16
Systemy Wczesnego Ostrzegania przed Tsunami 142

Ś

Światowa Biblioteka Cyfrowa 142
Światowa Organizacja Handlu (WTO) 172, 174, 175, 176
Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) 39, 118, 141, 144, 319
Światowe Forum Ekonomiczne 45
Światowe Forum Społeczne 45
Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (WWF) 39

T

terror państwowy 107
terroryzm 61, 69, 72, 86, 87, 91, 96–100, 104, 107–113, 117, 133
  nowej generacji 108
traktat akcesyjny (*Traktat o przystąpieniu Rzeczypospolitej do UE*) 221, 296, 304
traktat lizboński 204, 209, 210, 212, 214, 219, 220, 223, 258, 262
traktat nicejski 207
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) 209, 210, 217, 221, 224, 241
traktat o fuzji 204, 215
traktat o redukcji konwencjonalnych sił wojskowych w Europie (CFE) 154
traktat o stanie liczebnym konwencjonalnych sił zbrojnych (CFE1A) 154
Traktat o Unii Europejskiej (TUE) 206, 210, 221
traktat o współpracy 290
traktat paryski 203, 204
Traktat północnoatlantycki (waszyngtoński) 110, 158, 162
Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy 209
Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE) 206, 209
traktaty rzymskie 204, 206, 243
traktaty (umowy) międzynarodowe 10, 11
traktat z Kadesz 10
traktat z Maastricht 206, 207, 209, 227, 228, 258
transpozycja 222
TREVI 112
Trójkąt Weimarski 183, 185, 186
Trójkąt Wyszehradzki 179, 186, 187, 288
Trójmorze 187
trójporozumienie 17
trójprzymierze 17
Trybunał Obrachunkowy 210, 218
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej 11, 116, 204, 205, 210, 217, 220, 221
twitterowe rewolucje 42

U

„uczenie się przez całe życie" 364
Układ europejski 295
Układ ogólny w sprawie taryf celnych i handlu (GATT) 175
Układ Warszawski 16, 25, 156, 285, 307
układ z Schengen 206, 233
umowa o handlu i współpracy gospodarczej i handlowej 295
Unia Afrykańska (OAU) 14, 163, 166, 167, 168, 182
Unia Europejska (UE) 42, 146, 157, 158, 182, 200–263, 283, 305, 319
  budżet 229–233
  gospodarka 227–233
  instytucje 210–218
  integracja 200–209
  jako mocarstwo 258–263
  obywatel 241–250
  perspektywy rozwoju 251–257
  Polska w UE 295–306
  prawo 219–226
Unia Narodów Południowoamerykańskich (UNASUR) 157
Unia Panamerykańska 169
uniwersalny system bezpieczeństwa 158
ustawa NDAA 112
ustawa *USA PATRIOT Act* 112

W

Wielki Zielony Mur 146
Wielonarodowa Brygada Szybkiego Rozwinięcia do Operacji NZ 138

wojna 59, 60
agresywna 60
asymetryczna 60, 61
domowa 60
narodowowyzwoleńcza 60
obronna 59
trzydziestoletnia 12
z terroryzmem 112
zastępcza 63
wskaźnik rozwoju społecznego 34
Wspólnota Europejska 207
Wspólnota Niepodległych Państw 164, 166
wspólny rynek 207, 228, 232
wykładnia prawa 217
Wysoki Komisarz NZ do spraw Praw Człowieka (UNHCHR) 140
Wysoki Komisarz ONZ do spraw Uchodźców (UNHCR) 118, 319
Wysoki Przedstawiciel do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa 211, 212, 215, 225, 258, 303
wyścig zbrojeń 58, 59, 172

Z

zasada
dodatkowości 245
lojalnej współpracy 210
precedencji 14
proporcjonalności 213, 219, 220
ram instytucjonalnych 210
równowagi instytucjonalnej 210
skutku bezpośredniego 221
solidarności 219
subsydiarności (pomocniczości) 219, 245
supremacji (pierwszeństwa, prymatu) 220
wzajemności 12
zasady gospodarki budżetowej UE 231
zdolność do czynności prawnych 13
zdolność prawna 13
Zespół do spraw Negocjacji o Członkostwo RP w UE 296
Zgromadzenie Ogólne 134, 135, 145
zrównoważony rozwój 234, 244–245
zwyczaj prawa europejskiego 221
zwykła procedura prawodawcza 223

Indeks osobowy

A

Adamkus Valdes 82
Adenauer Konrad 203, 251
Ahtisaari Martti 120
al-Asad Baszar 100
al-Asad Hafiz 100
al-Baghdadi Bakr Abu 99, 108
Annan Kofi 136
Antall Jozsef 186, 288
Arafat Jasir 97
Augustyn z Hippony (święty) 201

B

Bachelet Michelle 140
Baerbock Annalena 186
Bartoszewski Władysław 278
Błaszczak Mariusz 310
bin Laden Osama 86, 110, 111
Bonaparte Napoleon 200
Burić Pejcinović Marija 151
Bush George W. 109
Buzek Jerzy 214

C

Casa Giovanni della 276
Castro Fidel 170
Castro Raul 170
Chmieleński Ignacy 107
Churchill Winston 148, 251
Cimoszewicz Włodzimierz 278
Clinton Bill 97
Collins Michael 71
Coudenhove-Kalergi Richard 201
Cuellar Javier Perez de 136
Czaputowicz Jacek 278

D

der Leyen von Ursula 216
d'Estaing Giscard Valery 208, 251
Drian Le Jean-Yves 186
Duda Andrzej 187, 310
Dunant Jean Henri 119

E

Ebadi Szirin 120

F

Fontelles Borrell Josep 259
Fotyga Anna 278

G

Gasperi Alcide de 203
Gaulle Charles de 206
Geremek Bronisław 278
Ghali Butrus Butrus 136
Godmanis Ivars 82
Grabar-Kitarović Kolinda 187
Guterres Antonio 136

H

Hammarskjold Dag 136
Havel Vaclav 186
Hugo Wiktor 251
Husajn Saddam 13, 16, 58, 59, 69, 98, 99, 111

I

Ilves Hendrik Toomas 82

J

Janukowycz Wiktor 78
Jastrzębowski Wojciech 201
Jelcyn Borys 82, 291
Jinping Xi 23
Juszczenko Wiktor 82

K

Kaczorowski Ryszard 292
Kaczyński Lech 82, 292
Kaddafi Muammar 57, 102, 161
Ki-Moon Ban 136
Klich Edmund 115

L

Lagarde Christine 217
Lebiediew Siergiej Nikołajewicz 165
Lie Trygve 136

Ł

Łukaszenko Aleksander 290, 303

M

Machiavelli Niccolo 276
Mazowiecki Tadeusz 314
Meller Stefan 278
Mello Sergio Vieira de 117
Merkel Angela 301
Metsola Roberta 214
Michel Charles 211
Miller Leszek 296
Modi Narendra 23